

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ

5

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ

SEKİZİNCİ BASKI

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

BEŞİNCİ CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 5

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Kehf, Hac ve Mü'minûn sûrelerinin tercüme kontrolü sayın Dr. Hüseyin KAYAPINAR; diğer sûrelerin tercüme kontrolü sayın Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

İSRA SÛRESİ'NİN DEVAMI

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا
كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ
تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ
وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ
فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا
﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

35. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.

36. Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi yaptığından sorumludur.

37. Yer yüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen ne yeri yarabilir, ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin.

38. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbi'nin nezdinde sevimsizdir.

35. «Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın.» *Kıstas:* Büyük terazi, yahut büyük veya küçük doğru ölçen herhangi bir terazi demektir. Cumhura göre "Kıstas", el-Kıst kelimesinden alınmış doğru, denk anlamında Arapça bir kelimedir.

«Bu» tastamam ölçmek ve doğru terazi ile tartmak **«hem daha iyidir»**, sizin için dünyada hayırlıdır. Doğruluk ve dürüstlük her türlü işlemlerde önem verilmesi istenen bir emanettir, **«hem de neticesi bakımından daha güzeldir.»**

On kötü huydan dördüncüsü: Gazab, kızgınlıktır. İnsanı öfkenin sarması haksız olarak cana kıymaya götürür. Bu sebeple, kötü olan gazap, sinirlilik huyu; *"Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (mirasçısına hakkını alması için) yetki verdik."* (İsrâ: 33) âyetindeki hükümle değiştirildi.

Eski İran hükümdarlarından-Kisralarından Enûşirvan: "Kötü olan beş huy, dört kişide daha kötüdür:

1. Hükümdarlarda cimrilik,

2. Hakimlerde yalancılık,

3. Âlimlerde şiddetli sinirlilik,

4. Kadınlarda haya, utanma duygusunun azlığı" demiştir.

Kötü huylardan beşincisi: "İsraf'tır. Her şeyde aşırılık israfa götürür. Bu da israfı yasaklayan: *"Ancak velî de kısasta ileri gitmesin. Zaten (kendisine bu yetki verilmekle) o yardıma mazhar olmuştur."* (İsrâ: 33) âyeti gereğince, itidal ile değiştirilmiştir.

Abdullah b. Ömer (r.a.) dan rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v.), abdest almakta olan Sa'd (r.a.)'in yanından geçerken suyu gereğinden fazla harcadığını görünce: *"Ey Sa'd! Bu israf nedir?"* diye sordu. Sa'd: *"Abdest alırken (kullanılan fazla su) israf sayılır mı?"* deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Evet akmakta olan bir nehrin başında dahi olsan israf sayılır"* bu-

yurdu. [10]

Kötü huyların altıncısı: *"Yetimin malına rüştüne erinceye kadar tam iyi bir niyet taşımaksızın yaklaşmayın..."* (İsrâ: 34) Âyeti kerimede yasaklanmış olduğu anlaşılan hırstır. Çünkü yetimin malında menfaat temin etmek için tasarrufta bulunmak, hırstandır.

Hikmet sahibi birine: "Yaşlı olan kişi, neden gençten daha ihtiraslıdır?" diye sordular. Hikmet sahibi: "Çünkü yaşlı kişi, gencin tatmadığı dünya zevkini tatmıştır da ondan" cevabını verdi.

Kötü huyların yedincisi: Ahdi bozmaktır. Ahde vefayı emreden *"...verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir"* (İsrâ: 34) âyetiyle, bunun değiştirilmesi ön görülmüştür.

Kötü huyların sekizincisi: Hıyanettir. Bu da: *"Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın..."* (İsrâ: 35) âyetiyle emanetle değiştirilmesine işaret edilmiştir.

Rivayete göre, son nefeslerini alıp vermekte olan bir adam durmadan "Ateşten iki dağ," sözünü tekrar ediyormuş. Ziyaretine gelen bir zat ailesine: "Ne ile meşgul olduğunu, amelini sormuş." Ailesi: "İki adet terazisi olup, birini alırken, diğerini de satarken kullandığını" söylemişler.

İbni Abbas (r.a.)'dan rivayete göre, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e tüccarlar gelmişti de, onlara: *"Ey tacir topluluğu! Allah (c.c.), sizi çok günahkârlar olarak haşr edecek, ancak doğrulukla alışveriş eden, akrabasını ziyaret eden ve emanete riayet edenleriniz müstesnadır"* buyurdu. [11]

36. «Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme.» Maksadına ulaştıracağını bilmediğin bir yoldan gitmek gibi, hakkında bilgin olmayan söz ve hareketlerin peşine düşme. **«Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi yaptığından sorumludur.»** Âyetteki geçen uzuvlar, kıyamet günü sahiplerinin aleyhine şahitlik edecekleri ve onların durumundan sorumlu bulunacaklarından onlara akıllı bir kişilik verilmiştir ki, edebiyatta buna teşhis sanatı denir.

Bahrü'l-Ulûm'da denilmiştir ki: "Sanki Allah; kalp, göz ve kulakla ilgili olan bilinmeyen şeyleri yasaklamakla; dinlenilmesi caiz olmayan şeyleri

10- Mişkâtül Mesabih 1. Cilt, 133. sayfa.
11- Tirmizî, *Büyû*; İbn Mâce, *Ticârât;* Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/428.

dinleme, bakılması caiz olmayan şeylere bakma, kastedilmesi caiz olmayan şeyleri kastetme demiştir. Çünkü, bunların her birinden dolayı Allah (c.c.), sahibini sorumlu tutacaktır ve cezalandıracaktır."

Âyet-i kerimede ayrıca, insanın bir kötülüğü yapmak üzere niyetlenip kararlı olmasından dolayı sorumlu tutulacağına da bir delâlet vardır. Nitekim: "*...Lakin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar.*" (Bakara: 225) âyetinde buyrulduğu gibi. Meselâ, kibir, haset, nifak, kendini başkasından üstün görmek, riya ve dünyayı sevmek gibi kalbin kötü amellerinden insan kendi arzu ve iradesiyle yapmak azminde bulunduğu şeylerden sorguya çekilir, fakat ihtiyarî olmayan düşünce ve azimlerden dolayı sorumlu tutulmaz.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *"Ümmetimin içlerinden, geçirdikleri kötü niyetleri affedilmiştir"* buyurmuş olması konuya açıklık getirmiştir.

El-Eşbah ve'n-Nezair'de: "İnsanın içinden gelip geçen kötü şeyler söylenmedikçe veya yapılmadıkça onlardan dolayı sorumlu olunmaz" denilmiştir. Nitekim Müslim'in de buna benzer rivayeti vardır.

Bu konuda söylenenlerin özeti şudur:

İnsanın gönlünden geçen günahlara dair niyet ve kararlılık, beş maddede toplanır:

1. el-Hâcis: İnsanın nefsine atılan, ilka edilen kötülüktür. Bundan muaheze olunmayacağına ittifak vardır, çünkü kendi kendine kalbine düşmüştür, onun fiili değildir.

2. Hâtır: Bu, hacis'den sonra gelir. Hacisin hemen başlangıcında insan bunu def edebilir. Sahih hadisle sabit olduğuna göre insan "hâtır" ve bundan sonra gelen "hadisü'n-nefs"den sorumlu değildir.

3. Hadisü'n-nefs'tir. Bu da Hâtır'dan sonra gelir.

4. Hemm ve

5. Azm'dır. Bu da insan kalbine gelen hemm'in, kast'ın en kuvvetlisi ve en kesinidir. Yani insanın bir işi yapmaya kesin karar vermesidir.

Bazı büyük zevat, Mekke'yi Mükerreme'dekiler hariç, insanın gönlüne doğup gelen bütün kötü niyetlerin (hevâtır) hepsi aff edilmiştir" demişlerdir. Bu sebeple Abdullah b. Abbas (r.a.) ikametgâh olarak ihtiyaten Taif'i seçmiştir.

Hemm'e gelince, sahih hadiste belirtildiğine göre bir kimse bir iyiliği yapmak isteyip karar verince "hemm" o kimseye, bir hasene iyilik yazılır. Bir seyyie'ye, kötülüğe hemm (karar verilmesin)den dolayı seyyie, kötülük yazılmaz, beklenir. Şayet ona azm eden kişi, Allah için o kötülüğü işlemez, terk ederse onun için o da bir hasene sevap olarak yazılır. Şayet hemm (azm) ettiği gibi yaparsa, bir tek seyyie, günah yazılır. Daha doğrusu insan için yalnız fiili yazılır.

Azm kısmına gelince, Muhakkiklere göre insan ondan dolayı sorumludur.

Âyetin, *"Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme"* kısmıyla kötü huyların dokuzuncusu olan zulüm'e işaret vardır. Zulüm: Bir şeyi, konulması gereken yerinden başka bir yere koymaktır. İnsanın, organlarını emredilenin dışında kullanılması bu manada bir zulüm sayılır. Kulakların gıybet, yalan ve iftira gibi şeyleri dinlemekte kullanılması, kulakların zulmüdür. Gözlerin zulmü, haram olan şeylere bakmaktır. Dünyalık bakımından kendisinden üstün olana bakıp ona imrenmesi, din bakımından da kendisinden aşağı durumda olana bakıp amellerini azaltacak davranışlara sapması, dünyevî zinet ve süslere bakması da yine gözlerin zulmüdür.

37. «Yer yüzünde böbürlenerek dolaşma.» *"Merahan"* kelimesi, kibirlenmek, böbürlenmek anlamınadır. Âyet-i kerimede, kibirle büyüklenerek yürümek yasaklanmıştır. **«Çünkü sen»** ağırlık ve azametinle **«ne yeri yarabilir, ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin.»** Âyetteki *"tûl"* (uzunluk, ululuk,) mağrur olan kişinin zoraki olarak kendini yüksek ve uzun göstermeğe çalışmasıdır ki, burada kibirli kişi ile istihza edilmiş ve böbürlenmenin yasaklanmasının da sebebi gösterilmiş oluyor. Çünkü, kibirlenme ahmaklıktan başka bir şey değildir, insan kibirlenme ve büyüklenme ile hiçbir fayda temin edemez.

Kibir, kötü huyların da onuncusudur. Büyüklüklenerek yürümek de, kibirdendir. Bu sebeple açıklamaya çalıştığımız bu âyette kibrin, tevazu ile değiştirilmesine işaret edilmektedir.

Ebu Hureyre (r.a.): "Rasûlüllah (s.a.v.)'dan daha güzel hiçbir kimseyi görmedim, O, yürürken yer yüzü sanki onun için dürülüyordu, yürürken biz kendimizi zorlarız, halbuki o, çok rahat olarak yürürdü" demiştir. [12]

12- Hadisi Tirmizi *Menakıb* bahsinde 3650 No. ile tahriç etmiştir. Senedinde zayıf olan İbni Lühey'a var ise de Amr b. Haris de bu hadisi İbni Abbas'tan rivâyet ettiği için hadisi şerif hasen derecesine yükselmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/224.

38. «Bütün bu sayılanların kötü olanları,» ki bunlar **«Rabbinin nezdinde sevimsizdir.»** Âyette "sevimsiz" olarak tercüme edilen *"mekrûh"* kelimesi, buğzedilen anlamında olup "merdî-razı olunan" kelimesinin karşıtıdır. İradenin karşıtı değildir. Çünkü bütün hadiselerin ilâhî irade ile meydana geldiğinde kesin deliller vardır.

ذٰلِكَ مِمَّآ أَوْحَىٰٓ
إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتُلْقَىٰ فِى
جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾ أَفَأَصْفَىٰكُمْ رَبُّكُم بِٱلْبَنِينَ
وَٱتَّخَذَ مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنَٰثًا ۚ إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾
وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لِيَذَّكَّرُوا۟ ۚ وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا
نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُل لَّوْ كَانَ مَعَهُۥٓ ءَالِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَّٱبْتَغَوْا۟ إِلَىٰ ذِى
ٱلْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾

39. İşte bunlar, Rabbinin sana vahy ettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.

40. Rabbiniz erkek çocukları size ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocukları mı edindi? Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.

41. Biz, onların akıllarını başlarına getirmek için bu Kur'ân'da (çeşitli uyarıları) türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.

42. De ki: "Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a ulaşmak (ve ona galip gelmek) için çareler arayacaklardı."

43. Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yücedir ve uludur.

39. «İşte bunlar,» genişçe anlatılan sorumluluklar **«Rabbinin sana vahy ettiği hikmetlerdir.»** O hikmetler, ilâhî hükümleri ve Hakkı bilmektir. Yahut, nesh'in ve fesadın kendisine yol bulamıyacağı sağlam hükümlerdir.

«Allah ile birlikte başka ilâh edinme.» Burada hitap, her nekadar Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e ise de ondan başkası kast edilmiştir. Bu hitap, 22. âyette geçtiği halde burada tekrar edilmesi, tevhid'in ilâhî emrin başlangıcı ve nihayeti olduğunu tenbih içindir. Kasıt ve niyeti olmayanın ameli bâtıldır. Bir işi Allah'ın rızâsından başka bir maksatla yapanın emeği zayi olur.

«Sonra kınanmış ve» Allah'ın rahmetinden **«kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.»** Burada kınanmıştan maksat, insanın kendi tarafından, melekler ve diğer insanlar tarafından kınanmasıdır. Allah Teâlâ, burada, kendisine şirk koşanı tahkir için ele alınıp yakılmak için fırına atılan oduna benzetmiştir. Tevhid, iyiliklerin aslı olduğu gibi, şirk de kötülüklerin aslıdır.

Yahya b. Muaz: "Dünya ancak senin zikrinle güzeldir. Âhiret ancak senin affınla, cennet de ancak sana kavuşmakla güzeldir" demiştir.

Hadisi şerifte: *"Dünya ve içindeki her şey mel'undur, ancak Allah'ı zikretmek ve ona yakın işler ile âlim olan ve öğrenen kimse müstesnadır."* [13]

40. Ey müşrikler! **«Rabbiniz erkek çocukları size ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocukları mı edindi?»** Müşrikler kız çocuklarını istemezlerdi. Kendileri için erkek çocukları seçer: "Melekler Allah'ın kızlarıdır" derlerdi. Bunun için bu hitap onlara yöneliktir. Allah (c.c.) sizi kendinden üstün sayarak, size en değerli oğlan çocukları verdi de, kendisi için de en değersiz olanları mı tercih etti!" anlamınadır. Nitekim: *"Demek erkek size, dişi O'na öyle mi?"* (Necm: 21) buyrulmuştur.

13- Hadisi, Tirmizî, *Zühd* babında rivayet etmiştir, 2323 No. ile, İbni Mace 112 No. ile rivâyet etmiştir. Tirmizi "Hadis hasendir" demiştir.

«Gerçekten siz,» vebali **«çok büyük bir söz söylüyorsunuz.»** Nefret ettiğiniz kız çocuklarını Allah'a isnad ediyorsunuz, kendinize erkek çocukları seçiyorsunuz ve yaratılmışların en şereflilerinden olan melekleri dişilikle niteliyorsunuz, böylece kimsenin cür'et edemiyeceği, vebâli çok büyük bir söz söylüyorsunuz.

41. «Biz, onların akıllarını başlarına getirmek için» söyledikleri şeylerin bâtıl ve yanlış olduğu gerçeği üzerinde düşünüp durmaları için **«bu Kur'an'da»** çeşitli uyarıları **«türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu»**türlü türlü ikaz ve ihtarlar, **«onlara daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.»**

42. «De ki: 'Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sahibi», mutlak olarak Rububiyet ve mülk sahibi **«olan Allah'a ulaşmak (ve ona galip gelmek) için çareler arayacaklardı.'»** Ona karşı galip gelmek ve kendilerindeki ayıp ve aczi gidermek için çareler ararlardı. Bazı kıralların diğer bazılarına karşı yaptıkları gibi.

Bu âyet, şu gerçeğe işaret etmektedir: Farzı muhal olan ilâhlar, ya ondan daha büyük oldukları farz edilir, ya onunla eşit, veya ondan daha küçüktür. Daha büyük oldukları farz edilse, Arşın sahibi olan Allah'ı zorlayarak (haşa) mülkünü elinden zorla alarak kendileri sahip olmak isterler. Şayet eşit güç ve kuvvette oldukları farz edilse, kendilerinin meliklikten azledilmelerine ve onlardan birinin hükümdar olmasına razı olmazlar, bu takdirde hükümdarlık konusunda kavgaya tutuşurlar. Şayet, O'ndan daha aşağı durumda oldukları farz edilse, noksanlıkları sebebi ile uluhiyete lâyık olamazlar. Mutlak kemal sahibi bir Rabbin bulunması sebebiyle nakıs'ın ilâh olması mümkün olmaz.

43. «Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir.» Yani, onların: "O'ndan başka ilâhlar var, melekler onun kızlarıdır," gibi bâtıl sözlerden, mülk ve rubûbiyet sahibi olan Yüce Rabbimiz ne kadar uzaktır ve **«son derecede yücedir ve uludur.»** Bu ululuğun ötesinde bir sınır yoktur, ululuğu sonsuzdur. Nasıl nihayetsiz yüce olmasın ki, O'nun varlığı sonsuzdur. Onların isnad ettikleri şeyler adem, yokluk mertebelerinin en aşağı ve basitidir. Yani onların isnad ettikleri şeyler Zatı ilâhî hakkında mümtenidir, imkânsızdır.

İyi bil ki, gerçekten Allah (c.c.) zatında bir, sıfatında tektir. Şirk, ortaklık ise bir vehimden gelir.

El-Dîneverî, Hz. İbrahim'in duâsı olan: *"...Beni ve oğullarımı putlara*

tapmaktan uzak tut" (İbrahim: 35) âyetinin tefsirinde: "Onlardan bir kısmı var ki, putları kendi nefisleridir." Nitekim Allah Teâlâ: *"Gördün mü arzu ve hevesini ilâh edineni!..."* (Furkan: 43) buyurmuştur. Kiminin putu eşidir. Onu sever ve ona itaat eder, kiminin putu ticarettir. Allah'a itaati terkeder, ticaretine güvenir.

Anlatıldığına göre Malik b. Dinar (r.a.), namazda: *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz"* (Fatiha: 5) âyetini okurken, bayılmıştı da sebebi sorulduğunda: *"Yalnız sana ibadet ederiz"* dediğimiz halde, nefislerimize itaat etmekle heva ve hevesimize kulluk ediyoruz. *"Yalnız senden yardım dileriz"* deriz de O'nun kapısından başkalarının kapılarından medet umarız" demiştir.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَٰوَٰتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ ۚ وَإِن مِّن شَيْءٍ
إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ
حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ
الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِذَا ذَكَرْتَ
رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَّحْنُ أَعْلَمُ
بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ
الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٤٧﴾ انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا
لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

44. Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki, siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir ve bağışlayıcıdır.

45. Biz, Kur'an okuduğun zaman, seninle âhirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz.

46. Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini yad ettiğinde onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, geri dönüp giderler.

47. Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında fısıldaşırken de o zalimlerin: "Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!" dediklerini çok iyi biliriz.

48. Baksana; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, sapmışlardır, artık bir yol da bulamamaktadırlar.

44. «Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder.» Tesbih, hakkı tenzih etmek, sonradan olan ve mümkün bulunan şeylerin noksanlarından uzak saymaktır. Yerin ve göklerin Allah'ı tesbih etmeleri, hal dili ile yaratıcının kudret ve hikmetinin varlığına işaret etmesidir. Gökler ve yerdekilerin tesbih etmesi ise ki, onlar: Melekler, cinler ve insanlar olup Allah'ı dilleriyle tesbih ederler. Buradaki tesbihten maksat, hal ve konuşan lisan ile ifade edilebilen muntazam manadır.

«O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.» Gerek hayvan gerek nebat ne varsa mutlak bir yaratıcıya, O'nun kudret ve hikmetine delâlet eder. **«Ne var ki, siz, onların tesbihini anlamazsınız.»** Ey müşrikler! tesbihin anlaşılabileceği sağlam anlayışı kaybettiğiniz için onların tesbihlerini anlamazsınız. **«O, halîmdir»** bu sebeple siz, delilleri düşünmekten yüz çevirerek şirke saptığınız halde O, size azap etmekte acele etmedi. Sizlerden tövbe edip tevhide dönenleri **«bağışlayıcıdır.»**

Semerkantlı Şeyh Ali, *"Bahrü'l-Ulûm"* adlı eserinde: "Salih selefimizin görüşü şudur: Âyetteki tesbih iki yerde de hakiki manasında kullanılmıştır ki, esas olan da budur. Şayet cansızların, konuşması kabul ediliyorsa, tesbih

edebilecekleri de kabul edilmelidir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): *'Ben peygamberlikle görevlendirilmeden önce Mekke'de bana selâm veren bir taş bilirim ki, şu anda dahi hangi taş olduğunu biliyorum'* buyurmuştur." [14]

İbni Mesud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın önünde yemekte olduğu yemeğin tesbih ettiğini duyardık" demiştir. Nitekim, insan organlarının ve cildinin şahitlik edeceğini Kur'an-ı Kerim bildirmiştir: *"Derilerine: Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Onlar da; her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu..."* (Fussilet: 21) Ve *"O gün, onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder."* (Yasin: 65) âyetleriyle bu gerçek ifade edilmiştir.

İbni Abbas (r.a.): *"Doğrusu Biz, akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik, hepsi ona yönelmiştir."* (Sad: 18-19) âyetlerinin, tefsirinde: "Davud (a.s.), tesbih ettiğinde, dağlar ona tesbih ile cevap verirlerdi" demiştir.

Mücahid de: "Canlı cansız şeyler, Allah'ı tesbih ederler." Tesbihleri de: "Sübhanallahi ve bi hamdihi" (Allah'ı tesbih ve O'na hamd ederim.) şeklindedir," demiştir.

Fethü'l-Karîbi'l-Mucip'te denilmiştir ki: "Cansız varlıkların tesbihi ile bereket hasıl olursa, zikirlerin en şereflisi olan Kur'an-ı Kerim'le bereketin meydana gelmesi daha lâyıktır, özellikle de sâlih bir kişi tarafından okunacak olursa... Bu sebeple âlimler kabrin başında Kur'an-ı Kerim okumayı güzel görmüşlerdir.

Güzel kokulu, yeşilliğini sürekli koruyan bitki ve ağaç fidanı kabirin kapısına veya lahid yönüne dikilebilir mi? Cevap: Kabrin hangi yerine dikilirse dikilsin, hadisi şerifte mutlak manada dikilmesi tavsiye edildiğine göre maksat hasıl olur." [15]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Medine'deki mescidinde bir hurma ağacı gövdesine dayanarak hutbe irad ederlerdi. Sonra, birisi üç basamaklı bir minber yaptı. Nebî (s.a.v.), minbere çıkıp hutbe irad edince, hurma ağacı ağlayıp inlemeye başladı. Efendimiz (s.a.v.), minberden inip hurma kütüğüne mübarek elini koyunca iniltisi kesilip sakinleşti. [16]

14-Hadisi şerifi Müslim Sahihinde (7/58) *Kitabü'l-Fedail*'de, Darimî *Sünen*'inde ve Isbehanî'de *Delailü'n-Nübüvve*'de rivâyet etmişlerdir.

15-Buhari, Tecrid-i-Sarih, 4/555.

16-Hurmanın inlemesi hadisini Buhari, Sahih'inde daha geniş bir şekilde rivayet etmiştir. İmam Ahmed *Müsned*'inde, Hafız Isbehânî, *Delâil'ün-Nübüvve*'de 2/513 de rivâyet etmiştir.

Ebû Zer (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.), Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın (r.a.) da bulundukları bir mecliste oturup eline yedi çakıl taşı aldı ve avucunun içine yerleştirdi. Çakıl taşlarının tesbih ettiklerini, hatta arı vızıltısı gibi bir ses çıkardıklarını duydum. Sonra onları Hz. Ebû Bekir'in eline verdi, onun elinde de tesbihlerini ve arı sesi gibi bir vızıltı çıkardıklarını işittim. Sonra Hz. Ömer'in eline koydu. Daha sonrada Hz. Osman'ın eline koydu. Taşların, onların elinde de aynı şekilde tesbih ettiklerini ve arı sesi gibi bir vızıltı çıkardıklarını duydum."[17]

Abdullah el-Kurtubî'nin anlattığına göre: "Davud (a.s.): 'Bu gece, Allah'ı yarattıklarından hiç kimsenin yapmadığı bir tesbih ile tesbih edeceğim,' dedi. Hemen, bir su arkından bir kurbağa: 'Allah'a karşı tesbihinle mi iftihar ediyorsun, ben yetmiş yaşındayım ve Allah'ın zikrinden dilim kurumamıştır.' diye seslendi."

Özet olarak cansız varlıkların tesbih etmesi imkânsız değil, aksine imkân dahilindedir. Harikülâde şeyleri, inkâr edenlerden başkası bunu inkâr etmez.[18]

45. «Biz, Kur'an okuduğun zaman,» sana indirilen Kur'an âyetlerini tilâvet ettiğinde **«seninle âhirete inanmayanların arasına»**ki onlar, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Kureyş müşrikleridir, **«gizli bir perde çekeriz.»** Yapmakta olduğun Risalet görevini idrak etmelerini ve senin yüce değerini anlamalarını perdeleyecek, hissedilmeyen ve görülmeyen, bir perde çekeriz. Bu sebeple: *"...Siz ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız"* (Furkan: 8) demek cür'etini gösterdiler.

46. «Ayrıca, onu», Kur'ân'ı **«anlamamaları»** ve Allah katından olduğunu bilmemeleri **«için kalplerine bir kapalılık...»** *"Ekinneh"* kelimesi, "kinan" kelimesinin çoğuludur. Perdeler, örtüler anlamına gelir.

Bahrü'l-Ulûm'da belirtildiği gibi, onların, Kur'an'ın tamamını anlamaktan ve Allah tarafından indirildiğini bilmekten hoşlanmadıkları için kalplerine bu örtü çekildi. Tıpkı kalplerinin üzerine kılıflar geçirilmiş ve perdeler

17- Isbehanî'nin *Delailü'n-Nübüvve*'si 2/555. Nebî (s.a.v.)'in mübarek elinde çakıl taşlarının tesbih ettiği, keza Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman (r.a.)'ın elinde tesbih ettiği kıssası meşhurdur.

18- Önceleri cansız ve hareketsiz olduğu sanılan varlıklar da dahil, bütün eşya atomlardan oluşmuştur. İşte atom çekirdeklerinin çevresindeki elektronlar, sürekli ve düzenli olarak çekirdeğin çevresinde dönmektedirler ki, belki de onların bu dönüşleri ve böylece ilâhî kanuna, sapmadan boyun eğmeleri Kur'an'da tesbih sayılmıştır. (Mütercim)

örtülmüş gibi. Haktan mahrum ve kabulden âciz olan gönüllerine Kur'ân'ın yerleşmesini bu kılıf ve perdeler engelliyor.

«Ve kulaklarına bir ağırlık veririz.» Kur'an'ı işitmeye mani bir sağırlık veririz. Kur'an-ı Kerim, lafzı ve manası ile muciz bulunduğundan, inkâr edenlerin, manasını hakkıyla anlamalarına, lafzını gereğiyle idrak etmelerine engel olan şeyi isbat etmiş oluyor, **«Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini yad ettiğinde»**, O'nun tek olduğunu, putlarının bâtıl olduğunu, yani Allah'tan başka ilâh yoktur, dediğin zaman **«onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, geri dönüp giderler.»** Nefret ettikleri halde yüz çevirip döner, kaçarlar.

47. «Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini,» seninle ve Kur'an'la alay ve istihfaf etmek suretiyle dinlerler.

Rivâyete göre, Peygamberimiz (s.a.v), Kur'an okuduğu zaman, Abdü'd-Daroğullarından iki kişi sağında, iki kişi de solunda durarak el çırparlar, ıslık çalar ve şiir okuyarak karışıklık ve kargaşa çıkarırlardı.

Âyetteki: *Seni dinlediklerinde..."* zarfı va'îd ve inzâr'ı pekiştirmektedir.

«Kendi aralarında» faydasız şeyleri yaparken ve bunları **«fısıldaşırken de o zalimlerin: 'Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!' dediklerini çok iyi biliriz.»** Âyetten anlaşılmaktadır ki, onların bu söyledikleri bir zulüm ve haddi tecavüz olup, fısıldaştıkları şey, dinledikleri Kur'an'dan başka bir şeydir. Onların, Hz. Peygamber için "Peygamber oldu" demek yerine, "sihire maruz kaldı" demeleri de zulüm ve haksızlıklarının bir başka ifadesidir.

48. «Baksana; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar!» Seni, şaire, deliye ve sihre uğramış kişiye benzettiler. **«Bu yüzden, sapmışlardır,»** doğru ve saadeti kesin olan yoldan öyle uzaklaştılar ki, **«artık bir yol da bulamamaktadırlar.»** Bir tek kişinin kabullenemeyeceği bir hataya düşüp nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını bilmeyen şaşkına döndüler. Veya doğru ve hak yoldan saparak ona gidecek yol bulamaz hale geldiler. Çünkü onlar, inkâr ve sapıklıkta ısrar ettiler, evvelkilerin hikâyelerini, efsanelerini, sihir ve şiirlerini dinliyorlardı.

وَقَالُوٓا۟ ءَإِذَا
كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا۟
حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِى صُدُورِكُمْ ۚ
فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ ٱلَّذِى فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنغِضُونَ
إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾
يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِۦ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا
قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

49. Bir de onlar dediler ki: "Sahi biz, bir kemik yığını ve ufalanıp toprak olmuş iken, yepyeni bir yaratılışla diriltileceğiz, öyle mi?"

50. De ki: "İster taş olun ister demir!

51. İsterse aklınıza, (yeniden dirilmesi) imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık!" Diyecekler ki: "Bizi tekrar kim diriltir?" De ki: "Sizi ilk kez yaratan." Bunun üzerine onlar sana başlarını sallayacak ve alaylı bir tarzda: "Ne zamanmış o?" diyecekler. De ki: "Yakın olması gerek."

52. Allah sizi çağıracağı gün, kendisine hamd ederek çağrısına uyarsınız ve (dirilmeden önceki halinizde) çok az kaldığınızı sanırsınız.

49. «Bir de onlar dediler ki:» Mekke'lilerden öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden müşrikler, topraktan, hatta hiçbir şey değil iken, ilk yaratılışları-

nı unutarak: *"...Daha önce, sen hiçbir şey değil iken seni de yarattım"* (Meryem: 9) âyetinde buyurulduğu gibi, insan, hiçbir şey değil iken Allah onu yoktan var etti. Ancak insan bu ilk yaratılışını unuttu da: **«'Sahi biz, bir kemik yığını ve ufalanıp toprak olmuş iken, yepyeni bir yaratılışla diriltileceğiz, öyle mi?'»** Parçalanıp iyice ufaldıktan sonra ölümün hayata dönmesi, öldükten sonra dirilmek muhaldir, imkânsızdır. Çünkü, hayattan eser kalmamış, kemik de kurumuştur ve çürümüştür, anlamınadır. Dirilmeyi, çürümüş kemik ve ufalmış toprak olma zamanı ile kayıtlaması, öldükten sonra dirilmeyi inkârı güçlendirmek içindir.

50. Onlara cevap olarak: **«De ki: 'İster taş olun ister demir!»**

51. «İsterse aklınıza» yeniden dirilmesi **«imkânsız gibi görünen her hangi bir yaratık!'»** Bunlar Allah'ın sizi yeniden diriltmesini güçleştirmez. Şüphe yok ki, siz tekrar diriltileceksiniz. Buradaki emir, benzetme olarak gelmiştir.

Kevaşî'de: "Bu emir, kınamak ve âciz bırakmak içindir, yerine getirilmesi için değildir" denilmiştir.

Bahru'l-Ulûm'da:"Âyetteki emir, hakikat değil, mecâzî anlamdadır. Maksat, onlara hakarettir ve önem vermemektir, yoksa onların taş veyahut demir olmalarını istemek için değildir. Çünkü onların buna gücü yoktur. Onlara göre önemli olan gökler ve dağlardır," denilmiştir. Tekrar yaratılmasını imkânsız gibi gördükleri şey ise gökler ve dağlardır.

«Diyecekler ki: 'Bizi tekrar kim diriltir?'», öldükten sonra kim diriltecek? **«De ki: 'Sizi ilk kez yaratan.'»** Sizi, yoktan var eden ve icad eden yüce ve kadir olan Allah hayata döndürür. Sizin bir örneğiniz, olmadığı ve hayatı koklamamış toprak bulunduğunuz halde yarattı. O yoktan var eden ve öldükten sonra tekrar diriltendir. **«Bunun üzerine onlar»** taaccüp ve inkâr **ile «sana başlarını sallayacak ve alaylı bir tarzda: 'Ne zamanmış o?' diyecekler.»** Daha önce, diriltilecek olan tayin edildikten sonra burada tekrar diriltilmenin zamanı sorulmaktadır. **«De ki: 'Yakın olması gerek.'»** Çünkü, her gelecek yakındır. Yahut, zamanın çoğu geçmiş, çok azı kalmıştır, anlamındadır.

52. «Allah sizi çağıracağı gün,» sizi, yokluktan çağırdığı gibi kabirlerinizden çağıracak, siz de dirilerin icabeti gibi **«kendisine hamd ederek çağrısına uyarsınız.»** İşte böylece sizi dirilteceği günü hatırlayın. Buradaki ça-

ğırmak ve çağırıya uymak hakîkî manasında değil istiâre yoluyla kullanılmıştır.

Ebu Hayyan: "Buradaki çağırma istiare şeklinde bir benzetme değil gerçektir. Yani, size duyuracağı bir sesle çağıracaktır ki, o da sûra son üflemedir. Nitekim: *"Seslenenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver,"* (Kaf: 41) buyrulmuştur."

"Çağrısına uyarsınız" sözünün anlamı: "Davetçiye, davet edildiğiniz şeyde muvafakat edersiniz," demektir. Müfessirlerin bir kısmı: *"Çağrısına uyarsınız"* sözünden maksat, hesaba çekmek ve cezalandırmak üzere onları hazır bulundurmaktır.

Bu fakirin görüşüne göre, bu çağırmanın çok kez olacağı açıktır; öldükten sonra diriltmek için çağırma ve mahşerde toplamak için çağırmak gibi. Nitekim; *"ve davetçiye koşarak kabirlerinden çıkarlar,"* (Kamer: 8) âyetindeki çağırma bu kabildendir. Yine Kitab'a davet: *"Ogün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır"* (Casiye: 28) âyetinde bildirilen davet gibidir. Burada sözü edilen davet ise ilk davettir. Çünkü konu diriltme konusudur. Onlar da öldükten sonra diriltmeye kadir olan Allah'a hamd ederek, Saîd b. Cübeyr'in dediği gibi "Onlar başlarından toprağı silkelemekte iken 'Sübhaneke Allahümme ve bi hamdike' sana tesbih ve hamd ederim, Allah'ım, diyerek, onlara bu tesbih ve tahmid'in fayda vermeyeceği o anda Allah'ı (c.c.) tahmid ve takdis ederler. "

*Kevaşî*de: *"Bi hamdihî"* O'nun iradesi ve emri ile anlamındadır, denilmiştir.

«**Ve**» dirilmeden önceki halinizde, kabirde veya dünyada «**çok az kaldığınızı sanırsınız.**» Dirildikten sonra sonsuza kadar beklemeye nisbetle, çok az kalmış olduğunuzu sanırsınız.

Denilirse ki, her insan ömürlerin en uzununu yaşasa dahi, dünyada yaşamış olduğu ömrü azımsayacak mıdır? Cevap: Bu azımsama, uzun ömrün süresini bilmesine rağmendir, kıyamette ise, tehlike ve korkuların şiddetinden süreyi düşünecek durumda olmayacaktır.

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ
يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿٥٣﴾
رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۖ إِن يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِن يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ ۚ
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَن فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُودَ
زَبُورًا ﴿٥٥﴾

53. Kullarıma söyle! (Sözün) en güzelini konuşsunlar. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.

54. Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezalandırır. Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.

55. Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Davud'a da Zebur'u verdik.

53. Ey Muhammed! Mü'min **«Kullarıma söyle!»** Müşriklere konuşmaları esnasında **«(sözün) en güzelini konuşsunlar.»** Onlara katı davranmasınlar. Nitekim, *"...ehli kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin..."* (Ankebut: 46) buyrulmuştur. **«Sonra şeytan aralarını bozar.»** İfsat eder, şerri tahrik eder. Mü'minler onlara sert davranırsa, bu, onları inada, fesadın ve bozgunculuğun artmasına götürür. **«Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanı-**

dır.» Onların iyilik ve mutluluğunu hiçbir zaman istemez, mahvolmalarını ister. İnsanlara olan düşmanlığını, babalarını cennetten çıkarmak ve nurdan olan elbisesini soymakla açığa vurmuştur.

54. «Rabbiniz, sizi en iyi bilendir.» Ey müşrikler! Sizi benden daha iyi bilen Rabbiniz **«dilerse»** imana ulaştırmakla **«size merhamet eder. Dilerse»** kâfir olduğunuz halde öldürerek, **« sizi cezalandırır.»** Bu önceki âyette geçen *"sözün en güzelini konuşsunlar..."* kısmının tefsiridir.

Beyzavî ve Ebussuud'a göre mana şöyledir: "Onlara bu güzel sözü ve benzerini söyleyin, onların cehennem ehli olduklarını açıklamayın, çünkü, bu onları kötülüğe teşvik eder, insanın sonu ise, Allah'tan başkasının bilmediği şeylerdendir. Umulur ki, Allah onları imana sevk eder."

Cumhura göre ise: *"Sözün en güzeli..."* nden maksat, anlam bakımından güzel konuşma, demektir. *"Dilerse size merhamet eder"*den maksat mü'minleri Mekke kâfirlerinin tecavüzünden ve eziyetlerinden kurtarır, demektir. *"Dilerse sizi cezalandırır"*dan maksat ise, onlara kâfirleri musallat eder, demektir.

Bu durumda, *"Rabbiküm"* ile hitap, mü'minlere yöneltilmiş olur. Müşriklere değil.

Ey Muhammed! **«Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik»**ki onları imana zorlayasın. Öyleyse onlara hoşgörülü davran. Ashabına da onlara tahammülü ve hoşgörülü olmayı emret.

55. «Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir.» Seçilip önemli görevlere getirilmeye ehil olduğunu gösteren gizli ve açık kabiliyetlerini bütün tafsilat ve ayrıntılarıyla bilir ve müstehak olanları nübüvvet ve velâyete seçer.

Bu âyet, Kureyşin, kendileri dururken, kendi uluları değil de Ebu Talib'in yetimi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olmasını; Suhayb-i Rûmî, Bilâl-i Habeşî ve Habbab b. Eret gibi aç ve çıplakların ve benzerlerinin onun ashab'ı olmasını akıllarına sığdıramayışlarını red etmektedir.

«Gerçekten Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık.» Bu üstünlük, aralarındaki derece farkı, ümmetlerinin çokluğu, mal bolluğu gibi maddî sebeplerden dolayı olmayıp, ruhî ve manevî faziletler yönündendir. Hz. Davud (a.s.)'un bile şeref ve fazileti, kendisine vahyedilen Zebur iledir,

ona verilen mülk ile değildir.

Fazilet ve üstünlük, bir peygambere kitap, risalet, ilâhî dostluk verilmesi, Kelîmullah kılınması, mirac ve umumî şefaatin verilmesi ve Cenab-ı Hakkın kendi cemalini göstermesi gibi bazı mazhariyetler iledir. Nitekim: *"İşte biz o peygamberlerden bir kısmını, diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan kimiyle konuştu, kimini de derecelerle yükseltti..."* (Bakara: 253) buyrularak bu konu teyid edilmiştir. Bu, Kur'anın Kur'an âyetiyle tefsir edildiğine de bir örnektir.

«Davud'a da Zebur'u verdik.» Faziletini arttırmak için Zebur'u ona gönderdik. Âlimler, Davud (a.s.)'a verilen Zebur 150 sûreden ibaret olduğu halde helâl ve harama ait bir tek hüküm, farz veya had (cezaya ait hüküm) bulunmayıp, tamamı duâ, tahmîd ve temcidden ibarettir.

Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Allah, ümmetinin sayısını çoğaltmakla faziletini arttırmış ve şereflendirmiştir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): *"Cennet ehli, yüz yirmi saf olup, bunların seksen safı benim ümmetimdir."*[19] buyurmuştur.

Camiu'l-Usûl'de İbni Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ashabından bir grup insan oturup müzakere ediyor ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanlarına çıkmasını bekliyorlardı. Sevgili Peygamberimiz, çıkıp yanlarına yaklaşınca müzakerelerinin şu mealde olduğunu işitti: Bir kısmı: "Hayret, Allah, yarattığı insanlardan İbrahim'i dost edindi" diyorlardı. Diğer biri de: "Bu, Musa'nın kelâmından daha şaşılacak bir şey değil. Allah, onunla gerçekten konuştu" dedi. Bir diğeri: "Bu, Allah'ın Hz. İsâ'yı kelimesi ve ruh'u kılmasından daha hayret verici bir şey değil." dedi. Bir diğeri de: "Âdem (a.s.)'in Allah tarafından seçilip âlemlere üstün kılınmasından daha hayret verici bir şey olur mu?" demişlerdi.

Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), ashab'ına selâm vererek dedi ki: *"Sizin konuşmanızı ve hayret ettiklerinizi duydum. Şüphesiz ki, Hz. İbrahim (a.s.), Allah'ın dostudur. Musa (a.s.), Allah'ın sırdaşıdır, Hz. İsa da Ruhullah ve Kelimesidir. Hepsi sizin dediğiniz gibi hayret vericidir. Ama, dikkat ediniz, ben Allah'ın Habibiyim, sevgili dostuyum, ama övünmem. Ben kıyamet gününde Hamd isimli sancağı taşıyacağım, ama övünmem. Ben evvelkilerin ve sonra-*

19- Hadisi, Tirmizi, İbni Mace, Ahmed ve Hakim rivayet etmiştir. Hadisin devamı *"Kırk saf'ı da diğer ümmetlerdendir."* şeklindedir. Bkz. el-*Fethül Kebir* 1/472.

kilerin Allah nezdinde ikrama en lâyık olanlarıyım, ama övünmem. Ben cennet kapısının halkasını ilk hareket ettirecek olanım. Allah cenneti bana açarak ve ben yanımda muhacirlerin yoksulları bulunduğu halde gireceğim. Ama övünmem, iftihar etmem." (20)

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ
كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ
يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ
وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾ وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ
إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا
شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

56. De ki: "Allahtan başka tanrı sandığınız şeylere yalvarın. Onlar ne sizden sıkıntıyı kaldırabilirler ne de onu değiştirebilirler."

57. Onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı, sakınmaya değer.

58. Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde azaplandıracağız. Bu, Kitap'ta yazılıdır.

20- Hadisi şerifi Tirmizi *Menakıp* bahsinde 3620 No. ile rivayet etmiş ve "Hadis gariptir" demiştir. Bkz. *Camiü'l-Usûl*, 8/526.

56. «De ki: 'Allahtan başka» melekler, Hz. İsa, onun annesi Meryem ve Üzeyr gibi, Allah'ı bırakarak **«tanrı sandığınız şeylere yalvarın. Onlar, ne sizden sıkıntıyı kaldırabilirler.»** Hastalık, yoksulluk ve kuraklık gibi şeyleri giderebilirler **«ne de onu değiştirebilirler.'»** Onu sizden başka bir topluluğa yöneltemezler. Buna güçleri yetmez.

57. «Onların yalvardıkları bu varlıklar,» Müşriklerin duâ ettikleri ilahlar **«Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar.»** İbadet ve taatla ona yakın olmak isterler. Yalvardıklarınızdan Allah'a daha yakın olan, kendisini Allah'a yaklaştıracak bir vasıta ararken, onlardan daha aşağı olup hiçbir ilgisi ve yakınlığı olmayanın onlara ne faydası dokunacak? **«O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar.»** Diğer kullar gibi ilâhî azaptan kendileri korkup dururlarken başkalarının sıkıntısını nasıl uzaklaştırsınlar?

«Çünkü Rabbinin azabı, sakınmaya değer.» Her ferdin, hatta meleklerin ve peygamberlerin sakınmaları gereken bir azaptır. İsyankârlar, tam bir gaflet içinde bulundukları için her ne kadar sakınmıyorlarsa da... Akıllı kişi, mazereti bırakıp Kahhâr olan Allah'ın yakalayıp azap etmesinden sakınıp kaçınmalıdır.

Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a.) bıçaklandığı zaman, İbni Abbas (r.a.), ona: "Ey mü'minlerin Emiri! İnsanlar küfür içinde iken sen iman ettin, Rasûlüllah'ı insanların yalnız bıraktıkları zaman sen onunla beraber cihad ettin. Rasûlüllah, senden razı olduğu halde ebediyete intikal etti. Sana karşı haklı olarak iki kişi dahi muhalefet etmedi ve şehid olarak ebediyete intikal ediyorsun. Öyle ise korkma, huzur içerisinde ol!" dedi.

Hz. Ömer (r.a.): "Aldanan kişi sizin gurura sevk ettiğiniz kimsedir. Vallahi güneşin üzerine doğduğu varlıklar benim olsa, kıyamet gününün dehşet ve tehlikelerinden kurtulmak için verirdim," demiştir.

Bazı hakîmler: "Hüzün, insanın iştahını kaçırır, yemek yedirmez. Allah korkusu günaha engeldir; reca (ümit), ibadet ve taate güç verir. Ölümü hatırlamak, insanı takvaya götürür; fazla şeylerin peşinde koşmaktan alıkoyar. Havf ile reca (umut ile korku), Allah'tan gelir. Zira, Mabud'umuz iyilik ve cömertliği, ihsan eder," demişlerdir.

58. «Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek», yerin dibine geçirmek sûretiyle beldeleri helâk edeceğiz veya helâki gerektiren büyük günahları irtikap etmeleri sebebiyle, ülke halkının tamamını mahv edeceğiz. O günkü helâk olayı, yalnız sakinleri inkârcı olan ülkelere veya ceza sebebiyle helâke müstehak olan yerlere mahsus değildir. Dünyanın ömrü bitmiş olması sebebi iledir. **«Veya en çetin bir şekilde azaplandıracağız.»** O ülkenin sakinlerini, halkını ölüm, kuraklık ve depremler gibi dünyevî belâlar ve uhrevî azaplarla azaplandıracağız. Çünkü azap etme, hem dünya, hem de âhirete şamildir.

Âyetteki azaplandırma, mutlak olarak zikr edilmiştir. Helâk etmenin ise, *"kıyamet gününden önce"* ifadesiyle kayıtlanmıştır. Bir çok ülkenin isyankâr sakinlerinin cezaları âhirete ertelenmiştir. Ebussuud'un da görüşü budur. En güzel tefsir, âyetteki *"helâk etmeyi"* de ölümden daha şiddetli çeşitli belâlar şeklinde anlamaktır. **«Bu,»** helâk etme ve azap etme **«kitapta yazılıdır.»** Ne zaman olacağı, onu gerektiren sebepler ve nasıl olacağı gibi hususlar açıklanmamış, hiçbir şey bırakmamak kaydıyla levh-i mahfuz'da yazılmıştır.

وَمَا مَنَعَنَآ
أَن نُّرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ ۚ وَآتَيْنَا ثَمُودَ
النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾
وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۗ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي
أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ ۚ وَنُخَوِّفُهُمْ
فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

59. Bizi, mucizeler göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin onları yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, bu yüzden zalim oldular. Oysa Biz mucizeleri ancak korkutmak için göndeririz.

60. Hani sana: "Rabbin, insanları çepe çevre kuşatmıştır," demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.

59. «Bizi, mucizeler göndermekten alıkoyan tek şey,» Ölüleri diriltmek, Safa tepesini altına çevirmek, Mekke dağlarını kaldırarak araziyi ziraate elverişli hale getirmek ve bağ bahçelerin oluşması için nehirler akıtmak gibi Kureyş'in istediği mucizeleri göndermekten bizi alıkoyan şey **«öncekilerin onları yalanlamış olmasıdır.»** Yani, anılan mucizeleri göndermekten Bizi alıkoyan şey ancak ve ancak Âd ve Semud kavmi gibi evvelkilerin yalanlamasıdır. Karakter itibariyle Kureyş de onlar gibidir. Şayet mucize gönderilmiş olsaydı, evvelkilerin yalanladıkları gibi bunlar da yalanlayacaklardı. Bu sebeple sünnet-i ilâhî'nin gereği olarak da kökten helâk olurlardı. Oysa kesin olarak onları kökten helâk etmemek üzere hükmetmiştik. Çünkü, onlardan iman edecek olanlar veya iman edeceklerin ana babaları vardır.

Sonra istenmiş olan mûcizeleri yalanlayan bazı ümmetler zikredilerek şöyle buyruldu: **«Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik.»** Sanki denilmiş oluyor ki, istemiş oldukları mûcizeleri göndermekten Bizi alıkoyan şey, önceki milletlerin göndermiş olduğumuz mucizeleri yalanlamalarıdır. Daha önce onlara istedikleri mucizeleri verdik, ama onlar yalanladılar. Nitekim, istemeleri üzerine Semûd'a bir dişi deve verdik. **«Onlar ise, bu yüzden zalim oldular.»** Mucize olarak verilen deveyi, inkâr etmekle yetinmediler, onu öldürmeye kadar işi azıttılar. Kendilerine zulüm ettiler. Deveyi öldürmekle kendilerini felâketin içine attılar. Âyette Semûd'un özellikle anlatılmasının sebebi, Semûd kavminin Arap oluşu sebebiyle Arapların onları iyi bilmeleri ve tanımalarıdır. Çünkü onların helâk oldukları yerlerden gelip gittikçe bunun izlerini ve kalıntılarını görmekteydiler.

«Oysa Biz» istenen **«mucizeleri ancak korkutmak için göndeririz.»** Önce onları kökünden kazıyacak olan azabın öncülerini göndeririz. Şayet bundan korkup kötülüklerinden vazgeçmezlerse azabı göndeririz. Ya da âyetlerden maksat, onlar tarafından istenen âyetler değil, mucizeler ve Kur'an âyetleridir. Buna göre Kur'an âyetleri gibi, gönderdiğimiz mucize ve âyetleri ancak âhiret azabıyla korkutmak için göndeririz. Ve ey Muhammed! Senin kendilerine gönderildiğin ümmetinin azabı senin hürmetine kıyamete kadar ertelenmiştir.

Denilmiştir ki, Rasûlüllah (s.a.v.), yaşadığı ve sünneti devam ettikçe, en büyük güvencedir. Ne zaman onun sünnetini tamamen terkederlerse, Allah da onları mahveder. Çünkü, ahir zamanda bu ümmet isyanları kadar dünya azabından nasiplerini alırlar. Depremler, bir takım korku ve tehlikeler ile bulaşıcı ve tehlikeli hastalıklar, fasıkları kötülüklerden engelleyen dünya felâket ve azaplarındandır. Üzerlerine zalimleri musallat etmek de bir azaptır.

Bu sebeple, mü'min için, takva yolunu tutmak ve yaratılmışların en hayırlısı Peygamberimizin sünnetini ihya etmek için koşmak yaraşır.

60. «Hani sana: 'Rabbin, insanları» ilmi ve kudretiyle **«çepe çevre kuşatmıştır' demiştik.»** O insanlar, O'nun avucunda, kudret elinin içindedirler. Öyle ise ey Habîbim! Hiç kimseden korkmadan görevini yap. **«Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'ân'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik.»** Âyette geçen, *"görüntüler"* diye tercüme ettiğimiz *"Rüya"*, Peygamberimizin mirac gecesi gördüğü yer ve göklerdeki akılları durduran harikülâde şeylerdir.

Gösterilenlerin "Rüya" kelimesi ile ifade edilmesi ise, geceleyin ve rüya gibi süratle meydana gelmiş olmasındandır. Denilmiş oluyor ki, bizim sana İsrâ gecesinde açıkça gösterdiğimiz, şeyler, insanları denemek için yaptığımız bir imtihandan başka birşey değildir ki birazcık basireti olan hiç kimsenin inkâr edemeyeceği büyük bir mûcize olmasına rağmen, insanların bazısı inkâr edip dinden uzaklaşmışlardır.

*"Lânetlenen ağaç"*tan maksat rahmetten en uzak yerde cehennemin temelinde biten zakkum ağacıdır. Müşrikler: "Muhammed (s.a.v.), cehennemin, taşları yaktığını iddia ediyor, sonra da orada ağaçların bittiğini söylüyor" dediler. Kendi akıllarını beğenmekle bu iddialarıyla büsbütün sapıttılar. Oysa onlar, devekuşunun ateş korunu ve kızgın demir parçalarını yuttuğunu ve kendisine hiçbir zarar vermediğini görmektedirler. Yine onlar Semendel denilen

küçük bir hayvan tüyünden yapılan mendillerin ateşe atıldığını ve ateşin ona hiçbir şekilde tesir etmediğini görmektedirler.

«Biz onları korkuturuz da,» çünkü bu ve benzeri âyetlerle, mûcizeler hep onları korkutmak içindir. **«Bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.»** Şayet onların istedikleri âyetleri, olağanüstü halleri gönderseydik, benzerlerine yaptıklarını onlara da yapar, inkâr ederlerdi. Bu sebeple de onların benzerleri olan topluluklara yapılanlar onlara da yapılır, azab edilirdi. Oysa bu ümmet için umumî felâket ve cezalandırma kıyamete kadar ertelenmiştir.

Müzenî der ki: İmam Şafiî'yi, ölüm döşeğinde ziyaret ederek: "Üstadım, nasıl sabahladınız?" diye sordum. İmam: "Dünyadan, kardeşlerimden ayrılmakta, amelime kavuşmaktayım, ölüm şerbetini içmek üzereyim. Allah'ın huzuruna da çıkmaktayım. Bilmiyorum ruhum cennette mi, yoksa cehennemde mi olacak?.. dedi ve şu beyti söyledi:

Başıma hangi hal gelecek bilmiyorum:
Çünkü ey nefsim, sen ne zaman öleceğini bilmiyorsun.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ
ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا
(٦١) قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ
ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا (٦٢) قَالَ ٱذْهَبْ
فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا (٦٣)
وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم

بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ
وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ
عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

61. Meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis'in dışında hepsi secde ettiler. İblis: "Ben, çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim?" dedi.

62. Dedi ki: "Şu benden üstün kıldığına da bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım!"

63. Allah buyurdu: "Git! Onlardan sana kim uyarsa, iyi bilin ki cehennem hepinizin cezasıdır. Mükemmel ve tam bir ceza!

64. Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat, süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ, mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadlerde bulun." Şeytan, insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.

65. "Şurası muhakkak ki, Benim kullarım üzerinde senin hiçbir hakimiyetin olmayacaktır. Vekil olarak Rabbin yeter."

61. «Meleklere: 'Âdem'e secde edin!' demiştik.» Sahip olduğu faziletleri sebebiyle ona ikram ve onu selâmlamak için secde edin demiştik. «**İblis'in dışında hepsi secde ettiler.**» Gecikmeksizin verilen emri yerine getirmek ve Hz. Âdem (a.s.)'in hakkına riayet etmek için emri yerine getirdiler. Onların ilâhî emri yerine getirmeleri ve yasaklarından sakınmaları, kendileri için ezelî saadetlerine delâlet eder. İblis'in ise, kibirlenerek, secdeden kaçınması ve ilâhî emre aykırı davranması onun ezelî şekavetini gösterir.

Şeyh Ali Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm* adlı eserinde: "İblis, cin cinsinden olduğu halde meleklerden istisna edildi. Çünkü o, meleklerle birlikte sec-

de etmekle emredildi" demiştir.

«İblis: 'Ben» ateşten yaratıldım. **«Çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim?' dedi.»** Böylece, İblis kibir ve itirazı sebebiyle lânete müstehak oldu.

62. İblis, kovulup uzaklaştırıldıktan ve lânete uğradıktan sonra,**«dedi ki: 'Şu benden üstün kıldığına da bir bak!»** Kendisine secde etmemi emrederek benden üstün kıldığın bu kimseye de bak. Onu niçin benden üstün kıldın, yeryüzünde halife seçtin ve bana, ona secde etmemi emrettin? Ben ondan daha hayırlıyım; çünkü o, çamurdan yaratıldı, ben ise ateşten yaratıldım.

«Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun neslini» azdırmak sûretiyle **«kendime bağlayacağım!'»** Allah'ın kendilerini koruduğu halis kulları müstesna... Nitekim Sâd sûresinin 82-83. âyetinde de şöyle buyrulmuştur: *"İblis: 'Senin kudretine andolsun ki, onlardan, ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini azdıracağım.' dedi."*

63. «Allah buyurdu: 'Git!» İnsanları azdırıp sapıtmak için kötü yoluna devam et. Kastın neyse onu yap. Ya da buradaki *"git"* ifadesi ona hakaret ve tehdit için söylenmiştir. Nitekim sözünü dinleyip kabul etmeyen birine: "Git, kendin için neyi bilirsen onu yap" denilmesi gibi.

«Onlardan sana kim uyarsa, iyi bilin ki cehennem hepinizin cezasıdır. Mükemmel ve tam bir ceza!» Tam ve kâmil bir ceza ile cezalanırsınız.

64. «Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat.» Hz. Âdem (a.s.)'in zürriyetinden kime gücün yeterse, vesvesenle şerre ve isyana davetinle yerinden oynat. Allah'a isyan için her davet eden, o şeytanın grubundan, askerlerindendir.

Mücahid, demiştir ki: "Şarkılarınla, çalgılarınla gücün yeterse yanılt." Şehvanî duyguları tahrik eden çalgıcılar, şarkıcılar İblis'in askerleridir.

Ebû Musâ el-Eş'arî (r.a.)'nin Kur'an okurken sesini duyan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Şüphesiz Kur'an okuyan bu kişiye Hz. Davud'un nağmelerinden bir nağme verilmiştir,"* buyurmuştur.[21] Hz. Davut'un sesinin ve nağmelerinin

21- Sahihi Buhari Muhtasarı T. Sarih Cilt 11, Sh. 243. Hadis No: 1781. (Mütercim)

güzelliğinden dolayı musikiye benzetilmiştir.

«Süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ, mallarına, evlâtlarına ortak ol.» *"Mallarına ortak ol"* ifadesinden maksat, onları haram yollardan mal kazanmaya ve biriktirmeye, faiz yemeye, israfa, zekâtı vermemeye..." sevket, demektir. *"Evlâtlarına ortak ol"* ifadesinden maksat da, onları haram yollardan evlât edinmeye; kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye; çocuklara Abdü'l-Haris (haris'in kulu), Abdu'l-Uzzâ (Uzzâ'nın kulu), Abdü'ş-Şems (güneşin kulu) gibi isimler verdirerek Allah'a ortak koşmaya; sapık ve bâtıl dinlere yönelmeye teşvik et, demektir.

Hikâye edilir ki, İblis yeryüzüne indirilince: "Ya Rabbi! Beni yer yüzüne indirdin, rahmetinden kovdun, uzaklaştırdın, öyle ise bana bir ev ver," dedi. Cenab-ı Hak: "Hamamlar evindir," buyurdu. İblis: "Benim oturacağım bir yerim olsun" deyince de Cenab-ı Hak: "Boş gezenlerin toplandığı yollar ve pazarlar senin oturacağın yerlerdir," buyurdu. İblis: "Bana yiyecek ver" dedi. Buna karşılık da: "Üzerine Allah'ın ismi anılmadan kesilen, yapılan şeyler senin yiyeceklerindir," buyurdu. İblis'in: "Rabbim! Bana içecek ver" talebine karşı: "Sarhoşluk veren bütün içkiler senin içeceğindir" buyurdu. "Bana bir müezzin ver," isteğine karşılık: "Şehevî duyguları tahrik eden çalgılar," buyurdu. "Bana okuyacak bir şey ver," isteğine karşılık: "İnsanı gaflet ve isyana götüren şiirlerdir," buyurdu. "Rabbim bana konuşacak söz ver!" talebine karşılık: "Yalan sözler", buyurdu. "Bana elçiler ver" isteğine karşılık: "Kâhinler, gâipten haber getirdiklerini iddia edenler," buyurdu. "Bana insanları avlamak için tuzaklar ver," isteğine: "Kadınlardır," buyurdu. Bu hikâye Şeyh Ali Semerkandî'nin *Bahrü'l-Ulûm* adlı eserinde böyle kaydedilmiştir.

«Kendilerine vaadlerde bulun.'» Cennet ve cehennemin olmadığını haber ver, uzun emel ve arzularla tevbe etmelerini geciktir, putlarının kendilerine şefaat edeceğini vaadet.

«Şeytan, insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.» Buradaki şeytandan maksat, şeytan cinsi anlamına olabileceği gibi her insanın yanında bulunan şeytan anlamına da gelir. Peygamberimiz (s.a.v.), bir hadis-i şerifinde: *"Sizden her birinizin bir şeytanı var."*[22] buyurmuştur.

Bahrü'l-Ulûm'da, bu âyette geçen bu emirler, isyancılar ve suçlulara:

22- Müslim bu hadisi şu lafızla rivayet etmiştir: *"Sizden her birinize cinden bir arkadaş görevlendirilmiştir."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/545.

"Siz istediğinizi yapın" sözünde bir tehdit olduğu gibi tehdit yoluyla gelmiştir. Şeytanı rezil ve rüsvay etmek için olduğu da söylenmiştir.

65. «'Şurası muhakkak ki, Benim» ihlâslı **«kullarım üzerinde senin hiçbir hakimiyetin olmayacaktır.»** Onları aldatmaya ve tasalluta kudretin olmayacaktır. Nitekim, *"Gerçek şu ki, iman edip de yalnız Rab'lerine tevekkül edenler üzerinde onun bir hakimiyeti yoktur."* (Nahl: 99) buyurmuştur. **«Vekil olarak Rabbin yeter.'»** Mutluluklarının sebeplerini, düzenlemek ve şekavetlerinin, günahkâr olmalarının sebeplerini de bertaraf etmek için O, kâfidir.

Âyetteki, şeytanın halis kullar üzerinde hakimiyetinin olamayacağının bildirilmesi, onlara hiç dokunamayacağı anlamına gelmez. Nitekim: *"Takvaya erenler, şeytan tarafından bir vesveseye uğrayınca Allah'ı hatırlayıp hemen gerçeği görürler."* (A'raf: 201) Âyetinde takvaya eren mü'minlere dahi şeytanın vesvese ile dokunabileceğine işaret edilmiştir. Ancak, onlar Allah tarafından desteklendikleri için korunmuş durumdadırlar.

Hikâye edildiğine göre, sâlihlerden birine bir Yahudi gelerek: "Biz Yahudiler kalp huzuru içinde şeytanın vesvesesi olmadan ibadetlerimizi yapmaktayız, sizlerin ise, ibadetlerinizi şeytanın vesvesesine maruz bir durumda yapmakta olduğunuzu işitiyoruz. Bunun sebebi nedir?" diye sormuş. Sâlih kişi: "Ey Yahudi! İki evden birinde, altın, gümüş, inci, yakut ve en değerli kumaşlar bulunmaktadır, diğer birinde ise hiçbir değerli eşya bulunmadığı gibi bomboş ve harap bir vaziyettedir. Şimdi bu durumu bilen hırsız bu evlerden hangisine girer?" diye sordu. Yahudi: "Elbette hırsız mücevherlerle ve en değerli kumaşlarla dolu olan eve girer," cevabını verdi. Sâlih kişi devamla: "Bizim kalplerimiz tevhid, marifet, iman, yakîn, takva ve ihsan gibi diğer faziletlerle dolu. Şeytan, bu faziletlerimizden çalmak için gelip bizi meşgul eder. Sizlerin kalpleri bu gibi faziletlerden boş bulunduğu için İblis sizin kalplerinize girmez ve sizi meşgul etmeğe değer bulmaz," cevabını vermiştir. Bunun üzerine Yahudi Müslüman olmuş. Bundan anlaşılıyor ki, şeytan maksadına ulaşamaz. Çünkü Allah, dostlarını kudretiyle korur.

رَبُّكُمْ

الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ
بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ
إِلَّا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ
كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ
عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنْتُمْ
أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ
فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾

66. Rabbiniz, lütfundan rızık aramanız için denizde gemileri sizin için yüzdürendir. Doğrusu O, sizin için çok merhametlidir.

67. Denizde başınıza bir musîbet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O, sizi kurtarıp karaya çıkardığında, yine eski halinize dönersiniz. Zaten insanoğlu nankördür.

68. O'nun sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden yahut üzerinize taşlar savuran bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız.

69. Yahut O'nun, sizi bir kez daha denize gönderip üzerinize bir kasırga yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi

boğmayacağından emin misiniz? Sonra, bundan dolayı kendinize Bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız.

66. «Rabbiniz, lütfundan rızık aramanız için denizde gemileri» kamil kudretiyle **«sizin için yüzdürendir. Doğrusu O, sizin için çok merhametlidir.»** İhtiyacınız olan şeyleri hazırlamış, elde etme sebeplerinden zor olanlarını kolaylaştırılmıştır. Bu sebeple âyette geçen rahmetten maksat, dünyevî rahmet ve dünyada verilmiş olan nimettir.

67. «Denizde başınıza bir musîbet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider.» Kendilerine duâ edip yardım istediğiniz putların tümü hafızanızdan gider, hiçbiri hatırınıza gelmez, başınıza gelen musîbeti kaldıracağını umduğunuz yalnız Allah'tır. **«O, sizi kurtarıp karaya çıkardığında, yine eski halinize dönersiniz.»** Tevhidi bırakır, putlara tapmağa dönersiniz, Allah'ın nimetini unutup nankörlük edersiniz. **«Zaten insanoğlu nankördür.»** Âyette müşriklere "siz nankörsünüz" değil de insan cinsinin nankörlükle damgalı bulunduklarını tescil için *"Zaten insanoğlu nankördür"* buyrulmuştur.

68. Siz yeryüzünde emin bir şekilde yaşarken **«O'nun sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden»,** ve böylece helâk olmanızdan **«Yahut üzerinize taşlar savuran bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz?»** Ki, böylece denizde boğulmaktan daha beter olursunuz. Bunun Fil ashabı ve Lût kavminin üzerine yağdırdığı gibi sizin de üzerinize çakıl taşları yağdırır anlamına geldiği de söylenmiştir. **«Sonra kendiniz bir koruyucu da bulamazsınız.»** Sizi koruyacak ve bu musîbeti savacak bir hami bulamazsınız. Çünkü, O'nun kaçınılmaz kaderine karşı koyacak yoktur.

69. «Yahut O'nun, sizi bir kez daha denize gönderip» karaya çıkıp esenliğe erdikten sonra denize girmenizi gerektiren sebepler yaratarak sizi tekrar denize gönderip **«üzerinize»** kırıp parçalamadığı hiçbir şey bırakmayan **«bir kasırga yollayarak inkâr etmiş»**, ortak koşmuş ve kurtulma nimetine karşılık nankörlük etmiş **«olmanız sebebiyle sizi boğmayacağından emin misiniz? Sonra, bundan dolayı kendinize Bizi arayıp soracak»**, size yardım edip başınızdaki musîbeti def edecek **«bir destekçi de bulamazsınız.»**

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ اٰدَمَ وَحَمَلْنٰهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنٰهُمْ
مِّنَ الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾
يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍۭ بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوتِيَ كِتٰبَهٗ بِيَمِينِهٖ فَاُولٰٓئِكَ
يَقْرَءُونَ كِتٰبَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ
اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾ وَاِنْ كَادُوا
لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِيٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهٗ وَاِذًا
لَّاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَآ اَنْ ثَبَّتْنٰكَ لَقَدْ كِدْتَّ تَرْكَنُ
اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ اِذًا لَّاَذَقْنٰكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ
الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ
مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا
﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا

تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

70. Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerine güzel rızıklar verdik. Yine onları, yarattıklarımızın bir çoğundan cidden üstün kıldık.

71. Her insan topluluğunu, önderleriyle birlikte çağıracağımız günde kimlerin amel defterleri sağından verilirse, onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okurlar.

72. Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.

73. Onlar, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi Bize karşı uydurman için neredeyse seni, sana vahyettiklerimizden saptıracaklar ve öyle yaptığın takdirde seni can dost edineceklerdi.

74. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, nerede ise onlara birazcık meyledecektin.

75. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra Bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.

76. Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getirecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar.

77. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.

70. «Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.» Onların dindarına ve günahkârına şamil kesin bir şan ve şeref..

Bahrü'l-Ulûm'da: "İnsanlara iman ve sâlih amel ihsan edilmekle, kendilerine ikram edildiği açıktır," denilmiştir. Nitekim,: "Kişinin ehli ve evlâdı tarafından tanındığı gibi, mü'min de gökyüzündekiler tarafından öylece tanınır ve o, Allah nezdinde mukarreb bir melekten daha değerlidir," tarzında varid olmuştur.

«Onları» çeşitli nakil vasıtalarıyla **«karada ve denizde taşıdık.»** Diğer yaratılmışlardan hiçbiri, bu nimete nail olmamıştır. **«Kendilerine güzel**

rızıklar verdik.» Kendi amelleriyle kazanılan lezzetli nimet çeşitlerini veya kendi amelleri olmadan meydana gelen muhtelif nimetler verdik. Yağ, kaymak, bal, hurma ve diğer tatlılar gibi.

«Yine onları, yarattıklarımızın bir çoğundan cidden üstün kıldık.» İyiyi kötüden, hakkı bâtıldan ayırdetme, anlama kabiliyeti verdik. Onları ilim ve idrak sahibi yaparak melekler hariç yarattıklarımızın bir çoklarından üstün kıldık. Bu sebepledir ki, Allah'ın nimetlerine şükrederek nankörlük etmemeleri ve aklı başında olanları şöyle dursun en aşağı derecede iyiyi kötüden ayırabilecek kadar aklı olanın bile kabul edemeyeceği üzerinde bulundukları şirki terketmeleri gerekir. İnsan öyle üstün bir varlıktır ki Allah, meleklerin tamamına, Âdem (a.s.)'e tazim etmeleri ve değer vermeleri için secde etmelerini emretmiştir. Aşağı derecede bulunanın yüksek mevkide bulunana secde etmesini emretmek hikmetin gereğidir. Aksi olmaz. Yine Allah (c.c.), Hz. Âdem'e bütün isimleri, eşyanın adlarını ve ne işe yaradıklarını, öğretti. Sonra onları önce meleklere arz edip *"...Eğer doğru söylüyorsanız, şunların isimlerini bana bildirin, dedi."* (Bakara: 31) buyrulmuştur.

Âyetin manasını anlayan herkes bu âyette ilâhî muradın Hz. Âdem'i meleklerden üstün kıldığını, onun ilminin meleklerden fazla olduğunu, tazim ve ikrama müstehak bulunduğunu anlar.

71. «Her insan topluluğunu, önderleriyle birlikte» Burada önderlerinden maksat peygamberleridir. Kendileri: "Ey Mûsâ ümmeti! Ey İsa ümmeti!" gibi hitaplarla çağrılırlar. Veya önderlerinden maksat uydukları kitaplarıdır: "Ey Kur'an ehli! Ey İncil ehli!" gibi hitaplarla çağrılırlar. Veya dinleridir. Kendileri: "Ey Müslüman, ey Yahûdî, ey Hristiyân, ey mecûsî vb." diye çağırılır.

«Çağıracağımız o günde, kimlerin amel defterleri sağından verilirse,» ki, onlar mesud olanlardır. Çünkü kişinin kitabının sağından verilmesi ona şeref vermek ve müjde vermektir. **«Onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okurlar.»** Sevinerek açık bir okuyuş ile okurlar ve içinde yazılı iyiliklerden faydalanırlar. Amel defterlerine tescil edilen amellerinden en ufak bir eksilme olmaz, aksine mükâfatları katlanarak verilir.

Âyette geçen *"fetil"* çekirdeğin üzerindeki kabuk parçası veya çok az bir şey anlamına gelir. Bu sebeple fetil, azlık ve çok değersiz şeylerde örnek olarak kullanılmaktadır.

72. «Bu dünyada» doğru yolu bulamayacak kadar kalp ve gönül gözü **«kör olan kimse âhirette de kördür.»** Kurtuluş yolunu görmez. Çünkü, birinci körlük ikincisini gerektirir. Bu sebeple kâfir, cennetin yolunu bulamaz, isyankâr kişi, itaatkârın sevabını, kusurlu olan kişi de kamil insanların makamlarını göremez ve oralara eremezler. **«Üstelik iyice yolunu şaşırmıştır!»** Dünyadaki körden daha da şaşkındır, çünkü, artık hakkı bulma kabiliyeti ve fırsatı kalmamıştır.

73. «Onlar, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi Bize karşı uydurman için neredeyse seni, sana vahyettiklerimizden saptıracaklar ve öyle yaptığın takdirde» yani onların arzularına uyar ve senden istediklerini yaparsan **«seni candan dost edineceklerdi.»**

Bu âyetin nüzül sebebi konusunda anlatılan rivayetlerin en sağlamı *Kevâşî Tefsiri*'ndeki rivayettir ki, müşrikler, Peygamberimiz (s.a.v.)'den, azap âyeti yerine, rahmet âyeti koymasını veya tam tersini yapmasını, Hacer-i Esvedi selâmlarken onların ilâh saydıkları putlarına da dokunmasını istediler. Kendisinin yanında bulunan zayıfları ve yoksulları kovup uzaklaştırması, gibi şeyler talep ettiler. Bu şartlarla kendilerinin Müslüman olabileceklerini ima ettiler. İşte bu isteklerini yerine getirirsen seni candan dost edinecekler. Onların dostluğuna girmenle Benim dostluğumdan çıkmış olurdun.

74. «Eğer seni» hak üzere **«sebatkâr kılmasaydık,»** ve korumasaydık **«gerçekten, nerede ise onlara birazcık meyledecektin.»** Âyette geçen "*terkenü*" fiilinin mastarı "rükûn", meyl'in en azına denir. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, onların kuvvetli aldatmaları ve şiddetli hilelerinden dolayı nerede ise onların istediklerine uymaya birazcık yaklaşırdın. Fakat Biz seni koruduk. Lâkin, ilâhî koruma imdadına yetişti de, çok kuvvetli çekici sebeplere rağmen, seni, onlara en küçük bir meyl ile yönelmekten alıkoydu.

75. «O zaman,» eğer en ufak bir yöneliş ile onlara meyl etmek üzere yaklaşmış olsaydın, **«hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık;»** yani, başkasının bu işin benzerini işlemesi sebebiyle dünya ve âhirette göreceği azabı, katlanmak suretiyle, sana dünya ve âhirette tattırırdık. Çünkü önemli bir kimsenin hatası büyük kabul edilir. **«Sonra Bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.»** Azabı senden uzaklaştıracak bir yardımcı bulamazdın.

76. «Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getirecekler.» Düşmanlıkları ve hileleriyle seni yurdundan koparıp içinde bulunduğun Mekke'den çıkaracaklar.

Denilirse ki: *"Biz, halkı seni yurdundan çıkaran şehirden daha kuvvetli nice şehirleri yok ettik, fakat onlara bir yardım eden çıkmadı."* (Muhammed: 13) âyetinde belirtildiği, Peygamberimiz (s.a.v.)'in Medineye mütevecciheh Mekkeden çıkarken: *"Vallahi ben elbette biliyorum ki, ey Mekke! Sen beldelerin Allah'a en sevimli olanısın. Şayet içinde oturanların beni çıkarmamış olsalardı seni terk edip çıkmazdım,"* hadisinden anlaşıldığı gibi Peygamber (s.a.v.)'i Mekkeden çıkarmışlardı. Buna rağmen izahı yapılan bu âyette çıkaracaklarından bahsediliyor, sebebi nedir?" Cevaben deriz ki, bu âyetin nazil olduğu sırada çıkarma olayı daha tahakkuk etmemişti. Sonra Peygamberimiz (s.a.v.) Allah'ın izniyle Medineye hicret etmişti. Hicretten önce de müşrikler O'nu çıkarmak için çok taciz ediyor, sıkıştırıyorlardı.

«O takdirde» yani sen çıkarıldıktan sonra **«senin ardından kendileri de fazla kalamazlar.»** Senin çıkarılmandan sonra onlar da ancak az bir zaman için kalabilirler. Nitekim öyle oldu, Peygamberimiz hicret ettikten sonra yapılan Bedir savaşıyla onlar mahvedildiler. Hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethiyle Mekke'ye hakimiyetleri sona erdi ve bu mûcizeli haber de gerçekleşmiş oldu.

77. «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun da budur.» Allah (c.c.), bir kanun koymuştur, o da, peygamberlerini aralarından çıkaran her ümmeti helâk etmektir. **«Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.»** Aralarından peygamberlerimizi çıkaran ümmetleri helâk etmeye dair âdet ve kanunumuzda bir değişiklik bulamazsın.

أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ ٱلشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ ٱلَّيْلِ وَقُرْءَانَ
ٱلْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِۦ
نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُل رَّبِّ

أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَل لِّي مِن
لَّدُنكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ
إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾

78. Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.

79. Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.

80. Ve şöyle de: "Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla; çıkacağım yerden de doğrulukla çıkmamı sağla. Bana, tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver."

81. Yine de ki: "Hak geldi; bâtıl yok olup gitti. Zaten bâtıl yok olmaya mahkumdur."

78. «Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar namaz kıl;» güneşin zevalini takib eden vakitten veya güneşin batışını takib eden vakitten gecenin karanlığına kadar olan vakte ki, bu, yatsı namazının vaktidir, namaza devam et. Âyette geçen *"el-gasek"*, şafağı kaybolmuş gece anlamınadır.

«Bir de sabah namazını» da kılmağa devam et. Âyette, sabah namazı, Kur'an ismiyle isimlendirildi. Çünkü Kur'an okumak namazın rükünlerindendir. Yine bu yüzden namaz rükû veya sücûd isimleriyle de adlandırılmıştır. Âyetteki *"dülûk"* kelimesi, zeval kelimesiyle izah edilirse âyetin beş vakit namazı içine aldığı anlaşılır. Çünkü zeval vaktinden gecenin karanlığına kadar olan vakitler öğle, ikindi, akşam ve yatsı vakitlerini içerisine alır, sabah namazı da ayrıca zikredilmiştir.

«Çünkü, sabah namazı şahitlidir.» Gece ve gündüz melekleri sabah

namazında bulunurlar. Çünkü bu vakit gecenin sonu ve gündüzün başlangıcı olduğu için semaya çıkacak olan gece melekleriyle, semadan inen gündüz melekleri sabah namazında buluşurlar. Yine, sabah namazında, Allah'ın sonsuz kudretini gösteren delillere şahit olunur; gecenin yerini aydınlığın, ölümün bir benzeri olan uykunun yerini uyanıklığın alması gibi.

79. «Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl.» Bu manaya göre teheccüd namazı Peygamber Efendimiz için de nafile olmuş olur. Ancak nafile namazı Peygamber Efendimizin derecesini artırır. Ümmetinin nafile namazları ise günahları için keffâret olur ve farz namazlarındaki kusuru telâfî eder. Bir başka manaya göre teheccüd namazı Peygamber Efendimiz için farzdır. Buna göre âyetin manası: "Farz olan beş vakit namaza ilave olarak, ümmetine değil de sana mahsus bir farz olmak üzere teheccüd namaz kıl," şeklinde olur.

«(Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.» Âyette geçen *"asa"* kelimesi, arzu ve ümit, anlamına gelir. Sözlükte, Kur'an'da geçen bu gibi, umulur ki, anlamındaki kelimeler Allah'a izafe edilirse kesinlik ifade eder. Teheccüt namazı kıl, umulur ki, Rabbin seni, kabrinden diriltip kaldırınca senin nezdinde ve bütün insanlar nazarında övgüye lâyık bir makamda bulundurur. Bu makam öncekilerin ve sonrakilerin gıpta ettikleri, mahşer halkının tamamına şefaat etme makamıdır. Zira mahşerde şefaatine müracaat edilen her peygamber bundan çekinerek bir başka peygambere havale eder, ta ki Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelindiğinde *"o benim işim."* der. Sonra şefaate, lâyık olanlara şefaat eder.[23]

Bu âyet, Mutezilenin, şefaat, sevabı haketmeyenlerin, sevabı hakedenler derecesine ulaştırmak gibi bir haksızlık ve zulüm olacağı gerekçesiyle, şefaati inkâr etme iddialarını red etmektedir. Bilmezler ki, sevap ve azaba lâyık olanlar, Allah'ın fazlı keremi ve adaletiyle buna müstehak kıldığı kimselerdir. Hiçbir kulu için bunu yapmak zorunda olmadığı halde, iradesinin hükmü gereği kulları hakkında tasarruf eder.

Mutezile derse ki: "Siz Peygamber (s.a.v.)'den *'Şefaatim ümmetimden büyük günah sahibi kimseler içindir.'*[24] hadisini rivayet ettiniz, buna göre şefaate müstehak olan kişi, insan öldürmüş, zina etmiş ve şarap içmiş kişidir.

23- Tecridi Sarih c.11. Sah.120. Şefaatı kübrâ hadisi.

24- Hadisi Tirmizi *Sıfatü'l-Kıyamet* konusunda; Ebu Davud, *Şefaat* babında, İbni Mace de *Züht* bahsinde rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiül Usül*, 10/476.

Çünkü büyük günah sahipleri bunlardır. Bu durum ise halkı açıkça Allah'ın emirlerine muhalefet etmeye teşvik olur." Cevap olarak deriz ki: "Bunda bir teşvik yoktur. Bunda şu mana vardır: Şüphesiz ki, büyük günah işleyenler, Allah'ın azabına yakın ve ikabına müstehak oldukları halde, Peygamberimizin şefaati, yardımı Allah'ın izniyle onların imdadına yetişir ve merhametlilerin en merhametlisi Allah (c.c.) peygamberinin hürmetine onları kurtarır. Bu hadisi şeriften Peygamberimiz (s.a.v.)'in Allah nezdindeki yüksek derecesi ve ümmetinin kurtuluşuna vesile olacağı anlaşılmaktadır. Büyük günah sahibi böyle olunca, küçük günah sahiblerine olacak şefaatini siz düşünün.

Yine bu âyette teheccüd namazının kılınması için teşvik vardır. Sekiz rekâttır. Hz. Âişe (r.a.), validemiz, "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), gerek Ramazan ayında, gerekse başka zamanda gece kıldığı on bir rekât namaz üzerine başka ilâve etmezdi. Dört rekât kılardı ki, uzunluk ve güzel kılışını sorma, çok uzun ve güzel kılardı. Sonra yine aynı şekilde dört rekât kılardı, sonra da üç rekât kılardı." [25] demiştir.

Bazı sâlih kişilerden şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

Yemeği çok yiyecek olursam beni vaz geçiriniz.
Zira çok yemek kalbi ifsad eder.

Çok uyuyacak olursam beni uyarınız,
Çünkü, çok uyku ömrü azaltır.

Çok konuşacak olursam beni susturunuz,
Çünkü dini çok söz yıkar.

Çok yaşlandığımda beni ikaz ediniz.
Çünkü yaşlılığı, ölüm izler.

Hadis-i şerifte: *"Kul uyuduğu zaman, şeytan onun boyun köküne üç düğüm bağlar. Şayet uyanır da Allah'ı zikrederse düğümün biri çözülür, abdest alırsa ikinci düğüm de çözülür. iki rekât namaz kıldığı takdirde düğümlerin tamamı çözülür. Sevinçli, neşeli ve gönlü hoş olarak sabahlar. Aksi halde nefsi günahla kirli ve uyuşuk olarak sabahlar."* [26] Geceyi ibadetle ihya

25- Hadisi Buhari *Teheccüd* kitabında 3/16 de; Müslim *Gece namazı* bahsinde, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmişlerdir.

26- Hadisi Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Nesai *"Sizden biriniz uyuduğu zaman şeytan ensesine üç düğüm bağlar"* lafzıyla rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 6/69.

eden kimsenin yüzü ibadet nuruyla, nurlanır.

Çok ibadet eden bir gençten hikâye edilir: "Bir gece zikrimi yaparken uyudum, bir de baktım ki, odamın ön duvarı sanki yarıldı ve oradan daha güzelini hiç görmediğim genç kızlar, aralarında da daha çirkinini hiç görmediğim bir genç kız daha karşımda belirdi. 'Siz kime aitsiniz ve bu çirkin kız kimin?' diye sordum. Cevaben: 'Biz senin uykusuz ibadetle geçen geceleriniz, bu çirkin olan da senin uykuyla geçirdiğin gecendir. Şayet uyumakta olduğun gece vefat etmiş olsaydın işte nasibin bundan ibaret olacaktı.' dediler."

Bazı sâlih kişiler, gecenin tamamını ibadetle geçirir ve sabah namazını da yatsı namazının abdestiyle kılarlardı.

80. «Ve şöyle de: 'Rabbim! Gireceğim yer» olan kabr**«e doğrulukla girmemi sağla;»** günahlardan kurtulmuş, temizlenmiş ve razı olunmuş bir girişle girdir; **«çıkacağım yerden de»** dirildiğimde ondan **«doğrulukla çıkmamı sağla.»** İlâhî gazabtan emin, İlâhî ikrama mazhar ve razı olunmuş bir çıkışla çıkar.

79. Âyette geçen *"ba's: dirilme"* konusundan hemen sonra *"girilecek ve çıkılacak yerlerin"* anlatılması, bu yerin kabir anlamına geldiğini göstermektedir. Ayrıca, "Medineye girmesini ve Mekke'den salimen çıkmasının" sağlanması konusunda, bir duâ olduğu da rivayet edilmiştir. Bu durumda âyetin, nüzûlü, Peygamberimizin (s.a.v.), hicretle memur olduğu zamandır. Nitekim: *"Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getirecekler"* (İsra: 76) âyeti de bunu göstermektedir. Ayrıca bunun, girişiği her yer ve işte ve ondan çıkışta muvaffak kılması ve doğrulukla girip çıkmasını sağlaması için Allah'a bir niyaz olduğu şeklinde de tefsir edilmiştir. Müfessirlerin çoğu bu görüşü tercih ettiler. Öyle olunca anlam: "Rabbim! Beni bir yere girdirir ve çıkartırken bunun sadakat ve samimiyetimle, doğruluğumla olmasını sağla ve beni iki yüzlü etme, çünkü, iki yüzlü kimse, güvenilir bir insan olamaz. " şeklinde olur.

«Bana, tarafından,» yardım ve rahmetinin hazinelerinden **«hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver'»** ki din düşmanlarına karşı yardımcı olsun.

81. «Yine de ki: 'Hak» İslâm dini ve Kur'an **«geldi, bâtıl yok olup gitti.»** Yani, şirk ve şeytan mahvolup gitti. **«Zaten bâtıl yok olmaya mahkumdur.'»**

İbni Mesud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: "Peygamberimiz (s.a.v.), Mekke'ye fetih günü girdi. Beytullah'ın çevresinde üç yüz altmış put vardı. Peygamberimiz, elindeki asasiyle putların her birinin gözüne dürterek: "*Hak geldi; bâtıl yok olup gitti*"diyordu. Putlar yüzükoyun yere kapanıyorlardı. Kâbe'nin üzerinde yalnız Huzaa kabilesinin tunçtan yapılmış putundan başka yıkılmamış put kalmamıştı. Peygamberimiz (s.a.v.) Hz. Ali'ye: *"Ey Ali! çıkıp onu at!"* buyurması üzerine Kâbe'nin üzerine tırmanan Hz. Ali, putu atıp kırdı.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ
لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا أَنْعَمْنَا
عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا
﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ
أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

82. Biz, Kur'andan öyle bir şey indiriyoruz ki, o, mü'minler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.

83. İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer.

84. De ki: "Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir."

82. «Biz, Kur'an'dan öyle bir şey inidiriyoruz ki, o, mü'minler için» kalplerindeki şüphe ve vehim hastalıklarına **«şifa ve rahmettir.»** Çünkü mü'minler ondan faydalanırlar. Çünkü Kur'an, mü'minlerin durumlarını dü-

zeltmede ve ahlâkını ıslah etme hususunda hastaları için şifalı ilâç gibidir.

«Zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.» Kur'an, hastalıklara karşı şifa olmasına rağmen, kendisini inkâr eden, yalanlayanlara inkâr etmeleri ve yalanlamaları sebebi ile mahvolmalarından başka bir şey arttırmaz.

Bu âyette, mü'minler doğru yolda ilerlerken kendilerine arız olan şek ve şüphenin bir hastalık; inkârcıların cehalet ve inatları ise ölüm ve helâk mesabesinde olduğuna bir ima ve işaret vardır.

Yine âyette hayret verici bir durum vardır. O da, Kur'an'ın, kimine şifa, kimine de helâk vesilesi olduğudur. Tıpkı, yağmurun yılanın ağzında zehir, balığın ağzında inci olduğu gibi yetenek ve kabiliyete göre değişir.

Şurası da bilinmelidir ki, Kur'an, beden hastalıklarına da şifa vesilesidir. Kur'an'da Şifa âyetleri altı tanedir.

1- *"Onlarla savaşın ki, Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın; onları rezil etsin; sizi onlara galip kılsın ve mü'min toplumun kalplerini ferahlatsın, şifa versin. "* (Tevbe: 14)

2-*"Hastalandığım zaman şifa veren O'dur."* (Şuâra: 80)

3- *"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir."* (Yûnûs: 57)

4-*"Arıların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır."* (Nahl: 69)

5. *"...O, mü'minler için şifa ve rahmettir..." (İsrâ: 82)*

6. *"...De ki: 'O, insanlar için doğru yolu gösteren rehber ve şifadır...'"* (Fussilet: 44)

Rivayette de: "Kur'andan şifa beklemeyen, onunla şifa bulmak istemeyene Allah şifa vermesin." diye buyrulmuştur.

Şeyh Temimî (r.a.), *Havassu'l-Kur'an*'da: "Fatiha suresi temiz bir kaba yazılır da temiz bir su ile yıkanır ve bu su ile hasta yüzünü yıkarsa, Allah'ın izniyle şifa bulur. Kalbinde şüphe, tereddüt ve ıztırap duyan kimse, kalp çarpıntısı, yürek oynaması hisseden kimse, bu sudan içtiği takdirde sükunet bulur, elemi gider.

Yine Fatiha Suresi cam bir kaba yazılır da su ile yıkanarak, okuduğunu belleyemeyen, geri zekâlı yedi gün içmeğe devam ederse, bu geri zekâlılığı gider ve işittiklerini öğrenir hale gelir.

Bu sebeple akıllı olan, Kur'an'a sarılmalı, hastalığını onunla tedâvi etmeli. Öncelikle hastalığın tanınması gerekir. Tanınmayan, teşhisi yapılmayan hastalığın tedavisi kolay olmaz. Kur'an ehli, dermanı bulunmayan manevî hastalıkların tedavisini bilirler. Bu kabil hastalıkları Kur'an ile tedavi daha iyidir.

83. «**İnsana**» sıhhat ve genişlik gibi «**nimet verdiğimiz zaman**» Bizden «**yüz çevirip yan çizer;**» bu ifade, büyüklenmek ve kibirlenmekten kinayedir. Çünkü, yanını veya yüzünü çevirmek kibirlenenlerin âdetidir. «**Ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa**» hastalık, fakirlik veya bir başka felâket başına gelse, «**iyice karamsarlığa düşer.**» Allah'ın rahmet ve nimetinden şiddetli bir ümitsizliğe düşer. Bu nitelikte bulunan bazı ferdlerin karamsarlıklarına bakarak insan cinsi bu sıfatla belirtilmiştir. *"... Fakat ona her şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur."* (Fussilet: 51) âyeti ve benzerlerinin ifade ettiği anlam, insanın bu vasfına aykırı değildir. Bu yalvarıp yakarma, insanlardan bir kısmının yaptığıdır.

84. «**De ki:**» Kâfirlerden ve mü'minlerden «'**Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.**» Hidayet ve sapıklıkta durumuna şekil veren yolda hareket ve amel eder. Zaten Kâmus'ta, *"şâkile"* şekil, taraf, niyet, yol ve mezhep anlamınadır.

«**Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu**», sizi bu çeşitli tabiatlar üzerine yaratan «**Rabbiniz en iyi bilendir.**'» hidayette olanı da, sapık bulunanı da en iyi bilen ve ameline göre mükâfatlandıran veya cezalandırandır.

Bu âyette, insanların amellerinin onların durumlarını gösterdiği belirtilmektedir. Öyleyse, kim kendini hayır, iyilik, taat ve şükür içinde buluyorsa Allah'a (c.c.) çokça hamd etsin. Kim ki, kendini şer, fasıklık, açıkça isyan, nankörlük ve umutsuzluk içinde görürse, imkân elinden çıkmadan, tezelden dönsün.

Anlatıldığına göre, çok geniş bir ülkenin hükümdarı, zinet ve debdebe içinde yaşayan, ülkesi geniş, hazinesi dolu olan bir kral, bir ziyafet hazırladı ve bütün vezir ve emirlerini topladı, envai çeşit yemekler ve içecekler ha-

zırlattı, tam yenileceği sırada aniden bir adam kapıya şiddetle vurmaya başladı. Öylesine vuruyordu ki, hükümdarın tahtı sarsılıyordu. Hizmetçiler koşup kapıyı vurana: "Ey yoksul kişi nedir bu hırs ve bu saygısızlık? Biz yemeğimizi yiyene ve senin karnını doyurana kadar sabretsen, sonra hükümdarla görüşsen olmaz mı?" dediler. Adam: "Hayır sizin yemeğinize ihtiyacım yok, bu fani dünyanın kıralının ruhunu almağa geldim," dedi. Hizmetçiler hiçbir şey anlamadılar. Biraz sonra ise melik tahtından cansız olarak yere yuvarlandı. Garip adam da gözlerden kaybolup gitti. Yazıklar olsun bu dünya ile aldanan kimseye!..

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِ ۖ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ
رَبِّى وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾ وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ
بِٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِۦ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾
إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُۥ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾
قُل لَّئِنِ ٱجْتَمَعَتِ ٱلْإِنسُ وَٱلْجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِمِثْلِ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِۦ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ
صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۖ فَأَبَىٰٓ أَكْثَرُ
ٱلنَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾

85. Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir. "

86. Hakikaten, Biz dilersek sana vahy ettiğimizi ortadan

kaldırırız; sonra bu durumda sen de Bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın.

87. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak bıraktık. Çünkü, O'nun sana lütufkârlığı çok büyüktür.

88. De ki: "Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler."

89. Muhakkak ki Biz, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.

85. «Sana ruh hakkında» Yahudiler **«soru sorarlar.»** İnsan hayatının başlangıcı ve bedenindeki ruhun mahiyetinden sordular ve kendilerine şöyle cevap verildi: **«De ki: 'Ruh, Rabbimin emrindendir.»** İnsan aklının, çevresinde dahi dolaşamayacağı ölçüde gizli sırlardan, Allah'ın ilminin tecellî ettiği ilâhî işlerdendir.

Beydâvî: "Ruh: Bağlı bulunduğu bedenin organları gibi bir doğuşu ve maddesi olmadan Allah'ın "Kün-Ol" emriyle meydana gelen işlerdendir," demiştir.

Ey iman ve inkâr edenler! **«Size ancak az bir bilgi verilmiştir.'»** Duyularımız aracılığı ile faydalandığımız ancak az bir ilim verilmiştir. Aklın nazarî bilgileri elde etmesi, maddenin duyularak elde edilmesinden faydalanarak kazanılan zarurî bilgilerdir. Bu sebeple: "Duyu, his kabiliyetini yitiren, ilmi yitirmiştir" denilmiştir. Bir çok şey de belki hisle idrak edilmez. Bu, ruhun zatının bilinmesi mümkün olmayan işlerden olduğuna bir işarettir. Çünkü ruh, ilâhî ilmin gerektirdiği şeylerdendir.

el-Kevaşî'de: "Müfessirler, bilginler ruh ve mahiyeti konusunda ihtilâf etmişlerdir. Onlardan hiçbiri iddiasını isbat edecek kesin bir delil getirmemiştir. Yalnız ruh'un ayrılmasıyla insanın öldüğü, onun bedende devamıyla hayatın devam ettiğini söyleyebilmişlerdir. "

86. «Hakikaten, Biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız.» Andolsun ki, dileseydik Kur'an'ı mushaflardan ve sinelerden siler, ondan ne bir iz, ne de bir kalıntı bırakırdık. Bu, Kur'an'ın silinmesi sözü bir varsayıma dayanmaktadır. Bir maksada dayanarak muhal olan bir şeyi, var saymak

mümkündür. «**Sonra bu durumda sen de Bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın.**» Kur'an sinenden silinip gitse, onu sana iade edecek bir vekil ve koruyucu bulamazsın.

87. «Ancak Rabbinden bir rahmet olarak bıraktık.» *Kevaşî*'de: "Onu Biz rahmetimizden dolayı koruduk, manasınadır," denilmiştir. Sonra da, hitap her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ise de, başkası kastedilmiştir, denilmiştir. «**Çünkü O'nun sana lütufkârlığı çok büyüktür.**» Seni peygamber olarak göndermesi, sana kitap indirmesi ve onu hafızanda baki kılması ile O'nun sana lütuf ve keremi çok büyüktür.

88. İndirilen Kur'an'ın yüce değerini bilmeyen, aksine onun, insan sözü olduğunu iddia edenlere: «**De ki: 'Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar**» edebiyatta, mana yüceliğinde, nazım güzelliğinde ve gayıptan haber vermede -onlar halis Arap ve söz ustası oldukları halde- «**onun benzerini ortaya getiremezler.'**»

Âyette, insanlar ve cinlerin, özellikle belirtilmesinin sebebi, meleklere değil, onlara meydan okunduğu içindir. Çünkü Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu inkâr edenler, onlardandır. Yoksa, Kur'an'ın benzerini Allah'tan başka hiçbir varlık meydana getiremez.

89. «Muhakkak ki Biz, bu Kur'an'da insanlara» iyice ikrar etmeleri mutmain olmaları için «**her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık.**» Âyette geçen *"Mesel"* kelimesi, güzellik, garabet ve insanın nefsini cezbetmede eşsiz mana demektir. «**Yine de insanların çoğu, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.**» Hakkı, inkâr için kabüllenmediler.

Bu âyette bazı faydalara işaret edilmektedir: Bunlardan biri, Kur'an-ı Kerîm, nimetlerin en yücesi ve en büyüklerinden biridir. Her âlim ve hafızın bu nimetin şükrünü eda etmek ve hakkını vermek için fırsat elde iken büyük bir gayret sarf etmesi gerekir.

İbni Mesud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: "Dininizden ilk yitireceğiniz şey emanettir. En son yitireceğiniz de namazdır. Zaman olur, bir topluluğun dinle bir ilgileri olmadığı halde, namaz kılmaya devam edeceklerdir. Bu Kur'an ise, bir gün sabaha çıktığımızda, sizde ondan bir eser kalmamış olduğunu göreceksiniz" dedi. Oradan bir kişi: "Bu nasıl olur biz Kur'anı hafızalarımızda, hıfz etmiş Mushaflarımızda da kaydetmiş bulunuyoruz?" demesi

üzerine İbni Mesud (r.a.): "Bir gece kaldırılıp götürülür de insanlar Kur'an cihetinden yoksul kalakalırlar. Mushaflar kaldırılır, kalplerdekiler sökülüp alınır." [27] demiştir.

Abdullah b. Amr b. As (r.a.): "Kur'an indirildiği cihetten kaldırılıp alınmadıkça kıyamet kopmaz. Arı vızıltısı gibi Arş-ı İlâhinin çevresinde Kur'an'a ait bir ses duyulur. Rabbimiz: "Neyin var?" buyurduğunda, Kur'an: "Okunuyorum ama benimle amel edilmiyor, benimle amel edilmiyor?" diye şikâyet edecektir," demiştir.

Âyetin işaret ettiği faydalardan biri de: Ne insanda, ne de bir başka yaratılmış varlıkta Allah kelâmına benzer, özlü ve şumullü bir kelâm söyleyip getirme yeteneği olmamasıdır. Öyle bir kelâm ki, anlamı çok derin, ibaresi gayet fasih, işareti çok ince ve mahir, nükteleri gayet güzel.

Sonra iyi bilinmeli ki, Kur'an, mahluk yani yaratılmış değildir. Zira o Allah'ın sıfatlarından biridir. İlâhî sıfatların tamamı ezelîdir, yaratılmamıştır. Ebu Hanife (r.a.): "Allah'ın sıfatlarının mahluk olduğunu söyleyen, bu konuda duraklayan veya tereddüt eden dahi, Allah'ı inkâr etmiş olur," demiştir.

İmam Vâhidî'nin İbni Abbas (r.a.)'den rivayetine göre: "Utbe, Şeybe, Ebu Süfyan, Nadr b. Haris, Velid b. Mugîre, Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef gibi Kureyş reisleri, Kâbe'nin arkasında toplanıp birbirlerine: 'Muhammed'e önce adam gönderip konuşun, isteklerinizi ulaştırın, maksadınız hasıl olmazsa sonra ona düşmanlık edin ki, hasımlığınızdan dolayı mazur görülebilesiniz.' dediler. Bunun üzerine ona haber gönderdiler; kavminin eşrafı toplanmışlar, seninle görüşmek istiyorlar, diye. Onların hidayete kavuşmalarını çok isteyen Peygamberimiz (s.a.v.), hakkı kabul etmek istediklerini zannederek alel acele onların yanlarına gelerek oturdu. 'Ey Muhammed! Vallahi senin kavmine getirdiğin bu meseleleri, kavmine getirmiş Araplardan bir başkasını tanımıyoruz. Sen atalarımıza ve ilâhlarımıza hakaret ettin, dinimizi ayıpladın, itibarlı kişileri alçalttın, birliğimizi parçaladın ve ne kadar kötü iş varsa onu aramıza getirdin. Eğer bunu mal sahibi olmak için yapıyorsan sana mallaralarımızdan vererek seni, mal bakımından en zenginimiz yapalım. Eğer şeref ve itibar kazanmak içinse seni ulumuz kabul edelim, hepimiz emrinde çalışalım. Mülk ve saltanat istiyorsan, seni başımıza kral yapalım, şayet seni bir cin rahatsız edi-

27- Bu rivayeti Taberâni ve Hâkim rivayet edip sahih olduğunu beyan etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/201.

yorsa, takib eden bu cinni bertaraf edip iyileştirmek için tıbbî her türlü imkâna başvuralım ve bu uğurda bütün mallarımızı feda edelim," dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) onlara cevaben: *"Benim gayem sizin söylediklerinizden hiçbiri değildir, ne mal mülk, ne de sizin dediğiniz şeref ve itibar ve ne de saltanattır, bunlardan hiçbirini istemiyorum. Ancak Allah (c.c.) beni size peygamber olarak gönderdi, bana kitap indirdi. Sizi gerektiğinde müjdelemek ve gerektiğinde isyandan sakındırmak, peygamberliği tebliği etmek ve size nasihat etmekle emretti. Şayet size tebliğ ettiklerimi kabul ederseniz bu sizin dünya ve âhiret saadetinden nasibinizdir. Şayet reddederseniz, ben, Allah'ın bu emri üzerine sabr ve sebat ederim, davamdan vazgeçmem, ta ki Allah benim ve sizin aranızda mukadder olan hükmünü verene kadar"* buyurdu.

Kureyş müşrikleri: "Ey Muhammed! Sana teklif ettiğimiz bunca cazip ve parlak teklifleri kabul etmiyorsan, öyleyse, sen bilirsin ki, bizim bulunduğumuz bu Mekke şehrinden daha dar bir yer, bizden mal bakımından daha yoksul bir insan yoktur. Biz insanların hem en yoksulu, hem de beldeleri en dar olanıyız. Ve en dar gelirlileriyiz. Seni peygamber olarak gönderen Rabbinden, bizim sokaklarımızı daraltan bu dağları kaldırmasını, beldelerimizi genişletip düzeltip ovalar haline getirmesini ve Şam ile Irak nehirleri gibi nehirler akıtmasını, babalarımızdan ölenleri diriltmesini iste. Diriltileceklerin arasında Kilab oğlu Kusay da bulunsun, çünkü o çok doğru sözlü bir ihtiyardı. Ona, senin söylediklerinin doğru mu, hak mı, bâtıl mı olduğunu soralım. İstediklerimizi yaparsan biz de seni tasdik eder ve Rabbinin nezdindeki itibarını tanır ve gerçekten senin söylediğin gibi, seni bize peygamber olarak göndermiş olduğunu kabul ederiz," dediler.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.): *"Ben sizin istediğiniz bu şeyleri temin etmek için gönderilmedim, Allah'ın beni size gönderdiği risalet görevini yerine getirmek üzere geldim ve muhakkak tebliğ görevimi yerine getirdim. Eğer kabul ederseniz dünya ve âhirette mutlu olursunuz. Red ederseniz vazifemi yerine getirme konusunda sabır ve sebat göstereceğim,"* buyurdu.

Öyleyse dediler: "Rabbinden seni tasdik edecek bir melek göndermesini iste. Sana, bağlar, bahçeler, seni her şeyden müstağni kılacak, kimseye muhtaç olmayacak hale getirecek hazineler, altın ve gümüşten köşkler vermesini iste. Sen şimdi çarşı pazarda dolaşıp geçimini temin etmektesin, işte bu durumdan kurtulursun," dediler.

Peygamberimiz (s.a.v.): *"Ben Rabbimden değeri dünyaya münhasır kalan maddî şeyleri isteyen kimse değilim, size bunun için de gönderilmedim. Fakat, Allah beni, müjdeleyici ve sakındırıcı olarak göndermiştir."* buyurması üzerine, Kureyş müşrikleri: "Öyleyse Rabbinden gökyüzünü üzerimize yıkmasını iste. Çünkü sen Rabbim dilediğini yapmaya kadirdir, diyorsun." Peygamberimiz: *"Allah dilerse bunu da yapar, O'na aittir,"* buyurdu. Onlardan biri: "Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmedikçe sana iman etmeyiz," dedi.

Abdullah b. Ebu Ümeyye b. Muğîre, -Peygamberimizin halasının oğludur, sonra Müslüman olmuş- ayağa kalkarak: "Gökyüzüne bir merdiven kurup benim gözümün önünde merdivene tırmanarak beraberinde açılmış bir nüsha (kitap) getirmedikçe ve bir gurup melek gelip senin peygamber olduğuna şahitlik etmedikçe sana inanmam," dedi.

Sevgili Peygamberimiz, iman etmesini beklediği kavmin gittikçe uzaklaşmış olduğunu görerek ailesine mahzun olarak döndü. Bunun üzerine, şu âyeti kerime nazil oldu:

وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا
مِنَ الْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ
فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ
عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ
يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ
لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي
هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾

90. Onlar: "Sen," dediler, "bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.

91. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın.

92. Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin.

93. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece göğe çıktığına da asla inanmayız." De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece beşer bir elçiyim."

90. «**Onlar,**» Mekke müşrikleri ve önde gelenleri: «'**Sen**', **dediler,**» «'**bizim için yerden**», Mekke topraklarından «**bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız**» ve senin risalet ve nübüvvetini hiçbir zaman kabul etmeyeceğiz.

91. «**Veya senin**» ağaçları altındaki toprağı kapatmış «**bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın.**» Âyette geçen *"ırmakları akıtmak"*tan maksat, sulama esnasında nehirleri içlerinden akıtmak veya nehirlerin devamlı akıtılmasıdır.

92. «**Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın.**» Âyetteki *"kisef"* kelimesi kıt'a, parça anlamına gelen "kisvetün" kelimesinin çoğuludur. «**Veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin.**» Veya iddia ettiğin şeylerin doğruluğuna şahitlik edecek bir kefil getirmelisin.

93. «**Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize**» senden önce hiçbir yerden alınmamış, «**okuyacağımız, bir kitap indirmediğin sürece göğe çıktığına da asla inanmayız.**'» Bu istekleriyle inançsızlıkta inat ettiklerini göstermek istiyorlardı, şayet maksatları irşad olmak, hakkı bulmak olsaydı, mûcizelerden gördükleri onlara yeterdi.

İnançsızlık üzerinde bu kadar katı ve inatçı oluşlarına, isteklerinde böylesine ısrarlı oluşlarına hayret ederek ve Rabbini tenzih maksadıyla «**de ki: 'Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.**» Melek değilim

ki, benden göğe çıkmak gibi haller beklensin. Rabbim tarafından Risalet görevini tebliğ ile memur bir elçiyim. Bu konuda muhayyer değilim, bu vazifeyi yapmak zorundayım.

Bu âyetlerden anlaşılan, müşriklerin nakledilen ısrarlı taleplerindeki kabalık ve edepsizliğine karşılık, Peygamberimizin olgunluk ve edebindeki üstünlük ne kadar dikkat çekicidir. Sonu olmayan şeyleri ve faydasız itiraz ve tartışmayı terketmesi ne kadar manidardır!

Anlatıldığına göre, Leylâ, Kays'ın (Mecnun) kabını kırdığında, sevincinden üç gün raks etmeye devam etmiş. Bunun üzerine: "Ey Mecnun! Sen Leylâ'nın seni sevdiğini zannediyorsun, sevmek bir yana senin kabını kırdı," demişler. Kays, "Mecnun o ki, bu sırrı anlamaktan âcizdir. Kabı kırmak, sevgide yok olmaktır. Akıllı olan kişi ise, kalbini dünya kirlerinden temizlemeğe ve Allah'ın zikrinden başka bir şeyle ünsiyet etmemeğe çalışandır," demiştir.

İmam-ı Gazâlî: "Bir kulun yanında, ölüm esnasında üç sıfattan başka bir şey kalmaz:

a) Kalbin dünya kirlerinden arınması,

b) Allah'ın zikriyle ünsiyet etmesi,

c) Allah Teâlâ'yı sevmesi.

Kalbin temizliği ancak marifetle olur, marifet ise ancak zikr ve fikrin devamı ile mümkündür. Bunlar kurtarıcı vasıflardır.

وَمَا مَنَعَ ٱلنَّاسَ أَن يُؤْمِنُوٓا۟ إِذْ جَآءَهُمُ
ٱلْهُدَىٰٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَبَعَثَ ٱللَّهُ بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٤﴾ قُل لَّوْ كَانَ فِى
ٱلْأَرْضِ مَلَٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ

مَلَكًا رَّسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ
إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

94. Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde insanların inanmalarını sırf: "Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" demeleri engellemiştir.

95. Şunu söyle: "Eğer yer yüzünde yerleşip dolaşanlar melek olsalardı, elbette Biz de onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.

96. De ki: "Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak Allah kâfidir. Zira O, kullarını hakikaten bilip görmektedir."

94. «Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde» vahyin gelmesi esnasında **«insanların»** Kureyşin, Kur'an'a ve peygamberliğe **«inanmalarını sırf : 'Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?' demeleri engellemiştir.»** Rasûlüllah'ın insan cinsinden olduğunu inkâr ederek bu sözleri söylediler.

95. Şüphelerine, kuşkularına cevap olarak **«şunu söyle:» «'Eğer yer yüzünde»** insanın yerinde **«yerleşip dolaşanlar»**, göğe kanatlarıyla uçmaksızın insanların gezdiği gibi, ayakları üzerinde gezip tozan yeryüzündeki insanları dinleyip bilinmesi gereken şeyleri bilen **«melek olsalardı, elbette Biz de onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.»** Din ve dünya işlerinden ihtiyaç duyduklarını açıklamak üzere peygamber olarak bir melek gönderirdik. Çünkü bir cins varlık, kendi cinsine en yatkın ve yakındır. Yer yüzünün sakinleri insanlar olunca, faydalanmaları, faydalı olabilmeleri için onlara gönderilen peygamberin de insan olması zorunludur. Müşrikler, bilmiyorlar ki, aynı cinsten olmak, yakınlığı ve kaynaşmayı; cins farklılığı da nefreti ve uzaklaşmayı getirir.

96. «De ki: 'Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak Allah

kâfidir.» Allah'ın benimle size gönderdiğini tebliğ ettiğimi, sizin de yalanlayıp inat ettiğinize şahit olarak O, kâfidir. Âyette *"benimle sizin aranızda"* buyruldu da "aramızda" buyrulmadı. Çünkü, iman bakımında ayrılık mevcuttur. «**Zira O, kullarını»**, peygamberleri ve kendilerine peygamber gönderilen kimseleri «**hakikaten bilip görmektedir.'»** Onların açık ve gizli hallerini bilip tam anlamıyle haberdardır ve buna göre onları cezalandırır. Bu âyette Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bir teselli, kâfirlere karşı da bir tehdit vardır.

وَمَنْ يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِ ۖ
وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِهِۦ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَّأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ
كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَٰهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُم بِأَنَّهُمْ
كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ
أَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيهِ ۖ فَأَبَى ٱلظَّٰلِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُل لَّوْ أَنتُمْ
تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّىٓ إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ ٱلْإِنفَاقِ ۚ
وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾

97. Allah kime hidayet verirse işte doğru yolu bulan odur, kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onlara, Allah'tan başka dost olacak kimseler bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzü koyun haşrederiz. Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onların alevini artırırız.

98. Cezaları işte budur! Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve: "Sahi bizler, kemik ve toprak olduğumuzda mı yeniden dirileceğiz?" dediler.

99. Görmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratan Allah, kendilerinin benzerini yaratmaya da kadirdir? Allah onlar için şüphe götürmeyen bir süre tayin etmiştir. Öyleyken, zalimler, inkârcılıkta hâlâ direnirler.

100. De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz." İnsanoğlu da pek eli sıkıdır.

97. «Allah kime hidayet verirse» kimin hakkında Hakka ulaşmayı yaratırsa, **«işte doğru yolu bulan odur,»** başkası değil; **«kimi de sapıklıkta bırakırsa,»** kötü olanı tercihi sebebiyle kimin hakkında sapıklığı yaratırsa, **«artık onlara, Allah'tan başka dost olacak kimseler bulamazsın.»** Hidayete kavuşanlar tekil zamiriyle ifade edilerek Hak yolun bir; o yoldan gidenlerin de az olduklarına; hidayetten uzaklaşanlar ise çoğul zamiriyle belirtilerek bâtıl yolların ve o yolun yolcularının çokluğuna işaret edilmiştir. Hidayetten uzaklaştırılanları Hak yoluna ulaştıracak ve dalaleti onlardan uzaklaştıracak yardımcılar bulamazsın. **«Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzü koyun haşrederiz.»** *"yüzü koyun..."* dan maksat, yüzleri üzerinde yüzdürülmeleri veya yüzleri üzerinde yürütülmeleri demektir. Çünkü ayakları üstünde yürüten Allah, onları yüzükoyun yürütmeğe de kadirdir.

Bu âyette, onların kıyamet gününde kör, dilsiz, ve sağır bir halde... olduklarını haber verirken; *"Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler"* (Furkan: 12) âyetinde işitmelerinden; *"Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar yerine atıldıkları vakit orada (yetiş ey) helak (diye) bağırırlar,"* (Furkan: 13) âyet-i kerimesinde bağırıp çağırdıklarından; *"Mücrimler ateşi görür*

görmez, orayı boylayacaklarını iyice anladılar, ondan kurtuluş yolu da bulamadılar." (Kehf: 53) âyetinde de görmelerinden bahsedilmektedir. Bu âyet-i kerimelerle tefsirini yaptığımız İsrâ sûresinin 97. âyeti nasıl bağdaştırılır? diye sorulursa cevap olarak derim ki; İbni Abbas (r.a.): "Bu âyetin anlamı: Onlar dünyada âyetlerin manalarını ve onlardaki ibretleri görmek istemedikleri, hakkı söylemedikleri ve onu duymak arzusunda bulunmadıkları için, âhirette kendilerini sevindirecek bir şey göremiyecekler, kendilerince kabul edilecek bir şey konuşamıyacaklar ve kulaklarına hoş gelecek bir şey işitemiyecekler, demektir," demiştir.

Mukâtil de: Onlara "*alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!*" (Müminûn: 108) denildiğinde hepsi kör, sağır ve dilsiz oluverirler. Allah'ın gadabından Yine Allah'a sığınırız.

«Onların varacağı ve kalacağı yer» *"me'va"* kelimesi, gece veya gündüz varılan, sığınılan herhangi bir yer, demektir, **«cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onların alevini artırırız.»** Onların etlerini ve derilerini yakıp bitirerek ateşin yakacağı bir şey kalmadığından ateşin alevi sakinleştikçe, onların derilerini değiştirerek yakıcı alevini arttırırız.

Denilirse ki: *"Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe derilerini başka derilerle değiştiririz ki, acıyı duysunlar..."* (Nisa: 56) âyeti, onlara azap etmekte olan ateşin, pişirmekten öte, yakıp, yok etme ölçülerine varmadığını göstermektedir? Cevap: Pişirmek, ateşin mutlak manada tesir ettiğinden mecazdır. Onlar, insanın çürüyüp yok olduktan sonra bir daha var olacağını inkâr ettiklerinden dolayı, onlara azap için, yanıp yok olan vücutlarının tekrar tekrar yenileneceği anlatılmıştır ki, yok olduktan sonra var olunduğunu gözleriyle görsünler. Nitekim aşağıdaki âyet de bu hususu bildirmektedir:

98. «Cezaları işte budur! Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler.» Öldükten sonra dirilmeyi açık bir şekilde gösteren aklî ve naklî delillerimizi inkâr etmişler **«ve: 'Sahi bizler, kemik ve toprak olduğumuzda mı yeniden dirileceğiz?' dediler.»**

99. «Görmediler mi ki,» düşünüp bilmediler mi ki, büyüklüklerine rağmen maddesiz olarak **«gökleri ve yeri yaratan Allah,»** bütün azamet ve ihtişamıyla maddesiz olarak **«kendilerinin benzerini yaratmaya da kadirdir?»** Azametlerine rağmen yer ile göğü yaratan Allah, daha basit olan onla-

rın benzerlerini yaratmağa kadirdir. Âyetteki *"yaratmak"*tan maksat, onları yeniden iade ile yaratmaktır. **«Allah onlar için şüphe götürmeyen bir süre tayin etmiştir.»** Onlar bilir ki, yeri ve göğü yaratan, kendi benzerlerini de yaratmağa kadirdir. Ve onların öldükten sonra dirilmeleri için şüphesiz olarak gerçekleşecek bir ecel tayin etmiştir. O da kıyamet günüdür. **«Öyleyken, zalimler, inkârcılıkta hâlâ direnirler.»** İtaat etmekten ve hakka uymaktan kaçınırlar.

100. «De ki: 'Rabbimin» bütün varlıkların üzerine akıtıp bahşettiği **«rahmet»**, rızık **«hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz.'»** Biter korkusuyla kıstıkça kısardınız. **«İnsanoğlu da pek eli sıkıdır.»** Cimrilik ve hırs kötü sıfatlardandır, her ikisinden de nefsi cömertlik ve kanaatle temizlemek ve uzun emeli terk etmek gerekir.

Hassân (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.)'i överken bir beytinde şöyle der:

Onun cömertlikte öyle geniş bir eli var ki, cömertliğinin onda biri
Yer yüzünde olsaydı, yer yüzü denizden daha cömert, olurdu.

Anlatıldığına göre, Zeynel Abidin (r.a.) bir adamla karşılaşınca, adam ona hakaret etti, hizmetçiler ve köleler onun üzerine dövmek için saldırdılar. Zeynel Abidin, hizmetçilerine: "Bırakın adamı," dedi ve adama dönerek: "Bizim gizli kalmış kusurlarımız senin söylediklerinden daha çoktur, senin bir yardıma ihtiyacın var mı?" diye sordu. Adam, utancından bir şey diyemedi. Zeynel Abidin üzerindeki siyah ve çizgili yün giysiyi çıkarıp verdi ve ona bin dirhem verilmesi için emretti. Adam: "Şahitlik ederim ki, sen peygamber torunlarındansın ve şu beyitler onlar hakkında doğru olur:

Onlar zenginleyince mallarını Allah yolunda sarfederler.
Fakir düşünce de sabrederler.
Mahallelerine bir garip gelince onu misafir etmek için kur'a çekerler.
Sen onların hangisi fakir, hangisi zengin bilemezsin."

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ فَسْئَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ

يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنزَلَ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾
فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَن مَّعَهُ
جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِن بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ
فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

101. Andolsun Biz, Mûsa'ya açık açık dokuz mucize verdik. Haydi İsrâiloğullarına sor. Musa onlara geldiğinde Firavun ona: "Ey Musa! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum" demişti.

102. Mûsâ da: "Pek âlâ bilirsin ki, bunları birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum" dedi.

103. Derken, Firavun onları ülkelerinden çıkarmak istedi. Bu yüzden Biz onu ve maiyyetindekilerin hepsini suda boğduk.

104. Arkasından da İsrailoğullarına: "O toprakta oturun! Âhiret vadi tahakkuk edince, hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz," dedik.

101. «Andolsun Biz, Mûsa'ya açık açık dokuz mucize verdik.» Allah'tan getirdiklerinin doğruluğuna ve nübüvvetinin hak bulunduğuna açık seçik delâlet eden dokuz mucize verdik. Bu dokuz mucize: 1- Asâ, 2- Yedi beydâ (Işıklı beyaz el), 3. Çekirgeler, 4. Ekin böceği (Kımıl), 5. Kurbağalar, 6. Kan, 7. Tufan, 8. Kurak yıllar, 9. Kıtlık, meyvelerin eksilmesidir.

Biz Mûsa'ya: Ey Mûsâ! **«Haydi İsrâiloğullarına sor.»** Sor ki, senin haber verdiğin hususlarda doğruluğun ortaya çıksın. Firavun'a, İsrailoğulları-

nı seninle göndermesini söyle. «**Musa onlara geldiğinde Firavun ona: 'Ey Musa! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!'**» Bu sebeple makul olmayan bu sözleri söylüyorsun «**demişti.**» Bu iddia, Firavun'un: *"... Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi."* (Şuara: 27) âyetinin bildirdiği iddiasına benzemektedir.

102. «**Musa da:**» Firavun'a: «'**Pek âlâ bilirsin ki, bunları**» mûcizeleri «**birer ibret olmak üzere, ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi.**» Bu ibretler ve mûcizeler sana, benim doğruluğumu açıkça göstermektedir, ama sen kibirlenip inatlaşıyorsun. «**Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu**», hayırdan uzaklaşmış, kötülükle adeta kaynaşmış olduğunu «**sanıyorum' dedi.**»

103. «**Derken, Firavun onları ülkelerinden**», Mısır toprağından «**çıkarmak**», öldürüp köklerini kazımak «**istedi. Bu yüzden Biz onu**», Firavun'u «**ve maiyyetindekilerin hepsini suda**» denizde «**boğduk.**» Musa ve kavmini kurtardık.

Ebussuud, tefsirinde der ki: "Hilesini aleyhine çevirdik, kendisini ve kavmini denizde boğmakla Mısır'dan onları Biz çıkarttık."

104. «**Arkasından da İsrailoğullarına: 'O topraklarda oturun!**» Firavun'un boğulmasından sonra Yakub'un evlâdına Mısır topraklarında -şayet ondan sonra Mısır toprağına girdikleri rivayeti doğru ise- oturun. «**Âhiret vadi tahakkuk edince,**» kıyametin kopması gerçekleşince «**hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz,' dedik.**» *"Lefîf"* her kabileden meydana gelmiş topluluk demektir.

Ben âciz derim ki, şeklî topluluk ve zâhirî irtibat kâfirlere ve münafıklara bir fayda sağlamaz. Çünkü, onlarla mü'minlerin arasını halis inanç ve sâlih amel birleştirmemiştir. Bunlar tıpkı, gemileri parçalanan kimselerden yüzmek bilmeyenlerin yüzücülere sarılıp asılmasına benzerler. Sahil çok uzak, deniz de çok derin olduğu için yüzmesini bilmeyenin bir yüzücüye tutunması ona bir fayda sağlamaz. Bu şartlarda bir çok yüzücü canını kurtaramazken hiç yüzme bilmeyen nasıl kurtulsun?

Hadiste: *"Amelinin kendisini geri bıraktığı kişiyi, nesebi ileri götüremez."*[28] buyrulmuştur. Yani, âhirette kötü ameli veya iyi amelinin azlığı se-

28- Hadisî Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Ahmet b. Hanbel *Müsned*inde 3/252-407 tahric etmişlerdir. Bu, uzunca bir hadisin bir bölümüdür.

hebiyle geri kalan kimseye, dünya yönünden nesebinin şerefi ona fayda vermeyeceği gibi, noksanlarını da gidermez. Çünkü onun nesebi orada kesilir. Görmez misin ki, kurumuş olan dal kuruduğundan yaş ve canlı dalların arasından kesilip atılır. Çünkü kurumuş olan dal ile çiçek açan canlı dallar arasında artık bir münasebet kalmaz, her ne kadar aynı ağacın dalı ve aynı ağaç üzerinde bulunuyorsa da kuruduğundan kesilmeye lâyıktır. Fayda veren neseb ise takvadır.

وَبِالْحَقِّ

أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ۗ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾
وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ
تَنزِيلًا ﴿١٠٦﴾ قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾
وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ
لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ
ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَلَا تَجْهَرْ
بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي
الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

105. Biz Kur'an'ı hak olarak indirdik; o da hak olarak indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

106. Biz Kur'an'ı parça parça ayırdık ki onu insanlara dura dura okuyasın. Ve Biz onu peyder pey indirdik.

107. De ki: "Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere, o Kur'an okununca, derhal yüzüstü secdeye kapanırlar."

108. Ve derlerdi ki: "Rabbimizi tesbih ederiz. Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir."

109. Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. Bu, onların saygısını artırır.

110. De ki: "İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır." Namazında yüksek sesle okuma; Onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut.

111. "Çocuk edinmeyen, hakimiyette ortağı bulunmayan, aczinden ötürü bir velîye de ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim," de. Ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!

105. «Biz Kur'an'ı hak olarak indirdik; o da hak olarak indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» Ey Muhammed! Biz seni, ancak mü'minleri cennet nimetleriyle müjdelemen; kâfirleri de cehennemden sakındırman için gönderdik.

106. «Biz Kur'an'ı parça parça ayırdık ki onu insanlara dura dura okuyasın.» Yavaş yavaş okunması, ezberlemeyi daha kolaylaştırır ve anlamaya daha fazla yardım eder. «**Ve Biz onu peyder pey**» yirmi üç yılda hâdiselerin icabına, soru soranların cevabına ve hikmetin kanununa göre «**indirdik.**»

107. İnkâr edenlere **«de ki: 'Siz ona»**, Kur'an'a **«ister inanın, ister inanmayın;»** Çünkü sizin ona inanmanız onun kemalini arttırmaz, imandan kaçınmanız ise ona bir noksanlık getirmez. Âyetteki emir, onları tehdit içindir. **«Şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere,»** yani, önceki kitapları okuyan, vahyin hakikatını bilen, nübüvvetin işaretlerini tanıyan, hak ile bâtılı ve haklı ile bâtıldan yana bulunanları bilen yahudilerden Abdullah b. Selâm ve tabileri, Hristiyanlardan Necâşî ve arkadaşları gibi âlimlere **«o Kur'an okununca, derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.'»** Yani siz iman etmezseniz, sizden daha hayırlı olanlar en güzel şekilde iman etmişlerdir.

108. «Ve derlerdi ki: 'Rabbimizi tesbih ederiz.» Kâfirlerin yalanlamalarından veya Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilip kendisine Kur'an verileceğine dair önceki semâvî kitaplardaki vadinden dönmesinden Rabbimizi tesbih ederiz, derlerdi.

«Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir.'»Çünkü vadinden dönmek bir noksanlıktır. Bu, Allah için muhal olduğundan O'nun vaadi elbette yerine getirilir.

Bu âciz diyor ki: Buradaki vaadden maksat, Âhiret vaadidir, nitekim, Musa ve Firavun kıssası ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Kureyş kıssasından bahseden âyetin siyakı bunu göstermektedir. Allah daha iyi bilir.

109. Allah korkusundan **«Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar.»** Âyette, daha önce 107. âyette geçen *"Yüzüstü yere kapanma"* tekrar edilmiştir, çünkü sebepleri değişiktir. Birincisi Allah'ın emrine tazim için; ikincisi ise, Kur'an-ı Kerimdeki öğütlerin etkisi altında kaldıkları içindir. **«Bu,»** Kur'an okumak ve dinlemek **«onların saygısını arttırır.»** Allah'a kesin imanlarını kuvvetlendirir ve ilimlerini de arttırır.

110. «De ki: 'İster Allah deyin, ister Rahman deyin.» Âyette geçen *"duâ"*, isim vermek anlamına olup çağırma anlamına değildir. Allah ve Rahman kelimelerinden maksat da, yalnız isimlerdir. Müsemma değildir. Kastedilen müsemmayı ifade etmekte ve söylenmesinin güzelliğinde ikisi de eşittir. Yani, ister bu isimle, ister beriki isimle ad verin ve hangisiyle zikrederseniz edin, ikisinin de müsemması birdir. **«Hangisini deseniz olur.»** Bu isimlerden hangisiyle adlandırırsanız adlandırın, hangisini isterseniz zikredin **«çünkü en güzel isimler O'na hastır.'»** İlâhî isimlerin tamamının güzel ol-

ması bu iki mübarek ismin de güzel olmasını gerektirir. En güzel olması, Celâl ve Cemal sıfatlarına delâlet etmelerinden ötürüdür.

Bahrü'l-Ulûm'de müellif şöyle demiştir: "İsimlerin en güzeli olmasının anlamı, bu mukaddes isimler, takdis, Allah'ı ta'zim ile övme, ululama, rubûbiyet, ulûhiyet ... gibi manalar ifade etmesinden dolayıdır."

Bazı müfessirler, bu âyetin nüzül sebebi şudur demişlerdir: Müşrikler Peygamber (s.a.v.)'in: *"Ya Allah! Ya Rahman!"* Mübarek isimlerini söylediğini işittiklerinde: "Muhammed bizi iki tanrıya ibadet etmekten men ediyor ama kendisi bir başka ilâha duâ ediyor," dediler. Kastedilen, her iki mübarek ismin, bir tek zatı ifade etmekte eşit olduğunu anlatmaktır. Manaları değişik olsa da her ikisi de Ma'bud olan bir tek zata aittirler.

Kur'an'ı Müşriklerin işiteceği şekilde **«namazında yüksek sesle okuma;»** Bu durum, onların Kur'an'a ve onu indirene küfretmelerine sebep olur. [29] **«Onda sesini fazla da kısma;»** arkanda namaz kılan mü'minlerin işitemiyeceği ölçüde sesini de kısma, **«ikisinin arası bir yol tut.»** Tam gizli ile aşikâr arasında orta bir yol seç. İşlerin en iyisi orta halli olanıdır.

Rivayet edildiğine göre, Ebu Bekir (r.a.), Kur'an okurken gizli okur ve: "Rabbime gizli olarak duâ ediyorum, O muhakkak benim hacetimi bilmiştir," derdi.

Ömer (r.a.) ise açıkça cehren okur ve: "Şeytanı uzaklaştırıyor ve uyuklayanı uyarıyorum," derdi. Bu âyet nazil olunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), *"Hz. Ebu Bekir'e (r.a.), okurken sesini biraz yükseltmesini; Ömer'e de sesini biraz kısmasını emretti."* [30]

111. «'Çocuk edinmeyen» çünkü doğmak ve doğurmak cisimlerin sıfatlarındandır. Bu âyet, "İsa Allah'ın oğludur"diyen Hristiyanları ve "Uzeyr

29- Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî İbni Abbas (r.a.)'dan rivayet etmişlerdir. "Bu âyet indiğinde Rasûlullah (s.a.v.), Mekke'de gizlenmekte idi. Ashabına namaz kıldırırken Kur'an'ı cehren okurdu. Müşrikler duyunca Kur'an'a ve onu indirene ve getirene küfrederlerdi. Bunun üzerine Allah: *"Namazında yüksek sesle okuma"* ki, müşrikler Kur'an'a küfrederler buyurdu. *"Sesini fazla da kısma"* ki ashabın duyamaz ve Kur'an'ı senden öğrenemezler. *"İkisinin arasında bir yol tut."* Açık ile gizli arasında bir yol. (İsra: 110) buyurdu.

30- Bu hadisi, İbni Ebî Hatem, Errabi İbn Enes (r.a.)'den şöyle rivayet etmiştir. "Ebû Bekir (r.a.) gece namaz kılarken sesini tam olarak kısardı. Hz. Ömer (r.a.) ise geceleyin namaz kıldığında Kur'an okurken sesini çok yükseltirdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) her ikisine adam gönderip *"Ey Ebû Bekir! Kur'an okurken sesini biraz yükselt."* Hz. Ömer (r.a.)'e de: *"Sen de sesini biraz kıs,"* buyurdu. Bkz. Süyûtî, *Ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/207.

Allah'ın oğludur" diyen Yahudileri reddetmektedir. Allah (c.c.), bu bâtıl iddialardan yüce ve münezzehtir. «**Hakimiyette» ulûhiyyette «ortağı bulunmayan,»** çünkü bütün âlem O'nun kuludur. Kul ise, efendisinin mülkünde ortak olamaz. Burada da, ilâhların çokluğunu söyleyen kâfirler reddedilmektedir. **«Aczinden ötürü bir velîye de ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim.' de.»** Allah için âcizlik ve zillet muhaldir, bu sebeple bir acizlikten kurtulması için ona yardım edecek veya onu aziz kılacak bir dost asla edinmemiştir. Zira izzetin tamamı O'na aittir. **«Ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!.»** O'nu tazim ile yücelt veya ortak ve dosta muhtaç olmaktan Allah, en yücedir, Allah en büyüktür, "Allahü Ekber" de.

İsrâ Sûresi'nin tefsiri, Allah'ın yardımı ve tevfîki ile bitti.

KEHF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 110 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهٗ
عِوَجًا ؕ (١) قَيِّمًا لِّيُنْذِرَ بَاْسًا شَدِيْدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِيْنَ
الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ۙ (٢) مَّاكِثِيْنَ
فِيْهِ اَبَدًا ۙ (٣) وَّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۖ (٤) مَا لَهُمْ بِهٖ
مِنْ عِلْمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمْ ؕ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ؕ اِنْ
يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا (٥) فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ
اِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا (٦) اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ
زِيْنَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا (٧) وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ
مَا عَلَيْهَا صَعِيْدًا جُرُزًا ؕ (٨)

1. Kuluna Kitab'ı indiren ve ona eğrilik koymayan Allah'a hamdolsun.

2. Onu dosdoğru (bir Kitap) olarak indirdi ki, Allah'ın katından gelecek şiddetli azaba karşı uyarsın ve iyi işler yapan mü'minlere de, kendileri için güzel bir ödül bulunduğunu müjdelesin.

3. Onlar, sürekli olarak o ödül içerisinde bulunacaklardır.

4. Ve : "Allah çocuk edindi" diyenleri de uyarsın.

5. Bu hususta, ne kendilerinin ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından ne büyük söz çıkıyor! Onlar, yalandan başka bir şey söylemiyorlar.

6. Demek sen, onlar bu söze inanmazlarsa üzüntüden kendini helâk edeceksin.

7. Biz, yeryüzündeki şeyleri, ona süs olsun diye yarattık ki, onların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim.

8. Elbette Biz, yerin üzerindekileri kupkuru bir toprak yapacağız.

1. «Kuluna Kitab'ı indiren ve ona eğrilik koymayan Allah'a hamdolsun.» Âyetin başlangıcında geçen *"elhamdü lillâh"* ifadesindeki *"lâm"* harfi, istihkak ifade eder. "Her türlü övme, sena ve şükre müstehak olan sadece Allah'tır." Anlamına gelir. Çünkü her şey O'nun verdiği nimetlerdir. O'ndan başka nimet verecek olan yoktur.

Kaysarî şöyle der : "Allah'a hamdetmek; sözle, hareketle ve hâl ile olur. Sözle olan hamd, dille yapılan hamd ve kendisini peygamberleri diliyle nasıl senâ etmişse, aynen o şekilde senâ etmektir. Hareketle olan hamd, Allah'ın rızasını kazanmak için ve onun tarafına yönelerek bedenle yapılan hayırlar ve ibadetlerdir. Dille hamdetmek gerekli olduğu gibi, bedenin her bir organına karşılık olarak ve her hâlükârda hamdetmesi gerekir. Nitekim, Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğu vâriddir: *'Her durumda Allah'a hamdolsun.'* Bunun için de, her organ ne için yaratılmış ise, o görevi yerine getirmek mecburiyetindedir. O görev, Hakk'a kulluk ve O'nun emrine boyun eğmektir. Hâl ile olan hamde gelince, o da ruh ve kalb ile yapılan hamddır. İlmî ve aklî olgunluğa ulaşmak, ilâhî ahlâkı elde etmek.. gibi. Çünkü insanlar, pey-

gamberlerin ahlâklarıyla ahlâklanmakla emrolunmuşlardır. Ancak bu yolla onların kendileri ve nefisleri olgunluğa erişebilir."

Kul'dan kasıt, Allah'tan başka her şeyden hür olan ve mutlak surette kul olmaya ehil olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Onun içindir ki o, herkesin kendi nefsini istediği zaman *'ben ümmetimi isterim, ben ümmetimi isterim'* dileğinde bulunmuştur. Burada, Hz. Peygamberin şanının, kendisini gönderene 'kul' olmak olduğuna işaret vardır. Hristiyanlar'ın, Hz. İsa hakkında iddia ettikleri gibi değil.

Âyette geçen *"Kitap"*, Kur'ân'dır. Burada da, Kur'ân'ın Allah'ın en büyük nimetlerinden birisi olduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü Kur'ân'da, iki dünya mutluluğu vardır. Allah, indirmiş olduğu Kur'ân'a ne nazmında ve ne de manasında çelişik bir şey koymamıştır. Onda hiçbir eğrilik de yoktur.

Kur'ân okurken, *"eğrilik"* anlamındaki *"ıvecâ"* kelimesi üzerinde sekte yapılır. Sekte, tatlı bir şekilde okuyuşa ara verip, nefesi kesmektir. Bunun yapılmasının sebebi, kendisinden sonra gelen kelimenin, sıfat olarak algılanmamasıdır.

2. «Onu dosdoğru (bir Kitap) olarak indirdi ki, Allah'ın katından gelecek şiddetli azaba karşı uyarsın.» Dosdoğru bir kitap, ılımlı bir kitap. Onda ne ifrat var ne de tefrit. İkisi arası bir yol tutturan bir kitap. Yahut da, kulların dünya ve âhiret menfaatlerini koruyan bir kitap. Bu ifade, Kur'ân'ın kemal vasfını ifade ettikten sonra, tekmil vasfını da ifade ediyor. Çünkü kelime, mubâlâğa kipiyle kullanılmıştır.

Burada uyarıcı olan ya Kur'an'dır, ya da Hz. Peygamber. İkinci anlayışa göre: Hz. Peygamber bu kitapla, ona inanmayan kimseleri, Allah'ın kendilerine vereceği azabı hatırlatıp uyarsın diye indirmiştir. Bu azabın sebebi, onların inkâr etmeleri ve yalanlamalarıdır. Bu azap, ya dünyada köklerinin kazınması ya da âhirette cehennemdir, yahut da her ikisi birdendir.

«Ve iyi işler yapan mü'minlere de, kendileri için güzel bir ödül bulunduğunu müjdelesin.» Sâlih ameller işleyen -bunlar, Allah rızâsı için yapılan amellerdir- tasdik edici mü'minleri de cennetle müjdelemek için, kuluna kitabı indirmiştir. Onların, iman etmeleri ve belirtilen amelleri işlemeleri karşılığı olarak, kendilerine mükâfatları, verilecektir. Bu mükâfat, güzel bir ödüldür ve içindeki nimetlerle birlikte cennettir.

3. «**Onlar, sürekli olarak o ödül**» bu mükâfat «**içerisinde bulunacaklardır.**» Orada alacakları mükâfat, kesilmeyecek ve bitip tükenmek bilmeyecektir.

4. «**Ve : 'Allah çocuk edindi' diyenleri de uyarsın.**» Ve yine özellikle; inkârcı Araplarla Yahudi ve Hrıstiyanlar gibi, Allah'a çocuk isnadında bulunanları uyarmak için, kuluna dosdoğru bir kitap indirmiştir.

5. «**Bu hususta, ne kendilerinin ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından ne büyük söz çıkıyor! Onlar, yalandan başka bir şey söylemiyorlar.**» Allah'a çocuk isnadı konusunda, ne kendilerinin ve ne de taklit ettikleri atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Onların bu konudaki sözleri, Allah hakkında caiz olan ve olmayan konulara bakmadan ve düşünmeden cahilce söylemiş oldukları sözlerdir. Onların bu tür sözleri, alçaklık bakımından ne kadar büyük sözlerdir. Onlar, bu ağır sözleri, ne cesaretle söylerler!

Kâdî şöyle der : "Onların sözleri küfürde çok büyüktür. Çünkü, Allah'ı hem yaratıklara benzetmişler ve hem de ortak isnadında bulunmuşlardı. Ayrıca onlar, Allah Teâlâ'yı, çocuğa ihtiyacı olma ve buna benzer bazı yanlış sıfatlarla anmışlardı."

Onların bu konudaki sözleri, doğruluk ihtimali olmayan, yalan sözlerden başkası değildi.

6. «**Demek sen, onlar bu söze**» yani Kur'an'a «**inanmazlarsa üzüntüden kendini helâk edeceksin.**» Burada Hz. Peygamber'e : "Kendini sakın üzme" denilmek isteniyor. Yani, onlar sana inanmadılar diye, belki de üzüntüden kendini helâk edeceksin. Sakın yapma. Hz. Peygamber, onların Müslüman olmasını çok istiyordu. Onun içindir ki, onların dinden uzak kalmalarına çok üzülüyordu.

Hz. Peygamber'in, halkın Kur'an'a imandan yüz çevirmelerinden dolayı şiddetli kederli hali, sevdiklerinden ayrılınca üzüntüsünden kendi canına kıyması beklenilen birisinin hâline benzetilmiştir. Bu, Rasûlüllah'ın ümmete karşı ne derece şefkatli olduğunun, Peygamberlik hukukunu ifade ve kullukta tâkatinin üstüne atılmakta ne kadar gayretli olduğunun ispatıdır. Emrolunduğu şeyi yapmakta en üstün gayreti sarfetmesi, Hz. Peygamber'in âdeti idi.

7. «**Biz, yeryüzündeki şeyleri, ona süs olsun diye yarattık ki, onların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim.**» Yeryüzünde bulunan bütün

hayvanları bitkileri, madenleri ve diğer varlıkları yaratmasının amacı, onların imtihan edilmesi ve hangisinin salih amel işlediğinin ortaya çıkmasıdır. Acaba hangileri dünyayı bırakıp, nefsinin isteklerine gem vurmak suretiyle Allah rızasına yöneldi? Acaba hangileri Allah'tan yüz çevirmek suretiyle en çirkin amelleri işledi? Kimlerin yanında kendisini azaptan kurtaracak ameller var, kimlerin yanında da kendisini perişan edecek olan bozuk ameller var?

8. «Elbette Biz, yerin üzerindekileri kupkuru bir toprak yapacağız.» Dünyanın ömrü bitince, orada bulunanları bitkisiz kupkuru bir toprak yapacağız. Hiçbir yağmur yağmayan seneye, "senetûn ciruzün" denir. İşte dünyanın başlangıcı parlaklık ve süs, sonu ise, harap ve perişanlık. Bu konuda şâir ne güzel söylemiş :

Ey arkadaş! İçerisinde yüzdüğün nimetlere kanma sen!
Ömür tükenir, nimetler biter.
Cenaze olarak kabre taşındığın zaman,
Bilmiş ol ki artık, ondan sonra sadece taşınan bir yüksün sen!

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ
وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى
الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ
أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ
عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا
﴿١٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ

وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا
رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَٰهًا لَقَدْ
قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ
آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ
عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾ وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ
وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿١٦﴾

9. Yoksa sen, Kehf ve Rakîm sahiplerini, Bizim ibrete şâyân mucizelerimizden mi sandın?

10. Gençler mağaraya sığınmış ve : "Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver! Bize, şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla" demişlerdi.

11. Bunun üzerine nice yıllar, onların kulaklarına mağarada ağırlık vurduk (onları derin uykuya daldırdık.)

12. Sonra onları uyandırdık ki, iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesaplayacağını bilelim.

13. Biz sana, onların hikâyelerini gerçek olarak anlatıyoruz. Onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık.

14. Onlar ayağa kalkıp : "Rabbimiz, yerin ve göklerin sahibidir. Biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Şayet dersek, işte

o zaman, andolsun ki gerçekten saçmalamış oluruz" dedikle-rinde, gönüllerini hakka bağlamıştık.

15. "Şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka tanrılar edindiler. Onlar(ın tanrı olduğun)a dair apaçık bir delil getirseler ya! Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?"

16. "Madem ki siz, onlardan ve onların Allah'ın dışında taptıklarından uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rab-biniz size rahmetini yaysın ve işinizden de size fayda hazırla-sın!"

9. «Yoksa sen, Kehf ve Rakîm sahiplerine Bizim ibrete şâyân mucizelerimizden mi sandın?» Buradaki hitap Hz. Peygamber'e olmakla birlikte, onun bütün ümmeti kastedilmiştir. Âyet, "öyle sanma, sandığın gibi değildir" anlamına gelir.

"Kehf" kelimesi, dağdaki geniş mağara anlamına gelir. Geniş olmazsa, o zaman *"ğâr"* kelimesi ile ifade edilir. Âyette geçen *"Rakîm"* kelimesi hakkında bazı görüşler vardır. Bu kelimenin anlamı *Kâmus*'ta şöyle açıklanmıştır:

1) Ashab-ı Kehfin bulunduğu köyün ya da dağlarının adı,

2) Düz bir taş parçası; üzerine, mağarada bulunanların isimleri, dinleri, kimden kaçtıkları yazılmıştır ve kapı girişine konmuştur.

Onların, uzun müddet hayatta kalmaları, bizim mucizelerimizden ve kudretimizin delillerindendir. Bu durum, harika ve akıllara durgunluk veren bir durumdur. Ancak, diğer mûcizelere göre o kadar da hayreti mûcib değildir. Gerçekten de Allah Teâlâ'nın, akıllara durgunluk veren diğer bir çok kudret hârikaları vardır. Buradaki hârikalık ise, diğerlerine göre basit kalmaktadır.

10. «Gençler mağaraya sığınmış ve : 'Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver! Bize, şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla' demişlerdi.» Rumların ileri gelenlerinden olan o gençlerin, kendilerini şirke zorlayan Dikyânus'a karşı direndiklerini ve kaçarak mağaraya sığındıklarını hatırla! Onlar mağaraya kaçmış ve orasını sığınak edinmişlerdi.

Âyette geçen *"Fitye"* kelimesi, *"Fetâ"* kelimesinin çoğuludur. Fetâ ke-

limesi ise, güçlü genç ve yiğit delikanlı anlamlarına gelir. Bu kelime, yaşlı bile olsa köleye de müstear isim olarak verilir. Hz. Peygamber hadislerinde bu kelimeyi kullanarak şöyle buyurmuşlardır: *"Biriniz 'kulum ve câriyem' demesin! 'Genç yiğidim ve genç kızım' desin!"* (1)

Gençler mağaraya sığındıklarında Allah'a şöyle yalvarmışlardı: "Ey Rabbimiz! Senin Rahmet hazinelerinde bulunan özel rahmetten bizlere de ihsan eyle! İçerisinde bulunduğumuz şu durumdan da, bize bir çıkış yolu nasip eyle!"

Rahmet kelimesi; bağışlanma, rızık ve düşmanlara karşı güven anlamlarına gelir. Mağaradaki gençler, içerisinde bulundukları zor durumdan kurtulmak için, Allah Teâlâ'dan kendilerine, hayırlı ve kendi menfaatlerine olan bir çıkış yolu istiyorlar. Kâfirlerden kaçtıkları bu yolda, kendilerine güven ve itaat duygularının verilmesini istiyorlar. Hidayette devam ve bulundukları yolun hakka ulaştıran bir yol olmasını istiyorlar.

11. «Bunun üzerine nice yıllar, onların kulaklarına mağarada ağırlık vurduk.» Burada bir teşbih yapılmıştır. *"Onların kulaklarına ağırlık vurduk"* ifadesinden kasıt, onların ağır bir uykuya daldırılmasıdır. Onlar mağarada, senelerce derin bir uykuya yatırılmıştır. Bu müddet üçyüz dokuz sene olup, geniş izahat ileride gelecektir.

12. «Sonra onları uyandırdık ki, iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesaplayacağını bilelim.» Daha sonra onları, içerisine daldırmış olduğumuz ölüm gibi bu derin uykudan uyandırdık. Burada, ölümün uykunun kardeşi olduğuna işaret edilmiştir. Çünkü, uyku da hayatı askıya alır ve insanı cansız varlık haline getirir.

Âyette geçen *"bilelim"* kelimesi "deneyelim, imtihan edelim" anlamında mecaz olarak kullanılmıştır. "Onları uyandırdık ki, kendilerini deneyip imtihan edelim" denmek istenmiştir. Böylece, mağarada kaldıkları müddet zarfında, iki gruptan hangisinin kaldıkları süreyi takdirde ve işleri Allah'a havalede daha isâbetli olduklarını bilelim. Böylece aczleri açığa çıksın da işlerini Allah'a havale etsinler. Durumlarını bilsinler ve Allah Teâlâ'nın cesetlerini ve dinlerini koruyup muhafaza ettiğini çok iyi şekilde anlamış olsunlar. Allah'ın kudretinin yüceliğine olan imanları daha da güçlenmiş olsun.

1- Hadisi Buhârî, Müslim ve Ebû Davud rivâyet etmişlerdir. Müslim'in rivâyeti şu şekildedir: *"Sizden birisi, kölem demesin, hepiniz Allah'ın kullarısınız, Yiğidim desin."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/60.

Âyette geçen *"emed"* kelimesinin anlamı, müddet ve mesafedir.

13. «Biz sana, onların hikâyelerini gerçek olarak anlatıyoruz...» Biz sana, mağaralıların (Ashab-ı Kehf'in) ve Rakîm'in gerçekten ne olduğuna dair haberleri anlatıyoruz. Burada, hikâye anlatanların bir çoğunun, yalan ve uydurma şeyler anlattığına, anlattıklarına bazan eksik bazan da fazla şeyler eklediklerine işaret edilmiştir. Herkes, anlatmış olduğu şeyi değiştirerek anlattığına, kendi hevasına uygun bir üslûpta ve görüşlerine göre anlattığına, Allah'tan başka hiçbir kimsenin, doğruyu anlatmadığına işaret vardır.

«Onlar, Rablerine inanmış gençlerdi.» Onların imanı, ilhamın ve ilâhî cazibenin neticesiydi. Onların bu iman yoluna girmesini sağlayan hiçbir delil yoktu. Nitekim tefsirler de buna işaret etmektedir.

Bu olayın ne zaman gerçekleştiği konusunda ilim adamları değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları, Hz. İsa peygamberden önce gerçekleştiğini, bazıları da ondan daha sonra olduğunu ve o gençlerin Hz. İsa'nın getirdiği dine göre yaşadıklarını söyler. Taberî, ilim adamlarının çoğunluğunun ikinci görüşü benimsediğini belirtir.

«Biz de onların hidayetlerini artırmıştık.» Onları hak dinde sabit kılmış ve kendilerine onun gizli güzelliklerini göstermiştik.

14. «Onlar ayağa kalkıp : 'Rabbimiz, yerin ve göklerin sahibidir. Biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Şayet dersek, işte o zaman, andolsun ki gerçekten saçmalamış oluruz' dediklerinde, gönüllerini hakka bağlamıştık.» *"Onların ayağa kalkmaları"* konusunda iki görüş vardır. Birincisi, dinin şiarlarını göstermek için kalkmaları, ikincisi de; putlara tapmayı bıraktıkları için Dikyanus zorbası, onları azarladığında, onu hiç umursamadan onun önünde ayağa kalkmalarıdır.

*"Gönüllerinin Hakka bağlanması"*ndan maksat: Ailelerini, vatanlarını, içerisinde bulundukları nimetleri ve arkadaşlarını terkederken, uğrayacakları darlıklara karşı sabır gösterip, engelleri aşmaları için, kendilerine güç vermektir. Böylece onlar, çekinmeden ve korkmadan, hakkı açıklamaya ve zalim Dikyanusu terslemeye cesaret edebildiler. Hadiste: *"Cihadın en faziletlisi, zalim sultana karşı söylenen hak sözdür"* [2] buyurulmuştur. Çünkü mü-

2- Hadisi Ebû Davud, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî rivâyet etmişlerdir. Lâfız şöyledir: *"Cihâdın en üstünü, zâlim sultanın veya zâlim emirin yanında söylenen âdil sözdür."* Bu hadis daha evvel geçmişti.

cahid, ümitle korku arasında bulunur. Yetkiyi elinde bulunduranlar ise, perişan olmaya mahkumdur. Onun içindir ki, kendisinde korku hakimdir.

Gönüllerin hakka bağlanması, kendilerine sabır ihsan edilmesi ve bununla birlikte, gönüllerinde endişe ve sıkıntıya yer olmamasıdır. Bu bir temsildir. Kalplerin sabırla tesbit edilişi hayvanın iple bağlanışına benzetilmiştir.

Bizim Rabbimiz, yerin ve göklerin yaratıcısı ve sahibidir. Biz, O'ndan başkasına kesinlikle ne tapınırız ve ne de O'ndan başkasını tanrı olarak tanırız. Eğer bunun dışında bir inanca sahip olursak, işte o zaman akıl dışı bir söz söylemiş ve zalimlerden olmuş oluruz.

15. «'Şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka tanrılar edindiler.» Onlar, haklarında hiçbir bilgileri olmadıkları halde, sırf cahillikleri yüzünden putlara tapındılar. Putları tanrılar edindiler. Âyette geçen *"şu bizim kavmimiz"* cümlesindeki *"şu"* ifadesi, onları tahkir için kullanılan bir ifadedir.

«Onlar(ın tanrı olduğun)a dair apaçık bir delil getirseler ya!..» İddialarının doğruluğuna, tapındıklarının tanrılar olduğuna dair açık deliller getirsinler bakalım! Yani onlar tanrılara tapınıyorlar ama onlara ibâdetin sıhhatine delâlet eden semâvî bir delile sarılmıyorlar. Onlara tapınma konusunda, hiçbir bilimsel ve akılcı kanıtları da yoktur.

Bu âyet, onların iddialarını reddetmekte, onları acze düşürmekte ve çürütmektedir. Çünkü, putlara tapınmaya delil getirmenin, imkânı yoktur.

«Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?'» Allah'a ortak tanımak suretiyle O'na yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Allah Teâlâ, bu durumdan münezzehtir ve çok yücedir. Bu iddiada bulunanlar ise, zalimlerin en zâlimi, onların çekecekleri azap da, azapların en büyüğüdür. Çünkü zulüm, azabı gerektiren bir suçtur. En büyük azap, en zâlim insanadır.

16. Onlardan biri şöyle demişti: **«'Mademki siz, onlardan ve onların taptıklarından uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizden de size fayda hazırlasın!'»** Burada söz konusu olan konuşma, dinleri sebebiyle kaçmaya azmettikleri zaman mağaraya sığınanların, kendi aralarındaki konuşmalarıdır. "Eğer inanç konusunda, onlardan ve onların Allah'tan başka olan tanrılarından veya Allah'tan başkalarına olan ibâdetlerinden ayrıldı iseniz mağaraya sığınınız. Eğer böyle yaparsa-

nız, içinde bulunduğunuz sıkıntıdan kurtulma konusunda, Rabb'iniz size kendi katından ve rahmetinden kolaylıklar ihsan eder. Sizi iki dünyada da yüceltir. Çünkü sizler, din için yurdunuzu terkedip kaçmışsınızdır. Onun içindir ki Allah, sizlere faydalanacağınız şeyleri ikram edecektir."

Onların imanlarında şüphe şâibesi bulunmadığı için ve Allah'a olan güçlü bağlılıklarından dolayı böyle kesin bir dil kullanılmıştır. Bir hadiste, *"Allah'a kesin kabul edileceği inancıyla duâ ediniz"* buyuruldu.

وَتَرَى ٱلشَّمْسَ إِذَا طَلَعَت
تَّزَٰوَرُ عَن كَهْفِهِمْ ذَاتَ ٱلْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقْرِضُهُمْ
ذَاتَ ٱلشِّمَالِ وَهُمْ فِى فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ ۗ مَن
يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ وَلِيًّا مُّرْشِدًا
(١٧) وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ ۚ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ ٱلْيَمِينِ
وَذَاتَ ٱلشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُم بَٰسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِٱلْوَصِيدِ ۚ لَوِ ٱطَّلَعْتَ
عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا (١٨)
وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوا۟ بَيْنَهُمْ ۚ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ
كَمْ لَبِثْتُمْ ۖ قَالُوا۟ لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۚ قَالُوا۟ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ

بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ إِلَى الْمَدِينَةِ
فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَآ أَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ
وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ
يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوٓا إِذًا أَبَدًا ﴿٢٠﴾
وَكَذٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوٓا أَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَأَنَّ
السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَآ إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا
ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰٓى أَمْرِهِمْ
لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ
وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ
وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُل رَّبِّيٓ أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِم
مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ
فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا

إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَٱذْكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰٓ
أَن يَهْدِيَنِ رَبِّى لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوا۟ فِى كَهْفِهِمْ
ثَلَٰثَ مِا۟ئَةٍ سِنِينَ وَٱزْدَادُوا۟ تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا۟ ۖ
لَهُۥ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ أَبْصِرْ بِهِۦ وَأَسْمِعْ ۚ مَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ
مِن وَلِىٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِى حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ وَٱتْلُ مَآ أُوحِىَ
إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ
مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

17. Güneşi, doğduğu zaman mağaralarından sağa doğru eğiliyor, battığı zaman da sola doğru onları makaslayıp geçiyor görürsün. Onlar orada, geniş bir alan içerisindedirler. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kimi doğru yola iletirse, o hak yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, artık onun için yol gösterici bir dost bulamazsın.

18. Uykuda oldukları halde, sen onları uyanıklar sanırsın. Onları sağa sola çevirirız. Köpekleri de, çıkışta iki kolunu uzatmıştır. Onları görseydin, mutlaka dönüp giderdin ve onlardan dolayı için korku dolardı.

19. Yine böylece onları uyandırdık ki, birbirlerine sorsunlar. İçlerinden biri, "ne kadar kaldınız?" dedi. "Bir gün, ya da günün bir parçası" dediler. "Ne kadar kaldığınızı, Rabbiniz daha iyi bilir. Birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin. Baksın hangi yiyecek daha temiz ise, ondan size azık getirsin. Fakat çok dikkatli davranıp, sakın sizi birisine sezdirmesin"

dediler.

20. "Çünkü onlar, eğer sizi tanırlarsa taşlayarak öldürürler ya da kendi dinlerine döndürürler ki, o takdirde asla kurtuluşa eremezsiniz."

21. Böylece (insanları) onlardan haberdâr ettik ki, Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu, kıyamet konusunda asla şüphe olmadığını bilsinler. Bunlar, o sırada kendi aralarında, onların (Ashab-ı Kehf'in) durumlarını tartışıyorlardı. "Onların üzerine bir bina yapın" dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Onların işine gâlip gelenler: " Mutlaka onların üstüne bir mescid yapacağız" dediler.

22."Onlar üçtür, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. "Beştir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. Hep görünmeyene taş atıyorlar. "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" diyecekler. De ki : "Onların sayısını Rabb'im daha iyi bilir. Onları bilen azdır. Onun için, onlar hakkında, yüzeysel tartışma dışında, derin tartışmaya girme ve onlar hakkında bunlardan hiçbirine birşey sorma!"

23. Hiçbir şey hakkında : "Bunu yarın yapacağım" deme.

24. Ancak "Allah dilerse yapacağım" de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve: "Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın bir bilgiye ulaştırır" de.

25. Mağaralarında üçyüz yıl kaldılar. Dokuz da eklediler.

26. De ki : "Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'nundur. O ne güzel görendir, ne güzel işitendir! Onların, O'ndan başka bir yardımcısı yoktur ve O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez."

27. Rabbinin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku! O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.

17. «Güneşi, doğduğu zaman mağaralarından sağa doğru eğiliyor...» Buradaki hitap, Hz. Peygamber'e ya da hitaba ve görmeye elverişli olanlaradır. Anlatılmak istenen şey ise, gerçekten güneşin görüldüğünü haber vermek olmayıp, mağaraya girildiği zaman, bakıldığı takdirde oradan güneşin görüldüğünü bildirmektir. Yani güneş doğduğu zaman, mağaraya giren kişi batıya doğru döndüğünde sağa doğru yatık geçiyor ve güneş ışın-

ları mağaranın içinde bulunanlara değinemiş oluyor ve de kendilerine rahatsızlık vermiyor. Çünkü mağara güney istikametinde idi. Allah Teâlâ oradakilere bir lütuf olarak, güneşi hafif kaydırmak sûretiyle geçiriyor ve olağanüstü bir durum meydana getiriyor.

«Battığı zaman da sola doğru makaslayıp geçiyor görürsün.» Güneşi batarken de, sola yani mağaranın kuzeyine doğru makaslayarak geçtiğini ve içeride bulunanlara dokunmadığını görürsün. Güneş batarken, mağaranın güneyinden geçmek suretiyle, yine kendilerine değmiyor. *"Makaslayıp geçmek"*, mağarada bulunanları etkilemeden, onları bir tarafa bırakmak sûretiyle güney taraflarından geçmeyi belirtir.

«Onlar orada, geniş bir alan içerisindedirler.» *"Fecve"* kelimesi, yerdeki geniş boşluk veya evin içerisinde bulunan boşluk yer anlamına gelir. Bu cümle, hal cümlesi olup, burada meydana gelen eşsiz bir durumu dile getiriyor. Yani denmek isteniyor ki : " Onlar bu boş alanda bulunurlarken, güneş de onların kuzey ve güneylerinden bütün gün boyu geçiveriyor ve sıcaklığını onlara dokundurmuyor." Eğer Allah'ın takdiri güneşi onlardan uzak tutmasaydı mutlaka onlara değerdi.

«Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kimi doğru yola iletirse, o hak yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, artık onun için yol gösterici bir dost bulamazsın.» Güneşin doğup batarken sağa ve sola kayarak geçmek sûretiyle onlara dokunmaması, onları makaslayıp geçmesi, Allah Teâlâ'nın akıllara durgunluk veren kudretine ve ilminin yüceliğine işaret eden mûcizelerindendir.

Allah Teâlâ, bir kimseyi doğru yola iletmişse, o hidayete ermiştir. Kurtuluşu bulmuş, tüm saadetlere ulaşmıştır. Artık burada belirtilmek istenen, ya mağaradakileri, hidayete erdirilmiş kişiler olmaları sebebiyle öğmek veya Allahü Teâlâ'nın bu tür birçok âyetleri olduğuna dikkat çekmektir. Fakat bu âyetlerden, ancak O'nun muvaffak kıldığı kimseler istifade edip yararlanabilir.

Allah Teâlâ, bir kimse için de, tercihini o tarafa yönelttiği için, dalâleti yaratırsa yardımcı olabilecek biri de bulunmaz ki, onu doğru yola iletiversin. Bu konuda ki bütün uğraşma ve araştırmalar faydasız kalır.

18. «Uykuda oldukları halde, sen onları uyanıklar sanırsın. Onları sağa sola çeviririz.» Onlar uykuda oldukları halde, bakana göre gözleri açık

olduğu için sen kendilerini uyanık zannedersin. Onlar bu haldeyken, meleklerin elleriyle, kendilerini sağ ve sol taraflarına doğru çeviririz ki, yerde uzun zaman kalmak suretiyle, bedenleri aşınmış olmasın. Ebû Hureyre, bu çevirmenin "senede iki defa" olduğunu söylerken, İbni Abbas da, "toprağa değen bedenleri aşınmasın diye, senede bir tek defa döndürülürler. Bu da aşûre günü olur" demektedir. Bu sözlere bazıları şaşar ve "Allah Teâlâ onları sağa sola çevirmeden de bedenlerinin korunmasına güç yetirir" derler. Müftü Sa'dî onlara şu sözleriyle cevap veriyor : " Allah Tealânın mutlaka buna da gücü yeter. Fakat çoğu kez O, her şeye bir sebep yaratmıştır."

«Köpekleri de, çıkışta iki kolunu uzatmıştır.» Bu köpek bir çoban köpeği olup, bağlandıkları dine uymuş ve onlarla birlikte mağaraya girmiştir. Burada, geçmiş bir durum anlatılmaktadır. *"Zîra'-Kol"* kelimesi, dirsekten orta parmak ucuna kadar olan kısmı kapsar. *"Vesît-çıkış"* kelimesi, mağara kapısının yerini ifade etmektedir. *Kâmus*'un ifadesine göre vesît, avlu ve eşik anlamına gelir. Süddî ise, mağarada ne kapı ve ne de eşiğin olmadığını, o yerin ancak evdeki eşik yeri olabileceğini söyler.

Mukâtil'den rivayet edildiğine göre, cennete girecek hayvanlar on tanedir. Bunlar :

Hz. Sâlih peygamberin devesi,
Hz. İbrahim peygamberin buzağısı,
Hz. İsmail peygamberin koçu,
Hz. Mûsâ peygamberin ineği,
Hz. Yunus peygamberin balığı,
Hz. Üzeyr'in eşeği,
Hz. Süleyman'ın karıncası,
Hz. Belkıs'ın hüdhüdü,
Ashab-ı Kehf'in köpeği ve
Hz. Muhammed'in devesi.

Bütün bunların cennete gireceği rivayet edilir. Bunlar, *"Mişkâtü'l-Envâr"* da anlatılır.

"Hayât'ül-Hayavân" isimli eserde şöyle denilmektedir: "Tefsircilerin çoğunun görüşüne göre, Ashâb-ı Kehf'in köpeği de diğer köpekler cinsindendir. İbni Cerir ise, bunun arslan olduğunu söyler. Arslana da köpek denir. Çünkü Hz. Peygamber, Utbe b. Ebû Leheb'e, kendisine köpeklerinin saldır-

ması için bedduâ etmişti. Bu bedduâ üzerine ise, o zatı arslan yemişti."

Köpekler iki kısımdır. Birincisi evcil köpektir. Diğeri ise, selûkî yani tazı olanıdır. Bu isim, Yemen'de bulunan ve adına Selûk denen bir kasabadan gelir. Selûkî köpekler de buraya nisbet edilir. Bu kasabada, uzun köpekler bulunur ve onlarla avlanırlar.

Zemahşerî: "Sokak insanları ve sokak köpekleri, kötü ahlâk ve insanlara yapacakları muamele bakımından, birbirlerinin aynıdırlar. Bu iki grup da, huy bakımından birbirlerine benzerler" demektedir.

İbni Abbas şöyle der : "Güvenilir köpek, hâin arkadaştan iyidir."

Hâris b. Sa'saa adında bir zat ve bu zatı hiç terketmeyen masa arkadaşları vardı. Hâris arkadaşlarını çok severdi. Günün birinde arkadaşları ile birlikte kır gezisine çıkmışlardı. Onlardan birisi onlarla gitmeyip geride kalmıştı. Bu geri kalan adam, Hâris'in hanımıyla buluşmuş ve günlerini gün ettikten sonra uzanıp yatıvermişlerdi. Bir müddet sonra da köpek gelip üzerlerine çullanmak sûretiyle, ikisini de öldürmüştü. Hâris evine dönünce, karısını ve o arkadaşını ölmüş olarak buldu ve durumu anlayıp şu anlamda bir şiir yazdı:

(O köpek) halâ benim zimmetimi gözetirse etrafında döner.
Dostum ihânet ederken o, eşimi korur.
Namusuma gözdiken dosta şaşarım.
Onu koruyan şu köpeğe de hayret ederim.

Yaratıkların hayret verici olaylarından şöyle bir olay anlatılır: İsfahanda bir zat, bir başka zatı öldürerek kuyuya atmıştı. Öldürülen adamın da bir köpeği vardı ve bu olayı izlemişti. Olayı izleyen köpek, her gün kuyunun başına gelip toprağı eşeliyordu. Kâtil adamı da görünce, ona havlamaya başlıyordu. Bu durum tekrarlanınca, insanlar oradaki toprağı kazımışlar ve öldürülen adamı bulmuşlardı. Katili çağırmışlar ve suçunu itiraf etmişti. Sonunda da öldürülmüştü.

«Onları görseydin, mutlaka dönüp giderdin ve onlardan dolayı için korku dolardı.» Mağarada bulunan o gençleri görmüş olabilseydin, onların heybetinden için korku dolar veya gerisin geri dönmek suretiyle kaçıp giderdin. Onların gözleri öyle açıktı ki, sanki konuşmak ister bir durumda idiler.

Muaviye'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, o rumlarla savaşmış ve bu mağaraya uğramıştı. "Onlar bize açılsa da, onlara baksaydık." demişti. Bu istek üzerine İbni Abbas: "Sana bu imkân sağlanmaz. Çünkü senden daha hayırlı olana bile sağlanmamıştır" demiş ve bu âyeti okumuştu: *"Onları görseydin, mutlaka dönüp giderdin..."* Âyetin neresinden, imkân sağlanmadığı anlaşılıyor sorusuna şu cevabı verebiliriz. Bu durum, âyetin delâletinden anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ onlara, öyle bir heybet elbisesi giydirivermiştir ki, hiçbir kimsenin, araştırıcı gözle onlara bakmaya gücü yetmez.

Bu fakir de der ki: *"..Onları görseydin.."* ifadesi ve onu takip eden ifadeler, hiç şüphesiz Hz. Peygambere yapılan bir hitaptır. Ancak, bu ifadenin işareti, bütün ümmeti kapsamına alıyor. O halde onların durumunu araştırmak boşunadır. Çünkü onun, hârika ve hayrete düşürücü işlerinin şekillerinden çıkanı görmek herkese müyesser olmaz. Hz. Peygamber bile, kendisinde ruhsal durumun hakim olmuş olmasına rağmen, Cebrâil'in kanatları ile doğu ve batının arasını kaplayan Cebrâil'in sûretini gördüğü zaman, kendisinden geçmişti. Kehf ashabını düşünmek ve onları görmek de, bu işe ehil olmayanlar açısından onları küçümsemektir. Allah Teâlâ'nın sünneti de, dünyadaki böyle mânâ alanlarını ve Âhiret âleminin başlangıcı olan Berzah âlemindeki sûretleri gizlemektir. Ruh da görülmez. Çünkü, onu görecek olanın duygusu, o ruhu görmeye engeldir. Temiz ve mukaddes ceset de ruhun makamına bitişik olduğu için böyledir. Onun içindir ki, onu da toprak aşındırmaz.

19. «Yine böylece onları uyandırdık ki, birbirlerine sorsunlar .» Onları uzun zaman uyuttuğumuz, elbise ve bedenlerini de yıpranmaktan koruduğumuz gibi, bizim kudretimizin delili olsun diye bu uykudan uyandırdık ki birbirlerine sorsunlar. Böylece de bazı hikmetler açıklığa kavuşmuş olur.

«..İçlerinden biri, 'ne kadar kaldınız?' dedi. 'Bir gün, ya da günün bir parçası' dediler.» Bu soruyu soran, onların başkanı olan Mekselmina'dır. Cümlenin gelişinden, orada bulunanların durumlarının, normal alışılagelenin dışında olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerine sorulan soru da bunun içindir. Bu soruya onların bir kısmının verdikleri cevap *"bir gün, ya da günün bir parçası"* şeklindedir. Deniyor ki, o gençler mağaraya girdikleri zaman sabahın erken vakitleri idi. Uyandıklarında ise, günün sonu idi. *"Bir gün kaldık"* demeleri de bundandı. Güneşi henüz batmamış görünce de *"ya da günün bir parçası"* ifadesini kullanmışlardı. Bu da galip zanna göre verilmiş bir cevaptı. Kendilerine yalan isnadında bulunulmaz.

Bu konuda fakir şöyle der : Bu izah daha uygundur. Çünkü *"birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin."* ifadesinden anlaşılıyor ki, şehre gidip dönünceye kadar bir zaman vardır. Şayet akşam olmuş olsaydı, bu ifade kullanılmazdı. Akşam yaklaşmış olsaydı, şehre gidip dönme imkânı bulunmayacağı için, gönderme olayı gerçekleşmezdi. Çünkü bu arada hayli mesafe vardır.

«'Ne kadar kaldığınızı, Rabbiniz daha iyi bilir. Birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin.» Kendilerine Allah'ın bazı deliller gösterdiği ya da ilham verdiği bir diğer grup da "Ne kadar kaldığınızı Rabb'iniz daha iyi bilir.. Orada ne kadar kaldığınızı en iyi bilen Rabb'inizdir. Siz o müddeti bilemezsiniz. Çünkü o müddet, çok uzun bir müddettir ve miktarı da belli değil. Onu ancak Allah bilir" dediler. "İçinizden biri olan Yemliha'yı şu gümüş para ile çarşıya gönderin" dediler. Bu derinliğini araştırmamak ve kendilerini ilgilendiren şeye yönelmek için söyledikleri bir sözdür.

Âyette geçen *"verik: gümüş para"*, döküm ya da döküm olmayan bir gümüştür. Arkadaşları bu parayı, çarşıdan günlük yiyeceklerini satın alsın diye ona vermişlerdi. Bu parayı taşımış olmaları, onların tevekkülü bıraktıklarına delil değildir. Bu durum, tevekküle engel olmayıp, tam tersine, sâlih kimselerin ve kendini Allah'a adayanların yapageldiği şeylerdir. Mütevekkil görünenlerin yaptığı değil. Bu şehrin adı ise Tarsus'tur. Cahiliye döneminde buraya, Efesos denmekte idi.

«Baksın hangi yiyecek daha temiz ise, ondan size azık getirsin. Fakat çok dikkatli davranıp, sakın sizi birisine sezdirmesin' dediler.» Sizden biriniz gidip baksın ve insan hayatını idame ettirecek olan temiz ve helâl olan yiyeceklerin en ucuz ve en temizlerinden getirsin. Tanınmamak için dikkatlice davransın ve onu kimse sezmesin. Eğer şehir halkından bir kimse onun farkına varırsa, haberleriniz şehre yayılır. Onun için, bilmeden sakın bizi ele verecek bir davranışta bulunmasın.

20. «'Çünkü onlar, eğer sizi tanırlarsa taşlayarak öldürürler ya da kendi dinlerine döndürürler ki, o taktirde asla kurtuluşa eremezsiniz.'» Tanınmamaya çok dikkat etsin. Eğer onlar, yani şehir halkı, sizi farkederse ve yakalarlarsa, sizi taşa tutmak sûretiyle öldürürler. Sizin bu halinize devam etmiş olmanız, yani hak din üzere oluşunuz, onlara göre öldürülmenizi gerektirir. Onlar da sizi taşa tutarak öldürürler. Bu öldürme şekli çok fena bir ölüm şeklidir ve onlar bunu âdet haline getirmişlerdir. Yahut da onlar, sizi

kendi dinlerine döndürürler. Sizi zorlayarak, inkârcılığa götürürler. Siz bunu istemeseniz bile onlar bunu yaparlar. Bundan sonra artık, kesinlikle felâha ulaşamazsınız. Ne dünyada ve ne de âhirette.

21. «Böylece» insanları **«onlardan haberdar ettik ki,»** onları bir müddet uyuttuktan sonra, sonunda uyandırıp ve insanlara bu mağara ashabını tanıtıverdik ki, onlara yüce kudretimizi gösterelim ve hikmetimizi anlasınlar. İnsanlara bu olayları bildirmemizin gayesi, onları Bizim kudretimizi anlamaya teşvik etmektir. Çünkü, bir şeyi bilmeyen insan, onu görünce öğrenir. Onların bu Ashab-ı Kehf'e rastlamaları, onu bulmaları, onu bilmektir. Burada, sebebin ismi, sebep olan şeye verilmiştir.

«Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu, kıyametin mutlaka geleceğini ve onda asla şüphe olmadığını bilsinler.» Bunların Ashab-ı Kehf'e rastlayıp onu bulmaları, âhireti ve kıyameti inkâr eden bu insanlar Allah Teâlâ'nın, ruhu ve bedeni öldükten sonra tekrar diriltmesi konusundaki vaadinin hak olduğunu bilmeleri içindir. Bunda hiçbir çelişki ve ihtilâf yoktur. Onların uyuyup daha sonra da uyanmaları, önce ölüp sonra da dirilmeye benzer bir durumdur. Çünkü, uyku ölümün kardeşidir.

Kıyametin kopacağında hiçbir şüphe yoktur. Kıyamet; bütün yaratıkların, Allah huzurunda hesap verip, herkesin yaptığının karşılığını göreceği diriliş vaktinden ibarettir. İşte bu hesap gününün meydana geleceğinde hiçbir şek ve şüphe yoktur.

Allah'ın kendilerini üçyüz küsur sene uykuya daldırıp, cesetlerine hiçbir değişiklik verdirmeden, daha sonra da onları eski hallerine döndürdüğünü gören kimse, Allah'ın nefisleri öldürmeye ve sonradan tekrar dirilterek bir yere toplamaya ve yaptıklarının hesabını sormaya muktedir olduğuna da kesin inanır.

«Bunlar, o sırada kendi aralarında, onların (Ashab-ı Kehf'in) durumlarını tartışıyorlardı.» Kendi aralarında konuşanlar, Dekyanus'un kavmidir ve Ashab-ı Kehf'in durumunu görüşüyorlardı. Allahu Teâlâ bunları, ikinci kez öldürdüğü zaman, bunları nasıl gizleyiverecekler ve bulunmalarına nasıl engel olacaklardır. Aralarındaki tartışma konusu işte budur.

«'Onların üzerine bir bina yapın' dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Onların işine gâlip gelenler : 'Mutlaka onların üstüne bir mescid yapacağız' dediler.» Tartışma esnasında kent halkından bazıları, " Mağara

kapısı üzerine bir bina yapın. Böyle yapılınca, onların toprağı insanlardan gizlenmiş olur ve hiçbir insan onların yerini bilme imkânı bulamaz." dediler. Halbuki, onların yerlerinin insanlar tarafından bilinmesine ihtiyaç yoktur. Onların hal ve durumlarını Rableri çok iyi bilmektedir.

Onların durumunu bilen, çoğunluğu teşkil eden Müslümanlar ve onların idarecileri ise, Mağara kapısı üzerine orada Müslümanların namaz kılıp, bereket elde edecekleri bir mescid yapmak istediler.

22. «'Onlar üçtür, dördüncüleri köpekleridir' diyecekler. 'Beştir, altıncıları köpekleridir' diyecekler. Hep görünmeyene taş atıyorlar. 'Yedidir, sekizincileri köpekleridir' diyecekler.» Burada geçen her üç fiildeki zamirler de, Hz. Peygamber dönemindeki kitap ehline ve Müslümanlara ait hikâyeler anlatanlara aittir.

Yahudiler, Ashab-ı Kehf'in üç kişi olduğunu söyleyecekler. Bir de köpeklerini ekleyerek dörde çıkaracaklar. Hristiyanlar ise, bunların beş olduğunu söyleyecekler ve bir de köpeklerini eklemek suretiyle altıya çıkaracaklar. Bunlar, hakkında bilgileri olmayan konuda konuşmak sûretiyle veya gayb konusunda zanna dayanarak bilinmeyene taş atar durumdadırlar.

Müslümanlar ise, bunların yedi kişi olduğunu, sekizincisinin köpekleri olduğunu söylerler. Müslümanlar bunu, bu âyete ve ondaki, görünmeyene taş atanlara uymamaları konusundaki uyarıya dayanarak söylüyorlar.

Hakkı isbat ve daha öncekileri reddetmek için :

«De ki : 'Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Onları bilen azdır.» Rabbim, ilim yönünden daha güçlü ve keyfiyyet yönünden de daha fazla bilgiye sahiptir. Kesin bilgi (yakîn) nin dereceleri, kuvvet yönünden farklıdır. Onların sayısını, insanların pek azı bilir. Allah Teâlâ onları, bu bilgiye bu delillerle şahit getirmek için muvaffak kılmıştır.

«Onun için, onlar hakkında, yüzeysel tartışma dışında, derin tartışmaya girme ve onlar hakkında bunlardan hiçbirine birşey sorma!'» İlk iki görüş sahiplerinin, Ashab-ı Kehf hakkındaki câhilliklerini bilince sakın onlarla derin tartışmaya girme! Sadece yüzeysel olarak tartış. Kur'ân'da anlatıldığı kadarını anlat! Onların bilgisizliklerini ve çirkefliklerini ortaya dökme! Çünkü böyle yapmak, güzel ahlâk ölçülerine sığmayan bir durumdur. Ayrıca, Ashab-ı Kehf hakkında hikâyeler anlatanlardan hiçbirine de onlar

hakkında bir şey sorma! Çünkü onların anlatacakları şeyler, olaydan uzak olan şeylerdir. Üstelik, onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur.

23. «Hiçbir şey hakkında: 'Bunu yarın yapacağım' deme.» Burada yetiştirici, yani disipline edici bir yasaklama vardır. Yapmaya karar vermiş olduğun bir şey için, onu "yarın, yani mutlak anlamda gelecek bir zamanda, yapacağım" deme!

Bu âyet, Yahudilerin Kureyşlilere gelerek, Hz. Peygamber'e; ruhu, Ashab-ı Kehf'i ve Zü'lkarneyn'i sormalarını söylemeleri üzerine nâzil olmuştur. Onlar da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek bu üç konuda sorular sormuşlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara: "Yarın gelin de size bilgi vereyim" demiş, "İnşallah" dememiştir. Bu olaydan sonra, birkaç gün vahiy gelmemiştir. Hz. Peygamber'e bu durum çok ağır gelmiştir. Kureyşliler ise, onu yalanlamak suretiyle, " Rabbi onu terketti, ona kızdı.." demişlerdi. İşte bu olay üzerine bu âyet inmiştir.

24. «Ancak 'Allah dilerse yapacağım' de.»

Burada istisnâ edilen şey mevcut değildir. (İstisna-i Mufarrağ) Yani, hiçbir zaman kesinlikle böyle deme! Âdet olduğu üzere, Allah'ın iradesine bırakarak söyle: O da: "İnşallah-Allah dilerse" ifadesini kullanmak suretiyle olur. Bu ifadelerde, seçme ve irade sahibinin, sadece Allah Teâlâ olduğuna işaret edilmektedir. Kulların fiillerinin tümü, Allah Teâlâ'nın iradesine bağlıdır. Nitekim âyette: *"Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz"* buyurulmuştur. (İnsan: 30)

«Unuttuğun zaman Rabbini an» inşallah de, **«ve»** hatırladıktan sonra da: **«'Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın bir bilgiye ulaştırır' de.»** Yani Ashab-ı Kehf'e dair haberlerden daha belirgin bir bilgiye ulaştırır. Ki bu bilgiler de, peygamberliğime dair her türlü delillerdir. Bu bilgilerle, insanları hakka çağırır ve onları irşad ederim. Nitekim durum böyle olmuştur. Allah Teâlâ ona, mağaradakilerin durumlarından daha büyük ve açık mûcizeleri göstermiştir. Çok eski zamanlarda yaşayan peygamberlerin durumlarını ve olaylarını anlatan bilgiler, kıyamete kadar yaşayacak olan insanların asırlar boyu başlarına gelecek olanlar... gibi.

Semerkandî, *Bahr'ul-Ulûm* adlı eserinde şunları söyler :

"Âyetin açık anlamı, "bir şeyi unuttuğun zaman, Rabbini an" şeklinde-

dir. Rabbini anman da "Umulur ki Rabbim bana, unuttuğumdan daha iyi ve hayırlısını nasip eder. Bu da benim için, unuttuğumdan daha iyi ve hayırlı olur" demendir."

İmam Fahreddin Râzî tefsirinde şunları söyler: "Bu ifadenin (inşallah ifadesinin) mutlaka kullanılmasının sebebi şudur: Bir insan 'yarın şunu yapacağım' dese, yarın gelmeden önce ölmesi uzak bir ihtimal değildir. Yahut da, yarına kadar araya bir engel girmek sûretiyle, hayatta bile olsa, dilemiş olduğu o işi yapamayabilir. Şayet 'inşallah' dememiş idiyse, bu sözünde yalancı olmuş olur. Yalan ise, çok çirkin bir durumdur. Peygamberlere asla yakışmaz. Bu sebepten dolayıdır ki, 'inşallah' demesi gerekir. Eğer bu durumda sözünü yerine getiremezse, işte o zaman yalancı olmuş olmaz, bir çirkinlik de meydana gelmez."

Ebû Hureyre (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet eder: *"Davud'un oğlu Süleyman dedi ki : 'Gecede yüz kadını dolaşırım. Her kadın da Allah yolunda savaşacak bir çocuk doğurur. -İnşallah demeyi unutur- Onlardan hiçbiri çocuk doğurmaz. Ancak bir tek kadın, o da yarım çocuk doğurur.* "Burada peygamber buyurur ki" *"Nefsim Kudret Eli'nde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer 'inşallah' demiş olsaydı, bunlar doğurulurdu."* (3)

Hatip'in *Ravda*'sında şöyle bir lâtife anlatılır :

Adamın birisine "Nereye?" diye sormuşlar. O da "pazar yerine eşek satın almaya gidiyorum" cevabını vermiş. Bu adama "inşallah" demesi için ısrar etmişlerse de, adam hiç oralı olmamış ve : "Böyle bir istisna yapmaya (inşallah demeye) ihtiyacım yok. Param kesemde, eşek ise pazarda" deyivermiş. Pazar yerine varmadan da kesesindeki parası çalınmış ve adam gerisin geri dönmüş.Bu sefer ona "Nereden geldin?" diye sormuşlar. Adamın verdiği cevaplara bakınız : "Pazar yerinden inşallah. Kesemden paralarım çalındı inşallah."

İbni Abbas (r.a.), bu âyete dayanarak, sözden sonra inşaallah denilmesini câiz görmüştür. Fıkıhçıların cumhûru yani çoğunluğu onun görüşünde değillerdir. Eğer bu durum sahih olsa; ne ikrar, ne talak ve ne de köle azad et-

3- Hadisi Buhârî ve Müslim sahihlerinde rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyette: *"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer 'inşaallah' deseydi, hepsi Allah yolunda süvâri olarak cihâd ederdi."*

Güneş yılı; güneşin, burç içerisinde, ayrıldığı noktaya varıncaya kadar geçen zamandır. Bu müddet de, üçyüz altmış beş gün altı saattır. Ay yılı ise: on iki kamerî aydır. Bunun müddeti ise, üçyüz elli dört gün sekiz saattır.

26. «De ki : 'Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir.» Bu konuda Beğavî şunu söyler : "Onların mağarada kalış müddetleri söylemiş olduğumuz kadardır. Eğer bu konuda seninle tartışmaya girerlerse, onlara de ki ; *"Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir."* Çünkü gizliliklerin bilgisi, sadece Allah katındadır. Onları ancak O bilir. Bunun için şöyle buyurmuştur:

«Göklerin ve yerin gaybı» insanlara gâib olan şeyler, sâdece **«O'nundur. O ne güzel görendir, ne güzel işitendir!»** Yeryüzünde yaşayan insanlara gâip olan şeyler, ancak Allah Teâlâ tarafından bilinir. O Allah, ne güzel gören ve ne güzel işitendir! Her şeyi O işitir ve her şeyi O bilir.

«Onların, O'ndan başka bir yardımcısı yoktur ve O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez.'» Yerde ve göklerde olanların, Allah'tan başka hiçbir bir yardımcıları yoktur. Onlara tek başına yardımcılık edecek ve onların işlerini görecek kimse de yoktur. Allahu Teâlâ hiç kimseyi, kendi yüce zatına, ne ezelî hükmünde ve ne de ezelî varlığında ortak etmez.

İmam Fahreddin Râzî şöyle der: "Allahu Teâlâ o kadar kaldıklarını söyledikten sonra, bir başkasının ona zıt bir şey söylemesi mümkün değildir."

27. «Rabb'inin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku!» Kur'ân'ı okumak suretiyle Allah'a yaklaşmak, onunla amel etmek ve ondaki yüce gizliliklere ulaşmak için oku!

«O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.» Allah Teâlâdan başka hiçbir kimse, o Kur'ân'ı değiştirmeye ya da bozmaya güç yettiremez. Ne kadar didinirsen didin, asırlar boyu bir musîbet indiğinde, Allah'tan başka sığınacak bir yer bulamazsın.

Biliniz ki Kur'ân, kesinlikle sonsuza kadar olduğu gibi devam edecektir ve o hiçbir surette değişmeyecektir. Ne eksiltilebilir ve ne de ona bir şey eklenebilir. Onun hükümleri de öyledir. Hem metin hem de mana olarak insanlar tarafından ezberlenmiş olup, gönüllerde korunmaya alınmıştır.

Güneş yılı; güneşin, burç içerisinde, ayrıldığı noktaya varıncaya kadar geçen zamandır. Bu müddet de, üçyüz altmış beş gün altı saattir. Ay yılı ise; on iki kamerî aydır. Bunun müddeti ise, üçyüz elli dört gün sekiz saattır.

26. «De ki : 'Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir.» Bu konuda Beğavî şunu söyler : "Onların mağarada kalış müddetleri söylemiş olduğumuz kadardır. Eğer bu konuda seninle tartışmaya girerlerse, onlara de ki : *"Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir."* Çünkü gizliliklerin bilgisi, sadece Allah katındadır. Onları ancak O bilir. Bunun için şöyle buyurmuştur:

«Göklerin ve yerin gaybı» insanlara gâib olan şeyler, sâdece **«O'nundur. O ne güzel görendir, ne güzel işitendir!»** Yeryüzünde yaşayan insanlara gâip olan şeyler, ancak Allah Teâlâ tarafından bilinir. O Allah, ne güzel gören ve ne güzel işitendir! Her şeyi O işitir ve her şeyi O bilir.

«Onların, O'ndan başka bir yardımcısı yoktur ve O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez.'» Yerde ve göklerde olanların, Allah'tan başka hiçbir bir yardımcıları yoktur. Onlara tek başına yardımcılık edecek ve onların işlerini görecek kimse de yoktur. Allahu Teâlâ hiç kimseyi, kendi yüce zatına, ne ezelî hükmünde ve ne de ezelî varlığında ortak etmez.

İmam Fahreddin Râzî şöyle der: "Allahu Teâlâ o kadar kaldıklarını söyledikten sonra, bir başkasının ona zıt bir şey söylemesi mümkün değildir."

27. «Rabb'inin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku!» Kur'ân'ı okumak suretiyle Allah'a yaklaşmak, onunla amel etmek ve ondaki yüce gizliliklere ulaşmak için oku!

«O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.» Allah Teâlâdan başka hiçbir kimse, o Kur'ân'ı değiştirmeye ya da bozmaya güç yettiremez. Ne kadar didinirsen didin, asırlar boyu bir musîbet indiğinde, Allah'tan başka sığınacak bir yer bulamazsın.

Biliniz ki Kur'ân, kesinlikle sonsuza kadar olduğu gibi devam edecektir ve o hiçbir surette değişmeyecektir. Ne eksiltilebilir ve ne de ona bir şey eklenebilir. Onun hükümleri de öyledir. Hem metin hem de mana olarak insanlar tarafından ezberlenmiş olup, gönüllerde korunmaya alınmıştır.

هَوٰىهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ
فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ
بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾
أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ
فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ
وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ
وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا
لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا
زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا
وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ
وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ

هَوٰىهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ
فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ
بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾
أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ
فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ
وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ
وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا
لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا
زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا
وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ
وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ

جَنَّتَهٗ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ قَالَ مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا ۙ (٣٥)
وَّمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّدِدْتُّ اِلٰى رَبِّيْ لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا
مُنْقَلَبًا (٣٦) قَالَ لَهٗ صَاحِبُهٗ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذِيْ
خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰىكَ رَجُلًا ؕ (٣٧) لٰكِنَّا
هُوَ اللّٰهُ رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا (٣٨) وَلَوْلَآ اِذْ دَخَلْتَ
جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ ۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ
مِنْكَ مَالًا وَّوَلَدًا ۚ (٣٩) فَعَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ يُّؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَ
يُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَآءِ فَتُصْبِحَ صَعِيْدًا زَلَقًا ۙ (٤٠)
اَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيْعَ لَهٗ طَلَبًا ؕ (٤١) وَاُحِيْطَ
بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَآ اَنْفَقَ فِيْهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ
عَلٰى عُرُوْشِهَا وَيَقُوْلُ يٰلَيْتَنِيْ لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا (٤٢) وَلَمْ تَكُنْ
لَّهٗ فِئَةٌ يَّنْصُرُوْنَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۗ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ؕ (٤٣)
هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ ؕ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ عُقْبًا (٤٤) وَاضْرِبْ

لَهُمْ مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ
بِهِۦ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ ۗ وَكَانَ اللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

28. Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek, gözlerini onlardan çevirme. Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.

29. De ki : "Hak Rabbinizdendir. Öyleyse, dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Şüphesiz Biz, zâlimlere öyle bir ateş hazırladık ki, çadırı onları kuşatmıştır. Eğer feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile kendilerine yardım edilir! O ne kötü bir içecektir ve ne kötü bir dayanaktır!

30. İnanıp iyi işler yapanlara gelince, elbette Biz güzel iş yapanın ecrini zâyi etmeyiz.

31. Onlar için altlarından ırmaklar akan Adn Cennetleri vardır. Orada altın bileziklerle bezenirler. Orada koltuklara yaslanarak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerler. Ne güzel sevap ve ne güzel dayanak!

32. Onlara şu iki adamı misal ver : İkisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, ortalarında da ekin bitirmiştik.

33. Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şeyi eksik etmemişti. İkisi arasından bir de ırmak fışkırtmıştık.

34. Bağ sahibi olan adamın başka geliri de vardı. Arkadaşıyla konuşurken ona : "Ben, malca senden zenginim. Adam sayısı bakımından da senden güçlüyüm" dedi.

35. Böylece, kendisine zulmederek bağına girdi ve "bunun yok olacağını hiç sanmam" dedi.

36. "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbime döndürülsem bile, orada da bundan daha güzel bir sonuç bulurum."

37. Kendisiyle konuşan arkadaşı ona dedi ki : "Seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, sonra da seni adam şekline sokan (Allah')ı inkâr mı ettin?

38. Fakat o Allah benim Rabbimdir. Ben, Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam!

39. Bağına girdiğin zaman : 'Mâşallah! Allah'tan başka güç sahibi yoktur!' demen gerekmez miydi? Sen beni, malca ve evlâtca kendinden az görüyorsan (bil ki),

40. Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verebilir. Ve o senin bağının üzerine de gökten yıldırımlar gönderebilir. Böylece senin bağın, kupkuru bir toprak kesilir.

41. Yahut suyu dibe çekilir de, artık onu bir daha bulamazsın."

42. Derken, o inkârcı kişinin ürünü yok edildi. Çardakları üzerine yıkılmış olan bağın karşısında, ona harcadıklarından dolayı, ellerini oğuşturmaya başladı. (Bu esnada da) : "Keşke Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmamış olaydım!" diyordu.

43. Allah'tan başka, kendisine yardım eden bir topluluk olmadı, kendi kendisini de kurtaramadı.

44. İşte o durumda yardım, yalnız hak olan Allah'a mahsustur. O sevapça daha hayırlıdır, sonuç bakımından da daha hayırlıdır.

45. Onlara, dünya hayatının tıpkı şöyle olduğunu anlat : Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz su gibidir. Yerin bitkisi onunla birbirine karıştı (yemyeşil oldu), ardından rüzgârların savurduğu çöp kırıntısı haline geldi. Allah her şeye kadirdir.

28. «Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sebat et.» Kendine sahip ol ve sabah akşam Allah'a yalvaranlarla birlikte ol. Bütün vakitlerde Allah'a duâ etmeye devam et. Ya da sabahları, Allah'tan başarı ve kolaylık; akşamları da O'ndan hatalarının bağışlanmasını dile!

Bu âyetin inişine sebep olan olay şudur: Müslümanların yoksullarından

olan; Suhayb, Ammar, Habbab ve diğerleri, Hz. Peygamber'le birlikte oturup, onun yanında bulunuyorlardı. Kâfirlerin liderleri ise, bunu istemiyorlar ve onların peygamberin yanından uzaklaştırılmalarını istiyorlardı. Diyorlardı ki: "Şu pis kokulu insanları yanından kovarsan, biz de senin yanına gelir ve seninle otururuz. Biz Müslüman olursak diğer insanlar da Müslüman olurlar. Bizim sana uymamıza onlar engel oluyorlar. Çünkü onlar alçak bir topluluktur." Tıpkı, Nuh peygamber zamanındaki milletin ona: *"Sana bir sürü aşağı kişiler uymuşken biz inanır mıyız"* (Şuara: 111) dedikleri gibi.

Allah Teâlâ, kâfirlerden kalabalık bir grubun Müslüman olması pahasına da olsa, Müslüman fakirlerin Hz. Peygamber'in yanından uzaklaştırılmasına izin vermemiştir.

Akla şöyle bir soru gelebilir : Daha önemli olan, önemli olana tercih edilebilir. Fakirler kovulmak suretiyle, sadece onların kişilikleri rencide edilirdi. Bu da küçük bir zarardı. Halbuki diğer taraftan, kalabalık bir gurubun kâfir olarak kalmasına meydan verildi. Bu durum daha büyük bir zarar değil midir? Bu soruya şöyle cevap verebiliriz: Fakirlerle birlikte olmaktan çekinerek iman etmeyenin, imanı gerçek iman değildir. Onun ki, olsa olsa çirkin bir nifak olur. Bunlara iltifat etmemek gerekir. Fahreddin Râzî'nin tefsirinde de böyle anlatılır.

Birlikte olacağın o kimseler, duâlarıyla sadece Allah'ın rızasını isterler. Dünyadan nimetlerinden hiçbir istekleri ve arzuları yoktur.

«Dünya hayatının süsünü isteyerek, gözlerini onlardan çevirme.» Gözlerin, onlardan başkasına bakmasın! Bu ifadede, iki göz men edilmiş, o iki gözün sahibi kastedilmiştir. Hz. Peygamer'in gözünü başkalarına dikmek suretiyle, o Müslüman fakirlerden yüz çevirmesi yasaklanmıştır. Onların kılık kıyafetlerinin eski olması sebebiyle, kâfir zenginlerin kıyafetlerine tamah edip ve Müslüman fakirleri hor görmesi yasaklanmıştır.

Zünnûn şöyle demiştir: "Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e hitap ederek onu uyarmıştır. Demiştir ki: 'Ruhu, canı ve kalbiyle Bizimle olanlarla ol. Onlar, akşam sabah Bizim huzurumuzu terketmeyen kimselerdir. Ey Peygamber! Bizim huzurumuzdan ayrılmayanları koruyup, onları gözetmen gerekir! Onları terketmen gerekmez.'"

Benden bir an bile gözünü ayırmayandan, gözünü ayırmaman, onlardan bakışlarını esirgememen gerekir. Bu durum, onların dünyadayken ulaştıkları

mükâfatlarıdır. Ey Muhammed! *"Dünya hayatının süsünü isteyerek"* zenginler, eşraf ve dünya ehli olanlarla birlikte olmayı isteme!

«Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseyle boyun eğme.» Fakir fukarayı kendi bulunduğun topluluktan uzaklaştırmak sûretiyle, fıtraten kalbleri beni anmaktan uzak tutulan ve kalpleri tevhîde karşı mühürlenmiş olan Kureyş ileri gelenleri gibi kimselerin sözlerine uyma!

Bir kimse, herhangi bir şeyi sevip ondan hoşlanınca, "zevkine uydu" denir. Bu kelime, hem iyi hem de kötü arzular için kullanılırdı. Fakat daha sonraları, sadece iyi olmayan arzular için kullanılır oldu. Bir kimse yerilmek istendiği zaman, "falanca kimse hevâsına uydu" denilir. Yine bir kimse, kasten sünnetten sapınca, "falan adam hevâ ehlinden oldu" deriz. Kısacası heva ve nefse uymak; kendi şahsî istek ve arzuları peşinde gitmek suretiyle, Allah'ın istemediği tarafa yönelmek anlamına gelir.

Âyette geçen *"Furut-aşırılık"* kelimesinden, zulüm, saldırganlık ve aşırılık anlaşılır. Gerçeklere sırtını çevirmek suretiyle, hakkın ve doğru olanın önüne geçmek de anlaşılır. "Feresûn furt'un" cümlesi, "diğer atları geçen at" anlamına gelir.

29. «De ki : 'Hak Rabbinizdendir. Öyleyse, dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.'» Kendi nefislerinin arzu ve isteklerine uymak sûretiyle, haktan yüz çeviren o gafil kimselere: "Hak, ancak Rabbiniz tarafındandır. Sizin istekleriniz değil. Çünkü onlar batıl şeylerdir. Veya bana vahiy suretiyle bildirilen şeyler haktır. Rabbiniz tarafındandır. Hak gelince, hastalıklı ve sakat şeyler çekilip gitti. Sadece sizin, kendi hür iradenizle kendiniz için seçip istediğiniz helâk ve kurtuluş kaldı. Mutlu kişilerden olmak isteyenler, iman etsinler, mutsuz olmak isteyenler ise, iman etmesinler, inkâr etsinler."

Bu ifadeler, insanı serbest bırakmak için değil, tehdit edip ceza vaadi içindir. Allahu Teâlâ'nın burada, onların iman veya küfürde olmalarının, ona ne zarar ne de fayda sağlayamıyacağını bildirmek istemiştir . Dilerseniz iman edin, dilerseniz inkâr edin! Eğer inkâr ederseniz, biliniz ki Allah Teâlâ size azap edecektir. Eğer iman ederseniz, yine biliniz ki Allah, size mükâfatınızı verecektir.

Bahr'ul-Ulûm isimli eserde şöyle denir : "İman etmek isteyen kimse, gücünü ve isteğini imanı kazanma yönüne çevirsin. Bu da, Allah Teâlâ tara-

fından gönderilenlerin tümünü birden, gönülden tasdik etmektir. Başka bir şey isteyen de istediğini yapsın. Ben hiç birisine aldırmam."

Burada; kulun iman ya da inkâr etmesinin, kendi dilek ve iradesiyle gerçekleştiğine işaret vardır. İkisi de, Allah'ın yaratması ve kulun işlemesiyle beraberce gerçekleşen fiillerdir. Kulların, hür iradeleriyle işlemiş oldukları diğer fiilleri de böyledir. Namaz, oruç.. gibi. Bunların her biri, Allah'ın yaratması ve kulun kazanması ile gerçekleşir. Zorlama ve kudret (cebr ve kader) arasında olan gerçek de budur işte. Böyle olmasaydı, şu aşağıdaki cümlede söylenenle kullar fiillerinden dolayı bir şey hakedemezlerdi.

«Şüphesiz Biz, zâlimlere öyle bir ateş hazırladık ki, çadırı onları kuşatmıştır.» Kendi hür iradesiyle, iman etmeyip inkârı seçmek suretiyle, kendisine haksızlık edenlere, öyle büyük ve acayip bir ateş hazırladık ki, o ateşin çadırı onları çepeçevre kuşatmıştır. Burada dili geçmiş zaman (mazi) kipi kullanılmış olması, kesinlik ifade eder. Burada bir teşbih yapılarak, onları kuşatan ateş çadıra benzetilmiştir.

«Eğer feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile kendilerine yardım edilir! O ne kötü bir içecektir ve ne kötü bir dayanaktır!» İnkâr eden kimselere, su istekleri yerine maden gibi eritilmiş olan bir madde verilecektir. Bu ifade, onları küçümseyip azarlama için kullanılmış bir anlatım tarzıdır. Bu eritilmiş madde kendilerine sunulunca, (ki bu madde yağın aşırı bulanık hali, yani katran gibidir) harâretinden yüzlerinin derisi dökülür. O su, ne kötü bir içecektir. Çünkü, su içmekten gaye, harareti gidermekti. Bu ise, tam tersini yapıyor, yangını çok daha artırıyor. O ateş de, ne fena bir dayanak ve sığınaktır.

Mü'minlerin yapmaları gereken şey; haksızlık ve Allah'a isyan etmekten kaçınmak, istiğfar, pişmanlık duyma, akideye güç kazandırma ve zikirle meşgul olmaktır. Aksi halde, yolculuk çok uzak, ateşin şiddeti ise çok çetin olacaktır. Cehennemin suyu ise, maden eriyiği ve irin, kelepçesi de demir olacaktır. Bir hadiste ifade edildiğine göre: *"Cehenneme gidenlerin en hafif azaba çarptırılacak olanı, ayaklarına ateşten iki pabuç giyip o ateşin verdiği hararetden, beyinleri kaynayanlardır."* *

Mâlik b. Dinar şöyle anlatır: "Bir çocuğa raslamıştım. Kendi kendime:

*- Ahmed b. Hanbel ve Darimî rivayet etmiştir.

'Ey nefis! Hz. Peygamber, büyük küçük herkese selâm verirdi' dedim ve selâm verdim. Çocuk da 'Ve aleykum selâm ve rahmetullah Ey Mâlik' diye cevap verdi. Bunun üzerine, 'Nefisle akıl arasındaki fark nedir?' dedim. Onun cevabı şöyle oldu: 'Selâm vermeni engellemeye çalışan nefis, seni selâm vermeye teşvik eden şey ise akıldır.' Ben: 'Toprakla niçin oynuyorsun?' diye sorunca, çocuktan şu cevabı aldım: 'Ondan yaratıldık ve ona döneceğiz.' 'Bu ağlama ve gülme de neyin nesi?' diye sordum. Çocuk şunu söyledi: 'Rabbimin azabını hatırlayınca ağlıyorum, rahmetini hatırlayınca da gülüyorum.' 'Evlâdım! Sen daha çocuksun. Günahın bile olmaz. Niçin ağlıyorsun ki?' dedim. Çocuğun cevabı şu oldu : 'Öyle deme! Annemi gördüm, küçük odunlar olmadan, büyükleri tutuşturamıyordu.' İşte bu çocuğun sözlerinden ibret almamız gerekiyor."

30. «İnanıp ve iyi işler yapanlara gelince...» Kalbin yaptığı amel (iman) ile, bedenin yaptığı amelleri bir arada bulunduranlar... İyi işler (sâlihât) ise, asıl itibariyle sıfattır. Daha sonra, Allahu Teâlâ'nın güzel gördüğü bütün davranışlar için kullanılmıştır. Kendisiyle Allah'a yaklaşılan bütün davranış ve hareketler buna dahildir.

«Elbette Biz güzel iş yapanın ecrini zâyi etmeyiz.» *"Ecr"*, yapılan bir işe verilen karşılıktır. Tenvin ise "azaltma" bildirir.

31. «Onlar için altlarından ırmaklar akan Adn Cennetleri vardır. Orada altın bileziklerle bezenirler.» Bahsi geçen bu yüce sıfatlara sahip olanlara, Adn Cennetleri vardır. *"Adn"* kelimesinin sözlük anlamı, ikamet etmektir. Yani bu yüce sıfatlara sahip kişilere, ikamet edip içerisinde oturacakları cennetler verilecektir. Adn denen yerin, cennette özel bir yer olması da muhtemeldir. Burası, cennetin tam ortası ve en yüce yeri de olabilir. Cennetteki nehirler dört tanedir. Bunlardan şarap, süt, bal ve tatlı su akar. Çünkü, dünyadaki en güzel bahçe, altından nehirler akan bahçelerdir. Bu cennetlerde mü'minler, hanımların süslendikleri güzel takılarla süslenirler. Bu süsler; altın, gümüş ve bunlara benzer mücevherlerdendir. Orada bezenilen takılardan birisi de, altın bileziktir. Bilezik kelimesinin nekre olarak gelmesinin sebebi, onun güzelliğinin fazlalığına işârettir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle söylenir: "Âyette geçen *"esâvir-bilezikler"* kelimesinin nekre (belirsiz) olarak gelmesinin amacı, teksir-çoğaltma ve tazim-yüceltmedir. Sait b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre, orada her mü'min üç bilezikle süslenecektir. Bu bileziklerin biri altın, biri gümüş ve diğeri de inci

ve yakuttandır. Oradaki mü'minler, bu bilezikleri peş peşe takarlar, yahut da hepsini birden takarlar. Tıpkı, dünyadaki hanımların takmış oldukları gibi."

«Orada koltuklara yaslanarak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerler. Ne güzel sevap ve ne güzel dayanak!» Yeşil, renklerin en güzeli, tazesi ve Allahu Teâlâ tarafından da en çok sevilenidir. Âyette geçen *"sündüs ve istebrak"* kelimeleri, kalın ve ince ipekli bir cins elbisedir.

Bilmiş olunuz ki bu dünyalıların giydiği elbise, süs elbisesi ya da örtünme elbisesidir. Allahu Teâlâ bir âyette"süslenirler" derken, diğer bir âyette de "giyinirler" buyurmaktadır. Burada akla şu soru gelebilir. Neden Allahu Teâlâ, süslenme hususunda "süslenirler" buyurarak, cümlenin öznesini belirtmiyor? Sündüs ve istebrak konusunda ise "giyinirler" buyurarak, giyinmeyi oradakilere isnat ediyor. Bunun sebebi ne olabilir? Biz cevaben deriz ki: Burada onların faziletleri vurgulanmış ve kendilerini başkalarının süslediği açıklanmıştır. Giyinme konusunda ise, her kişinin bizzat kendisinin giyineceği açıklanmıştır.

Fakir de şöyle der: Örtünmek için olan elbiseyi herkes bizzat kendisi giyer. Padişah bile olsa kendi elbisesini kendisi giyer. Onun için "giyinirler" ifadesi kullanılmıştır. Süs için olan elbiseye gelince, bu elbiseyi genel olarak başkaları giydirir ve süslenme amacına yöneliktir. Padişahlarda ve gelinlerde gördüğümüz gibi. Onun içindir ki âyette, bu durum meçhul kipiyle ifade edilmek suretiyle, başkalarına isnat edilmiştir. Bunun sebebi ise, onların üstünlük ve yüceliklerini vurgulamaktır.

Yine âyette *"erîke-koltuk"* kelimesi geçmektedir. Erîke, gelin odasında bulunan divandır. Fakat tek divana "erike" denmez. Orada özellikle bir yaslanma olayı gündeme getiriliyor. Bu durum, nimete erişenlerin ve padişahların tahtlarındaki durumudur.

İbni Ata şöyle der :"Onlar orada, Allah'ın bahçelerinde, rahmet meydanlarında ünsiyet koltuklarına yaslanmış halde bulunurlar. Onlar vuslat (Allah'a varma) bahçelerindedirler."

Adn Cennetinin sevabı ve orasının nimetleri ne güzeldir. Orası itaatin karşılığıdır. Ne güzel sevaptır o! O koltuklar ne güzel yaslanma yerleri ve ne güzel konaklardır.

Biliniz ki burada, cennetin güzelliği ve özelliğinden değil, oraya nasıl

hazırlanılacağından bahsediliyor. Salih ameller, oraya hazırlayayıcı sebeplerdendir. Sâlih ameller de, sırf Allah için olan; oruç, namaz ve bunlara benzer diğer hayır işleridir. İman eden ve amel işleyenler için, imanlarının ve amellerinin salih olma ve güzel olma durumlarına uygun karşılıkları vardır. O ameller içerisinde, sahibini cennete ve oradaki odalara götürecek olanlar vardır. Bunlar, iyi niyyet ve Allah'ın göstermiş olduğu şekilde Allah'a yapılan itaatlar ve bedenî ibadetlerdir. Bu ameller içerisinde öyleleri de vardır ki, onlar da sahibini Allah'a ulaştırır. Bunlar da, kalp ile yapılan amellerdir. Halis bir kalp ile Hakk'ı istemek, samimiyetle tevhide yapışmak ve dünyaya gönül vermemek, Allah'tan başkasından yüz çevirmek, bütünüyle O'na yönelmek ve kuruntulara aldanmamak.. gibi. Tabiidir ki, arpa eken buğday biçemez.

Şöyle bir hikâye anlatırlar : Belh kentinde bir adam, hizmetçisini çağırıp, buğday ekmesini emretmiş. Hizmetçi ise arpa ekmiş. Biçme zamanı gelince adam bunu görmüş ve hizmetçiye sebebini sormuş. Hizmetçi ise : "Belki buğday olarak biter zannederek, arpa ektim" der. Adam: "Be aptal, arpa ekip de buğday biçeni gördün mü hiç?" diye sorar. Kölenin cevabı çok enteresandır: "Sen Allah'a isyan ederek O'nun rahmetini nasıl umarsın. Dünyanın, âhiretin tarlası olduğunu bilmiyor musun?" Adam, kölenin bu cevabı üzerine, bütün yaptıklarına tevbe eder ve kölesini hürriyete kavuşturur. Allahu Teâlâ'nın, gaflet uykusundan uyandırdığı kimse, O'nu tanır ve O'nun rızasını kazanma yoluna girer.

32. Ey Muhammed! **«Onlara şu iki adamı misal ver:»** Allah'ın nimetlerinden dört köşe olan o kâfirlere ve fakirliğin pençesinde kıvranan Müslümanlara, İsrailoğullarından şu iki kardeşin durumlarını misâl ver. Söylendiğine göre, bu iki kardeşten birinin adı Yahûda, diğerinin adı ise Katrûs idi. Yahûda mü'min, Katrûs ise kâfirdi. Babalarından kendilerine, sekizbin dinar miras kalmıştı. Bu parayı aralarında paylaşmışlardı. Kâfir olan, bin dinara bir arazi satın almıştı. Bin dinara da üzerine bir bina yapmıştı. Bin dinara evlenmiş, bin dinara da öteberi ve hizmetçi temin etmişti. Mü'min olan kardeş ise : "Ey Allah'ım! Kardeşim bin dinara bir arâzi satınaldı. Ben de cennette senden bin dinara bir arâzi satınalıyorum" demiş ve bin dinar sadaka vermişti. Kardeşim bin dinara arâzisine bina yaptı. Bende cennette senden bin dinara bir köşk satınalıyorum" demiş ve bin dinar sadaka vermişti. "Kardeşim bin dinara evlendi. Ben de bin dinarı hûrilere mehir yapıyorum" dedi ve onu sadaka olarak dağıttı. "Kardeşim bin dinara hizmetçi ve öteberi satınalmıştı.

Ben de bin dinara senden cennette ebedî kalacak çocuklar satınalıyorum" demiş ve bin dinar sadaka vermişti. Daha sonra da muhtaç bir duruma düşerek, kardeşinin geçeceği yol üzerinde oturup, beklemeye durmuştu. Derken kardeşi haşmetli bir şekilde çıkagelmişti. Muhtaç kardeş ayağa kalkmış, kardeşine bakmıştı. Zengin olan kardeş: "Bu halin nedir?" diye sorunca, "Muhtaç durumdayım. Yardımın dokunur diye karşına çıktım" cevabını alır. Zengin kardeş : "Malını ne yaptın?" diye sorunca, muhtaç kardeş durumunu anlatır. Zengin kardeş ise, malını sadaka olarak dağıttığından ötürü onu azarlar ve onu kovar.

«İkisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, ortalarında da ekin bitirmiştik.» O iki adamdan birisi kâfirdi ve ona, içerisinde her türlü üzüm bağı bulunan iki bahçe vermiştik. Bu bahçelerin etrafını da, hurmalarla çevirmiştik. Bu iki bahçenin ortasında da, ekin bitirmiştik. Böylece gerekli olan azığı ve en iyi şekilde meyveler hazırlamıştık. Bütün bunları en güzel tertip ve düzen üzere yapmıştık.

33. «Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şeyi eksik etmemişti.» Bu bahçelerin her ikisi de, en iyi şekilde meyvelerini vermişti. Diğer bahçelerde olduğu gibi meyvesini eksiltmiyordu. Çünkü âdeten bahçelerdeki meyveler, bir yıl tam olur, sonraki yıl da meyve vermez. Aynı şekilde bazı ağaçlar da, bazı yıllar meyve verip, diğer yıllar vermiyordu.

«İkisi arasından bir de ırmak fışkırtmıştık.» Allahu Teâlâ bu her iki bahçe ortasından birer de nehir akıtmıştı. Ta ki bu iki nehirin suyu ile bahçeler sulansın ve değerleri artsın.

34. «Bağ sahibi olan adamın başka geliri de vardı.» Bu iki bahçeye sahip olan kişinin, bahçelerden başka malları da vardı.

Bu konuda Şeyh şöyle der : "Âyette geçen *'semer-ürün, meyveler'* kelimesi, 'semere' kelimesinin çoğulu olup, meyvelerden toplanmış olana denir. Bahçede mutlaka meyve bulunduğu halde bu şekilde anlatılmış olmasının sebebi, bu iki bahçenin ve diğer mallarının ürününün çokluğuna işârettir."

«Arkadaşıyla konuşurken ona : 'Ben, malca senden zenginim. Adam sayısı bakımından da senden güçlüyüm' dedi.» Kâfir olan kardeş mü'min olan kardeşe hitabederek: "Ben, mal ve taraftarlarım bakımından ve erkek çocuklar bakımından senden daha güçlüyüm" der.

Muhammed b. Hasan der ki: " *'Mal'*; insanın sahip olmuş olduğu her türlü dinar, dirhem, altın, gümüş, buğday, ekmek, hayvan, elbise.. vs. şeylerdir."

Âyette geçen *"nefer"* kelimesi, yardımcı ve erkek çocuk anlamınadır. Üçten ona kadar olan erkekler için kullanılan bir tabirdir. Ondan sonrası için kullanılmaz.

35. «Böylece, kendisine zulmederek bağına girdi ve 'bunun yok olacağını hiç sanmam' dedi.» İki bahçeye sahip olan Katrûs, Müslüman olan kardeşiyle birlikte bahçesine girer. Bahçesini kardeşine gezdirir, onlarla övünür ve onları beğenir. Böylece o, nefsine haksızlık eder ve kendisine zarar verir. Çünkü o, yaratılışı ve âhireti inkâr etmektedir. Bu ise, haksızlıkların en çirkinidir.

Katrûs kardeşine *"bu bahçenin yok olacağını, bitip tükeneceğini hiç sanmam"* der. *'Zan-sanma'* kelimesi çoğu kez, bilgi yerine kullanılır. Çünkü gâlip zan, bilgiye en yakın olanıdır. Hükümlerde de, bilgi yerinde kullanılır.

Katrûs'un bu sözünün anlamı, onun, bahçesinin uzun müddet kalacağıdır. O müddet de hayatının sonuna kadar olan zamandır. Yoksa sonsuza dek kalmak değildir. Çünkü bunu hiçbir akıllı sanmaz. Onun böyle söylemesi, kardeşinin nasihatine karşılık, arzularının çokluğu, gafletinin devam etmiş olması ve bahçelerine aldanmış olmasıdır.

36. «'Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbime döndürülsem bile, orada da bundan daha güzel bir sonuç bulurum.'» "Gelecekte, yeniden dirilme zamanı olan kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Senin iddia etmiş olduğun gibi, yeniden dirilerek Rabb'imin huzuruna döndürülsem bile, orada da bugün içerisinde bulunduğum bu bahçelerden daha güzel bir bahçe bulurum."

Bu ifadelerden, onun Rabb'ini bilip kabul ettiği anlamı çıkarılamaz. Üstelik, bilmek şirke sapmaya aykırı değildir. O, kâfir ve müşrikti.

Burhan'da şunlar söylenir: "Burada zikredilen ifadede *"rudidtü-döndürüldüm"* fiili kullanılmıştır. Halbuki, (Hâmîm-Fussılet) sûresinde (50. âyet) ise aynı anlam *"ruci'tü-döndürüldüm"* kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü, bir şeye döndürülmek (red), döndürülen şeyin istenmediğini ifade eder. Kehf sûresindeki: *'İçerisinde bulunduğum şu bahçeden Rabb'ime döndürülsem*

bile' ifadesinde ki döndürülme-red, bir nevi kerahet, isteksizlik ifade eder. Fussilet sûresindeki ifadede ise 'rucû' kelimesi kullanılmış olup, kerahat anlamı ifade etmez. Sûrenin genel akışı, buna daha lâyık olduğu için böyle gelmiştir."

Burada söz konusu olan şahsın, bu kadar tamahkâr olmasının ve kötü bir yemin etmesinin sebebi, o şahsın, Allah'ın bu malı ona kendi şahsî kabiliyetinden ve ona liyâkatından dolayı verdiğine inanmış olmasıdır. Bunun bir istidrac olduğunun farkında değildir. Bu servet karşısında kâfirin Allah'ın emirlerine ve yasaklarına aykırı davrandığı halde: "O çok cömerttir ve rahmet sahibidir. Âhirette bana, dünyada verdiklerinden daha çok verecektir." demesi Allahu Teâlâ'ya karşı aldanış içerisinde oluşundandır. Allahu Teâlâ : *"Ey İnsan! Çok kerîm olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?"* buyurmuştur. (İnfitar: 6)

37. «Kendisiyle konuşan arkadaşı ona dedi ki : 'Seni topraktan...» Kendisiyle konuşup mücadele etmiş olduğu kişi, onun Müslüman olan kardeşidir.

İrşad isimli eserde şöyle denir : "Buradaki hal cümlesinin faydası diyalog esnasında ona söylemiş olduğu sözlere dikkat çekmektir."

«Sonra nutfeden yaratan...» İkinci aşamada ise seni anne karnında nutfeden yaratan O'dur. Nutfe, senin yakın olan maddendir.

«Sonra da seni adam şekline sokan...» Seni kusursuz ve normal bir adam şekline O koydu. Seni bir erkek insan haline getirdi. *Kâmus*'ta şöyle denir : "Recül, gençlik çağına gelen, ihtilâm olan kimseye verilen addır."

«(Allah')ı inkâr mı ettin?» *"Kıyametin kopacağını sanmıyorum"* diyerek inkâr mı ettin? Bu, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını ve kudretini inkâr etmektir. O Allah ki, senin aslın olan Hz. Âdem'i yaratmış olmanın zımnında seni de yaratmıştır. Onu topraktan yaratmış olması, senin de topraktan yaratılmış olman demektir. Âyette geçen soru, takrir ifade eder. Yani : "İnkâr etmen gerekmez. Seni ilk etapta topraktan yaratanı niçin inkâr ettin?" anlamındadır.

38. «Fakat o Allah benim Rabbimdir.» Burada o mü'min adam kardeşine sanki şöyle demiştir: "Sen Allah'ı inkâr eden bir kâfirsin. Fakat ben, mü'min ve muvahhidim." **«Ben, Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam!»**

Burada, onun inkârcı oluşunun, şirk koşmak suretiyle olduğuna işaret edilmiştir.

39. «Bağına girdiğin zaman : 'Mâşallah! Allah'tan başka güç sahibi yoktur!' demen gerekmez miydi?..» Sen bahçene girdiğin zaman, işler Allah'ın dileğiyle olmaktadır demeli değil miydin? Buradaki maksat, o adama, hem kendisinin ve hem de servetinin, Allah'ın dileğiyle var olduğunu itirâfa teşvik etmektir. Dilerse o bahçeyi mâmûr olarak olduğu gibi bırakır, dilerse onu yok edip perişan eder.

Yine sen, bahçene girdiğin zaman, kendi acziyetini itiraf ederek, kendine verilen bu ömür ve nimetlerin Allah'ın yardımı ve takdiri ile olduğunu bilerek, 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur. Bütün bu varlıklar O'nun yardımı ve kudretiyle olmuştur' demen gerekmez miydi? Hadiste: *"Birisine hayırlı mal ve aile verildiğini gören kimse, onları gördüğü zaman "Mâşallah. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse, onlarda hiçbir çirkinlik görmez"* buyurulmuştur. [4]

«Sen beni, malca ve evlâtca kendinden az görüyorsan.» bil ki...

Buradaki *"görme"* olayı, ya bilmek, yahut da hakikî görmedir.

40. «Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verebilir.» Bu, onun imanından dolayı, kendisine âhirette verilecek olan şeydir. Çünkü, dünyadaki bahçe fânîdir. Bâki olan âhirette verilecek olandır.

«Ve o senin bağının üzerine de gökten yıldırımlar gönderebilir.» Belki da Allahu Teâlâ onun bahçesine, azap olarak, gökten bir dolu, yıldırım ya da ateş atar. Onun hakkında onu bekliyordu. Çünkü o, nankörlüğün sonunun o olduğunu biliyordu. Mal ve mülkten dolayı bir takım havalara girmek, perişan olmaya sebebiyet verir. Mü'min kardeşin ona söylediği bu sözler, inkârcı kardeşin: *"..Bunun yok olacağını hiç sanmam.."* sözlerine cevap teşkil etmektedir.

«Böylece senin bağın, kupkuru bir toprak kesilir.» Allahu Teâlâ senin bağını, üzerindeki bitki ve ağaçları çekip koparmak suretiyle, kupkuru ve üzerinde kayılan dümdüz bir toprak haline getirebilir.

4- Hadisin benzer bir metnini İbnû's-Sinnî rivayet etmiştir; *"Bir kimse hoşlandığı bir şey görüp, maşaallah, lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse ona göz zarar vermez."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/192.

41. «Yahut suyu dibe çekilir de, artık onu bir daha bulamazsın.'» Yahut da O, senin bahçenin suyunu dibe çökertir de, o diplere indirilen sudan, ne ellerinle ve ne de kovalarla bir gram su çıkaramazsın. Bu suyu ne bulmaya ve ne de bulursan geri çevirmeye gücün yetmez.

42. «Derken, o inkârcı kişinin ürünü yok edildi.» Bu cümle anılmamış bir cümle üzerine atfedilmiştir. Yâni, onun beklediklerinin bir kısmı olmuş ve onun malları telef olmuştur. Buradaki *"semer-ürün"* den kasıt, onun sahip olduğu bahçedir.

«Çardakları üzerine yıkılmış olan bağın karşısında, ona harcadıklarından dolayı, ellerini oğuşturmaya başladı.» Adam, üzüntüsünden ve kaybetmiş olduğu bahçesine olan hasretinden dolayı, pişman olmuş bir halde ellerini birbirine vurup oğuşturmaya başlamış. Yapmış olduğu şeye pişman olan kimseler, bir elini diğerine çarpmak suretiyle, pişmanlıklarını ifade ederler.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle anlatılır : "Elleri birbirine vurmak, elini ve parmağını ısırmak, elini ısırmak, parmakları yemek ve dişleri gıcırdatmak.. gibi tabirler, pişmanlık ve hasret duymayı belirten kinâye lâfızlardır. Çünkü bunlar, pişmanlığın sonuçlarıdırlar, sonuçlar da, sonuç oldukları şeye nisbet edilir. Bu tür ifadeler kullanılmak sûretiyle, sözler en yüksek noktaya vardırılır. Böylece de, dinleyiciye daha kolay kabul ettirilir."

Âyette 'sanki pişman bir duruma gelmiştir' denmek istenmiştir. Çünkü o adam, o mal ve bahçeyi imar etmek için bir çok çabalar harcamıştı. Nihayet o sahip olunan bahçe ve bağlar, çardaklar direkleri üzerine yıkılıp perişan olmuş, herşey yerle bir olmuştur.

Bir söylentiye göre ise, o bağa Allahu Teâlâ ateş göndermiş ve bütün suyu çekilivermiştir.

«(Bu esnada da): 'Keşki Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmamış olaydım!' diyordu.» Başına gelen bu durumların, Allah'a şirk koştuğundan ötürü olduğunu anlamış ve mü'min kardeşinin öğütlerini hatırlamış gibidir. Müşrik olmayan, Allah'ın birliğini kabul eden bir mü'min olmayı temenni eder olmuştur. Fakat bu temennisini, temenni fayda vermiyeceği zamanda dile getirmiştir. İmanını dünyayı isteme yönünde kullandığı için samimi değildir. Bu samimiyetsizliğinden dolayı da, tevbesi tevbe sayılmaz.

43. «Allah'tan başka, kendisine yardım eden bir topluluk olmadı, kendi kendisini de kurtaramadı.» Bu adamın başına gelen helâkı önleyebilecek hiçbir kimsesi bulunamadı. Onun bir yardımcısı da olamadı. Çünkü, bu durumda ona yardım edebilecek olan, sadece Allah'tır. Fakat Allah da ona yardım etmiyecektir. Çünkü o adam, Allah'a isyan edip inkâra saptığından dolayı, yüzüstü bırakılmayı hak etmiştir. Allahu Teâlâ'nın intikamına kendi gücüyle de engel olamamıştır.

44. «İşte o durumda yardım, yalnız hak olan Allah'a mahsustur. O, sevapça daha hayırlıdır, sonuç bakımından da daha hayırlıdır.» Bu gibi durumlarda yardım, ancak Allahu Teâlâ'dan gelir. O'ndan başkasının yardım etmeye gücü yetmez. O, dostlarına hayırlı sonuçlar ihsan eder.

Celâleyn Tefsiri'nde şöyle denir : "Sevabı umulanlardan sevap bakımından en faziletlisidir. O'na itaat edene verilen hayırlı netice, başkasına itaat edene verilenden daha hayırlıdır."

Biliniz ki, bu kıssa birçok faydaları kapsar. Onların en büyüğü, tevhid inancına sahip olmanın ve dünya sevgisini terketmenin iki dünyada da kurtuluşu elde etmeye sebep oluşudur. Şirk koşmak ve dünyayı sevmek ise, iki dünyada perişanlığın sebebidir.

Vehb b. Münebbih şöyle rivayet eder : "İsrailoğullarından bir ilim adamı, yetmiş sandık ilim kitabı toplamış. Her sandık yetmiş arşınmış. Allahu Teâlâ o zamanın peygamberine, o âlime şunu söylemesini vahyetmiş: "Kat kat biriktirmiş olsan da, sende şu üç özellik bulunduğu müddetçe bu bilgiler sana fayda vermiyecektir. Dünyayı çok sevmen, şeytana uyman ve Müslümanlara eziyet vermen."

Firavun da Mûsâ peygamberin peygamberliğini biliyordu. Fakat dünyayı sevmiş olması ve baş olma sevdası, onun Mûsâ'ya uymasına engel olmuştu. Dolayısıyla onun sadece bilmesi onu kurtaramadı. İblis'in Âdem peygamberi bilmiş olması da böyledir. Yahudiler de Hz. Peygamberi bilip tanıyorlardı. Fakat onların bu sadece bilmeleri kendilerini mutlu etmeye yetmedi. Hayırlı sonuçları elde edemediler. Dinlemiş oldukları öğütle amel etmiş olsalardı, kurtulurlardı.

45. «Onlara, dünya hayatının tıpkı şöyle olduğunu anlat : Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz su gibidir.» İçerisinde bulunmuş olduğun topluluğa, dünya hayatının durumunu ve ona benzeyen parlaklığının, tazelikle-

rinin ve çiçeklerinin hızla yok olacağını açıkla. Ta ki onlar da dünyaya kanıp oraya bağlanarak, âhiretten tamamen yüz çevirmesinler.

Burada maksat, dünya hayatını, sadece gökten indirilen suya benzetme değildir. Maksat, su olmayınca, dünyadaki bütün varlıkların yok olmaya yüz tutacağına işarettir. Suyun varlığıyla, bütün bitkiler birbirleriyle sarmaş dolaş bir şekilde birbirine karışarak gelişip büyürler.

«Yerin bitkisi onunla birbirine karıştı (yemyeşil oldu), ardından rüzgârların savurduğu çöp kırıntısı haline geldi. Allah her şeye kadirdir.» Bu parlaklık ve gümrahlıktan sonra ise, bu tazelik ve güzelliklerini bir kenara bırakmak suretiyle, rüzgârın savurduğu kırık kırpık yaprak parçaları ve çöpler haline gelirler.

Allahu Teâlâ her şeye kadirdir. Dilediğini hayatta bırakır, dilediğini yok eder. O hiçbir şeyden âciz değildir. Her şeye tam anlamıyla gücü yeter. Onun içindir ki, aklı başında olan hiçbir insanın, dünya hayatına kanmaması gerekir. Dünya hayatı biraz uzunca da olsa, sonunda yok olacaktır. Süsleri hoşa gitmiş olsa bile, solup gidecektir.

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَوٰةِ
الدُّنْيَا ۖ وَالْبَٰقِيَاتُ الصَّٰلِحَٰتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا
وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً
وَحَشَرْنَٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ
صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۭ بَلْ زَعَمْتُمْ
أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُمْ مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَٰبُ فَتَرَى

الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ۚ
وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾ وَإِذْ
قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ۖ كَانَ
مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ
مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۖ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ مَا
أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ ۖ
وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا
شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَ
جَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ
مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي
هَٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ

شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ
الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ
أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾

46. Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Bâkî kalacak olan güzel işler ise, Rabbinin katında sevapça da umutça da daha hayırlıdır.

47. (Düşün) O günü ki, dağları yürütürüz. Yeri de çırıl çıplak görürsün. Onların (ölenlerin) hiçbirini bırakmayıp, hepsini toplamışızdır.

48. Ve hepsi, sıra halinde senin Rabbine sunulmuşlardır. "Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi Bize geldiniz. Oysa size vaadedilenlerin gerçekleşeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız (değil mi?)"

49. Kitap da ortaya konmuştur. Suçluların, onun içindekilerden korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün : "Vay hâlimize! Bu kitaba da ne oluyor! Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, işlediklerimizin hepsini sayıp dökmüş." Yaptıklarını hazır olarak bulmuşlardır. Rabbin kimseye haksızlık etmez.

50. Meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis hariç hepsi hemen secde etti. O cinlerdendi. Rabbinin emrinden çıktı. Şimdi sizler, Ben'i bırakıp da, onu ve onun neslini dostlar mı ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır. Bu, zâlimler için ne kötü bir değişmedir!

51. Ben onları, ne göklerin ve yerin yaratılmasına, ne de kendilerinin yaratılmasına şahit tuttum. Yoldan saptırıcıları yardımcı edinmiş değilim.

52. O gün (Yüce Allah inkârcılara) der ki: "Benim ortaklarım olduğunu iddia ettiklerinizi çağırın da, (sizi azabımdan kurtarıversinler!) Çağırdılar ama, kendilerine hiç cevap vere-

mediler. Biz onların aralarına tehlikeli bir uçurum koyduk.

53. Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını anladılar. Oradan kurtuluş yolu da bulamadılar.

54. Andolsun ki Biz bu Kur'ân'da, insanlar için her türlü misâli sayıp dökmüşüzdür. Ama insan, tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.

55. Kendilerine hidayet geldiği zaman, insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret dilemekten alıkoyan şey; sadece, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini yahut, azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir.

46. «Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür.» İnsanların öğünegeldikleri malları ve çocukları, geçici olan dünya süsleridir. Kısa bir zaman sonra yok olacaklardır. **«Bâkî kalacak olan güzel işler ise, Rabbinin katında sevapça da umutça da daha hayırlıdır.»** Namaz, oruç, hac.. gibi ibadetlerle, "*sübhanellahi velhamdülillâhi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber*" gibi güzel sözlerden meydana gelen güzel amellerin meyveleri ise, ebedi olarak kalırlar.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, günün birinde halkın huzuruna çıkarak: *"Kalkanlarınızı kuşanınız!"* der. Bunun üzerine halk: "Düşman mı geliyor?" diye sorar. Hz. Peygamber : *"Hayır, ateşe karşı"* der. Halk tekrar sorar: "Ateşe karşı kalkanımız nedir?" Hz. Peygamber'in cevabı ise : *"Sübhanellahi velhamdü lillâhi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber"*dir. [5]

İşte bütün bu tür iyilikler, Allahu Teâlâ katında, geçici ve yok olmaya mahkum olan mal ve çocuklardan daha hayırlıdır. Bunların faydası âhirette görülecek ve sevabı sahiplerine ulaşacaktır. Bunlar, umutça da hayırlıdırlar. Mü'min insanlar dünyada umut ettikleri şeyleri, âhirette bulacaklardır. İnsanlar, geçen mal ve evlâtlarına ise kavuşmayı umut etmezler.

Bu âyet, dünya hayatının geçici süslerinden uzak durmaları için, mü'minleri uyanık tutmaya ve dünya hayatı ile böbürlenenleri kınamaya yöneliktir.

5- Hadisi Nesâi ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim'in lâfzı şöyledir: *"Ateşe karşı kalkanınızı alınız. Sübhânellah, velhamdülillâhi ve lâ ilâhe illallah deyiniz..."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/85.

Bilginlerden birisi şöyle söyler : "İç dünyası, marifet nurlarıyla, sevgi ışığıyla ve şevk cilâsıyla; dış dünyası da, hizmet adabıyla, himmet şerefiyle ve nefs yüceliği ile bezenenlerden başkaları, dünya süslerinden kendilerini kurtaramazlar. Bu mertebelere ulaşan kimselerin iç dünyalarındaki zinet, dünya sevgisine Allah aşkı ile galip gelir."

47. «(Düşün) O günü ki, dağları yürütürüz.» Dağları yerinden söküp yürüttüğümüz günü hatırla. O gün dağlar, oldukları gibi havada yürümektedirler. Yahut da dağlar, paramparça olmuş bir hale gelince, parçaları gezinip durmaktadırlar.

Bunların hatırlatılmasının sebebi, müşriklerin içerisinde bulundukları durumdan, kendilerini uyarmaktır.

«Yeri de çırılçıplak görürsün. Onların (ölenlerin) hiçbirini bırakmayıp, hepsini toplamışızdır.» Ey Muhammed ve görebilen herkes! O gün, yer, bütünüyle cascavlak bir haldedir. Üzerinde ne bir örtü, ne bir bitki ve ne de bir ağaç görürsün. Yine o gün, bütün iman eden ve inkâr edenleri hep bir yere toplamışızdır. Yerin altında onlardan hiçbir kimseyi bırakmamışızdır.

48. «Ve hepsi, sıra halinde senin Rabbine sunulmuşlardır.» Kıyamet gününde haşrolunan bütün yaratıklar, kararları verilmek ve hesabı görülmek üzere sıralar halinde Rabbine sunulmuşlardır. Bu âyetteki *"saf"* kelimesi tekil olarak getirilmiş, çoğul kastedilmiştir. *"...Sonra sizi çocuk(lar) olarak çıkarırız..."* (Mü'min: 67) âyetinde de bu şekildedir. Onlar peşpeşe dizilmiş bir halde Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. Birbirine karışık ve dağınık bir halde değillerdir. Onların bu durumları, haklarında istediği kararı vermesi için, padişahın huzuruna çıkarılan orduya benzetilmiştir.

Orada onlara: **«'Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi Bize geldiniz.»** denmiştir. Sizi ilk defa yaratmış olduğumuz zamandaki durumunuzla, yani çırılçıplak, yalınayak ve çoluk çocuklarınız olmadan Bize geldiniz.

Hz. Âişe (r.a.) vâlidemiz Peygamber efendimize :

"Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar kıyamet gününde nasıl haşrolunurlar?" diye sorduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de : *"Yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak"* cevap verdiğini biliyoruz. Bu cevap üzerine Hz. Âişe : "Erkek ve kadınların hepsi birbirlerine bakar bir halde mi?" diye sorar. Hz. Peygamber ise: *"Durum, onunla ilgilenmekten daha çetindir"* cevabını verir.

Bir başka rivayette ise: *"Durum, birbirlerine bakmaktan daha önemlidir"* şeklindedir. (6)

«Oysa size vadedilenlerin gerçekleşeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız (değil mi?)'» Ey öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfirler! Siz dünyadayken, size vaadettiklerimin gerçekleşmiyeceğini mi sandınız? Size peygamberleriniz aracılığı ile, öldükten sonra dirilip hesap vereceğinizi bildirmiştim.

Âyette, onları şiddetli bir biçimde kınama ve uyarma vardır. Yine âyet, Allah Teâlâ'nın kudret ve azametine işaret ederek, O'nun kahr, celâl sıfatlarını ve adâletinin eserlerini belirtiyor. Ta ki, uyumakta olanlar gaflet uykularından uyansın, gâfil olanlar da bu şiddetli günden kurtulmak için sebeplere sarılarak hazırlansınlar. Allah Teâlâ'nın hitâbı ve cevabı için gizli ve açık durumlarını düzeltsinler. Çünkü, dönüp varılacak olan O'dur. Allah'ın huzuruna çıkış, en büyük huzura çıkıştır. Padişahın huzuruna çıkmaya hiç benzemez.

Utbetü'l-Havâs şöyle bir olay anlatır : Utbetu'l-ğulâm bir gece benim yanımda kaldı, bayılıncaya kadar ağladı. "Seni ağlatan nedir?" diye sorduğumda şu cevabı verdi : "Sevenlerden ayrılıp, Allah'ın huzuruna varışı hatırladım."

Mervan Halifelerinin yedincisi olan, Süleyman b. Abdülmelik, Ebu Hâzım'a şöyle der : "Neden bizler, dünyayı sevip âhiretten kaçınıyoruz?" Şu cevabı verdi: "Çünkü sizler, dünyayı imar, âhireti harâb ettiniz. İmar edilen bir yerden, harap olan bir yere gitmek istemezsiniz de ondan." Bu cevap üzerine halife: "Doğru söylüyorsun, keşke yarın Allah katında durumum ne olacak bilebilseydim!" der. "Eğer bunu öğrenmek istersen, Allah'ın kitabına bakıver." Ebu Hazım onu nerede bulabilirim?" sorusuna da şu âyetleri okuyarak cevap verir: *"İyi kimseler Naîm Cennetlerindedirler. Kötüler ise ateştedirler."* (İnfitar: 13-14) Halife tekrar sorar: "Allah'ın huzuruna çıkış nasıl olacak?" Ebu Hâzım bu soruya da şu cevabı verir: "İyiler, kaybolup da ailelerine kavuşan kimseler gibi neşelidirler. Kötüler ise, kaçtıktan sonra yakalanmış olarak efendisinin huzuruna çıkarılan köle gibidir." Bu cevap üzerine

6- Hadisi, Buhârî, Müslim ve Nesâi rivâyet etmişlerdir. Nesâî'deki bir rivâyet şu şekildedir: *"O gün onlardan herbirinin, başından aşacak işi (derdi) vardır."* (Abese: 37) Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/426.

halife, gözyaşı dökerek ağlar.

49. «Kitap da ortaya konmuştur. Suçluların, onun içindekilerden korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün.» *"Kitap da ortaya konmuştur"* ifadesinden kasıt, yapılan amellerin yazılı olduğu amel defterleri, kişilerin sağ tarafına yahut da, onların ölçüleceği teraziye konulmuş olmasıdır. Bu ameller ortaya konunca, günahlar ortaya çıkacağından dolayı, günahkâr kimseler korkacaklardır. Kitabın kabarıklığını görünce şaşkınlıkla, kendilerini helâk eden şeyleri çağıracaklar ve şöyle diyeceklerdir :

«'Vay hâlimize!» Ey bizi helâk edenler! Geliniz, bu zaman sizin zamanınızdır. **«Bu kitaba da ne oluyor! Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, işlediklerimizin hepsini sayıp dökmüş.' »** *"Bu kitaba da ne oluyor?"* cümlesinde lâm harfi ayrı olarak, özel bir biçimde yazılmıştır. Bekâî, bunun, onların korku ve sıkıntılarına işâret olduğunu söyler. Âyetteki küçük günahlar, büyük günahların yanlarındaki zellelerdir.

Said b. Cübeyr'in ifadesine göre, âyette geçen *"küçük"*ten kasıt, dokunma, *"büyük"*ten kasıt ise zinadır. Hadiste ise şöyle buyurulur : *"Küçümsenilen günahlardan sakının! Bu günahlar, bir vadinin ortasına konaklayan bir topluluğa benzer; birisi bir odun, bir başkası da bir odun getirip, böylece ekmeklerini pişirirler."* [7]

«Yaptıklarını hazır olarak bulmuşlardır.» Dünyadayken yaptıkları kötülükleri, ya da yaptıkları kötülüklerin karşılıklarını, amel defterlerine işlenmiş bir şekilde karşılarında bulmuşlardır.

«Rabbin kimseye haksızlık etmez.» Rabbin, kimsenin yapmadığı şeyi yazmaz ve ameline uygun olan azâbı artırmaz.

Te'vilât adlı eserde şunlar anlatılır : "Ruh sayfalarındaki ışık fazla ise, o kimse cennetliktir. Oradaki karanlık fazla ise, o kimse de perişan olmuştur. Işığı karanlığına karışmamış olan kimseler ise, yüksek mertebe ve üstün derece sahipleridir. Bunlar, Allahu Teâlâ'nın huzurunda, sıdk sandalyesinde otururlar."

Senin yapman gereken şey, iyiliklere sımsıkı sarılmak ve kötülüklerden de sakınmaktır. Çünkü herkes, yapmış olduğu amellerinin ağacının meyvesi-

7- Hadisi Ahmet b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî, Sehl b. Sa'd den merfû olarak rivâyet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/491.

ni bulacaktır.

Hz. Âişe (r.a.), bir gün ağacın altında otururken, eli kapalı bir kadın kendisine gelir. Hz. Âişe, elini niçin ortaya çıkarmadığını sorar. Kadın şunları anlatır : "Sorma ey mü'minlerin annesi! Benim annem ve babam vardı. Babam sadaka vermeyi çok sever, annem ise hiç sevmezdi. Annemin bir parça basit iç yağından başka hiçbir sadaka verdiğini görmemiştim. Öldüklerinde, rüyamda kıyametin koptuğunu gördüm. Annemi, ayakta dikilmiş bir durumda, o iç yağını yalarken gördüm.'Susadım!' diye bağırıyordu. Babamı ise, havuzun kenarında su içerken gördüm. Babamın, dünya hayatında su vermekten daha çok sevdiği bir sadaka yoktu. Bir bardak su alıp anneme verdim. "Ona su verenin eli kurusun" diye bir ses duyuldu. Rüyadan ayıldığımda, elim kurumuştu." [8]

50. «Meleklere: 'Âdem'e secde edin!' demiştik. İblis hariç hepsi hemen secde etti.» Meleklere, Âdem'e secde edin dediğimizi hatırla! Buradaki *"secde"*den maksat, onu selâmlamak ve onu değerli bilmektir. Yoksa ibadet etme secdesi değildir. Bu secde, geçmiş milletler zamanında meşrû-yasal iken, İslâm tarafından meşrûluktan-yasal olmaktan çıkarıldı."

İblis hariç, hepsi Hz. Âdem'e secde etti. O ise, böbürlenip diretti ve secde etmedi. Burada "neden secde etmedi?" gibi bir soruya cevap verilmiş gibi bir durum var. Nihayet sorunun cevabı geliyor :

«**O cinlerdendi.**» Onun aslı, ateşten yaratılmış bir cindi. Meleklerden değildi. Burada ki muttasıl istisnâ sahihtir. [9] Çünkü, İblis de onlarla beraber secde etmekle emrolunmuştur. Daha sonra ise, onlardan birisi istisna edildiği gibi o istisna edilmiştir. Tıpkı : "...Falan kadın hariç hepsi çıktılar" sözünde olduğu gibi. Burada hariç olan kişi, erkekler arasında bulunan bir kadındır. Bir görüşe göre, *"O cinlerdendi"* cümlesinden kasıt, onun ilk cin olduğuna işarettir. Cinler ondandır. Hz. Âdem'in ins'den olduğu gibi. Çünkü Hz. Âdem, insanların ilkidir.

Bir başka görüşe göre ise, Allahu Teâlâ'nın Âdem'den önce yaratıp, yer-

8- Bu, uykuda görülmüş bir rüyâdır. Böyle rüyâlarla şerî hüküm sabit olmaz. Bunlar, sahih de, bâtıl da olabilir. Ama bunda hoş bir mânâ var. Onun için bu kıssayı aldık.

9- İstisnâ edilenle, kendisinden istisnâ olunan aynı cinsten olursa bu istisnâ türüne muttasıl istisnâ denilir. Âyette, İblis, meleklerden istisnâ edilmiştir. İblîs melek olmayıp, cin olduğuna göre, melekten nasıl istisnâ edilmiş olabilir? Tarzındaki muhtemel bir soruya cevap için, müfessir bu izahı yapmıştır. (Musahhih).

yüzüne gönderdiği bir halk vardı. O halkın adı cindi. İblis de onların kalanlarından birisiydi. Onlar kan dökmüşler, melekler de onlarla savaşmıştı.

Bağavî şöyle der: "Onun Süryanicedeki adı Azâzîl, Arapçadaki adı ise Hâris'ti. İsyan edince, adı ve şekli değiştirildi, kendisine "İblis" dendi. Çünkü o, rahmetten ümit kesmiştir. Bu gibi durumlardan Allah'a sığınırız."

İblis denen o cin, **«Rabbinin emrinden çıktı.»** Allah'a itaat etmekten kaçındı. Gerçekten de öyle olmuştu. Allahu Teâlâ, emrine uymamayı, *"emrinden çıktı"* ifadesiyle anlatmıştır. Bundan maksadın, emredilen secdeyi yerine getirmemek olması da câizdir. Ayrıca, âyette geçen "fâ" harfi sebep bildirir. Atıf harfi değildir. Yani, İblis'in Allah'ın emrinden çıkmasının sebebi, onun cinlerden oluşudur. Melek olmuş olsaydı, Allah'ın emri dışına çıkmazdı. Çünkü, insanlar ve cinler değil, sadece melekler hata yapmaktan korunmuşlardır.

«Şimdi sizler, Ben'i bırakıp da, onu ve onun neslini dostlar mı ediniyorsunuz?» Âyette geçen soru, inkâr ve hayret içindir. *"Zürriyet-nesil"* kelimesi de mecaz olarak kullanılmış olup, onun çocukları ve yandaşlarıdır.Yani ey Âdemoğulları! Siz bu işi bildiğiniz halde, İblis'e uyarak yoldan çıkıyor ve Ben'i bırakıp da onun zürriyetini dostlar mı ediniyorsunuz? Bana itaat etmeniz gerekirken, başkalarına itaat ediyorsunuz. Sizin bu haliniz, yani Ben'i bırakıp da başkalarını dostlar edinmeniz, çok kötü bir iştir. Gerçekten de hayret edilecek bir iştir.

«Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır. Bu, zâlimler için ne kötü bir değişmedir!» Halbuki, İblis ve onun yandaşları, sizin düşmanlarınızdır. Sizin onlara dost değil, düşman olmanız gerekir. Allahu Teâlâ'yı dost edinmeyi bir kenara bırakmak suretiyle, İblis'i ve yandaşlarını dostlar edindiniz. Burada yapmış olduğunuz değiştirme, ne kötü bir haksızlıktır.

51. «Ben onları, ne göklerin ve yerin yaratılmasına, ne de kendilerinin yaratılmasına şahit tuttum.» Burada Allahu Teâlâ, yaratmada onlara ihtiyacı olmadığını ve ulûhiyetine onların ortak olmadıklarını vurguluyor. Yâni İblis'i ve yandaşlarını yaratma esnasında hazır bulundurmamıştır.

«Yoldan saptırıcıları yardımcı edinmiş değilim.» Gökleri ve yeri yaratmam esnasında, onlardan yardım almadım. Onlarla ilgili düzenlemeler

konusunda kendilerine danışmadım. Onları yaratırken, bazılarını diğerlerine şahit de tutmadım.

Bu ifâde, cinlerin gaybı bildiğini iddia edenleri reddetmektedir.

İnsanları sapıklığa düşürüp dinden uzaklaştıran şeytanları da yardımcı tutmuş değilim. Benim hiçbir işimde ve onları yaratmamda bu durum olmamıştır ki onlar benim ilâhlığıma bir ortaklık zannetmiş olsunlar. Burada, zamir kullanılması gereken yerde açık isim kullanılmakla onlar yerilmiş ve sapıklıkları tescil edilmiştir.

52. «O gün (Yüce Allah inkârcılara) der ki: 'Benim ortaklarım olduğunu iddia ettiklerinizi çağırın da, (sizi azabımdan kurtarıversinler!) Çağırdılar ama, kendilerine hiç cevap veremediler. Biz onların aralarına tehlikeli bir uçurum koyduk.» Allahu Teâlâ kıyamet gününde, inkârcıları hem rencide etmek ve hem de nâçar bırakmak için der ki :"Benim ortaklarım olduğunu yâni şefaatçiler olup, size şefaat edeceklerini iddia ettiklerinizi çağırın da size aracı olup, yardımınıza koşsunlar." İmdada çağırılması istenenler, Allah'ın haricinde kulluk yapılan her şeydir.

Onlar iddia ettiklerini yardım etmeleri için çağırdılar. Fakat hiçbiri cevap veremedi, yardımcı olamadı ve kendilerinin azabını gideremedi. Biz çağıranlarla çağırılanlar arasına perişan eden bir uçurum koyduk ki bunda ikisi de berâberce bulunsunlar. İşte o uçurum da cehennemdir.

53. «Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını anladılar. Oradan kurtuluş yolu da bulamadılar.» Suçlulara, ateşe girmeleri emredildiği zaman, içerisine atılıp oradakilere karışarak orayı boylayacaklarını kesin olarak anladılar. Oradan kaçabilecekleri bir yer de bulamadılar. Çünkü orası, kendilerini her taraftan kuşatıvermiştir.

54. «Andolsun ki Biz bu Kur'ân'da, insanlar için her türlü misâli sayıp dökmüşüzdür. Ama insan, tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.» Andolsun ki Biz, Kur'ân'da birçok kere, iyiliğiniz ve menfaatiniz için muhtelif şekillerde size misaller verdik. Ta ki, hatırlayıp öğüt alasınız. Fakat insan, cibilliyet ve tînet olarak tartışma konusunda çok ileri gitmiştir. Her konuda tartışır. Fakat insanın tartışması, bütün tartışmacılardan daha çoktur. O burada makamının gereği olarak, batıla karşı son derece hasımdır. Bir ha-

diste şöyle buyurulur: *"Hiçbir topluluk, üzerinde olduğu hidayet yolundan sapmaz. Tartışmaya girenler bunun dışındadır."*[10]

55. «Kendilerine hidayet geldiği zaman, insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret dilemekten alıkoyan şey; sadece, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, yahut azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir.» Kendilerine hidayet olarak Hz. Peygamber ve Kur'ân gelince, Mekkelilerin yine de iman edip içerisinde bulundukları şirki bırakmalarına ve Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunmalarına engel olan şey, eski milletlerin başına gelen belâların, onların başlarına da gelmelerini beklemeleridir. Onların başına gelen, köklerinin kazınmasıdır. Yahut da âhirette azaba çarpılmalarıdır. Bu durum, göz göre göre onların başına gelen belâlardır.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ
وَمُنْذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ
الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۚ
إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ
وَقْرًا ۖ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ

10- Hadisi Tirmizî, tefsir bölümünde 3250 numarada, İbn Mâce ictinâbü'l-bida' ve'l-cedel'de 48 numarada, Ahmed b. Hanbel de Müsned'de 10/252 numarada, tahric ettiler. İsnâdı sahîhtir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/749.

الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ
الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا (٥٨) وَتِلْكَ
الْقُرَى أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا
(٥٩) وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ
أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا (٦٠) فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا
فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا (٦١) فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا
غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا (٦٢) قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ
أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا
الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا (٦٣)
قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا (٦٤)
فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ
لَدُنَّا عِلْمًا (٦٥) قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا

عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾
وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِي
إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي
فَلَا تَسْأَلْنِي عَن شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾

56. Biz peygamberleri, sadece müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı ortadan kaldırmak için batıl yolu kullanarak mücadele verirler. Onlar, âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.

57. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldığı halde, onlardan yüz çevirenden ve kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır? Biz, onların kalpleri üzerine, onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içerisine de ağırlık koymuşuz. Onları doğru yola çağırsan da, bu halde asla doğru yola gelmezler.

58. Rabbin, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Eğer, onları yaptıklarıyla hemen cezalandıracak olsaydı, onlar için azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlar için vadedilen bir zaman vardır ki, ondan kaçıp sığınacak bir yer bulamıyacaklardır.

59. İşte şu kentler! Ne zaman zulmettilerse, Biz de onları helâk ettik. Onları helâk etmek için de belli bir vakit tayin etmiştik.

60. Bir zaman Mûsâ, genç adamına demişti ki : "Ben, iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayıp gideceğim, yahut da uzun zamanlar geçireceğim."

61. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık, denizde bir deliğe doğru yola koyulmuştu.

62. Buluşma yerini geçtiklerinde Mûsâ genç adamına : "Getir bize kahvaltımızı!. Gerçekten bu yolculuğumuzda epey-

ce sıkıntıyla karşılaştık" dedi.

63. Genç adam: "Gördün mü, kayaya sığındığımız zaman, balığı unutmuşum. Onu söylememi, bana şeytandan başkası unutturmadı. Denizde, kendisine şaşılacak bir yol tutup gitmişti" dedi.

64. Mûsâ : "İşte aradığımız o idi" dedi ve hemen izlerinin üzerine geri döndüler.

65. (Orada,) kullarımızdan birini buldular ki, Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve katımızdan ilim de öğretmiştik.

66. Mûsâ ona :"Sana öğretilen ilimden, bana da doğruyu gösteren bir bilgi öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?" dedi.

67. O da Mûsâ'ya :"Sen benimle beraberliğe sabredemezsin," dedi.

68. "Mahiyetini kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredebilirsin?"

69. Mûsâ :"İnşallah beni sabırlı bulursun. Emrine karşı gelmem" dedi.

70. O kul: "O halde, eğer bana tâbi olacaksan, ben sana anlatıncaya kadar, hiçbir şey hakkında bana soru sorma" dedi.

56. «Biz peygamberleri, sadece müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı ortadan kaldırmak için batıl yolu kullanarak mücadele verirler. Onlar, âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.» Milletlere göndermiş olduğumuz peygamberleri, mü'min ve itaatkâr olan kulları yüksek dereceler ve sevâpla müjdelemek, inkârcı ve isyancı kulları da ceza ve aşağılıkla uyarmak için göndermişizdir. Kâfir olanlar, müjdeleyici ve uyarıcı olan, peygamberlerle bâtıl yolla mücadele ederler ve: "Sizler de bizim gibi insanlarsınız. Eğer Allah dilemiş olsaydı, gökten melekler indirir" derler ve mûcizelerin ortaya çıkışından sonra âyetler isterlerdi. Onlar bu mücadeleyi, Rasullerin getirdikleri hakkı çürütmek ve iptâl etmek için yaparlar. Onlar, birlik ve kudretimizi gösteren âyetlerimizi ve uyarılıp korkutuldukları azabı alaya aldılar.

57. «Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldığı halde, onlardan yüz çevirenden ve kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır?»

Buradaki soru, kınama ve uyarma içindir. Yani, kendisine Kur'ân'la nasihat edildikten sonra, onu dinleyip anlamıyan ve düşünmeyen ve ondan yüz çeviren insandan daha zalim kim olabilir? Onlar, kendilerinin işlemiş oldukları inkâr ve isyan suçlarını unutmuşlar ve çekecekleri cezayı da düşünmemişler, iyilik yapanın da, kötülük yapanın da mutlaka karşılığını göreceğini nazarı itibara almamışlardır.

İnsanlar, birçok işlerini elleriyle yaptıkları için, ellerinin dışındaki organlarıyla yapmış oldukları bazı şeyler de "ellerinin yapmış olduğu" şeklinde ifade edilmiştir. Hatta, kalbiyle yapmış olduğu bazı şeylere de, "bu senin elinin yaptığıdır" denir.

Bazıları şöyle der: "İnsanların, *'zalim'* diye adlandırılmaya en lâyık olanları, Allah'ın âyetlerini gördüğü halde onlardan ibret almayan, hayır yolunu görüp de ondan yüz çevirenler ve şer yerleri görüp de oraları terketmeyip şer işlere koşanlarıdır."

«Biz, onların kalpleri üzerine, onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içerisine de ağırlık koymuşuz.» Onların unutmalarının ve yüz çevirmelerinin sebebi, kalplerinin mühürlenmiş olmasıdır. Kulaklarına da sağırlık konmuştur. Onun içindir ki, Allah'ın âyetlerini anlıyamazlar.

«Onları doğru yola çağırsan da, bu halde asla doğru yola gelmezler.» Onları, kurtuluş yolu olan İslâm'a çağırsan, hayatları boyunca asla kabul etmezler.

58. «Rabbin çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Eğer, onları yaptıklarıyla hemen cezalandıracak olsaydı, onlar için azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlar için vadedilen bir zaman vardır ki, ondan kaçıp sığınacak bir yer bulamıyacaklardır.» Rabbin çok bağış sahibidir. Bağış (mâğfiret): Kulların işlediği günahlardan vazgeçip ve onlara kulun işlediği kadar ceza vermemektir.

O, yarattıklarına çok merhametlidir. Rahmet, nimet vermek demektir.

Eğer Allah, kulların işlemiş olduklarına hemen ceza verecek olsaydı, onu ihmal etmeden dünyada derhal cezalandırırdı. Fakat O, bu konuda acele edip onları derhal cezaya çarptırmadı. Onlar için bir ceza zamanı vardır. O da Bedir ya da kıyamet günüdür. O zaman orada cezalarını çekeceklerdir. O zaman geldiğinde, Allahu Teâlâ'dan başka kaçıp sığınacakları hiçbir yer bu-

lamıyacaklardır.

59. «İşte şu kentler! Ne zaman zulmettilerse, Biz de onları helâk ettik. Onları helâk etmek için de belli bir vakit tayin etmiştik.» Bu kentlerden kasıt, Ad ve Semûd gibi milletlerin yaşadıkları kentlerdir. Onlar ne zaman Mekke'lilerin yaptığı gibi zulüm ve haksızlık yapmış iseler, kendilerini perişan etmişizdir. Mekke'liler; çeşitli yalanlama, isyan ve kavgalar ederek zulüm yapmışlardı. Onların helâk olmaları için de belli bir vakit belirlemiş ve o vakitten geri kalamamışlardı.

Bu âyetlerde bir çok işaretler vardır :

1) İnsanların hidayete ermeleri için bir takım sebepler vardır. Ancak insanlar, Allah'ın hidayeti olmadan doğru yolu bulamazlar.

2) Bâtıla sapan kimseler, hakkı bâtıl, bâtılı da hak olarak görürler. Bunun sebebi, kalplerinin kör, akıllarının da zayıf olmasıdır. Peygamberleriyle, onları bilemediklerinden ve sapıklıklarından mücadele ederler ve hakkı ortadan kaldırmaya çalışırlar.

3) Allahu Teâlâ'nın dünyadaki rahmeti, hem mü'minlere hem de kâfirlere olmak üzere geneldir. O, kâfirlere, işlediklerinin cezası olmak üzere hemen rızıklarını kesmez. Bizim sünnetimizde, zâlime zaman tanımak vardır, onu ihmal etmek yoktur. Mazlumun duası makbul olan dualardandır. Peygamber (s.a.v.) efendimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır : *" Mazlumun bedduasından korkunuz. Onun yapacağı beddua ile Allah arasında perde yoktur."* [11]

60. «Bir zaman Mûsâ, genç adamına demişti ki : 'Ben, iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayıp gideceğim, yahut da uzun zamanlar geçireceğim.'»

Rivayet edildiğine göre : Mûsâ peygamber, Kıptî'lerin helâk oluşundan sonra, İsrailoğullarıyla birlikte Mısır'a çıktığında, Allahu Teâlâ ona, milletine, Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerini hatırlatmasını emretmişti. Milletine etkili bir nutuk çekti. Onunla kalpler yumuşadı, gözlerden yaşlar aktı. Bunun üzerine İsrailoğullarının ilim adamlarından birisi, "Ey Mûsâ kim da-

11- Bu, Buharî ve Müslim'in tahric ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Bu, Hz. Muaz'ın şu hadisidir: *"Sen ehli kitapıan bir kavme geleceksin. Onları Allah'tan başka ilâhın olmadığına çağır..."* O hadiste *"Mazlûmun bedduâsından sakın. Onunla Allah arasında perde yok"* cümlesi vardır.

ha iyi bilir?" diye sordu. Mûsâ da "ben" cevabını verdi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ, Mûsâ peygamberi azarladı. Çünkü, en iyi bilmeyi Allah'a, nisbet etmemişti. Bundan sonra Allahu Teâlâ Mûsa peygambere, iki denizin bitiştiği yerde bir kul olduğunu, bu kulun adının Hızır olduğunu ve o kulun Mûsâ'dan daha iyi bildiğini vahyetti. Bunun üzerine Mûsâ peygamber: "Ey Rabbim! Onu nerede bulabilirim ve onunla nasıl görüşebilirim?" diye yalvardı. Allahu Teâlâ: "Onu, sahildeki kayanın yanında ara. Oradan sepetine bir balık al ki sana azık olsun. Onu kaybettiğinde, Hızır oradadır" dedi. Mûsâ da bir balık alıp zenbiline koydu ve genç adama: "Balığı kaybedince bana bildir" dedi.

Âyetin anlamı : "Mûsâ b. İmran'ın, ibret olsun diye genç delikanlısına söylediği sözü hatırla." O genç delikanlı, Hz. Mûsâ'nın kız kardeşinin çocuğu olan Yûşâ' b. Nûn'dur. Mûsâ peygamberin ashâbının büyüklerindendir ve ölünceye kadar ondan hiç ayrılmamıştır. Mûsâ'nın ölümünden sonra, onun şeriatini devam ettirmiştir. Mûsâ peygamberden sonra, İsrailoğullarının en büyüğüdür. *"Genç adamı"* adı verilmesinin sebebi, ona uyması ve ona hizmet etmesinden dolayıdır. Böyle denmesinin sebebi, edep kuralını öğretmektir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): *"'Genç yiğitim, genç kızım' desin. 'Kölem, câriyem' demesin buyurmuştur."*[12] Mûsâ peygamber bu genç adamına, iki denizin birleştiği yere kadar durmayıp gideceğini, yahut da uzun zaman geçireceğini söylemişti. O iki denizin birleştiği yer, doğu tarafından Fars ve Rum denizinin birleştiği yerdir. Orası, Allahu Teâlâ'nın, Hızır'la Mûsâ'yı birleştirmeye söz verdiği yerdir. Mûsâ peygamber, bu yeri bulabilmek için uzun zaman gideceğini söylemiştir.

Fahreddin Râzî, der ki : "Bu ifadeler, Mûsâ peygamberin, kendisinin çetin zorluklara katlanmaya hazırladığını belirtmektir. O, ilim elde etmek için, bu sıkıntılara katlanmıştır. Bundan dolayıdır ki, batıda olan bir öğrenci, doğudaki bir ilmi almak için yolculuğa çıksa buna değer."

Hatip'in *Ravza* adlı eserinde de şöyle denilir: "Adamın birisi, bir tek hadis elde etmek için, Medine'den Mısır'a gelmiştir."

Mûsâ ve Yûşâ' da yaya olarak gitmişlerdir.

12- Hadisi Buhârî, Müslim ve Ebû Davud tahric etmişlerdir. Bu hadis, daha önce 1 numaralı dipnotunda da geçti. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/60.

61. «Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık, denizde bir deliğe doğru yola koyulmuştu.» Yani o ikisi, iki denizin uzantılarının ortasında uzunlamasına olan nerde ise biri birine kavuşacak yerine ulaştılar. Fakat balıklarını unuttular. Mûsâ, balığı arkadaşına hatırlatmayı unuttu. Arkadaşı da olayı bildirmeyi unuttu.

Balığın koyulmuş olduğu yol, denizde bir su deliğidir. Âyette geçen *"sereb"* kelimesi, alt kısmında bir delik olan yeraltı evi anlamı taşır. Burası tünel değildir. Buranın çıkışı olmadığından "sereb" kelimesiyle ifade edilmiştir. Çıkışı olsaydı, tünel denirdi.

Allahu Teâlâ, suyun balık üzerine akışını tuttu ve su da, balık yolundan çekilmek suretiyle, açık bir delik ve tünel haline geldi. Buhari ve Müslim'de bildirildiğine göre, Hz. Peygamber de bu durumu bu şekilde açıklamıştır.

62. «Buluşma yerini geçtiklerinde Mûsâ genç adamına: 'Getir bize kahvaltımızı! Gerçekten bu yolculuğumuzda epeyce sıkıntıyla karşılaştık' dedi.» Günün kalan kısmında ise, buluşma yeri olarak tesbit edilen iki denizin bitiştiği yeri geçip gittiler. Sonraki gün balığı hatırlaması için Mûsâ'ya açlık verilmişti. İşte o zaman eski isteğine dönmüş ve delikanlısına: *"Getir bize kahvaltımızı!. Gerçekten bu yolculuğumuzda epeyce sıkıntıyla karşılaştık"* demişti. Burada yiyecekleri şey, balıkları idi. Kahvaltı (Ğadâ) günün başındaki yenen yemektir. Akşam yemeği ise "Aşâ"dır.

Yemin ederim ki buluşma yerini yürüyerek geçtikten sonra birçok yorgunlukla karşılaştık.

Nevevî der ki : "Mûsâ yemek istesin diye, kendisine açlık ve yorgunluk verilmiştir. Böylece Yûşâ' ona balığı hatırlatmıştır."

Hadiste de buyurulur ki : *"Mûsâ, kendisine emredilen yeri geçinceye kadar sıkıntıya düşmemiştir."*

63. «Genç adam: 'Gördün mü, kayaya sığındığımız zaman, balığı unutmuşum. Onu söylememi, bana şeytandan başkası unutturmadı. Denizde, kendisine şaşılacak bir yol tutup gitmişti' dedi.» Yani, "kayaya varıp da orada konakladığımızda, bana olanlara şaştım. Ben, orada balığı ve onda gördüğüm acayip durumları sana hatırlatmayı unuttum" dedi. Sonra da, ona bunları şeytanın unutturduğunu belirterek özür diledi. Çünkü, bunları Mûsâ'ya hatırlatmış olsaydı, buluşma yerini geçmiyecekler ve yorulmayacaklardı.

Balık da, denizde kendisine tuhaf bir yol tutup gitmişti. Denizde kendisine kemer ve su altı evi şeklinde bir yol açılmış ve oraya dalıp gitmişti. Burada sanki denmek istenmiştir ki : "Balık canlandı, hareketlenip denize düştü. Sonra da kendisine acayip bir yol tutturarak oraya dalıp kayboldu."

64. «Mûsâ: 'İşte aradığımız o idi' dedi ve hemen izlerinin üzerine geri döndüler.» Balık hakkında kendisine anlatılanlardan sonra Mûsâ, "işte bizim aradığımız da bu idi" dedi. Çünkü bu durum, Hızırla buluşma isteğinin başarısına işaretti. Daha sonra ise, aynen geldikleri yolu takip etmek suretiyle geri döndüler. Ki orası, nehrin denize döküldüğü taraftı. Geri dönüp gitme esnasında, izlerini takip edip arayarak, balığın canlanıp denize atladığı kayaya kadar geldiler.

65. «Derken, kullarımızdan birini buldular ki, Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve katımızdan ilim de öğretmiştik.» Orada Allah'ın kullarından birisini buldular. Bu, kul elbisesine bürünmüştü. Hz. Mûsâ ona selâm verip kendisini tanıttı. Daha sonra da, kendisinden bazı şeyler öğrenmek için geldiğini anlattı. İlim adamlarının çoğunun görüşüne göre, bu kul Hızır'dır ve bu isim onun lâkabıdır. Hızır'a bu lâkabın veriliş sebebi, bir hadiste şöyle anlatılır: *"O kuru beyaz bir yere oturdu. Sonra peşinden oradaki yeşil otlar boy attı."*

Allahu Teâlâ Hızır'a, kendi katından bir fazilet ve yetki vermişti ve yine onu vasıtasız bir şekilde birtakım bilgilerle donatmıştı.

66. Mûsâ ona: 'Sana öğretilen ilimden, bana da doğruyu gösteren bir bilgi öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?' dedi.» Mûsâ peygamber Hızır'la karşılaşıp tanıştıktan sonra, kendisine bazı bilgiler öğretmesi için, Hızır'a arkadaşlık teklifinde bulunuyor. Yani Mûsâ, Hızır'ın kendisine bilgi vermesi konusunda, kendisinden izin istiyor. Onun, öğrenmek için böyle demesi, uymanın şerefi konusunda yeterli delildir. O, Hızır'a uymakla, dini hakkında birtakım bilgiler elde edecektir.

Buradaki kelimelerin dizilişinden, Mûsa'nın konuşmasının gayet mütevazi bir üslûpta cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Kişi, kendisinden daha çok bilene, çok mütevazi davranması gerekir.

Fahreddin Râzî der ki : "Mûsâ peygamber, bu konuşma esnasında, kendisini ona tâbi kılarak, bütün edep kurallarını tatbik etmiştir. Âyette bu du-

rum açıkça görülmektedir. *'Sana tâbi olabilir miyim?'* ifadesinde, kendisinin az bilgiye sahip olduğunun, Hızır'ın ise bilgili olduğunun ikrârı vardır. Ve ona uymak için izin istemiştir. *'Bana da öğretmen için'* ifadesinden ise, Hızır'a verilen birçok ilimden, birazcık da ona öğretilmesi anlaşılır. Bilgi bakımından Hızır'la eşitlik değil de, ona verilen bilgiden biraz isteniyor. Fakir kimselerin, zenginlerin malından birazcık istemeleri gibi. *'Sana doğru yol olarak öğretilen ilimden'* ifadesinden de, kendisini doğru yola iletmesi, aksi halde haktan sapacağı anlaşılmaktadır."

Katâde der ki : "Eğer bir kimse, ilimle yetinecek olsaydı, Hz. Mûsâ yetinirdi. Fakat o yetinmedi, Hızıra uymak istedi."

Zeccâc da şunu söyler : "Burada Peygamberlerin büyüklerinden olan Mûsâ'nın yapmış olduğu şey, ilmi isteyerek yolculuğa çıkmanın gerekliliğine delildir. İlmin zirvesine bile varmış olsa durum aynıdır."

67. «O da Mûsâ'ya :'Sen benimle beraberliğe sabredemezsin' dedi.» Burada Hızır, Mûsâ peygamberin kendisiyle arkadaşlığa sabredemiyeceğini, buna gücü yetmiyeceğini açıkça ifade ediyor. Sanki o "Sen bu işi yapamazsın, olmaz" demek istiyor.

68. «'Mahiyetini kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredebilirsin?'» Hakkında bilgin ve haberin olmayan şeylere nasıl sabredebilirsin? Buradan anlaşılıyor ki Hızır, dış görünüm olarak kötü olan bazı gizli işleri yüklenmiştir. Sâlih bir kimsenin ise, böyle bir şeyi görünce sabretmesi imkânsızdır ve karşı çıkması gerekir.

69. «Mûsâ: 'İnşallah beni sabırlı bulursun. Emrine karşı gelmem' dedi.» Burada Mûsâ peygamber, olayı Allah'ın dileğine bağlıyarak, kendisinin Hızır'a itiraz etmiyeceğini belirtiyor. Olayı Allah'ın dileğine bağlaması; ya sabırda Allah'ın başarı ve yardımını istediği için, ya uğur dilemek için veyahut da işin zor olduğunu bildiği içindir. Çünkü, onun için kötülük gördüğü zamanda sabretmesi, çok çetin bir iştir. Allahu Teâlâ'nın desteği olmadan sabretmek imkânsız bir şeydir. "Beni sabırlı bulacaksın. Sana hiçbir konuda karşı çıkmayacağım. Bana verdiğin hiçbir emirden de kaçmıyacağım," dedi.

Mûsâ'nın bu sözleri üzerine, Hızır ilim öğrenmesi şartıyla ona uymasına izin veriyor. Fakat Mûsâ'dan, onunla arkadaşlık yapması esnasında, uyması gereken bazı şartlar da istiyor .

70. «O kul: 'O halde, eğer bana tâbi olacaksan, ben sana anlatıncaya kadar, hiçbir şey hakkında bana soru sorma' dedi.» Benim yaptığımı gördüğün şeylerde, hoşuna gitmeyenler olursa, benimle münakaşaya girme ve soru sorma yoluna gitme! Bütün bunlar bir hikmetten dolayı yapıldığı için, itiraz da etme! Tâ ki, ben sana açıklamalarda bulununcaya kadar.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Hızır'ın yapmış olduğu bütün işlerde, mutlaka bir iyi sonuç ve hikmet vardır.

فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِى ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ أَخَرَقْتَهَا
لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا إِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَن
تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى
مِنْ أَمْرِى عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا لَقِيَا غُلَٰمًا فَقَتَلَهُۥ
قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ ۖ لَّقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾
قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِن
سَأَلْتُكَ عَن شَىْءٍۭ بَعْدَهَا فَلَا تُصَٰحِبْنِى ۖ قَدْ بَلَغْتَ مِن لَّدُنِّى
عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَيَآ أَهْلَ قَرْيَةٍ ٱسْتَطْعَمَآ أَهْلَهَا
فَأَبَوْا۟ أَن يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَن يَنقَضَّ فَأَقَامَهُۥ

قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ
سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ
فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ
وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ
فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾
فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾
وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ
تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا
أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ
عَنْ أَمْرِي ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

71. Bunun üzerine yürüyüp gittiler. Gemiye bindiklerinde, onu deldi. (Mûsâ): "Halkını boğmak için mi onu deldin. Doğrusu, kötü bir iş yaptın!" dedi.

72. O kul : "Sen benimle olmaya sabredemezsin demedim mi?" dedi.

73. Mûsâ : "Unuttuğum şeyden dolayı beni kınama ve bu

işimde bana güçlük çıkarma!" dedi.

74. Yine yürüyüp gittiler. Derken bir oğlan çocuğuna rastladılar ve o kul hemen onu öldürdü. Mûsâ : "Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha! Gerçekten sen, çok kötü bir iş yaptın!" dedi.

75. O kul : "Sana, 'benimle beraber olmaya sabredemezsin' demedim mi?" dedi.

76. Mûsâ da ona : "Eğer bundan sonra, bir daha sana birşey sorarsam, benimle arkadaşlık etme! Muhakkak o zaman tarafımdan bir özre ulaşmışsındır" dedi.

77. Bundan sonra, yine yürüyüp gittiler. Bir köy halkına vardılar ve onlardan yiyecek istediler. Köy halkı ise, onları misafir etmekten kaçındı. Derken, orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular ve Hızır onu doğrulttu. Bunun üzerine Mûsâ : "İsteseydin bunun ücretini alırdın" dedi.

78. O kul: "İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü bildireceğim" dedi.

79. "Deldiğim o gemi, denizde çalışan zavallılarındı. Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların ilerisinde, bütün gemileri zorla alan bir kral vardı.

80. Çocuğa gelince: Onun anne ve babası mü'min insanlardı. Bunun için onlara, azgınlık ve inkâr bulaştırmasından korktuk.

81. Rablerinin o çocuktan daha temiz ve (onlara) daha çok merhamet eden birini vermesini istedik.

82. Duvar ise, şehirdeki iki yetim çocuğun idi. Altında, onlara ait bir hazine vardı. Babaları da iyi bir kimse idi. Rabb'in diledi ki, onlar büyüyüp akılları ersin ve Rabbinden bir lütuf olarak kendi hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. Senin sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur işte!"

71. «Bunun üzerine yürüyüp gittiler.» Hızır ve Mûsâ (a.s.) sahilde gemiyi aramaya koyuldular. Genç adam Yûşâ' da onlara uymuş gidiyordu. Fakat burada zikredilmemiştir. Bu duruma, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu sözü işaret etmektedir : *"Derken yanlarına bir gemi uğradı ve bu geminin kendi-*

lerini taşımalarını söylediler. Gemide bulunanlar Hızır'ı tanıdılar ve onları ücretsiz olarak taşıdılar."

«Gemiye bindiklerinde, onu deldi.» Bu üçlü grup gemiye bindiklerinde, Hızır gemiyi deldi. Suyun tam ortasına vardıklarında, Hızır bir balta alıp, gemidekilere çaktırmadan gemiyi yardı. Yani, geminin suya gelen taraftaki tahtalarından iki tahtayı söktü. Buradan anlaşılan, geminin kusurlu olarak görünmesi için, yan tarafına bir yara açtı. Bu yara ile, gemide bulunanlar batma tehlikesine maruz kalmazlar.

«Mûsâ : 'Halkını boğmak için mi onu deldin. Doğrusu, kötü bir iş yaptın!' dedi.» Mûsâ peygamber, Hızır'ın yaptığı bu işi beğenmiyerek: " Ey Hızır! İçinde bulunanları boğmak için mi gemiyi deldin? Gemiyi delmek, onun içerisine suyun girmesiyle batmasına sebep olacaktır. Halbuki onlar, bize iyilik ettiler, bizi ücretsiz olarak taşıyorlar. Onların bize yaptıkları bu iyiliğin karşılığı gemiyi delmek midir? Sen bu hareketinle, hoş olmayan ve tuhaf bir iş yaptın" der.

72. «O kul : 'Sen benimle olmaya sabredemezsin demedim mi?' dedi.» Hızır, Hz. Mûsâ'nın bu çıkışması üzerine, daha önce kendisine söylediği sözü hatırlatıyor ve: "Ben sana, benimle olmaya kesinlikle dayanamazsın demiştim" diyor. Bu ifade, daha önce kendisine bir uyarı yapıldığına işaret eder ve Mûsâ'nın sözünü yerine getiremediğine dikkatleri çeker. Bunun üzerine Mûsâ peygamber de :

73. «Mûsâ : 'Unuttuğum şeyden dolayı beni kınama.» Yaptığın işlerin hikmetleri konusunda, bana açıklama yapmadıkça, sana soru sormamamı tavsiye etmiştin. Bunu unuttuğum için beni hesaba çekme. Çünkü, unutarak hata yapan hesaba çekilmez. Nitekim *Buharî*'de bulunan sahih bir hadiste de şöyle buyurulur : *"Mûsâ'nın ilk yaptığı unutmadan, ikincisi aşırı hassasiyetten, üçüncüsü ise kasıtlı idi."*

«Ve bu işimde bana güçlük çıkarma!' dedi.» Bana birtakım sorumluluklar yükleyerek, sana tâbi olmam konusunda beni zorluk altında bırakma! Sana uymam için işimi zorlaştırma. Kolaylık göster bana. Ben seninle arkadaşlık yapmak istiyorum. Sana arkadaş olmanın ise, affetmek çekişmemek ve bazı şeyleri görmezlikten gelmekten başka yolu yoktur.

74. «Yine yürüyüp gittiler.» Hızır, Mûsâ peygamberin özürünü kabul etti ve birlikte gemiden çıkıp gittiler.

«Derken bir oğlan çocuğuna rastladılar ve o kul hemen onu öldürdü.» Uğramış oldukları köyün dışında bir çocuğa rastladılar ve hemen o çocuğu öldürdü. Bu konuda Hz. Peygamber de şöyle buyurur : *"Sonra geniden çıktılar. Sahilde giderlerken, Hızır, çocuklar arasında oynayan bir çocuk gördü ve kafasını tutup koparmak sûretiyle onu öldürdü."*[13] *Sahihayn*da Ubey b. Kâ'b'dan böyle bir rivayet de vardır.

«Mûsâ: 'Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha!» Henüz küçük olduğu için bülûğa ermiyen ve günah işlememiş tertemiz bir çocuğu öldürdün öyle mi? Bu görüş çoğunluğun görüşüdür. Yani, o çocuk bir kimseyi öldürmemiş ki, kısas olarak kendisi de öldürülmüş olsun. Hiçbir suç işlemeksizin öldürüldü o çocuk.

«Gerçekten sen,» bununla da **«çok kötü bir iş yaptın!' dedi.»** Sen çok fena bir iş yaptın. Buna sessiz kalınması mümkün değil.

75. «O kul: 'Sana, benimle beraber olmaya sabredemezsin demedim mi?' dedi.» Burada Mûsâ peygambere, kendisine yapılan nasihatı terkettiği için kesin bir uyarı vardır. Âyette geçen *"leke-sana"* ifadesi, kendisine yapılan uyarının artırılmış olduğunu bildirir. Çünkü o, ikinci defa ahdini bozmuştu.

76. «Mûsâ da ona : 'Eğer bundan sonra, bir daha sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme!» Bundan sonra benimle arkadaşlık etme, bana yakın olma ve beni kendinden uzaklaştır! Eğer bir daha sana arkadaşlık etmek isteğinde bulunursam,**«Muhakkak o zaman tarafımdan bir özre ulaşmışsındır' dedi.»** Yani, eğer bir defa daha sana arkadaşlık teklifinde bulunursam, artık benin arkadaşlığımı kabul etmemen için, senin yeterli özürün vardır. Çünkü sana, üçüncü kez muhalefet etmiş olurum.

77. «Bundan sonra, yine yürüyüp gittiler.» Bu şartlar üzerinde anlaştıktan sonra, yine yollarına devam edip gittiler.

«Bir köy halkına vardılar ve onlardan yiyecek istediler.» Burası Antakya'dır. Burada onlar, kendilerine yemek ikram edilmesini istediler. Her ne kadar "istemediler" denildi ise de, oraya varmaları ve orada konaklamaları, onlardan yemek istedikleri anlamını ifade eder.

13- Hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

«Köy halkı ise, onları misafir etmekten kaçındı.» Orada bulunan halk, bu konukları ağırlamaktan çekindiler.

«Derken, orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular ve Hızır onu doğrulttu.» Hz. Peygamber'den rivayet edildiğine göre Hızır, eliyle işaret etmek suretiyle yıkılmak üzere olan o duvarı düzeltti.

«Bunun üzerine Mûsâ: 'İsteseydin bunun ücretini alırdın' dedi.» İsteseydin, yapmış olduğun bu işin karşılığında bir ücret alırdın ve onunla yemek satın alırdık. Böyle söylemesinin sebebi, Mûsâ'nın yemeğe ihtiyacının olmasıydı.

78. «O kul: 'İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır.» Şu anda, seninle aramızın ayrılacağı zaman gelip çatmıştır. Artık üçüncü itiraz da gerçekleşmiş olup, "bana arkadaşlık etme" diye söz verdikleri noktaya ulaşılmıştır.

«Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü bildireceğim' dedi.» Âyette ki, "iç yüzü" diye terceme ettiğimiz *"tevîl"* kelimesi; bir şeyi aslına döndürmek, manâsına gelir. Buradaki anlamı ise, işin dönüp dolaşıp varacağı nokta, netice ve sonuçtur. O, olayın te'vîli değil, bilgiler vermekti. Olayın iç yüzü şudur: Gemiyi düşman ellerden kurtarmak, çocuğun anne ve babasını en iyi bedel karşılığında o çocuğun şerrinden kurtarmak, ve de yetimlere ait olan hazinenin, yetimler büyüyünce ortaya çıkarılmasını istemekti.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *" Allahu Teâlâ, o iki kişinin haberini bize bildirmesine kadar, Mûsâ peygamberin sabretmesini isterdik."* Yani, bize onların durumlarını vahyetmesine kadar.

79. «'Deldiğim o gemi, denizde çalışan zavallılarındı.» O zayıf kişiler on erkek kardeşti. Beş tanesi kronik hasta idi. Onun için, bu gemiyi zalimlere karşı koruyamazlardı. Onlar, kazanç elde etmek için, denizde ücretle çalışıyorlardı. Burada çalışma olayının hepsine isnat edilmesi, tağlib-ekseriyet içindir. Veya, vekillerin yaptığı işler, onları vekil edenlerin işleri anlamınadır.

Allahu Teâlâ onları "fakirler" değil, *"mesâkîn-zavallılar"* olarak isimlendirmiştir. Bunun sebebi, onların zalim krala karşı âciz kalmaları ve bir kısmının müzmin hasta olmasıdır. Buradaki "miskin-zavallı", bir şeyden ötürü âciz kalan kimsedir. Yoksa, kendisine zekât ve sadaka verilebilecek olan

fakirler grubundan olan miskin değildir. İşin aslı budur.

Allahu Teâlâ'nın hikmet ve dileği gereği, **«Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların ilerisinde, bütün gemileri zorla alan bir kral vardı.»**

Âyette geçen *"verâ-ileri, ön"* kelimesi, her ne kadar "arka" anlamında ise de, buradaki anlamı "ileri"dir. Çünkü bu kelime, zıt anlamında da kullanılan kelimeler grubundandır. Nitekim bir yer de de "Onların veralarında-önlerinde engel vardır" denmektedir.

Adı geçen kral, inkârcı bir kraldı ve sağlam olan her gemiyi sahibinden zorla alırdı. Zorla ellerinden alma korkusu, o gemiyi kusurlu hale getirmesine sebeptir.

80. «Çocuğa gelince: Onun anne ve babası mü'min insanlardı. Bunun için onlara, azgınlık ve inkâr bulaştırmasından korktuk.» Hızır'ın öldürmüş olduğu çocuğa gelince, o çocuğun anne ve babası, Allah'ı bir tek olarak tanıyan sevgili kullardandılar. Bu çocuk büyüdüğü zaman, onlara azgınlık ve sapıklık vermesinden korktuk. Onlar mü'mindiler. Fakat çocuklarına olan sevgileri, ona uyarak imandan sonra küfre girmelerine sebep olabilirdi. Hidayetten sonra sapıklığa düşebilirlerdi. Hızır bu durumlardan korkuyordu. Çünkü Allahu Teâlâ ona, çocuğun inkârcı olarak yaratılmış olduğunu bildirmişti.

81. «Rablerinin o çocuktan daha temiz ve (onlara) daha çok merhamet eden birini vermesini istedik.» Biz istedik ki, o anne ve babanın Rabbi olan Allah, o çocuk yerine onlara, günahlardan ve kötü ahlâktan arıtılmış ve anne babasına daha çok itaatkâr olan merhametli birisini versin.

İbni Abbas (r.a.) şöyle der : "Allahu Teâlâ bunun yerine onlara bir kız çocuğu vermiş, bir peygamber de o kız ile evlenmiş ve çok değerli peygamberler doğmuştur."

82. «Duvar ise, şehirdeki iki yetim çocuğun idi. Altında, onlara ait bir hazine vardı.» Sözü edilen duvar, daha önce geçen Antakya adındaki kentteki iki yetim çocuğun idi. Bu duvarın altında gömülü olan altın ve gümüşten bir hazine vardı. Bu durum Hz. Peygamber'den merfu' olarak rivayet edilmiştir.[14]

14- Merfû, Hadis usûlü ilminde bir terimdir. Bizzat Hz. Peygamberden nakledilen haberlere denilir.

Âyetteki hazineden maksadın, altın ve gümüş olduğu açıktır. Çünkü bir âyette geçen: *"...Altın ve gümüşü biriktirenler..."* (Tevbe: 34) kapsamına giren ve yerilen bir altın ve gümüş biriktirme vardır ki, yerilen bu hazine, zekâtı verilmeyen, kendisine ait hukuk yerine getirilmeyen hazinedir.

«Babaları da iyi bir kimse idi.» Bunların babası güvenilir bir adamdı. Orada bulunan halk, emanetlerini ona teslim ederlerdi ve sağlam olarak da geri alırlardı. Babaları sâlih kimse olduğu için, o çocukların canları ve malları korundu.

Câfer b. Muhammed şöyle der : "O ikisi ile sâlih babaları arasında yedi tane baba vardır. Burada gömülen hazine, yedinci dedelerinindi."

«Rabbin diledi ki, onlar büyüyüp akılları ersin ve Rabbinden bir lütuf olarak kendi hazinelerini çıkarsınlar.» Rabbinin, duvarın düzeltilmesini dilemesinin sebebi, o iki yetim çocuğun büyüyüp rüştlerine erişerek, görüş sahibi olmalarını beklemektir.

Burada Hızır, yapılan çirkin işi kendi nefsine isnad ederek: *"O gemiyi kusurlu yapmak istedim"* diyor. Çocuğun öldürülmesi olayını ise *"Haşînâ-korktuk"* kelimesiyle ifade ediyor ve çoğul *"nâ"* sîgası (kipi) kullanıyor. Bunun sebebi, inkârdan herkesin korkmasının gerektiğine işaret etmektir. Duvarın düzeltilmesi konusunda ise : *"Rabbin diledi ki, onların akılları ersin"* ifadesi kullanılmak suretiyle, akılların ermesinin ve insanların büyümesinin başkalarının değil de, sadece Allah'ın iradesine bağlı olduğu gerçeği vurgulanmıştır. Bu konuda, Allah'tan başka hiçbir varlığın etki ve tesiri olamıyacağına dikkatler çekilmiştir. Birinci ifade, kendi zâtında çirkin bir kötülüktür. İkincisi, sadece bir hayır, üçüncüsü ise, hayır ve şer karışıktır.

Hz. Hızır'ın duvarı düzeltmesinin sebebi, çocukların büyüyerek, duvarın altındaki hazineyi kendilerinin çıkarmalarını temin etmektir. Hızır (a.s.) demek istiyor ki: "Eğer duvarı düzeltmeseydim, duvar yıkılacaktı ve altından hazine çıkacaktı. Çocukların bu hazineyi korumaya ve kullanmaya güçleri yoktu. Bütün varlıkları kaybolup gidecekti."

Dense ki : "O yetim çocukların biri veya onların vasîsi, duvarın altında hazinenin olduğunu bilmiş olsa, duvarın yıkılmasını önlerdi. Eğer bunu bilmiyorlarsa, duvarın altındaki hazineyi nasıl çıkarabilirler ki?" Bu soruya şu cevabı vermek mümkündür: "İki yetim bu durumu bilmiyorlardır, sadece onların vasîsi biliyordur. Fakat o esnada, vasîsi de orada yoktur. Fahreddin

Râzî'nin tefsirinde de aynı şey söyleniyor."

Fakir de şöyle der: "Çocukların onu bilmedikleri tezine, kesin güvenemeyiz. Çünkü Allah Teâlâ, duvar altında bulunan hazinenin yerini, herhangi bir yolla o yetimlere bildirmeye kâdirdir. Allah Teâlâ bildirir ve çocuklar da onu kolaylıkla çıkarırdı. Sonra, hazine arayıcıları her zaman yerini bilmedikleri defineleri bulurlar. Bu durum nadir olan bir durum değildir. Allahu Teâlâ'nın Hızır'ı bu şekilde hareket ettirmesi, o iki çocuk için bir lütuftur. Allahu Tealâ onlara rahmetini ihsan etmiştir.

«Ben bunları kendiliğimden yapmadım.» Ey Mûsâ! Benim yaptığım işlerden görmüş oldukların; gemiyi delme olayı, çocuğu öldürme olayı ve duvarı düzeltme olayı, benim kendi görüş ve içtihadımla yaptığım şeyler değildir. Ben onları, Allah'ın emri ve vahyi üzerine yaptım.

Bu ifadeler, Mûsâ'ya zor gelen problemlerin çözümü ve onun görünürde çirkin olan uygulamasına bir mâzeret olarak zemin hazırlamaydı.

«Senin sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur işte!'» İşte bu anlatılanlar, neticesine sabredemediğin durumların içyüzüdür.

Rivayet edildiğine göre: Hz. Mûsa, Hızır'dan ayrılmak istediğinde, Hızır ona şöyle demiş : "Eğer sabretseydin, bin türlü şaşırtıcı şey göreceksin. Gördüğün her şaşırtıcı şey de, bir önceki gördüğünden daha şaşırtıcıdır." Bu sözler üzerine Mûsâ, ayrılığına ağlamış ve "bana nasihat et" demiştir. Hızır da ona " bilgiyi, insanlara anlatmak için değil, onunla amel etmek için iste" demiştir.

Hızır'ın diğer bazı öğütleri de şöyledir: "Faydalı ol, zararlı olma! Güler yüzlü ol, asık suratlı olma! İnatçı olmaktan sakın! Boş yere dolaşma! (İhtiyacın olmadan yürüme!) Bir tuhaflık olmadıkça gülme! Günah işleyenleri, pişmanlık duydukları zamandan sonra ayıplama! Sağ kaldığın müddetçe, kendi hataların için ağla! Bugünün işini yarına bırakma! Gayretini hedefine yönelt. Seni ilgilendirmeyen şeye karışma! Yapacağın şeyi açıktan açığa yap ve gücün olduğu müddetçe de iyilik yapmaya bak!"

Bu nasihatler üzerine Hz. Mûsâ şöyle der : "Çok güzel öğütler verdin. Allah sana bol nimetler ihsan etsin seni rahmetine daldırsın ve seni düşmanının şerrinden kurtarsın."

Muhammed b. Münkedir de şöyle der : "Allahu Teâlâ, sâlih bir insanın

hatırına, onun çocuklarını, torunlarını ve akrabasanı korur. Onlar, Allah'ın koruma ve gözetiminde olurlar."

Said b. Müseyyeb de der ki : "Ben namaz kılıyor ve oğlumu anıyorum. Böylece namazımı uzatmış oluyorum."

"O ikisinin babası sâlih bir kimse idi" ifadesi hakkında İbni Abbas şunu söyler : "O iki çocuk, babalarının sâlih kimse oluşları sebebiyle korunmuşlardır."

Anlatıldığına göre, sâlihlerden bir kimsenin, kral aleyhine söylediği bazı sözler, kralın kulağına gitmiş. Kral da bu adamı öldürmeyi planlayarak, huzuruna çağırmış. Sâlih adam kralın huzuruna çıkınca, kralın ikramına mazhar olmuş ve kral onu serbest bırakmış. Bu işi nasıl başarıp da kralın şerrinden kurtulduğunu soranlara şu cevabı vermiş : "Ondan kurtulmak için, 'Ey babaları hatırına iki çocuğu koruyan Allah! Beni de atalarım hatırına koru!' dedim."

وَيَسْـَٔلُونَكَ

عَن ذِى ٱلْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَـٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾

فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ ٱلشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ

فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِندَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَـٰذَا ٱلْقَرْنَيْنِ إِمَّآ أَن

تُعَذِّبَ وَإِمَّآ أَن تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ

فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨٧﴾
وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُ
مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ
وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَل لَّهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾
كَذَٰلِكَ ۖ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾
حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ
مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَن تَجْعَلَ
بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي
بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾ آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتَّىٰ
إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انفُخُوا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ
آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُوا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا

اَسْتَطَاعُوْا لَهٗ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِّنْ رَّبِّيْ ۚ فَاِذَا جَآءَ
وَعْدُ رَبِّيْ جَعَلَهٗ دَكَّآءَ ۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّيْ حَقًّا ﴿٩٨﴾ وَتَرَكْنَا
بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَّمُوْجُ فِيْ بَعْضٍ وَّنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَجَمَعْنٰهُمْ جَمْعًا
﴿٩٩﴾ وَّعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكٰفِرِيْنَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾ الَّذِيْنَ
كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِيْ غِطَآءٍ عَنْ ذِكْرِيْ وَكَانُوْا لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ
سَمْعًا ﴿١٠١﴾ اَفَحَسِبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ يَّتَّخِذُوْا عِبَادِيْ مِنْ دُوْنِيْٓ
اَوْلِيَآءَ ۭ اِنَّآ اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكٰفِرِيْنَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ
بِالْاَخْسَرِيْنَ اَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ وَلِقَآئِهٖ فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيْمُ لَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوْا وَاتَّخَذُوْٓا
اٰيٰتِيْ وَرُسُلِيْ هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا
لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ
رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ
مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ
إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا
وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

83. Sana Zü'l-Karneyn'i soruyorlar. De ki : "Size onun hakkında bir haber okuyacağım."

84. Gerçekten Biz onu, yeryüzünde iktidar sahibi kıldık ve ona her şeyden bir sebep verdik.

85. O da bir yol tutup gitti.

86. Güneşin battığı yere varınca, onu, kara balçıklı bir gözede batar buldu. Onun yanında bir de kavim buldu. Dedik ki: "Ey Zü'l-Karneyn! Onlara ya azap edersin, ya da kendilerine güzel davranırsın."

87. O da : "Kim haksızlık ederse, ona azap edeceğiz. Sonra o, Rabbine döndürülecektir. Allah da ona, görülmemiş bir azap edecektir" dedi.

88. "Fakat, inanıp iyi iş yapan kimseye de en güzel mükâfat vardır. Ona, buyruğumuzdan kolay olanı söyleriz."

89. Sonra yine bir yol tutup gitti.

90. Güneşin doğduğu yere varınca, onu öyle bir kavim üzerine doğuyor buldu ki, onlara, kendilerini güneşten koruyacak

bir siper yapmamıştık.

91. İşte böyle. Onunla ilgili her şeyden haberimiz vardı.

92. Sonra yine bir yol tuttu.

93. Sonunda iki set arasına ulaşınca, onların önünde, neredeyse hiç söz anlamıyan bir kavim buldu.

94. Dediler ki : "Ey Zü'l-Karneyn! Ye'cûc ve Me'cûc Bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir set yapman için, sana bir vergi verelim mi?"

95. Dedi ki: "Rabb'imin beni içerisinde bulundurduğu şey daha hayırlıdır. Siz bana güç yönünden yardım edin de, sizinle onlar arasına sağlam bir engel yapayım.

96. Bana demir kütleleri getirin." İki dağın arasını aynı seviyeye getirince : "Üfleyin!" dedi. O demir kütlelerini bir ateş haline getirince: "Getirin bana da üzerine erimiş bakır dökeyim" dedi.

97. Onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.

98. Zü'l-Karneyn: "Bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi geldiğinde, o, bu seddi yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir" dedi.

99. O gün Biz onları, birbirine çarpıp dalgalanır bir halde bırakmışızdır. Sûr'a da üfürülmüş, böylece onları, bütünüyle bir araya toplamışızdır.

100. O gün kâfirlere, cehennemi açıkça göstermişizdir.

101. Onlar ki, Beni anmağa karşı, gözleri perdeli idi ve (Kur'ân'ı) dinlemeye tahammül edemiyorlardı.

102. Kâfirler, Beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz, cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.

103. De ki : "Size, yaptıkları işler bakımından en çok zarara uğrayanları haber verelim mi?

104. (Bunlar,) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatındaki çabaları boşa giden kimselerdir."

105. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden ve bu yüzden de amelleri boşa giden kimselerdir. Ki Biz onlar için, kıyamet gününde hiçbir ölçü koymayacağız.

106. İşte, inkâr ettikleri, âyetlerimi ve peygamberlerimi alaya aldıkları için, onların cezası cehennemdir."

107. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs Cennetleri vardır.

108. Orada sürekli olarak kalacaklardır. Oradan ayrılmak istemezler hiç.

109. De ki: "Eğer deniz, Rabbimin sözleri için mürekkep olsa, bir o kadar da eklesek, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenir. "

110. De ki : "Ben, sadece sizin gibi bir beşerim. Ancak bana, ilâhınızın sadece bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık her kim Rabb'ine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabb'ine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."

83. Ey Muhammed! **«Sana Zü'l-Karneyn'i soruyorlar.»** Yahudiler, Hz. Peygamber'i imtihan etmek için, ona dünyânın doğusunu batısını gezen Zü'l-Karneyn'i sorarlar. Bu şahıs Yunanlı Büyük İskender b. Filikus'tur. Dünyanın her yerini dolaşan bir kişidir ve tüm dünyaya hükmeden bir kraldır.

Mücâhid der ki: "Yeryüzüne dört kişi hakim olmuştur. İkisi mü'min, ikisi de kâfir. Mü'min olanlar; Hz. Süleyman ve Zü'l-Karneyn, kâfir olanları ise, Nemrûd ve Buhtu'n-Nasr'dır."

Zü'l-Karneyn, Hz. İbrahim döneminde yaşamış ve Nemrut'tan sonra gelmiş ve çok uzun zaman yaşamıştır.

İbni Kesir şöyle der : "Aslında o, ne peygamber, ne de melekti. Sadece sâlih ve âdil bir kraldı. Ülkelere hâkim olup, diğer kralları oraların halkını altetmiş, ülkeler ona boyun eğmişti. Zü'l-Karneyn adı verilmesinin sebebi, onun, güneşin iki tarafına da , yani hem batıya, hem de doğuya ulaşmış olmasından idi. İkinci Zü'l-Karneyn ise, Rûmî (Rum olan-Yunanlı) İskender'dir. Rumlar onun günlerini tarih başı yaparlar. Birinci İskender'den çok sonraları, iki bin yıldan daha uzun sene sonra gelmiştir. İsa peygamberden üç yüz bir sene öncedir. Onun veziri filozof olan Aristo'dur. Bu İskender, Perslerle savaşıp, onları perişan etmiştir, topraklarını işgal etmiştir. Kâfirdi ve otuz altı sene yaşamıştır. Kur'ân'da geçen, birinci Zü'l-Karneyn'dir, ikinci-

si değildir."

Kendilerine cevap olmak üzere «**De ki : 'Size onun hakkında bir haber okuyacağım.'**» Ey soru soranlar! Onun hakkında birtakım açıklamalarda bulunup, size Zü'l-Karneyn'in durumu hakkında bilgi vereceğim.

84. «Gerçekten Biz onu, yeryüzünde iktidar sahibi kıldık.» Bu ifade, ona kuvvet verilmek sûretiyle, kendisine bir takım imkânların hazırlandığını belirtmektedir. "Mekkenehû veya mekkene lehû" ifadelerinden, bir kimseye güç ve kuvvet verildiği anlaşılır. Birinci anlamı, onu güçlü ve kuvvetli kılmasıdır. İkinci anlamı ise, ona güç ve kuvvetin verilmiş olduğudur.

«Ve ona her şeyden bir sebep verdik.» Ona mülküne ilişkin birtakım görevler ve hükümdarlığına ait bazı hedefler verdik ki, bunlar vasıtasıyla o güç ve kuvvete ulaşır. Buradaki sebepten maksat, hedefe ulaşmak için gerekli olan bilgi, güç, yahut da vasıtadır.

85. «O da bir yol tutup gitti.» O da bu güç ve kuvvet vasıtasıyla, batıya ulaşmak istedi ve kendisini batıya ulaştıracak olan yola girip, oraya ulaşmak için yürüyüverdi.

İbni Kemal şöyle der: "İkinci birinciye ulaşmak istediği zaman, 'Tebiahû ittibâen' denir. Ona uğrayıp da onunla geçip gitmek istediği zaman ise 'Tebiahû tebean' denir."

86. «Güneşin battığı yere varınca...» Hiçbir kimsenin ulaşamıyacağı ve onu geçemiyeceği, batı yönünden yerin bittiği yere varıp, okyanusun kenarında durdu.

Şeyh der ki : "Ötelerinde hiçbir kimsenin bulunmadığı bir millete ulaştı. Çünkü, güneşin batış yerine ulaşması mümkün değildir."

«Onu kara balçıklı bir gözede...» Güneşi, kara balçıklı bir gözede batarken gördü. Belki de o, okyanusun kenarına varınca, burasını öylece gördü. Çünkü, onun gözünün görebildiği yerde, sudan başka bir şey yoktu. O, deniz yolculuğuna çıkmış gibi olduğu için böyle söylemiştir. **«batar buldu.»**

Bazıları bu konuda şöyle der : Batı yönünde, hiçbir imar eserinin bulunmadığı son noktaya varınca, güneşi de karanlık bir ünitede batar halde buldu. Bu, gemi yolculuğu yapan kimsenin, güneşi denizde batar görmesi gibi.

Kıyıyı göremeyince, gerçekten de güneş, deniz ötesinde kaybolur gibidir. Yoksa, bilinmelidir ki yer yuvarlaktır, gök de yerin etrafını kuşatmıştır. Güneş de yeryüzünden kat kat daha büyüktür. Bu kadar büyük bir şeyin, yeryüzündeki gözelerden birine girmesini nasıl düşünsün ki?!

«Onun yanında bir de kavim buldu.» O gözenin yanında, yani imar izlerinin bulunmadığı yerde, bir milletle karşılaştı. Bu millet, putlara ve taşlara tapınırdı.

Ona ilham yoluyla **«Dedik ki : 'Ey Zü'l-Karneyn! Onlara ya azap edersin, ya da kendilerine güzel davranırsın.'»** Onları İslâm'a davet ettikten sonra muhayyersin. İslâm'a girmekte direnirlerse, ya onları öldürürsün, ya onlara bağışı ihsan edersin yahut da onları esir alırsın. Onların öldürülmeyip bağışlanmasına ve esir edilmelerine *"ihsan"* diye isim verilmiştir. Yani senin onlara karşı tutumun, ya kendilerine azap etmek olsun, ya da onlara ihsanda bulunmak olsun. Birincisi eski durumunu koruyanlar için, ikincisi ise, tevbe edip İslâm'a dönenler içindir.

87. «O da: 'Kim haksızlık ederse, ona azap edeceğiz. Sonra o, Rabbine döndürülecektir. Allah da ona, görülmemiş ölçüde azap edecektir' dedi.» Zü'l-Karneyn onlara dedi ki: "Benim dediklerime inanmayıp da eski inkarcı tutumunda ısrar ederek kendisine haksızlık edenlere, ben ve dünyada benimle bulunan kimseler ölümle azap edeceğiz, O kimse, âhirette de Rabbine döndürülmek sûretiyle, orada da kendisine azap edilecektir. O azap öyle bir azaptır ki, dünyada eşi yoktur. O da cehennem azabıdır."

88. «'Fakat, inanıp iyi iş yapan kimseye de en güzel mükâfat vardır.» Fakat her kim, benim çağrıma uymak sûretiyle, iman eder ve imanının gereği olan sâlih amel işlerse, o kimse için her iki dünyada da âhirette karşılaşacağı mükâfâtın -ki o da cennettir- yanı sıra en güzel karşılık vardır.

«Ona, buyruğumuzdan kolay olanı söyleriz.'» Ona emrettiğimiz şeyden kolay ve basit, olanı söyleriz. Zor olan şeyi ona emretmeyiz. Emrettiğimiz şeyler, kolay olan şeylerdir.

89. «Sonra yine bir yol tutup gitti.» Daha sonra o, geri dönüp yola koyulmak sûretiyle, batıdan doğuya yöneldi.

90. «Güneşin doğduğu yere varınca...» Yeryüzünün mâmûr bir mıntıkasında, güneşi ilk doğuş anında gördüğü bir yere varınca... Çünkü, güneşin

doğduğu yere varması mümkün değildir.

«Onu öyle bir kavim üzerine doğuyor buldu ki, onlara, kendilerini güneşten koruyacak bir siper yapmamıştık.» Güneşi, onunla aralarında hiçbir perde bulunmayan ve çıplak halde bulunan bir milletin üzerine doğar halde buldu. O milletin güneşin harâretine karşı ne elbiseleri ve ne de içine girecekleri binaları vardı. Onun için de, güneş doğrudan doğruya üzerlerine vuruyor ve onun sıcağından korunamıyorlardı. Gölgelenecekleri bir sığınakları da yoktu. Çünkü, onların sahip oldukları topraklar, yumuşak olduğu için, üzerine bina yapılamıyordu. Güneşten korunabilmek için, oralarda bulunan yer altı inlerine veya denize girebiliyorlardı. Güneş batınca da girdikleri yerlerden çıkıyorlardı.

91. «İşte böyle.» Zü'l-Karneyn'in durumu, sana anlattığımız gibidir. Kendisine mülk vermiş ve makamını yüceltmişizdir. Yahut da onun millet içerisindeki durumu, bu sûrenin 86. âyetinde belirtilen muhayyerlik durumu gibidir.

«Onunla ilgili her şeyden haberimiz vardı.» Ona verilen bütün vasıta ve gereçlerin görünen ve görünmeyen yönünden haberimiz vardır. Yani ona verilen bunca ilmin miktarını ancak, Lâtîf ve Habîr olan Allah bilebilir. Allahu Teâlâ'nın, dilemiş olduğu kullara yapmış olduğu lütuf ve ihsanın genişliğine bakınız!

92. «Sonra yine bir yol tuttu.» Bundan sonra üçüncü defada da, batı ile doğu arasında çaprazlama olarak, kuzey-güney yönüne doğru yola koyuldu.

93. «Sonunda iki set arasına ulaşınca,» o ikisi arasında bir set oluşturmuş olan iki yüce dağa ulaşınca ki arkalarında Ye'cûc ve Me'cûc vardır. **«Onların önünde, neredeyse hiç söz anlamıyan bir kavim buldu.»** O iki seddin önünde ve arkasında bir insan grubuyla karşılaştı. Bu insanlar, hiçbir insanın sözünü anlamıyorlardı. Diğer insanlar da onların sözünü anlamıyordu. Çünkü, onların dilleri yabancıydı.

Zemahşerî şöyle diyor : "Onların sözlerini çok gayret ve zorlukla anlayabiliyordu. Dilsizlerin yaptığı gibi, işaretlerle anlaşabiliyorlardı."

94. «Dediler ki:» Onlar, bir şikâyette bulunarak, tercümanları aracılığıyla diyorlar ki.. Açık olan şu ki, Zü'l-Karneyn birçok dil biliyordu ve onların konuşmalarını anlıyordu. **«'Ey Zü'l-Karneyn! Ye'cûc ve Me'cûc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar.»** Bu iki isim, Nûh'un oğlu Yâfes'in oğulla-

rından iki yabancı isimdir. Bunlar, bizim ülkemizde kan dökmek, sabotaj yapmak ve ekinleri perişan etmek suretiyle bozgunculuk yapıyorlar. İlkbaharda çıkıyorlar ve buldukları her türlü yaş şeyi yiyip bitiriyorlar, kuru şeyleri de alıp götürüyorlar.

«Bizimle onların arasına bir set yapman için, sana bir vergi verelim mi?'» Bizimle onlar arasına bir set yapman ve böylece bu set, onların bize ulaşmasına engel olması için, mallarımızdan bir kısmını sana verelim.

95. Bunun üzerine Zü'l-Karneyn **«dedi ki: 'Rabbimin beni içerisinde bulundurduğu şey»** bütün nimetler; iktidar, mal-mülk ve diğer vasıtalar, sizin bana vermeyi istediğiniz haraçtan **«daha hayırlıdır.»** Benim ona ihtiyacım yoktur. Hz. Süleyman peygamber de bunun benzerini söylemişti.*"...Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır..."* (Neml: 36)

«Siz bana güç yönünden yardım edin de, sizinle onlar arasına sağlam bir engel yapayım.» Siz bana, güzel çalışan, iş ve bina yapabilen işçi ve ustalarla bunların kullanacakları âletleri verin de, sizinle onlar arasında sağlam engeller ve güçlü duvarlar yapayım. Bu, setten daha büyük ve daha güvenlidir.

96. «Bana demir kütleleri getirin.' » Bu, gücün tefsiridir. Güç ve kuvvetten kasıt da, gerekli olan âlet ve malzemelerdir. Bu ifade, onun ücreti reddetmesine aykırı değildir. Çünkü, haraçla emredilme, para verme anlamınadır. Âletlerin verilmesi ise, iş karşılığı ücret vermek değil, güç olarak yardım etmek anlamına gelmektedir.

Âlimlerden birisi şöyle der: "Su seviyesine varıncaya kadar, iki set arasını kazdı. Çamur yerine, eritilmiş bakır ve kayalardan oluşan bir temel attı."

«İki dağın arasını aynı seviyeye getirince : 'Üfleyin!' dedi.» İki dağın arasını doldurup yükselterek aynı seviyeye getirince, (ki bu iki dağın arasını peyderpey en tepe noktasına kadar doldurmuştu ve yüksekliği ikiyüz, genişliği de beşyüz zira' olmuştu) etrafına körükler yerleştirdi ve işçilere, bu körüğü çalıştırıp ateşe ve demir kütlelerine üflemelerini emretti.

Körükle üzerlerine hava verilmiş olan **«o demir kütlelerini bir ateş haline getirince:»** bakır eritme işini üstlenenlere: **«'Getirin bana da üzerine erimiş bakır dökeyim' dedi.»** "Bana erimiş bakır getirin de o bakırı kızgın demir üzerine dökeyim." dedi.

97. Ye'cûc ve Me'cûc, **«onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.»** Birbirlerine güç verip yardımlaşarak, kendilerine emredileni yaptılar. Çok katı ve sert bir dağ meydana geldi. Derken Ye'cûc ve Me'cûc geldi. Dağı aşmak ve onu delmek istediler. Dağ sert olduğu için ne aşabildiler ve ne de delebildiler. Yani, ne dağın altını delip geçebildiler, ne de tepesine tırmanıp dağı aşabildiler. Bu mûcizedir.

98. «Zü'l-Karneyn: 'Bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi geldiğinde, o, bu seddi yerle bir eder.» Bu set, Rabbimin bütün kullarına olan, yüce bir rahmeti ve büyük bir nimetidir. Rabbimin vaadi ve onun belirtileri olan Deccal'in çıkışı ve İsa peygamberin inişi gelmeye başlayınca bütün sert ve katılığına rağmen, Allah seddi yerle bir eder.

«Rabbimin vaadi gerçektir' dedi.» Allah'ın vaadettiği her şey ve bilinen bu vaadi gerçektir. Onun vaadettiği her şey, mutlaka olacaktır, onlarda hiçbir imkânsızlık yoktur.

Mü'minlerin annesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşi olan Hz. Zeynep'ten (r.a.) şöyle bir olay rivayet edilir. Bir gün Hz. Peygamber, telaşlı bir şekilde Hz. Zeyneb'in yanına girer ve şöyle der: *"Lâ ilâhe illallah! Yaklaşan şerden Arap'a yazık olacak! Bugün Ye'cûc ve Me'cûc'un seddinden şu kadar açıldı."* Bu arada o, baş ve işaret parmaklarını bitiştirip halka yaparak gösterir. Hz. Zeynep: "Bizim aramızda sâlih kimseler var. Böyleyken bizler de mi helâk olacağız?" Hz. Peygamber: *"Evet. Gayrı meşru işler ve Allah'a isyan çoğalırsa."* cevabını verir. [15]

99. «O gün Biz onları, birbirine çarpıp dalgalanır bir halde bırakmışızdır.» Biz, alâmetlerin gelmesi ile vaad geldiği o gün, yaratıkların bir kısmını diğer bir kısmına çarparak dalgalanır halde bırakırız. Denizin dalgalarının birbirlerine çarptığı gibi, insanlar ve cinler korkularının şiddetinden başıboş bir şekilde birbirlerine çarparlar.

Ebussuud Tefsîri'nde der ki: "Belki de bu durum, birinci üfleyişten öncedir."

«Sûr'a da üfürülmüş...» Bu da ikinci üfürüştür ki, daha sonraki kelimenin başındaki *"fâ"* dan anlaşıldığına göre, bu da haşir zamanıdır. Belki de birinci sûrun anılmamış olması, ilk yaratılıştaki durum ve korkularla sonraki

15- Hadisî, Buhârî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/231.

diriltiliş arasında ayırım olmasın diyedir. Ansızın kalkar ve bakarlar.

Uyanık olanın hayal ettiği gibi, herkes uykuda olduğunu hayal eder. Ölüp de berzaha nakledildiğinde, orada uyanık gibi olmuştur. Onun için dünya hayatı, uyku gibidir. Âhirette ise, dünya ve berzahı, uyku içinde uyku olarak algılar. Gerçek uyanıklık hali ise, onun âhirette içerisinde bulunduğu durumdur ve orada uyku yoktur. Hz. Peygamber'e Sûr'u sordular. O da şu cevabı verdi: *"O, İsrafil tarafından ışıktan bir boynuzdur."*(16)

«Böylece onları, bütünüyle bir araya toplamışızdır.» Cesetleri paramparça olduktan sonra, hesap görmek ve karşılıkları verilmek üzere, bütün yaratıkları bir yere toplamışız. Çok enteresandır ki, ne hayvanlardan, ne insanlardan, ne cinlerden ve ne de meleklerden hiçbirini geri bırakmamışızdır.

100. «O gün kâfirlere, cehennemi açıkça göstermişizdir.» Bütün yaratıkları bir araya topladığımız o gün, görecekleri bir şekilde, kâfirlere cehennemi açıkça gösteririz. onun soluma ve kükremesini işitirler. Öyle ki, oranın aslını kimse bilemez. Hadiste şöyle buyurulur: *"O gün cehennem getirilir. Orada yetmiş bin yular var. Her yuları çeken yetmiş bin tane de melek var."* (16)

101. «Onlar ki, Beni anmağa karşı, gözleri perdeli idi.» Onlar dünyadayken, gözlerini bütün yönlerden kuşatan kalın perdeler vardı. Onun için, akıl sahiplerini Benim zikrimle hidayete erdirecek olan mûcizelere uyup, tevhide yanaşamıyorlardı. Halbuki şairin ifadesiyle :

Her şeyde Allah'ın varlığına bir delil vardır.
Ve O'nun bir olduğunu bildirir.

«Ve (Kur'ân'ı) dinlemeye tahammül edemiyorlardı.» Onlar, Hz. Peygamber'e olan aşırı düşmanlıklarından ve hakka karşı kulaklarının aşırı sağır olmasından, Benim kitabımı ve sözümü dinlemiyorlardı. Yani, onların durumu, sağırlıktan daha kötüydü. Çünkü, sağıra hızlı bağırınca duyar. Halbuki bu insanların, o duyuları kaybolmuş. Bu ifade, onların işitmeye bağlı delillerden ne derece yüz çevirdiklerini belirtir.

102. «Kâfirler, Beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar?» Yüceliğime rağmen Beni inkâr ettiler de, buna karşılık olarak

16- Hadisî Müslim, *Sıfatu'l-Cenne ve'n-Nâr* Kitabında; Tirmizî de *Mâcâe fî Sıfatı'n-Nâr* babında tahric etmişlerdir.

Benim kullarım olan Melekleri, İsa'yı ve Uzeyr'i dost edindiklerini mi sandılar? Bunlar da Benim egemenliğim altındadır ve benim varlıklarımdır. İnkâr edenler benden vazgeçerek bana ibadeti nasıl terkettiler? Onları, edindikleri dostlarını mâbutları sanıp kendilerine yardım ettiklerine inanırlar.

«Biz, cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.» Biz, yukarda anlatılan kâfirlere, konak olarak cehennemi hazırladık. Âyette geçen *"nüzül-konak"* kelimesi, yolcu ve misafirler için hazırlanmış olan yer demektir. Kelimenin anlamı bu olunca, âyeti şöyle anlamak gerekir. "Cehennemi, inkârcılara, misafire hazırlanan konak yeri gibi hazırladık." Bu ifadede, onlar alaya alınmıştır. Tıpkı *"Onlara acıklı azabı müjdele!"* (Âl-i İmrân: 21, Tevbe: 34, İnşikâk: 24) âyetlerinde olduğu gibi.

Bu ifadeler, inkâr edenlere, cehennemin ötesinde de bazı azapların olduğunu ima etmektedir ki, onların bir benzeri de yoktur. Onlardan birisi de, Allahu Teâlâ'yı görme nimetinden mahrum bırakılmalarıdır. Bu konuda Allahu Teâlâ şöyle buyurur: *"Hayır! Şüphesiz o gün onlar, Rablerini görmekten mahrum bırakılmışlardır. Sonra onlar, cehenneme girerler."* (Mutaffifîn, 15-16) Bu âyette cehenneme girme olayı, ikinci derecede bir durum olarak zikredilmiştir. Önce Allah'ı görmekten mahrumiyet zikredilmiş, sonra da cehennem belirtilmiştir.

İbni Abbas konak kelimesini, "inme ve dönüş yeri" olarak yorumlamış tır.

Âyette işaret edildiğine göre, Allah'ı sevdiğini ve O'nun dostluğunu iddia eden kimse, O'ndan başkasını dost edinmemelidir. Çünkü, Hakk'ın dostluğu ile halkın dostluğu bir arada bulunamaz. Allah'a olan dostluk nimetini inkâr ederek, O'ndan başkalarını dost edinenlerin yeri cehennemdir. Allah sevgisi, bütün hayırların etrafında döndüğü bir kutuptur. Bütün kerametleri bir araya getiren bir köktür. Allah sevgisinin belirtisi, emir ve yasakların gereğini yerine getirmektir.

Büyüklerden birisi şöyle der : "O'nun emirlerini terkederken veya yasaklarını yaparken, Allahu Teâlâ'nın seni görmesinden sakın! O'nu tenzih et ve O'nu yücelt!"

İnkâr edenler, bütün günlerini inkâr ve günahla boşa harcarlar. Olmayan şeye, her şeyi bilen ve mülkün sahibi olan Allah'tan başkasına tapınırlar. Dünya hayatlarında, hayvanlar gibi yerler ve içerler. Dolayısıyle Allahu

Teâlâ'nın onları, konak olarak cehenneme koymasında bir sakınca yoktur. Ne kötü yerdir orası!

Mü'minler ise, ibâdet ve itaat etmek suretiyle Allah yolunda çalışırlar. Riyâzât ve mücahedat ile meşgul olurlar. Hiçbir zaman, gerçek varlık olan Allah'tan başkasına kulluk etmezler. Allahu Teâlâ'nın bu kullara da, yüksek dereceler ihsan etmesinde bir engel yoktur. Kurtuluş, ancak dereceleri yücelten yüce Allah'a yönelmekle olur.

103. «De ki : 'Size, yaptıkları işler bakımından en çok zarara uğrayanları haber verelim mi?» Ey inkârcılar! Yapmış oldukları işlerde, en büyük hüsrana uğrayanları ve en fena ahlâka sahip olan toplulukları size bildirelim mi? Bu ifade, inkârcıların kendi hesaplarına göre iyilik saydıkları şeyleri açıklamaktadır. Bu iyilikler; sıla-i rahim, fakirlere ikram, köle azadı.. gibi şeylerdir. İnkârcılar, kendi düşüncelerine göre, yapmış oldukları bu amelleri beğeniyor, sevap alacaklarına güveniyor ve neticelerini göreceklerini ümit ediyorlardı.

104. «Bunlar iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünyâ hayatındaki çabaları boşa giden kimselerdir.'» Onlar, yaptıklarının iyi şeyler olduğunu sanıyorlardı, ama, onlar tamamen batıl şeylerdi ve boşa çıkmış oldu. Buradaki boşa çıkma durumu, sapıklığa değil, çalışmalarına ilişkindir. Çünkü onların çalışmalarının boşa çıkması, sadece dünya ile ilgili değildir. Yani onlar, âhirette kendilerine fayda verecek olan şeyler yaptıklarını sanıyorlardı. Onlar, bu amelleri en uygun şekilde yaptıklarını zannediyorlardı. Bu durum, yaptıkları işleri beğenmelerinden ve onu elde etmek için çaba sarfetmelerinden kaynaklanıyordu.

Âyet, sapık ve bid'at mezheplere mensup olanlara ve ehl-i riyaya işaret etmektedir. Riyanın en basiti dahî şirktir ve şirk de kulun bütün amellerini boşa çıkaran bir durumdur. Allahu Teâlâ bunu şu âyetiyle bildirmiştir : *"...Eğer şirk koşarsan, bütün amelin kesinlikle boşa çıkar..."* (Zümer: 65) Netice olarak, inkâra bitişik olan bir amel batıldır. Bu amel ibadet ve taat bile olmuş olsa. Riyacılar, bidatçılar ve desinler için amel yapanlar gibi.

Hz. Ali (r.a.) de, "Harûra ehli" hakkında bu hükmü vermiştir. Bunlar, hâricilerdir ve Hz. Ali (r.a.) bunlara savaş açmıştır. Hâriciler Kûfe'de bulunan zâhid bir topluluktu. Muaviye ile kendisi arasında tahkim olayına râzı olduğu için, Hz. Ali'ye isyan etmişlerdi . "Ali hakem'e râzı olmakla kâfir ol-

du. Hüküm ancak Allah'ındır" demişlerdi. Bu grup on iki bin kişi idi. Toplanıp ayrılık sancağını dikmişlerdi. Kanlar akıtıp, yollar kesmişlerdi. Hz. Ali (r.a.) bunların karşısına çıkmış, dönmelerini istemişti. Fakat hiçbir netice alınamamıştı, onlar inatlarında direnmişlerdi. Böylece de savaş kaçınılmaz olmuştu. Hz. Ali bunlarla Nehrevân'da savaşmış ve köklerini kazımıştı. Onların çok azı kurtulabilmişti ki, Hz. Peygamber bunlar hakkında şöyle buyurmuştu: *"Sizin içinizden öyle bir grup türeyecektir ki, onların namazları yanında kendi namazlarınızı, onların oruçları yanında kendi oruçlarınızı küçümseyeceksiniz. Halbuki onların imanları, köprücük kemiklerini geçemez."*(17)

105. «İşte, Rabblerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden.» Bu sıfatlarla anılanlar; çalışmaları boşa çıkanlar, aklî ve naklî olarak da tevhide çağıran delilleri inkâr edenler ve bununla da kalmayarak, öldükten sonra dirilmeyi, âhireti ve oradakileri inkâr edenlerdir. **«Ve bu yüzden de amelleri boşa giden kimselerdir.»** İşte bunlar anılan bütün amelleri boşa giden ve hiçbir sevap alamayan kimselerdir.

«Ki Biz onlar için, kıyamet gününde hiçbir ölçü koymayacağız.» Biz onlara hiç önem vermeyiz ve değer ve itibarları da olmaz. Çünkü, değerin sebebi sâlih amellerdir. Onların amelleri ise, boşa gitmiştir. Hadiste şöyle buyurulur : *"Kıyamet gününde, yiyip içmiş ve boyunu bosunu almış birisi gelir ve sivrisinek kadar ağırlığı olmaz. Dilerseniz 'Biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü koymayacağız' âyetini okuyunuz."* (18)

106. «İşte inkâr ettikleri, âyetlerimi ve peygamberlerimi alaya aldıkları için» iman ve ikrar etmeleri gerekirken, onları inkâr ve reddettikleri, Kur'ân'ı ve diğer ilâhî kitapları, Allah'ın rasûllerini ve nebilerini alaya ve hafife aldıkları için **«onların cezâsı cehennemdir.'»** Hadiste şöyle buyurulur: *"İnsanlarla alay eden birisine cennet kapısı açılır ve 'gel gel' denir. Üzüntü ve sıkıntısı da getirilir. Geldiğinde de önünde kapı kapanır. Bu hal o kadar devam eder ki adama kapı açılır. Ona 'gel gel" denir, fakat gelmez."* (19)

17- Hadîsi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel buradakinden daha geniş olarak ve birbirine yakın metinler ile tahric ettiler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/419.

18- Buharî, Kitabü't-Tefsir'de rivâyet etmiştir. Onun lafzı *"Kıyamet gününe, büyük ve şişman bir adam gelir. Fakat Allah katında sivrisinek kanadına bile denk olamaz"* şeklindedir. Müellifin rivayet ettiği hadisi ise, ibni Mürdeveyh rivayet etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Bârî*, 8/226.

19- Beyhaki, Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bkz. *et-Terğib ve't-Terhib*, 3/611.

107. «İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince,» dünya hayatlarında iken, iman edererek sadece Allah rızası için sâlih ameller işleyenlere, Allah katında **«onlar için makam olarak Firdevs Cennetleri vardır.»**

Kâmus'ta şunlar söylenir : "Firdevs Cenneti, her türlü bahçedekileri içerisinde bulunduran, içerisinde bağlar olan bahçedir."

Âyette geçen *"nüzül"* kelimesi, gelen misafirler için hazırlanan evdir. Firdevs Cennetleri ise, onlara hazırlanan konaklardır. Yahut da, Firdevs Cenneti meyveleridir. Yani onlara, ziyafet olmak üzere cennet meyveleri hazırlanmıştır.

108. «Orada sürekli olarak kalacaklardır.» Bu cennetlerde sonsuza dek kalacakları takdir edilmiştir. **«Oradan ayrılmak istemezler hiç.»** Arzuya uygun olmayan evden, başka bir yere gidildiği gibi oradan ayrılıp bir başka yere gitmek istemezler. Çünkü orası her isteğin bulunduğu, daha fazla bir şey istenmeyen bir yerdir.

Fahreddin Râzî şöyle der : "Bu tanıtım, kemalin zirvesine işaret eder. Çünkü insan, dünyada kendisine mutluluk veren herhangi bir yüksek rütbeye varınca, ondan daha yükseğine göz diker. Hadiste de şöyle denilir : *'Cennet yüz kademedir. Her kademe arası yerle gök kadardır. Firdevs ise en üst kademesidir. Oradan dört nehir fışkırır. Oranın üzerinde Arşu'r-Rahman vardır. Allah'tan istediğinizde, Firdevs'i isteyin.'* "[20]

109. «De ki: 'Eğer deniz, Rabbimin sözleri için mürekkep olsa....» Burada cins kastedilmiştir, yani deniz suyu cinsine işaret edilmiştir. Bütün denizler mürekkep olsa, yine de Rabbinin ilim ve hikmetini yazamazsın. Sen O'nun ilim ve hikmetini yazarken, denizler kadar olan mürekkep bile yetersiz kalır.

«Bir o kadar» deniz **«da eklesek,»** Mevcut denizin suyu kadar da başka ziyâde ilâve etsek, o da biter ve yine de yazıp bitiremezsin. Rabbinin ilim ve hikmeti bitmez.

Buna, Allahu Teâlâ'nın şu sözü de ayrı bir kanıttır : *"Şayet yeryüzünde ki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz eklenerek (mürekkep olsa), yine de Allah'ın sözleri yazmakla tükenmez."* (Lokman: 27)

20- Buharî bir benzeriyle *Kitabü't-Tevhid*'de ve *Kitabü'l-Cihad*'da rivayet etmiştir. Uzunca bir hadisin parçasıdır. Bkz. *Fethü'l-Bâri*, 13/404.

«Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenir.'» Deniz suyunun o kadar çok olmasına rağmen, ondan hiçbir şey kalmaz. Çünkü, her cismin bir sonu vardır. Tükenmeyen sadece Rabbinin ilim ve hikmetidir. Çünkü O'nun ilim ve hikmetinin sonu yoktur. Bu sözde deniz tükendikten sonra, Allah'ın sözünün tükeneceğini gösteren bir işâret yoktur.

110. «De ki : 'Ben, sadece sizin gibi bir beşerim.» Ey Muhammed! De ki : "Ben de şekil olarak sizin gibi insanım. Bazı beşerî vasıflarda sizinle aynı seviyedeyim. **«Ancak bana, ilâhınızın sadece bir tek ilâh olduğu vahyediliyor.»** Ancak bana, Rabbim tarafından, ilâhınızın sadece bir tek ilâh olduğu ve ulûhiyetin sadece O'na ait olduğu vahyediliyor. O'nun zatında hiçbir ortağı ve sıfatında benzeri yoktur. Yani ben, bir beşer olduğumu itiraf ediyorum. Ancak Allahu Teâlâ sizin içinizden bana, nübüvvet ve risalet ihsân etti.

«Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa...» Kavuşmaktan kasıt, Rabbin ikramına ulaşmaktır. Kim Allah'ın ikramını elde etmek isterse, ve onu görmeyi dilerse **«iyi iş yapsın.»** İşte her kim, bu yüce makamı elde etmeyi arzu ediyorsa, Allah'a sunulabilecek amelleri işlesin.

Zünnûn şöyle der : "Sâlih amel, riyadan arındırılmış olan ameldir."

«Ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.'» Rabbine ibadette riyakârların yaptığı gibi ne açık ne de kapalı hiçbir şirk karıştırmasın.

İbni Abbas (r.a.) şöyle der : "Riyakâr, yaptığı işten dolayı kendisini övmelerini isteyen kişidir."

Hasan da şunu söyler: "Bu âyet, yaptığı amelle Allahı ve insanları isteyerek şirke girenler hakkındadır."

Rivayet edilir ki : Cündüb b. Züheyr Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şöyle der : "Ben, Allah rızası için bir amel işliyorum. Fakat bunu insanlardan birisi duyduğunda zevk alıyorum." Bu söz üzerine Hz. Peygamber: *"Allahu Teâlâ, kendi rızasını kazanmak için ve ihlâsla yapılandan başkasını kabul etmez"* buyurdu. Bu âyet de Hz. Peygamberi tasdik için nazil olmuştur.

Bu hal niyete bağlıdır. Allah'tan başkasını terkeden bâzı hâlis Müslümanların yaptıkları gibi kendisine uyulması için bilinmesine sevinirse, bunda sakınca yok. Fakat sadece kendisini övsünler diye bazı şeyler yaparsa, nam için yaparsa, kendisini anmaları için yaparsa, işte bütün bunlar sadece gösteriş ve şirktir. Kendisine uyan kimse de, amelinin boşa gitmesinden kor-

kar ve sakınır.

Abdullah b. Gâlip, sabah olduğunda şöyle demiş : "Dün Allah bana hayır ihsan etti. Şunu okudum, şöyle namaz kıldım." Kendisine, "Bunları senin gibi bir söyleyen daha var mı?" diye sorduklarında o: *"Rabbinin nimetini an."* (Duhâ:11) âyetini okuyarak: "Siz Allah'ın nimetini söylemeyin diyorsunuz" diye cevap vermiştir. İşte bu misalde olduğu gibi, bir lütfun belirtilmesi ve kendisinin örnek alınması için söylenirse, sakıncalı değildir. Ancak, kendisinin fitneye düşmesinden emin olmalıdır. Kendisini gizlemek ise, en iyi olanıdır. Eğer o gösteriş ve riya ehline benzemek için yaparsa kendisine gösterişi yeterlidir. Bu âyet, ilim ve amelin özetini kapsar. Onlar da, tevhid ve amelde ihlâstır.

Bahru'l-Ulûm'da şunlar anlatılır: Riyanın (gösteriş) anlamı nedir diye sorarsanız, "Allah'tan başkası için amel etmektir" deriz. Bunun delili ise, Hz. Peygamberin şu sözüdür : *"Ümmetim hakkında korktuğum en korkunç şey, onların Allah'a şirk koşmalarıdır. Ben onların; güneşe, aya, ağaca ve puta tapındıklarını söylemiyorum. Fakat Allah'tan başkasına amel ederler."* [21]

Bir başka hadiste de şöyle buyurulur : *"Allahu Teâlâ kıyamet gününde, yani kendisinde şüphe olmayan o günde, eskileri ve yenileri bir araya topladığında, birisi söyle seslenir: 'Allah için yapılması gereken bir ameli, O'ndan başkası için yapan kimse varsa, yaptığı amelinin karşılığını Allah'tan başkasından alsın! Çünkü Allah, kendisine şirk koşulanlardan, şirke en ihtiyaçsız olanıdır.'"* [22]

KEHF SÛRESİNİN FAZİLETİ HAKKINDAKİ HADİSLER:

1) Ebû'd-Derdâ (r.a.), Hz. Peygamberin şöyle dediğini rivayet eder : *"Kehf Sûresi'nin ilk on âyetini ezberleyen, Deccâl'dan korunmuş olur."* (Müslim)

2) Nesâî'nin rivâyeti de şöyledir : *"Kehf Suresi'nin son on âyetini okuyan, Deccâl fitnesinden korunmuş olur."*

3) Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Kehf Sûresi'ni indirilmiş olduğu gibi okuyana, o sûre kıyamet gü-*

21- İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de rivayet etmiştir. 4/124.

22- Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve İbni Mâce, Ebî Saîd b. Ebî Fudâle el-Ensârî hadisinden rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/100.

nünde makamından Mekke'ye kadar bir ışık olur. Son on âyetini okuyana da, Deccal çıkınca musallat olamaz." (Hâkim)

4) Ebû Sa'îd'den *"Her kim, Kehf Sûresi'ni cuma gecesi okursa, kendisiyle Beyt-i Atîk arasını bir nur aydınlatır."* Dârimî *Sünen*'inde, Ebû Sa'îd'den mevkuf olarak rivayet eder. *Terğib ve Terhib*'de de böyledir.

Ey Allah'ım! Bizi hevâ ve hevesin sapıtmasından, Mesih Deccal'ın fitnesinden koru. Rahmetini umarız ey Rahmet sahibi Allah'ım! Efendimiz Muhammed (s.a.v.)'e, onun âl ve ashabına salât ve selâm et. Elhamdü lillâhi Rabbilâlemîn.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Kehf Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MERYEM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 98 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾
إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي
وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾
وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَآئِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي
مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ
رَضِيًّا ﴿٦﴾

1. Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd.

2. Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya olan rahmetini anmadır.

3. O, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı.

4. Demişti ki: "Rabbim! Gerçekten kemiklerim gevşedi, baş ihtiyarlık aleviyle tutuştu. Rabbim! Sana yalvarmakla hiç bedbaht olmadım.

5-6. Doğrusu, benden sonra yerime geçecek yakınlarım için korkuyorum. Karım da kısırdır. Rabbim! Bana katından bir oğul bağışla ki, bana ve Yakuboğullarına mirasçı olsun. Rabbim! O'nu beğendiğin bir insan yap."

1. «Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd.» Bu, sûrenin ismidir. Mahzuf bir mübtedanın haberidir. Takdiri şöyledir: Bu sûre, Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd sûresidir. Dendi ki, bu, Allah'ın kendisiyle yemin ettiği bir çeşit kasemdir. Yahut da, Allah'ın isimlerinden bir isimdir, veya her biri, Allah'ın yüce sıfatlarından birine işaret eden harflerden meydana gelen bir terkibdir. Kâf; Kerim, Hâ; Hidayete erdirici. Ayn; Alîm. Sâd; Sâdık sıfatına delâlet etmektedir. [1]

2. «Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya olan rahmetini anmadır.» Ey Muhammed (s.a.v.)! Bu, Rabbinin, kulu ve elçisi Zekeriy'ya ya olan rahmetini anmadır ki, Biz onu sana hikâye ediyoruz. O, İshak oğlu Yakub neslinden Musa'nın kardeşi Harun'un oğullarından Zekeriyya'dır.

3. «O, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı.» Zekeriyya (a.s.) duâsında güzel edebe riayet etmişti. Her ne kadar duâ gizli de yapılsa Allah'a göre aşikâr yapılmış gibidir, fakat böyle yapılması ihlâsa daha uygun, riyâdan daha uzak, insanların onu çocuk istemesinden dolayı kınamasından kurtulmasına daha münasiptir. Çünkü çocuğu, yaşı ilerlemiş bir dönemde istemişti. O vakit yaşı doksan dokuz idi.

4. «Demişti ki: 'Rabbim! Gerçekten kemiklerim gevşedi,» saçlarım ağardı. Gevşemek, kemiklere nisbet edildi. Zira kemikler beden binasının direği mesabesindedir: Sert olmasına ve işten az etkilenmesine rağmen kemiğe gevşeklik isabet ederse, vücudun diğer kısımlarına da elbette isabet eder.

1- Sûrelerin başlarındaki hurûf u mukatta'alarla ilgili tercih edilen görüş muhakkik müfessirlerin zikrettikleridir. Onlar şöyle derler: Bu harfler Kur'an'ın i'cazına dikkati çekmek ve bu muciz kitabın bu gibi harflerden meydana geldiğini belirtmek için getirilmiştir. Bkz. *Safvetü't-Tefâsîr*, 1/7. Orada yeterli bilgi vardır.

«Baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu.» Beyazlık bütün saçları kapladığı için mübalâğa tarzında, beyazlık ateşin alevine benzetildi. Yani, başımda siyah namına bir şey kalmadı. Başım, ihtiyarlığın bembeyaz aleviyle tutuştu.

«Rabbim! Sana yalvarmakla hiç bedbaht olmadım.» Bu uzun hayatım boyunca hiçbir zaman sana ettiğim duâda eli boş kalmadım. Aksine her istediğimi verdin. Bu isteme tarzı, her duâda daha önceki ikramları öne sürerek, onları vasıta yaparak isteme şeklidir. Madem ki Cenab-ı Hak, uzun müddet kulunu almaya alıştırdı. Öyle ise onu ebediyyen mahrum etmeyecektir. Özellikle de şiddetli fakirlik ve zorluk anlarında...

Anlatıldı ki; fakirin biri bir adama şöyle dedi: "Ben filan zamanda ihsanda bulunduğun kişiyim." O da: "Bize, bizimle müracaat eden kişi merhaba!" dedi ve ihtiyacını giderdi. Muhtaç adam ona sanki şöyle diyordu: "Ben ruhen ve bedenen güçlü iken beni geri çevirmedin. Beni almaya alıştırdıktan ve iyice fakirleştikten sonra geri çevirirsen gönlüm büsbütün kırılır, mahvolurum."

5-6. «Doğrusu, benden sonra yerime geçecek yakınlarım için korkuyorum.» Ölümümden sonra yerime geçecek birisi lâzım. Zekeriyya (a.s.)'nın korkusunun sebebi; gücünün kaybolması ve yaşının ilerlemesiydi. Yakınları; amca çocuklarıydı, bunlar İsrailoğullarının en berbat kimseleriydi. Zekeriyya (a.s.), ölümünden sonra bunların, ümmetinin idaresinde kendisini iyi temsil edemeyeceklerinden ve onların dinlerini tahrif etmelerinden korkuyordu.

«Karım da kısırdır.» Karısı, Fâkûz kızı Îşâ idi. O da Fâkuz kızı Hanne'nin kız kardeşidir.

Taberî dedi ki: "Hanne, Meryem'in annesidir." Buna göre, Yahya (a.s.) İsa (a.s.)'nın teyze çocuğudur. Nitekim İsrâ hadisinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Teyze çocukları İsâ ve Yahya ile karşılaştım."*

Zekeriyya'nın karısı, gençliğinden itibaren hiç doğurmamıştır. Çocuğu olmayan erkek ve kadına kısır denir. Zekeriya'nın hanımı o sırada doksan sekiz yaşındaydı.

«Rabbim! Bana katından bir oğul bağışla ki, bana ve Yakuboğullarına mirasçı olsun.» Normal sebepler yoluyla değil de sırf lütf u kereminden, yüce kudretinden olmak üzere bana bir oğul ver ki, ilim, din ve peygamberlik yönünden benim mirasçım olsun. Peygamberler geriye mal bırakmazlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu şöyle belirtiyor: *"Biz peygamberler, mal bırakma-*

yız. Geriye bıraktıklarımız ise sadakadır." [2]

Zekeriya (a.s.) oğlunun, İbrahim oğlu İshak oğlu Yakub soyundan krallığa varis olmasını istiyordu. O sırada Zekeriyya, âlimlerin de reisiydi. Oğlunun, kendi ilmine ve Mâsân oğullarının saltanatına varis olmasını istiyordu.

«Rabbim! Onu beğendiğin bir insan yap'», söz ve hareket yönünden katında itibarlı yap. Araya *"Rabbim"* sözünün ilave edilmesi, yalvarışda duânın kabul edilmesi için ısrar ve mübalâğa kastıyladır. Denildi ki: "Kul, duâsının kabul olmasını isterse, Allah'ın uygun isim ve sıfatlarıyla duâ etsin."

Bil ki: Zekeriyya (a.s.) da olduğu gibi Allah, tamamını veya bir kısmını kabul etmeyeceği duâyı kuluna ettirmez.

Bir Hadis-i Şerifte şöyle buyruldu: *"Kendine duâ kapısı açılan kimseye rahmet kapısı da açılmış demektir."* Zira duâ, zillet ve ihtiyaç ifadesidir. Allahü Teâlâ'ya, ihtiyaç arzetmekten daha sevimli bir şey yoktur.

Ebû Yezid Bestâmî şöyle dedi: "Otuz sene sıkı sıkıya Allah'a ibadet ettim. Gördüm ki birisi bana şöyle diyor: "Ey Ebû Yezid! Allah'ın hazineleri ibadetle dolu, eğer O'na ulaşmak istersen zillet ve yoksulluk üzere hareket et."

Marifet ehlinden birisi şöyle dedi: "Duâ ne güzel silâhtır. Vefa ne güzel binektir. Ağlamak ne güzel şefaatçıdır. Duâ, ya din veya dünya için olur. Din için olan duâ, kamil insanların göz diktiği umut mahallidir. Bilmez misin ki, Zekeriyya (a.s.) Allah'tan, zürriyetinden ilme mirasçı olacak kimse istedi: İlme varis olmak mala varis olmaktan daha hayırlıdır. Çünkü kâinatın nizamı ilim, amel, salah, takva, adalet ve insafla kaimdir."

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ
نَجْعَل لَّهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ

2- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Taberî tahric etmiştir. Buharinin lafzı şudur: Hz. Aişe'den: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımları miraslarını istemek için Hz. Ebû Bekir'e birisini yollamak istediler. Aişe dedi ki: Rasûlullah: *"Biz miras bırakmayız, bıraktıklarımız sadakadır"* demedi mi? Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/640.

امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ
قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ﴿٩﴾
قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّيَ آيَةً ۚ قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ
سَوِيًّا ﴿١٠﴾

7. (Allah:) "Ey Zekeriyya! Sana Yahya isminde bir oğlanı müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermemiştik" (buyurdu.)

8. Zekeriyya dedi ki: "Rabbim! Karım kısır, ben de son derece kocamışken nasıl oğlum olabilir?"

9. "Öyledir." Rabbin buyurdu: "O bana kolaydır. Nitekim sen hiçbir şey değilken daha önce seni de yaratmıştım" dedi.

10. Zekeriyya: "Rabbim! Öyle ise bana bir alâmet ver " dedi. Allah: "Senin alâmetin, sağlam ve sıhhatte olduğun halde (üç gün) üç gece insanlarla konuşamamandır" buyurdu.

7. «**(Allah)**» meleğin diliyle Zekeriyya'ya şöyle seslendi: «**'Ey Zekeriyya! Sana Yahya isminde bir oğlanı müjdeliyoruz**» Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyurmuştu: *"Mabette namaz kılarken melekler ona: Allah sana Yahya'yı müjdeliyor diye seslendiler."* (Âl-i İmrân: 39) Müjde; haber verilen kimsede sevinç uyandıran haber demektir.

«**Bu adı daha önce kimseye vermemiştik' (buyurdu.)**» Daha önce bu ismi kimseye vermemekle Yahya'ya hiç adaş yapmamıştık. Araplar isimlerin meşhur ve dikkat çekici olmasına özen gösterirlerdi.

8. «**Zekeriyya**» (a.s.) yalvarma ve niyazda mübalağa olmak üzere bizzat Cenab-ı Hakka nidâ ederek «**dedi ki: 'Rabbim!**», Ya Rabbî! «**Karım kısır, ben de son derece kocamışken**» Benim nereden ve «**nasıl oğlum olabilir?**» Karım gençliğinde bile çocuk doğurmamışken şimdi ihtiyarlığında mı çocuk

doğuracak? Üstelik ben de kurumuş dal gibi son derece kocamışken mi çocuğum olacak?

Zekeriyya (a.s.), Allah'ın kâmil kudretini itiraf etmekle beraber, yaşı geçmiş bir erkekle, kısır bir kocakarıdan çocuk olmasını tuhaf karşılamıştı. Zekeriyya (a.s.) çocuk istediği halde *"Benim nasıl oğlum olabilir"* diyerek neden hayrete düşer? denilirse biz de deriz ki; onun hayreti, Allah'ın onları gençleştirip sonra da kendilerine çocuk ihsan etmesinden veya yaşlı halde bırakıp yaşlılığa rağmen onlardan çocuk meydana getirmesinden dolayı idi. Şu âyet-i kerime de buna delâlet etmektedir: *"Zekeriyya: 'Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın' demişti. Biz de ona icabet ederek, Yahya'yı bahşetmiş, eşini de doğum yapacak hale getirmiştik..."* (Enbiya: 89-90) yani ona doğurma gücü vermiştik.

Denildi ki; Zekeriyya'nın merak ettiği şuydu: Bu çocuk hangi kadından olacak? Şu kısır hanımdan mı, yoksa evleneceğim başka bir hanımdan mı?

9. Müjdeyi veren melek dedi ki: **«'Öyledir'»**, dediğin gibi çocuğun olacak. Zira **«Rabbin buyurdu: 'O bana kolaydır.»** Sana erkeklik gücünü tekrar verir. Hanımını da çocuk doğurmaya uygun hale getiririm. Bu cümle, belirtilen va'de ve bu vadin, gerçekleşeceğine işaret ediyor. Sanki şöyle deniyor: Vadettiğim bu harikulade iş, normal şartlara göre mümkün değilse de sırf Bana has olmak üzere mümkündür, kolaydır. **«Nitekim sen hiçbir şey değilken daha önce seni de yaratmıştım' dedi.»** Zira Yahya'dan önce seni de yaratmıştım. Sen o zaman hiçbir şey değildin, ortada yoktun. Yahya'nın iki insandan yaratılması, senin tek olarak yaratılmandan daha kolaydır.

10. «Zekeriyya: 'Rabbim! Öyle ise» hamileliğin gerçekleştiğine dair **«bana bir alâmet ver'»** ki bu büyük nimet meydana gelince ona şükürle mukabele edeyim, **«dedi.»**

«Allah: 'Senin alâmetin sağlam ve sıhhatte olduğun halde (üç gün) üç gece insanlarla konuşamamandır.'» Zikir ve tesbihe gücün olmakla beraber insanlara beşer sözüyle hitab edememendir, **«buyurdu.»** Âyette, insanlarla konuşamama belirtildiğine göre, tesbih ve zikre bir mani yoktur. Âl-i İmrân sûresinde de belirtildiği gibi. Zekeriya (a.s.)'da sağırlık ve dilsizlik gibi herhangi bir organ kusuru olmaksızın bu hal meydana gelecek ve üç gün üç gece devam edecektir.

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنَ ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا۟
بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾ يَٰيَحْيَىٰ خُذِ ٱلْكِتَٰبَ بِقُوَّةٍ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ
ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَوٰةً ۖ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾
وَبَرًّۢا بِوَٰلِدَيْهِ وَلَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَيْهِ
يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

11. Zekeriyya bunun üzerine mabetten çıkıp milletine: "Sabah akşam Allah'ı tesbih edin," diye işarette bulundu.

12-14. "Ey Yahya! Kitab'a sıkıca sarıl" (dedik.) Biz daha çocukken ona hikmet, katımızdan kalb yumuşaklığı ve safiyet verdik. O, Allah'tan sakınan ve anasına babasına karşı iyi davranan bir kimse idi, baş kaldıran bir zorba değildi.

15. Doğduğu günde, öleceği günde ve diri olarak kabirden kaldırılacağı günde ona selâm olsun.

11. «Zekeriyya bunun üzerine mabetten çıkıp milletine: 'Sabah akşam Allah'ı tesbih edin' diye işarette bulundu.» Âl-i İmrân: Âyet: 41'de de belirtildiği gibi konuşması sadece remz şeklinde idi. Zekeriyya, hanımının hamile kalışının sabahında, namazgâh veya odadan kavminin karşısına çıktı. Zaten kapının kendilerine açılmasını ve içeriye girip namaz kılmayı bekliyorlardı. Zekeriyya, rengi değişmiş ve suskun vaziyette çıkınca vaziyetini beğenmediler ve: Sana ne oldu ey Zekeriyya? dediler.

Burada *"tesbih"*den maksat namaz kılmaktır. *"Bükre"*, güneşin doğmasından kuşluk vaktine kadar, *"aşiy"* ise zevalden güneşin batımına kadarki vakit demektir. Ebu'l-Âliye'ye göre bu iki vakitten maksat sabah ile ikindi na-

mazıdır, veya mâna şudur: Rabbinizi günün iki ucunda tenzih edip "Subhanellah" deyin. Belki de Zekeriyya şükür olarak tesbih etmekle ve kavmine bunu emretmekle memurdu. Nitekim Ebussuud Tefsîri'nde de böyle söylenmektedir.

12-14. «'Ey Yahya kitaba sıkıca sarıl' (dedik)», yani Zekeriyya'ya Yahya'yı ihsan ettik sonra da, ey Yahya Tevrat'a ciddi olarak sarıl dedik. Biz sana onu verdik, ayrıca onu ezberleyip, gereğince amel etme gücünü de verdik.

«Biz daha çocukken ona hikmet...» İbn Abbas'a göre âyetteki *"hüküm"* kelimesi peygamberlik manasınadır. Allah onun peygamber olmasını istedi. Peygamberliğin "hüküm" diye isimlendirilmesi: Allah'ın daha çocukken Yahya'nın aklını sağlam yapması ve ona vahyetmesinden dolayıdır.

Denildi ki, hükümden maksat hikmet, Tevrat'ı anlama ve dinde fakih olmaktır. Hüküm engel olmak demektir. Zalimi zulümden alıkoyduğu için hakime, engel olucu manasına hâkim denmiştir. Hikmet de insanı âdilikten alıkoyan şey demektir.

Rivayete göre çocuklar Yahya'yı oyuna çağırdıklarında "oyun için yaratılmadık" demişti.

«Katımızdan kalb yumuşaklığı ve safiyet verdik.» Tarafımızdan ona büyük bir rahmet verdik veya ona, babasına ve başkalarına karşı kalbinde bir acıma hissi verdik. Ayrıca günahladan pak olmayı nasib ettik. Allah onda hem asaleti hem de vazifelerde kusur etmekten uzak olma sıfatlarını bir araya getirdi.

«O, Allah'tan sakınan ve anasına babasına karşı iyi davranan bir kimse idi.'» İtaatli ve günahlardan uzak idi. Hata yapmadığı gibi hata işlemeyi de aklından geçirmedi. Anasına babasına karşı iyi davranırdı. **«Baş kaldıran bir zorba değildi.»** Onlara ve Rabbine karşı âsi ve kibirli değildi.

Denildi ki: Cebbâr; öfkeyle vurup öldüren, sonucu düşünmeyen kimse demektir. Ayrıca: Allah'ın emrine boyun eğmeyen kibirli manasına geldiği de söylendi.

15. «Doğduğu günde, öleceği günde ve diri olarak kabirden kaldırılacağı günde ona selâm olsun.» Allah katından Yahya'ya güven ve selâmet olsun. Sözün aslı şudur: Bu hallerde Biz ona selâm verdik. Zira bunlar en sıkıntılı anlardır. Fakat cümle fiil cümlesinden isim cümlesine çevrildi ki;

selâmın sabit ve sağlamlığına delâlet etsin. Çünkü isim cümlesi sebat ifade eder.

Doğduğu günde, Yahya ana rahminden ayrılırken diğer Âdemoğullarına dokunduğu gibi şeytanın kendisine dokunmasından selâmette olsun. Öldüğü günde tabii ölümün korkusundan ve ölümden sonraki kabir azabından emin olsun. Dirileceği günde de kıyamet ve cehennem azabından selâmette olsun.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
مَرْيَمَ إِذِ انتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِن
دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا
﴿١٧﴾ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾
قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾
قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾
قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِّلنَّاسِ
وَرَحْمَةً مِّنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾

16. Kitap'ta Meryem'i de an. Bir zaman o, ailesinden ayrılarak doğu yönünde bir yere çekilmişti.

17. Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Biz ona Cebrâil'i göndermiştik de ona tam bir insan olarak görünmüştü.

18. Meryem: "Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen senden Rahman'a sığınırım" dedi.

19. Cebrâil: "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana temiz bir oğlan bağışlamak için geldim" dedi.

20. Meryem: "Bana bir insan dokunmamışken, ben kötü kadın da olmadığım halde, nasıl oğlum olabilir?" dedi.

21. Cebrâil: "Bu böyledir. Çünkü Rabbin dedi ki: 'Bu Bana kolaydır. Onu insanlar için bir mucize ve katımızdan da bir rahmet kılacağız. Hem bu, önceden kararlaştırılmış bir iştir'" dedi.

16. Ey Muhammed! **«Kitap'ta»** Kur'an'da veya bu yüce sûrede, İmran kızı **«Meryem'i de an»** yani haberini ve kıssasını da hatırla. Hatırlamak şahıslarla değil, haber ve kıssalarla ilgilidir. Meryem, ibadet eden kadın demektir. Meryem'in ismen zikredilmesinin hikmeti şudur: Padişah ve ileri gelen kişiler, hür olan kadınlarının ismini ulu orta söyleyip ayağa düşürmezler, bilakis kinaye yoluyla "eş, hane halkı" şeklinde ifade ederlerdi. Fakat ne zamanki Hristiyanlar, Meryem ve İsa hakkında ileri geri konuşmaya başlayınca Cenab-ı Hak Meryem ismini, onun ayrılmaz vasfı olan kulluk yönünü tekid için ve Arapların, cariyeler için kullandıkları tarza uyarak açıkca zikretti.

Bilindiği gibi Hz. İsa'nın babası da yoktur. Böyle inanmak gerekir. İsa'nın, anasına nisbet edilerek söylenip durması sebebiyle, kalblerde onun babası olmadığına ve tertemiz Meryem'in de lânet olası Yahudilerin söylediklerı iftiradan uzak bulunduğuna dair bir inanç hasıl olur.

«Bir zaman o, ailesinden ayrılarak doğu yönünde bir yere çekilmişti.» Kavminden ayrılıp doğu tarafına çekilmişti.

Hasan Basri diyor ki: Bundan dolayı Hristiyanlar doğu tarafını kıble edindiler. Yahudiler de batı yönünü kıble edinmişlerdi. Çünkü Musa'nın Cenab-ı Hak'la buluşma yeri ve Tevrat'ın verildiği mahal, dağın batı tarafıydı. Nitekim Cenab-ı Hak da öyle buyuruyor: *"Ey Muhammed! Musa'ya hükmümüzü bildirdiğimiz zaman sen batı yönünde değildin."* (Kasas: 44)

Âyetin manası: Kavminden uzaklaşıp, ayrı ve tek başına kalınca doğu tarafında bir yere geldi. Bulunduğu yer mescitti. Ay başı olduğu zaman teyzesinin evine gider, temizlenince de mescide gelirdi.

17. «Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti.» Bir gün yıkanma ihtiyacı duydu. Mevsim kıştı. Gizlenmek için evlerinin en dip tarafında insanlarla kendi arasına bir perde çekti. O temizlenip, elbisesini giymiş olarak abdest mahallinde bulunurken Cebrail parlak bir delikanlı sûretinde kendisine geldi. **«Biz ona Cebrâil'i göndermiştik de.»** Âyette Cebrâil *"rûh"* olarak zikrediliyor. Çünkü o ruhânî bir varlıktır. Lâtif olduğu için ona ruh denmiştir. Bedeni ancak ruhla yaşar, Cebrâil, Ruhu'l-Emîn'dir yani emin ruhtur.

«Ona tam bir insan olarak görünmüştü.» Meryem'e, yaratılışı tam, düzgün bir insan şeklinde göründü. Bundan maksat; Meryem'in onun sözüne ilgi duyması, Allah'ın kelimelerinden kendisine aktaracağı şeyleri kabullenmesidir. Şayet Cebrâil, melek şeklinde gelseydi ondan ürker, sözünü dinleyemezdi.

18. «Meryem: 'Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen senden Rahman'a sığınırım' dedi.» Bu sözü, uğradığı sıkıntıdan korunabileceği özel iltifatı celbetmek ve Allah'a sığınmadaki mübalâğasını ifade için söylemişti.

Zemahşerî *Keşşaf*'ta şöyle dedi: "Bu güzel sûretten Allah'a sığınması Meryem'in iffet ve takvalı bir kadın olduğuna delâlet etmektedir."

"Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen" dedi. Çünkü müttaki olan ders alır. Allaha karşı gelmekten çekinir. Fasık kimse otorite ile korkutulur, münafık ise insanlarla sakındırılır. Foyasının meydana çıkmasından korkar. *et-Te'vilatü'n-Necmiyye* isimli eserde böyle söylenmektedir. Meryem demek istiyor ki; Rahmanı tanırsan, dindar ve müttaki isen Allah'a sığınman sebebiyle bana yaklaşma. Şayet Rahmanı tanımaz bir günahkârsan senden Hakka sığınırım.

19. Bunun üzerine **«Cebrâil»** şöyle cevap verdi: **«'Ben ancak Rabbinin elçisiyim.»** Ben, tahmin ettiğin kötülüklerin sadır olacağı bir kimse değilim. Ben ancak sığındığın Rabbinin elçisiyim. **«Sana temiz bir oğlan bağışlamak için geldim' dedi.»** Gömlekten üflemek sûretiyle, günahlardan pâk, beşerî benliğin karanlık kirinden arınmış temiz bir oğlanın bağışlanmasına sebep olmak için geldim.

20. «Meryem: 'Bana bir insan dokunmamışken, ben kötü kadın da olmadığım halde nasıl oğlum olabilir?' dedi.» Bunu Allah'ın kudretini uzak görmekten değil, normal kanunlar açısından söyledi.

Bana nikâh yoluyla hiç bir insan yaklaşmadı. Dokunmak manasına olan *"mess"*, helâl cinsî temastan kinayedir. Zina fiili için bu ifade kullanılmaz, hubs, fücûr, zina kelimeleri kullanılır.

Ben erkek isteyen bir fahişe değilim. Bununla cinsi ilişkiyi mutlak olarak reddetmek istiyor. Çocuk ancak helâl veya haram ilişkiden meydana gelir. Helâl'e gelince Meryem'e hiçbir insan yaklaşmadı. Haram'a gelince o zaten kötü kadın değil. Bu iki yol da ortadan kalkınca çocuk da ortadan kalkmaktadır.

21. «Cebrâil: 'Bu böyledir. Çünkü» beni sana gönderen **«Rabbin dedi ki:»** Sana asla bir insan dokunmadığı halde oğlan bağışlanması, normal şartlarda mümkün olmasa da **«'bu Bana kolaydır.»** Çünkü Ben sebep ve vasıtalara muhtaç değilim. **«Onu insanlar için bir mucize ve katımızdan da bir rahmet kılacağız.»** Bu oğlanı kudretimizin tamlığına delil göstermeleri için bu tarzda bir delil yaptık. Ayrıca rehberliğinde yürüsünler, irşadıyla aydınlansınlar diye onu tarafımızdan onlar için büyük bir rahmet yaptık. **«Hem bu, önceden kararlaştırılmış bir iştir.'' dedi.»** Onun babasız yaratılmasını ezeldeki ilmimle takdir ettim, olmasını kesin olarak kararlaştırdım. Aksi mümkün değildir, üzülmenin de bir faydası yoktur. Bu, Arapların şu sözünü ifade etmektedir: "Kim Allah'ın kader sırrını bilirse, sıkıntılar ona kolay gelir." Hadis-i Şerifte de şöyle buyruldu: *"Allah bir kulu severse onu imtihana tabi tutar."*[3]

Kula gerekli olan; nimet ihtiva ettiği için musîbet karşısında hamdetmek, şayet nimeti kaybederse sabretmektir: Bu ikisi de kulluk yoludur. *Şerhü'l-hikem*'de şöyle denildi: Düşünürsen anlarsın ki, gerçek marifete ulaşmak musibetlerde saklıdır. Marifet ancak Hak Teâlâ'nın sıfatlarının hakikatine ermekle mümkündür. Ta ki senden olan her şey O'nun sıfatları içinde kaybolsun, senin O'ndan başka itibarın kalmasın, O'nun zenginliği yanında başka zenginlik olmasın, O'nun kudreti yanında başka kudret kalmasın. Bu senin için ancak musibetin varlığıyla mümkün olur. Zira musîbet, Rabliğin galebesini ifade eder. Bunu iyice anla. Allah bizi ve sizi, halin hakikatine ermeye, bütün hallerde sabır makamında bulunmaya muvaffak eylesin.

3- Beyhakî; *Şuabu'l-İman*'da *Deylemî* de *Müsnedü'l-Firdes*'de rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/68.

فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِۦ
مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَأَجَآءَهَا ٱلْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ
قَالَتْ يَٰلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا ﴿٢٣﴾
فَنَادَىٰهَا مِن تَحْتِهَآ أَلَّا تَحْزَنِى قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا
﴿٢٤﴾ وَهُزِّىٓ إِلَيْكِ بِجِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ تُسَٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا
﴿٢٥﴾ فَكُلِى وَٱشْرَبِى وَقَرِّى عَيْنًا ۖ فَإِمَّا تَرَيِٰنَّ مِنَ ٱلْبَشَرِ أَحَدًا
فَقُولِىٓ إِنِّى نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ ٱلْيَوْمَ إِنسِيًّا ۖ ﴿٢٦﴾

22. Meryem İsa'ya gebe kaldı, onunla uzak bir yere çekildi.

23. Doğum sancısı onu bir hurma ağacının altına gitmeye mecbur etti. "Keşke bundan önce öleydim de unutulup gitseydim" dedi.

24. Alt tarafından ona: "Sakın üzülme. Rabbin alt tarafında bir su arkı var etti," diye seslendi.

25. "Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgunlaşmış taze hurma dökülsün.

26. Ye iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen: 'Ben Rahman'a oruç adadım, bugün hiç bir insanla konuşmayacağım,' de."

22. «Meryem İsa'ya gebe kaldı.» İbn Abbas dedi ki: "Meryem Cebrâil'in sözünden rahatladı ve ona yaklaştı. Cebrâil, Meryem'in gömleğinin yakasından üfledi. Nefesi rahmine ulaştı. Üfleme neticesinde İsa'ya hamile kaldı." **«Onunla uzak bir yere çekildi.»** İsa karnında olarak ev halkından çok uzak bir yere, yalnızlığa çekildi.

23. «Doğum sancısı onu», doğum sırasında gizlenip tutunması için **«bir hurma ağacının altına gitmeye mecbur etti.»** Zaten ona doğum yaptıracak bir ebe de yoktu.

«'Keşke bundan önce öleydim de unutulup gitseydim' dedi.» Celâleyn tefsirine göre: *"Bundan önce"* ifadesinden maksat, bu işden veya bu günden önce demektir. Cebrâil ile arasında geçen müjdeyi bildiği halde böyle söylemesi, Allah'ın hükmünü beğenmemesinden değil, beşerî yapının gereği olarak insanlardan utanması, ayrıca kendisi hakkında insanların ileri geri konuşup günaha girmelerinden çekinmesinden dolayıdır.

Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir ki; O, yerden bir çöp almış ve: "Keşke çöp olsaydım da dünyaya gelmeseydim" demiştir. Bilâl-i Habeşî de: "Keşke anası Bilâl'i doğurmamış olsaydı" dedi. Birisi de şöyle söyledi:

Bazan derim, ya Rab! Artır servetimi
Bazan da, anne! Beni doğurmasaydın emi!

Meryem de: "Hiç kimsenin hatırına gelmeyen değersiz bir varlık olsaydım" demişti.

24. Cebrâil Meryem'in üzüntüsünü işitince **«alt tarafından ona:»** ağacın altında dip taraftan; İsa'nın doğumundan ötürü **«'sakın üzülme»** o, önemli bir kişi olacaktır diye seslendi. Seslenen Cebrâil idi. Çünkü İsa, Meryem, onu kavmine getirinceye dek henüz konuşmamıştı.

«Rabbin, alt tarafında bir su arkı var etti,' diye seslendi.» Arkdan maksat küçük bir nehirdir. İbn Abbas şöyle dedi: Cebrâil ayağı ile yere vurdu, tatlı bir su kaynağı belirdi. Küçük dere şeklinde akmaya başladı.

25. «'Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgunlaşmış taze hurma dökülsün.» Kendine doğru hurma dalını şiddetle salla ki; devşirilecek kıvama gelmiş hurmalar peş peşe üzerine dökülsün.

"Salla" emrinin hikmeti nedir? denirse. Buna şöyle cevap verilir: Meryem babasız çocuk olmasına şaşırmıştı. Allah ona bu işe şaşırmaması için bir

âyet olmak üzere kuru hurma dalından taptaze hurma meydana geldiğini göstermişti.

26. «Ye, iç gözün aydın olsun.» Bu taze hurmadan ye, arkın suyundan iç. Bu olay Meryem'in kerameti, İsa'nın ise peygamberlik müjdesidir.

Hurmada bir çok faydalar vardır. Hazmı kolaydır. Tam bir gıdadır. Su ve hurma Arapların gıdasıydı. Bundan ötürü cesur ve yiğit idiler.

Rebî b. Haysem şöyle dedi: "Lohusa kadınlar için taze hurmadan, hastalar içinse baldan daha yararlı bir şey yoktur."

Gözün aydın olsun. Seni üzen şeyleri bir tarafa at. Allah olağan üstü şeylerle senin suçsuzluğunu ispatladı. Arkın akması, kuru hurma ağacının yeşermesi, vaktinden önce meyve vermesi gibi olağanüstü şeyleri gördüklerinde insanlar, babasız çocuk meydana gelmesini garipsemezler.

«Eğer insanlardan birini görürsen; 'Ben Rahma'na oruç adadım. Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım' de.'» Kim olursa olsun, birisini gördüğünde, çocuğun hakkında soru sorana ve o konuda seni ayıplayana de ki; "Ben Rahman'ın rızası için kendi kendime oruç veya susma sözü verdim."

İsrailoğullarından gayretli kişilerin orucu akşama dek yemekten ve konuşmaktan uzak durmak şeklindeydi: Bu türlü oruç ümmet-i Muhammed'den kaldırılmıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) sükût orucunu yasaklamıştır.

Meryem'e, adağını işaretle bildirmesi emredilmişti. Yani, bunu sözle değil işaretle söyle denilmişti. Bundan maksat; âdi insanlarla tartışmanın gereksizliği ve henüz beşikte olan İsa'nın sözüyle yetinmedir. Zira bu, Meryem'in suçsuzluğu konusunda ileri geri konuşanın ağzını kapayacak bir durumdur. Allah, Meryem'in suçsuzluğunu İsa vasıtasıyla ortaya çıkarmak istedi. O da, daha beşikte iken anasının günahsız olduğunu söyledi.

Buradan da anlaşılıyor ki; bayağı kimseler karşısında susmak icab eder. İnsanların en hakiri, karşısında muhatap bulamayan sefîh kimsedir.

Zemahşerî'nin nüktelerinden birisi de şudur: Alçaklığı en çok engelleyen şey, ondan yüz çevirmektir. Onun yularını ancak ona aldırmamak çözer. Alçağın öfkesini ancak yumuşak kişiler kırar. Tutuşmuş ateşi ancak su söndürür. Yani adi kişinin öfkesi, şiddetlenmiş ateş gibidir, nasıl ki ateşi ancak su söndürürse onu da ancak mülayimlik söndürür. "Ateş, yiyecek bir şey bulamazsa kendi kendini yer."

فَأَتَتْ بِهِۦ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُۥ ۖ قَالُوا۟ يَٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾
يَٰٓأُخْتَ هَٰرُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ ٱمْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾
فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ ۖ قَالُوا۟ كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِى ٱلْمَهْدِ
صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّى عَبْدُ ٱللَّهِ ءَاتَىٰنِىَ ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلَنِى نَبِيًّا ﴿٣٠﴾
وَجَعَلَنِى مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَىٰنِى بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱلزَّكَوٰةِ
مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّۢا بِوَٰلِدَتِى وَلَمْ يَجْعَلْنِى جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾
وَٱلسَّلَٰمُ عَلَىَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

27. Çocuğu alıp kavmine getirdi. Dediler ki: "Ey Meryem! Tuhaf bir iş yaptın.

28. Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi."

29. Meryem çocuğu gösterdi. Onlar: "Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?" dediler.

30-33. Çocuk: "Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekât vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti. Beni âsî bir zorba kılmadı. Doğduğum günde, öleceğim günde, diri olarak kabirden kaldırılacağım günde bana selâm olsun" dedi.

27. «Çocuğu alıp kavmine getirdi.» Meryem, lohusalığı bitip temizlenince, İsa ile birlikte kavmine döndü.

İbn Abbas şöyle dedi: "Meryem onların yanından güneş doğarken çıktı. Öğle vakti çocukla birlikte yanlarına geldi."

Rivayet edildi ki: Zekeriyya (a.s.) Meryem'i kaybetti. Onu mescidde bulamadı. Çok üzüldü. Teyzesinin oğlu Yusuf'a, çıkıp aramasını söyledi. Yusuf onu, ağacın altında buluncaya dek aradı. Meryem salih insanlar olan hane halkına ve kavmine geldiğinde Zekeriyya da onlarla birlikte oturmuş, ağlayıp, üzülüyorlardı. Sonra onu azarlayarak **«dediler ki: 'Ey Meryem! Tuhaf»**, acayip, tamamen yanlış **«bir iş yaptın.»** Âyette geçen *"Feriy"* kelimesi, yalan, iftira demektir.

28. «Ey Hârûn'un kız kardeşi!» Hârûn'la, peygamber olan Harun'u kasdettiler. Zira Meryem, Harun'un kardeşi mesabesindeki kişilerin neslindendi. Ayrıca denildi ki; Hârûn, babası cihetinden Meryemin kardeşiydi. Babası salih bir zattı. Yine denildi ki; Hârûn Musa'nın kardeşidir. Meryem'in ona nisbeti onun soyundan gelmesinden dolayıdır. Nasıl ki: Ey Arabın kardeşi! denildiğinde, ey onlardan biri! denmiş oluyorsa, ey Hârûn'un kardeşi! dendiğinde de aynı şey kastedilmiş oluyor.

«Baban» İmrân da **«kötü bir kimse değildi. Annen de»** Fakûz kızı Hanne **«iffetsiz»**, fahişe **«değildi.'»** Bu babasız çocuğu nereden buldun?

Bu ifade; *"tuhaf bir iş yaptın"* sözünün açıklaması ve salih kimselerin çocuklarının fenalık yapmasının başkalarına göre daha kötü olduğuna dikkat çekilmesidir.

29. «Meryem» kendilerine cevap vermesi için onlara **«çocuğu gösterdi. Onlar»** da Meryem'in bu tavrını garipseyerek: **«'Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?'»** Biz daha önce akıllı bir kimsenin kucaktaki çocukla konuştuğunu görmedik. Çünkü onun, sözü anlayıp cevap verme gücü yoktur **«dediler.»**

30-33. «Çocuk: 'Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum.» İsa fasih bir dille ilk söz olarak Allah'ın kulu olduğunu belirtti. Bununla kendisinin ilâh olduğunu söyleyen Hristiyanlara cevap vermiş ve annesine yapılan suçlamayı ortadan kaldırmış oluyordu. Çünkü Allahü Teâlâ fahişe bir kadına İsa gibi bir çocuk nasip etmez.

«Bana kitap» İncil **«verdi ve beni peygamber yaptı.»** Bununla beraber **«nerede olursam olayım beni mübarek»** çok faydalı, hayrı öğreten bir kişi **«kıldı.»** İsâ, ileride olacak şeyleri, olmuş tarzında mâzi sığasıyla haber

verdi.

Ulemânın çoğunluğuna göre, Allah İsa'ya çocuk yaşta peygamberlik ve İncil'i vermiştir. Zira o, büyük insan gibi akıllıydı. Meşhur görüşe göre ise Allah ona otuz yaşından sonra vahyetti. Buna göre Rasûllüğü, nebiliğinden sonra olmuş oluyor.

«Yaşadığım müddetçe, namaz kılmamı, zekât vermemi...» Bana kesin bir emir olarak namaz kılmamı, malın zekâtını vermemi emretti. İlâhi hitapların peygamberlere yöneltilmesi, ümmeti emirler ve yasaklar hususunda gayrete getirmek içindir.

Bahru'l Ulûm'da şöyle dendi: *"Yaşadığım müddetçe"* ifadesi; kul yaşadıkça üzerinden zâhirî ibadetlerin ve diğer sorumlulukların asla düşmeyeceğine açık bir delildir. Bazı ibâhiyye mensuplarından nakledildiği gibi, kulun ibadetlerden muaf olacağı sözü tamamen küfür ve sapıklıktır.

«Ve anneme iyi», güzel ve nazik **«davranmamı emretti.»** Bu söz de işaret etmektedir ki, Meryem'in kocası yoktur. Olsaydı babaya da iyilik tavsiye edilirdi. **«Beni»** Rabbine **«âsi»** kibirli **«bir zorba kılmadı.»**

«Doğduğum günde, öleceğim günde ve diri olarak kabirden kaldırılacağım günde bana selâm olsun' dedi.» Tabii bir baba olmaksızın doğduğum günde, öleceğim günde ölüm ve ölüm sonrası sıkıntılardan, dirileceğim günde kıyamet ve cehennem korkusundan selâmette olayım. Bu üç önemli safhada Allah'ın selâmeti Yahya'ya nasıl teveccüh ettiyse bana da öylece teveccüh etsin.

İsâ bu sözlerle onlara hitab edince, anasının suçsuz olduğununa kanaat getirdiler. Onun iffetli ve şüpheden uzak bulunduğuna inandılar. İsâ bundan sonra normal konuşma çağına erinceye kadar konuşmadı.

ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ
لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا

صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ فَوَيْلٌ
لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ
يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ وَأَنذِرْهُمْ
يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿٣٩﴾ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَن عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

34. İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem oğlu İsâ, gerçek söze göre budur.

35. Allah için çocuk edinmek olur şey değildir. O münezzehtir. Bir şeyin olmasına hükmederse ona sadece "ol" der. O da olur.

36. "Şüphesiz Allah, benim de, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin. İşte doğru yol budur."

37. Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Vay o büyük günü görecek kâfirlerin haline!

38. Bize geldikleri gün neler görüp neler işitecekler! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.

39. Onlar bir gaflet içindeyken ve henüz iman etmemişlerken her işin bitmiş olacağı o pişmanlık günüyle onları uyar.

40. Şüphesiz Biz yeryüzüne ve üzerinde olanlara vâris olacağız ve onlar ancak Bize döndürüleceklerdir.

34. «**İşte hakkında şüpheye düştükleri**» yüce vasıfları anlatılan «**Meryem oğlu İsâ, gerçek söze göre budur.**» Hristiyanların tanımladıkları gibi

değil. Bu, onları en açık ve ilmî tarzda reddetmedir. Şüpheye düşüp Allah'ın oğludur dedikleri Meryemoğlu İsa hakkındaki gerçek ve sabit söz budur.

35. «Allah için çocuk edinmek olur şey değildir. O» Allah, Hıristiyanların iftirasından **«münezzehtir. Bir şeyin olmasına hükmederse ona sadece 'ol' der. O da olur.»** İsa için de "ol" dedi. Hemen babasız oluverdi. Âyetin manası; Allah, varlıkların olmasını isterse buna engel olunmaz. İstediği tarzda ve gecikmeksizin hemen oluverir.

36. «'Şüphesiz Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin. İşte doğru yol budur.'» Bu söylediğim tevhid inancı, dosdoğru yoldur. O yola giren sapmaz. Böylece İsa'nın sözü tamam oldu.

37. «Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler.» *"Ahzâb"*, "hızb"ın çoğuludur. Cemaat demektir. Yani insanlardan ilâhî hitaba muhatap olanlar, aralarında ayrılığa düştüler. Bunlar kendilerine peygamber gönderilen topluluklardır.

Nasturîler: İsâ, Allah'ın oğludur dediler. Yakubîler: O, Allah'ın kendisidir, önce yeryüzüne indi, sonra göğe yükseldi dediler. Melkânîler ise: O, Allah'ın kulu ve nebisidir dediler.

«Vay o büyük günü görecek kâfirlerin haline!» Ayrılığa düşen kâfirlerin hesabı ve korkusu dehşetli olan kıyamet gününü görmekten ötürü vah haline! *Veyl*, helâk demektir.

38. «Bize geldikleri gün, neler görüp neler işitecekler!» Kıyamet günü hesap ve ceza için Bize geleceklerinde gözleri ve kulakları ne de keskindir!

Dünyada sağır ve kör iken burada şaşkınlık içinde pür dikkat kesilmeleri tabiidir. Taaccüp; sebebi bilinmediği için bir şeyi gözde büyütmektir. Sonra bu kelime normal ta'zim için de kullanılır olmuştur.

«Fakat, o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.» Yani onlar dünyada hudutsuz ve açık bir hata içindedirler. Zira kendilerine fayda vereceği sırada her şeyi görüp, dinlemekten gafil oldular.

39. Ey Muhammed! **«Onlar bir gaflet içindeyken ve henüz iman etmemişlerken her işin bitmiş olacağı o pişmanlık günüyle onları uyar.»** Zalimleri, insanların üzüntü ve pişmanlık duyacakları gün ile korkut. O gün hesap bitirilir. Cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme sevkedilir.

Rivayet edildi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu durumdan soruldu; O da şöyle buyurdu: *"Ölüm alaca bir koç sûretinde getirilir ve boğazlanır. Cennetlik ve cehennemlikler bakar. Dellâl şöyle bağırır: Ey cennet ehli! Size ölümsüz bir hayat. Ey cehennem ehli! Size de ölümsüz bir hayat... Cennetlikler sevindikçe sevinirler. Cehennemlikler ise üzüldükçe üzülürler."* (4)

O zalimler âhirette kendilerine yapılacak muameleden gafildirler, dünya hayatında hâlâ gaflet içinde bulunmaktadırlar.

40. «Şüphesiz Biz yer yüzüne ve üzerinde olanlara vâris olacağız ve onlar ancak Bize döndürüleceklerdir.» Bizden başka onlar üzerinde bir sahip yoktur. Onlar karşılık görmek için ister tek, isterse ortak olarak Bizden başkasına değil, sadece Bize döndürüleceklerdir.

وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِبْرَٰهِيمَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا
(٤١) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ
وَلَا يُغْنِى عَنكَ شَيْـًٔا (٤٢) يَٰٓأَبَتِ إِنِّى قَدْ جَآءَنِى مِنَ ٱلْعِلْمِ
مَا لَمْ يَأْتِكَ فَٱتَّبِعْنِىٓ أَهْدِكَ صِرَٰطًا سَوِيًّا (٤٣) يَٰٓأَبَتِ لَا تَعْبُدِ
ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ عَصِيًّا (٤٤) يَٰٓأَبَتِ إِنِّىٓ
أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَٰنِ وَلِيًّا (٤٥)

4- Hadis mana olarak rivayet edilmiştir. Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel tahric etmiştir. Metni şöyledir: *"Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girince, ölüm alaca bir koç şekline getirilir. Kesilmesi emredilir..."* Bkz. Müsned; *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/108.

41. Kitapta İbrahim'i de an, gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi.

42. Babasına demişti ki: "Ey Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan şeylere niçin tapıyorsun?

43. Ey Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy, seni doğru yola ileteyim.

44. Ey Babacığım! Şeytana tapma. Çünkü şeytan Rahman'a âsi olmuştur.

45. Babacığım! Doğrusu ben sana Rahman katından bir azap gelip de şeytanın dostu olmandan korkuyorum."

41. Ey Muhammed! **«Kitapta İbrahimi de an.»** Kavmine İbrahim'in hikâyesini anlat. Zira bütün din menupları İbrahim'in faziletini kabul ederler. Arap müşrikleri de İbrahim soyundan gelmekle iftihar ederler. Cenab-ı Hak, Habibi Muhammed (s.a.v)'e, şirki bırakmaları için onlara İbrahim'in tevhid inancını haber vermesini emretti.

«Gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi.» İbrahim gerçekten doğruluktan ayrılmayan, her vakit doğru hareket eden bir peygamberdi. Doğrulukla, peygamberlik sıfatlarını kendinde toplamıştı. Zaten doğruluk peygamberliğin ayrılmaz şartıdır. Peygamber mutlaka doğru kimseden olur.

Fakat sıddık (çok doğru) kimsenin, peygamber olması gerekmez. Nebilikle, Rasûllük arasındaki fark şudur. Rasul, ister insan ister melek olsun, hükümleri tebliği etmek üzere gönderilen kişidir. Nebî ise sadece insandan olur.[5]

42. Ey Muhammed! Hatırla ki bir zamanlar İbrahim **«babasına»** Âzer'e, kendisini tatlılıkla hakka davet için **«demişti ki: 'Ey Babacığım!»** İbadet sırasında senin övgü ve yalvarmalarını **«işitmeyen,»** huzurundaki tevazu ve saygını **«görmeyen ve sana»** dünya ve âhirette **«hiçbir fayda sağlamayan»**, Allah'ın azabını senden uzaklaştıramayan **«şeylere niçin tapıyorsun?»**

43. «Ey Babacığım! Doğrusu» vahiy yoluyla, **«sana gelmeyen bir ilim**

5- Nebî ile Rasûl arasındaki fark konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür: "Tebliğe memur edilenlere Rasûl, tebliğle memur olmayanlara nebî denir" görüşü daha doğru gözükmektedir. Kur'andaki bütün peygamberler hem Rasûl hem de, Nebîdir (Mütercim).

bana geldi.» Öyleyse **«bana uy. Seni doğru yola ileteyim.»** Benden ilim öğrenmekten çekinme ki, seni en yüksek mertebeye çıkaracak, sapıklıktan kurtaracak dosdoğru yola ileteyim.

Hz. İbrahim, fevkalâde cahil olmasına rağmen babasının cahil olduğunu söylemedi, gerçek de olsa kendini üstün ilim sahibi olarak tanımlamadı. Bilakis onun yol arkadaşı, yardımcısı tarzında kendini takdim etti. Bu, kibarlık ve incelik metodudur.

44. «Ey Babacığım! Şeytana tapma.» Putlara tapman bir bakıma şeytana tapmandır. Çünkü bu işi süsleyip püsleyen, seni putperestliğe teşvik eden şeytandır. **«Çünkü şeytan, Rahman'a âsi olmuştur.»** Âdem'e secdeden yüz çevirmesi de bu isyanındandır. Malumdur ki, âsiye itaat, gazap doğurur ve nimetin elden çıkmasına sebep olur.

45. «Babacığım!» Şayet şeytana uymuş ve Rahmana isyan etmiş halde ölürsen **«doğrusu ben sana Rahman katından bir azap gelip de şeytanın dostu»**, ebedi lânette şeytanın yakını **«olmandan korkuyorum.'»** İbrahim'in bu korkusu, babasının iyi ve doğru davranmasını temin içindir.

قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ ءَالِهَتِي يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ
وَٱهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَٰمٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّيٓ
إِنَّهُۥ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ
وَأَدْعُوا۟ رَبِّي عَسَىٰٓ أَلَّآ أَكُونَ بِدُعَآءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا ٱعْتَزَلَهُمْ
وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا

جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ
صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

46. Babası: "Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer bundan vazgeçmezsen andolsun seni taşlarım. Uzun müddet de benden ayrıl, git," dedi.

47. İbrahim: "Sana selâm olsun" dedi. "Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır.

48. Sizden de, Allah'tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor ve sadece Rabbime yalvarıyorum. Umarım ki Rabbime yalvarmakla bahtsız olmam."

49. İbrahim onları Allah'tan başka taptıklarıyla başbaşa bırakıp çekilince Biz ona Yâkub ve İshak'ı bahşettik ve her birini peygamber yaptık.

50. Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk, her dilde üstün şekilde anılmalarını sağladık.

46. «Babası» inadında ısrar ederek İbrahim'e şöyle dedi: **«'Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun?»** Onlardan vazgeçip ayrılıyor musun? Bu bir nevi taaccüptür. Sanki onlardan yüz çevirmek akıllı işi değil.

«Eğer bundan vazgeçmezsen» bu tanrılara ibadeti yasaklamaya devam edersen, ölünceye veya benden uzaklaşıncaya kadar **«andolsun seni taşlarım. Uzun müddet de benden ayrıl, git'»** konuşma **«dedi.»**

47. «İbrahim: 'Sana selâm olsun' dedi.» Bu, ikram ve iltifat selâmı değil, ayrılış selâmıdır. Çünkü bu, kötülüğe iyilikle karşılık vermek tarzında İbrahim'in, babasına duâsı değildir.

Bu da gösteriyor ki; nasihat edilen kimse şiddet gösteriyorsa onu kendi

haline bırakmak caizdir.

Âyetin manası şudur: Benden salim oldun. Bundan sonra benden sana bir rahatsızlık dokunmaz. Seni incitecek bir şey söylemem. Fakat **«'Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim»** yani seni imana kavuşturması, tevbeye muvaffak kılması için Rabbimden seni bağışlamasını dileyeceğim. Bu türlü bir istiğfarın caiz olmasında herhangi bir tereddüt yoktur. Sakıncalı olan, küfür devam ettiği halde kâfire dua etmektir. İbrahimin, babasına duâ va'dinde herhangi bir karışıklık yoktur. Başka bir âyette de buna işaret edilmektedir: *"...Senin için mağfiret dileyeceğim..."* (Mümtehine: 4) Bu va'd, durumu net olmadığı için henüz babasının imanından ümit kesmezden önce idi. *"...Fakat O'nun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzak durdu."* (Tevbe: 114)

«Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır.» Rabbim bana çok çok lütuf ve ikramda bulunur. Size nasihatlerim fayda vermediği için senden ve kavminden dinim adına ayrılıyor, hicret ediyorum. Allah'tan gayri taptığınız putlardan da... Ben tek Rabbime ibadet ediyorum. Umarım ki Rabbime yalvarmaktan bahtsız, mahrum olmam.

48. «Sizden de, Allah'tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor» yani senden de kavminden de dinim uğrunda hicret ederek uzaklaşıyorum. Çünkü nasihatlarım size tesir etmedi, **«ve sadece Rabbime yalvarıyorum»** yalnız O'na ibadet ediyorum. **«Umarım ki Rabbime yalvarmakta bahtsız olmam.'»** Elim boşa çıkmaz, gayretim zayi olmaz.

49. «İbrahim, onları Allah'tan başka taptıklarıyla başbaşa bırakıp çekilince» Şam'a hicret edince, kâfir akrabalarından ayrılmasına karşılık olarak **«Biz ona Yakub ve İshâk'ı bahşettik.»** Özellikle Yakub ve İshak'ın zikredilmesi, peygamberlerin şeceresi olmalarından dolayıdır. **«Ve»** onlardan **«her birini peygamber yaptık.»**

50. «Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk», dinî ve dünyevî her türlü hayrı verdik. **«Her dilde üstün şekilde anılmalarını sağladık.»** Âyetteki *"Lisane Sıdk"* övgü, medih demektir. Yani insanlar onunla iftihar ederler, onları hayırla yadederler, böylece âyet-i kerimedeki davetine uymuş olurlar. *"Sonraki nesiller arasında hayırla anılmanı sağla."* (Şuâra: 84)

Bil ki bu âyet-i kerimelerde bir takım önemli işaretler vardır:

Bu işaretlerden birisi, yumuşaklık ve güzel ahlâktır. Çünkü sertlik, muhatabın uzaklaşmasına yol açar.

Bu işaretlerden bir diğeri de ittibadır. Kimin derecesi yükselirse kitap ve

sünnete daha çok sarılır, tâbi olur. Sehl b. Abdullah şöyle dedi: "Nefse en zor gelen şey, tâbi olmaktır. Çünkü ittibada nefse rahat yoktur."

Âyetlerdeki işaretlerden birisi de, uzlettir. Ebu'l-Kasım dedi ki: "Kim dünya ve âhirette selâmet ararsa kötü arkadaşlardan uzak dursun. Çünkü kişi, sevdiğiyle beraberdir."

Bu işaretlerden bir diğeri de, kim Allah rızası için sevdiğini terkederse Allah ona, dostu İbrahime yaptığı gibi, terkettiğinden daha güzel ve sevimlisini, bedel olarak verir. Onunla ülfet eder.

وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ مُوسَىٰٓ إِنَّهُۥ كَانَ
مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾ وَنَٰدَيْنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ
ٱلْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَٰهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥ مِن رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ
نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِسْمَٰعِيلَ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ
ٱلْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُۥ بِٱلصَّلَوٰةِ
وَٱلزَّكَوٰةِ وَكَانَ عِندَ رَبِّهِۦ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ
إِدْرِيسَ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا
﴿٥٧﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِن ذُرِّيَّةِ ءَادَمَ
وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْرَٰٓءِيلَ وَمِمَّنْ

هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

51. Kitapta Musa'yı da an. Doğrusu o hâlisdi ve elçi bir peygamberdi.

52. Ona Tûr'un sağ yanından seslenmiş ve özel konuşmak üzere onu yaklaştırmıştık.

53. Rahmetimizden dolayı ona kardeşi Hârun'u peygamber olarak bağışladık.

54. Kitap'ta İsmail'i de an. Çünkü o, sözünde duran elçi bir peygamberdi.

55. Ailesine namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi. Rabbi katında beğenilmişti.

56. Kitap'ta İdris'i de an. Çünkü o çok doğru bir peygamberdi.

57. Onu yüce bir yere yükselttik.

58. İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberleden, Âdem'in zürriyetinden, Nuh'la birlikte gemi de taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail (Yakub) in soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Rahman'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.

51. Ey Muhammed! **«Kitapta Mûsâ'yı da an.»** Yakub'dan ayrı zikredilmesin diye Musa, İsmail'den önce zikredildi. **«Doğrusu o, halisdi ve elçi bir peygamberdi.»** Allah Musa'yı pisliklerden, noksanlıklardan ve diğer zaaflardan uzak yaptı. Allah onu, kendisini haber versin diye halka elçi gönderdi. Bundan dolayı, daha yüce ve daha hususi olduğu halde *"rasûl"*, *"nebî"*den önce getirildi. Ben fakir diyorum ki, Nebînin te'hiri âyet sonlarına riayet (söz ahengi) içindir.

52. «Ona Tûr'un sağ yanından seslenmiş ve özel konuşmak üzere

onu yaklaştırmıştık.» Tûr; Mısır'la Medyen arasında bir dağdır. Biz Musa'ya, Musa'nın sağına gelen cihetten seslendik. Haddi zatında dağın sağı solu olmaz.

Suyûti şöyle dedi: "Musa, Medyen'den Mısır'a gitmek üzere yola çıktı. Musa'nın sağ tarafında, dağ yönündeki ağaçtan seslenildi."

Allah onun durumunu, kral'ın, konuşmak için kendine yaklaştırıp arkadaşlığa seçtiği kimseye benzetti. Çünkü Mûsâ ile, melek aracı olmadan konuştu.

53. «Rahmetimizden dolayı ona kardeşi Hârun'u peygamber olarak bağışladık.» Biz Musa'ya, ona olan rahmetimizden ötürü, kendisine destek ve yardımcı olmak üzere kardeşi Hârun'u bağışladık. Nitekim Musa Rabbinden böyle istemişti : *"Bana ailemden bir vezir ver."* (Tâhâ: 29)

et-Te'vilatû'n-Necmiyye adlı eserde denildi ki: "Yukarıdaki âyet, peygamberliğin çalışmakla değil, Allahü Teâlâ'nın lütfuyla olduğuna delâlet etmektedir. O, insanların gayretleriyle değil, kendi rahmet ve ikramıyla, insanlardan dilediğine nebilik, dilediğine ise Rasullük verir. Yine burada Hz. Musa'nın Allah katında çok makbul bir kimse olduğuna işaret vardır. Zira onun şefaatiyle, kardeşi Hârun'a da nübüvvet ve risâlet vermiştir."

54. «Kitap'ta İsmail'i de an.» Cenab-ı Hak İsmail'i, babası İbrahim ve kardeşi İshakdan ayrı olarak zikreti. Bu, ona verdiği fazla önemden dolayıdır. Ey Muhammed! Kavmine Kur'an'daki, ceddin İsmail'in kıssasını da oku, anlat. **«Çünkü o, sözünde duran elçi bir peygamberdi.»** kendisiyle insanlar ve Allah arasındaki işlerde sözünü yerine getirirdi. Allah onu bu şekilde tanımladı. Çünkü o, sözünde durmakla meşhurdu ve bu konuda başkasında görülmemiş sadakat örnekleriyle tanınmıştır. Kurban edilme konusundaki sadakati misal olarak yeter. Kesileceği sırada şöyle diyerek sözünü yerine getirmiştir: *"...İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın."* (Sâffât: 102) Burada sözde durmaya teşvik vardır.

Bil ki; Allahü Teâlâ İsmail (a.s.)'i vaadinde durduğu için övdü. Bu da işaret etmektedir ki; övgü ancak vaadin gerçekleşmesiyle tahukkuk eder, tehdidin gerçekleşmesiyle değil. Bundan dolayı âlimler, cezalandırma konusunda caymanın câiz olduğunu, mükâfat konusunda ise câiz olmadığını söylemişlerdir. İmam Vâhidî bunu şu âyetin tefsirinde açıkça belirtmiştir. *"Her kim bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezası, içinde sürekli kalacağı cehennemdir."* (Nisâ: 93)

Araplar, birisinin kötülük vadedip yerine getirmemesini ayıp ve dönek-lik saymazlar. Bilakis cömertlik ve fazilet sayarlardı.

Şöyle denildi:

Ben vaad ve tehditte bulunurum
Tehditten vaz geçer, vaadimde dururum

Şöyle de dendi:

Bolluk zamanında vaadederse vaadinde durur
Darlık zamanında tehdit ederse akıl ona engel olur.

Bu konuda Yahya b. Muâz ne güzel söyledi: "Vaad ve vaîd (tehdit) haktır. Vaad kulların; şunu yaparlarsa onlara şunu vereceğim diye garanti etmesinden dolayı Allah üzerinde hakkıdır. Sözünde durmaya Allah'tan daha lâyık kim olabilir? Tehdit ise Allah'ın kullar üzerinde hakkıdır. Onlara, şöyle yaparsanız sizi cezalandırırım der. Onlar da yaparlarsa, ister affeder isterse cezalandırır. Zira cezalandırmak O'nun hakkıdır. Fakat münasip olanı af ve keremdir. Çünkü Allah çok bağışlayıcı çok merhamet edicidir."

Allah İsmail'i, babası İbrahim zamanında Yemen kabilelerinden Cürhümlülere elçi göndermişti. Cürhüm bir Yemen kabilesidir. İsmail onlardan bir hanımla evlendi. Onlara Allah'ı haber veren bir nebi idi. Babası İbrahim'in şeriatı üzere amel etti. Ulemânın icmaına göre İsmail'e kitap inmemiştir. Lût, İshak ve Yakub peygamberler de böyledir.

55. «Ailesine namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi.» Âyetteki *"ehl"* den maksat, izdivaç ve doğum yönünden ilişkili kimselerdir. Önemli olan, kişinin önce kendine ve kendisine en yakın olanlara tam olarak yönelmesidir. Cenab-ı Hak bu hususta şöyle buyuruyor: *"Önce en yakın hısımlarını uyar."* (Şuârâ: 214) *"Ailene namazı emret."* (Tâhâ: 132) *"Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun."* (Tahrim: 6) Yakınlar düzelirse herkes de düzelir.

Namaz, bedenî ibâdetlerin en üstünüdür. Zekat ise mâli ibadetlerin en faziletlisidir.

«Rabbi katında beğenilmişti.» Söz, hal ve hareketlerinde beğenilmişti. Zira Allah'a tam bağlıydı.

Salihlerin birinden şöyle hikâye edildi: "Bana misafirler geldi. Onlara dedim ki: 'Bana tesirli bir tavsiyede bulunun.' Dediler ki: 'Sana altı şeyi tavsiye ediyoruz.

1- Kimin uykusu çok olursa ondan kalb hassasiyeti umulmaz.
2- Kim çok yemek yerse ondan gece ibadeti beklenmez.
3- Zalimle arkadaşlık kurandan iyi bir dindarlık beklenmez.
4- Yalanı âdet edinmiş kimsenin dünyadan imanla ayrılması umulmaz.
5- İnsanlarla çok haşir neşir olanın, ibadetten zevk alması umulmaz.
6-Sırf insanların hoşnutluğunu isteyenin Allah'ın rızasını kazanması umulmaz.'"

56. «Kitap'ta İdris'i de an.» O Nuh'un babasının dedesidir. İdris (a.s.) ölçü ve tartıyı ilk kullanan, kalemle ilk yazı yazan ve ilk elbise dikendir. Daha önce insanlar deri giyiyorlardı.

«Çünkü o» her halinde **«çok doğru bir peygamberdi.»** İkinci haber olan *"Nebî,"* birinci haber olan *"Sıddîk"*ı tahsis etmektedir. Çünkü her nebi Sıddık, fakat her sıddık nebi değildir.

57. «Onu yüce bir yere yükselttik.» O yüce makam, dördüncü kat semadır. Hz. Peygamber (s.a.v) Mirac'ta birinci semada Hz. Âdem'i, ikinci semada Yahya ve İsa'yı, üçüncü semada Yusuf'u, dördüncü semada İdris'i, beşinci semada Hârun'u, altınca semada Musa'yı, yedinci semada İbrahim'i gördü.

58. «İşte bunlar» yani bu sûrede Zekeriyya'dan İdris'e kadar zikredilenler **«Allah'ın kendilerine»** çeşitli dinî ve dünyevî **«nimetler verdiği peygamberlerden Âdem'in zürriyetinden...»** Zürriyet, çok çok oldu, anlamındaki "Zere'e" kelimesinden türemiştir. İnsan ve cin soyu için kullanılır. **«Nuh'la birlikte gemide taşıdıklarımızdan»** yani onların soyundan -bunlar İdris'in dışındakilerdir. Çünkü İbrahim, Nuh'un oğlu Sâm'ın soyundandır.- **«İbrahim ve İsrail (Yakub)'in soyundan»** -Mûsa, Hârûn, Zekeriyya, Yahya ve İsâ bunlardandır- Burada kızların çocuklarının da zürriyetten sayıldıklarına delil vardır. Çünkü Meryem oğlu İsâ Yâkub soyundandır. **«Doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız»** peygamberlik ve ikram için seçip, hakka yönelttiğimiz **«kimselerdendir. Rahman'ın âyetleri»** kitaplarındaki korkutma ve teşvik âyetleri **«onlara»** yani bu peygamberlere **«okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.»** *"Sücceden"* kelimesi, "sâcid"in çoğulu, *"Bukiyyen"* kelimesi ise "Bâkin"in çoğuludur.

Yani sizden önceki peygamberler, neseblerinin yüceliğine, şahsiyetlerinin kemaline, Allah'a yakınlıklarına rağmen secde ediyor ve Allah'ın âyetlerini işitince ağlıyorlardı. Siz de onlar gibi olun. Hadisi Şerifte şöyle

buyruldu: *"Kur'an-ı okuyun ve ağlayın. Şayet ağlamazsanız, kendinizi ağlamaya zorlayınız."* [6] yani gözün ağlamazsa kalbin sana uysun. Kur'an-ı işitince üzüntüye kapılın. Çünkü Kur'an hüzünlüler üzerine hüzünle inmiştir.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلشَّهَوَٰتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ
وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا ﴿٦٠﴾
جَنَّٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِى وَعَدَ ٱلرَّحْمَٰنُ عِبَادَهُۥ بِٱلْغَيْبِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ وَعْدُهُۥ
مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَٰمًا ۖ وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ
فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِى نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا
مَن كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

59. Onların ardından, öyle bir nesil geldi ki, namazı bıraktılar, şehvetlere uydular. Onlar azgınlıklarının cezasını çekeceklerdir.

60-61. Ancak tevbe eden, iman edip yararlı iş yapanlar bunun dışındadır. Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmadan Rahman'ın kullarına gıyâben vaadettiği cennete, Adn Cennetlerine gireceklerdir. Şüphesiz O'nun vaadi yerini bulacaktır.

62. Orada boş söz değil sadece selâm duyarlar. Orada sabah akşam rızıkları vardır.

6- Hadis İbn Mâcede şu lafızla tahric edilmiştir. *"Bu Kur'an, hüzünle nazil olmuştur. Onu okuduğunuzda ağlayın."* Bkz. et-*Terğîb ve't-Terhîb*, 2/364.

63. Kullarımızdan, muttaki olanları mirasçı kılacağımız cennet işte budur.

59. «Onların ardından öyle bir nesil geldi ki...» Arkadan gelenin iyisine *"halef"* kötüsüne *"half"* denir. Yani peygamberlerin ardından onları takib eden kötü nesiller, çocuklar geldi. Onlar Yahûdi, Hristiyan ve Mecusilerdir. Hadis-i Şerifte şöyle buyruldu: *"Hiçbir peygamber yoktur ki, ümmetinden O'nun sünnetine bağlı, emirlerine uyan yardımcıları ve ashabı olmasın. Ancak kendilerinden sonra yerlerine yaramaz kimseler geçer. Yapmadıklarını (yapın) derler. Emredilmedikleri şeyleri yaparlar. Onlara kim eliyle karşı çıkarsa mü'mindir. Onlara kim diliyle karşı çıkarsa mü'mindir. Onlara kim kalbiyle karşı çıkarsa o da mü'mindir. Bunların dışında olanlarda hardal tanesi kadar iman yoktur."*[7]

«Namazı bıraktılar...» Ya büsbütün terkettiler, ya vaktinde kılmadılar veya sevabını zayi ettiler. Çünkü huzurlu ve içten kılmıyorlardı.

«Şehvetlere uydular...» İçki içmek, çeşit çeşit günahlara dalmak sûretiyle nefislerine uydular.

Bir kitapda şöyle söylendi: "Allah Davud'a şöyle vahyetti: Dünya, üzerine köpeklerin üşüşüp oraya buraya çektikleri bir leş gibidir. Onlar gibi olup, onlarla bu leşi sürüklemek ister misin? Ey Davud! Helâl gıda, yumuşak (lüks) elbise, iyi şöhret ve âhirette cennet asla bir arada olmaz"

Bilmiş ol ki; şehvet ve lezzet yollarının açılmış olması, hayır ve âhirette kurtuluş alâmeti değildir. Bundan dolayı Hz. Ömer, soğuk suyla balı bir arada yemedi ve: "Bunun hesabından beni uzak tutun" dedi. Âyetteki şehvetlerden maksat, kötü arzu ve lezzetlerdir. Şehvetle hevâ arasında fark vardır. Hevâ kötüdür ve şehvetler cümlesindendir. Şehvet ise bazan iyi olur. Bu, insanı olgunluğa götüren şehvettir. Bazan da kötü olur ki bu da nefsi emmârenin kötü iş yapmasıdır. Bu da sadece bedenî zevklerin bulunduğu şeylere iltifat etmektir. Şehvetlere ve hevâya karşı çıkmak ve lezzetleri terk etmek gibi üstün ve değerli bir ibadet yoktur. Şair şöyle dedi:

Şeytan ve nefse aykırı gel, onlara isyan et
Cana candan nasihat etseler de itham et.

7- Hadisi, *iman* bölümünde Müslim, Abdullah b. Mesûd'dan rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl, 1/326.*

«Onlar azgınlıklarının cezasını çekeceklerdir.» Kötü akibete uğrayacaklardır. Denildi ki: *"Ğayy"*, cehennemde bir vadidir. Cehennemin diğer vadileri onun şerrinden Allah'a sığınırlar. Orası, zina edenler, faiz yiyenler, namazı terkedenler için hazırlandı. Bu takdirde âyetin manası: Onlar cehennemin Ğayy vadisine varacaklar demek olur.

60-61. «Ancak tevbe eden, iman edip yararlı iş yapanlar bunun dışındadır» yani şirk ve günahlardan dönen, küfür yerine imanı seçen, tevbeden sonra güzel hareket edenler... **«Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmadan Rahman'ın kullarına gıyâben vaadettiği cennete, Adn Cennetlerine gireceklerdir.»** Evet işte bu sıfatlara sahip olanlar Allah'ın kesin vadi üzere cennete girecekler, amellerinin karşılığından hiçbir şey eksiltilmeyecek. Bu Adn Cennetidir ki, Rahman onu kullarına gıyaben vadetmiştir. Adn, cennetin özel ismidir. İkamet ve sevap yurdu demektir. Onlar Allah'ın vadettiği Adn Cennetini görmemişler, sadece haber üzerine inanmışlardır.

«Şüphesiz O'nun vaadi yerini bulacaktır.» Şüphesiz Allah'ın vaadettiği cennete, söz verilen kimseler mutlaka girecektir. Bu vaadde cayma yoktur.

62. «Orada boş söz değil, sadece selâm duyarlar.» Bu cennetlerde faydasız, fuzulî söz işitmezler. Bu, cennet halkından boş söz sadır olmayacağından kinayedir. Burada, bu dünyada da boş sözden sakınmak gereğine dair bir tenbih vardır. Onlar orada ancak meleklerin kendilerine veya birbirlerine olan *"selâm"* sözünü işitirler.

«Orada sabah akşam rızıkları vardır.» Bundan maksat, rızıklarının devamlı oluşudur. Ben sabah-akşam filanın yanındayım demek, devamlı oradayım demektir.

Denildi ki; "Onların rızıkları, sabah akşam yemekleri ölçüsünde verilir. Çünkü cennette gece gündüz yoktur. Onlar daimî bir nûr içinde bulunurlar. Allah cenneti bu şekilde tanımladı, zira Araplar, sabah akşam rızkından daha değerli bir yaşayış bilmiyorlardı."

Hasan Basrî dedi ki; "Allah her kavmi, sevdikleri şeylerle teşvik etmek istedi. Bundan dolayı Acem'in âdetlerinden olan altın, gümüş bilezikleri, ipek elbiseleri, Yemen eşrafının âdeti olan koltukları zikretti. Araplar için de sabah akşam gıdası kadar hoş bir şey yoktu."

63. «Kullarımızdan muttaki olanları mirasçı kılacağımız cennet işte

budur.» Özellikle sana anlatılan ve Allah'a itaat edip şirk ve günahtan sakınan kullarımızı miras bırakanın malını varise bırakıp nemalandırdığımız gibi mirasçı kılacağımız cennet işte budur.

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۖ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا
خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾ رَّبُّ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۚ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ
سَمِيًّا ﴿٦٥﴾ وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا
﴿٦٦﴾ أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ
شَيْئًا ﴿٦٧﴾

64. Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisi arasındakiler(i bilmek) O'na mahsusdur. Rabbin asla unutkan değildir.

65. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Öyleyse O'na ibadet et ve bu ibadette sabırlı ol. Hiç O'na benzeyen birini bilir misin?

66. İnsan: "Ben öldüğümde mi diriltileceğim?" der.

67. İnsan düşünmez mi ki, o daha önce hiçbir şey değilken Biz kendisini yaratmışızdır.

64. Müfessir Mücahid dedi ki; Cebrâil Hz. Peygamber'e gelmekte gecikti. Bilahare geldi. Rasûlüllah ona: *"Seni alıkoyan nedir?"* deyince bunun üzerine bu âyet nazil oldu. **«Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz.»**

Bazı müfessirler şöyle söyledi: Bu, Cebrâil'in sözünü hikâyedir. Cebrâil'in gelişi gecikince bu durum Hz. Peygambere çok ağır gelmiş, müşrikler de: "Rabbi, Muhammed'i terketti ve ona kızdı" demeye başlamışlardı. Rasûlüllah Cebrâil'e dedi ki: *"Geçiktin, seni çok özledim"* Cebrail de: *"Ben daha çok özledim fakat ben bir emir kuluyum. Gönderildiğim zaman gelir, bırakıldığım zaman da kalırım."* dedi. Bunun üzerine bu âyet ve Duhâ sûresi nazil oldu.

«Geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisi arasındakiler(i bilmek) O'na mahsustur.» Âhirete ait, dünyaya ait, şimdiye kadar olan ve bundan sonra kıyamete kadar olacak şeyleri ancak Allah bilir.

«Rabbin asla unutkan değildir.» Kâfirlerin sandığı gibi Rabbin seni terk edecek yahut da unutacak değildir. Unutmak, hatırlamanın zıddıdır.

65. «O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.» Göklerin, yerin ve bütün mahlukatın sahibi olan Allah nasıl unutulabilir? **«Öyleyse O'na ibadet et»** madem ki Rab odur. O'na ibadette devamlı ol, ey Muhammed!

«Ve bu ibadette sabırlı ol.» İbadetin zorluklarına katlan, vahyin geç gelişine, kâfirlerin seninle alay edip şımarmalarına üzülme. Zira Allah seni gözetip korur. Dünya ve âhirette sana iltifat eder. **«Hiç O'na benzeyen birini bilir misin?»** İsimde, denklikte ona ortak, ilâh diye isimlendirilebilecek birisi var mıdır?

66. «İnsan: 'Ben öldüğümde mi diriltileceğim?' der.» Öldükten sonra dirilmeyi inkâr ve garip görme tarzında böyle der. Buradaki insandan maksat, "Ubey b. Halef" dir. O çürümüş bir kemik alıp ufalamış ve şöyle demişti: Muhammed, böyle çürümüş kemik haline geldikten sonra tekrar diriltileceğimizi söylüyor. Ölüp, darmadağın olduktan sonra diri olarak kabirden çıkarılacağım, yani tekrar hayata döndürüleceğim öyle mi?

67. «İnsan hiç düşünmez mi ki, o daha önce hiçbir şey değilken Biz kendisini yaratmışızdır.» Soru, inkâr ve azarlama içindir. Yani: Düşünmüyor da böyle mi söylüyor? Şimdiki yaşamakta olduğu hayattan önce, mutlak bir yokluk halinde iken yarattığımızı hiç düşünmüyor mu? Düşününce bilir ki: Başlangıçta hiçbir madde olmaksızın yaratmaya kadir olan, dağılmış bütün maddeleri bir araya getirmeye de kadirdir.

Bu âyette, kıyasın geçerli olduğuna dair delil vardır. Zira Allah inkârcıyı kınadı ve ikinci yaratılışı, birinci yaratılışa kıyas etmediği ve ilk yaratılışı, öldükten sonra dirilmeye delil getirmediği için onu cahil saydı.

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ
حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ
أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا
صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا
مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

68. Rabbine andolsun ki, Biz onları, uydukları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde hazır bulunduracağız.

69. Sonra her toplumdan, Rahman'a en çok kim baş kaldırmışsa onları ortaya çıkaracağız.

70. Cehenneme girmeye en lâyık olanları Biz biliriz.

71. Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı, kesinleşmiş bir hükümdür.

72. Sonra muttakileri kurtarırız. Zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.

68. «Rabbine andolsun ki Biz onları uydukları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz.» Öldükten sonra dirilme konusunda ileri geri konuşanları, kendilerini baştan çıkaran şeytanlarıyla birlikte diri olarak topraktan çıkardıktan sonra mutlaka mahşerde toplayacağız. Zira her inkârcı, şeytanıyla birlikte zincire vurulmuş olarak haşredilecektir.

«Sonra onları,» durumun vahametini görüp ayakları üzerinde durmaya güç yetiremedikleri için **«diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin çevresin-**

de hazır bulunduracağız.» *"cisiyy"* kelimesi "câs"ın çoğuludur.

69. «Sonra her toplumdan», grup ve ümmetten **«Rahman'a en çok kim baş kaldırmışsa onları ortaya çıkaracağız.»** Toplandıkları zaman, isyan derecelerine göre sırayla ateşe atacağız, daha azgın olanların cezası daha şiddetli olacaktır. Pek tabiidir ki, hem sapık hem de başkalarını saptıranla, başkasına uyup sapıtanın cezası bir olmaz. Aynı şekilde, ortalığa şüphe saçan kişiyle, saflığından dolayı başkasına uyanın cezası da aynı olmaz. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"İnkâr eden, Allah'ın yolundan alıkoyanlara, bozgunculuklarına karşılık azap üstüne azap veririz."* (Nahl: 88)

70. Sizden **«cehenneme girmeye,»** bu seçilip çıkanlar arasında **«en lâyık olanları Biz biliriz.»**

71. «Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür.» Ey İnsanlar! Sizden herbiriniz mutlaka cehenneme uğrar. Zira cehenneme uğramak, Rabbin için kesin bir hükümdür ki, bunu kendine vacip kılmıştır.

72. «Sonra muttakileri kurtarırız.» Cehennemliklerden olup Allah'tan korkanları lütfumuzla kurtarırız. **«Zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.»** Kendilerine, kâfirlik ve isyanla yazık edenleri ise orada hareketsiz bırakırız. Bu âyet onların, zillet içinde oturup, kurtulanlarla birlikte cennet etrafına doğru hiç hareket edemiyeceklerine işaret etmektedir.

Bilmiş ol ki, Mütezile: "Cehenneme giren bir daha çıkamaz" dediler. Mürcie ise: "Mü'min asla cehenneme girmez. Zira âyette geçen *"vurûd"* kelimesi, duhûl değil, huzûr manasınadır" dediler. Ehl-i Sünnet ise: "Allah'ın, âsi kullarını önce cehennemle cezalandırıp sonra oradan çıkarması caizdir. *"Vürûd,"* duhûl manasına da gelir," dediler. Bunu destekleyen bazı âyetler şunlardır: *"Firavun onları cehenneme götürür."* (Hûd: 98) *"Siz ve Allah'tan gayrı taptıklarınız cehennem yakıtısınız. Oraya gireceksiniz."* (Enbiya: 98) *"Sonra müttaki olanları kurtaracağız."* (Meryem: 72) çünkü kurtarmak ancak cehenneme girdikten sonra mümkün olur. Başka bir âyette de buna işaret ediliyor: *"Biz onu üzüntüsünden kurtardık. Mü'minleri böyle kurtarırız."* (Enbiyâ: 88)

Allahü Teâlâ: *"Yaptıklarına karşılık tarafımızdan kendileri için iyi şeyler yazılmış olanlar, işte onlar cehennemden uzak tutulanlardır. Cehennemin uğultusunu işitmezler."* (Enbiya: 101) buyurmuşken mü'minler cehenneme

nasıl girerler dersen:

Buna şöyle cevap veririm: Maksat cehennem azabından uzaklaştırmaktır. Hasan Basrî ve Katâde dediler ki: Cehenneme girmek, cehennem üzerine uzatılmış köprüyü geçmek demektir. Zira cennete sırat köprüsünden başka yol yoktur. Maksat girmek değil, girmiş hükmünde olmaktır. Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bir mü'minin üç çocuğu ölür (sabreder) se cehenneme pek az bir müddet girer."*[8] Bu, şu âyette işaret edilen husustur: *"Sizden herkes mutlaka oraya girer."* (Meryem: 71)

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ أَىُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ
أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَٰثًا وَرِءْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَن
كَانَ فِى ٱلضَّلَٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ مَدًّا ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا
مَا يُوعَدُونَ إِمَّا ٱلْعَذَابَ وَإِمَّا ٱلسَّاعَةَ ۚ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ
مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ٱهْتَدَوْا۟ هُدًى ۗ
وَٱلْبَٰقِيَٰتُ ٱلصَّٰلِحَٰتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾

73. Âyetlerimiz kendilerine apaçık okunduğu zaman, inkâr edenler inananlara: "Bu iki topluluğun hangisinin makamı

8- Hadisi, Buharî, Müslim, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/590.

daha iyi ve yeri daha güzeldir?" derler.

74. Onlardan önce nice nesilleri yok ettik ki, onlar varlıkça ve gösterişçe bunlardan daha üstündüler.

75. De ki: "Sapıklıkta olana Rahman mühlet versin. Sonunda, tehdit edilegeldikleri azabı, ya da kıyamet gününü gördükleri zaman, kimin yerinin daha kötü ve taraftarlarının daha zayıf olduğunu bileceklerdir."

76. Allah, doğru yolda olanların doğruluğunu artırır. Baki kalacak yararlı işler, Rabbinin katında sevap olarak da, sonuç olarak da daha hayırlıdır.

73. Kur'an **«âyetlerimiz kendilerine»** müşriklere **«apaçık okunduğu zaman, inkâr edenler inananlara: 'Bu iki topluluğun hangisinin makamı daha iyi ve yeri daha güzeldir?' derler.»** Nadr b. Haris ve yandaşları gibi kâfirler, gariban mü'minlere şöyle diyorlardı: "Hangimiz mevki ve makam yönünden daha hayırlıdır? Biz mi yoksa siz mi? "

Bazı müfessirler dedi ki: *"Nediyy"* kavmin ileri gelenlerinin, dost ve yardımcı takımının toplandığı meclis, kulüp demektir. Rivayete göre Mekke müşriklerinin önde gelenleri, saçlarını tararlar, yağlarlar, kokulanıp pahalı zinetlerle süslenirler, apaçık Kur'an âyetlerini işitip, karşı koymaktan âciz kaldıklarında dünyevî varlıklarıyla övünerek fakir mü'minlere şöyle derlerdi: "Şayet siz hak, biz bâtıl üzere olsaydık dünyada sizin vaziyetinizin bizden daha iyi olması gerekirdi." Bundan maksatları mü'minleri dinlerinden döndürmekti.

74. Cenab-ı Hak onları şöylece reddetti: **«Onlardan önce nice nesilleri yok ettik ki, onlar varlıkça ve gösterişçe bunlardan daha üstündüler.»** Her asrın halkı, kendilerinden sonrakileri için bir *"karn"*dır. Çünkü onlardan önce gelmişlerdir. Hayvanın boynuzuna da, önde olduğu için "karn" denir. *"Esas"* ev eşyası, *"ri'y"* görünüm ve şekil demektir. Yani: Âd, Semûd ve benzerleri nice geçmiş milletleri Mekke kafîrlerinden önce çeşit çeşit azaplarla helâk ettik. Eğer Bizim katımızda değerli oldukları için onlara mal, mülk vermiş olsaydık bu şekilde helâk etmezdik. Bunda açık bir tehdit vardır. Denmek isteniyor ki, müşrikler bu durumu dikkate alsınlar.

75. «De ki: 'Sapıklıkta olana Rahman mühlet versin. Sonunda, teh-

dit edilegeldikleri azabı, ya da kıyamet gününü gördükleri zaman kimin yerinin daha kötü ve taraftarlarının daha zayıf olduğunu bileceklerdir.'» Mal mülkle övünen kâfirlere de ki; cehalete gömülmüş, işlerin sonucundan habersiz olan, Rahman'ın kendisine mal ve uzun ömür verdiği, yani azabı daha çok olsun diye acele etmeyip istidrac kabilinden ve ihsan şeklinde ömrünü uzatıp, mal ve çoluk çocuğunu artırdığı kimseler tehdit edildikleri azabı görünce ki, bu azap: Müslümanların onları öldürüp esir almaları tarzında ya dünyevî veya kıyamet günü uğrayacakları üzüntü ve helâk şeklindeki uhrevî azaptır. Evet bu azabı gördüklerinde bu iki toplumdan hangisinin daha kötü mevkide olduğunu bileceklerdir. O zaman, vaziyetin, düşündüklerinin aksine olduğunu, kendilerinin daha kötü, mü'minlerin ise daha iyi mevkide olduğunu, ayrıca cemaat ve taraftar yönünden kimin daha güçsüz bulunduğunu bileceklerdir.

Fahrettin er-Râzî tefsirinde der ki: "Farzedilsin ki, bu refah içindeki sapığın eceli uzatılsın. Akibet dünyada veya âhirette azapla son bulmayacak mı? O zaman nimetlerin fayda vermediğini bilecektir."

"Taraftarlarının daha zayıf" ifadesi özellikle kullanıldı, zira müşrikler kendilerinin dost ve yardımcıları olduğunu iddia ediyorlar, kulüp ve mahfillerinde bununla övünüyorlardı. Cenab-ı Hak bu hallerini reddetmektedir.

76. «Allah,» sapıkların sapıklığını artırdığı gibi **«doğru yolda olanların»** mü'minlerin de **«doğruluğunu»** iman, amel, olgunluk ve yakînlerini **«artırır. Baki kalacak yararlı işler, Rabbinin katında sevap olarak da, sonuç olarak da daha hayırlıdır.»** Bunların sevabı, sevap verilen kimseye daimi olarak fayda sağlar. Yani faydası daimi olan ameller, Rabbin katında kâfirlerin övündükleri şeylerden ve peşin dünya nasiplerinden daha hayırlıdır. Sonuç olarak da daha iyidir. Zira neticesi, Allah'ın rızası ve daimi nimettir. Kâfirlerin yaptıklarının sonucu ise gazap ve daimi azaptır.

أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى كَفَرَ بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾
أَطَّلَعَ ٱلْغَيْبَ أَمِ ٱتَّخَذَ عِندَ ٱلرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ

مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا
فَرْدًا ﴿٨٠﴾ وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا
﴿٨١﴾ كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾
أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا
﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾

77. Âyetlerimizi inkâr eden ve: "Bana elbette mal ve çocuk verilecektir." diyeni gördün mü?

78. O, görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahman katından bir söz mü almıştır?

79. Hayır, söylediğini yazacağız ve onun azabını uzattıkca uzatacağız.

80. Bahsettiği şeyler Bize kalacak, kendisi de Bize tek olarak gelecektir.

81. Onlar kendilerine kuvvet ve şeref kazandırsın diye, Allah'ı bırakarak tanrılar edindiler.

82. Hayır, putlara yapmış oldukları ibadetlerini inkâr edecekler ve onlara düşman kesileceklerdir.

83. Kâfirlerin üzerine onları kışkırtan şeytanlar gönderdiğimizi biliyor musun?

84. Onlar hakkında acele etme. Biz onları(n günlerini) teker teker sayıyoruz.

77. Ey Muhammed! «**Âyetlerimizi inkâr eden ve:**» Âyet, öldükten sonra dirilmeyle alay eden Âs bin Vail hakkında nazil olmuştur. Habbab b.

Eret'in onda alacağı vardı. Alacağını istedi. O da: "Muhammed'i inkâr etmedikçe vermem" dedi. Habbab da: "Yemin olsun ki onu, ne ölü iken, ne diri iken ne de diriltileceğimiz vakit asla inkâr etmem," deyince Âs. b. Vail: "Öyle ise diriltileceğimiz güne kadar bekle, diriltildiğin zaman bana gelirsin. O zaman benim malım ve çocuklarım olur. Sana alacağını veririm," dedi.

«'Bana elbette mal ve çocuk verilecektir.' diyeni gördün mü?» Eğlenerek ve sözünün başına bir de yalan bir yemin ekleyerek: Şayet âhirette diriltilirsem bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diyen adamın haline bak, onun acayip haline ve alçakça cüretine şaş ey Muhammed!

Âyetteki *"gördün mü"* sorusu, kâfirin haline taaccüb ve âyetleri inkâr etmelerinin tuhaf ve bayağılık olduğunu bildirmek içindir. Zira düşünse inkâr etmemesi gerekir. Âyetin manası: Aralarında öldükten sonra dirilmeyle ilgili olanların da bulunduğu âyetlerimizi inkâr edeni gördün mü?

78. «O, görülmeyeni mi biliyor?» Kendisine gaybın bilgisi ulaşacak derecede bir yüceliğe mi ulaştı ki, âhirette kendisine mal ve çocuk verileceğini söylüyor, üstelik bir de yemin ediyor. Halbuki gaybı bilmek sadece Allah'a hastır. **«Yoksa»** gaybı bilen **«Rahman katından bir söz mü almıştır?»**

79. «Hayır,» durum onun dediği gibi değil. **«Söylediğini yazacağız.»** Söylediği yalan, inkâr ve alayları onun aleyhine tesbit edeceğiz, ona göre cezalandıracağız. **«Ve»** kendisine mal ve çocuk verileceği iddiasının tam aksine Biz **«onun azabını,»** hak ettiği tarzda **«uzattıkça uzatacağız.»**

80. «Bahsettiği şeyler» yani dünyadaki mal ve çocukları, ölümünden sonra **«Bize kalacak,»** kıyamet günü kendisine mal ve çocuk eşlik etmeyecek, **« kendisi de Bize tek olarak gelecektir.»**

81. «Onlar kendilerine kuvvet ve şeref kazandırsın diye, Allah'ı bırakarak tanrılar edindiler.» Kureyş müşrikleri Allah'ı bırakıp putları ilâh edindiler. Güya kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak, yardımcı ve şefaatçılar olacaklar da, böylece onlarla şeref bulacaklar!

Büyüklerden birisi şöyle dedi: "Sen şerefi, zillet yerinde ararsan nasıl elde edersin? Çünkü sen zaten mahluktan bir şey istemekle kendini alçaltmış olursun. Şayet yapabilirsen Haktan isteyerek kendini şerefli kılabilirsin, böylece dünya ve âhirette hep aziz olursun."

82. «Hayır,» hayır, durum onların zannettikleri gibi değil, kâfirler **«put-**

lara yapmış oldukları ibadetlerini inkâr edecekler», dünyada iken onları Allah gibi sevip ibadet etmelerinin ardından şimdi **«onlara düşman kesileceklerdir.»**

83. «Kâfirlerin üzerine onları kışkırtan şeytanlar gönderdiğimizi biliyor musun?» Kötü tercihleri sebebiyle kâfirler üzerine onları çeşitli vesvese ve teşviklerle günahlara teşvik ve tahrik eden şeytanları musallat ettiğimizi biliyor musun? Maksat, kâfirlerin sözleri, onların sapıklık ve taşkınlıkları, inatta aşırılıkları konusunda Rasûlüllah'ın hayretini uyandırmaktır.

84. «Onlar hakkında acele etme» yani çabucak helâk olsunlar da sen ve mü'minler onların şerlerinden rahat olasınız ve yeryüzü onların fesadından temizlensin diye acele etme. **«Biz onları(n günlerini) teker teker sayıyoruz.»** Biz onların yaşayacağı günleri sayıyoruz, onların helâkları için acele etme, zaten pek az bir günleri kalmıştır. Nefesleri sayılıdır.

İbn Abbas (r.a.) bu âyet-i okuduğunda ağlar ve şöyle derdi: "Son sayı, canının çıkması, son sayı, ailenden ayrılman ve son sayı, kabre girmendir."

İbnü's-Semmâk Halife Me'mun'un yanında bulunuyordu. Bu âyeti okudu ve şöyle söyledi: "Madem ki nefesler sayılıdır. Öyleyse uzaması mümkün değildir. Tükenen şeyler ne de çabuk tükenir!"

Bir bedevî şöyle demiştir: "Vakitlerin kesip attığı ömürle ve musibetlere maruz bedenle nasıl sevinebilirsin."

يَوْمَ نَحْشُرُ

الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا

﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا

﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَّقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾

تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ
هَدًّا ﴿٩٠﴾ اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لِلرَّحْمٰنِ اَنْ
يَّتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
اِلَّآ اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ اَحْصٰىهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾
وَكُلُّهُمْ اٰتِيْهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

85-86. Muttakîleri o gün Rahman'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız. Suçluları da suya götürür gibi cehenneme süreriz.

87. Rahman'ın katında söz ve izin alandan başkasının şefaate gücü yetmez.

88. "Rahman çocuk edindi" dediler.

89. Andolsun ki ortaya pek kötü bir şey attınız.

90-91. Rahman'a çocuk isnad etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar göçecekti.

92-93. Oysa Rahman'a çocuk edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde olan her şey Rahman'a baş eğmiş kul olarak gelecektir.

94. Andolsun ki (Allah) onları kuşatmış ve teker teker saymıştır.

95. Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.

85-86. «Müttakîleri o gün Rahman'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.» Ey Muhammed! kavmine, teşvik ve tehdit yoluyla

takva ve itaat ehli kimseleri toplayacağımız günü hatırlat. Heyetler, ikram ve ihsanlarını bekleyerek kralların huzuruna nasıl gelirlerse muttakiler de, kendilerini geniş rahmetiyle kaplayacak olan Rahmanın huzuruna öylece gelirler.

«Suçluları da suya götürür gibi cehenneme süreriz.» Suçluları da yalın ayak, susuz vaziyette hayvanlar gibi cehenneme süreriz. Çünkü suya inen, susuz olduğu için iner. *Vird*; suya inmek demektir.

87. «Rahman'ın katında söz ve izin alandan başkasının şefaate gücü yetmez.» Kullardan hiç kimse şefaat hususunda Allah'tan izin almadıkça âsilere şefaatçı olamaz.

88. «'Rahman çocuk edindi' dediler», yani Yahudi, Hristiyan ve "melekler Allah'ın kızlarıdır" diyen Araplar böyle dedi.

89. Allahü Teâlâ da onlara : **«Andolsun ki ortaya pek kötü bir şey attınız»** dedi. *"İdd"*; kötü iş, musibet, nefret edilen şey demektir, yani ölçülemeycek kadar kötü bir iş yaptınız.

90-91. «Rahman'a çocuk isnad etmelerinden dolayı nerede ise gökler parçalanacak, yer yarılacak.» Bu sözün vahametinden ötürü neredeyse gökler param parça olacaktı. Yer de nerede ise yarılıp, parçalara ayrılacaktı.

Rivayet edildi ki; sahabeden birisi şöyle dedi: "Âdemoğulları bir ağacın yanına geldiklerinde mutlaka ondan fayda görürlerdi. Ne zaman ki facir Âdemoğulları: Rahman çocuk edindi dediler. Yeryüzü çoraklaştı, ağaçlar dikenlendi."

«Dağlar göçecekti.» Bu âdî söz sebebiyle büyük büyük cisimler parçalanacak, un ufak olacaktı. Nerede ise göklerin parçalanması, yerin yarılması, dağların göçmesi, Rahman'a çocuk isnat etmeleri yüzündendi.

92-93. «Oysa Rahman'a çocuk edinmek yaraşmaz.» Böyle söylediler ama, haddi zatında Allahü Teâlâ çocuk edinmekten münezzehtir. Çünkü çocuk babadan bir parçadır. Mürekkeptir. Onu terkib edip birleştiren birine ihtiyaç vardır. Terkib ediciye muhtaç olan, ilâh olamaz.

«Göklerde ve yerde olan her şey» melekler, insanlar ve cinlerin hepsi sadece **«Rahman'a baş eğmiş kul olarak gelecektir.»** Kıyamet günü bütün mahlûkat, Rahmana boyun eğmiş, kulluklarını itiraf etmiş olarak gelirler. Melekler, İsâ, Üzeyr ve başkaları da böyle gelir. Köleler, efendiler için nasıl ya-

pıyorsa, bütün mahlûkat da öylece boyun eğerek Rahman'ın Rabliğine sığınırlar. Allah'ın onlardan çocuk edinmesi münasip değildir.

94. «Andolsun ki (Allah) onları kuşatmış ve teker teker saymıştır.» Hiç kimse dışarda kalmayacak şekilde onları kuşatmış, onların şahıslarını, nefeslerini ve ecellerini saymıştır.

95. «Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» Herkes O'na yardımcı ve yoldaşlardan uzak olarak tek başına gelecektir. Kudsi Hadis'te şöyle buyuruldu: *"Âdemoğlu Beni yalanladı. Halbuki buna hakkı yoktu. Âdemoğlu Bana dil uzattı. Buna da hakkı yoktu. Beni yalanlamasına gelince: Beni, baştan yarattığı gibi ilerde tekrar diriltemez demesidir. Halbuki, ilk yaratmak tekrar yaratmaktan daha kolay değildir. Bana dil uzatmasına gelince: Allah, çocuk edindi demesidir. Halbuki Ben, bir olan, her şey kendisine muhtaç bulunan, doğmayan, doğurmayan ve hiç kimse kendisine denk olmayan Allah'ım"* (9)

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟
ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ ٱلرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَٰهُ بِلِسَانِكَ
لِتُبَشِّرَ بِهِ ٱلْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِۦ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم
مِّن قَرْنٍ ۖ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

96. İman edip, salih amel işleyenler için Rahman, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.

97. Biz Kur'an'ı, Allah'a karşı gelmekten sakınanları müjdelemen ve inatçı milleti uyarman için senin dilinde (indirerek) kolaylaştırdık.

9- Hadisi, Buharî *Tefsir* bölümünde, Neseî, *cenazeler* bölümünde tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/443.

98. Onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Sen onlardan herhangi birini duyuyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?

96. «İman edip, salih amel işleyenler için Rahman, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.» Kalb ve beden amellerini birleştiren mü'min ve salih amel sahipleri için Rahmân, iman ve güzel amellerinden dolayı kalblerde sevgi ve muhabbet yaratacaktır.

97. «Biz Kur'an'ı, Allah'a karşı gelmekten sakınanları müjdelemen ve inatçı milleti uyarman için senin dilinde (indirerek) kolaylaştırdık.» Onunla müjdele ve uyar. Zira Biz onu senin açık Arapça lisanın üzere indirdik ki, içindeki emir ve yasaklara uyarak muttaki olacakları müjdeleyesin. İman etmeyip inat edenleri de uyarasın. *"İnzar"* bildirme, korkutma ve sakındırma demektir. *"Lüdd"* Eledd'in çoğuludur, aşırı düşman demektir. Hadis-i Şerif'te şöyle buyuruluyor: *"Kişilerin Allah'a en sevimsiz olanları, düşmanlıkta aşırı gidenlerdir."*[10]

Bu inatçılardan önce de Peygamberleri, kendilerini azap ve helâkla uyardıktan, Allah'ın âyetleriyle sakındırdıktan sonra nice milletleri helâk ettik.

98. «Onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Sen onlardan herhangi birini duyuyor» hissedip görüyor **«veya onlara ait»**, onlardan hafif de olsa **«cılız bir ses işitiyor musun?»** *"Rikz,"* gizli, kapalı demektir. Yani onları tamamen helâk ettik. Onlardan hiç kimse görülmeyecek, kendilerinden en ufak bir ses işitilmeyecek şekilde köklerini kazıdık.

Âyet-i kerimede Hz. Peygamber (s.a.v.) için, kâfirleri helâkla tehdit meyanında müjde ve uyarmaya dair teşvik vardır.

Cenab-ı Hakkın yardımıyla Meryem Sûresi'nin tefsiri bitti.

10- Hadisi Buharî *Tefsir* Müslim *İlim* bölümünde, Ahmet b. Hanbel *Müsned*, (6/55.) rivayet etmiştir.

TÂHÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 135 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

طٰهٰ ﴿١﴾ مَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْقُرْءَانَ لِتَشْقَىٰٓ ﴿٢﴾ إِلَّا تَذْكِرَةً
لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٣﴾ تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ ٱلْأَرْضَ وَٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلْعُلَى ﴿٤﴾
ٱلرَّحْمَٰنُ عَلَى ٱلْعَرْشِ ٱسْتَوَىٰ ﴿٥﴾ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ ٱلثَّرَىٰ ﴿٦﴾ وَإِن تَجْهَرْ بِٱلْقَوْلِ فَإِنَّهُۥ
يَعْلَمُ ٱلسِّرَّ وَأَخْفَى ﴿٧﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ﴿٨﴾

1. Tâ. Hâ.

2-3. Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye değil, ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.

4. (Kur'an) yeri ve yüce gökleri yaratan (Allah) tarafından peyderpey indirilmiştir.

5. Rahman Arş'a istiva etmiştir.

6. Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O'nundur.

7. Eğer sen sözü açıktan söylersen, şüphesiz O, gizliyi de, gizlinin daha gizlisini de bilir.

8. Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur.

1. «Tâ. Hâ.» İslâm âlimleri bu kelimenin mahiyeti hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, Tâhâ Kur'an'ın adıdır, ya da sûrenin ismidir derken, bir başkası, Tâhâ Rasûlüllah (s.a.v.)'ın "Ahmed", "Yasin" ve başka diğer isimleri gibi isimlerinden biridir demiştir. İkinci âyette *"Aleyke= sana"* ifadesi de bu görüşü güçlendirmektedir. Buna göre, nida harfi mahzuftur. Bu açıklamaların doğrultusunda âyetin şekli "Yâ Tâhâ=(Ey Tâhâ)" takdirinde olur.

2-3. «Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye değil...» Âyette geçen *"liteşkâ"* kelimesinin kökü olan "eşşaka" kelimesi yorgunluk duymak, güçlük çekmek manasınadır. Bu kelime yorgunluk duymak, güçlük çekmek anlamına gelince âyetin manası: Biz Kur'an'ı sana Kureyşlilerin inkârına aşırı derecede üzülmen nedeniyle güçlük çekesin diye indirmedik. Çünkü sana düşen sadece tebliğ etmektir ve sen de bunu yerine getirdin. Artık bu görevden sonra onların inanmamasından sen sorumlu değilsin, demek olur. Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Biz Kur'an'ı sana çok riyazat yapman, çokça teheccüd namazı kılman ve bütün geceyi namazla geçirmen suretiyle güçlük çekesin diye indirmedik. Çünkü sen ancak din-i hanif ile gönderildin.

«Ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.» Âyetin bu son kısmı mefulün leh (sebep bildiren tümleç)'tir. Sanki şöyle söylenmektedir: Biz Kur'an'ı sana tebliğinde yorulup güçlük çekesin diye indirmedik, fakat bir öğüt ve hatırlatma olarak indirdik. Bu öğüt ve hatırlatma yüce Allah'ın bunları duyup korkacak olduğunu bilen kimseler içindir.

4. «(Kur'an) yeri ve yüce gökleri yaratan» onları yokluktan varlık âlemine çıkaran **«(Allah) tarafından peyderpey indirilmiştir.»** Âyet metninde *"yaratılma"* olgusunun sadece yeryüzüne ve göklere tahsis edilmesinin sebebi, bunların kâinatın belkemiği ve aslı olmalarından dolayıdır. Göklerin *"yücelik"* le nitelenmesi bunların yükseklikleri sebebiyle yaratıcısının kudretinin azametine delâlet etmeleri nedeniyledir.

5. «Rahman» meleklerin taşıdığı **«Arş'a istiva etmiştir.»** *"Arş"* kelimesi Arapçada hükümdarın kürsüsü anlamına gelir. *"İstiva"* istikrar anlamınadır.

Bazı âlimler derler ki: "Bizler yüce Allah'ın mekândan münezzeh olduğuna kesin olarak inanmaktayız. Eğer böyle olmasaydı "mekân" unsurunun da kadîm olması gerekirdi. Oysa Allahu Teâlâ'dan başka kadîm olmadığına ve O'nun "istiva" dan "istikrar ve oturma" yı kastetmediğine delil mevcuttur."[1]

Buradaki maksadı başka bir şeydir. Ancak bizler hataya düşmekten korktuğumuz için bu maksadın ne olduğunu belirlemekle meşgul olmayız. Müteşabih âyetlerin te'vilini selef âlimlerinin ekserisinin görüşüne uygun olarak Allahu Teâlâ'ya havale ederiz. Nitekim İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel'in: "İstiva malumdur. Nasıllığı ve niceliği meçhuldür. Bunu araştırmak bid'attir," dedikleri rivayet olunur. Bu iki büyük imamın sözkonusu ifadeleriyle maksatları bu konudaki münakaşayı ve tartışmayı önlemektir. Cumhur âlimlerinin hareketleri de böyle olmuştur. Zira bu konuda açılacak olan tartışma ve münakaşa kapısı, Allah'ın kullarının çoğuna büyük zarar verecektir.

6. «Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O'nundur.» Göklerde ve yerde bulunan, atmosferde olan varlıklar, bulutlar, kuşlar sadece O'nundur. O'ndan başkasının ne ortaklık tarzında ve ne de bağımsız olarak bu yaratıklar üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Bütün bu zikrolunanlar mülkiyet, tasarruf, yaşatma, öldürme, yoktan varetme ve yoketme bakımından hep O'nundur. Âyet metninde yeralan *"serâ"* kelimesi rutubetli toprak anlamınadır.

7. «Eğer sen sözü açıktan söylersen,» yüce Allah'ın zikrini ve O'na olan duâyı açıkça yaparsan bilmiş ol ki Allahu Teâlâ senin ilânına ve açıkça duâna muhtaç değildir. **«Şüphesiz O, gizliyi de, gizlinin daha gizlisini de bilir.»** Yani Allah, başkasına gizlice söylediğin şeyi de, bundan daha gizli olan, kelimelerini telaffuz etmeksizin sadece hatırına getirdiğin şeyleri de bilir. Âyetin bu ifadesi, ya yüksek sesle yakarmayı yasaklama anlamınadır, ya

1- Allah'ın sıfatlarıyla ilgili âyetler ve hadisler hakkında selef âlimlerinin görüşleri isabetlidir. Onların da dediği gibi, bizler bu sıfatlara onları herhangi bir mahlukun sıfatına benzetmeksizin ve inkâr etmeksizin, cisimlendirme ve başkasına benzetmeye meyletmeden, olduğu gibi inanırız. Bu konudaki ifadeleri herhangi bir te'vile sapmadan zahirine göre değerlendiririz. En sağlam ve en isabetli yol budur.

da kullara bir yol göstermedir.

Birinci ihtimale göre âyet, "*Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.*" (A'raf: 205) âyet-i kerimesinin benzeri olur.

İkinci ihtimale gelince, âyet kullara yol gösteriyor ki, yüksek sesle yakarma, Allahu Teâlâ'ya işittirmek amacıyla değil, insanın nefsinin zikri tasavvur etmesi, bunun insanın, gönlünde yerleşmesi, nefsin zikirden başka şeylerle meşgul olmasına engel olmak gibi başka gayeler içindir. Bu hedeflere ek olarak vesvesenin insan nefsine yaklaşamaması ve onun yakarma ile uzaklaştırılması, başkasının uyarılması, zikredenin sesinin ulaşabildiği yere kadar bereketin yayılması, zikre şahit olacak kişileri artırmak ve benzeri ... gibi hedefler de vardır. Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) Hayber'e yönelince sahabeler bir vadinin başına yaklaştılar. Burada yüksek sesle Allahu ekber, Allahu ekber demeye başladılar. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *"Kendinize yumuşak davranınız. Seslerinizi yükseltmekte aşırı gitmeyiniz. Çünkü sizler ne bir sağıra, ne de burada mevcut olmayan birisine seslenmektesiniz. Sizler işiten ve sizlerle birlikte olan ve sizlere yakın birisine seslenmektesiniz,"* buyurur."[2]

8. Zikredilen yüce sıfatlarla sıfatlanmış olan **«Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır.»** Yerde ve gökte O'ndan başka hiçbir mabud yoktur. O, duyu organlarıyla algılanamaz. Ezelde mevcut olan Allahu Teâlâ'dır. Bu âyette güzel bir mana vardır. O da yüce Allah'ın, duyu organlarının algılamasından yüce ve münezzeh oluşudur. İşte bu nedenle yüce Allah, gaip olmadığı halde gaip zamiri olan "o" zamirine lâyık olmuştur. Nitekim bu nükte *Bahru'l-Ulûm*'da bu şekilde zikredilmektedir.

«En güzel isimler O'na mahsustur.» Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın zatında herhangi bir çokluk olmaksızın zikredilen isim ve sıfatlarını beyan etmektedir. Çünkü rivayete göre müşrikler Rasûlüllah (s.a.v.)'ın *"Ya Allah, Ya Rahman"* dediğini duyunca: Muhammed bizim iki ilâha tapmamızı yasaklarken, kendisi bir başka tanrıya duâ ediyor, derler. Âyet metninde Allah'ın isimlerinin *"en güzel"* biçiminde en üstün gösterilmesi, bu isimlerin O'nu kutsal kılma, tazim etme ve ululama manalarına gelmelerinden dolayıdır.

2- Bu hadisi Buharî, *Megazi ve Cihad;* Müslim, *Zikir;* Ebû Davud ve Tirmizî de *Deavât* bölümünde rivayet etmişlerdir. Aynı hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 4/394'tedir.

وَهَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿٩﴾ إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ
امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ
عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَىٰ ﴿١١﴾ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ
فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ
فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿١٣﴾ إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي
وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾

9. Musa'nın haberi sana ulaştı mı?

10. Hani o bir ateş görmüş ve ailesine: "Bekleyin, eminim ki bir ateş gördüm, belki ondan size bir meşale getiririm veya ateşin yanında bir rehber bulurum," demişti.

11. Ona vardığında kendisine (tarafımızdan): "Ey Musa!" diye seslenildi.

12. "Muhakkak ki Ben, evet Ben senin Rabbinim. Hemen pabuçlarını çıkar. Çünkü sen kutsal vâdi Tuva'dasın.

13. Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver.

14. Muhakkak ki Ben, yalnızca Ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et. Beni anmak için namaz kıl.

9. «Musanın haberi sana ulaştı mı?» Bu sorunun anlamı Musa'nın haberi ve hikâyesi sana ulaşmadı. Bu sebeple ona dikkat et. Kavmine bunların içinde tevhide ve benzerine dair meselelerden bahset demektir. Âyetin manası buna ihtimal verdiği gibi Rasûlüllah (s.a.v.)'a daha önce Musa'nın haberinin

gelmiş olması da ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla âyetteki soru "istifham-ı takrîrî" olur. Bu taktirde sanki "Musa'nın haberi sana ulaştı," denmiş olur.

10. «Hani o bir ateş görmüş», uzaktan bir ateş görmüştü. Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s.) Şuayb (a.s.)'ın kızı Safuriya ile evlenir. Musa (a.s.) kayınpederi Şuayb (a.s.)'dan Medyen'den çıkıp ve Mısır'da bulunan annesini ve kardeşi Harun'u ziyarete gitmek üzere izin ister. İstediği izni alınca ailesiyle yola çıkar. Ancak Şam hükümdarlarından korktuğu için başka bir yol tutar. Tur Dağı'nın batı tarafında bulunan Tuva vadisine gelince karanlık, soğuk ve karlı bir kış gecesinde çocuğu dünyaya gelir. Musa (a.s.) çakmağını çakar, ancak çakmaktan ateş yerine sesten başka birşey çıkmaz. O, tam bu durumda iken Tur Dağı'nın yan tarafında yolun solunda uzaktan bir ateş görür ve bu ateşin çoban ateşi olduğunu zanneder. «**Ve ailesine**», karısına, çocuğuna ve hizmetçisine: «**'Bekleyin**», olduğunuz yerde kalın, arkamdan gelmeyin. «**Eminim ki bir ateş gördüm**» der. Âyetin metninde yer alan *"iynas"* kelimesi bir şeyi ayan beyan görmek anlamınadır. Buna göre âyetin manası, hiç kuşkusuz bir biçimde eminim ki bir ateş gördüm, demek olur. «**Belki ondan size bir meşale getiririm.**» Âyet metninde yer alan *"kabes"* kelimesi ateşten bir parça, ateşin büyük kütlesinden alınmış alev parçası anlamınadır.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre Hz. Musa'nın görmüş olduğu aslında ateş değil, tersine yüce Allah'ın nuru idi. Ateş kelimesinin zikredilmesi Musa (a.s.)'nın onu ateş zannetmesinden dolayıdır.

İmam (Fahreddin er-Râzî) der ki: Musa (a.s.) nuru değil, bizzat ateşi görmüştü. Vermiş olduğu haberin gerçeğe uygun düşmesi buna bağlıdır. Çünkü Peygamberlerin yalan söylemeleri caiz değildir.

«**Veya ateşin yanında**» bana yolu gösterecek «**bir rehber bulurum,' demişti.**» Çünkü ateş olup da yanında birilerinin bulunmaması çok nadirdir.

11. Musa «**ona vardığında...**» görmüş olduğu ateşe ulaştığında...

İbn Abbas der ki: "Musa (a.s.) yemyeşil bir ağaç görür. Bu ağacı en alt dallarından en tepesine kadar bembeyaz bir ateş kuşatmıştır ve olabileceği en büyük ateşle ve ışıkla tutuşmuş yanmaktadır. Musa (a.s.) orada hiç kimseyi görmez. Ateşin ışığının ve ağacın yeşilliğinin şiddetine hayretinden olduğu yerde dona kalır. Ne ateş, ağacın yeşilliğini değiştirmiştir ve ne de ağacın bünyesindeki çok su, onun ışığında ve alevinde herhangi bir azalmaya yolaçmıştır. Bunun ardından Hz. Musa, meleklerin tesbih (Sübhanellah) lerini işitir

ve büyük bir nur görür. Bu nur, onun görmesine engel olur. Bunun üzerine Hz. Musa iki eliyle gözlerini kapatır, korkar ve şaşa kalır. Ardından üzerine iç huzuru ve sükûnet bırakılır ve sonra da. **«Kendisine (tarafımızdan): 'Ey Musa!' diye seslenildi.»**

12. «'Muhakkak ki Ben, evet Ben senin Rabbinim. Hemen pabuçlarını çıkar.» Ben, evet Ben seninle konuşan Rabbinim. Hemen edep ve terbiye gereği pabuçlarını ayağından çıkar ve gel. **«Çünkü sen kutsal»** tertemiz **«vadi Tuva'dasın.»** Tuva, vadinin ismidir. Rivayete göre Musa (a.s.), pabuçlarını çıkarır ve onları vadinin gerisine atar.

13. «Ben seni seçtim.» Peygamberlik ve risalet için seni tercih ettim. **«Şimdi vahyedilene kulak ver.»** Sana vahyolunan emirlere ve yasaklara kulak ver.

14. «Muhakkak ki Ben, yalnızca Ben Allah'ım.» Burada imanın asılları teferruattan önce getirilmiştir. Çünkü tevhid, inanç sisteminin temel meselelerindendir. Daha sonra gelecek olan ibadet ise bu sisteme dayalı detaylardandır. **«Benden başka ilâh yoktur.»** Benden başka hiçbir mabud yoktur. Madem ki durum böyledir, o halde **«Bana kulluk et»**, ibadeti ve tevhidi yalnız Bana mahsus kıl. Bana ibadet ederken hiç kimseyi ortak kılma. **«Beni anmak için»**, beni anman ve zikreden kişi olman için namaz kıl. Çünkü gerektiği biçimde Allah'ı zikretmek, Allah'a dil, organ ve bütün azalarıyla ibadetle meşgul olmak demektir. İşte namaz bütün bunları bir araya getiren ibadettir. **«Namaz kıl.»** *"Namaz kıl"* emri, fazileti dolayısıyla ibadetin bir bölümü olarak daha genel olan *"kulluk et"* fiiline atfedilmiştir.

إِنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ
أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا تَسْعَىٰ ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا
مَن لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ فَتَرْدَىٰ ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ

يَا مُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا
عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَىٰ ﴿١٩﴾
فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ
سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ
تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا
الْكُبْرَى ﴿٢٣﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾

15. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkese çalıştığının karşılığı verilsin diye neredeyse onu gizleyeceğim.

16. Ona inanmayan, nefislerinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan alıkoymasın. Sonra mahvolursun.

17. Şu sağ elindeki nedir ey Musa?"

18. "O, benim asâmdır, ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim ve benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır" dedi.

19. Allah: "At onu ey Musa!" dedi.

20. Onu hemen attı, bir de ne görsün hızla sürünen bir yılan değil mi!

21. Allah buyurdu: "Al onu, korkma. Biz onu şimdi ilk haline sokacağız.

22. Bir de elini koltuğunun altına sok ki bir başka mucize olmak üzere o kusursuz ve lekesiz beyazlık da çıksın.

23. Ta ki sana en büyük âyetlerimizden bazılarını göstere-

lim.

24. Firavun'a git. Çünkü o gerçekten azdı."

15. «Kıyamet günü mutlaka gelecektir.» Bu ifade Allah'a ibadetin vacib oluşunun sebebini belirtmektedir. Âyet metninde geçen *"saat"* kelimesi kıyametin kopacağı zamanın adıdır. Kıyametin kopacak olduğu ana "saat" denmesi kıyametin kopacağında kuşku olmayan gerçek bir saat olmasından dolayıdır. **«Herkese çalıştığının karşılığı verilsin diye»** itaatkâr, isyankârdan ayrılsın diye herkese çalıştığının ve amelinin - ister iyi olsun, ister kötü olsun - karşılığı verilsin diye **«neredeyse onu gizleyeceğim.»** İnsanları korkutmak ve kıyamet hakkında tazim duygusunu canlandırmak için neredeyse onu gizleyeceğim. Âyette kıyametin vakti mahlukattan gizlenmiştir. Böylece onların her an kıyametten kaçınma ve ihtiyat içinde olmaları amaçlanmıştır.

16. «Ona» kıyamete **«inanmayan, nefislerinin arzularına uyan kimseler»** nefislerinin arzulamış olduğu fani ve maddî lezzetlerin peşinden koşanlar **«sakın seni ondan alıkoymasın.»** Bu kimseler sakın seni kıyameti hatırlamaktan ve onu gözönüne almaktan alıkoymasın. **«Sonra mahvolursun»** helak olursun, çünkü kıyametten ve onun korkularından insanı kurtaracak olan vesileleri elde etmekten gafil olmak hiç kuşkusuz helâkı getirir. Âyetteki bu yasaklamadan maksat dinde istikamet ve doğruluk üzere olmayı emirdir. Âyetin hitabı her ne kadar Rasûlüllah (s.a.v.)'a ise de, maksat başkalarıdır.

Yüce Allah Hz. Musa ile konuşup o "kelîmullah" olurken acaba neden diğer peygamberlerle konuşmadı ve onlar da kelîmullah olmadılar diye bir soru sorulacak olursa denilebilir ki, herhangi bir amele verilecek karşılık, yapılan amelin cinsindendir. Çünkü Musa (a.s.)'nın dili, Firavun'un uyguladığı imtihan esnasında yanmıştı. Yüce Allah da onun kelâmını işitmesi için yapmış olduğu yakarışına bu şekilde karşılık vermiş oldu.

Âlimlerden birisi öldükten sonra rüyada görülür. Kendisine sorulur: "Allahu Teâlâ sana nasıl muamelede bulundu?" Der ki: "Allah benden hoşnut oldu ve bana rahmet eyledi, bana buyurdu ki: 'Gece uykusunu Kur'an okuyarak bölen ey kişi! Şimdi ye bakalım. Cihad günü düşmanın karşısından kaçmayıp sebat eden kişi, şimdi iç bakalım.'"

Âlimlerden birisinin havada yürüdüğü görülür ve kendisine bunun sebe-

bi sorulur: "Bu keramete ne ile ulaştın?" Cevap verir: "O'nun hevâsı (istekleri) uğruna kendi hevâmı terkettim. O da benim emrime havasını verdi, havada yürüyebiliyorum" der.

17. «Şu sağ elindeki» âsâ **«nedir ey Musa?'»** Elinde taşımış olduğun bu baston nedir ey Musa?

18. Musa: **«'O, benim asâmdır,»** dedi. Musa (a.s.) asâyı *"asâmdır"* diyerek kendine nispet etmiştir. Böylece sağ elinde olmasının sebebini açıklamıştır. **«Ona dayanırım,»** yolda yorulduğumda ya da yürürken bastonuma dayanırım. **«Onunla davarlarıma yaprak silkelerim»**, davarlarım yesin diye bastonumla yaprak silkeler ve onlara yaprak düşürürüm. **«Ve benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır' dedi.»** Âyetin sonunda "âhar" denilmeyip de *"uhrâ"* denilmesi âyet sonlarındaki "fasıla"ların (kafiyelerin) korunması içindir. Buna göre âyetin manası: Ve benim ona yaslanmaktan, davarlara yaprak silkelemekten başka ihtiyaçlarım da vardır. Bunlar yolculuk yaparken bastonunu omzuna atmak, ona yayını, ok torbasını asmak ve üzerinde azığını taşımak gibi ihtiyaçlardır.

19. «Allah: 'At onu ey Musa!' dedi.» Ey Musa o bastonu at ki, hiç hatırından geçmeyen şeyleri göresin.

20. Musa **«onu hemen»** yere **«attı, bir de ne görsün hızla sürünen bir yılan değil mi!»** *"Sa'y"* kelimesi hızla hafif ve hareketli bir biçimde yürümek demektir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Musa bastonunu yere attığı zaman baston kendi kalınlığında sarı bir yılana dönüşür. Sonra şişer, şişer, büyür ve bu sebeple bazan "cân"a (yılan) benzetilir. Cân, yılanın hafif olanının adıdır. Nitekim yüce Allah *"Asânı at! Musa (asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı."* (Neml: 10) buyurur. Bastonun yılana dönüştüğü ilk durum gözönüne alınarak buna "cân" denmiştir. Burada yılan, hem büyük ve hem de küçük haline verilen isim ile genel adıyla ifade olunmuştur. Daha büyük ihtimale göre baston, ilk anda "su'ban" (ejderha)ya dönüşmüştür. Buraya en uygun olanı da bastonun ejderhaya dönmüş olmasıdır. Nitekim yüce Allah bunu şöyle dile getirmektedir: *"Bunun üzerine Musa asâsını yere attı. O, hemen apaçık bir ejderha oluverdi."* (A'raf: 107) Şu halde yılana dönüşen bu baston çeviklikte ve hızlı hareket etmede "cân"a benzetilmiştir.

21. «Allah buyurdu: 'Al onu, korkma.» Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s.)'nın bastonu erkek bir ejderhaya dönüşür ve önüne ne gelirse kaya parçası, taş, her şeyi yutar. Gözleri ateş gibi yanmaktadır. Dişlerinden çok şiddetli bir ses duyulmaktadır. Onu bu şekilde kim görse kaçar. Çünkü yılan ve benzeri hayvanlardan korkup kaçmak insanoğlunun tabiatı gereğidir. **«Biz onu şimdi ilk haline sokacağız.»** İlk biçimi olan âsâ şeklinden çıkarıp başka şekle koyduktan sonra şimdi onu ilk haline getireceğiz. Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya bu mucizeyi göstermesinin sebebi Firavun'un yanına vardığında elindeki baston yılan şekline dönüştüğünde korkmaması içindir.

22. «Bir de» sağ **«elini koltuğunun altına sok ki...»** Âyet metninde yeralan *"cenah"* kelimesi insanın yan tarafı ve koltuk altına kadar pazusu demektir. Buna göre âyetin manası: Elini pazu altı olan koltuğunun altına sok demek olur. Bastonun yılana dönmesi dışında **«bir başka mucize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlık da çıksın.»** Elini koltuğunun altına sok ki herhangi bir ayıp ve çirkinlik olmaksızın elin, beyaz ve aydınlık olarak çıksın. Yüce Allah bu ifadesiyle "baras" (alaca hastalığı) nı ifade etmiştir. Bunun sebebi insanların alaca hastalığını hoşgörmemesi ve iğrenmesi dolayısıyladır.

Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s.), esmer renkli idi. Sağ elini sol koltuğunun altına sokup çıkarınca, elinde tıpkı güneş ışığı gibi göz alıcı ve ufku kaplayan bir ışık oluştu. Sonra Musa (a.s.), elini tekrar koltuğunun altına sokunca eli ilk rengi ne ise ona döndü, herhangi bir ışık ve parıltı kalmadı.

23. «Ta ki sana en büyük âyetlerimizden bazılarını gösterelim.» Biz âsânın yılana çevrilmesi, elin bembeyaz kılınması gibi mûcizeleri, bunlarla birlikte en büyük âyetlerimizden bazılarını sana gösterelim diye yaptık. Çünkü asânın ejderhaya dönmesi ve elin bembeyaz olması en büyük âyetlerdendir. Bu âyetler (mucizeler), yüce Allah'ın *"Andolsun Biz Musa'ya açık açık dokuz âyet verdik."* (İsra: 101) âyetinde işaret olunduğu üzere dokuz tanedir. Musa (a.s.)'nın mucizeleriyle Rasûlüllah (s.a.v.)'ın mucizeleri arasındaki farka gelince; Musa (a.s.)'nın mucizeleri sadece yeryüzünün bazı acayip olaylarıdır. Oysa bizim Peygamberimizin mucizeleri yeryüzünde ve göklerdeki bir takım harikulâde olaylardır. Musa (a.s.), elini koltuğunun altına sokup da lekesiz bir beyazlıkta çıkarmasına karşılık, bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın Tebuk Gazvesi'nde parmaklarının arasından su kaynamış, bu sudan birçok kimse içmiş ve yararlanmıştır. Rasûlüllah yerden toprak alarak düşmanların yüzlerine saçmış, onlar mağlup

olmuşlardır ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın avcunun içinde taşlar Allah'ı tesbih etmişlerdir.

24. Ey Musa! Bu sesleniş bir çağrı ve uyarı yollu bir sesleniştir. Bu iki mucize ile, asâ ve el mucizesiyle **«Firavun'a»** ve onun topluluğuna **«git.»** "Asâ ve el mucizesi ile Firavun'a git" şeklindeki tefsirimizin delili Yüce Allah'ın: *"Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün."* (Tâhâ: 42) âyet-i kerimesidir. Bu emrin iki kardeşe verilmesinin anlamı inşaallah ileride gelecektir. **«Çünkü o gerçekten azdı.»** Çünkü Firavun *"Ben sizin en yüce Rabbinizim."* (Naziât: 24) ifadesinde olduğu gibi ilâhlık iddiasında bulunarak kulluk sınırını aştı.

قَالَ رَبِّ
اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن
لِّسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾ وَاجْعَل لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾
هَارُونَ أَخِي ﴿٣٠﴾ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴿٣٢﴾
كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنتَ
بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ
مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ ﴿٣٧﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ﴿٣٨﴾
أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ

بِٱلسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّى وَعَدُوٌّ لَّهُۥ ۚ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً
مِّنِّى وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِىٓ ﴿٣٩﴾

25. (Musa): "Rabbim," dedi. "Yüreğime genişlik ver.

26. İşimi bana kolaylaştır.

27. Dilimden (şu) bağı çöz.

28. Ki sözümü anlasınlar.

29. Bana ailemden bir de vezir ver.

30. Kardeşim Harun'u.

31. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir.

32. Ve onu işime ortak kıl.

33. Böylece Sen'i bol bol tesbih edelim.

34. Ve çok analım Sen'i.

35. Şüphesiz Sen bizi görmektesin."

36. (Allah): "Ey Musa!" dedi. "İstediğin sana verildi.

37. Andolsun Biz sana diğer bir zamanda daha lütufta bulunmuştuk.

38. Hani vahyedilecek şeyi annene (şöylece) vahyetmiştik:

39. Onu sandığa koy. Sonra da onu nehire bırak. Nehir onu kıyıya atsın da Benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa)! Benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim."

25. «**(Musa)**» yüce Allah'tan yardım dileyerek: «**'Rabbim,' dedi: 'Yüreğime genişlik ver.**» Kalbime genişlik ver ki, inatçıların sefihliğinden ve yüzçevirmelerinden daralmasın. Onların çokluğundan, güç ve kuvvetlerinden korkmasın. Yüce Allah'ın *"Şerhü's-Sadr"* (göğüs genişliği) vermesi Peygam-

berlere bahşetmiş olduğu nimetlerindendir. Bizim Peygamberimiz de bu nimetten en büyük payı almıştır. Çünkü o, göğüs genişliğini hem maddeten ve hem de manen elde etmiştir. Zira çocukluğunda göğsü yarılmış, kalbinin içinde şeytanın hissesi olan et parçası alınmıştır. Sonra kalbi, altın bir leğende yıkanmıştır. Bir de Hak Teâlâ'nın sırlarını alabilmesi için miracda göğsü yarılmıştır.

26. «İşimi bana kolaylaştır.» Tebliğ görevimi bana kolay kıl.

27. «Dilimden (şu) bağı çöz.» Dilimdeki ağırlığı ve ifade zorluğunu at. Âyet metninde *"ukde"* (bağ) kelimesinin harfi tarifsiz getirilmesi aslında bunun az olduğuna delâlet etmektedir.

Derler ki: "Dili olmayınca insan, ancak başıboş salıverilmiş bir hayvan, ya da belli bir biçime bürünmüş şekilden ibarettir. İnsan iki küçük organıyla, kalbi ve diliyle insandır."

28. «Ki sözümü anlasınlar.» Firavun ve kavmi Peygamberlik görevini tebliğ ederken benim ifademi anlasınlar. Tebliğ de, ancak çok güzel konuşabilen kimse tarafından yapılırsa güzel olur. Hz. Musa'nın dilinde bir zamanlar ağzına almış olduğu ateşten dolayı bir düğüm meydana gelmişti. Olay şöyle olmuştu. Musa'nın çocukluğunda bir gün Firavun onu kucağına alır. Firavun'un sakalı mücevherlerle süslü olduğu için yolmaya başlar. Bunun üzerine Firavun kızar ve: "Hiç kuşkusuz bu çocuk benim aradığım düşmanımdır" der ve katledilmesini emreder. Firavun'un hanımı Asiye der ki: "Ey hükümdar! O daha çocuktur. Ateşle yakutu birbirinden ayıramıyor. Bunun üzerine Musa'nın önüne bir leğende ateş koru, bir leğende de yakut koyarlar. Musa mücevheri almaya yönelir, fakat Cebrail elini ateşin olduğu leğene uzatır ve Musa ağzına ateş götürür, dili yanar. İşte bundan dolayı Musa'da dil tutukluğu ve telâffuz zayıflığı ortaya çıkar.

29. «Bana ailemden», akrabalarım ve özel adamlarımın içinden **«bir de vezir ver.»** Vezir, Hükümdarın sağ kolu, yanında bulunan kişi ve taşımış olduğu yükü taşıyan özel adamlarından fikirleriyle ona yardımcı olan kişidir. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şöyle olur: Bana üzerime yüklenen yükü taşımakta yardımcı olacak bir vezir ver.

30. «Kardeşim Harun'u.» Harun, kendisine yardımcı olmak için vezir olarak verilmiştir. Çünkü Hz. Musa'nın en öncelikli isteği bir vezir taleb etmekti.

31. «Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir.» Âyette yer alan *"ezr"* kelimesi güç, kuvvet ve sırt demektir. Buna göre âyetin manası Harun'la kuvvetimi sağlamlaştır, ya da onunla arkamı kuvvetlendir, demek olur.

32. «Ve onu işime ortak kıl.» Peygamberlik görevinde Harun'u ortağım kıl ki, böylece bu görevi gereği gibi yerine getirirken birbirimizle yardımlaşalım.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Peygamberlik yüce Allah'ın tercihi ve seçimi ile olan bir makam olduğuna göre, Musa (a.s.) kardeşi için peygamberliği nasıl isteyebiliyor? Buna cevap olarak diyebiliriz ki: Yüce Allah'ın bu isteği kabul etmiş olması, Musa'nın isteğinin yüce Allah'ın izniyle ve O'nun ilhamıyla olduğuna bir delildir. Harun (a.s.), Musa (a.s.)'nın peygamber olarak gönderildiğinde Mısır'da idi.

33. «Böylece Sen'i bol bol tesbih edelim.» Bu son âyet-i kerime Musa (a.s.)'nın yapmış olduğu üç duânın sonuncusudur. Âyetin manası ise: Böylece Sen'i lâyık olmadığın fiillerden ve sıfatlardan tenzih edelim ki, bu fiil ve sıfatların arasında Firavun'un iddia ettiği tanrılık da mevcuttur.

34. «Ve çok analım Sen'i.» Ve her halükârda çok analım Sen'i. Ardından lâyık olduğun kemâl , cemâl ve celâl sıfatlarıyla vasıflayalım.

35. «Şüphesiz Sen bizi görmektesin.'» Sen bizim durumumuzu bilmektesin. Birbirimizle yardımlaşmak bizi düzeltecektir. Çünkü Harun, bana emretmiş olduğun hususlarda ne güzel bir vezir ve yardımcıdır. Çünkü o benden yaşça daha büyük, dili daha açıktır. Harun (a.s.), Musa (a.s.)'dan dört yaş daha büyüktü.

36. «(Allah): 'Ey Musa!' dedi. 'İstediğin sana verildi.» Taleb ettiğin ve arzuladığın şey sana verildi. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Allahu Teâlâ herhangi bir hükümdar hakkında iyilik murad ederse ona sadık bir vezir nasib eder. Bu vezir, hükümdar unuttuğunda kendisine hatırlatır. Unutmadığı zaman da yardımcı olur."*[3]

37. «Andolsun Biz sana diğer bir zamanda» bu içinde bulunduğun vakitten bir başka vakitte **«daha lütufta bulunmuştuk.»** Âyetin metninde yeralan *"menennâ"* kelimesi lütufta ve ihsanda bulunmak anlamınadır.

3- Hadisi Ebu Davud *İmâra* konusunda, Nesaî de *Biat* bölümünde rivayet ederler. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 4/73.

Burada lütuf ve ihsan zikrolunurken bunun "minnet" kelimesiyle ifade edilmiş olması sıkıntı verici olmaz mı? Oysa ifadenin söylendiği yer lütuf ve ihsanın bildirildiği yerdir, diye sorulacak bir soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Yüce Allah'ın "başa kakmak" anlamı da olan "minnet" kelimesini seçmesinin sebebi Hz. Musa'ya aslında kendisinin kişi olarak bu nimeti kazanmadığını, sırf yüce Allah'ın bir ihsanı olarak bunların kendisine verilmiş olduğunu öğretmek ve bildirmek içindir.

Âyetin manası buna göre şu şekilde olur: Andolsun ey Musa! Biz sana, sen Bizden istemediğin halde nimetler verdik ve sana üstünlük ve şeref bahşettik.

38. «Hani vahyedilecek şeyi» bir sandığın içine konularak Nil Nehri'ne bırakılmasını. Yüce Allah bu âyette önce *"vahyedilecek şey"* şeklinde bunu belirsiz kılmış, bundan sonraki âyette de açıklamıştır. Bunun sebebi önce Musa (a.s.)'yı korkutmak ve sonra da ona bir şeref bahşetmek içindir. Bunun ardından gelecek âyette yüce Allah neyi vahyettiğini ruhunda iyice yer etsin diye tefsir etmiştir. **«Annene (şöylece) vahyetmiştik:»** Bu âyette *"vahiy"* kelimesinden maksat, Allahu Teâlâ tarafından Peygamberlere gelen vahiy değildir. Tam tersine bunun anlamı "ilham" dır. Nitekim bunun bir benzeri "*Rabbim bal arısına: Bu dağlardan, ağaçlardan ... kovanlar edin... diye ilham etti.*" (Nahl: 68) âyet-i kerimesidir. Buna göre Yüce Allah, Hz. Musa'nın annesinin kalbine bir sandık bulması ve çocuğunu içine koyarak Nil Nehri'nin sularına bırakması yolunda kesin bir karar ve irade verdi, demek olur.

El-Es'iletü'l-Mukhame isimli eserde şöyle denir: "Hz. Musa'nın annesi sırf bir ilhama dayanarak nasıl olur da çocuğunu nehre bırakır ve onu tehlikelere atar? Bu soruya şöyle cevap veriliyor: "Musa'nın annesi iki tehlikeden birisini tercih etmek zorundaydı. O da bu iki belâdan daha hafifini seçmiştir."

39. Musa'nın annesine **«onu sandığa koy»** dedik. *"Atmak"* anlamına da gelen *"kazf"* kelimesi burada koymak, bırakmak anlamınadır. **«Sonra da onu nehire bırak.»** Bu âyetteki *"kazf"* kelimesinden maksat ise, sandık olmaksızın suya bırakmak değildir. Âyet metninde yeralan *"yemm"* kelimesi ile kastedilen, bütün müfessirlerin ortaklaşa görüşüne göre Mısır'daki Nil Nehri'dir. Çünkü Arapçada "yemm" kelimesi hem denizin adıdır, hem de büyük nehre yemm denilir.

«Nehir onu kıyıya atsın da» Musa (a.s.)'nın nehre bırakılması, yüce Allah'ın iradesinin bu olayla ilgilenmesi ile meydana gelmesi vacip olaylar-

dan olunca, nehir de tıpkı iyiyi kötüden ayırma yeteneği olan, kendisine verilen emre itaatkâr birisi imiş gibi kılınmıştır. **«Benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın.»** Bu son cümle Arapça dilbilgisi kurallarına göre yukarıda verilen emrin cevabıdır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Ey Musa'nın annesi! Çocuğunu nehre bırak ki onu düşman alsın. Çünkü Ben, Bana dost olanı düşmanın kucağında yetiştirmeye, kalbinde ona karşı bir sevgi meydana getirerek kötülüklerinden kendisini korumaya kadirim.

Rivayete göre Musa'nın annesi, sandığın içine pamuk serer ve çocuğunu onun içine bırakır. Sonra içine su sızmasın diye zift ile güzelce sıvar ve sonra çocuğunu nehre bırakır. Nil Nehri'nden Firavun'un bahçesine bir kol ayrılmaktadır. Nehrin suyu Musa'yı o kanala sürükler ve onu götürüp bahçedeki bir su birikintisine bırakır. O esnada Firavun, eşi Müzahim kızı Asiye ile birlikte oturmaktadır. Firavun sandığın sudan çıkarılmasını emreder. Sandık getirilince açılır. Bir de ne görsünler! Sandığın içinde ay gibi parlak yüzlü bir çocuk. Firavun onu nehirde bir ağacın yanında bulunca Musa diye isim verir. "Mu" kelimesi Kıptî dilinde su anlamına ve "sa" kelimesi de ağaç anlamındadır. Firavun çocuğu o kadar çok sever ki ondan ayrılmaya neredeyse dayanamaz.

«(Ey Musa)! Benim nezaretimde yetiştirilmen için» şefkatle, merhametle yetiştirilmen ve sana iyi bakılması için seni gözeten ve koruyan Ben'im. **«Sana kendimden»** büyük bir **«sevgi verdim.'»** Bu sevgiyi insanların kalplerine aşıladım. Öylesine ki, seni bir kere gören artık görmeden duramaz. Bu sebeple seni Allah'ın düşmanı da sevdi.

إِذْ تَمْشِيٓ أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ
عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُۥ ۖ فَرَجَعْنَٰكَ إِلَىٰٓ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ
وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَٰكَ مِنَ ٱلْغَمِّ وَفَتَنَّٰكَ فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ

سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ ﴿٤٠﴾ وَ
اصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ اذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا
تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ
قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤٤﴾

40. Hani kızkardeşin gidip: "Ona bakacak birini size bulayım mı?" diyordu. Böylece seni gözü, gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik ve sen birini öldürdün de seni endişeden kurtardık ve seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın. Sonra takdire göre geldin ey Musa!

41. "Seni kendim için elçi seçtim.

42. Sen ve kardeşin âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin.

43. Firavun'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı.

44. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar."

40. «Hani kızkardeşin» Meryem, Firavun ailesine **«gidip»** Musa hiçbir kadının memesini emmediğinden Firavun ve Asiye'nin çocuk için memesini kabul edeceği bir sütanne aradıklarını görünce: **«'Ona bakacak»** çocuğu bağrına basacak ve yetiştirecek **«birini size bulayım mı?' diyordu.»**

Rivayete göre bu haber, yani Firavun ailesinin Nil Nehri'nden bir erkek çocuk bulduğu ve bu çocuğun da hiçbir kadının memesini emmediği, buna karşılık ailenin kadın aramak mecburiyetinde kaldıkları haberi Mısır'da yayılınca Meryem bu haberi öğrenmek üzere evinden çıkar. Kıyafet değiştirmiş

olarak Firavun ailesine gelir ve onlara yukarıdaki sözleri söyler. Firavun ailesi: "Bu bakacak kadın kimdir," diye sorunca Meryem, annemdir der. Annesini saraya getirir ve çocuk annesinin memesini emer.

«Böylece seni gözü, gönlü mutluluk dolsun» sana kavuştuğu için gönlü hoş olsun **«ve»** seni kaybedip de **«üzülmesin diye annene geri verdik.»** Bu ifade tıpkı *"Musa'nın anasına, onu emzir... Hiç korkup kaygılanma çünkü Biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız diye bildirdik."* (Kasas: 7) âyet-i kerimesindeki ifadeyle aynıdır.

«Ve sen birini» bir Kıptîyi **«öldürdün de seni endişeden kurtardık.»** Allah'ın verecek olduğu cezadan ve Firavun'un uygulayacak olduğu kısastan kaynaklanan Kıptîyi öldürme kederinden seni kurtardık. Allah'ın cezası bakımından mağfiret ederek, Firavun'un kısası yönünden de Medyen'e hicret ettirerek kurtardık. **«Ve seni iyiden iyiye denemeden geçirdik.»** Âyetin metninde yeralan *"fitne, fütûn"* kelimeleri meşakkat ve insana ağır gelen her şey anlamınadır. Buna göre âyetin manası: "Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik" demek olur.

Bir âlime göre âyetin manası: "Seni belâlarla iyiden iyiye öğüttük" demektir.

Musa'nın uğramış olduğu belâ ve sıkıntılardan bazıları Kıptî'yi öldürmesi, vatanından hicret etmesi, sevdiği kimselerden ayrılması, azıksız olarak yaya yürümek zorunda kalması ve Medyen'e varmadan önce meydana gelen başka benzeri olaylardır. **«Bunun için yıllarca»** on yıl **«Medyen halkı arasında kaldın.»** Koyunları otlatmak için Şuayb (a.s.)'ın yanında kaldın. Çünkü Şuayb (a.s.), Musa (a.s.)'ya kendisine sekiz yıl hizmet etmesi karşılığında kızını nikâhlamıştı. O da daha uzun süreyi doldurmak üzere Şuayb'a on yıl hizmet etmişti.

«Sonra takdire göre» seninle konuşmayı ve Peygamberlik vermeyi, belirlenmiş vaktini geçirmeden ve öne almadan ettiğim takdire göre ya da Peygamberlere vahyin gelmiş olduğu belli bir yaşa ulaştıktan sonra, yolunu şaşırmış iken ve kapkaranlık bir gecede koyunlarını dağıttığın sırada mukaddes vadiye **«geldin ey Musa!»** Yüce Allah'ın *"Ey Musa!"* diye tekrar etmesi, Peygamberine şeref bahşetmek ve bu olaydan önce anlatılan Tâhâ Sûresi 37-40. âyetlerde belirtilen kıssanın bittiğine dikkati çekmek içindir.

41. «'Seni kendim için elçi seçtim.» Bu ifade *"Ben seni seçtim."*

(Tâhâ: 13) âyet-i kerimesini hatırlatmaktadır. Buna göre âyetin manası sana Peygamberlik görevi vererek ve seninle konuşmak suretiyle seni insanlara tercih ettim. Bu ifade Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya bahşetmiş olduğu büyük şerefi temsil yoluyla canlandırmadır. Bu canlandırma, herhangi bir hükümdarın çevresindeki özel adamlarından birisini kendine daha yakın kılması ve kendisi için tercih etmesi, bazı önemli gördüğü işlerini yürütmek için aday olarak seçmesi gibi unsurlar kullanılmak suretiyle yapılmıştır.

42. Ey Musa **«sen ve kardeşin»** Harun **«âyetlerimi»** mucizelerimi **«götürün.»** Çünkü maksat, Musa'nın ve Harun'un mucizelerle birlikte Firavun'a gitmeleri, Peygamberlik görevini yerine getirirken, davet vazifesini tamamlarken bu mucizelere dayanmalarıdır.

İbn Abbas der ki: "Bu âyetteki mucize ifadesiyle Hz. Musa'ya indirilen dokuz mucize kastolunmaktadır. Her ne kadar bu mucizelerden bir kısmı henüz vuku bulmamış ve ileride gerçekleşeceği bekleniyor olsa bile."

«Beni anmayı ihmal etmeyin.» Her halükârda lisanen ve organlarla Benim zikrime devam edin. Çünkü Benim zikrim her türlü amaca ulaşmak için bir araçtır. Çünkü Benim zikrim olmaksızın herhangi bir kimsenin hiçbir işi doğru gitmez.

Âlimlerden biri der ki: "Bu âyeti kerimede insana yüklenen yükümlülüğün hikmeti şudur: Yüce Allah'ın celâlini ve azametini hatırlayan kimse artık başkalarını hafif görür. Allah'tan başka hiç kimseden korkmaz ve böylece bu zikirle birlikte ruhu güçlenir, herhangi bir amaç ve gayeyi elde etmeye çaba gösterirken ruhî zaaf duymaz."

43. **«Firavun'a gidin.»** Bu ifade, ya "tağlîb" yoluyla söylenmiş bir ifadedir, ya da iki kardeş birbiriyle buluştuktan sonra verilmiş bir emirdir. Gitme emrinin tekrar edilmesi daha sonra gelen ifadelerin bu ifadeye dayanmasını sağlamak içindir. **«Çünkü o, iyiden iyiye azdı.»** *"Tuğyân"* isyan konusunda haddi aşmak demektir. Bir başka ifadeyle Rabblık, tanrılık iddiasıyla kulluk sınırını aşmak demektir.

El-Arâis isimli eserde denir ki: "Yüce Allah'ın Musa ve Harun (a.s.)'a Firavun'a gitmelerini emretmesinin sebebi Firavun'un ileride ileri sürecek olduğu mazeretini ortadan kaldırmak ve iddiasında yalancı olduğunu ortaya çıkarmak içindir. Bu ifade, iddiada bulunup da beraberinde iddiasını destekleyecek Yüce Allah'tan gelen herhangi bir delili bulunmayan herkese bir tehdit-

tir. Peygamberlerin düşmanlara gönderilmesindeki hikmet onların halka, Allah'a giden yolu göstermekte âciz olduklarını bilmeleri içindir. Başkasına doğru yolu göstermekten âciz olan kimse kendi nefsine hidayet etmekten de âcizdir. Bu tıpkı başkalarını tedavi edemeyen doktor örneğine benzer. Başkasını tedavi edemeyen doktor kendisini de şifaya kavuşturamaz. Peygamberlerin düşmanlara gönderilmesindeki bir başka hikmet peygamberliğin çalışıp çaba göstermekle elde edilemiyeceğini bilmeleri ve Yüce Allah'ın lütfuyla kendilerine vermiş olduğu nimete şükretmeleri içindir."

44. «Ona yumuşak söz söyleyin.» Firavun'la yumuşak konuşun. Kendisine haşin davranmadan, azarlayıp parlamadan yumuşaklıkla hitap edin. Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Çünkü "Herhangi bir şeyin içine yumuşaklık girdi mi onu süsler, herhangi bir meseleye zorluk girince onu çirkinleştirir." Firavun zalim hükümdarlardandı. Bunlara vaaz ve nasihatta sert davranıldığı zaman kendilerinin de daha çok zorbalaşmaları âdetlerindendi. Bu gibi hükümdarların yanında yumuşaklık çok daha yararlı ve çok daha sağlam bir yol oluyordu. Bu tıpkı normal insanlara sertlik ve kabalığın hikmetçe daha uygun ve davete daha elverişli olması gibidir.

Yahya b. Muaz rahimehullah'ın yanında adamın biri bu âyeti okuyunca Yahya b. Muaz ağlar ve der ki: "Ey Allahım! Bu "Ben tanrıyım" diyene yumuşaklığın bu olduğuna göre "Sen ilâhsın," diyene acaba nasıl tecelli eder?"

«Belki o, aklını başına alır veya korkar.'» Belki o, sizin Benim zikrime dair tebliğ ettiğiniz şeylerden öğüt alır, teşvik ettiğiniz doğru yolu ister, ya da benim verecek olduğum cezadan korkar.

قَالَا رَبَّنَآ إِنَّنَا
نَخَافُ أَن يَفْرُطَ عَلَيْنَآ أَوْ أَن يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ إِنَّنِى
مَعَكُمَآ أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ

فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ
مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا
أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾

45. Dediler ki: "Rabbimiz doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından, yahut iyice azmasından korkuyoruz."

46. Buyurdu ki: "Korkmayın, çünkü Ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm.

47. Haydi ona gidin de deyin ki: 'Biz senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını hemen bizimle birlikte gönder, onlara eziyet etme. Biz sana Rabbinden bir âyet getirdik. Selâm, hidayete tâbi olanlara.

48. Gerçekten bize vahyolundu ki yalanlayan ve yüzçevirenlere azap edilecektir.'"

45. «Dediler ki: 'Rabbimiz!» Burada aslında bu sözü söyleyen Hz. Musa olduğu halde tağlîb metoduyla her ikisi birden söylemiş gibi *"dediler"* ifadesi kullanılmıştır. **«Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından,»** bizlere ceza vermesinden, yapacağımız daveti tamamlamamıza, mûcizelerimizi göstermemize sabretmeyeceğinden ve böylece ona gönderilmekteki hedeflenen gayenin gerçekleşmeyeceğinden **«yahut iyice azmasından»** azgınlığı iyice ileriye götürerek aşırı cesareti ve kalbinin katılığı nedeniyle senin hakkında yakışıksız sözler söyleyeceğinden **«korkuyoruz.'»** *"Havf"* kelimesi Arapçada bilinen, ya da zannedilen bir takım belirtilere dayanarak istenmeyen kötü bir şeyin başa gelmesini beklemek anlamınadır. Tıpkı "reca" kelimesinin bilinen, ya da zanna dayanan bir emare aracılığıyla sevilen bir şeyin gelmesini beklemek anlamına olduğu gibi. Korku anlamına gelen "havf" kelimesinin zıddı, emniyettir. Allah'tan korku tabiriyle kastolunan, masiyetlerden kaçınmak ve taati tercih etmektir.

46. «Buyurdu ki:» Ortaya çıkacağını tahmin ettiğiniz iki sakıncadan dolayı **«'korkmayın, çünkü Ben»** mükemmel bir koruma ve yardımla birlikte **«sizinle beraberim.»** Sizinle onun arasında geçecek konuşmayı ve hareketleri **«işitir ve görürüm»** ve her halükârda o duruma lâyık olan herhangi bir zararın ve kötülüğün giderilmesi, faydanın ve iyiliğin sağlanmasına yarayacak neyse onun gereğini yaparım. Allahu Teâlâ kiminle birlikteyse Yüce Allah onu bütün inatçı zorbaların elinden muhafaza eder, korur.

47. «Haydi ona gidin de», Firavun'un yanına varın da ilk iş olarak **«deyin ki: 'Biz senin Rabbinin elçileriyiz.»** Böylece o azgın hükümdar sizin isteğinizi öğrensin ve bu isteğe kendi cevabını dayandırsın. **«İsrailoğullarını hemen bizimle birlikte gönder, onlara»** daha önce çekmiş oldukları azap üzere kendilerini bırakmak suretiyle **«eziyet etme.»** Çünkü onlar Kıpt memleketi idaresi altındalar. Kıptîler İsrailoğullarını zor ve insanın meşakkatini artıran toprak kazısı, taş taşıma ve benzeri ağır işlerde çalıştırıyorlar, erkek çocuklarını yıldan yıla katlediyorlar ve kadınlarını hizmetçi olarak kullanıyorlardı.

«Biz sana Rabbinden bir âyet getirdik.» Biz sana Rabbinden iddia ettiğimiz Peygamberlik görevimizin doğruluğuna dair bir delil getirdik. **«Selâm,»** Yüce Allah'tan, meleklerden ve onların dışında Müslümanlardan her iki dünya selâmetini sağlayan selâm, Yüce Allah'ın hakka götüren âyetlerini tasdik etmek sûretiyle **«hidayete tabi olanlara»** olsun.

48. «Gerçekten» Rabbimiz katından **«bize vahyolundu ki...»** Vahiy olayı ya Cebrâil'in lisanı üzere gizli konuşma ile olur, ya da ilham yoluyla veya uykuda görülen rüya biçiminde olur. Allah'ın âyetlerini **«yalanlayan»** ve Peygamberlerin getirmiş olduğu şeyleri inkâr eden ki yalanlama sözde ve fiilde olur **«ve»** heva ve hevesinin peşinden giderek bunları kabul etmeyip **«yüzçevirenlere azap edilecektir'.'»** Bu gibi kimselere dünyevî ve sürekli olan uhrevî azap vardır.

قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا

يَا مُوسَىٰ ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ

هَدٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُوْنِ الْاُوْلٰى ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ
رَبِّيْ فِيْ كِتٰبٍ لَا يَضِلُّ رَبِّيْ وَلَا يَنْسَى ﴿٥٢﴾ اَلَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ
الْاَرْضَ مَهْدًا وَّسَلَكَ لَكُمْ فِيْهَا سُبُلًا وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً
فَاَخْرَجْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتّٰى ﴿٥٣﴾ كُلُوْا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ
اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي النُّهٰى ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا
نُعِيْدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ اَرَيْنٰهُ
اٰيٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٦﴾

49. Firavun: "Rabbiniz de kimmiş ey Musa?" dedi.

50. O da: "Rabbimiz her şeye hilkatini veren, sonra da doğru yolu gösterendir," dedi.

51. Firavun: "Öyleyse önceki milletlerin hali ne olacak?" dedi.

52. Musa: "Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin yanında bir kitapta bulunur. Rabbim ne yanılır, ne de unutur," dedi.

53. "O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir." Onunla Biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.

54. Yeyiniz, hayvanlarınızı otlatınız. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için işaretler vardır.

55. Sizi ondan yarattık, yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.

56. Andolsun Biz ona bütün delillerimizi gösterdik. Yine de yalanladı ve diretti..

49. «Firavun: 'Rabbiniz de kimmiş?» Siz ikiniz Rabbinizin iki elçisi iseniz bana haber verin. Sizleri bana gönderen Rabbiniz de kimmiş? Burada iki kardeş Peygamber *"Biz senin Rabbinin elçileriyiz."* (Tâhâ: 47) dedikleri halde Firavun "Benim Rabbim de kimmiş?" dememekte, tersine âyette olduğu gibi *"Rabbiniz de kimmiş?"* demektedir. Bunu, haddi aşmakta ve azgınlıkta ileri gittiği için söylemektedir.

«Ey Musa!' dedi.» Görüldüğü üzere Firavun önce *"Rabbiniz de kimmiş?"* diyerek her ikisine hitab etmiş, ardından sadece Musa'ya seslenmiştir. Çünkü Firavun biliyordu ki Musa bu konuda asıldır, Harun da onun veziri ve ona tabidir.

50. «O da» yani Firavun'a cevap vermek üzere Musa da: **«'Rabbimiz»** sırf rahmetinden dolayı bütün canlılardan **«her şeye hilkatini»** suretini bütün menfaat ve özelliklerini taşımak üzere kendisine lâyık olan şeklini **«veren, sonra da doğru yolu gösterendir,' dedi.»** Bu yaratıklardan her birine kendi haline uygun özelliği gösterendir. Bunun sonucu olarak bu yol tıpkı cansızlarda olduğu gibi o yaratık için bir tabiat ve karakter olmakta canlılarda olduğu gibi de bir istek ve içgüdü olmaktadır. *"Doğru yolu gösterendir"* yani ne için yaratılmışsa yaratılış gayesine göre o yaratığı hazırlayandır. Hiçbir yaratık yoktur ki Yüce Allah'ı bilmesi için gerekli yeteneklerle donatılmamış olsun.

51. «Firavun: 'Öyleyse önceki milletlerin hali ne olacak?' dedi.» Geçmiş milletlerin hali nice olacak? Nuh, Âd ve Semûd kavimleri gibi geçip gitmiş milletlerin haberi nedir? Başlarından hangi olaylar geçmiştir ve bu olayların ayrıntıları nasıldır?

52. «Musa: 'Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin yanında...» Bu milletlerin ahvaline dair haberleri Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Peygamberlik makamı dolayısıyla peygamberlerin onların ahvaline dair bilgilerini karıştırmamak gerekir. Bu bilgilerden ben ancak peygamberlik görevimle ilgili olanlarını biliyorum.

Bu olaylar bütün ayrıntılarıyla Levh-i Mahfuz'da kaydedilen **«bir kitapta bulunur. Rabbim ne yanılır, ne de unutur,' dedi.»** Rabbim ilk başta

hata etmez, tersine bütün bilinecek şeylerin hepsini bilir ve daha sonra ebediyyete kadar bu bilgileri unutmaz. Tam tersine onlar sonsuza kadar sabit olurlar.

Âyetin bu son kısmı, Yüce Allah'ın bunları Levh-i Mahfuz'a yazmasının onları ilk başta ve daha sonra da sonsuza dek bilmesi için buna muhtaç olmadığını beyan etmek içindir. Kainatta cereyan edecek olayların bir kitapta toplanması, bunların meleklere gösterilmesi ve onların da bunlardan yararlanarak Yüce Allah'ın ilminin unutmaktan ve gafletten ne derece uzak olduğuna dair bilgilerinin artması içindir.

53. «'O, yeri size beşik yapan» *"Mehd"*, "mihad" kelimeleri üzerine basmak için hazırlanmış mekân anlamınadır. **«Ve onda size yollar açan,»** size yani sizden başkası için değil, sizin için birçok yollar açan, çeşitli ihtiyaçlarınızı gidermek ve bunlardan elde edeceğiniz faydalarla yararlanmanız için yeryüzünün bir köşesinden diğer noktasına giderken tutmuş olduğunuz yolları dağların, vadilerin, ovaların arasına yayan, **«gökten de»**, buluttan da **«su indirendir.'»** Burada *"su"* dan maksat yağmurdur. Yağmur, bulutun bir kısmının diğer kısmı ile kaynaştığı esnada oluşan su parçacıklarıdır. **«Onunla»** bu su sebebiyle **«Biz çeşitli bitkilerden»** sınıf sınıf bitkilerden **«çiftler çıkardık»**, bitirdik.

Âyet metninde yeralan *"ezvac"* kelimesi sınıf sınıf demektir. Bitkilerin bu şekilde isimlendirilmesi onların çift çift olmalarından, bazılarının bazılarına yaklaşmalarındandır. Çünkü bir başkasına yakın olan şeye ister ona onun benzeri olsun isterse zıddı bulunsun "zevc" denilir. Birbiriyle çiftleşen bütün hayvanlarda birbirine yakın olan dişi ve erkeğe "zevc" denir. Hayvanların dışında birbirine yakın olan her çifte "zevc" denir. Bir çift mest, bir çift nalın (ayakkabı) dendiği gibi. Âyetin metninde yer alan *"nebât"* yeryüzünden çıkan ve büyüyen şeylere denir. İster ağaç gibi gövdesi olsun, isterse bakla gibi olmasın. *"Çeşitli"* kelimesinden maksat tadı, kokusu, biçimi ve faydaları çeşit çeşit bitkiler demektir. Bunların bir kısmı faydaları farklı olarak insanlara yararlı iken, bir kısmı da hayvanlar için faydalıdır.

54. «Yeyiniz,» bunlardan bu meyvelerden, tahıllardan ve benzeri şeylerden yiyiniz. **«Hayvanlarınızı»** bunlar deve, sığır, koyun ve keçidir, **«otlatınız.»** Hayvanlarınızı etlendiriniz ve semirtiniz. Biz bunca bitkiden bir kısmını kendiniz yiyesiniz, bir kısmını hayvanlarınıza yem veresiniz diye hazırladık. Yüce Allah burada işaret ediyor ki, bütün gökyüzü, su, bitkiler ve hayvanlar

sizler için yaratılmışlardır. Şayet bu sayılanlarla hatta bütün yaratıklar vasıtasıyla yaşamaya ihtiyacınız olmasaydı Ben onları yaratmazdım.

«Şüphesiz bunda» bunca ilâhî olaylarda ve işlerde yeryüzünü beşik kılmak, orada yollar açmak, sonra su indirip çeşitli bitkileri bitirmek gibi ilâhî olaylarda **«akıl sahipleri için...»** Âyet metninde yeralan *"nuhâ"* kelimesi "nuhiye" nin çoğuludur. Akla "nuhâ" denmesi, aklın insanın bâtıla uymasına, kötü şeyleri işlemesine engel olmasından dolayıdır. Nitekim bu manevî güce "akıl" ve "hicr" denmesi de akıl sahiplerini bu gibi hareketleri yapmaktan menetmesi ve engellemesinden dolayıdır. Çünkü böylesi akıl, akıl sahiplerini bâtıllara kaymaktan korur. Bu bâtılların içerisinde zorba ve azgın kişilerin iddia ettikleri, onlardan da sapık bir zümrenin alıp kabul ettiği şeyler vardır. Yukarıda sayılan âyetler ve deliller aslında âlimler için birer âyetken bunların *"akıl sahipleri"* için tahsis edilmesi, ayrılması, onların bu sözkonusu âyetten faydalanmaları itibariyledir. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için çok yüce yaratıcıyı ve O'nun vahdetini, yüce kudretini ve göz alıcı hikmetini gösteren **«işaretler vardır.»**

55. Aslınız Âdem vasıtasıyla **«sizi ondan»** topraktan **«yarattık,»** "Âdem vasıtasıyla" dememizin nedeni Âdem ile Havva'nın dışında bütün insanların nutfeden yaratılmış olmalarından dolayıdır. Öldüğünüz zaman defnetmek suretiyle **«yine sizi oraya döndüreceğiz ve»** çürümüş vücut parçalarınızı bir araya getirmek ve cesedinizi yeniden düzenlemek, ardından hesap ve ceza görülmesi için ruhları tekrar cesetlere koymak suretiyle dirilme esnasında **«bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.»** Bu çıkarılışın *"bir kez daha"* olması, her ne kadar başlangıçta topraktan yaratılma, ikinci çıkarılmanın biçiminde olmasa bile insanların topraktan yaratılmalarının oradan çıkarılma sayılması itibariyledir.

Yahya b. Muaz (r.a.)'a sorulur: "İnsanoğlu niçin dünyayı sever?" Yahya b. Muaz der ki: "İnsanın dünyayı sevmesinde şaşılacak bir taraf yoktur. Çünkü insan topraktan yaratıldı. O halde toprak, insanın anasıdır. Geçimini ve rızkını ondan elde eder. O halde toprak, insanın can damarıdır ve öldüğünde yine toprağa iade edilecektir. Şu halde toprak, onun toplanma yeridir. Sonra insan cenneti burada kazanır. O halde dünya, insanın saadetinin ve mutluluğunun başlangıç noktasıdır ve dünya, sâlih kimselerin Yüce Allah'a yürüyüp gittikleri bir yoldur. Bütün bunlardan sonra insanı Rabbinin yanına götüren yolu nasıl olur da insanoğlu sevmez."

56. «Andolsun Biz ona bütün delillerimizi gösterdik.» Andolsun Biz, Firavun'a Musa vasıtasıyle âsâ, beyaz el ve zaman içinde buna benzer diğer delillerimizi gösterdik, ya da bu delillerin doğru olduklarını ona öğrettik ve bunların neye delâlet ettiklerini açıkladık. **«Yine de»** bütün delilleri aşırı inadından dolayı hiçbir tereddüt göstermeksizin ve düşünmeden **«yalanladı »** bunların birer sihirden ibaret olduğunu iddia etti **«ve»** aşırı azgınlığından dolayı bunları kabul etmemekte **«diretti.»**

قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا
بِسِحْرِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا
وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ
مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلَّىٰ
فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ وَيْلَكُمْ
لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ
افْتَرَىٰ ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَىٰ ﴿٦٢﴾ قَالُوا
إِنْ هَٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا
وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾ فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ
ائْتُوا صَفًّا ۚ وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَىٰ ﴿٦٤﴾

57. "Bizi büyün ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi bize geldin ey Musa?" dedi.

58. "Öyleyse muhakkak surette biz de sana aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, seninle bizim aramızda ne senin, ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir buluşma yeri ayarla."

59. Musa: "Buluşma zamanınız bayram günü kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun," dedi.

60. Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Hilesini topladı, sonra geri geldi.

61. Musa onlara: "Yazıklar olsun size! Allah hakkında yalan uydurmayın. Sonra O, bir azap ile kökünüzü keser. İftira eden muhakkak perişan olur." dedi.

62. Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar. Gizli gizli fısıldaştılar.

63. Şöyle dediler: "Bu ikisi muhakkak ki sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır sadece.

64. Öyleyse hilenizi kurun. Sonra sıra halinde gelin. Muhakkak ki bugün üstün gelen kazanmıştır."

57. «'Bizi büyün ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi bize geldin ey Musa?' dedi.» Âyetin birinci ihtimale göre manası bulunduğun yerden ayrıldıktan sonra bizi yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin? Bir diğer ihtimale göre Mısır topraklarına galebe çalarak ortaya koyduğun sihir vasıtasıyla hakim olarak bizi buradan çıkarmak için mi geldin ey Musa? Çünkü bunlar imkânsızı yapmaya kalkışmak demek olduğu için aklı başında bir kimsenin kalkışacak olduğu hareketler değildir.

Âlimlerin birisine göre Firavun'un bu ifadesi onun Musa'yı haklı gördüğüne bir delildir. Zaten bundan dolayı Firavun kendi saltanatının elinden gideceğinden korkmuştur. Çünkü hiçbir sihirbaz, Firavun'un hükümranlığı gibi bir hükümranlığı Mısır topraklarından söküp atmaya kadir değildir. Firavun'un bu şekilde ifadede bulunması Musa'nın maksadının sırf İsrailoğullarını Firavun'un elinden kurtarmak değil, tam tersine Kıptîleri vatanlarından çıkarmak, mallarını, mülklerini tamamıyle ele geçirmek olduğunu ortaya çıka-

rarak onları son derece hiddetlendirmek ve böylece arkasından hiç kimsenin gitmemesini sağlamak, savunmada ve karşı koymada iyice direnmelerini sağlamaktır. Firavun'un, Musa (a.s.)'nın göstermiş olduğu göz alıcı mûcizelere *"büyü"* demesi, Kıptîleri ona karşı koymaya cesaretlendirmek içindir.

58. «'Öyleyse muhakkak surette biz de sana aynen onun gibi bir büyü getireceğiz.» Madem ki durum böyledir. O halde andolsun biz de ey Musa senin sihrin gibi bir büyü getireceğiz ve sen bize üstün gelemeyeceksin.**«Şimdi sen,»** bu sihri ortaya çıkarmak için **«seninle bizim aramızda ne senin, ne de bizim»** buluşma zamanı üzerinde **«muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir buluşma yeri ayarla.'»** Seninle bizim aramızda âdil, mesafe bakımından iki tarafı birbirine eşit, orta bir buluşma yeri ayarla. Bu yerin iki ucu eşit olsun. Bir ucu diğerinden daha farklı olmasın. Bu, âyetin birinci manasıdır. Bir başka ihtimal, ne senin, ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz, insanın bakışını engelleyebilecek şekilde tümseği ve çukuru olmayan düz bir yer ayarla.

59. «Musa: 'Buluşma zamanınız bayram günü» bütün herkesin, her yöreden gelip toplandığı ve bayram yaptıkları gün olsun dedi. Bu randevunun bayram günü olarak belirlenmesi sihirbazların yapacakları büyünün Hz. Musa tarafından iptal edilmesinden sonra onların halktan utanarak mûcizeyi inkâr etmemeleri ümididir. Burada karşı taraf randevu için yer belirlenmesini istemişler, kendilerine cevap olarak randevu zamanı bildirilmiş çünkü âyetin deyimi ile *"ziynet günü"* (bayram günü) ifadesi zaten insanların o günü toplanacakları meşhur olan mekâna delâlet etmektedir. Şüpheden uzak olması bakımından **«kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun,' dedi.»**

60. «Bunun üzerine Firavun dönüp gitti,» o meclisten ve mekândan ayrıldı. Sihirbazları toplamak için Medain'e haber gönderdi. **«Hilesini»**, hile yapmak için kullanacak olduğu sihirbazları ve onların araç- gereçlerini **«topladı, sonra»** buluşma yerine, yanında toplamış olduğu sihirbazlarla birlikte **«geri geldi.»** Firavun oraya hemen hızlıca gelmedi. Tam tersine bir süre sonra geldi.

61. «Musa» nasihat eder bir tonda **«onlara: 'Yazıklar olsun size!»** Âyet metninde yeralan *"veyl"* ifadesi aslında bir kimsenin helâkına yapılan bedduâdır. Manası: Allah sana azab etsin ve seni yoketsin, demektir. Buradaki manası ise caydırma, vazgeçirme, Allah hakkında yalan uydurmaktan vazgeçmeye teşvik anlamınadır. Benim iki elimde ortaya çıkan mûcizelerin birer büyüden ibaret olduğunu iddia ederek **«Allah hakkında yalan uydurma-**

yın.» Ya da Allah'a hiç kimseyi ortak koşmayın. Âyet metninde yeralan *"iftira"* kelimesi kasten birisi hakkında asılsız söz uydurmak ve yalan söylemektir. **«Sonra O,»** kimsenin benzerini yapamayacağı çok korkunç **«bir azap ile kökünüzü keser.»** Sizi helâk eder. Hangi şekilde olursa olsun ve her kim olursa olsun Allah'a **«iftira eden muhakkak perişan olur.' dedi.»**

62. «Bunun üzerine onlar,» Musa'nın sözünü duydukları zaman sihirbazlar **«durumlarını»** kendilerinden istenen Musa (a.s.)'ya galip gelme durumlarını ve ona nasıl karşı gelineceğini **«aralarında tartıştılar.»** Bu konuda her türlü ihtimali konuştular. **«Gizli gizli fısıldaştılar.»** Musa (a.s.) fısıltılarını duyup da kendilerine karşı savunma yapamasın diye seslerini iyice kıstılar.

63. Gizli ve fısıltı halinde **«şöyle dediler: 'Bu ikisi muhakkak ki»** daha önce ortaya koydukları **«sihirleriyle sizi yurdunuzdan»** sizlere galip gelerek ve yurdunuza hakim olmak suretiyle Mısır topraklarından **«çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır sadece.»** Sizin, yolların en üstünü olan ve en ideali olan yolunuzu kendi görüşlerini ortaya koyarak ve dinlerini açıklamak suretiyle ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar. Bu sözü söyleyen sihirbazlar *"örnek yol"* ile sihir metodunu değil, Firavun'un kavminin tabi olduğu dini kastediyorlardı. Buna *"Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden... korkuyorum."* (Mü'min: 26) âyet-i kerimesi delildir. Çünkü onlar sihire bir din olarak inanmıyorlardı.

64. «Öyleyse hilenizi kurun.» Madem ki Musa ile Harun birer büyücüdürler o halde siz bu konudaki hilenizi, tuzağınızı sağlamca kurun. Bu hileyi herkesin ortaklaşa kabul edeceği bir biçime sokun. Öylesine ki içinizden hiçbiri bu hilenin isabetsiz olduğunu ileri süremesin. Yani hepiniz aynı görüşte birleşin. **«Sonra»** daha heybetli olmanız ve yaptığınız işin daha düzgün olması için randevu yerine hep birlikte **«sıra halinde gelin. Muhakkak ki bugün üstün gelen kazanmıştır.'»** Bugün hasmına galip ve üstün gelen kazanmış ve istediği, canının çektiği herşeyi elde etmiştir.

قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّآ
اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ نَّكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ اَلْقُوْا فَاِذَا
حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى ﴿٦٦﴾
فَاَوْجَسَ فِيْ نَفْسِهٖ خِيْفَةً مُّوْسٰى ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ
الْاَعْلٰى ﴿٦٨﴾ وَاَلْقِ مَا فِيْ يَمِيْنِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوْا اِنَّمَا صَنَعُوْا
كَيْدُ سٰحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴿٦٩﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ
سُجَّدًا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُوْنَ وَمُوْسٰى ﴿٧٠﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ
قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهٗ لَكَبِيْرُكُمُ الَّذِيْ عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ
فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ وَّلَاُصَلِّبَنَّكُمْ
فِيْ جُذُوْعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَآ اَشَدُّ عَذَابًا وَّاَبْقٰى ﴿٧١﴾ قَالُوْا
لَنْ نُّؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَآءَنَا مِنَ الْبَيِّنٰتِ وَالَّذِيْ فَطَرَنَا فَاقْضِ
مَآ اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْضِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ اِنَّآ اٰمَنَّا

بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَٰيَٰنَا وَمَآ أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ ٱلسِّحْرِ ۗ
وَٱللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ﴿٧٣﴾

65. Dediler ki: "Ey Musa! Ya sen at veya önce atan biz olalım."

66. Musa: "Hayır, siz atın" dedi. Bir de baktı ki büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor.

67. Musa, birden içinde bir korku duydu.

68. "Korkma" dedik. "Üstün gelecek olan kesinlikle sensin.

69. Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları sadece bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye varsa iflâh olmaz."

70. Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar. "Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik" dediler.

71. Firavun şöyle dedi: "Ben size izin vermeden önce O'na inandınız öyle mi? Hakikat şu ki o, size büyü öğreten ulunuzdur. Şimdi ellerinizle ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım. Böylece hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız."

72. Dediler ki: "Seni bize gelen açık açık mucizelere ve bizi yaratana andolsun tercih edemeyiz. Öyleyse yapacağını yap. Sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.

73. Bize hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah en hayırlı ve en sürekli olandır."

65. Sihirbazlar bir araya gelip toplantı yerine ulaştıktan ve sıra haline geldikten sonra «**dediler ki: 'Ey Musa! Ya sen at**» ya sen âsânı elinden yere at «**veya**» ipleri ve sopaları «**önce atan biz olalım.'**» Yani âsânı ne zaman

atacağını tercih et.

Bu âyet-i kerimede işaret olunuyor ki sihirbazlar Musa (a.s.)'ya âsâsını yere atma hususunda bir öncelik ve seçim hakkı tanımak suretiyle ona değer verince Yüce Allah da onlara gerçek imanı bahşederek aziz kılmış ve böylece imanın nuruyla Musa'nın mûcizesini görebilmişler, ona taklidî bir iman yerine tahkîkî bir imanla iman etmişlerdir.

66. «Musa» onlara: «**'Hayır,»** atacak olduğunuz ne ise öncelikle **«siz atın' dedi.»**

Acizane kanaatimize göre: Zahir olan odur ki Allah sihirbazlara Musa'yı muhayyer bırakmalarını ilham etti ve Musa, hakkın bâtıldan ayrılması ve ortaya çıkması için önce sihirbazların âsâlarını ve iplerini atmayı tercih edeceklerini öğrendi. Çünkü hak, bâtılı savuşturur ve yok eder. Şayet bastonunu ilk atacak olan Musa olsaydı, insanlar ejderhadan korkularına darmadağın olur, kaçarlardı. Tıpkı Musa'nın âsâsının sihirbazların sopalarını ve iplerini yuttuğunu gördüklerinde kaçtıkları gibi. Oysa bu da gerçek amaca aykırıydı.

İmam (Fahreddin er-Râzî) der ki: "Onların yaptıkları bir büyü ve inkâr olduğuna göre Musa (a.s.) onlara bu emri nasıl olur da verir diye sorulacak olursa buna cevabımız şudur: Şüphenin ortadan kalkması için sihir tek yol olarak kalmışsa bu takdirde sihire başvurmak câizdir."

Denilmiştir ki: Aslında bu ifade bir emir değildir. O sadece bu vasıtayla karşıdakileri hafife almak ve onlara aldırış edilmediğini beyan etmektir. Çünkü Hz. Musa (a.s.) biliyordu ki bu olay, hakkın ortaya çıkmasına ve bâtılın yok olmasına sebeptir.

«Bir de baktı ki büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor.» Âyet metninde yeralan "*tehayyül*" kelimesi herhangi bir şeyin hayalinin insanın ruhunda canlanması demektir. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şudur: Sihirbazlar iplerini ve sopalarını attılar. Onların ipleri ve sopaları, büyüleri sebebiyle Musa'ya ansızın yürüyormuş gibi gelince ... Sihirbazlar onları civa ile boyamışlardı. Güneş civaya vurunca ip kıpırdamış, sarsılmış ve böylece Musa'ya hareket ediyorlarmış gibi gelmiştir.

67. «Musa, birden içinde bir korku duydu.» *"veces"* kelimesi gizli ses anlamınadır. "Teveccüs" ise işitmek, kulak vermek manasınadır. Buna gö-

re âyetin manası; Musa, kendi içinde ansızın karşılaştığı manzaradan dolayı, insan olması hasebiyle yılandan kaçma, ısırması ve benzeri tehlikeli durumlarından sakınma sebepleriyle yılandan bir parça korku duydu.

68. Hayal gördüğün bu şeyden **«'korkma' dedik. 'Üstün gelecek olan kesinlikle sensin.»** Çünkü her halükârda, her zaman Biz senin yanında iken onlara galip gelecek olan sensin.

et-Tevîlât en-Necmiyye isimli eserde denir ki: "Bu âyette işaret olunuyor ki insanın insan olarak duymuş olduğu bir takım korkular, kişi Peygamber bile olsa mayasında mevcuttur. Bu korku Yüce Allah'ın onu, insandan ilâhî bir çekişle çekip almasına kadar sürer. Nitekim buna "*Korkma dedik. Üstün gelecek olan sensin.*" âyet-i kerimesi işaret etmektedir. Bunun manası yaratıcı olan hâlikten başka mahlukattan korkmayacak en yüce dereceye çıkacak olan sensin, demektir.

69. «Sağ elindekini», bastonunu **«at da...»** Burada "bastonunu" denilmeyip de *"elindekini"* denmesi ve kapalı bir ifade kullanılması Musa'nın âsâsının değerini yüceltmek içindir. **«Onların yaptıklarını yutsun.»** Onların yapmış oldukları ipi ve sana yürüyormuş gibi gelen ve bu nedenle senin de korkmuş olduğun sopasını yutsun. Burada ipin ve sopanın *"onların yaptıkları"* şeklinde ifade edilmesi bunları tahkîr etmek ve onların göz boyadıklarına, sahte iş yaptıklarına işaret etmek içindir. Şu halde *"onların yaptıkları"* ndan maksat onların uydurdukları ve sahte olarak yaptıkları anlamınadır.

«Yaptıkları sadece bir büyücü hilesidir.» Bunların yaptıkları, büyücülerin yaptıkları hile ve tuzak cinsinden bir şeydir. Burada *"büyücü"* kelimesinin elif lamsız getirilmesi büyücüleri tahkîr, aşağılamak içindir. Âyet metninde yeralan *"keyd"* bir çeşit hile demek olup çoğunlukla kötü alanda kullanılmakla birlikte iyisi ve kötüsü vardır. İstidrac ve mekir de böyledir.

«Büyücü ise» yeryüzünde **«nereye varsa»**, orada ne yaparsa **«iflâh olmaz.'»** Bu çeşit bir isteğine asla ulaşamaz.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde denir ki: "Burada Yüce Allah işaret ediyor ki: Ey Musa! Senin sağ elinde bulunan şey Benim yaptığımdır. Sihirbazların yaptığı da ancak onların yaptıkları ve hileleridir. Benim yaptığım ve Benim yarattığım hile varken sihir ve sihir mahsulü şeyler başarıya ulaşamaz. Çünkü Benim hilem çetindir. Bilindiği üzere felâh iki çeşittir. Bunlardan birincisi dünyevî olanıdır. Dünyevî felâh dünya hayatını hoş kılan bir takım

mutlulukları elde etmektir ki bunlar, yaşamak, zengin olmak, iyi mertebelere yükselmektir. Diğeri ise uhrevî olan felâhtır ki bunlar dört tanedir: Sonsuza dek bakî kalmak, hiç fakirlik yüzü görmeksizin zengin olmak, zillete düşmeksizin azîz olmak ve cehaletten uzak âlim olmak gibidir. Çünkü dünya ehlinin felâhının akıbeti kayıptır, hüsrandır."

Sihirle uğraşan kimse yakalanmadan önce tevbe edecek olursa tevbesi kabul olunur. Buna karşılık yakalanır da sonra tevbe ederse tevbesi kabul olunmaz cezası verilir. Ebû Hanife'ye göre büyü ile uğraşan kimse büyücülük yaptığı bilinir ve tevbe etmediği sabit olursa ceza olarak katlonulur. "Sihri bırakıyorum ve tevbe ediyorum" şeklindeki sözü kabul olunmaz. Herhangi bir kimse büyücü olduğunu ikrar ederse kanı dokunulmazlığını kaybeder. Sihirbaz ister erkek olsun, ister kadın yeryüzünde fesadı yaymak ve helâk etmek amacıyla dolaşıyorsa katlolunur. Buna karşılık inkârcı olarak dolaşıyorsa erkek sihirbaz katlolunurken, kadınlar öldürülmez. Fürûa ait kitaplarda kaydedildiğine göre Müslüman kadın sihirbaz öldürülmez fakat dövülür ve hapse konulur. Çünkü böylesi büyük bir cürüm işlemiş demektir. Öldürülmemesinin nedeni Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kadınların mutlak olarak öldürülmelerini yasaklayan hadisidir. Sözlükte sihir: Lâtif ve ince olan her şey demektir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın "*Muhakkak ki beyanda sihir gücü vardır.*" hadis-i şerifinde geçen sihir kelimesi lügat manasınadır.

Sihir insanların vücutlarına ve kalplerine etki eden bir takım atılmış düğümler, okunmuş rukye, afsundan ibarettir. Buna maruz kalan kişi sonuç olarak hastalanır ve ölür. Sihir vasıtasıyla kişiyle karısı arası açılır.

İmamlara göre sihir bir gerçektir.

Mutezile mezhebi ise der ki: "Sihir gerçek değildir. İnsan vücuduna herhangi bir etkisi olamaz. Tersine o, aslı, hakikati olmayan bir şeyi varmış gibi göstermekten ibarettir. Bu tıpkı el hafifliği, ya da el çabukluğu sebebiyle birtakım şeyleri yapan gözboyacıların yaptıkları işe benzer."

Mutezileye karşılık bizim iki yaklaşımımız vardır. Bunlardan birincisi sihrin mümkün olduğunu, ikincisi de bizzat yapılmış olduğunu gösterir. Mümkün olduğunu gösteren delile göre sihir bizzat mümkündür ve Yüce Allah'ın kudreti dahilindedir. Çünkü Allah yaratıcıdır. Sihirbaz ise sadece bir fail ve bu olayı gerçekleştiren aktördür. Öte yandan bu konuda fıkıh âlimlerinin icmaı vardır. Fıkıh bilginleri sihrin mümkün olup olmadığında değil, hükmünde ihtilâf ederler. İkinci yaklaşımımıza gelince buradaki delilimiz

şu âyet-i kerimedir: *"Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lakin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Harut ile Marut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı... Onlar o iki melekten karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler."* (Bakara: 102) Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki sihir sırf bir gösterme ve göz boyama değil, tam tersine sabit ve gerçektir. Ve yine işaret ediyor ki gerçek müessir ve yaratıcı bir olan Yüce Allah'tır.

70. «Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar.» Musa âsâsını yere attı ve onun âsâsı, sihirbazların sopalarını ve iplerini yuttu. Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar. Kendilerini öylesine secdeye attılar ki sanki sihirbazları, birisi tutup yere çakmış gibi oldu.

Rivayete göre sihirbazlar derler ki: "Bizler insanlara galip gelirdik ve kullandığımız âletler yanımızda kalırdı. Musa'nın yaptığı eğer sihirse bizim yere attığımız âletlerimiz nerede? Ve böylece onlar, cisimlerin, onların yaratıcısı âlim ve kâdir olan Allah'a göre durumlarının değişebileceğini anladılar. Bunun üzerine tevbe ettiler ve boyun eğmenin en son sınırı olan secde durumuna geldiler."

Carullah der ki: "Sihirbazların durumu ne kadar tuhaf! İplerini kâfirlik ve inkâr için yere attılar, sonra da şükür ve secde için başlarını yere koydular. Bu iki durum arasında ne kadar da büyük fark var."

Secdelerinde: **«'Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik' dediler.»** Bu âyet-i kerimede önce Harun'un sonra Musa'nın zikredilmesi, âyet sonundaki fasılaların tutturulabilmesi içindir. Rabbin, Harun ve Musa'ya izafe edilmesinin sebebi Allah'a bu iki Peygamberin duâ etmesinden ve bir takım mûcizeleri o iki Peygamberin ellerinde gerçekleştirmesinden dolayıdır.

71. «Firavun» sesindeki azarlama tonuyla sihirbazlara **«şöyle dedi: 'Ben size izin vermeden önce»** ona iman etmenize ve bunu size emretmemden önce **«O'na»** Musa'nın ve Harun'un Rabbine **«inandınız öyle mi?»** Bu âyetteki "*amentum lehû*" ifadesi "amentum bihi" demektir. Buna delil ise "*Ben size izin vermeden O'na iman mı ettiniz?*" (Araf: 123) âyet-i kerimesinde aynı konu anlatılırken geçen *"amentum bihi"* ifadesidir.

«Hakikat şu ki o» Musa **«size büyü öğreten ulunuzdur,»** üstadınızdır. Bu yaptığınız işte önceden onunla anlaştınız. Firavun, bu sözleriyle, iman etmek suretiyle sihirbazlara uymaması için kavminin kafasını karıştırmak iste-

miştir. Çünkü o biliyordu ki Musa, kendi seçtiği ve topladığı sihirbazlara sihir öğretmemişti. Bir başka ifadeyle, bu söylenen söz, Firavun'un uydurmuş olduğu ve kavmine ileri sürdüğü bir şüpheden ibarettir. Firavun onlara imanın kendi iznine bağlı olduğunu göstermişti. Sihirbazlar kendisinden izin almadan iman edince bu imanlarının geçerli olmadığını ve onların Musa'nın birer öğrencisi olduklarını söylemişti. Bütün bunları Firavun, halk sihirbazlara tabi olup Allah'a iman edecekler diye korku duyunca ileri sürmüştür. Ardından da Firavun'un pekiştirilmiş tehdidi gelmektedir. Çünkü bunun ardından Firavun şöyle söyler:

«Şimdi ellerinizle ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama» her bir tarafınızdan bir organınızı yani sağ el ile sol ayağınızı, böylesi çok daha feci olacağı için **«keseceğim.»** Allah'a yemin ederim ki sizin ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim. **«Ve sizi hurma dallarına asacağım.»** Âyetin metninde geçen *"salb"* kelimesi herhangi bir insanı öldürmek için asmak anlamına gelir. Buna göre âyetin manası Nil kıyısında Hurma dallarına sizi asacağım demektir. Asma cezasını ilk uygulayan kişi Firavun olmuştur.

«Böylece hangimizin» benim veya Musa'nın **«azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız.'»** Burada Musa'nın da azabından sözediliyor. Oysa Musa, hiçbir şekilde başkalarına azap etmiş değildi. Ancak Firavun zannetti ki sihirbazlar Musa'nın âsâsının kendi sopalarını ve iplerini yuttuğunu görünce kendilerine de birşey olacağından korktular. İşte bu zanna dayanarak Firavun yukarıdaki "*Hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız.*" ifadesini kullandı.

Bazı âlimlere göre *"eyyünâ" (hangimizin)* ifadesiyle Firavun kendini ve Musa'nın Rabbini kastetmiştir. *"Daha şiddetli azap"* demesi de kendisinin dünya azabını ve bunun şiddetini görmüş olmasındandır. Çünkü o, âhiret azabını ve şiddetini görmemişti.

72. Sihirbazlar Firavun'un tehditlerine aldırmaksızın **«dediler ki: 'Seni»** Musa'nın elinde Yüce Allah'tan **«bize gelen açık açık»** hakikatinde ve varlığında hiç şüphe olmayan **«mucizelere...»** Sihirbazların delillere bakarak ulaştıkları sonuçlardan birisi de şuydu: "Eğer Musa'nın yaptığı bir sihirse o zaman bizim yere bıraktığımız ipimiz ve sopamız nerede? "Onlar mucizelere bakıp bunlarda Yüce Allah'ın zatının ve sıfatlarının nurlarını görmüşler bu nedenle en büyük belâlar bile kendilerine hafif gelmiştir. Kim ki Yüce Allah'ı başka şeylere tercih eder ona Yüce Allah'ın uğrunda başına gelen belâlar hiç

gelir.

Büyüklerden birisi der ki: "Başına gelen belânın Allah'tan geldiğine dair olan bilgin sana olan elemini ve acısını hafifletir."

«Ve bizi yaratana» bizi ve başka yaratıkları yoktan varedene **«andolsun tercih edemeyiz.»** İman etmekte ve peşinden gitmekte seni tercih edemeyiz. *"Bizi yaratana andolsun"* ifadesi yemin manasına olup cevabı mahzuftur. Çünkü yukarıdaki geçen tercih edemeyiz cümlesi bunun cevabının ne olduğunu göstermektedir. Buna göre mana şöyle olur: Bizi yoktan vareden Allah hakkı için seni tercih edemeyiz.

«Öyleyse yapacağını yap.» Ne yapacaksan yap veya bizim hakkımızda elimizi ve ayağımızı kesecek misin, bizi asacak mısın, bu konuda hangi hükmü verirsen ver. **«Sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.»** Sen ancak bu dünya hayatında istediğini ve keyfine geleni yapabilirsin. Sonra çok yakın bir zamanda senin emrin ve hükümranlığın yok olur, gider.

73. «Bize» inkâr ve günah gibi **«hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması»** âhirette bizi hesaba çekmemesi ve bizleri uzak Medain şehrinden getirip toplamak ve zorlamak suretiyle Musa'ya karşı koymak uğrunda yapmış olduğumuz sihir günahını bağışlaması **«için Rabbimize iman ettik. Allah en hayırlı ve en sürekli olandır.'»** Eğer kendisine itaat edersek, sevap açısından Allah, bize en hayırlı olan ve isyan edersek azabı en sürekli olandır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde bu âyet şu şekilde tefsir edilmektedir: Hayrı nasib etmede ve senin şerrini savmada *"Allah en hayırlı ve"* hayrı senin hayrından, azabı da seninkinden *"en sürekli olandır."*

Hasan Basrî der ki: "Sübhanellah! Kâfir bir kavim, hem de inkârda en ileri giden bir topluluk göz açıp kapayıncaya kadar kalplerinde iman yer ediyor ve sonra Allah uğrunda Firavun'a *"Öyleyse yapacağını yap."* diyebiliyorlar ve bundan kesinlikle korkmuyorlar. Oysa bugün Allah'a hamdolsun öyleleri var ki altmış sene Kur'an'la birlikte yaşıyor, sonra da çok değersiz bir fiyata dinini satıyor."

إِنَّهُۥ مَن يَأْتِ رَبَّهُۥ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُۥ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ
فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿٧٤﴾ وَمَن يَأْتِهِۦ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلدَّرَجَٰتُ ٱلْعُلَىٰ ﴿٧٥﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ مَن تَزَكَّىٰ ﴿٧٦﴾

74. Şurası muhakkak ki kim Rabbine günahkâr olarak varırsa cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür, ne de yaşar.

75. Kim de iyi davranışlarda bulunmuş bir mü'min olarak O'na varırsa üstün dereceler, işte sırf bunlar içindir.

76. İçinde ebedî kalacakları zemininden ırmaklar akan Adn Cennetleri. İşte arınanların mükâfatı budur.

74. «Şurası muhakkak ki» bu ifade Yüce Allah'ın neden daha en hayırlı ve daha en sürekli olduğunun sebebini bildirmek üzere getirilmiş bir ifadedir. **«Kim Rabbine günahkâr olarak varırsa»** günahına dalmış, günah içinde iken inkâr ve masiyete dalmışken ölmek suretiyle kim Rabbine varırsa **«cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür,»** ki böylece azabı sona ersin ve rahata kavuşsun. Bu ifade Yüce Allah'ın azabının neden daha sürekli olduğunu açıklamak içindir. **«Ne de»** faydalanacak olduğu bir hayatı **«yaşar.»**

75. «Kim de iyi davranışlarda bulunmuş...» İyi davranış: Aklî ve naklî delillerle doğru olduğu bilinen amellerdir. **«Bir mü'min olarak»** Allahu Teâlâ'ya ve O'nun katından gelen mûcizelere inanan biri olarak **«O'na varırsa üstün dereceler,»** cennette yüce mertebeler, iman ve iyi ameller sebebiyle **«işte sırf bunlar»** iman edip iyi amel işleyenler **«içindir.»**

76. «İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn Cen-

netleri.» Köşklerinin ve odalarının altından cennet ırmakları akan Adn Cennetleri... **«İşte arınanların mükâfatı budur.»** İman etmek ve iyi ameller işlemek suretiyle inkârın ve masiyetlerin kirinden arınan kimselerin mükâfatı budur. Bir hadis-i şerifte şöyle söylenir: "*Üstün derecelere eren kimseleri, onlardan daha alt derecede bulunan kimseler, sizlerin semanın ufkunda yıldızları gördüğünüz gibi (uzaktan) görürler. Ebû Bekir, Ömer işte bunlardandır ve bu ikisi bu nimete layıktırlar.*" (4)

وَلَقَدْ
أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَٱضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي ٱلْبَحْرِ
يَبَسًا لَّا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ ﴿٧٧﴾ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِۦ
فَغَشِيَهُم مِّنَ ٱلْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُۥ وَمَا
هَدَىٰ ﴿٧٩﴾ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ قَدْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ عَدُوِّكُمْ
وَوَٰعَدْنَٰكُمْ جَانِبَ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ
﴿٨٠﴾ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا۟ فِيهِ
فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِى ۖ وَمَن يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِى فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾
وَإِنِّى لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ثُمَّ ٱهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾

4- Bu hadisi Ebû Davud, Tirmizî *el-Menâkıb* bölümünde rivayet ederler. Tirmizî: Hadis hasen hadistir, der. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/628.

77. Andolsun ki Biz Musa'ya: "Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da size yetişilmesinden korkmaksızın ve endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyetmiştik.

78. Bunun üzerine Firavun askerleriyle birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi.

79. Firavun kavmini saptırdı, doğru yola sevketmedi.

80.Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık. Tûr'un sağ tarafına gelmeniz için size vâde tanıdık ve size kudret helvasıyla bıldırcın eti lütfettik.

81. Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yeyiniz. Bu hususta taşkınlık ve nankörlük etmeyiniz. Sonra sizi gazabım çarpar. Her kim ki kendisini gazabım çarparsa hakikaten o, yıkılıp gitmiştir.

82. Şu da muhakkak ki Ben tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.

77. Dokuz mûcizenin gerçekleşmesinden sonra **«andolsun ki Biz Musa'ya: 'Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da...»** Âyet metninde yeralan "*isrâ*" kelimesi geceleyin yürümek anlamınadır. Buna göre âyetin manası, Mısır'dan İsrailoğullarıyla geceleyin yola çık, demek olur. Yüce Allah'ın gece yola çıkmayı emretmesi Firavun'un adamlarının onları yollarından engellememesi içindir. **«Size yetişilmesinden korkmaksızın»** düşmanın size yetişme korkusundan emin olarak **«ve»** boğulmaktan **«endişe etmeksizin onlara denizde»** Kızıldeniz'de **«kuru bir yol aç'»**, kuru bir yol edin, onlara kuru bir yol yap **«diye vahyetmiştik.»** Âyet metninde yer alan *"tarîk"* kelimesi yaya yürünen ve gidilen yol anlamınadır.

78. «Bunun üzerine Firavun askerleriyle birlikte onların peşine düştü.» Musa (a.s.), geceleyin yola çıkma bir kuru yol açma ve o yolu tutma şeklinde kendisine verilen ilâhi emri yerine getirir ve Firavun askerleriyle birlikte peşlerine düşerler. Sonunda güneşin doğumu vakti onlara yetişirler.

Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s.) İsrailoğullarını gecenin ilk saatlerinde yola çıkarır. İsrailoğulları 670.000 kişi idiler. Firavun bunun haberini alınca askerleriyle birlikte onların arkasına düşer. Firavun'un öncü birliği 700.000 kişidir. Firavun, İsrailoğullarının izlerini takip eder ve onlara yetişir. Böylece iki topluluk birbirini görebilecek kadar birbirlerine yaklaşırlar. İşte o

esnada Musa (a.s.) âsâsını denize vurur ve deniz de on iki yol açılır ve her bölük koca bir dağ gibidir. Yolların arasında yine su mevcuttur. Musa (a.s.), beraberindeki oymaklarla birlikte sağ salim denizi aşar. Firavun, askerleriyle birlikte onların ardına düşer. **«Deniz»** Kızıldeniz nasıl olduğunu Allah'tan başka kimsenin bilmediği korkunç dalgalarla **«onları gömüp boğuverdi.»** Onları kapattı ve üzerlerine çıktı.

79. «Firavun kavmini saptırdı,» Firavun onları öyle bir yola soktu ki bu yol sonunda onları dünyada da hayal kırıklığına ve hüsrana uğrattı. Çünkü âhiret azabına bitişik olan dünya azabıyla birlikte inkâr üzere öldüler. **«Doğru yola sevketmedi.»** Yani Firavun onları hayır ve istikamet yoluna sevketmedi. Âyetin bu ifadesi "*Firavun .. size ancak doğru yolu gösteriyorum dedi.*" (Mü'min: 29) âyetiyle işaret olunan Firavun'un sözünü alaya almak vardır. Tabi olmanın en iyisi iman etmek ve tevhidi benimsemektir. Çünkü bütün Peygamberler bu iki unsurda söz birliği halindedirler. Mü'min olan kimse Yüce Allah'ın, kendisini dünyada ve âhirette açık ve gizli düşmanlarından korumuş olduğu bir kale içinde demektir.

Rivayet olunduğuna göre Haccac, Enes b. Malik'i huzuruna getirtir ve ona der ki: "Seni çok feci bir şekilde öldürmek istiyorum." Enes: "Bilsem ki bunu yapmak senin elindedir. Allah'ı bırakır, sana kulluk ederdim," der. Haccac: "Neden olmasın," deyince Enes: "Çünkü Rasülûllah (s.a.v.) her sabah okumuş olduğu bir duâyı bana öğretti. Bu duâyı hiç kimse bilmiyor ve ben bu sabah bu duâyı okudum," der. Haccac: "Onu bana öğret," deyince Enes: "Sen hayatta olduğun sürece onu kimseye öğretmem. Bundan Allah'a sığınırım," der. Bunun üzerine Haccac adamlarına onu salıverin der. Daha sonra bu konuda kendisine Enes'i neden salıverdiği sorulunca Haccac der ki: "Onun iki omzu üzerinde ağzını ardına kadar açmış iki büyük aslan gördüm," der. Daha sonraları Hz. Enes ölüm döşeğindeyken hizmetçisine der ki: Senin benim üzerimde hakların var ve ardından sözkonusu duâyı ona öğretir: *"İsimlerin en hayırlısı Allah ismiyle. Yeryüzünde ve gökte O'nun ismi varken hiçbir şeyin zarar veremeyeceği Allah adıyla."*

80. «Ey İsrailoğulları!» Firavun'u ve kavmini denizde boğduktan sonra onlara böyle seslendik. **«Sizi düşmanınızdan»** Firavun ve kavminden **«kurtardık.»** Hani onlar sizin kadınlarınızı yaşasınlar diye sağ bırakıyor, erkek çocuklarınızı kesiyorlardı ve sizleri zor işlerde çalıştırıyorlardı. **«Tûr'un sağ tarafına gelmeniz için size vâde tanıdık»**, Peygamberiniz vasıtasıyla size

Mısır'dan Şam'a giden kimseye göre Tûr'un sağ tarafına gelmeniz için vade tanıdık. "Mısır'dan Şam'a" diye tefsir etmemizin nedeni herhangi bir dağın sağ ve sol kavramının olmamasından dolayıdır. Bu vadenin biçilmesi, Musa'nın Rabbine münâcatı ve kendisine Tevrat'ın indirilmesidir.

«Ve size kudret helvasıyla» kudret helvası, ağaçların üzerine düşen çiğ şeklinde tatlı olan bir yaşlıktır. **«Bıldırcın eti lütfettik.»** İsrailoğullarına kudret helvası, onlar Tih Çölü'nde iken, şafak sökümünden güneşin doğumuna kadar tıpkı kar gibi indirilmiştir. Sonra üzerlerine bıldırcın gönderilmiş, herkes kendine yetecek kadar bıldırcını yakalayıp kesmiştir. Tih: İnsanın yolunu şaşırdığı büyük çöl demektir.

Bu olay şöyle olmuştu. İsrailoğullarına zorbaların şehrine girmeleri emrolunur. Ancak bu emri dinlemezler. Yüce Allah da onları yeryüzünde kırk yıl çölde dolaşma cezasıyla cezalandırır. Bu tıpkı âsi çocuğunu terbiye etmek üzere döven, ondan iyiliğini kesen şefkatli babanın durumuna benzer. İsrailoğulları çölde dolaşma cezasıyla cezalandırılmışlar, ancak hiçbir yorgunluk ve meşakkat çekmeden rızıklandırılmışlardır.

81. Onlara dedik ki: **«Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından»** lezzetlilerinden ya da helâl olanlarından **«yeyiniz.»** Âyet metninde yeralan "*tıyb*" kelimesinin aslı insanın lezzet duyduğu şey demektir. Şeriat dilinde "tıyb yiyecek" demek caiz olan yerden caiz olacak miktarda alınan şey demektir. Herhangi bir yiyecek bu vasıflarda ise hem şimdi ve hem ileride "tıyb" demektir. **«Bu hususta taşkınlık ve nankörlük etmeyiniz.»** Size rızık verdiğimiz bu konuda şükrünü ihlâl ederek, israf edip şımararak haddi aşmayınız.

«Sonra sizi gazabım çarpar. Her kim ki kendisini gazabım çarparsa hakikaten o, yıkılıp gitmiştir.» Yıkılmış, helâk olmuştur. Âyet metninde yeralan "*hevâ*" kelimesinin aslı yüksek bir dağdan düşüp ölmek anlamınadır.

Zemahşeri'nin belâgatlı cümlelerinden birisi de şudur: "Kim nefsini hevâ ile gönderirse (arzularının peşinden gönderirse) en yüksek havadan (yüksekten) düşer."

82. «Şu da muhakkak ki Ben» şirkten ve yukarıda zikredilen taşkınlığın da arasında bulunduğu günahlardan **«tevbe eden,»** iman edilmesi vacip olan şeylere **«inanan ve yararlı iş yapan,»** Şeriat nezdinde ve aklen doğru iş yapan **«sonra doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.»** Doğru yolu, hidayet

yolunu tutup da ölünceye kadar bu yoldan ayrılmayanı bağışlarım. İşte hidayete erenlerin durumu böylelikle daha yüce ve üstün olmaktadır. Çünkü bütün şeref hidayettedir. Hidayet insanın ayağının kayabilecek olduğu bir noktadır.

İbn Atâ bu âyete, "*Muhakkak ki Ben tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan kimseyi bağışlarım*" âyet-i kerimesine şu şekilde mana vermiştir: Muhakkak ki Ben muhalefet yolundan dönüp, muvafakat yoluna gireni, Allah'ın bu hususdaki vadini tasdik edeni ve sünnete uyanı "*sonra da doğru yolda giden kimseyi*" doğru yola girip ondan başka yol ve yön istemeyen kimseyi "*bağışlarım.*"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde "*Sonra doğru yolda giden kimse*" azgınlıktan vazgeçip Rahman'a ibadete dönen; "*yararlı iş yapan*" kısmı ise kulluk etmek suretiyle yararlı iş yapan şeklinde tefsir olunmuştur.

Şurası muhakkak ki tevbe, sabun mesabesindedir. Nasıl ki sabun, kirleri giderir, tevbe de aynen böyle batınî kirleri, bir başka ifadeyle günahları giderir.

Rivayet olunduğuna göre adamın biri Dîneverî'ye der ki: "Ne yapayım? Mevlânın kapısına her durduğumda bir belâ beni bundan alıkoydu." Dîneverî cevap verir: "Annesinin yanında bulunan küçük çocuk gibi ol. Nasıl ki o çocuğu annesi her döğdükçe onun önünde ağlayıp sızlar ve annesi onu bağrına basıncaya kadar böyle kalmaya devam eder, sen de aynen böyle ol."

Tevbe çeşit çeşittir: Avamın tevbesi günahlardandır. Havassın tevbesiyse küçük hatalar ve gafletlerden dolayıdır. Büyüklerin tevbesi yaptıkları hasenâta ve itaatlara yönelmelerindendir.

Tevbenin şartı üçtür: Kalpten pişmanlık duymak, dil ile özür beyan etmek, organlarla günahlardan vazgeçmektir.

وَمَآ أَعْجَلَكَ عَن قَوْمِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ أُولَآءِ عَلَىٰٓ أَثَرِى
وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنۢ
بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ ٱلسَّامِرِىُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ

أَسِفًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۖ أَفَطَالَ
عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ
فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا
وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَٰلِكَ
أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هَٰذَا
إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ
قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

83. Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevkeden nedir, ey Musa?

84. Musa: "İşte" dedi. "Onlar da benim peşimdeler. Ben memnun olasın diye sana aceleyle geldim Rabbim!"

85. Allah buyurdu: "Senden sonra Biz kavmini imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı."

86. Bunun üzerine Musa öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Şu halde size zaman mı çok uzun geldi, yoksa üstünüze Rabbinizin gazabının inmesini mi istediniz ki bana olan vaadinizden döndünüz?" dedi.

87. Dediler ki: "Biz sana olan vaadimizden kendi kudretimizle dönmedik. Fakat biz o kavmin ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık. Aynı şekilde Samirî de atmıştı.

88. Bu (adam) onlar için böğürebilen bir buzağı heykeli icad etti. Bunun üzerine: "İşte bu, sizin de, Musa'nın da tanrısıdır. Fakat onu unuttu" dediler.

89. O şeyin kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini, kendilerine ne bir zarar , ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını görmezler mi?

83. Musa Bizimle buluşma yerine ilk geldiği esnada kendisine şöyle dedik: **«Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevkeden nedir, ey Musa?»** Kavminden aceleyle seni ayrılmaya teşvik eden ve iten nedir ey Musa? Bunlar Musa ile birlikte Tûr Dağı'na çıkmak üzere seçilmiş olan yetmiş başkandı. İşte Hz. Musa Yüce Allah ile buluşmaya olan aşırı düşkünlüğünden onların önüne geçmiş ve kendilerine, *Celaleyn Tefsiri*'nde de işaret olunduğu gibi, kendisini izlemelerini emretmişti.

84. «Musa: 'İşte' dedi. 'Onlar da benim peşimdeler.» Arkamdan geliyorlar. **«Ben»** Sen'in emrine sarılmak, Sana vermiş olduğu söze özen göstermekteki hızlı davranışım sebebiyle benden **«memnun olasın diye sana aceleyle geldim Rabbim!'»** Bu âyet-i kerimede dinî konularda acelenin övülen bir özellik olduğuna işaret vardır. Nitekim Yüce Allah *"Rabbinizin bağışına ... koşun."* (Âl-i İmrân: 133) buyurur.

85. «Allah buyurdu: 'Senden sonra Biz kavmini imtihan ettik», sen onların aralarından çıkıp gittikten sonra onların başına bir fitne musallat ettik. Buzağı yaratmak suretiyle onları imanları hakkında denedik. Burada kastedilen kimseler, Musa (a.s.)'nın kardeşi Harun'un yanında, deniz sahilinde geri bıraktığı kimselerdir.

«Ve Samirî onları yoldan çıkardı.'» Çünkü onları buzağıya tapmaya çağıran ve bu işi plânlayan o idi. Samirî, Samira kabilesine mensup İsrailoğullarından bir kişidir. Bunlar sığıra taparlardı. İsrailoğullarının diyarına girince Samirî onlarla birlikte Müslüman olur ve kalbinde sığıra tapma sevgisi vardır. İşte Yüce Allah İsrailoğullarını böylece dener.

86. «Bunun üzerine Musa» kavminin buzağıya tapmasına **«öfkeli ve üzüntülü olarak»** kırk günü geçirdikten ve üzerinde Tevrat'ın yazılı olduğu levhaları aldıktan sonra **«kavmine döndü. 'Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı?»** Yani Rabbiniz size güzellikte son derece güzel bir doğru vaadde bulunmuştu. Çünkü Yüce Allah onlara içinde hidayet

ve nur olan Tevrat'ı vermeyi vaadetmişti. Bundan daha güzel ve daha hoş bir vaad olamaz. **«Şu halde size zaman mı çok uzun geldi,»** Allahu Teâlâ size vaadetti de bu vaadin gerçekleşmesi zamanı mı uzun geldi de, bu nedenle hata ettiniz, **«yoksa üstünüze»** aptallık ve ahmaklığa örnek olan bir ibadet ediş sebebiyle **«Rabbinizin»** her şeyinize hakim olan ve malik olan yaratıcınızın **«gazabının»** büyük azabının ve şiddetli intikamının **«inmesini mi istediniz ki bana olan vaadinizden»** size emretmiş olduğumuz şeylerde sebat etmeye dair vermiş olduğunuz sözünüzden **«döndünüz?' dedi.»** Bu âyete şu şekilde mânâ verenler de olmuştur: Uzun zamanın geçmesi nedeniyle verdiğiniz sözü unutup da mı o vaadinizden döndünüz, yoksa gazabın üzerinize inmesini tercih ettiniz de mi kasten bundan döndünüz?

87. «Dediler ki: 'Biz sana olan vaadimizden» bize emretmiş olduğun şeyde sebat edeceğimize dair sana vermiş olduğumuz sözümüzden **«kendi kudretimizle»** kendi gücümüz ve tercihimizle **«dönmedik.»** Fakat Samirî'nin kurmuş olduğu hile nedeniyle bizler mağlup olduk. **«Fakat biz o kavmin ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmiş,»** Kıptîlerin ziynet eşyalarından ödünç olarak almış olduğumuz birtakım ağırlıklar yüklenmiş **«sonra da onları atmıştık.»** Sonra da o ziynet eşyalarını kendileri yüzünden kazanmış olduğumuz günahlardan kurtulma ümidiyle ateşe attık. **«Aynı şekilde Samirî de»** kendi yanında bulunan ziynet eşyalarını **«atmıştı.'»** Samirî onlara kendisinin de ziynet eşyalarını attığını göstermişti. Oysa Samirî'nin asıl attığı Cebrâil'in atının izinden almış olduğu topraktı.

88. Bu toprak sebebiyle **«bu (adam)»** yani Sâmirî, **«onlar için»** konuşan o kimseler için, ateşte erimiş olan ziynet eşyalarından **«böğürebilen»**, buzağı sesi çıkarabilen **«bir buzağı heykeli»**, canı ve kendini koruma gücü olmayan altından bir buzağı heykeli **«icad etti.»** Ve orada bulunanlar buna secde ettiler. **«Bunun üzerine»** Samirî ve onunla birlikte heykeli ilk kez görüp buna aldanan kimseler hep birlikte: **«'İşte bu»** buzağı, **«sizin de, Musa'nın da tanrısıdır. Fakat onu unuttu' dediler.»** Musa bu tanrıyı unuttu. Onu sahralarda ve dağlarda aramaya gitti.

89. «O şeyin kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini,» kendilerine konuşamayacağını, sözlerine cevap veremeyeceğini **«kendilerine ne bir zarar , ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını»**, kendilerinin uğramış olduğu herhangi bir zararı savuşturmak, ya da herhangi bir faydayı temin etmek kudretinde olmadığını **«görmezler mi?»** O halde böyle bir şeyin ilâh olduğunu nasıl tasavvur ediyorlar?

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَٰرُونُ مِن قَبْلُ يَا قَوْمِ
إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا
أَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا
مُوسَىٰ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا هَٰرُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾
أَلَّا تَتَّبِعَنِ ۖ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَا بْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي
وَلَا بِرَأْسِي ۖ إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ
قَوْلِي ﴿٩٤﴾

90. Andolsun Harun onlara daha önce: "Ey kavmim," demişti. "Siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız. Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır. Şu halde bana uyunuz, emrime itaat ediniz."

91. Onlar: "Biz, Musa aramıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz" dediler.

92-93. Musa döndüğünde: "Ey Harun," dedi. "Sana ne engel oldu da bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit peşimden gelmedin, emrime âsi mi oldun?"

94. Harun: "Ey annemin oğlu," dedi. "Saçımı, sakalımı tutma. Ben senin 'İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün, sözümü tutmadın.' demenden korktum."

90. «Andolsun Harun onlara daha önce: 'Ey kavmim,' demişti» de onlara nasihat etmiş, meselenin içyüzü hakkında Musa'nın kendilerine dönmesinden önce onları şöyle diyerek uyarmıştı: **«'Siz bunun yüzünden»**, bu buzağı yüzünden **«sadece fitneye uğradınız»** ve doğru yoldan saptırıldınız. Yani size bu fitne, doğru yola erişesiniz diye yapılmadı.

«Sizin» ibadete lâyık olan **«Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan»** bütün nimetleri sizlere veren **«Allah'tır.»** Yoksa buzağı değildir. **«Şu halde»** dinde sebat hususunda **«bana uyunuz,»** bu **«emrime itaat ediniz.'»** Durumunu bildiğiniz şeye ibadet etmeyi bırakınız. İşte bu vaaz ve nasihat, ne güzel bir vaazdır. Çünkü onları *"Siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız."* sözü ile bâtıla sapmaktan menetmiştir. Böylece ilkin şüpheleri izale etmiştir. Bu ifade tıpkı gelip geçene zarar veren nesnenin yoldan kaldırılması mesabesindedir. İkinci olarak Harun (a.s.) onları *"Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır."* ifadesiyle Allah'ı tanımaya çağırmıştır. Çünkü asıl olan Allah'ı tanımaktır. Ardından da *"Bana uyunuz."* ifadesiyle Peygamberliği tanımaya ve bunun arkasından *"Emrime itaat ediniz."* ifadesiyle şeriatleri tanımaya davet etmiştir. Bu vaaz ve nasihatte, Peygamberin, hem kendine ve de insanlara şefkati sözkonusudur. Eğer o, marufu emretmeyip, münkeri yasaklamasaydı Allahu Teâlâ'nın ve Musa'nın emrine aykırı davranmış olurdu.

Allahu Teâlâ Yûşa (a.s.)'ya şöyle vahyetmiştir: "Ben senin kavminin seçkinlerinden kırk bin, kötülerinden altmış bin kişiyi helak edeceğim." Yûşa: "Ya Rabbi! Kötüleri anladık, seçkinlerin günahı ne?" diye sorar. Yüce Allah: "Onlar Benim gazab ettiğim şeye gazab etmediler." buyurur. Bir hadis-i şerifte: *"Mü'minlerin birbirlerini sevmeleri, birbirlerine merhamet etmeleri ve yumuşak davranmalarının örneği tıpkı ceset örneği gibidir. İnsanın vücudunun herhangi bir organı rahatsız olursa vücudun diğer parçaları o organın rahatsızlığına uykusuz kalarak ve ateş yükselmesi şeklinde iştirak ederler."* [5]

91. «Onlar» Harun'a cevap olarak: **«'Biz, Musa aramıza dönünceye kadar buna»**, buzağıya **«tapmaktan»**, ona ibadet etmekten **«asla vazgeçmeyeceğiz' dediler.»** *"Ukûf"* kelimesi herhangi bir şeye yönelmek ve tazim ederek kendisinden ayrılmamak anlamınadır.

el-Kebîr'de denir ki: "İsrailoğullarını Firavun'un afetinden Allah'ın rahmeti kurtardı. Sonra onlar cahillikleri nedeniyle buna taklid ile karşılık

5- Hadisi Müslim *Sahih*'inde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/132.

verdiler ve dediler ki: "*Musa aranıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz.*" Senin delilini değil, Musa'nınkini kabul edeceğiz. Bu sözlerini bir delile sarılmak biçiminde ve geleceğe atfederek söylediler. Onlar bu ifadenin altında Hz. Musa'nın Samirî karşısında dayanak olabilecek herhangi bir delil ile dönemeyeceği fikrini ima etmiş ve bunu gizlemişlerdi. Rivayet olunduğuna göre bu sözü söylediklerinde Harun (a.s.) on iki bin kişiyle onlardan ayrılmıştı. Bu kişiler buzağıya tapmayanlardı. Musa geri dönüp de çığlık seslerini duyduğunda onlar buzağının etrafında raksedip dönüyorlardı. Musa kendisiyle birlikte Tûr'a giden yetmiş kişilik gruba: "Bu, fitne sesi" demiş, ardından da yukarıda işaret edilen sözlerini söylemiş ve onlardan da cevaplarını almıştı."

92-93. «Musa döndüğünde» kızgın olarak kardeşi Harun'un sakalını ve başını tutarak: **«'Ey Harun,' dedi. 'Sana ne engel oldu da bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit»** buzağıya taparak Allah'a ibadet yolunda hataya düştükleri ve inatlarında ileri giderek işi sana o çirkin sözü söylemeye vardırdıklarında **«peşimden gelmedin,»** onların saptıklarını gördüğünde sana ne engel oldu da Allah için gazab etme ve O'nu inkâr edenle çarpışma uğrunda peşimden gelmedin? **«Emrime âsi mi oldun?'»** Bana muhalefet edip de emrime karşı mı geldin?

94. «Harun: 'Ey annemin oğlu,' dedi. 'Saçımı, sakalımı tutma.» Burada Harun'un *"annemin oğlu"* şeklinde Musa'yı annesine nispet etmesi, annenin hakkını büyütmek, Musa'nın kalbini yumuşatmak, anneden kaynaklanan nesebi, neseb olarak kabul etmek ve her ikisinin de aynı batından geldiklerine işaret etmek içindir.

Rivayete göre Musa, Allah için olan gazabından ve kininin şiddetinden Harun'un sağ eliyle başındaki saçları, sol eliyle de sakalını tutmuş idi. Musa (a.s.) her hususta kaya gibi sert, çelik gibi katı idi. İsrailoğullarının buzağıya taptıklarını görünce kendine hakim olamamış ve kavminin gözünün önünde kardeşine yapacağını yapmıştı.

«Ben senin 'İsrailoğullarının arasına» görüşünle **«ayrılık düşürdün,»** Burada Harun, *"ayrılığa düşürmek"* ifadesiyle çarpışmanın sebep olduğu ve bir daha biraraya gelmenin umulmadığı ayrılığı kastetmiştir. **«Sözümü tutmadın,'»** onların başına benim yerime güzel biçimde vekil olma şeklindeki tavsiyemi tutmadın. **«Demenden korktum.'»** Harun (a.s.) bu sözüyle Hz. Musa'nın: "*Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: Kavmimin içinde yerime geç, on-*

ları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma." (A'raf: 142) sözünü kastetmektedir.

Âriflerden birisi der ki: "Ahlâkını güzelleştiren kimsenin yaşaması hoş olur, selâmeti devam eder, insanların gönüllerinde onun sevgisi yerleşir. Ahlâkı kötü olanın ise yaşantısı bulanık olur, kendisine olan buğuz devam eder ve herkes ondan kaçar." Şair der ki:

Hilm görülür bazan zillet
Ama bazan efendi yapar seni elbet.

Hilm: Sabırlı ve hazımlı olmak, akıllı ve ağırbaşlı olmaktır.

Aristo der ki: "Alçak gönüllülük ile sevgi artar. Hilm ile taraftarlar çoğalır, rıfk ve yumuşaklık ile kalpler kabul eder, vefa ile kardeşlik devam eder."

Rasûlüllah (s.a.v.) hiçbir zaman rıfk ve yumuşaklık sınırını aşmamıştır. Bu nedenle Allahu Teâlâ onun vasıflarını beyan ederken: "*O, size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.*"(Tevbe: 128) buyurmaktadır.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ
يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ
سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ
لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي
ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا

﴿٩٧﴾ إِنَّمَآ إِلَٰهُكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

95. Musa: "Ya senin zorun nedir ey Samirî?" dedi.

96. O da: "Ben onların görmediklerini gördüm, zira o elçinin izinden bir avuç (toprak) alıp onu attım. Bunu böyle, nefsim bana hoş gösterdi." dedi.

97. Musa: "Defol" dedi. "Artık hayatın boyunca sen 'Bana dokunmayın.' diyeceksin. Ayrıca senin için kurtulamayacağın bir ceza vaadi var. Tapmakta olduğun tanrına da bak. Yemin ederim biz onu yakacağız, sonra da onu parça parça edip denize savuracağız."

98. Sizin ilâhınız yalnızca kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır.

95. Kavmin ve Harun'un özür beyan etmelerinden sonra **«Musa: 'Ya senin zorun nedir ey Samirî?' dedi.»** Âyet metninde yeralan "*hatb*" kelimesi büyük iş, mesele, dert, zor anlamınadır. Buna göre âyetin manası: Yaptığın hareketten senin amacın nedir? Seni buna sevkeden nedir ey Samirî, demektir. Musa (a.s.)'nın Samirî'ye bu soruyu sormasının nedeni insanlara onu itiraf ettirerek kurduğu hilenin asılsız olduğunu ortaya çıkarmaktır.

96. «O da:» Musa (a.s.)'ya cevap olarak Samirî de: **«'Ben onların görmediklerini gördüm,»** İsrailoğullarının görmedikleri şeyi gördüm dedi. Samirî, Cebrâil'i bir ata binmiş olarak görür. At, ön ayaklarını ya da art ayaklarını kuru yola her bastığında atın ayağının altından derhal bir bitki çıkar. Böylece Samirî anlar ki bu önemli bir kişidir ve bunun üzerine atın bastığı yerden bir avuç toprak alır. Samirî Musa'ya cevabına devam eder: Senin kavminin benden kendilerine bir ilâh yapmalarını istediklerini gördüğümde nefsim bana bu hareketi hoş gösterdi. Buna şu ifadeyle işaret olunmaktadır:

«Zira o elçinin izinden bir avuç (toprak) alıp onu attım.» Sana gönderilen meleğin binmiş olduğu atın bastığı yerden bir avuç toprak aldım ve onu eriyen ziynet eşyalarının üstüne attım ve olan oldu. **«Bunu»** benim bu bedbahtlığımı ve çilemi **«böyle, nefsim bana hoş gösterdi,' dedi.»** Âyet metninde yeralan *"Tesvil"* insanın nefsinin birşeyi güzel ve süslü göstermesi, çirkin olan birşeyi güzel bir şekle ve biçime koymasıdır.

97. «Musa:» yaptıklarına karşılık olmak üzere insanların arasından **«'defol' dedi. 'Artık hayatın boyunca sen»** yaptıklarına ceza olmak üzere **«'bana dokunmayın,' diyeceksin.»** Hummâ hastalığından korkarak hayatın boyu kimse bana dokunmasın, ben de kimseye dokunmayayım diyeceksin.

Rivayete göre Samirî birisine dokunduğu zaman hem kendisi ve hem de dokunduğu kimse şiddetli bir hummâya tutuluyorlardı ve böylece bütün insanlar hummâya tutulmuşlar ve onu da hummâlı yapmışlardı. Bana dokunmayın diye en yüksek sesiyle bağırıyordu. Ardından gidenlerin kendisiyle yüzyüze gelmesini yasaklamıştı. Samirî sonunda tek başına ve bir kenara atılmış duruma düştü. Artık sahralarda vahşi ve yırtıcı hayvanlarla şaşkın şaşkın dolaşıyordu.

«Ayrıca senin için kurtulamayacağın» dünyada çektiğin bu cezadan başka Yüce Allah'ın vaadinden dönmeyeceği ve mutlaka yerine getireceği şirk ve ifsada karşılık âhirette **«bir ceza vaadi var. Tapmakta olduğun»**, ibadetine devam ettiğin ve mabudun olduğunu zannettiğin **«tanrına da bak. Yemin ederim biz onu yakacağız, sonra da onu parça parça edip denize savuracağız.'»** Kendisinden ne bir iz ve ne de bir eser kalmayacak şekilde küllerini denize savuracağız.

98. «Sizin ilâhınız» ibadete lâyık olan mabudunuz **«yalnızca»** şu varlık aleminde **«kendisinden başka ilâh olmayan»** kendisine hiçbir biçimde hiçbir şeyin ortak olmadığı **«Allah'tır. O'nun ilmi»** olan ve olmayan **«her şeyi kuşatmıştır.»** O, herşeyi bilir ve ilmiyle kuşatır. Şurası gerçek ki her bâtıla sapanın karşısında hak yolu tutan, her bozguncunun karşısında da bir ıslah eden vardır. Meselâ Firavun inkâr, yalanlama, zulüm ve günahlarla yeryüzünde fesat çıkarmış, Musa (a.s.) da imanla, tasdikle, adalet ve itaatla orayı düzeltmiştir. Ardından Samirî din aynasını kendi elleriyle yapmış olduğu buzağıyla bulandırmak istemiş, karşısına Musa (a.s.) dikilerek bunu yok etmiştir. Kıyamete kadar durum hep böyle sürüp gidecektir.

كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ
ءَاتَيْنَٰكَ مِن لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَّنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُۥ يَحْمِلُ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ خَٰلِدِينَ فِيهِ ۖ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
حِمْلًا ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ ۚ وَنَحْشُرُ ٱلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا
﴿١٠٢﴾ يَتَخَٰفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا
يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

99. İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Şüphesiz ki tarafımızdan sana bir zikir verdik.

100. Kim ondan yüzçevirirse şüphesiz ki kıyamet gününde o, ağır bir (günah) yükü(nü) yüklenecektir.

101. Bu kimseler o (yükün altı)nda ebedî kalırlar. Onlar için kıyamet gününde bu ne kötü bir yüktür.

102. O günde sura üflenir ve Biz o zaman günahkârları gözleri gömgök bir halde mahşerde toplarız.

103. Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: "Dünyada sadece on gün kaldınız."

104. Aralarında konuştukları konuyu Biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman: "Bir günden daha fazla kalmadınız," der.

99. «İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden» bu gözalıcı hikâye gibi **«bir kısmını sana anlatıyoruz.»** Ey Muhammed senin mûcizelerine mûcizeler katmak ve ümmetin arasından basireti açık olanlara hatırlatmada bulunmak üzere daha önce geçen ümmetlerin yaşadıkları bazı olayları sana anlatıyoruz. **«Şüphesiz ki tarafımızdan sana bir zikir»**, bu hikâyeleri ve haberleri içinde bulunduran, üzerinde düşünmeye ve ibret almaya lâyık, şerefli bir kitap **«verdik.»**

100. «Kim ondan» bu şanı yüce, kurtuluş ve mutluluk yollarını içinde bulunduran zikirden **«yüzçevirirse şüphesiz ki kıyamet gününde o,»** bu zikirden yüzçeviren **«ağır bir (günah) yükü(nü)»** inkârına ve diğer günahlarına karşı ağır bir cezayı **«yüklenecektir.»** Burada "ceza" kelimesine *"yük"* denmesi, ağırlık açısından hammalın belini kıracak gibi olan ve ona ağır gelen yüke benzetilmesi dolayısıyladır.

101. «Bu kimseler o (yükün altı)nda», bu yükün içinde **«ebedî kalırlar.»** Çünkü cehennemde ebedi kalmak cehennemliklerin birarada bulunmalarını sağlar. **«Onlar için kıyamet gününde bu»** günahları **«ne kötü bir yüktür.»** Şurası gerçek ki tevhid, ibadetlerden daha üstündür. Allah'ı zikretmek ibadetlerin içinde en yakın olanıdır. Yüce Allah namaz, oruç, hac ve benzeri ibadetler için belli bir süre tayin etmiştir. Bütün bunların içerisinde süre belirlenmeyen tek ibadet zikirdir. Çünkü Yüce Allah zikri, her durum için emretmiştir. Zikir, ayakta, otururken, yatarken, hareket halinde veya herhangi bir hareket yapmazken ve ister gece ister gündüz, ister yaz ister kış her zamanda emrolunmuştur.

Rasûlüllah (s.a.v.)'a kalbin cilasının ne olduğu sorulunca bu soruya: *"Allah'ın zikretmek ve Kur'an okumaktır"* diye cevap vermiştir.

Rivayete göre Musa (a.s.): "Ey Allahım! Bana öyle bir şey öğret ki onunla Sen'i zikretmiş olayım," diye yakarır. Yüce Allah buyurur ki: "La ilâhe illallâh" de. Musa: "Ya Rabbi! Bunu her kulun söylüyor," deyince Yüce Allah: "Ey Musa! Eğer semalar ve yeryüzü terazinin bir kefesine konulsaydı ve Lâ ilâhe illallâh sözü de diğer kefeye konulsaydı bu kelime daha ağır basardı," buyurur.

102. «O günde sura üflenir» Ey Muhammed! Kavmine İsrafil'in üfürmek için ağzına almış olduğu sura üfürecek olduğu günden bahset. **«Ve Biz o zaman günahkârları »** her türlü günaha dalanları ki bunlar kâfirler ve müşriklerdir. **«gözleri gömgök bir halde»** kabirlerinden çıkararak **«mahşerde**

toplarız.» Mavi renk; göz rengi içinde Araplara en sevimsiz olanı ve onların en kızdıkları renktir.

İmam Fahreddin er-Râzî'ye göre gözlerinin nuru sönmüş kör bir halde demektir. Çünkü gözün nuru söndüğü zaman o göz, gömgök mavi hale dönüşür.

103. Kalpleri korkudan ve zilletten dopdolu olduğu için seslerini yükseltmeksizin **«aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: 'Dünyada sadece on gün»** on gece, ya da on saat **«kaldınız.'»** Dünyada geçirdikleri günler gelip geçtiği ve kalma sürelerini kısa gördükleri için böyle söylerler. Çünkü rahatlık içinde geçen günler az sayılır.

104. «Aralarında konuştukları konuyu» bu konu dünyada kalış süreleridir. **«Biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı»** aklı ve görüşü en çok olanı **«o zaman: 'Bir günden daha fazla kalmadınız,' der.»** Bu söz, onların ne kadar çok korktuklarını daha iyi ortaya koyduğu için ifade olunmuştur.

Şu halde aklı başında olan kimseye düşen, vaktini dünyaya ve içindeki şehvetlere harcayarak geçirmemektir. Çünkü vakit çok değerli bir nakittir. Hakir bir şey uğruna harcanması gerekmez. Bilindiği gibi dünya hayatı kısadır ve Yüce Allah katındaki değeri çok küçüktür. Bir başka ifadeyle dünya, Yüce Allah'ın nezdinde bir sivrisineğin kanadına eş olmadığına göre bu kanadı kim yüceltir, büyütürse ondan daha küçük hale gelir.

Hz. İsa (a.s.) der ki: "Denizin dalgasına kim ev yapar? İşte dünya önünüzde. Sakın dünyayı kendinize kalacak yer olarak almayınız."

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا
قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَآ أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ
يَتَّبِعُونَ ٱلدَّاعِىَ لَا عِوَجَ لَهُۥ وَخَشَعَتِ ٱلْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ

إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ
وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ
بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾

105. Sana dağlar hakkında sorarlar. De ki: "Rabbim onları ufalayıp savuracak.

106. Böylece yerlerini dümdüz, bomboş bırakacaktır.

107. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin.

108. O gün (insanlar) davetçiye uyacaklar, ona karşı yan çizmek yoktur. Artık çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır. Bu yüzden fısıltıdan başka bir ses işitemezsin."

109. O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.

110. O, insanların geleceklerini de, geçmişlerini de bilir. Onların ilmi ise bunu kapsayamaz.

111. Bütün yüzler diri ve herşeye hakim olan Allah için eğilip boyun bükmüştür. Zulüm yüklenen ise gerçekten perişan olmuştur.

105. «Sana dağlar hakkında sorarlar.» Soru bilgi edinmek, ya da bilgiye götürecek şeyi öğrenmek için karşı tarafa yöneltilen bir taleptir. Buna göre âyetin manası şu şekildedir: Sana dağların ilerideki akıbetlerinin ne olacağını soruyorlar. Bu soruyu Sakîf kabilesinden bir kişi sormuş ve şöyle demişti: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyamet günü dağlara ne olacak?" **«De ki: 'Rabbim onları ufalayıp savuracak.»** Rabbim onları kökünden sökecek ve havada savrulan toz ya da kum gibi yapacak, ardından üzerine rüzgârları gönderip bunları darmadağın ve unufak edecek.

106. «Böylece yerlerini» sanki hepsi bir, her yönden aynı saftaki parça-

larmış gibi **«dümdüz, bomboş bırakacaktır.»** Âyet metninde yeralan "*el-kâ*" kelimesi düz ve ovalık olan yeryüzü parçası demektir.

107. «Orada» dağların olduğu yerde ne çıplak gözle ve ne de basiret gözüyle **«ne bir iniş, ne de bir yokuş»** basit ve ufak bir tümsek **«görebileceksin.»** Yer yüzü o kadar düz olacak ki zerre kadar iniş-yokuş olmayacak.

ez-Zemahşerî der ki: "Âyet metninde yeralan "*emtâ*" kelimesi, yeryüzündeki çok hafif tümsek anlamınadır."

Celaleyn Tefsiri'nde âyetin bu kısmı için "iniş ve yokuş" manaları verilmiştir.

108. «O gün» dağların ufalanıp savrulduğu gün **«(insanlar)»** kendilerini mahşere ve mahşerde durmaya çağıran **«davetçiye uyacaklar,»** buradaki davetçi İsrafil (a.s.) olup sura ikinci üfürüş esnasında insanları davet etmek için şöyle söyleyecektir: "Ey çürümüş kemikler ve darmadağın olmuş mafsallar, paramparça olmuş etler! Rahman'ın tayin ettiği mahşer yerine kalkıp gidin." Bu çağrıdan sonra onlar sesin yönüne doğru her yönden hareket edeceklerdir. **«Ona karşı yan çizmek yoktur.»** Kendisine çağrı yapılan herkes bu söze karşı yan çizip başka yöne gidemez, tam tersine sesin geldiği yöne takılarak sağa sola sapmaksızın dümdüz oraya gider.

«Artık çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır.» Korkunun şiddetinden ve yüce Allah'ın heybetinden sesler kısılmıştır. **«Bu yüzden fısıltıdan»** gizli sesten **«başka bir ses işitemezsin.'»**

İmam Gazali *ed-Dürretü'l-Fâhira* isimli eserinde der ki: "Sura birinci kez üfürüldüğünde dağlar, yerlerinden uçuşmaya, nehirler fışkırmaya başlar ve bütün hava ve boşluk su ile dolar. Yıldızlar saçılır, yeryüzü ve sema değişir, bütün canlılar ölür. Böylece yeryüzü ve gökyüzü bomboş olur. Ardından bir ateş alevi çıkar ve bu alev denizleri yakıp tutuşturur. Sonra denizler kurur, arşın altından çok hoş bir rüzgâr eser ve yeryüzü, içinde dağlar olmaksızın inişsiz ve çıkışsız bir biçimde ortaya çıkar. Sonra Allahu Teâlâ İsrafil (a.s.)'i diriltir ve o, Beyt-i Makdis'te olan bir kayaya üfürür ve bütün ruhlar kendi sayılarınca bir delikten dışarıya çıkarlar ve her ruh, vahşi hayvan ve kuşa varıncaya kadar gidip kendi cesedine girer ve canlılar bir de ne görsünler! Yeryüzünün içindeyken şimdi yerin üstündeler."

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre: "Kabirlerinden dirilenler bem-

beyaz gümüşten yaratılmış ve üzerinde yaratıldı yaratılalı Allah'a isyan edilmemiş bir toprak parçasında mahşere gelirler."

109. «O gün» yukarıda anlatılan korkunç olayların meydana geldiği gün **«Rahman'ın»** şefaat etmesine **«izin verdiği ve»** kendisi hakkında şefaatçinin konuşması için **«sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.»**

er-Râğıb der ki: "Şefaat bir başkasına yardımcı olmak için onun yanında yeralmak demektir. Buna göre şefaat daha yüksek mertebedeki birisinden, bundan daha aşağı mertebede olana yapılır. Rahman'ın hoşlanmadığı kimselerin ise şefaati asla fayda vermez. Bunun delili Yüce Allah'ın *'Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.'* (Müddessir: 48) âyet-i kerimesidir."

110. «O,» Allah **«insanların geleceklerini de, geçmişlerini de»** geçmişten daha önceki durumlarını da **«bilir. Onların ilmi ise bunu kapsayamaz.»** Çünkü Allahu Teâlâ kadîmdir. Mahlukatın ilmi, kadîm olanı kuşatamaz.

el-Vâsıtî der ki: "İnsan nasıl olur da ilmiyle kuşatma yolunu taleb edebilir? Çünkü o, ne kendi nefsine ve ne de semaya dair kuşatıcı bir bilgiye sahip değildir. Oysa Allah, bunların cevherini görmektedir. Yarasaların gözleri güneşin ışığına nasıl dayanır?"

111. «Bütün yüzler diri ve herşeye hakim olan Allah için eğilip boyun bükmüştür.» Buradaki yüzlerden maksat, âsilerin yüzleridir. Delil Yüce Allah'ın "*Ama onu (azabı) yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kararacak ...*" (Mülk: 27) âyet-i kerimesidir. Buna göre âyetin manası, haşr günü yüzler zelil olacak ve diri her şeye hakim olan Allah için çok kahhâr olan bir hükümdarın elindeki esirlerin boyun eğmesi gibi O'na boyun eğeceklerdir. Onların arasında **«zulüm yüklenen ise»** Allah'a şirk koşup tevbe etmeyen ise **«gerçekten perişan olmuştur.»** Hüsrana uğramıştır.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا
هَضْمًا ﴿١١٢﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ

مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾ فَتَعَالَى
اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ
وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾

112. Her kim, mü'min olarak iyi olan işlerden yaparsa, artık o, ne zulümden ne de hakkının eksiltilmesinden korkar.

113. Biz onu böylece Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar korunurlar, yahut da o, kendileri için bir ibret ortaya koyar.

114. Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'an'ı (okumakta) acele etme ve "Rabbim, benim ilmimi artır" de.

112. «Her kim, mü'min olarak» çünkü iman, yapılacak itaatlerin sahih olması ve iyiliklerin kabulü için şarttır. **«İyi olan işlerden»** iyi işlerin bazılarını **«yaparsa, artık o, ne zulümden»** vaad sebebiyle hakettiği sevabın engellenmesinden **«ne de hakkının eksiltilmesinden»** sevabı eksiltilmek suretiyle bir küçük kırıntısının bile eksiltilmesinden **«korkar.»**

O halde kişiye düşen, iyi işler yapmaya yönelmek, kötü şeylerden elini çekmektir. Çünkü herkes yaptığı amel ağacının meyvesi ne ise onu bulur ve amelleriyle bütün emellerine ulaşır. Amellerin en üstünü haramlardan kaçınarak farz olan ibadetlerin eda edilmesidir.

Süleyman b. Abdülmelik, Ebû Hâzim'e der ki: "Bana nasihat et ve bunu çok kısa kelimelerle yap." Ebû Hâzim şöyle söyler: "Evet ey mü'minlerin emiri! Rabbinden çekin, seni yasak ettiği yerlerde görmesin. Emrettiği yerlerde de aramasın. (Yani emirlerini yerine getir.) İşte böyle davranarak Rabbine tazim et."

Âlimlerden biri der ki: "Hevaya uymuş olmanın alâmeti, nafile olan ha-

yırlara koşmaya karşılık vacipleri yerine getirmekte gevşeklik göstermektir. Bu, Yüce Allah'ın korumuş olduğu kimseler bir yana, insanların ekserisinin durumudur. İnsanlardan bazılarını görürüz. Çok çok vird ve sayısız ağır nafilelerle meşgul olurlarken Allah rızası için bir tek farzı yerine getirmezler."

113. «**Biz onu**», Kur'an'ın bütününü «**böylece**» bu ifade, daha önce geçen âyetlerin indirilişine işaret etmektedir. Buna göre âyetin manası, Biz Kur'an'ı işte şu indiriliş gibi indirdik, demek olur. «**Arapça**», Arapların dilinde «**bir Kur'an olarak**» Araplar onu anlasınlar, mûcize olduğunu, insanların ifadelerinin seviyesinin dışında değişik bir kitap olduğunu kavrasınlar diye Arapça olarak «**indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık.**» Âyet metninde yeralan "*es-sarf*" kelimesi bir şeyi bir durumdan bir başka duruma çevirmek demektir. Buna göre âyetin manası Biz Kur'an'da bazı ikazları tekrar tekrar açıkladık ve beyan ettik, demek olur.

«**Umulur ki onlar**» inkârdan ve isyandan «**korunurlar, yahut da o, kendileri için bir ibret olarak ortaya koyar.**» Yani Kur'an onlar için kendilerinden önce geçenlerin helâk edilmelerinden ibret almaları ve uyanmaları için Kur'an onlara bir zikir ve ibret ortaya koyar.

114. Hükümranlığında ve ulûhiyyetinde «**gerçek hükümdar**» emri ve yasağı geçerli olan sultan ve vaadinden ümit beklenmeye, tehdidinden korkulmaya lâyık «**olan Allah yücedir.**» Bu ifade Yüce Allah'ı ve kullarını kendisine göre yönetmiş olduğu işlerini tazim eden bir ifadedir. Buna göre âyetin manası şöyledir: Gerçek hükümdar olan Allah zatıyla yücedir. Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde yaratıklara benzemekten münezzehtir.

«**Sana O'nun vahyi**» O'nun vahyi aktarması ve okuması «**tamamlanmazdan**» eda edilmeden , bitirilmeden «**önce Kur'an'ı (okumakta) acele etme.**» Rasûlüllah (s.a.v.)'a Cebrâil vahiy getirdiği zaman, vahyi almaya ve ezberlemeye olan aşırı dikkatinden dolayı Cebrâil'in söylediği her harf ve her kelimeyi hemen arkasından tekrarlayıp alıyordu. İşte Rasûlüllah'a bu yasak edildi. Buna göre âyetin manası şöyledir: Cebrâil, okumasını daha tamamlamadan, telkinini ve tebliğini bitirmeden önce unuturum, gözden kaçırırım korkusuyla Kur'an'ı okumakta acele etme. Cebrâil tebliğini bitirince sen de oku «ve» kendi kendine «'**Rabbim, benim ilmimi**» gerçekleri kavrayabilmem ve O'nun yaratıklarından faydalanabilmem için «**artır,' de.**» Çünkü gerçekler sonsuzdur.

İbn Mes'ud bu âyeti okuduğu zaman derdi ki: "Ya Rabbi! Benim imanımı ve sana olan yakînî bilgimi artır." Bu tefsir, bu âyetin tefsirleri içinde en iyisi ve en incesidir.

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ

فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ

فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰ ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ

فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ ٱلْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰٓ ﴿١١٧﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا

وَلَا تَعْرَىٰ ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا۟ فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ

إِلَيْهِ ٱلشَّيْطَٰنُ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ ٱلْخُلْدِ

وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْءَٰتُهُمَا وَطَفِقَا

يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ ٱلْجَنَّةِ ۚ وَعَصَىٰٓ ءَادَمُ رَبَّهُۥ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾

ثُمَّ ٱجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾ قَالَ ٱهْبِطَا مِنْهَا

جَمِيعًۢا ۖ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّى هُدًى ۖ

فَمَنِ ٱتَّبَعَ هُدَاىَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِى

فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ أَعْمَىٰ ﴿١٢٤﴾

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيٓ أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ
أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ ٱلْيَوْمَ تُنسَىٰ ﴿١٢٦﴾ وَكَذَٰلِكَ
نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنۢ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ۚ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَشَدُّ
وَأَبْقَىٰٓ ﴿١٢٧﴾

115. Andolsun ki Biz daha önce de Âdem'e ahid vermiştik. Ne var ki o, unuttu. Onda azim de bulmadık.

116. Bir zaman Biz meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik. Onlar hemen secde ettiler yalnız İblis hariç, o diretti.

117. Bunun üzerine: "Ey Âdem!" dedik. "Bu hem senin için, hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra bedbaht olursun.

118. Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak.

119. Burada susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın."

120. Derken şeytan onun aklını karıştırıp: "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?" dedi.

121. Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar. Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.

122. Sonra Rabbi onu seçti de tevbesini kabul etti ve doğru yola iletti.

123. Dedi ki: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Artık Benden size hidayet geldiğinde, kim Benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz.

124. Kim de Beni anmaktan yüzçevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olur ve Biz onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz."

125. (O zaman:) "Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin. Oysa ben hakikaten görür idim," der.

126. Allah buyurur ki: "İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun."

127. Haddi aşanı ve Rabbinin âyetlerine inanmayanı işte böyle cezalandırırız. Âhiret azabı, elbette daha şiddetli ve daha süreklidir.

115. «Andolsun ki Biz daha önce de» bu zamandan evvel de **«Âdem'e ahid vermiştik.»** Âyet metninde yeralan *"ahid vermek"* birisine bir şey verip bunu korumasını istemektir. Buna göre âyetin manası: Andolsun Biz bundan önce Âdem'e şu ağaçtan yememesini emretmiş ve tavsiye etmiştik. **«Ne var ki o,»** bu ahdi **«unuttu.»** Buna gereği gibi önem vermedi ve gafil oldu. Âyet metninde yeralan *"nisyan"* kelimesi hatırlamamak anlamınadır. **«Onda azim de bulmadık.»** Yani herhangi bir görüşü kararlaştırmak, meselelerde sebat etmek onda olmadığı için bilgimiz buna şahit olmadı. Çünkü Âdem, eğer böyle sebatkâr ve azimli olsaydı şeytan onun ayağını kaydıramayacak ve asla aldatamayacaktı.

116. Ey Muhammed! **«Bir zaman Biz»** yerde ve semada bulunan **«meleklere: 'Âdem'e secde edin' demiştik.»** Âdem'e selâm ve ikram secdesi edin, demiştik. Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki Âdem'in, meleklerin secdelerine lâyık olması birçok sebebe dayanmaktadır:

Bunlardan birisi Âdem (a.s.)'in halifelik gibi büyük bir görev için yaratılmış olmasıdır. İşte Âdem bu yönüyle onların secdesine lâyık olmuştur.

Bir diğeri ise Yüce Allah'ın Âdem'i, âlem-i halk ve âlem-i emirle âlem-i mülk ve melekûtun birleştiği nokta kılmasıdır. Oysa melekler âlem-i halkta değil alem-i emir ve melekûtta yaratılmışlardır.

Bir diğer sebep Yüce Allah'ın Âdem'i en güzel biçimde, en güzel şekliyle yaratmış olmasıdır. Hz. Âdem'in her iki halde de üstünlüğü sözkonusudur. Bu nedenle de üstünlük dolayısıyla onların secdelerine lâyık olmuştur.

Bir başka sebep Yüce Allah'ın Âdem'i müşerref kılmasıdır.

Bir diğeri bütün isimlerin bilgisinin sadece ona verilmiş olmasıdır.

Bir başkası da Yüce Allah'ın Âdem'i yarattığı zaman onda bütün sıfatlarıyla tecelli etmiş olmasındandır. Bu tecelliden sonra Yüce Allah meleklerini ona tazim etmeleri, tekrim etmeleri ve yüceltmeleri için secde etmelerini emretmiş olmasıdır.

«**Onlar**» Rablerinin emrine tazim ve sarılmak için «**hemen secde ettiler yalnız İblis hariç,**» Çünkü o secde etmedi ve kibir elbisesini çıkarıp atmadı. Alçak gönüllü olmadı. Tam tersine kibirlendi, büyüklük tasladı ve ümitsizliğe düştü, şaşırdı. Arapçada "*eblese*" denilir ki bunun manası ümitsizliğe düştü ve şaşırdı demektir. «**O**» secde etmekten «**diretti**» ve bundan kaçındı.

117. «Bunun üzerine: 'Ey Âdem!' dedik. 'Bu» hakir **«hem senin için, hem de eşin»** Havva **«için büyük bir düşmandır.»** İblis'in düşmanlıkları çeşitlidir:

Birincisi İblis çok kıskançtır. Allahu Teâlâ'nın Âdem'e olan nimetlerini görünce onu kıskandı ve kendisine düşman oldu.

İkincisi Âdem (a.s.) genç ve âlimdi. İblis ise yaşlı ve cahildi. Yaşlı ve cahil olan kişi daima bilgili ve genç olanın düşmanı olur.

Üçüncüsü İblis ateşten, Âdem ise su ve topraktan yaratılmıştır. Bu iki yaratığın temel cevherleri arasında bir düşmanlık vardır. İşte bu düşmanlık onların arasında düşmanlık olarak kalmaya devam etmiştir.

«**Sakın sizi cennetten çıkarmasın,**» sakın sizlerin cennetten çıkmanıza sebep olmasın. «**Sonra bedbaht olursun.**» Bu ifade yukarıdaki yasağın cevabı (sonucu) dur. Bedbahtlığın sadece Âdem'e nispet edilmesi âyet sonlarındaki fasılaların gözetilmesi ve Âdem'in asıl, Havva'nın O'na tâbi olmasındandır. "Şekavet" saadetin zıddıdır. Nasıl ki saadet (mutluluk), dünya saadeti, âhiret saadeti diye ikiye ayrılıyorsa ve sonra da dünya saadeti nefsî (ruhî), bedenî ve haricî olmak üzere üçe ayrılıyorsa bedbahtlık da aynen böyle üçe ayrılır. Âhirete dair bedbahtlık hakkında Yüce Allah "*Kim Benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz.*" (Tâhâ: 123) buyurmakta, dünyevî bedbahtlık hakkında da "*Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra bedbaht olursun.*" (Tâhâ: 117) buyurmaktadır.

Buna göre âyetin manası, ey Âdem! Cennetten çıkmaya sebep olacak fi-

illeri sakın yapmayasın, böylece bedbahtlık hasıl olur. Bu da tarla sürmek, ekin ekmek, hasad etmek, değirmende buğday öğütmek, hamur yapmak, ekmek pişirmek vb. insanların geçimlerini ve yaşantılarını sürdürme hususunda yapmaktan vazgeçemeyecekleri dünya yorgunlukları ve çileleridir. Bu manayı âyetin bundan sonra gelen kısmı şu şekilde desteklemektedir.

118. «Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır,» Yani Biz şöyle dedik: Sen cennette olduğun sürece acıkmama durumunda olacaksın. Çünkü bütün nimetler orada mevcuttur. **«Ne de»** elbisesiz kalarak **«çıplak kalmak.»** Çünkü bütün giyim eşyası cennette mevcuttur.

119. «Burada susuzluk çekmeyecek,» susamayacaksın. Çünkü su kaynakları ve nehirler devamlı olarak akmaktadır. **«Sıcaktan da bunalmayacaksın.'»** Cennette sana güneşin harareti dokunmayacak. Zira orada güneş olmayacak ve cennetlikler uzanan gölgelerin altında olacaktır.

120. «Derken şeytan onun aklını karıştırıp» Âdem'e vesvese verdi. Arapçada vesvese gizli ses demektir. Yine ziynet eşyaları ses çıkardıkları için aynı kelime, aynı manaya "visvâsu'l-huliyyi" denmiştir. İblis: **«'Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını»** kendisinden yiyenin ebedi kaldığı ve asla ölmediği ağacı **«ve sonu gelmez bir saltanatı»** hiçbir şekilde sona ermez ve bozulmaz saltanatı **«göstereyim mi?' dedi.»**

121. «Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine ayıp yerleri», avret mahalleri **«kendilerine göründü.»** Apaçık ortaya çıktı. Burada Yüce Allah erkeklik ve kadınlık organını "*sev'et*" kelimesiyle kinaye yollu ifade buyurmuştur. İki kelimenin arasındaki anlam münasebeti şöyledir: Bu organların açığa çıkması insanı üzer, gam ve kedere sevkeder. Bu sebeple üzülme kökünden türeme "*sev'et*" kelimesi, kinaye yollu kullanılmıştır.

İbn Abbas der ki: "Âdem ile Havva Yüce Allah'ın kendilerine giydirmiş olduğu nurdan soyulup erkeklik ve kadınlık organları ortaya çıkacak kadar çırılçıplak oldular."

el-Hasîrî der ki: "Âdem ile Havva'nın ayıp yerleri kendilerine göründü. Kendilerinin dışında başkasına görünmedi. Bunun sebebi başkalarının, işledikleri suçun cezasını onların bildiği şekilde bilmemesi idi. Eğer onların ayıp yerleri başkalarına da görünseydi Yüce Allah "Onlara ayıp yerleri göründü." demez "Onların ayıp yerleri göründü." derdi."

«Üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar.» Tesettürü sağlamak için cennet yaprağını ayıp yerlerinin üzerine yapıştırdılar. **«(Bu suretle) Âdem,»** sözkonusu ağaçtan yemek suretiyle **«Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.»** Asıl gayesi olan ebedîlik yolunu şaşırdı.

Bilindiği üzere masiyet, kasıtlı olarak yapılan haram kılınmış bir fiili işlemek demektir. "Zelle" ise bunu yapan kimse açısından masiyet değildir. Çünkü zelle failin işlerken kastetmediği fakat mübah bir fiili yapmayı amaçlarken işlemiş olduğu haram fiildir. Peygamberlerin ismeti konusunda zikredilen zellenin manası; onların haktan sapıp bâtıla kaymaları değildir. Fakat bunun manası onların daha üstünü dururken, bunu yapmayıp bir alt derecedeki üstün olanı yapmaları demektir. Peygamberler Allah katındaki makamları ve değerleri yüce olduğu için böylesi bir zelleyle kınanırlar. Âdem (a.s.), sözkonusu ağaçtan yememeyi, masiyeti kastetmiş olduğu için değil, ictihad yaparak terketmiştir. İctihadında düşünce tarzı şöyle olmuştur: Hz. Âdem, bu konudaki yasaklığın bizzat muayyen bir ağaca yönelik olduğunu, yoksa o ağacın cinsine ait olmadığını düşünmüştür.

el-Kebîr'de denir ki: "Bu açıklama Âdem tarafından işlenen fiilin büyük günah olduğunu göstermez mi? Çünkü masiyet kötü bir isimdir ve ancak büyük günah işleyen kimselere uygun bir isimlendirme değil midir? Çünkü âyetin ifadesiyle "*ğavâ*" dan türeme "*ğavâye*" kelimesi dalâletle eş anlamlı ve doğru görüşlü olmanın zıddıdır. Böylesi bir kelime ancak fıska dalmış olanlara isim olarak verilmez mi? şeklindeki bir soruya şu şekilde cevap verilmiştir: Masiyet, emrin aksine yapılan şeydir. Emir, bazen mendubun emredilmesi olabilir. "Ona ilâç içmesini emrettim, bana karşı geldi," cümlesinde durum böyledir. O halde Âdem'e verilen emrin bu manada olması uzak bir ihtimal değildir. Buna göre Hz. Âdem vacibi değil, mendubu terketmiş olur. Hiç kimse Âdem Rabbine âsi idi, yolunu şaşırmıştı diyemez. Bunun birçok sebepleri vardır:

Birincisi şudur: el-Utbâ der ki: "Herhangi bir kumaşı kesip diken adam için "kumaşı biçti ve dikti" denir ama böyle bir kimseye sözkonusu fiili tekrar tekrar yapmadıkça "terzi" denmez. Zelle de Hz. Âdem tarafından bir kez işlenmiştir. O halde onun için zellede bulunan kimse denemez."

İkincisi: Zelle herhangi bir Peygamber için Peygamberlik görevinden önce olmuşsa Yüce Allah'ın kendisini Peygamberlik göreviyle şerefli kılmasından sonra artık bu nitelik o Peygamer'e verilemez. Eğer Peygamberlik gö-

revi geldikten sonra zellede bulunmuşsa ve sonra tevbe etmişse yine verilemez. Tıpkı günahlarına tevbe eden Müslümana Müslümanlıktan ve tevbesinden önce yapmış oldukları dikkate alınarak kâfir veya zinakâr ya da şarapçı denemeyeceği gibi.

Üçüncüsü "âsi ve ğâvî" kelimeleri ekseriyetle Âdem'in isyanda bulunduğunu ve Allah'ı tanımaktan saptığı fikrini çağrıştırır. Oysa bu âyette anlatılan olayda maksat bu değildir. Şu halde böyle bozuk bir kanaati uyandırmaması için Peygambere "âsi veya ğâvî" denemez.

Dördüncüsü Allah'tan başkasının söylemesinin caiz olmadığı şeyi Allah'ın söyleyebilmesi gerçeğidir. Tıpkı herhangi bir efendinin çocuğuna ve kölesine masiyet işlediklerinde başkalarının söylemelerinin caiz olmadığı şeyleri ifade edebilmesi gibi.

el-Hasen der ki: "Andolsun Âdem Allah'a ancak unutarak isyan etti. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ne var ki o unuttu, onda azim de bulmadık.*" (Tâhâ: 115)"

122. «Sonra Rabbi onu seçti de» tevbeye teşvik etmek ve bunu ona nasib etmek suretiyle kendine yakın kıldı da "*Dediler ki ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen mutlaka ziyan edenlerden oluruz.*" (A'raf:23) diyerek kendisi ve eşi tevbe ettiği zaman **«tevbesini kabul etti ve doğru yola iletti.»** Ona tevbede sebata ve ismetin sebeplerine yapışmaya giden yolu gösterdi.

İbn Atâ der ki: "İsyan kelimesi kötü manayadır. Ancak Yüce Allah'ın ifadesiyle "ictebâ, istıfâ" (seçme) fiilleri bu kötü ismin Âdem'e yapışmasına engel olmuşlardır. Bir hadis-i şerifte şöyle ifade olunur: "*Âdem ile Musa birbirleriyle tartışırlar. Musa der ki: Ey Âdem! Sen bizim babamız olarak bizi hayal kırıklığına uğrattın ve işlemiş olduğun o günah nedeniyle cennetten çıkmamıza sebep oldun. Âdem buna şöyle karşılık verir: Sen Musa'sın. Allah sana kendisiyle konuşma fırsatı bahşederek seni seçti. Sana kendi eliyle Tevrat'ı yazdı. Şimdi sen Yüce Allah'ın bana takdir etmiş olduğu bir meselede beni kınıyor musun? Rasûlüllah sonunda şöyle buyurur: Âdem Musa'ya tartışmada galip geldi. Ona üstün geldi.*"[6]

6- Hadisi Buharî *Tefsir ve Kader* bölümünde, Müslim *Kader* bölümünde Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mace kitaplarında, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde 3/248 de rivayet ederler.

Hadisin bazı rivayetlerinde şu kısım da mevcuttur: "*Âdem der ki: Ben yaratılmadan ne kadar sene önce Yüce Allah senin için Tevrat'ı yazmıştır, dersin? Musa der ki: Kırk yıl. Âdem: Tevrat'ta "Âdem Rabbine asi oldu." ifadesi var mı, yok mu? Rasûlüllah bu olayı naklettikten sonra: Böylece Âdem tartışmada Musa'ya galip geldi, der.*"

123. Yüce Allah, Âdem ile Havva'ya bu zelleyi işledikten sonra **«Dedi ki: 'Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan»** cennetten yeryüzüne **«inin.»** Bazılarınızın çocukları diğerlerine tıpkı günümüzde insanların birbiriyle didiştikleri gibi geçim hususunda düşman olarak cennetten yeryüzüne inin. Onların arasında Âdem (a.s.) "Allah tarafından seçilme" özelliğine sahip olduğu için Yüce Allah ona doğru yolu göstermeyi vaadetmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Âdem ve Havva'nın zürriyyeti, çocukları: **«Artık Benden size hidayet»** kitap, Peygamber **«geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa»** kim kitaba inanır ve Peygamberi tasdik ederse **«o»** dünyada sağ olduğu sürece doğru olan dinin yolundan **«sapmaz ve»** âhirette de ceza almak suretiyle **«bedbaht olmaz.»**

124. «Kim de beni anmaktan» Beni zikreden kitaptan, Bana çağıran Peygamberden **«yüzçevirirse şüphesiz onun»** dünyada **«sıkıntılı»**, dar **«bir hayatı olur.»** Çünkü o, bütün bakışını dünyadaki hedeflere yöneltmiştir ve dünya menfaatlerinden daha fazla pay alabilmek için adeta kendini parçalamaktadır. **«Ve Biz onu»** bu yüzçeviren kişiyi **«kıyamet günü kör olarak haşrederiz.'»** "*Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşredeceğiz.*" (İsrâ: 97) âyetinde işaret olunduğu üzere gözleri görmez biçimde haşredeceğiz.

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Dünyada Allah'ı tanımayanı Allah da âhirette tanımaz."

125. «(O zaman:) 'Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben» dünyada iken **«hakikaten görür idim,' der.»**

126. «Allah buyurur ki: 'İşte böyle.» İşte sen böyle hareket ettin. **«Çünkü sana âyetlerimiz»** kitabın âyetleri, ya da kudret delilleri, vahdaniyyetin alâmetleri hiç kimseye kapalı kalmayacak biçimde apaçık, apaydınlık olarak **«geldi ama sen onları unuttun.»** Bunca delile gözünü kapadın ve onları asla hiç hatırlanmayan, bir kenara bırakılmış şeylerin atıldığı gibi bıraktın, terkettin. **«Bugün de aynı şekilde»** dünyada iken senin unutmuş olduğun şekilde **«sen unutuluyorsun.'»** Yaptığına karşılık ve tam uyumlu olarak aza-

ha ve ilgisizliğe terk olunuyorsun. Fakat bazılarının söylediği gibi bu, sonsuza dek değil, tersine Yüce Allah'ın dilediği vakte kadardır. Sonra Yüce Allah kıyamet gününün korkularını görsün, cehennemdeki kalacak olduğu yeri müşahade etsin diye bu terkedilmişliği ve unutulmuşluğu onun üzerinden alır ve böylece ona azab üstüne azab verilmiş olur. Dilsiz ve sağır olanlar da böyledirler. Yüce Allah onlardan dilsizliği ve sağırlığı kaldıracaktır. "*Onlar Bizim huzurumuza çıkacakları gün (başlarına gelecek olanları) ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler (bir görsen)!*" (Meryem: 38)

127. İsyanında **«haddi aşanı»** âyet metninde yer alan "*israf*" kelimesi insanın yapmış olduğu her fiilde haddi aşması demektir. **«Ve Rabbinin âyetlerine»** Kur'an'a ve öteki mûcizelere **«inanmayanı»** dahası bunları yalanlayıp yüz çevireni **«işte böyle»** suça tam uygun olan böylesi bir ceza ile **«cezalandırırız. Âhiret azabı»** ve cehennem azabı, **«elbette»** dünyada iken onları cezalandırmış olduğumuz geçim darlığı ve benzeri azaptan **«daha şiddetli ve»** hiç kesilmediği için **«daha süreklidir.»**

Kim âhiret azabından kurtulmak ve sevabına ermek isterse ona düşen Allah'a itaat uğrunda dünyada karşılaşmış olduğu sıkıntılara sabretmek, masiyetlerden ve dünya şehvetlerinden kaçınmaktır. Çünkü sahih bir hadiste yeraldığı üzere cennetin etrafı sevilmeyen şeylerle, cehenneminki ise şehvetli şeylerle kuşatılmıştır.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾
فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ

لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ أَزْوَاجًا
مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ
خَيْرٌ وَّأَبْقٰى ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا
لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا نَّحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا
لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّنْ رَّبِّهٖ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ
الْأُولٰى ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّآ أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوا
رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ
أَنْ نَّذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ
مَنْ أَصْحٰبُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى ﴿١٣٥﴾

128. Bizim onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedi mi? Halbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar. Bunda elbetteki akıl sahipleri için nice ibretler vardır.

129. Eğer Rabbinden daha önce sadır olmuş bir söz ve tayin edilmiş bir vade olmasaydı her halde (onlara da azap) gelip yapışırdı.

130. Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgüyle tesbih et. Gecenin bir kısım saatleriyle gündüzün etrafında da tesbih et

ki rızaya eresin.

131. Sakın kendilerini denemek için onlardan bir kesimini faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme. Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.

132. Ailene namazı emret, kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz. Aksine Biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takva iledir.

133. Onlar: "(Muhammed) bize Rabbinden bir mucize getirmeli değil miydi," dediler. Önce gelen kitaplardakinin apaçık delili onlara gelmedi mi?

134. Eğer Biz bundan önce onları bir azapla helâk etseydik muhakkakki şöyle diyeceklerdi: "Ey Rabbimiz! Bize bir elçi gönderseydin de şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce âyetlerine uysaydık."

135. De ki: "Herkes beklemektedir. Öyle ise siz de bekleyin. Yakında anlayacaksınız. Doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidayette olan kimmiş?"

128. «Bizim onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedi mi?» Bu âyetin başındaki soru edatı olan "hemze" azarlama ve inkâr, bir başka ifadeyle daha önceki nesillerin helâk edilmiş olmasının kendilerini yola getirmediğini ifade eden hemzedir. Âyet metninde yer alan *"hidayet"* kelimesi açıklama ve beyan etme anlamınadır. Buna göre âyetin manası şu şekilde olmaktadır: Onlar Bizim daha önce geçmiş nice nesilleri helâk etmiş olmamızdan gafil mi oldular? Bu helâk edişimiz kendilerini yola getirmedi mi?

«Halbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar.» Oysa onlar bu helâk edilen kimselerin yurtlarında emniyet içerisinde gezer dolaşırlar, ya da bunlar onların yurtlarında dolaştıkları halde hâlâ o nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedi mi? Onlar Şam'a sefere çıktıklarında helâk edilenlerin kaldıkları yerlerden geçerler. Onların helâk edilişlerine dair izleri müşahade ederler. Oysa bütün bunlar, daha önce helâk edilenlerin başlarına gelenler bunların da başlarına gelmemesi için doğru yola girip ibret almalarını gerektiren şeylerdendir.

«**Bunda**» azap ederek helâk edilmelerinde «**elbetteki akıl sahipleri için nice ibretler**», çok, hidayeti apaçık ve hakka delâleti ayan beyan ibretler «**vardır.**» Âyet metninde yeralan "*nuhâ*" kelimesi kötülükleri nehyeden akıl manasınadır. Buna göre âyetin manası, bunda elbetteki çirkin şeyleri yasak eden akıl sahipleri için nice ibretler vardır, demek olur.

129. «Eğer Rabbinden daha önce sadır olmuş bir söz», bir hikmet dolayısıyla bu ümmetin azabının tehir edileceğine dair yapılmış olan vaad «**ve tayin edilmiş bir vade olmasaydı**» yani onların ömürleri için tayin edilmiş bir ecel, ya da azap görmeleri için belirlenmiş olan bir süre olmasaydı ki bu süre kıyamet günüdür, onların azabı asla tehir olmazdı. «**Her halde (onlara da azap)**», işledikleri suçların cezası «**gelip yapışırdı.**» Bu kâfirlere azapları gelir, yapışırdı ve işledikleri suçtan bir an olsun geri kalmazdı.

130. «Sen onların söylediklerine sabret.» Mademki durum burada zikredilen gibidir. Bir başka ifadeyle onların azaplarının tehir edilmesi ihmalden kaynaklanmamaktadır. Tam tersine kendilerine bir sürenin verilmesi sözkonusudur. O halde bu azap onlara mutlaka gelip yapışacaktır. O halde onların, senin hakkında söylemiş oldukları inkâr sözlerine, büyücü ve deli olduğuna dair iddialarına Yüce Allah kendileri hakkında hükmünü verinceye dek sabret.

«**Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgüyle tesbih et.**» Rabbini sana olan hidayeti ve tevfiki için tesbih et, güneşin doğmasından önceki tesbihten maksat sabah namazı, batmasından öncekilerden murad ise öğle ve ikindi namazlarıdır. Çünkü bu iki namaz güneşin batmasından öncedir.

«**Gecenin bir kısım saatleriyle gündüzün etrafında da tesbih et.**» Bundan maksat da akşam ve yatsı namazlarıdır. Bu âyette, *"tesbih et"* emrinden önce namaz vakitlerinin getirilmesi, bu vakitlerin çok faziletli olmalarından ve insanın kalbinin o vakitlerde daha derli-toplu olmasından ve nefsinin istirahate daha meyilli olmasındandır. Şu halde akşam ve yatsı vaktinde ibadet etmek nefse daha ağır gelir. *"Gündüzün etrafında da tesbih"* emri gündüzün çeşitli vakitlerinde nafile namaz kılma emridir. Buna göre âyetin manası gündüzün etrafında tesbih et demek olur ki maksat sabah namazının gündüzün başlangıç noktasına ait olan bir namaz olduğunu tekrarlamaktır. Böylece "Hâs" "âam"a atfedilmiş olur.

Taberî'nin bu konudaki görüşü farklıdır. Ona göre bu âyette *"Güneşin*

batmasından önce Rabbini övgüyle tesbih et." ifadesiyle kastedilen ikindi namazıdır. *"Gecenin bir kısım saatleri"* ifadesiyle yatsı namazı kastedilmektedir. *"Gündüzün etrafı"* ile kastedilen de öğle ve akşam namazlarıdır. Çünkü öğle vakti günün ilk ucudur. Akşam ise günün ikinci diğer ucudur. Öğleyle akşam sanki bir günün iki ayrı ucudur. **«Ki rızaya eresin.»** Bu vakitlerde Rabbinin katında nefsini hoşnut edecek ve kalbini sevindirecek bir şeye ulaşırsın ümidiyle Rabbini tesbih et.

Bil ki, tesbih ile meşgul olmak, yardım dilemek demektir ve namaz, elem ve acıların giderilmesi için en büyük panzehirdir. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.)'a herhangi bir iş güç geldiği zaman namaza sığınırdı. Rasûlüllah'ın en son tavsiyesi *"Namaz ve kişilerin sahip oldukları köleleri"* olmuştur. Bu âyet-i kerime beş vakit namaza yer vermiştir. Cerir b. Abdillah (r.a.) dan rivayet olunuyor: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın huzurunda oturuyorduk. Peygamber (s.a.v.) ayın dolunay şeklinde olduğu o gece ayı gördü ve şöyle buyurdu: *Sizler şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz. O'nu görürken bir araya toplanıp izdiham yaşamayacaksınız. Güneşin doğmasından ve batmasından önce namaz kılabilirseniz bunu yapınız. Rasûlüllah sonra "Rabbini övgü ile tesbih et..." âyetini okudu."* [7]

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Münafıklara en ağır gelen namaz, yatsı ve sabah namazıdır. Bu iki namazda olan sevabı şayet bilselerdi sürünerek bile olsa onları eda ederlerdi."* [8]

Âlimler derler ki: "Beş vakit namazı cemaatle kılmaya devam eden kimsenin üzerinden Yüce Allah geçim darlığını ve kabir azabını kaldırır. Kendisine amel defteri sağ tarafından verilir. Sırat köprüsünden şimşek gibi geçer. Cennete sorgusuz sualsiz girer. Cemaatle namaza gereken önemi vermeyen kimsenin rızkındaki ve çalışmasındaki bereketi Yüce Allah kaldırır. Yüzünden sâlih kimselerin simasını çeker, alır. Diğer amellerini kabul etmez. İnsanların kalbinde sevilmeyen kimse haline gelir, ruhu aç ve suzuz olarak alınır. Kabirde şiddetli bir sorgu, sual, kabir karanlığı, şiddetli bir hesap, Rabbin gazabı ve Allah'ın cehennem ateşinde ceza belâlarıyla karşı karşıya gelir.

131. «Sakın kendilerini denemek için» azabı hak etsinler diye denemiş

7- Bu hadisi Buharî, Müslim, Sünen imamları ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/312

8- Hadisi Buharî, Müslim, Ebû Davud, İbn Mace ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/40

olduğumuz kimselere yaptığımız muameleyi kendilerine yapmak için... Bu, onların nimetlerinin artırılması, buna karşılık onların da inkârı ve azgınlıklarını artırmaları şeklindedir. **«Onlardan bir kesimini»** putperest, ehl-i kitap, Yahudi ve Hristiyan gibi bir kesim kâfirleri **«faydalandırdığımız»** dünya hayatının süsünden yararlandırdığımız...

Evin içinde kendisinden yararlanıldığı için ev eşyasına Arapçada "*metâu'l-beyt*" denir ki bu tabir de âyetteki "*mettâna*" tabiriyle aynı kökten türemektedir. Yine bu kökten türeme "*el-imtâ*" kelimesi güzel manzaralardan lezzetlendirme, hoş sesleri işittirme, çekici olan kokuları koklatma ve bunun dışında elbise ve nikâhlanma gibi diğer lezzetleri aldırma anlamınadır.

«Dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme.» Âyet metninde yeralan "*temuddenne*" kelimesinin kullanımı hakkında şunları söylemek mümkündür. Bu kökten türeme "*imdâd*" daha çok sevilen şeylerde kullanılırken "*med*" sevilmeyen şeylerde kullanılır. Sevimliye örnek olarak: "*Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik.*" (Tûr: 22) âyet-i kerimesini, diğerine de: "*Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız.*" (Meryem: 79) âyet-i kerimesini verebiliriz. Buna göre âyetin manası bu şeylere istek ve arzu duyarak gözlerini dikme, demek olur.

Bazı âlimlere göre: "*meddü'n-nazar*" terimi gözün neredeyse hiç çevrilmemecesine bir şeye uzun uzun dikilmesidir. Bunu yapan kimse baktığı şeyi beğendiği, güzel gördüğü ve kendisinin de onun gibisini elde etmek istediğindendir. *"Faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliği"* tabirinden maksat dünyanın süsü, güzelliği, parlaklığı demektir. Bu âyet-i kerime, fakirlere bir teselli ve moral vermektedir. Çünkü insanların en hayırlısı olan "Hz. Peygamber" dünyaya içindeki nimetleri güzel bulmak suretiyle göz dikmekten menolunmaktadır.

el-Hasen der ki: "Siz, fasıkların hayatı kolay sürdürdüklerine bakmayın. Asıl bu çürümüş kimselerden masiyetin zilleti nasıl zuhur ediyor, ona bakın."

«Rabbinin nimeti» âhirette senin için saklamış olduğu sevap senin için **«hem»** fani olan dünyada hayat süsü olarak onlara vermiş olduğu şeylerden **«daha hayırlı, hem de daha süreklidir.»** Çünkü âhiret nimeti asla kesilecek değildir.

132. «Ailene namazı emret,» Sana emretmiş olduğumuz namazı sen de aile efradına emret. Fakir olanın, fakirliğine çare olarak namazdan yardım di-

lemesi, maîşet problemiyle ilgilenmemesi, zenginlere dönüp bakmaması gerekir.

«Kendin de ona sabırla devam et.» Sen de geçim işleriyle meşgul olmaksızın namaza devam et. Rasûlüllah (s.a.v.) her sabah Hz. Fatıma ve eşi Hz. Ali'ye gider ve *"Namazı kılın."* diye onlara hatırlatırdı. Rasûlüllah bu hareketi aylarca yapıyordu.

"Sabr" kökünden türeme âyette yeralan *"ıstıbar"* kelimesi mücahede ve çaba makamı; "sabr" ise, müşahede makamıdır. Bir başka ifadeyle ıstıbar, bir çaba sarfetme anlamı, sabr ise görülen şeylere tahammül etme makamıdır.

İbn Ata der ki: "Sabrın içinde en ağırı ıstıbardır. Istıbar insanın üstüne gelen belâ sağnakları altında gizlice ve kalpten duyulan sükundur. Sabır ise sadece nefisle yapılır."

«Senden rızık istemiyoruz.» Biz kendini ve aile fertlerini rızıklandırma görevini sana yüklemiyoruz. Biz senden sadece ibadet etmeni istiyoruz. **«Aksine Biz seni»** ve onları **«rızıklandırıyoruz.»** O halde sen bütün düşünceni âhiret meselelerine ver. Çünkü kim Allah'a ait amellere kendini verirse Allah da onun amellerinde kendisine yardımcı olur.

«Güzel sonuç» cennet **«takva iledir.»** Güzel sonuç, takva ehli içindir. Bir başka ifadeyle güzel sonuç, senin ve sana inanan kimseler içindir. Yoksa dünya ehli için değildir. Zira dünya âhiretle bir arada bulunmaz.

133. «Onlar» Kureyş kâfirleri **«'(Muhammed) bize»** Peygamberliğine alâmet olsun diye **«Rabbinden»** bizim teklif etmiş olduğumuz **«bir mucize getirmeli değil miydi,' dediler.»** Böylece onlar inatlarında o kadar ileri gittiler ki müşahede ettikleri mûcizeleri mucize saymadılar ve bu ağır kelimeyi konuşma cesaretini gösterdiler.

«Önce gelen kitaplardakinin apaçık delili onlara gelmedi mi?» Diğer deliller onlara gelmedi mi? Özellikle önce gelen kitaplardaki apaçık deliller onlara gelmedi mi? Bu sorunun manası evet, onlara âyetler geldi. Hem de bunlar âyetlerin anası ve mucize konusunda en büyüğü idi ki bu da içinde ilâhi kitaplarda olanların beyanı olan Kur'an'dır. Kur'an, o kitaplarda olanların gerçek olduğuna ve geçmiş ümmetlere dair verilen haberlerin doğruluğuna şahittir. Kur'an'ı getiren ümmî bir kimse iken, içinde geçmiş ümmetlere dair haberlerin özünü bulundurması gayet açık bir mucizedir.

134. «Eğer Biz bundan önce» bu delil gelmeden önce **«onları»** dünyada kökten kazıyıcı **«bir azapla helâk etseydik»** kıyamet günü delil olmak üzere **«muhakkakki şöyle diyeceklerdi: 'Ey Rabbimiz! Bize»** dünyada kitapla birlikte **«bir elçi gönderseydin de şu aşağılığa»** sapıklığın zilletine, dünyada katlolunmanın ve esir düşmenin zilletine **«ve»** âhiret azabına uğrayarak ve bugün cehenneme girerek **«rüsvaylığa düşmeden önce»** o elçi ile indirmiş olduğun **«âyetlerine uysaydık.'»** Bu, şu demektir: Fakat Biz onları âyetlerimiz gelmeden önce helâk etmedik ve böylece ileri sürecek mazeretleri kalmadı. İşte o zaman itiraf ederler ve derler ki: *«Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize (bu azap ile) korkutan bir Peygamber gelmişti. Fakat biz (onu) yalan saymış ve Allah'ın bir şey gönderdiği yok... demiştik."* (Mülk: 9)

135. O azgın ve isyankâr kâfirlere **«de ki: 'Herkes»** bizden ve sizden olan her fert **«beklemektedir.»** Herkes bir olayın meydana gelişini veya zevalini bekler gibi beklemektedir. Biz ve siz akibetimizin ne olacağını beklemekteyiz.

Rivayete göre müşrikler derler ki: "Muhammed'in başına zamanın belâlarının gelmesini bekliyoruz. O ölünce ondan kurtulacağız."

İşte bu söze karşılık Yüce Allah: **«Öyle ise siz de bekleyin. Yakında»** Allah'ın emri geldiği zaman **«anlayacaksınız. Doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve»** dalâleti bırakıp da **«hidayette olan kimmiş?'»** Yani hidayette olan biz miymişiz, yoksa sizler mi imişsiniz, yakında bileceksiniz. Şairin birisi şöyle söyler:

Tozlar dağılınca her şey açılacak
Göreceksin o zaman bindiğin eşek midir, yoksa at?

Bu âyet-i kerime, kâfirlere karşı yalanlamaları, inkârları ve azgınlıklarına devamları dolayısıyla şiddetli bir tehdidi içermektedir.

Tâhâ Sûresi tamamlandı. Elhamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn.

ENBİYA SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 112 âyettir.

Bu sûre Halit SEVİMLİ tarafından tercüme edilmiştir.

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا
يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ ۗ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى ۖ الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ
هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۖ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾
قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
﴿٤﴾ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ۖ فَلْيَأْتِنَا
بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُم مِّن قَرْيَةٍ
أَهْلَكْنَاهَا ۖ أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

1. İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı, onlarsa hâlâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler.

2. Rablerinden kendilerine gelen her yeni öğüt ve uyarıyı hep eğlenceye alarak dinlerler.

3. Kalpleri eğlencededir. O zulmedenler kendi aralarında gizli gizli fısıldaşarak: "Bu da ancak sizin gibi bir insan değil mi? Göz göre göre sihre mi uyacaksınız?" dediler.

4. Dedi ki: "Rabbim gökteki ve yerdeki sözü bilir. O, her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir."

5. Onlar: "Hayır! Bunlar karmakarışık rüyalardır. Hayır, bunları kendisi uydurmuştur. Hayır, o bir şairdir. Değilse, öncekilere gönderilenler gibi, o da bize bir mucize getirsin" dediler.

6. Onlardan önce, helâk ettiğimiz hiçbir belde iman etmemişti. Şimdi onlar mı iman edecekler?

1. «İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı...» Burada insanlardan murat; Mekke halkı içindeki yeniden dirilişi inkâr eden müşriklerdir. Hesaplarının yaklaşmasından maksat da, kıyametin yaklaşmış olmasıdır. Bu durumda mâna şöyle olur: Kureyş müşriklerinin cezayı gerektiren kötü amellerinden dolayı, Allah'ın kendilerini hesaba çekeceği vakit yaklaştı. **«Onlarsa hâlâ gaflet içinde»**, yani hesaptan ve ona hazırlanmaktan bütünüyle habersiz bir halde imandan ve âyetlerden **«yüz çevirmektedirler.»**

2. Öğüt almaları ve gafletten uyanmaları için **«Rablerinden kendilerine»** hikmet-i ilâhiyyenin gerektirdiği biçimde ve şekilde **«gelen her yeni öğüt ve uyarıyı»** Kur'an âyetlerini **«hep eğlenceye alarak dinlerler.»**

3. «Kalpleri eğlencededir.» Yani, ne zaman Rablerinden kendilerine bir uyarı, bir öğüt gelse gafletlerinin sonsuzluğundan dolayı akıbetlerini düşünmekten aşırı yüz çevirmiş oldukları için o uyarı ve öğütleri alaya alarak, eğlenerek dinlerler.

«O» şirk ve masiyetle kendilerine **«zulmedenler kendi aralarında gizli gizli fısıldaşarak»** peygamber için: **«'Bu da ancak sizin gibi bir insan değil mi?»** Yemede, içmede ve beşerin muhtaç olduğu her şeyde sizlere eşittir. **«Göz göre göre sihre mi uyacaksınız?'»** Bu kimse ancak sizin cinsinizdendir. Getirdiği şey, yani Kur'an bir sihirdir. Onun sihir olduğunu bildiğiniz

halde, nasıl olur da onu kabul eder ve inanırcasına onun yanına gelerek sözlerini dinlersiniz **«dediler.»** Buradaki soru, inkâr içindir. Bunu, peygamberin ancak bir melek olabileceğine ve insan eliyle ortaya çıkan bütün olağanüstü şeylerin sihir türünden, yani gerçekliği olmayan birtakım kandırmaca ve hayallerden ibaret şeyler olduğuna inandıkları için söylüyorlardı.

4. Rasûlüllah (s.a.v.), müşriklerin bu sözlerine karşı **«dedi ki: 'Rabbim»** sadece onların gizlice konuştuklarını değil **«gökteki ve yerdeki»** gizli ve açık söylenen her **«sözü bilir.»** Sözü bildiğine göre, fiili yani işi de bilir. **«O»** duyulan ve bilinen **«her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir.'»** Böylece onlara söz ve fiillerinin karşılığını verir.

5. «Onlar: 'Hayır! Bunlar», yani Muhammed'in sözleri **«karmakarışık rüyalardır...»** Yani, bu sözlerin bir sihir olduğunu söylemekle yetinmeyip, aksine bunların saçmasapan rüyalar, yani uykusunda gördüğü yalanla karışık rüyalardan ibaret olduğunu söylüyorlardı. **«Hayır, bunları kendisi uydurmuştur.»** Aslı yoktur. **«Hayır! O bir şairdir.»** Getirdiği, söylediği şeyde, dinlenildiği zaman, kulaklarda, aslı olmayan bir takım manalar uyandığı hissi veren bir şiirdir. Bu, delille yenilmiş, batıl işler arasında bocalayan şaşırmış bir kimsenin işidir demek istediler.

Bazı muhakkikler dediler ki: "Müşriklerin bu sözlerinin saçmalığı, Arap edipleri şöyle dursun Arap olmayan vasıfsız basit insanlara bile gizli değildir."

Hz. Peygambere yalan isnad ettiler. Çünkü genel olarak şiir denildiğinde, yalancılık anlaşılır. Şiir, yalancılığın karargâhı olduğu için: "Şiirin en güzeli en yalancı olanıdır" denmiştir. Eğer bizim dediğimiz gibi **«değilse»** gerçekten Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber ise **«öncekilere gönderilenler gibi»** el, asa, ölüleri diriltme, Hz. Salih'in devesi ve benzerleri gibi **«O da bize bir mucize getirsin'»** ki kendisine iman edelim **«dediler.»**

6. «Onlardan» yani Mekke müşriklerinden **«önce,»** istedikleri mûcizeler geldikten sonra ehlini **«helâk ettiğimiz»** beldelerden **«hiçbir belde»**nin halkı **«iman etmemişti. Şimdi bunlar mı iman edecekler?»** Yani yok edilen milletlerden hiçbir millet iman etmemişti. Onlardan daha kibirli, zorba ve daha azgın oldukları halde, istedikleri mûcizeleri görseler bile bunlar inanır mı, iman ederler mi?

وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا
نُّوحِيٓ إِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا
جَعَلْنَٰهُمْ جَسَدًا لَّا يَأْكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَمَا كَانُوا۟ خَٰلِدِينَ ﴿٨﴾
ثُمَّ صَدَقْنَٰهُمُ ٱلْوَعْدَ فَأَنجَيْنَٰهُمْ وَمَن نَّشَآءُ وَأَهْلَكْنَا
ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾

7. Biz, senden önce, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, kitap ehline sorun.

8. Biz onları yemek yemeyen birer ceset kılmadık. Onlar ölümsüz de değillerdi.

9. Daha sonra onlara vermiş olduğumuz sözde durarak hem kendilerini hem de dilediğimiz kimseleri kurtardık. Haddi aşanları ise helâk ettik.

7. «Biz, senden», yani seni ümmetine göndermeden **«önce, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik.»** Sana vahyettiğimiz gibi, melek vasıtasıyla kendilerine şeriat ve hükümleri vahyettiğimiz beşer cinsinden, erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Gerek onlara ve gerekse sana olan vahyimiz arasında bir fark yoktur. Seninle onlar arasında beşeriyet bakımından da bir fark yoktur. Onlara ne oluyor ki hâlâ senin peygamberlerin ilki olmadığını anlamıyorlar.

«Eğer bilmiyorsanız kitap ehline sorun.» Yani, ey kâfirler! Eğer belirtilen bu hususu bilmiyorsanız, kuşkularınızın ortadan kalkması için, daha ön-

ce geçen peygamberlerin durumlarını bilen kitap ehline sorun.

8. «Biz onları» yani peygamberleri **«yemek yemeyen»**, yani yiyeceğe ve içeceğe ihtiyaç duymayan **«birer ceset kılmadık.»** Aksine onlar bunlara ihtiyaç duyan kimselerdir. **«Onlar ölümsüz de değillerdi.»** Zira çözülüp dağılma, parçalara ayrılmanın neticesi şüphesiz ki yok olmaktır. Yani Biz onları ne melek ne de parçalara ayrılarak bozulmaktan korunmuş, gıdaya ihtiyaç duymayan birer ceset değil aksine yiyen içen ve netice olarak ölüme varan birer insan kıldık.

9. «Daha sonra onlara» düşmanlarını yok etmek hususunda **«verdiğimiz sözde durarak, hem kendilerini hem de»** mü'minlerden ve hikmet-i ilâhiyyenin kalmalarını gerektirdiği mü'min olmayanlardan **«dilediğimiz kimseleri kurtardık.»** Küfür ve isyanda **«haddi aşanları ise helâk ettik.»**

لَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ ۖ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾ وَكَمْ قَصَمْنَا مِن قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنشَأْنَا
بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُم مِّنْهَا
يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ
وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا
كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَت تِّلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ
حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾

10. Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ, akıllanmaz mısınız?

11. Halbuki Biz, zulmeden nice memleketleri yok ettik, onlardan sonra da başka bir kavim yarattık.

12. Onlar azabımızı sezdikleri zaman hemen oradan kaçıyorlardı.

13. "Durun, kaçmayın! Bol bol verilip şımartıldığınız nimetlere ve meskenlerinize dönün. Çünkü sorguya çekileceksiniz!"

14. "Vay başımıza gelenlere! Gerçekten biz zalim insanlarmışız" dediler.

15. Biz kendilerini, kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu feryatları sürüp gitti.

10. Ey Kureyş topluluğu! **«Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan»** yapmanız ve kaçınmanız gerekli olan şeyleri bildiren şanı yüce, delilleri apaçık **«bir kitap indirdik.»** O, ne bir sihir, ne bir şiir, ne de bir takım karışık rüyalardır. **«Hâlâ akıllanmaz mısınız?»** Yani düşünmüyor musunuz? İşin böyle olduğunu idrak etmiyor musunuz? Bazı müfessirlere göre de *"fîhi zikruküm"*ün anlamı şan ve şerefiniz ondadır. O kitaptadır. Çünki o Arap diliyledir ve onda sizin için büyük şan ve şeref var demektir. Hadisi şerifte: *"Şüphesiz ki Allah'ın insanlardan ehilleri vardır. Kur'an-ı Kerim'in ehli Allah'ın ehlidir ve onun gözdeleridir."* [1] buyrulmuştur.

Yine hadisi şerifte: *"Ben sizleri apaçık bir yol üzerinde bıraktım. Gecesi gündüzü gibi aydınlıktır ve ben sizlere biri konuşan, diğeri de susan olmak üzere iki vaiz bıraktım. Konuşan vaiz Kur'an, susan vaiz de ölümdür."* buyrulmuştur.

Ebu Hureyre hazretleri der ki: "Kim Kur'anı küçüklüğünde öğrenirse Kur'an onun etine ve kanına karışır ve kim de Kur'anı yaşlılığında öğrenirse Kur'an ondan kaçmaya çalışır. Zor öğrenir, çabuk unutur."

Birincisindeki hikmet, insanın küçüklüğünde kalbinin kendisini meşgul

1- Hadisi, Ahmed, Nesaî ve Hâkim tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/406.

eden her şeyden, uzak olmasıdır. Çünkü böyle kalbe rastlayan bir şey orada yerleşir. Nitekim şair şöyle der:

Ben aşk nedir bilmeden onun aşkı bana geldi.
Ve bende boş bir kalp bularak hemen yerleşiverdi.

11. «Halbuki Biz, zulmeden», Allah'ın âyetlerini inkâr eden **«nice memleketleri»**n halkını **«yok etttik, onlardan»** yani, onları helâk ettikten **«sonra da»** nesep ve dince onlardan olmayan **«başka bir kavim yarattık.»**

"Kasamnâ", helâk ettik demek olup aynı zamanda kuvvetli gazab ve şiddetli kızgınlığa delâlet eder. *"İnşâ'"* ise icad etmek, meydana getirmek ve yok olan bir şeyi yokluktan varlık âlemine çıkarmak demektir.

12. «Onlar», o zalimler şiddetli **«azabımızı sezdikleri zaman hemen oradan»**, o şehirden hayvanlarını koşturarak **«kaçıyorlardı.»** Ya da kaçışlarındaki aşırı hızda, hayvanlara teşbih edilmişlerdir.

13. Kendilerine: **«'Durun kaçmayın!»** Şımarıp nankörlük edinceye kadar **«bol bol verilip şımartıldığınız nimetlere ve»** öğündüğünüz **«meskenlerinize dönün. Çünkü»** insanların bir beldede oranın ileri gelenleriyle görüşmeksizin bir karara varmadıkları gibi, olaylar ve hadiselerde insanlarca müşavere ve tedbir maksadıyla **«sorguya çekileceksiniz!'»** denildi.

14. Kaçarak kurtulmaktan ümitlerini kesip azabın ineceğini anlayınca: **«'Vay başımıza gelenlere! Gerçekten biz zalim insanlarmışız' dediler.»** Azabın inmesini gerektiren suçlar işledik. Bu sözleri pişmanlığın fayda vermediği bir zamanda kendilerinin zalim olduklarının ve pişmanlık duydukla-rının bir itirafıdır.

15. «Biz kendilerini, kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu feryatları» yani *"vay başımıza gelenlere! Gerçekten biz zalim insanlarmışız"* sözleri **«sürüp gitti.»** Bu sözlerini tekrar edip dururlar. Bu âyet, zulmün mamur belde ve ülkeleri harap edeceğine işaret etmektedir. Hadisi şerifte; *"zulüm kıyamet gününde karanlıklardır."*[2]

Kalp, marifet ve ihlâstan mahrum kalınca harap olur. Kalbin harap ol-

2- Hadisi Ahmed ve Müslim *Sahih*'inde şu lafızla rivayet etmiştir: *"Zulümden sakının. Çünkü zulüm, kıyamet gününde karanlıklardır..." el-Fethû'l-Kebîr*, 1/34.

masının işareti de organların isyan etmesi ve helâke götüren şeylere meyletmesidir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا
إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ
فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا
يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

16. Biz, göğü, yeri ve ikisinin arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.

17. Eğer Biz oyun -eğlence dileseydik, herhalde kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık (Ama biz bunu yapanlardan değiliz.)

18. Hayır Biz, hakkı batılın üzerine fırlatırız da onun beynini parçalar. Bir de bakarsın o yok olup gitmiştir. Allah'a yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!

19. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'nundur. O'nun katında olanlar, kendisine ibadetten büyüklük taslamazlar, bir yorgunluk da duymazlar.

20. Gece gündüz tesbih ederler, asla usanmazlar.

16. «Biz,» kubbeyi andıran **«göğü»** döşeğe benzeyen **«yeri ve ikisinin arasındakileri»**, çeşitli yaratıkları ve hayret veren şeyleri **«oyun olsun diye yaratmadık.»** Aksine pek çok hikmetler için yarattık. *"Halk=Yaratmak"*; bir şeyi, bir benzeri olmaksızın meydana getirmek demektir.

17. «Eğer Biz oyun-eğlence dileseydik herhalde kendi katımızdan» yani kudretimizin yettiği yönden ve cennet hurilerinden ya da daha başka şeylerden **«edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık. (Ama biz bunu yapanlardan değiliz.)»** Hikmete aykırı olduğundan dolayı, onu istememiz mümkün değildir. Böylece oyun ve eğlence edinmemiz kesinlikle olmaz.

Âyetteki *"lehv: Oyun-eğlence"* ile Allah, kadın ve çocuğu kasdetmiştir, şeklinde açıklayan müfessirler lehvi, dünya hayatının zinetinden bir kısmına tahsis etmiş olurlar.

18. «Hayır Biz, hakkı batılın üzerine fırlatırız da onun beynini parçalar,» yani, Bizim işimiz ve şanımız, batılın üzerine –ki, eğlence ve küfür de bu kabildendir- Hakkı galip getirmektir. **«Bir de bakarsın o»** tamamiyle **«yok olup gitmiştir.»**

Âyetteki *"demğ"*, elmas ve yâkut gibi sert bir cisime çarpan şeydir. O sert cismi yumuşak ve içi boş bir cisme atar onu paramparça eder. Burada zihinde iyice yerleşmesi için ancak akılla bilinebilen bir şey, hissedilen, görülen bir şeye benzetilmiştir. *"Zuhûk"* ise ruhun çıkıp gitmesidir. Nitekim canın zorla çıktığını ifade etmek için de bu kelime kullanılır.

Sizlere, karısı vardır, oğlu vardır diyerek **«Allah'a»**; sihir ve karma karışık rüyalardır diyerek de Kur'ân'a **«yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!»** el-Asmaî demiştir ki, "veyl" kelimesi bir şeyin çirkin olduğunu ifade etmek için kullanılır. Üzüntü için de kullanılır. "Veyh" kelimesi ise acımak için kullanılır. "Veyl"in cehennemde bir vadi olduğunu söyleyen, bununla, bu kelimenin bu mana için vazedildiğini kasdetmemiştir. Ancak kimin hakkında Allah böyle demişse, o kimse cehennemi hak etmiş ve bu, kendisi için kesinleşmiş olur. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Ey müşrikler! Artık sizin için helâk olmak kesinleşti.

19. «Göklerde ve yerde kim varsa hepsi» yaratmak ve kul olmak bakımından bütün yaratıklar **«O'nundur. O'nun katında olanlar,»** yani yüce melekler **«kendisine ibadetten büyüklük taslamazlar.»** Kendilerini büyük saymazlar. Aksine Allah'a ibadet etmekle öğünürler. O'na ibadetten şeref du-

yarlar. Halbuki insanlar, son derece zayıf oldukları için Allah'a ibadet etmeye daha muhtaçtırlar. O melekler Rablerine ibadetten **«bir yorgunluk da duymazlar.»**

20. «Gece gündüz tesbih ederler,» yani, her vakit Allah'ı tenzih, tazim ve temcid ederler. **«Asla usanmazlar.»** Göz açıp kapayacak kadar bir vakit de olsa onu tesbihten geri kalmazlar. Çünkü onlar, insanın nefesle; balığın da su ile yaşadığı gibi Allah'ı tesbihle yaşarlar. Yani, bizim için nefes almak neyse melekler için de tesbih odur. Kalkmamız, oturmamız konuşmamız bizi nefes almaktan alıkoymuyorsa, melekleri de, yaptıkları işlerden herhangi bir şey, tesbihten alıkoymaz.

Şeyhimden işittim, şöyle diyordu: "Kulluğun tatlılığı, ancak Allah'ı tam bilmekle ve kâmil manada şûhûd ile müyesser olur. Çünkü, padişahla sohbet ve sırlaşmanın lezzetine seyis erişemez. Dolayısıyla hicab ehlinin ibadeti, gevşeklikten, bıkkınlık ve zorlamadan hâli olmaz. Peygamberler gibi ehli marifete gelince, onlar için ibadet, başkaları için âdet gibi olmuştur. Yani, ibadetlerini rahatlıkla, aşk ve şevkle yaparlar."

أَمِ اتَّخَذُوٓا۟ ءَالِهَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَآ
ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا ۚ فَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ
﴿٢٢﴾ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟
مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ۖ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ ۖ هَٰذَا ذِكْرُ مَن مَّعِىَ
وَذِكْرُ مَن قَبْلِى ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ٱلْحَقَّ ۖ فَهُم مُّعْرِضُونَ
﴿٢٤﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِىٓ إِلَيْهِ أَنَّهُۥ
لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾

21. Yoksa onlar yeryüzünden birtakım tanrılar edindiler de ölüleri onlar mı diriltecek?

22. Eğer gökte ve yerde Allah'tan başka birtakım tanrılar olsaydı ikisinin de düzeni bozulurdu. Arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.

23. Allah, yaptığından sorumlu olmaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.

24. Yoksa O'ndan başka bir takım tanrılar mı edindiler? De ki: "Haydi delilinizi getirin! İşte benimle beraber olanların Kitabı ve benden öncekilerin Kitabı." Doğrusu onların çoğu hakkı bilmezler. Bu sebeple yüz çevirirler.

25. Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona: "Benden başka ilâh yoktur. Artık Bana kulluk edin" diye vahy etmiş olmayalım.

21. «**Yoksa onlar yeryüzünden**» bazı taşları yontarak «**bir takım**» putları «**tanrılar edindiler de ölüleri onlar mı diriltecek?**» Yani şu müşrikler, yerden ölüleri diriltmeye kadir olan bir takım tanrılar mı edindiler? Onların cansız ve hakir putları ilâh edinerek öldükten sonra diriltmeyi onlara isnad etmeleri kınanmaktadır. Çünkü onlar, ilâhın husûsiyetlerinden olan ölüleri diriltmeyi putları için iddia etmişlerdir. [3]

22. Ey müşrikler! «**Eğer gökte ve yerde**» inancınıza göre «**Allah'tan başka bir takım tanrılar olsaydı ikisinin de düzeni bozulurdu.**» Yani, yer ve gök, görülen nizamın dışına çıkarlardı. Çünkü, iki kişi arasında verilen her iş bir düzene göre yürümez. Bir memleketi iki padişah idare ederse halkın düzeni bozulur. Bunlardan birinin diğerine tâbi olduğu ileri sürülürse, o zaman diğerinin yani söz sahibinin ilâh olduğu belirlenmiş olur. Burada Allah, aklî delil ile kendisinin ortaktan münezzeh olduğunu belirtmektedir. Âyetteki *"İllâ"*, başka manasınadır. «**Arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.**» Allah'ı, arşın Rabbini, onların anlattıkları şeylerden tenzih edin. Yani, ortak, zevce ve evlât edinmek gibi onların anlattıkla-

3- Âyetin mânâsının açıklanması: Bu müşrikler, ölüleri diriltmeye gücü yeten, yeryüzünden ilâhlar mı edindiler? Aslâ! Onlar, hiçbir şeye gücü yetmeyen cansız varlıkları ilâhlar edinmişlerdir. Onlar diriltmekten âciz varlıklardır. Onları nasıl ilâhlar edindiler?

rı şeylerden Allah'ı tenzih edin. Çünkü bunlar cisim olan şeylerin sıfatlarındandır. Halbuki Allah, bir cisim olsaydı, âlemi yaratmaya ve onu idare etmeye gücü yetmezdi. Bununla beraber cisim boşlukta, yer kaplar. Bu ise cismin sonradan olmasının işaretlerindendir. Vücudu vacib olan Allah ise bunlardan yücedir, münezzehtir.

Büyüklerden biri demişdir ki: "Seneviyye yani biri hayrın diğeri de şerrin kaynağı olmak üzere iki tanrıya inananlar, âlemin iki ilâhı olduğunu iddia ettiler. Bu iddiaları, hem keşif ve hem de burhân delili ile batıldır. Bir cesedin iki kalbi, bir bedenin iki ruhu, bir göğün de iki güneşi olmaz. İyiler, tek olan Allah'a şehadet ettiler. O da fizîkî âlemin ötesindedir. Eğer iki güneş olsaydı âlemin nizamı bozulurdu. Mevcut nizam, başka bir güneş istemez; nasıl başka bir tanrı istiyebilir? Başka bir güneş bulamadığına göre anladık ki muhakkak varlık aleminde başka bir ilâh yoktur."

23. Yüce **«Allah yaptığından»** ve hükmettiği herhangi bir şeyden **«sorumlu olmaz; onlar ise»** yani kullar ise, yaptıkları en küçük şeylerden **«sorguya çekilecekler dir.»** Allah'sa, yaptığı şeyden sorulmaz. Çünkü O, Rab'dır, mâliktir, bilendir ve ilmi sonsuzdur. Onun dışındaki her şey kuldur, câhildir. Hiçbir şeyi öğrenmeden bilmez. Cahil kölenin yaptığı bir işten dolayı her şeyi hakkıyla bilen efendisine itiraza ve niçin yaptın, şöyle yapsaydın gibi bir şey söylemeye asla hakkı yoktur. İnsanlarsa sorulurlar, sorumludurlar. Çünkü onlar, kuldurlar, yaratıktırlar, hata ederler. Dolayısıyla yaptıkları her şeyden niçin yaptınız diye sorulurlar.

İyi bil ki, itiraz, Rabbi gazaba getiren kötü bir şeydir. O'nun cezasını ve gazabını gerektirir. Yüce Allah'a işinde itiraz etmek kötü bir şey olduğu için iblise lânet edildi. İnkârcıların azgınlarından oldu. Çünkü Allah Teâlâ, ona secde etmekle emredince; *"...çamurdan yarattığın kimseye secde eder miyim?"* (İsrâ: 61) demişti. Ehli bid'atten olanlar, Allah'a itiraz etmekten ve onun sıfatlarıyla ilgili konularda ileri geri rastgele konuşmaktan dolayı helâk olmuşlardır. Onlar sahabenin, tabiînin ve ehl-i hak olarak onlara tabi olanların dalmadıkları konulara dalmakta sakınca görmediklerinden dolayı şüphelere düşmüşler ve hidayetten sapmışlar, bir çoklarını da saptırmışlardır.

Ehli hak sözbirliğiyle demişlerdir ki: "Fiilinde ve yaratıklarında meydana getirdiği bir şeyde Allah'a itirazda bulunmak küfürdür. Buna kâfir, cahil ve sapık olanlardan başkası cüret edemez. Peygambere itiraz da böyledir. Çünkü o hevâ ve hevesinden değil, ancak Haktan aldığını konuşur. Bundan dolayıdır

ki peygambere itiraz, Allah'a itirazdır. Ona itiraz ise yok olmak demektir."

Büyüklerden birinin şöyle dediği nakledilmiştir: "Gafillerden birinin meclisinde bulundum. Bir ara: *'Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Koku, kadınlar, gözümün nuru olan namaz'* [4] hadisinden dolayı peygamberi kastederek falan kimse de olsa hiçbir kimse için hevâdan kurtuluş yoktur, dedi. O şahsa dedim ki, 'Allah'tan utanmıyor musun? Çünkü Hz. Peygamber, sevdim demedi; aksine sevdirildi buyurdu. Allah'tan gelen bir işten dolayı kul nasıl kınanır?' Daha sonra beni bir gam ve keder aldı. Hz. Peygamberi rüyada gördüm. Bana: 'Üzülme onun işini bitirdik' buyurdu. Daha sonra duydum ki o şahıs öldürülmüş."

Fakihler dediler ki: "Herhangi bir kimse noksanlık kastederek Hz. Peygamberi kadınlara meyletmekle kınarsa, ceza olarak öldürülür." Allah böylelerini kahretsin.

24. «Yoksa O'ndan başka bir takım tanrılar mı edindiler?» Buradaki soru, Allah'tan başka tanrı edinmelerini inkâr etmek, çirkin göstermek ve bunun büyük bir şey olduğunu bildirmek içindir. Yani, müşrikler, Yüce Allah'ı aşarak ulûhiyetin özelliklerinden tamamen yoksun olan bir takım tanrılar mı edindiler? demektir.

Onlara, delillerini çürütme ve taş atma yoluyla **«de ki: 'Haydi»** akıl ve nakil yönünden iddia ettiğiniz **«delilinizi»** bana **«getirin!»** Verin! Çünkü delili olmayan bir sözün sıhhati de olmaz; özellikle böyle önemli bir işte. **«İşte benimle beraber olanların Kitabı ve benden öncekilerin Kitabı'.»** Burada üç Kitab'a; Kur'an-ı Kerîm, Tevrat ve İncil'e işaret edilmiştir. Kur'an-ı Kerîm büyük bir zikir, kıyamete kadar da bir öğüttür. Tevrat ve İncil de büyük bir zikir ve geçmiş milletler için bir öğüttür. Yani bu üç Kitab'a müracaat edin, bir bakın; bunlardan birinde, tevhidle emir dışında bir şey bulabilir misiniz? İşte ben delilimi getirdim; Haydi siz de delilinizi getirin!

«Doğrusu onların çoğu hakkı bilmezler.» Yani hakkı anlamazlar. Onunla batılı, birbirinden seçemezler. Bu sebeple tartışmak onlara fayda getirmez, etki yapmaz. Çünkü bütün fesadın aslı olan cehalet ve hak ile batıl arasını ayıramamak, onlardadır. Yüz çevirmeleri bundan doğmuş, inkârları bundan ileri gelmiştir. **«Bu sebeple yüz çevirirler.»** Tevhid'den ve peygam-

4- Hadisi Ahmed, Nesâî, Hâkim ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/68.

ber'e uymaktan yüz çevirmeye devam ederler.

25. «Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona:» Şüphesiz **«'Benden başka ilâh yoktur. Artık Bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım.»** Yani, Beni birleyin, Bana ortak koşmayın.

Bu âyette, bütün nebilerin, peygamberlerin sadece iki maslahata dayanarak geldikleri hikmetine işaret vardır. Bunlar da: Faydalarının Allah'a değil kula dönmesi için Allah'ın birliğini isbat ve ihlâsla O'na ibadet etmektir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"Ben cinleri ve insanları ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyat: 56)

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ۚ
بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ
يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ
إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَقُلْ
مِنْهُمْ إِنِّي إِلَٰهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ ۚ كَذَٰلِكَ
نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾

26. "Rahman çocuk edindi" dediler. O, bundan münezzehtir. Aksine (melekler,) ikrama erdirilmiş kullardır.

27. Bunlar, sözleriyle O'nun önüne geçmezler ve yalnız O'nun emriyle hareket ederler.

28. Allah, onların önlerindekini de bilir, arkalarındakini de bilir. Onlar, Allah'ın razı olduğu kimselerden başkasına şefa-

at etmezler ve O'nun korkusundan titrerler.

29. Onlardan her kim: "Ben O'ndan başka bir tanrıyım!" derse, Biz onu cehennemle cezalandırırız. Zalim olanları, işte böyle cezalandırırız.

26. Huzâa kabilesinden bazı müşrikler de: **«'Rahman,»** meleklerden **«çocuk edindi' dediler.»** Onların Allah'ın kızları olduğunu ve Allah'ın cinlerden bazı ileri gelenlerle, seçkinleriyle evlendiğini ve melekleri bunların doğurduğunu iddia ettiler.

«O, bundan münezzehtir.» Yani, kendisine yakışır şekliyle bundan yücedir, münezzehtir. Bu ifadenin, müşriklerin ahmakça sözlerinden teaccüb için olması da mümkündür. O takdirde manası: Çocuk, zevce ve ortak edinmek gibi kendisine isnad edilen şeylerden yaratan ne kadar uzak ve ne kadar yücedir, demek olur.

Melekler onların dedikleri gibi değil, **«Aksine melekler ikrama erdirilmiş»**, Allah katında mukarreb, kullardan çoğu üzerine üstün kılınmış **«kullardır.»** Yaratık olmak, doğurmaya aykırıdır. Çünkü, doğurmak ilişkiyi gerektirir. Dolayısıyla onların iddia ettikleri gibi melekler Allah'ın çocukları değildirler.

27. «Bunlar,» yani melekler **«sözleriyle O'nun önüne geçmezler.»** Yani melekler, terbiyeli köleler gibi tam manasıyla itaatlarından dolayı Allah, bir şey demedikçe ve onunla emretmedikçe bir şey demezler **«ve yalnız O'nun emriyle hareket ederler.»** Yani, O'nun emriyle dedikleri gibi yine O'nun emriyle hareket ederler; asla başkasının emriyle değil.

28. «Allah, onların önlerindekini de bilir» yani Allah'a, söz ve iş olarak yaptıklarından hiçbiri gizli değildir. **«Arkalarındakini de bilir.» Yani** söz ve işlerinden yapmadıklarını da Allah bilir. **«Onlar Allah'ın razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler.»** Yani, iman ehlinden, Allah'tan korku duyanlara şefaat ederler.

İbni Abbas der ki: "Ancak 'La ilâhe illallah' diyenlere şefaat ederler."

"Şef'" bir şeyi benzerine katmak, teki çift yapmak demektir. Şefaat ise bir şeyin diğerine, ona yardım ederek katılmasıdır. Bu, daha çok derece bakımından daha yüce olanın derece itibariyle kendisinden aşağıda olana katılma-

sında kullanılır. Kıyamet günündeki şefaat da bu kabildendir. (Dereceleri yüksek olanlar diğerleri için af ve ihsan dilerler.)

Bu âyette, büyük günah sahiplerinden şefaati men etme konusunda Mu'tezile için bir delil yoktur.

«Ve O'nun korkusundan titrerler.» Yani, bununla beraber onlar, Allah'tan korktuklarından dolayı, sevgi ve saygıyla titrerler.

29. «Onlardan» yani meleklerden **«her kim:»** Allah'ı aşarak faraza: **«'Ben O'ndan başka bir tanrıyım!' derse , Biz onu»** diğer mücrimler gibi **«cehennemle cezalandırırız.»** Onları, yüce vasıflarından ve sevilen fiillerinden hiçbiri kurtaramaz.

Bu âyet, şirkten kaçınmaları yolunda, tanrılık iddiasında bulunanları tehdit etmekle birlikte müşrikler için de bir tehdittir.

«Zalim olanları, işte böyle cezalandırırız.» Yani, eşyayı, yerinin dışına koyanları, ortak koşmakla ve ilâhlık iddia etmekle hadlerini aşanları, bu acıklı ceza gibi cezalandırırız.

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَ
الْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ
حَيٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ
بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَ
جَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ
فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

30. İnkâr edenler, göklerle yer bitişik halde iken Bizim, onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmediler mi? Hâlâ inanmıyorlar mı?

31. Yer yüzünde, onları sarsmasın diye, sabit dağlar yarattık ve onda, istedikleri yere gidebilmeleri için geniş yollar açtık.

32. Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık. Onlarsa hâlâ gök yüzünün âyetlerinden yüz çevirmekteler.

33. Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur. Bunlardan her biri bir yörüngede yüzmektedirler.

30. «İnkâr edenler, göklerle yer bitişik» ve yapışık **«halde iken...»** Aralarında bir boşluk ve açıklık yoktu. *"Ratk"* bir şeyin bir şeye eklenip kaynaşarak bitişmesi demektir. **«Bizim onları»** birbirinden **«ayırdığımızı** [5] **ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmediler mi?»** Buradaki soru rü'yetin nefyini inkâr içindir. Mana şudur: O inkârcılar düşünmediler mi, bilginlerden

5- *Ratk*, bir şeyin bir şeye eklenip kaynaşarak bitişmesi demektir.
Fatk ise, fek gibi koparıp ayırmaktır.
Bu âyetteki "ratk" ve "fatk" hakkında, âlimler üç anlam açıklamışlardır:
Birincisi: İbn Ömer ve İbn Abbas (r.a.)dan bir rivâyette gök, ratk idi yağmur yağmıyordu ve yer ratk idi ot bitmiyordu; sonra Allah göğü fatk etti ağmur yağdırdı, yeri fatk etti ot bitirdi denilmiştir.
Buna göre (âyette geçen) görme işi (hakikî anlamda) gözle olabilir; fakat ratk ve fatk mecazîdir. Ve âyetin ifadesi şeklindeki ifade yerine oturtulmuştur.
İkincisi: İbn Abbas'tan, İkrime, Hasan, Katade ve İbn Cübeyr yollu bir rivayette, gökler ve yer ikisi bitişik bir şeydi, Allah, aralarını ayırdı denilmiştir. Bu mânâ, ilk madde teorisine uygunluk gösterdiği gibi, yerin güneşten ayrıldığı yolundaki son teoriye de değinmiş olur.
Buna göre ratk ve fatk hakikattir. Fakat görme, ilim veya görüş anlamındadır.
Üçüncüsü: Ratk yoklukta ortaklık, fatk yaratmak ve farklı kılmak anlamında olmaktır. Bu da birtakım müfessirlerin dirayeten anladıkları bir mânâdır.
Bunda görme ilmî, ratk ve fatk mecazîdir.
Bununla beraber gösterdiğimiz gibi âyet üç mânâya da gelebilir hepsi de sahihtir, aralarında çelişki yoktur. (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili C: 5, S: 448-449) ➞

sormadılar mı, kitapları mütâlea etmediler mi ve bilmediler mi? Bilinen her canlıyı, canlı olan her şeyin başlangıcını suyun cinsinden meydana getirdik ki, bu da nutfedir. Nitekim Allah, şöyle buyurdu: *"Allah her canlıyı sudan yarattı."* (Nur: 45) yani canlılardan her ferdi, belirli bir nutfeden yaratmıştır ki, o da babasının kendisine özel nutfesidir. Ya da, canlıların çeşitlerinden her bir çeşidi, suyun çeşitlerinin birinden yarattı. Bazıları da bitki ve ağaç, su ile yetiştikleri için bu âyete girer dediler.

Su, yer yüzünün çevresini kuşatan akıcı bir cisimdir. Hayat, bitki ve hayvanda mevcut olan, büyüme ve artma kuvvetine de denir. Nitekim âyette: *"Yer yüzünü ölümünden sonra diriltir, canlandırır"* buyrulmuştur. (Hadid: 17) **«Hâlâ inanmıyorlar mı?»** Yani, hâlâ Allah'ın kudretini tasdik etmiyorlar mı?

Burada Allah *"her canlıyı sudan yarattık"* âyetiyle insan, hayvan ve bitki gibi canlılardan hayat sahibi olan her şeyin hayatını; canlı yaratıkların hepsinin aslı olan sudan yarattığına işaret etmektedir. Kendisinde hayat bulunan bu varlıkların hepsi, yetişmesinde ve devamında suya muhtaçdır. Hayvanlar ve canlılar da böyledir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *"Ve Allah her canlıyı sudan yarattı."* (Nur: 45) Bunların hepsi, ruhların şehadetiyle, tanıklığıyladır.

Bil ki, âyetleri, delilleri görmekten maksat, onları görmekten, onları yaratanı kalb gözüyle görmeye intikaldir. Bu da imanın hakikatidir.

Hikâye edilir ki: Bir gün Hazreti Ali, minbere çıkarak dedi ki: "Ne isterseniz sorun. Çünkü göğsümde çok ilim var. İşte Rasûlüllahın mübarek tükrüğü ağzımda." Mecliste Yemen'li bir kişi vardı. Hz. Ali için dedi ki: "Bu adam büyük bir iddiada bulundu, bense bunu mat edeceğim." Yerinden kalkarak dedi ki: "Sorayım mı?" Hz. Ali de: "Mat etmek için değil, öğrenmek ve anlamak için sor." dedi. Yemen'li dedi ki: "Beni sormaya sen sürükledin, zorladın. Rabbini gördün mü ey Ali?" Hz. Ali: "Görmediğim bir rabbe ibadet etmem"

Görüldüğü gibi Tabiat ilimlerindeki gelişmeler, bu âyetin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Nitekim, bazı ilim adamlarına göre uzaydaki cisimler, vaktiyle bir gaz kütlesi halinde idi. Zamanla, bu gaz kütlesinden küreler halinde parçalar kopmuş ve uzay boşluğuna fırlamıştır. Aynı şekilde, dünyamız da, bir gaz kütlesi olan güneşten kopmuş ve zaman içinde soğuyarak kabuk bağlamıştır. Bu arada, dünyamızdan yükselen gazlar ve buharlar, yoğunlaşarak yağmur şeklinde tekrar dünyaya dökülmüş ve böylece denizler ve okyanuslar meydana gelmiş suda yosunlaşma ile başlayan canlılar, ilâhî kanunlara göre gelişmiştir. Allah en mükemmel canlı türü olarak da yine içinde suyun bulunduğu özel bir çamurdan insanı yaratmıştır. (Naşir)

dedi. Yemen'li: "Nasıl gördün?" dedi. Hz. Ali: "Gözler O'nu bizzat kendisine has olan görme duyusu ile görmemiştir. Ancak O'nu imanın hakikatiyle kalpler görmüştür. Rabbim birdir ortağı yoktur, birdir ikincisi yoktur, tekdir benzeri yoktur. Hislerle idrak edilmez, kıyasla da mukayese olunmaz" dedi. O anda Yemen'li, bu cevabın dehşetinden bayılarak düştü. Ayılınca: "Hiçbir kimseye mat etmek maksadıyla soru sormamaya Allah'a söz verdim," dedi.

31. «Yeryüzünde, onları sarsmasın diye,» bir sürü **«sabit dağlar yarattık.»** Yer yüzü, cisimler arasında en katı bir cisimdir. *"Revâsiye"* sâbit, anlamındaki râsî kelimesinin çoğuludur.

İbni Abbas der ki: "Yeryüzü su yüzüne yayılmıştı. Geminin su üzerinde sallandığı gibi, o da üzerindekilerle sallanıyordu. Geminin demir atmakla sabit kılındığı gibi Allah da onu sabit dağlarla durdurdu, sabitleştirdi."

«Ve onda» yani, yeryüzünde **«istedikleri yere gidebilmeleri için geniş yollar açtık.»** Uzak ülkelerdeki işlerini bitirmek maksadıyla, rahatlıkla ve şaşırmaksızın açtığımız bu yollardan gitsinler. *"Ficâc"* iki dağ arasındaki geniş yol anlamındaki "fec" kelimesinin çoğuludur. "Fec" kelimesi mastar olarak da kullanılır ki iki dağın arasını yarmak demektir. *"Sübül"* kelimesi de "Sebîl"in çoğuludur. Sebîl, gidilip gelinen yol demektir.

32. «Biz, gökyüzünü» direksiz olduğu halde düşmekten, bozulmak ve çözülmekten ya da kulak hırsızlığından **«korunmuş»** yani kulak hırsızlığı yapmak isteyen şeytanlardan ateş sütunuyla korunmuş **«bir tavan yaptık.»** Gök, yeryüzünün tavanı gibi olduğundan tavan ismiyle isimlendirilmiştir.

«Onlarsa hâlâ gök yüzünün âyetlerinden» yani, güneş, ay, yıldızlar ve diğerleri gibi Allah'ın varlığına, birliğine, sanatının yüceliğine ve kudretinin azametine parlak işaretler kıldığı pek açık delillerinden **«yüz çevirmekteler.»** Bunları düşünmüyorlar, küfür ve sapıklıklarına bir son vermiyorlar. Rahmetinin eserlerine bir bakın! San'atının ve kudretinin hayret veren yönlerini bir düşünün! Düşünün de böylece ilâhî marifet denizlerinden inciler çıkarasınız.

Hikâye edilir ki, Hz. Davud (a.s.) odasına girdi. Orada küçük bir kurt gördü. Onun yaratılışını düşünerek: "Allah, şunu, değer vererek niçin yaratmıştır?" dedi. Bunun üzerine Allah onu konuşturdu. Dedi ki: "Ey Davud! Sen kendini mi beğeniyorsun? Ben, Allah'ı zikrediyor ve Allah'ın sana verdiği şeylerden daha çok O'na şükrediyorum."

Âyetleri görmekten maksat, Allah'ı her şeyin başında zikretmektir. Böyle yapmak, olgun mü'minlerin özelliklerindendir. Bu sebeple akıllı kimsenin, nefsini hevâdan men etmesi ve onu doğruya iletmesi konusunda düşünmesi ve irşad için, aklî ve naklî yolu en iyi bileni seçmesi gerekir.

33. Yer yüzünün gölgesi olan **«geceyi,»** güneşin ışığı olan **«gündüzü,»** gündüz yıldızı olan, aydınlatan **«güneşi ve»** gece yıldızı olan, aydınlatan **«ayı yaratan»** yalnız **«O'dur.»** Yani, bu şeyleri yaratan ve yokluk âleminden varlık âlemine çıkaran yalnız Yüce Allah'tır. Sonsuz kudret ve her şeye galip gelen hikmet, O'nundur. **«Bunlardan»** yani, güneş ve aydan **«her biri bir yörüngede yüzmektedirler.»** Yani, suda yüzmek gibi yörüngenin sathında akarlar. Aslında *"sebh"* suda ya da havada süratlice hareket etmek, gitmek demektir. Hakiki manası budur. Burada istiare sanatı yoluyla yıldızların yörüngelerindeki hareketleri için kullanılmıştır.

Kur'an'ın lâfzının delâlet ettiğine göre, yörüngeler durmakta, yıldızlarsa yörüngelerde balığın suda yüzdüğü gibi akmaktadır.

Bil ki, Allah göğü yaratıp da gecenin, gündüzün, sıcak ve soğuğun birbiri ardınca olması sûretiyle diğer menfaatlerin görülmesi ve belli olması için güneşi ve ayı yaratmamış olsaydı, kulları üzerine nimetleri tamamlanmazdı. Şüphesiz ki O'nun nimetleri, güneş ve ayın yörüngelerinde hareket etmeleriyle olgunlaşır. Bundan dolayıdır ki, *"bunlardan herbiri bir yörüngede yüzmektedirler."*

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ ۖ أَفَإِن مِّتَّ
فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَنَبْلُوكُم
بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

34. Biz, senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık. Şimdi sen ölürsün de onlar bâki kalır mı?

35. Her nefis ölümü tadacaktır. Biz sizi, bir imtihan olarak,

kötülük ve iyilikle deneriz. Sonunda ancak Bize döndürüleceksiniz.

34. «Biz, senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık.» Yani, ey Muhammed! Senden önce insanlardan hiçbir kimseyi dünyada ebedî kılmadık. Sonsuzlaştırmaya kâdir isek de hiçbir insanı dünyada ölümsüz kılmak bizim kanunlarımızda yoktur. Bu itibarla ölüme hedef olmayan hiçbir kimse yoktur. Durum böyle olunca, **«şimdi sen ölürsün de onlar»** dünyada **«bâkî kalır mı?»** Hayır! Sen de onlar da öleceksiniz. Allah şöyle buyurur: *"Şüphesiz ki sen de öleceksin, onlar da öleceklerdir."* (Zümer: 30)

Buradaki soru hemzesi *"mitte"* kelimesine dahil olmuş ise de mana itibariyle *"hulûd"* kelimesine dahildir. Buna göre âyetin manası: "Sen öldüğün zaman bu müşrikler, senin ölümüne gülmek için, bâki mi kalacaklar?" demek olur. Şâir şöyle demiştir:

Bizim başımıza gelen musîbetlere gülenlere: "Ayılınız, kendinize geliniz" de. Çünkü bizim başımıza gelen musîbetlerle onlar da karşılaşacaktır.

Müstedrek'te şöyle rivâyet edilmiştir: "Peygamberimizin vefatında melekler şöyle taziye etmişlerdir: "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühû. Kulun uğradığı her mûsibette Allah katında bir tesellî vardır ve kaçırdığı her nimetin yerine bir bedel vardır. Ancak Allah'a güvenin, rahmetini bekleyin. Esas mahrum, sevaptan mahrum olandır. Vesselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekatühû."

Yine Peygamberimizin vefatında kır sakallı, boylu boslu bir kimse sahabenin yanına girmek için omuzlarına basarak ilerledi ve ağladı. Daha sonra sahabeye dönerek şöyle dedi: "Allah katında her mûsibet için bir tesellî vardır. Her elden kaçanın yerine bir bedel vardır. Her yok olanın yerini tutacak bir halef vardır. Onun için Allah'a dönün, Allah'ı isteyin! Belâda onun nazarı, sizin üzerinizedir. İyi bakın, gerçek belâya uğrayan, başına gelen musîbetler telâfî edilmeyendir" dedi, ayrıldı. Hz. Ebubekir ve Hz. Ali: "Belki bu Hızır aleyhisselâmdır," dediler.

35. «Her nefis ölümü tadacaktır.» Nefisten murat, insanın ruhu olan nefs-i natıka'dır. Ölümü de ruhun cesedinden ayrılmasından ibarettir. Yani, ayrılmanın acısını tadacaktır, demektir. Tatmak kelimesini burada bilinen açık anlamıyla anlamak mümkün değildir. Çünkü ölüm, yenen şeylerden de-

ğildir ki tadılsın, tadına bakılsın. Aksine tatmak, özel bir idraktir. Bu bakımdan onu idrakin aslından mecaz kılmak mümkündür. Ölüm, hayatın zıddı olarak yaratılmış, vücutla ilgili bir sıfattır.

Hz. Âişe der ki: "Peygamberimizin vefatından sonra Hz. Ebu Bekir, izin isteyerek Rasûlüllahın konulduğu odaya girdi. Mübarek yüzünün üzerindeki örtüyü kaldırarak öptü ve Allah doğru söyledi diyerek: *'Biz senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık. Şimdi sen ölürsün de onlar bakî kalır mı?'* âyetini okudu. Daha sonra dışarı çıkarak insanlara bir hutbe irat etti. Hutbesinde dedi ki: "Kim Muhammed'e tapıyorsa şüphesiz ki Muhammed vefat etmiştir. Ve kim Allah'a tapıyorsa şüphesiz ki Allah diridir, ölmez." Daha sonra şu âyeti okudu: *'Muhammed ancak bir peygamberdir. Kendisinden önce de birçok peygamberler geçmiştir. O, ölür veya öldürülürse tekrar geriye mi döneceksiniz?...'* (Âl-i İmran: 144) Sanki Müslümanlar, daha önce bu âyeti hiç okumamışlardı."

«Biz, sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deneriz.» Yani, ey insanlar! Sabır ve şükür eder misiniz; yoksa etmez misiniz diye yoksulluk, acı, zorluk, zenginlik, zevk ve sevinç gibi kötülük ve iyilikle yani mûsibet ve nimetlerle sizi deneyeceğiz. Bunlar birer mükellefiyet, yükümlülüktür. Yükümlülük şu yönlerden belâ olarak isimlendirilmiştir:

Birincisi: Yükümlülüklerin hepsi insana zor ve ağır gelir. Bu yönüyle belâ olmuştur.

İkincisi: Yükümlülükler bir takım imtihanlardan ibarettir.

Üçüncüsü: Allah, insanları şükretmeleri için bazan sevinilecek şeylerle dener; bazan da üzücü şeylerle imtihan eder ki bu üzücü şeylerle imtihan ile mihnet hâsıl olur. Mihnet yani insanın kendisiyle denendiği, imtihan edildiği her şey, belâdır. Bu, bakımdan mihnet, sabır gerektirir. Mihnet iki belânın en büyüğüdür.

Bu bakışla bakarak Hz. Ömer der ki: "Darlıkla imtihan edildik sabrettik. Bollukla da imtihan edildik ama şükretmedik." Bundan dolayı Emir–ü'l-Mü'minîn şöyle der: "Kim dünyada kendisine mal ve servet verilir de onunla kendisine tuzak hazırlandığını bilmezse o kimse aldanmıştır."

«Sonunda ancak Bize döndürüleceksiniz.» Tek başınıza ve müşterek olarak başkasına değil, sadece Bize döndürüleceksiniz. Başkasına değil. Böylece iyilik ve kötülük olarak yaptığınız şeylerden dolayı sizlere karşılığını ve-

receğiz.

Bu âyet, hem bir vaad, hem de bir vaîd yani, tehdittir. Ayrıca bunda, dünya hayatından maksadın bu dünyanın bir imtihan yeri, sevap ve cezaya hedef olduğuna işaret vardır.

Bil ki, iyilik ve kötülüğün karşılığını vermeye yükümlülük yurdu denilen dünya âlemi yetmez. Bu bakımdan, ikinci bir âlem gereklidir. Bu âleme ise ancak ölümle ve yeniden dirilişle varılır. Bunun için de her insanın ölmesi, sonra da dirilmesi mutlaka şarttır.

وَإِذَا رَآكَ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوٓا۟ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا ٱلَّذِى يَذْكُرُ ءَالِهَتَكُمْ ۖ
وَهُم بِذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ ٱلْإِنسَٰنُ
مِنْ عَجَلٍ ۚ سَأُو۟رِيكُمْ ءَايَٰتِى فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ
مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَن وُجُوهِهِمُ ٱلنَّارَ وَلَا عَن ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ
يُنصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ
رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن
قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا۟ مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ

﴿٤١﴾ قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَٰنِ ۗ بَلْ هُمْ
عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا ۚ
لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾

36. İnkârcılar seni gördükleri zaman: "Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?" diyerek seni hep alaya alırlar. Halbuki onlar, Rahman'ın zikrini inkâr edenlerin ta kendileridir.

37. İnsan aceleci olarak yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim, bunu Benden acele istemeyin.

38. "Eğer doğru iseniz, bu tehdit ne zaman?" diyorlar.

39. İnkâr edenler ne yüzlerinden, ne de sırtlarından ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamanı bir bilselerdi!

40. Aksine o, kendilerine ansızın gelir ki, onları şaşırtır. Artık onu ne geri çevirebilirler ne de kendilerine mühlet verilir.

41. Andolsun senden önceki peygamberle de alay edildi. Ama alay edenleri, kendisiyle alaya aldıkları şey kuşatıverdi.

42. De ki: "Sizi gece ve gündüz Rahman'dan kim koruyabilir?" Buna rağmen onlar, Rablerinin zikrinden yüz çevirirler.

43. Yoksa kendilerini Bize karşı koruyacak tanrıları mı var? Onlar, kendilerine bile yardım edemezler. Katımızdan da dostluk görmezler.

36. «İnkârcılar» yani, müşrikler **«seni gördükleri zaman: 'Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?' diyerek seni hep alaya alırlar.»** Putlarınızın mabut olmasını iptal eden ve onlara ibadeti çirkin kılan bir kötülükle putlarınızı diline dolayan bu mudur? diyorlar.

«Halbuki onlar Rahman'ın zikrini inkâr edenlerin ta kendileridir.»

Yani, Peygamber aleyhisselâmın ne bir zarar ne de bir yararda bulunamayan putlarını kötülemesini, kötülükle anmasını kınıyorlar. Halbuki onlar, kendilerine nimet veren ve ihsanda bulunan Rahmanı; vahdâniyyet gibi kendisiyle, anılması vacib olan şeylerle anmalarını inkâr ediyorlar. Bu sebeple kendileri kınanmaya ve inkâr edilmeye daha lâyıktırlar.

37. «İnsan aceleci olarak yaratılmıştır.» *"Acele,"* bir şeyi vaktinden önce istemektir. Öyle ki, "acele, şeytandandır" denmiştir. Aşırı acele etmesinden ve sabırsızlığından dolayı insan, sanki aceleden yaratılmıştır, demektir. Nitekim bir insanın yaratılıştan güzel ahlâka sahip olduğunu ifade etmek için "hulika mine'l-kerem" denir. İnsanın aceleci olmasının işaretlerinden biri de küfre hızla gitmesi ve ilâhî tehdidin âcilen gelmesini istemesidir.

Nadr b. Hâris şöyle demişti: *"Ey Allah'ım! Eğer bu senin tarafından gelmiş hak bir kitapsa, hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize daha acıklı bir azap gönder."* (Enfal: 32)

İbni Abbas'a göre burada insandan murat Hz. Âdem'dir ki, kendisine üfürülen ruh göğsüne gelince aşağı tarafına varmaksızın hemen kalkmak istemişti.

Ey acele edenler **«size âyetlerimi göstereceğim,»** artık onları getirmem hususunda **«bunu Benden acele istemeyin.»** Yani sevdiğime ve peygamberime alay ve düşmanlık yoluyla cehaletiniz ve sapıklığınızdan dolayı eza etmekle, azap talep etmekte acele ediyorsunuz. Kim Benim bir dostuma düşmanlık ederse Benimle harbetmiş, böylece azabı istemekte acele etmiştir.

Aşağıdaki beyitlerde şöyle denilmiştir:

İstediğin bir şey için acele etme
Çünki acele eden kimsenin istediğine ulaşması pek nadirdir.
İşinde teenni eden kişi her çeşit gayesine erişir.
Acele eden kişi ise ayağının kaymasından uzak kalmaz.

Bir bedevî şöyle der: "Siz siz olun asla acele etmeyin! Çünkü Araplar buna 'pişmanlıkların anası' adını vermişlerdir. Bu sebeple dinî işlerde ve manevî arzularda yavaş olmak, acele etmemek lâzımdır."

38. «'Eğer» bize geleceği konusundaki tehdidinizde **«doğru iseniz, bu tehdit»**, azab ve kıyamet **«ne zaman?'»** ise bize çok acele gelsin **«diyorlar.»**

Buradaki hitap, peygambere ve tehdidin gelişini haber veren âyetleri okuyan mü'minleredir. Onlar bunu alay için söylüyorlar.

39. Yüce Allah cevaben onlara buyurdu ki: **«İnkâr edenler ne yüzlerinden, ne de sırtlarından ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamanı bir bilselerdi!»** Yani, *"bu tehdit ne zaman?"* sözüyle acele ettikleri vakti, bir bilselerdi ki, o da ateşin kendilerini her taraftan saracağı vakittir. Öyle ki onu savmaya güç yetiremezler, acele ettikleri şeyi engelleyecek bir yardımcı da bulamazlar.

40. «Aksine o» kıyamet, **«kendilerine ansızın gelir ki, onları şaşırtır.»** Cenabı Allah ölüm ve kıyametin vaktini bildirmemiştir. Zira bunların vakti gizlendiği için insan daha tedbirli, daha titiz ve âhirete hazırlıklı olmaya daha yakın olur. **«Artık onu ne geri çevirebilirler,»** o'ndan murat ya azaptır, ya ateştir, ya da kıyamettir **«ne de kendilerine mühlet verilir.»** Yani, göz açıp kapayacak kadar bir zaman da olsa dinlenmeleri için, kendilerine mühlet verilmez. Veya mazerette bulunmaları için bırakılmazlar, ya da ne kendilerine bakılır, ne de yalvarışlarına bakılır.

41. «Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi.» Bunda müşriklerin istihzalarından dolayı Allah'ın Rasûlü için teselli vardır. Yani, Allah'a yemin olsun ki, senin kavminin seninle alay ettikleri gibi, senden önce geçen birçok büyük peygamberle de alay edilmişti. Onlarsa buna sabrettiler. **«Ama alay edenleri, kendisiyle alaya aldıkları şey kuşatıverdi.»** Yani, alaylarını müteakip acele ettikleri azap, kendilerini kuşatıverdi. Bu, peygamberleriyle alay edenleri, o alaya aldıkları şeyin kuşattığı gibi, müşrikleri de kuşatacağı konusunda, peygamberimiz için bu bir vaaddir.

42. Ey Muhammed! Alay edenlere kınama yoluyla **«de ki: 'Sizi gece ve gündüz Rahman'dan»** yani, gece yahut gündüz, gelmesini hakettikleri Allah'ın azabından şayet Allah size azab etmek isterse **«kim koruyabilir?'»** Kim himaye edebilir? Yani O'ndan başka, azabından kimse sizi koruyamaz. **«Buna rağmen onlar, Rablerinin zikrinden yüz çevirirler.»** Allah'tan korkmak ve kendilerine verdiği güven ve rahatlık gibi içinde bulundukları nimetleri saymak şöyle dursun Allah'ı anmayı bile akıllarına getirmezler. Ki onlara bu tür soru sorulsun. Bunun anlamı, onları bırak böyle bir soru sorma, çünkü bunlar, Allah'ın zikrinden yüz çevirmiş olmaları sebebiyle böyle bir soruya ehil olacak kişiler değildir, demektir.

43. «Yoksa kendilerini Bize karşı koruyacak tanrılar mı var?» Yani, onlar için kendilerini azaptan koruyacak, bir takım ilâhlar var da bunlara mı güveniyorlar? Hayır, öyle bir şeyleri yoktur. **«Onlar, kendilerine bile yardım edemezler. Katımızdan da dostluk görmezler.»** Yani, onların kendilerine yardım etmeye güçleri yoktur. Tarafımızdan herhangi bir yardımla da korunmazlar. Ayrıca dostlarımızda bulunan sekinet (iç huzuru), rahat, rahmet ve kolaylık gibi güzel vasıflardan hiçbiri de kendilerinde yoktur. Böyle olunca başkalarına yardımda bulunmaları nasıl düşünülebilir?

*"Katımızdan da dostluk görmezler"*in manası İbni Abbas'a göre: "Ne de Bizden korunabilirler" demektir.

بَلْ

مَتَّعْنَا هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۗ أَفَلَا يَرَوْنَ
أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾
قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ ۚ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا
يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ
يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ
الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ
خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

44. Doğrusu Biz, hem bunları hem de atalarını bolluk içinde yaşattık. Nihayet kendilerine ömür uzun geldi. Oysa onlar, Bizim yerküreye gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Buna rağmen üstün gelen onlar mı?

45. De ki: "Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum." Ama sağırlar, uyarıldıkları zaman çağrıyı işitmezler.

46. Andolsun, onlara Rabbinin azabından bir esinti dokunsa: "Eyvah bize, biz gerçekten zalimlermişiz," derler.

47. Biz kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Hiçbir kimse, zulme uğratılmaz. Bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa onu getiririz. Hesap gören olarak Biz yeteriz.

44. «Doğrusu Biz, hem bunları hem de atalarını bolluk içinde yaşattık.» Yani, refah ve bolluk içinde yaşadılar. **«Nihayet kendilerine ömür uzun geldi.»** Buna aldandılar. Bu refah ve bolluk içinde hayatlarının sürüp gideceğini, bir yenilgi görmeyeceklerini zannettiler.

«Oysa onlar, Bizim yerküreye gelip onu uçlarından» kâfirlerin yaşadığı topraklara Müslümanlara o toprakları istilâ ettirmek suretiyle **«eksilttiğimizi görmüyorlar mı?»** [6] Görmek için bakmıyorlar mı? Onlar Bizim azabımızdan kurtulabileceklerini nasıl düşünüyorlar? Bu, Allah'ın, kâfirlerin yurtlarını Müslümanların eliyle harap ederek dar'ul-İslâm'a ilâve etmesinin bir temsili ve tasviridir.

«Buna rağmen» Allah'ın Rasûlüne ve mü'minlere **«üstün gelen onlar mı?»** Geçen şeylerin zuhurundan ve onları gördükten sonra galip olmaları zannedilir mi? Yani, galip olan Allah'tır; mağlup olan da şüphesiz ki onlardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: *"...Ve şüphesiz Bizim askerlerimiz, galip geleceklerin ta kendileridir."* (Saffat: 173) Yani, mağlupmuş gibi görünseler de..., demektir. Çünkü, galibiyet Allah'ındır. Görmez misin ki Yüce Allah, Müslümanları müşrik Arapların tümüne galip getirmiş, doğu ve batı ülkelerini fethetmişler, Kisraların imparatorluklarını parçalamışlar, hazinelerini ele geçirmişler, dünyaya hakim olmuşlardır. Bazı vakitlerde yenilmeleri şeklinde görülen şeylerse mihnet ve güzel bir imtihandır. Bu sebeple Müslümana, Al-

6- Bu âyet için ayrıca Ra'd: 41. âyetin tefsirine ve 11 nolu dipnotuna bakınız. (Naşir).

lah'ın vaadine güvenmesi, bundan emin olması ve cihad için zaafa düşmemesi gerekir. Çünkü himmet ve gayretle dağlar yerinden oynar.

45. «De ki: 'Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum'» Yani, benim işim ancak Kur'an'dan bana vahy edilenle, acele ettiğiniz şeyden sizi korkutmaktır. **«Ama sağırlar, uyarıldıkları zaman»** imana **«çağrıyı işitmezler.»** Bunlar duyu organları sağlam olduğu halde sağırlara benzetilmiştir. Çünkü Allah'ın âyetlerinden bir uyarı duydukları zaman, kulakları hıfz etmez. Böylece uyarıyı duymanın bir faydası olmayacağı için bunların durumu, işitme duygularını kaybetmiş, konuşulanları duymayan kimselerin hali gibidir. Âyette onların sağır oldukları belirtildikten sonra bir de, uyarı olsun, müjde olsun, sözü işitmeyeceklerinin ifade edilmesi, onların sağırlıklarının son derece şiddetli olduğunu bildirmek içindir.

46. «Andolsun, onlara Rabbinin azabından bir esinti dokunsa:» yani, vallahi, kendilerine Allah'ın uyarmış olduğu azabından, en basit bir şey gelse dehşet ve hayretlerinden **«'Eyvah bize, biz gerçekten zalimlermişiz', derler.»** Yani, kendilerinin helâk olmaları için duâ ederler. Sağırmış gibi oldukları ve dinlemekten yüz çevirdikleri zamanki davranışlarını itiraf ederler.

Bunda gaflet ve şekavet ehlinin kendilerine Allah'ın azabının eserlerinden bir eser dokunmadıkça uyanmayacaklarına dair bir işaret vardır. Çünkü insanlar, uykudadırlar; öldükleri zaman uyanırlar. Bundan dolayı suçlarını itiraf ettiler ve zalim olmalarına sebep olan şeyden dolayı kendilerinin mahvu perişan olduklarını bildirir feryada başladılar. Çünkü -ister kendine olsun, ister başkasına- zulüm, ceza ve azap getirir, nimetleri yok eder. Bu sebeple mü'min, azap ve ceza gerektiren şeylerden kaçınmalı, necat ve rahmet kapısına gelmelidir. Bu da ancak nefisle mücahede etmek, hevaya galip olmak ve tâat ve takva yolunu seçmekle elde edilir.

47. «Biz kıyamet günü için» yani, kıyamet gününü ceza ve mükâfât vermek için **«adalet terazileri kurarız.»** Yani, amel dosyalarını tartan âdil teraziler koyar ve getiririz. *"Terazi"* kelimesinin bazı âyetlerde tekil olarak geçmesi, muhasebeye yani hesaba çekmeye itibar edilmesinden; bazı yerlerde de *"teraziler"* şeklinde çoğul olarak geçmesi de kendisine hesap sorulanlara itibar edilmesindendir.

«Hiçbir kimse,» en basit haklarından bile, herhangi birinde **«zulme uğratılmaz.»** Aksine, –iyi olsun, kötü olsun– her hak sahibinin hakkı tam olarak

verilir. Ameli **«bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa»** yani, son derece az ve küçük bir şey de olsa **«onu»** o ameli **«getiririz. Hesap gören olarak Biz yeteriz.»** Çünkü, bilgimiz ve adaletimiz dışında kalan bir şey yoktur.

İbni Abbas'a göre *"Hesap gören"* kelimesi, bilenler ve koruyanlar anlamında yorumlanmıştır. Çünkü, bir kimse bir şeyi hesap ederse onu bilir ve korur. Bu ifadede, bir sakındırma vardır. Çünkü kendisinden hiçbir şey kaçmayan güçlü bir muhasipten korkulması gerekir.

Şiblî rüyada görüldü, kendisine: "Allah sana ne yaptı?" denildi. Manzum olarak şöyle cevap verdi:

Bizi hesaba çektiler son derece incelediler,
Sonra da affederek bağışladılar.

İmamı Gazalî der ki: "Mizan haktır. Şöyle ki; Yüce Allah amellerin sahifelerinde, Allah katındaki amellerin derecelerine göre bir tartı yaratır. Böylece kulların amellerinin miktarları kullar için bilinmiş ceza ya da sevabın katlanmasında ilâhî adalet görülmüş olur."

Rivayet edildi ki, Hz. Davud (a.s.) Rabbinden teraziyi kendisine göstermesini istedi. Cenabı Allah ona her kefeyi doğuyla batı arası gibi gösterdi. Bu durum karşısında Hz. Davud (a.s.) bayıldı. Ayıldığı zaman dedi ki: "Allah'ım! Bunun kefesini iyiliklerle doldurmaya kimin gücü yeter?" Cenabı Hak da: "Ey Davud! Ben bir kulumdan razı olduğum zaman kefesini bir hurmayla doldururum," buyurdu. Hadisi şerifte de: *"İki kelime vardır ki dile pek hafiftir, mizanda çok ağır, Allah katında da çok sevgilidir: 'Subhânellâhi vebi hamdihi subhânellâhil azîm'"* buyrulmuştur. [7]

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ

وَهَٰرُونَ ٱلْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ ٱلَّذِينَ

7- Bu hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Hadis Sahih-i Buharî'nin son hadisidir. Bkz. *El-Fethu'l-Kebîr*, 2/332.

يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُم مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾

وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَاهُ أَفَأَنتُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴿٥٠﴾

48. Andolsun Biz, Musa'ya ve Hârun'a Furkan'ı ve (onunla birlikte) takva sahipleri için bir ışık ve öğüt verdik.

49. O takva sahipleri görmeden Rablerinden korkarlar. Kıyametten de titrerler.

50. İşte bu da Bizim indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz?

48. «Andolsun Biz, Musa'ya ve Hârun'a Furkan'ı ve (onunla birlikte) takva sahipleri için bir ışık ve öğüt verdik.» Yani, vallahi Biz, ikisine öyle bir kitap verdik ki, bu kitap hakla batılı birbirinden ayıran bir furkan, şaşkınlık ve cehalet karanlıkları içinde kendisiyle aydınlanılan bir ziya ve insanların öğüt ve ibret aldığı bir zikir olma özelliğini kendisinde toplamış bulunmaktadır. Bu özelliklerin hepsinden maksat birdir. O da Tevrat'tır. Takva sahiplerinin özellikle belirtilmesi de Tevrat'ın nurlarıyla aydınlananların, onların ve manevî zenginliklerinden istifade edenlerin onlar olmasından dolayıdır.

49. «O takva sahipleri görmeden Rablerinden» yani, O'nu görmedikleri halde azabından **«korkarlar.»** Bu ifadede azaptan uyarıldıkları şeyi görmedikçe, uyarı yoluyla etkilenmediklerinden dolayı kâfirlere kinaye yollu ve kapalı bir kınama vardır. **«Kıyametten de titrerler.»** Âyette kıyamet, *"sâat"* kelimesiyle gelmiştir. Sâat, kıyametin vaktinin ismidir. Hesabının süratinden dolayı bu isim verilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de: *"...O, hesap görenlerin en süratlisidir"* (En'am: 62) buyurulur. Ve yine Allah Teâlâ: *"...Onlar va'd olundukları azabı görecekleri gün sanki günün bir saatinden başka dünyada durmamışa döneceklerdir"* (Ahkâf: 35) buyurmuştur ki birincisi kıyamet, ikincisi de zamandan az bir vakittir.

50. «İşte bu da» yani, Kur'an-ı Kerim de **«Bizim»** Muhammed'e **«indirdiğimiz mübarek»** yani hayır ve yararı çok, kendisiyle berekete ulaşılan

mübarek **«bir öğüttür.»** Öğüt almak isteyen ondan öğüt alır. **«Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz?»** Bu, onların inkârı için bir inkârdır ki, kendilerine sanki şöyle denilmiştir: Kur'an'ın durumunun Tevrat'ın durumu gibi olduğunu bildikten sonra, onun tarafımızdan indirilmiş oluşunu mu inkâr ediyorsunuz?

Bir hadis-i şerifte: *"İçinde Kur'an'dan bir şey olmayan kimse harab olmuş eve benzer"* [8] buyrulmuştur. Başka bir hadis-i şerifte: *"Evlerinizi mezarlık yapmayınız"* [9] buyrulmuştur. Yani, evlerinizi Kur'an okumaktan boş bırakmayın. Çünkü içinde Kur'an okunmayan her ev, Kur'an okumanın ve ibadette bulunmanın olmayışından dolayı mezarlıklara benzer demektir. Allah Teâlâ'dan Kur'an'ı, kalplerimizin baharı, gam ve kederlerimizden kurtulmamıza vesile kılmasını dileriz.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَآ إِبْرَٰهِيمَ رُشْدَهُۥ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾
إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِىٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ
﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا لَهَا عَٰبِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ
أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا بِٱلْحَقِّ
أَمْ أَنتَ مِنَ ٱللَّٰعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ ٱلَّذِى فَطَرَهُنَّ وَأَنَا۠ عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٦﴾

8- Hadisi 2914 numarasıyla Tirmizi rivayet etmiştir. Ahmet b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiş, Hakim de *Müstedrek*'te, 1/554 de rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*: 8/508.

9- Hadisi Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Devamı: *"Şeytan, içinde Bakara Sûresi okunan evden kaçar." Camiu'l-Usûl* 8/473.

51. Andolsun Biz, İbrahim'e önceden doğru yolu bulma yeteneğini vermiştik. Biz onu biliyorduk.

52. Babasına ve kavmine: "Sizin şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de nedir?" demişti.

53. Onlar: "Biz babalarımızı bunlara tapar bulduk," dediler.

54. O da: "Andolsun, siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz," dedi.

55. Onlar: "Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa şaka mı ediyorsun?" dediler.

56. İbrahim: "Hayır, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir. Ben de buna şahitlerdenim" dedi.

51. «Andolsun Biz, İbrahim'e daha önceden» yani, Hz. Musa ve Hz. Harun'a Tevrat'ı vermeden önce **«doğru yolu bulma yeteneğini vermiştik.»** Yani, yüce şanımızın gereği olarak Biz, Hz. İbrahim Halil (a.s.)'e ve benzeri büyük peygamberlere lâyık olan, doğru yolu bulma yeteneği, rüşdü, vermiştik. **«Biz onu biliyorduk.»** Yani, verdiğimiz rüşde ve peygamberliğe kendisinin ehil olduğunu bilenlerdendik.

52. «Babasına ve kavmine: 'Sizin şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de nedir?' demişti.» Yani, hizmetçileri gibi önemle itaat ettiğiniz bu heykeller nedir? demektir. Bu soru, bilmemezlikten gelerek sorulan bir sualdir. Yoksa Hz. İbrahim bunun aslının bir taş ya da bir ağaç olduğunu ve kavminin bunları mabut edindiklerini bilmektedir.

Rivayete göre Hz. Ali (r.a.), satranç oynayan bir gruba uğradı. Onlara bu heykeller nedir? dedi. Hz. Ali'nin bu sözünde satranç oynamayı çirkin göstermek vardır. Çünkü Hz. Ali, Hz. İbrahim (a.s.)'in heykelleri isimlendirdiği kelimeyle satranç taşlarına ad vermiş, böylece bu oyuna önem vermenin, bundan ayrılmamanın putlara tapmak konusuna önem vermek gibi bir şey olacağına işaret etmiştir.

Tavla ve satranç oynamak mekruhtur. Bunlar oyun ve eğlencedir. Eğer bunda kumar varsa, oynamak nas ile haramdır. Eğer kumar yoksa bu bir abesle iştigaldir. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: *"Üç oyun dışında mü'minin*

her oyunu batıldır. Bunlar: Atını yetiştirmesi, ok atması, ve eşiyle oynamasıdır." [10] Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Kim satranç ve tavla oynarsa, o kimse elini domuz kanına batırmış gibidir."* [11]

53. Hz. İbrahim (a.s.), yukardaki sözüyle, sizleri bunlara ibadet etmeye yönelten şey nedir? demek istemişti. **«Onlar: 'Biz babalarımızı bunlara tapar bulduk,'»** Biz de onlara uyarak bunlara ibadet ediyoruz, **«dediler.»** Bu cevap, delil getirmekten âciz olan kimsenin cevabıdır.

54. «O da: 'Andolsun, siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz' dedi.» Yani, Allah'a yemin ederim ki, ey taklitçiler! Hem siz, hem de bu batıl yolu size gösteren atalarınız büyük bir sapıklık ve herkes için apaçık bir hata içindesiniz. Çünkü dayanacak herhangi bir deliliniz yoktur. Kabul edenler ne kadar çok olsa da batıl, asla hak olmaz.

Bunda taklidin yani, başkasının dediğini körükörüne yapmanın, Allah'ın kendilerine isabetli görüş verdiği kimseler müstesna olmak üzere hevâ ve dünyaya tapmakta insanların çoğuna galip geldiğine işaret vardır.

55. «Onlar: 'Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa» sen bize karşı **«şaka mı ediyorsun?'»** Söylediğini, ciddi olarak mı, yoksa oyun ve şaka olarak mı söylüyorsun? **«dediler.»** Kendilerinin çoğunlukta güç ve heybetlerinin de zirvede olmasıyla birlikte, Hz. İbrahim (a.s.)'in eski dinlerini, şaka ve oyun olarak inkâr ettiğini zannettiler.

Bunda, doğru iman sahibi ve takva ehlinin, dünyayı oyuncak ve dünya ehlini de onunla oynayanlar olarak gördüklerini bildiren ince bir işaret vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...Rasûlüm, sen "Allah" de, sonra bırak onları daldıkları batakta oynasınlar."* (En'am: 91) Bunun gibi dünya ehli, din ehlini oyuncular, dini de oyun ve eğlence olarak görürler.

56. «İbrahim: 'Hayır, sizin Rabbiniz yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir.» Onları başlangıç olarak, geçmiş bir örnek olmaksızın O yaratmıştır. Yaratılmış olan şeylere nasıl tapıyorsunuz? **«Ben de buna»** yani, hiçbir

---

10- Hadisi Ebu Davud ve Tirmizî şu lafızla rivayet etmişlerdir: *"Her oyun batıldır. Üç şey dışında hiçbir eğlence övülmemiştir..."* Bkz. *Camiu'l-Usûl* 5/42.

11- Hadisi Müslim ve Ebu Davud şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Kim tavla oynarsa, o kimse elini domuz etine ve kanına batırmış gibidir."* Hadiste satrançtan söz edilmemiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*: 10/752.

kimsenin değil, ancak Rabbinizin göklerin ve yerin Rabbi olduğu, konusunda söylediğim söze «**şahitlerdenim**'» yani, gerçek olarak bilenlerdenim. İddialarında şaka yapanlardan değil, aksine ifadesiyle dava kesinleşen şahit gibi davalarının aleyhine kesin deliller getirenlerdenim «**dedi.**»

وَتَٱللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَٰمَكُم بَعْدَ أَن تُوَلُّوا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾
فَجَعَلَهُمْ جُذَٰذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ
﴿٥٨﴾ قَالُوا۟ مَن فَعَلَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَآ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا۟
سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُۥٓ إِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا۟ فَأْتُوا۟ بِهِۦ
عَلَىٰٓ أَعْيُنِ ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوٓا۟ ءَأَنتَ فَعَلْتَ هَٰذَا
بِـَٔالِهَتِنَا يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ
إِن كَانُوا۟ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾

57. "Allah'a yemin ederim ki, siz dönüp gittikten sonra putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım" (dedi.)

58. Sonunda onları paramparça etti. Ancak kendisine müracaat etmeleri için onların büyüğüne dokunmadı.

59. "Bunu, bizim ilâhlarımıza kim yaptı? Şüphesiz o zalimlerdendir" dediler.

60. "Onları diline dolayan bir genç duymuştuk, kendisine İbrahim denilirmiş," dediler.

61. " O halde, onu, insanların gözleri önüne getirin. Belki şahitlik ederler," dediler.

62. "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?" dediler.

63. "Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabilirlerse bir sorun!" dedi.

57. «'Allah'a yemin ederim ki, siz» onlara ibadetten bayramınıza **«dönüp gittikten sonra putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım'»** onları kırmak için çalışacağım **«(dedi.)»** Bunda, bu işi yapmanın zorluğunu ve bir takım hileler kullanmağa bağlı olduğunu bildirmek vardır. Bu da sözde genişlik kabilindendir. Çünkü Hz. İbrahim (a.s.)'in kavmi, putların şuurlu olduklarını ve kendilerine zarar verebileceklerini iddia ediyorlardı. Hz. ibrahim (a.s.), bu sözünü, onların iddialarına dayanarak söylemişti.

Âyetten maksat, putlarımızla ilgili olarak size tuzak kuracağım, demektir de denilmiştir. Çünkü Hz. İbrahim (a.s.) o işle, kavmini gam ve kedere düşürmüştür.

58. «Sonunda» kavmi gidince **«onları paramparça etti. Ancak kendisine müracaat etmeleri için onların büyüğüne dokunmadı.»** Putların büyüğünü kırmadı, olduğu gibi bıraktı. Baltayı boynuna astı. Putun büyüklüğü ise, ya tazim etmelerinden ya da yapılışından, veya her ikisinden ileri gelmektedir. Ona müracaat etmelerinden maksat da, onları kıranın kim olduğunu sormaları içindir. Çünkü mabudun şanından biri de, müşkillerin halledilmesi için kendisine müracaat edilmesidir. Böylece, Hz. İbrahim onları hafife almış ve kınamıştır.

"Kendisine müracaat etmeleri için" âyetindeki zamirden maksat Hz. İbrahim (a.s.) de olabilir. O takdirde, dinlerini inkâr etmek, ilâhlarına dil uzatmak ve onlara düşmanlıkta şöhret bulduğu için kendisine dönsünler, o da onlara: *"Hayır, onu, şu büyükleri yapmıştır"* sözüyle tartışmaya girerek onları yenilgiye uğratsın, kınasın.

59. Bayramlarından dönüp putlara yapılanları görünce: **«'Bunu, bizim ilâhlarımıza kim yaptı?»** Buradaki soru, inkâr ve kınamak içindir. Putları önlerinde olduğu halde, bunlara demeyip de bizim ilâhlarımıza demeleri de çirkinlikte mübalağa içindir.

Kendisini yok oluşa götürdüğü için **«şüphesiz o zalimlerdendir' dediler.»**

60. Onlardan bazıları, bunu bizim ilâhlarımıza kim yapmıştır, diyenlere cevap vererek: Başkalarından, «**'onları**» kötülükle «**diline dolayan**» ve ayıplayan «**bir genç duymuştuk.**» Belki onu, o yapmış olabilir. «**Kendisine İbrahim denilirmiş,'**» yani, bu isimle anılır «**dediler.**»

61. Soranlar ya da zalim Nemrut ve kavminin ileri gelenleri, kendi aralarında: «**'O halde, onu**» açıkça «**insanların gözleri önüne**», gözleriyle görebilecekleri şekilde «**getirin. Belki**» yani, onlardan bazıları, yaptığı işe ya da söylediği söze «**şahitlik ederler,'**» böylece onu delilsiz cezalandırmamış oluruz «**dediler.**»

62. Hz. ibrahim (a.s.)'i getirdiler. Onlardan bir kısmı, aleyhinde şahitlik yapınca, kendisini kınayarak: «**'Bunu**» yani, kırma işini «**ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?' dediler.**»

63. Hz. İbrahim kırmadığı putu göstererek: «**'Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır.**» Kendisi büyük olduğu halde, bu küçüklere kendisiyle beraber ibadet edilmesinden öfkelenmiştir. «**Eğer konuşabilirlerse**» onu kimin yaptığını haber vermeleri için kendilerine «**bir sorun!' dedi.**» Hadis-i Şerifte: *"İbrahim (a.s.), ancak üç yalan söylemiştir. İkisi Allah'ın zatı hakkında, üçüncüsü de "ben hastayım" sözüdür."* [12] buyurulmuştur. Üstü kapalı sözler, şeklen, yalana benzediği için bu kabil sözlere, yalan ismi verilmiştir. Yoksa açık yalan, büyük günahtır. Peygamberlerse bundan masumdurlar. *"Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır"* âyetinde ise, kötülüğü kendisinden uzaklaştırmaya gücü yetmeyen kimse onu başkasından nasıl uzaklaştırabilir? Böyle bir şey, nasıl ilâh olabilir? anlamında bir mesaj vardır.

Şeyh İzzüddin b. Abdüsselâm şöyle der: "Söz maksatlara vesiledir. Hem doğru söylemek ile hem de yalanla ulaşılan her güzel maksat için, doğru söylemeyi terk ederek yalan söylemek haramdır. Eğer ona yalnız yalan söylemekle erişilirse –eğer istenen şey mubahsa- bunda yalan söylemek mubah olur. Eğer elde edilmesi istenen şey vacip ise yalan söylemek vacib olur. Kaidesi budur."[13]

Denildi ki: "Babası İbrahim'e bizimle beraber bayramımıza çıksaydın,

12- Hadisi Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/605.

13- Misali: Mazlum bir kimse kendisini öldürmek isteyen zalim bir hakimden saklandığı zaman onun yerini ihbar etmek haram olur. Böyle bir durumda yalan söylemek vacib olur.

dinimizi beğenmiş olurdun," deyince İbrahim (a.s.) onlarla beraber çıktı. Giderken bir yerde kendisini yere atarak: "Ben hastayım," dedi. Yani, kalbim sizin küfrünüz sebebiyle hastadır demek istedi. Bayrama çıktıkları zaman hastalardan başka şehirde kimse bırakmazlardı. İbrahim (a.s.), putları kırmaya karar verince, bayramdan önce göğe bakarak: "Yarın hasta olacağımı görüyorum," dedi ve başı bezle sarılı olarak sabahladı. Kavmi bayram yerine çıktı. Ondan başka şehirde kimse kalmamıştı.

İşte Hz. İbrahim'in üç yalanının biri bu idi. Diğeri, putlarını kıranın büyük put olduğunu söylemesidir. İbrahim (a.s.)'in üç yalanından biri de zevcesi Sâre hakkındadır. Şöyle ki, karısıyla beraber Ürdün'e geldikleri zaman orada gaddar bir kral vardı. Sâre de insanların en güzeliydi. İbrahim (a.s.), ona dedi ki: "Bu gaddar kral, senin benim karım olduğunu bilirse, seni elimden alır, onun için krala İslâm'da kardeşim olduğunu kastederek, benim kardeşim olduğunu söyle. Çünkü yer yüzünde senden ve benden başka Müslüman olduğunu bilmiyorum." Kralın toprağına girdikleri zaman onun adamlarından biri Sâre'yi görünce krala dedi ki: "Senin memleketine öyle bir kadın geldi ki, senden başkasına yakışmaz." Bunun üzerine adam göndererek Sâre'yi getirtti. Bu arada İbrahim (a.s.), karısını Allah'ın koruması için namaza ve duâya başladı. Sâre, yanına girince kralın hoşuna gitti. Çok beğenmişti, ona elini uzattı, ama Yüce Allah, elini kurutuverdi. Sâre'ye: "Allah'a duâ et de elimi salıversin. Sana zarar vermeyeceğim," dedi. Sâre duâ etti, eli iyileşti. Fakat sözünde durmayıp elini yine Sâre'ye uzattı ve Allah Teâlâ yine elini kurutuverdi. Bu durum, birkaç kez takrarlandı. Sonunda Sâre'yi getiren adamı çağırarak: "Bunu al! Benim memleketimden çıkar," dedi ve Sâre'ye Hâcer'i hediye etti. Hâcer son derece güzel bir cariye idi. Bunu Sâre, İbrahim (a.s.)'e hediye etti. Hacer de ondan İsmail (a.s.)'i doğurdu.

فَرَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوٓا۟ إِنَّكُمْ
أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا۟ عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا
هَٰٓؤُلَآءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ

شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓا۟ ءَالِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ
فَـٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَـٰنَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَـٰمًا عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾
وَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَـٰهُمُ ٱلْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾

64. Bunun üzerine kendi vicdanlarına dönerek: "Doğrusu asıl haksız olan sizlersiniz," dediler.

65. Sonra yine eski inanç ve tartışmalarına dönerek: "Yemin olsun ki, bunların konuşamayacağını sen de bilirsin," (dediler.)

66. İbrahim: "O halde Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan şeylere (hâlâ) tapacak mısınız?" dedi.

67. "Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yuh olsun! Siz, aklınızı başınıza almayacak mısınız?"

68. "Eğer bir iş yapacaksanız onu yakın da ilâhlarınıza yardım edin", dediler.

69. Biz de: "Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol," dedik.

70. Onlar İbrahim'e bir tuzak kurmak istediler. Biz de asıl kendilerini hüsranın en beterine uğrattık.

64. «Bunun üzerine kendi vicdanlarına dönerek» yani, akıllarına dönerek, zararı kendisinden uzaklaştırmaya, kendilerini kıran kimseye zarar vermeye gücü yetmeyen şeylerin başkasının üzerinden zararı uzaklaştırmaya, ya da ona bir yarar sağlamaya güç yetirmesinin mümkün olmadığını, dolayısıyla, bunların tapılmaya lâyık olamayacaklarını kendi aralarında konuştular ve:

«'Doğrusu asıl haksız olan sizlersiniz.'» Onları kınan değil **«dediler.»**

65. «Sonra yine eski inanç ve tartışmalarına dönerek:» Yani, önceki konuşma ve tartışmalarıyla doğruyu bulduktan sonra yeniden eski durumlarına döndüler. Yüce Allah, İbrahim (a.s.)'in kavminin batıla dönüşünü, bir şeyin altının üstüne dönüşüne benzetti. Araplar, hasta iyileştikten sonra tekrar eski haline dönmesine de bu kelimeyi *"nekese"* kullanırlar. Neks, bir şeyi ters çevirmek, sonunu önüne döndürmek demektir.

Bu âyette aklın, her ne kadar iyiyi kötüyü bilecek ve Hakla batılı birbirinden ayıracak özellikte olsa da Allah'ın nurundan bir destek olmadıkça, kendisi için elverişli olanı seçmeye ve kötülükten kaçınmaya gücünün yetmeyeceğine, dolayısıyla şaşkına döneceğine işaret vardır. Nemrut'un kavminin burada anlatılan durumları gibi. Çünkü eski inançlarına dönerek hakkı bulmada başarılı olamadılar. Dolayısıyla hakkı bilmelerinin kendilerine bir faydası olmadı.

«'Yemin olsun ki, bunların konuşamayacağını sen de bilirsin' (dediler.)» Yani, biliyorsun ki, ey İbrahim! Konuşmak, bunların yapacağı iş değildir. Dolayısıyla onlardan sormamızı bizden nasıl istersin? dediler. Böylece bu sözle şaşkınlıklarını itiraf etmiş oldular.

66. «İbrahim:», onları kınamak kastıyla: **«'O halde»**, bunları bildiğiniz halde **«Allah'ı bırakıp da»** yani, O'na ibadeti terkederek **«size hiçbir fayda»**, kendilerine ibadet ettiğiniz takdirde bir yarar veremeyecek **«ve»** ibadet etmediğiniz takdirde de bir **«zarar veremeyecek olan şeylere (hâlâ) tapacak mısınız?' dedi.»**

67. «'Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yuh olsun!» Yani, Allah'tan başkalarına tapmanız ne kötü, ne çirkin bir şeydir, demektir. Hz. İbrahim'in, onların apaçık batılda ısrar etmelerine canı sıkılınca bu sözü söylemiştir. *"Üf"*, insanın canı sıkıldığı zaman söylenen ve "canım sıkılıyor" anlamında isim-fiildir. **«Siz aklınızı başınıza almayacak mısınız?'»** Çıldırdınız mı, yaptığınız şeyin çirkinliğini bilmiyor musunuz?

İbni Atâ şöyle der: "Allah Teâlâ kullarını kendisine çağırdı ve 'Allah'ı bırakıp da size hiçbir şeyle yarar ve zarar veremeyecek şeylere mi tapıyorsunuz? Hem size, hem de Allah'tan başka taptıklarınıza yuh olsun! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız' sözüyle onların alâkalarını kendisinin dışında olanlardan kesmiştir. Senin gibi âciz birisine nasıl itimat ediyorsun? Dönüş,

kendisine olan, zarar ve yarar kendi elinde bulunana itimad etmiyorsun."

Hamdûn el-Gassâr da şöyle der: "Yaratığın, yaratıktan yardım istemesi, hapiste olan birinin yine hapiste olan birinden yardım istemesi gibidir."

Büyüklerden biri de şöyle demiştir: "Senin Allah'tan başkasından istemen, O'ndan uzak olduğundandır. Çünkü sen kalbinle O'nunla beraber olsaydın, O'ndan başkasına herhangi bir yöneliş olmazdı. Allah'tan başka her şey bâtıla dalış ve eğlencedir. Böyle şeylere sarılmak yalandır. Bu sebeple her şeyi bir tarafa bırak ve Allah'a sarıl ki, O'nu, her sıkıntıda yardımcı ve imdada yetişici bulasın."

Rivayet edilir ki: "Habib Acemî'nin karısı, ısrarla kocası Habib Acemî'ye rızıklarının bollaşması için ücretle bir işte çalışmasını söyler. Habib Acemî, evinden çıkarak bir yerde geceye kadar ibadet eder. Yanında bir şey olmadığı halde evine döner. Karısı kendisine sorunca der ki: 'Değerli bir kimsenin işinde çalıştım ve ücret istemekten utandım.' Aradan üç gün geçince karısı Habib Acemî'ye: 'Artık ücretini iste ya da başka yerde çalış, yoksa beni boşa' der. Bunun üzerine Habib Acemî, evinden çıkar, yine akşama kadar Rabbine ibâdet eder. Evine döndüğü zaman yemek kokusu bulur. Karısını da sevinçli görür. Karısı der ki: 'İşinde çalıştığın kimse bize çok şeylerle birlikte bir kese altın gönderdi.' Bu durum karşısında Habib, ağlamaya başlar ve şöyle der: 'O kerîm olan Allah'tan gelmiştir.' Kadın bunu duyunca tevbe eder ve bir daha böyle bir şey yapmamaya da yemin eder."

Bu hikâyede birçok faydalar vardır:

Bunlardan biri, ücretle çalışmak meşru olsa da, ancak Habib, Allah'a ibadet ve taatı seçmiş, Allah da ona istediğini vermiştir. Nitekim Hadis-i Kudsî'de de şöyle buyurdu: *"Kimi, beni zikretmesi benden bir şey istemekten kendisini meşgul eder alıkoyarsa, ona isteyenlere verdiğimin en iyisini, en üstününü veririm."* (14)

Bunlardan biri de sabrın, bir müddet sonra olsa da selâmete iletici oluşudur. Bu sebeple sabretmek ve sabırsızlığı terketmek lâzımdır.

Onlardan biri de o kadın, durumu anlayarak hemen Allah'a tevbe etmiş,

14- Hadisi Tirmizî Sevâbü'l-Kur'ân bölümünde rivayet etmiştir. Dârimî de Fedailü'l-Kur'an'da rivayet etmiştir lafzı: *"Kimi Kur'an okuması ve beni zikretmesi, benden bir şey istemekten alıkoyarsa..."* şeklindedir.

kanaatı seçmiş, ibadet ve taata kendisini yöneltmiştir. Çünkü delil ve işareti gördükten sonra kim Allah'tan yüz çevirirse şüphesiz ki kendisine hiyanet ve ihanet etmiş olur. Görmez misin ki, İbrahim (a.s.)'in kavmi gerçekleri gördükleri halde küfürde ısrara, ağaçtan ve taştan yapılmış putlara ibadet etmeye döndüler. Bu sebeple de Allah, onları helâk etti.

68. Tartışmaktan âciz kaldıkları zaman cezaların en şiddetlisi olan ateşle yakmak için birleştiler. Birbirlerine: **«'Eğer bir iş yapacaksanız»**, parampar-ça olmuş ilâhlarınızın intikamını almak istiyorsanız **«onu yakın da»** intikamlarını almakla **«ilâhlarınıza yardım edin,' dediler.»** Kanıt karşısında yenilmiş, çaresiz insanların işleri böyledir. Ne zaman kesin kanıtlarla şüphesi yok edilir ve kendisi de mat olursa, düşmanca tavır almaktan başka yapacağı bir şey kalmaz.

Hz. İbrahim (a.s.)'i yakmaları konusundaki hikâye şöyle cereyan eder: Nemrut ve kavmi İbrahim (a.s.)'i yakmak için birleşince onu, bir eve hapsederler. Altmış arşın yüksekliğinde ağıla benzer çok geniş alana sahip bir duvar inşa ederler. Daha sonra orayı, odunla doldurdular. Öyle ki, hasta kişiler bile, odun satın alarak oraya konulmasını vasiyet ediyorlardı. Hasta kadınlar, Allah bana şifa verirse, İbrahim için bir çok odun toplayacağım, diyorlardı. Daha sonra, odunları yedi gün yaktılar. Ateş tutuşunca, hava öyle bir hale geldi ki, hararetin şiddetinden göğün en uzak tarafında uçan kuş yanardı.

Denir ki, ateşe yaklaşmaya güçleri yetmediğinden dolayı İbrahim'i ona nasıl atacaklarını bilmiyorlardı. Derken iblis, yaşlı bir marangoz şeklinde geldi ve onlara mancınık yaptı. Onu, bir dağ başına kurdular. Sonra İbrahim'i alarak bağlı olduğu halde mancınığın kefesine koydular. İbrahim'in ümidi, halktan tamamen kesilmişti. Sadece Allah'a yönelmiş ve kendisini O'na teslim etmişti. Öyle ki, Cibril (a.s.) İbrahim'e havada yetişti, kendisine: "Bir dileğin var mı?" dedi. İbrahim: "Sende bitecekse, bir dileğim yoktur," dedi. Cibril: "Öyleyse Rabbinden iste," dedi. O da: "Rabbimin halimi bilmesi bana yeter. İstemeye gerek yok," dedi. Böylece durumunu arzetmedi. Derken şu buyruğuyla Allah'ın yardımı İbrahim'e yetişti:

69. «Biz de: 'Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol,' dedik.» Ey ateş! hararetini serinliğe, serinliğini de esenliğe çevir, dedik. Ateşte bulunan hararet ve yakma özelliği hemen kayboldu. Sadece aydınlık ve parlaklığı kaldı.

İşte bu, eşi ve benzeri görülmemiş mûcizelerdendir. Çünkü, bunda âdetlere aykırı bir şey vardır. Eğer, *"alâ İbrahim'e"* demeseydi, ateş, bütün

yaratıklara devamlı soğutucu, soğuk ve üşütücü olarak kalacaktı. Eğer *"berden"* sözünden sonra, *"selâmen"* demeseydi, İbrahim, onun soğuğundan ölürdü.

Cebrâil, cennet ipeğinden bir gömlek getirerek ona giydirdi. İbrahim (a.s.) dedi ki: "Rabbinin, ateşin, dostlarıma zarar vermez, dediğini bilmez misin?" Daha sonra Nemrut, köşkünden bakarak İbrahim'e şöyle dedi: "Oradan çıkabilir misin?" İbrahim: "Evet." dedi. Nemrut: "Kalk ve çık," dedi. İbrahim kalktı, yürüyerek çıktı. Nemrut, İbrahim'i karşılayarak izzet ve ikrâmda bulundu ve kendisine: "Rabbinin sana yaptığı muamelede, kendisinde gördüğüm kudret ve izzetinden dolayı O'na 4000 sığır kurban keseceğim," dedi. İbrahim dedi ki: "Şu dininde kaldıkça Allah, senden kabul etmez."

Allah, İbrahim'i niçin ateşle imtihan etti? dersen, derim ki: Her Peygamber, zamanının halkına uygun mûcize getirmişti. O zamanın halkı ise büyük bir unsur olduğuna, zarar ve yarar verebileceklerine inanarak, ateşe, güneşe ve yıldızlara tapıyorlardı. Böylece Allah, onlara güneşin, yıldızların ve ateşin gerçeğini, bunların Yüce Allah'ın üstün kudreti gereğince bilinen tesirleri yapabildiklerini ve Allah'ın izni dışında hiçbir etki ve tesirlerinin olamayacağını, göstermiş oldu.

Şöyle de denmiştir: "Allah onu ateşle imtihan etti. Çünkü, her insan, tehlikeli şeylerden korkar. Nitekim Hz. Musâya: *'Korkma! Biz, onu eski haline çevireceğiz, denildi.'* (Tâhâ: 21) Böylece Allah Teâlâ, kendisinin izni olmadıkça, şiddetli yakıcı da görülse, ona, ateşin hiçbir şeye zarar veremeyeceğini, göstermiş oldu. Bunun içindir ki yakıcı olan ateşi serin, selâmet ve üstün bir mûcize kılmasıyla, birbirine zıt olan şeyleri bir arada bulundurduğunu göstermiştir."

70. «**Onlar İbrahim'e**» zarar vermek için büyük «**bir tuzak kurmak istediler. Biz de asıl kendilerini hüsranın en beterine uğrattık.**»**Her hüs**randan daha beter bir hüsrana soktuk. Şöyle ki, Hakkın nurunu söndürme hususundaki gayretleri, İbrahim'in hak, düşmanlarının da batıl üzerinde olduğuna, İbrahim (a.s.)'in derecesinin yükselmesine, ötekilerinse en şiddetli azabı hak ettiklerine kesin bir delil olarak dönüverdi.

وَنَجَّيْنَاهُ

وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ
إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ
أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ
وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا آتَيْنَاهُ
حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ
إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا
إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾

71. Onu ve Lût'u kurtarıp, âlemlere bereketli kıldığımız bir yere getirdik.

72. O'na İshak'ı bağışladık. Buna ilâve olarak Yakub'u da ihsan ettik. Her birini sâlih kişiler kıldık.

73. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık. Kendilerine iyi işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar, yalnız Bize ibadet ediyorlardı.

74. Lût'a da hüküm ve ilim verdik. Kendisini, çirkin işler yapan kentten de kurtardık. Gerçekten onlar, yoldan çıkan kötü bir kavimdi.

75. Biz Lût'u rahmetimize kattık. Şüphesiz ki o, sâlihlerdendir.

71. «Onu» yani, İbrahim'i yanmaktan ve Nemrud'un şerrinden **«ve Lût'u kurtarıp»** da muhâcir olarak **«âlemlere bereketli kıldığımız bir yere»** yani, Irak'tan Şam'a **«getirdik.»** Lût, İbrahim (a.s.)'in Hârân isimli kardeşinin oğludur.

Hz. İbrahim'le Nemrud'un olayı, Irak topraklarından Babil hududunda "Kûsâ" denilen yerde meydana gelmişti. Allah, Hz. İbrahim'i, o yerden kurtararak bereketli Şam toprağına çıkardı. Daha önce de Lût (a.s.), peygamber İbrahim (a.s.)'e iman etmişti. Lût'un babası Hârân ile İbrahim (a.s.), iki kardeşti. İbrahim (a.s.)'in amcasının kızı olan Sâre de yine önceden iman etmişti. İbrahim (a.s.), yanında Lût ve Sâre olduğu halde dinini yaşayabilmek ve güven içinde Rabbine ibadet etmek maksadıyla Kûsâ'dan hareket etti. Gayesi Rabbinin rızasını kazanmaktı. Harran'a vardı. Orada Allah'ın dilediği kadar kaldı. Daha sonra oradan da ayrılarak Filistin'e ulaştı. Bir süre sonra ordan da ayrılarak Mısır'a geldi. Daha sonra ordan da çıkarak Şam'a döndü. Lût ise, "Mü'tefike" denilen yere gitti. Allah Teâlâ, onu, oranın halkına peygamber olarak gönderdi.

Allah'ın Rasûlünden şöyle rivayet edilir: *"Bir hicretten (göçten) sonra, bir hicret daha görülecektir. Yer yüzünün en iyi insanları, İbrahim (a.s.)'in hicret ettiği yere hicret edenlerdir."* [15] Hadisi Şeriften maksat, insanları, orada ikamet etmeleri için teşvik etmektir. Yine bir hadiste: *"Şam, Allah'ın beldeleri arasında en iyisidir. Oraya kullarından en iyilerini getirir."* [16] buyrulmuştur.

72. «O'na» yani, İbrahim'e, belirtilen bereketli yere geldikten sonra Sâre'den oğlu **«İshak'ı bağışladık.»** Ayrıca **«buna ilâve olarak»** yani, oğlunun oğlu olarak **«Yakub'u da ihsan ettik.»** *"Buna ilâve olarak"* diye belirtilmesinin sebebi, istediğinden fazla olarak verildiği içindir. **«Her birini»** yani, bu dört kişiden her birini, din ve dünyada, iyi şeyler için başarılı kılmak sûretiyle **«Sâlih kişiler kıldık.»** Onlar da böylece kâmil kimseler oldular.

73. «Onları,» kendilerine olan **«emrimiz»** ve kendilerini peygamber olarak gönderişimiz **«uyarınca»** milletlerine hakkı ve **«doğru yolu göste-**

15- Hadisi Ebu Davud, *Cihad* kitabının *"Sükne'ş-Şam"* babında rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/349.

16- Hadisi Ebu Davud şu lafızla rivayet etmiştir: *"Şam'da ikamet edin. Çünkü orası Allah'ın en seçkin yeridir. Oraya kullarından seçkin olanları getirir."* Bu, uzun bir hadisden bir parçadır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/350.

ren», din işlerinde, kendilerine uyulan **«önderler yaptık.»** Yine **«kendilerine»** milletlerini hayra teşvik etmeleri, böylece yaptıkları işi ilimle birleştirmek sûretiyle olgunluklarının tamamlanması için **«iyi işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar,»** başkasına değil **«yalnız Bize ibadet ediyorlardı.»** Hatırlarına, Bize ibadet etmekten başka bir şey gelmiyordu.

İbâdet, alçakgönüllülüğün son noktasıdır. Yüce Allah, ihlâslı kimselere âyette açıkça, diğerlerine de işaretle tenbihte bulunmuştur:

Birincisi, yani ihlâslı kimseler mutlak kuldur. İkincisi ise, hevâsının ve dünyasının kuludur. Hadis-i Şerifte: *"Dirhemin kulu helâk oldu. Dinarın kulu helâk oldu."*[17] buyrulmuştur.

Muâz bin Yahya da şöyle der: "İnsanlar üç sınıftır:

Birincisi: Kendisini âhireti, dünyada geçimlik kazanmasından meşgul ettiği, alıkoyduğu kişidir.

İkincisi: Kendisini geçimliğinin âhiretinden meşgul ettiği alıkoyduğu kişidir.

Üçüncüsü: Her ikisiyle de meşgul olan kişidir. Birincisi âbidlerin; ikincisi helâk olanların, üçüncüsü kendilerini tehlikeye atanların derecesidir ki, bu kendilerini tehlikeye atanlar, ya kurtulurlar, ya da şaki ve pişman olurlar.

74. «Lût'a da hüküm ve ilim», hakiki hikmet ve Hakk'a düşman olanların arasında ona üstünlük ve fazilet **«verdik.»**

Fakir der ki, *"hüküm"*den maksat, hikmettir. Nitekim Allah Teâlâ'nın, Hz. Yahya (a.s.) hakkındaki şu sözü bunu gösterir: *"Biz ona sabî iken hüküm verdik."* (Meryem: 12) "Burada hükümden maksat Allah Teâlâ'dan ona verilen bir anlayıştır. Hz. Davud (a.s.) hakkındaki: *"Allah ona mülk ve hikmet verdi ve dilediği şeyden ona öğretti."* (Bakara: 251) âyetinden ise, mülk, hikmet ve ilim arasında fark olduğu anlaşılmaktadır. Böylece âyetteki *"ve ilmen"* sözünün anlamı, din işleriyle ve hukuk kurallarıyla ilgili olan, yararlı ilim, demek olur.

17- Bu, uzun bir hadisten bir parçadır. Buharî ve İbni Mâce rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr* 2/31.

«Kendisini, çirkin işler yapan kentten de kurtardık.» *"Çirkin işler"*den maksat, çirkinlik ve kötülük bakımından iğrenç olan şeydir. Burada bundan maksat, homoseksüelliktir. *"Kentten"* maksat da, üstü, altına getirilen Mü'tefike'deki yedi şehrin en büyüğü Sedum'dur.

«Gerçekten onlar, yoldan çıkan kötü», küfür ve isyana derinlemesine dalmış ve bunlarda çok ileri gitmiş **«bir kavimdi.»**

er-Râgıb der ki: "Sû'": İnsanı üzen din ve dünya ile ilgili bütün işler, nefis ve bedenle ilgili bütün haller demektir. Meselâ malının yok olması, dostunu kaybetmesi gibi. Kötü ve çirkin olan her şeye de "sû'" denir. Karşıtı güzellik anlamındaki "hüsn" dür.

75. «Biz Lût'u rahmetimize» özel olarak rahmet ettiklerimizin arasına **«kattık. Şüphesiz ki o,»** kendilerini en güzel mutlulukların beklediği **«sâlihlerdendir.»** *"Rahmet"* özel ve genel olmak üzere iki kısımdır: Genel olan rahmet, her iyi ve kötüye ulaşır. Çünkü Allah: *"...Rahmetim, her şeyi kuşatmıştır..."* (A'raf: 156) buyurmuştur. Özel olan rahmet ise, ancak havâs (=Allahın sevdiği kullar) için olur. O da, rahmete girmektir. Rahmete girmek ise, Allah'ın dilemesine ve güzel bir şekilde hazırlanmağa bağlıdır. Bunun için *"Şüphesiz ki o, sâlihlerdendir."* Yani, rahmetimizin feyzini kabul ve ona girmek için hazırlananlardandır, buyurdu. Aynı zamanda bu, vuslat (=Allahın rızasına ulaşma) makamına bir işarettir.

وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُۥ
فَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَٰهُ مِنَ
ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾

76. Nûh'u da an, o da bunlardan önce Bize yalvarmıştı. Biz de onun duâsını kabul edip onu ve âilesini büyük sıkıntıdan

kurtarmıştık.

77. Âyetlerimizi yalanlayan millete karşı, ona yardım ettik. Gerçekten onlar, fenâ bir kavim idiler. Biz de onların hepsini boğuverdik.

76 . «Nûh'u da an, o da bunlardan önce», yani bu zikredilenlerden daha önce, kavminin helâk olması için **«Bize yalvarmıştı. Biz de onun»**, *"ben, yenildim, bana yardım et."* (Kamer: 10) şeklindeki **«duâsını kabul edip onu ve âilesini»** kavminin eziyetinden dolayı içinde bulundukları **«büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.»**

77. Baştan sona **«âyetlerimizi yalanlayan millete karşı,»** öç almak ve muzaffer olmasını sağlamak için **«ona yardım ettik. Gerçekten onlar, fenâ bir kavim idiler.»** Allah'ın itaatinden çıkmış çok kötü bir kavim idiler. **«Biz de onların hepsini boğuverdik.»** Çünkü bir kavimde yalanlama konusunda ısrar, şer ve kötülükte aşırı gitmek varsa, Cenabı Hak onları muhakkak helâk eder.

İyi bil ki duâ, Allah'ın izniyle, peygamberler ve velilerde olduğu gibi, samimi ve ihlâslı bir kalple olursa, kabul edilir, Allah katında makbul olur.

وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ
إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ ۖ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾
فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ
ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَٰهُ صَنْعَةَ
لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّنۢ بَأْسِكُمْ ۖ فَهَلْ أَنتُمْ شَٰكِرُونَ ﴿٨٠﴾

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا
فِيهَا ۚ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾ وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ
يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾

78. Davud ile Süleyman'ı da an. Hani onlar bir ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Hani milletin koyunları o ekin içine yayılmıştı. Biz de onların hükmüne şahittik.

79. Biz, onu (hükmü) Süleyman'a öğretmiştik. Her birine bir hüküm ve ilim verdik. Dağları ve kuşları Davud'un emrine verdik. Onunla, beraber tesbih ediyorlardı. Bunları yapan Bizdik.

80. Davud'a, savaşın sıkıntılarından sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık siz, şükrediyor musunuz?

81. Süleyman'ın emrine de onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru şiddetle esen bir rüzgâr verdik. Biz her şeyi biliriz.

82. Kendisi için denize dalan ve bundan başka işler gören şeytanlardan da onun emrine verdik. Onları da gözeten Bizdik.

78. «Davud ile Süleyman'ı da an. Hani onlar bir ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Hani milletin koyunları o ekin içine yayılmıştı.» Kavmin koyunları geceleyin çobansız oraya girmiş ve yayılarak ekinleri tahrip etmişti. **«Biz de onların hükmüne»**, hüküm verenlerin hükmüne ve kendilerinin huzurunda mahkeme olanlara **«şahittik.»** İlmimizle onlarla beraber hazır idik ve ancak Bizim irşadımızla hüküm veriyorlardı.

79. «Biz, onu» yani, Hz. Davud'un verdiği hükmü **«Süleyman'a öğretmiştik.»** O zaman, kendisi küçüktü, on bir yaşındaydı. Hz. Davud ise büyüktü, peygamberdi. Yalnız Süleyman'a değil **«her birine bir hüküm ve ilim verdik.»** Teyidimizle ilim ve hikmete uygun olarak her birinin hüküm verme-

si ve içtihad işinin sağlıklı gerçekleşmesi için her iki peygamberе de hüküm ve ilim verdik. Her ikisinin hükmü de şer'î bir hükümdür. İşte bu müctehidin, müctehid olarak hata edebileceğini gösterir.

Rivayet edilir ki: Hz. Davud (a.s.)'un huzuruna iki kişi girdi. Biri yanındakini göstererek şöyle dedi: "Bunun koyunları, geceleyin, benim tarlama girerek ekinleri tahrip etti." Hz. Davud (a.s.), ekinlerin değeriyle koyunların değeri arasında bir fark olmadığından dolayı koyunların kendisine verilmesine karar verdi. Her ikisi de oradan ayırlarak Süleyman (a.s.)'a uğradılar ve durumu ona bildirdiler. O da dedi ki: "Bu hükümden başkası, iki taraf hakkında da daha hayırlı olurdu." Hz. Davud (a.s.), bunu işitti ve Süleyman'ı çağırarak: "İki taraf hakkında hayırlı olan nedir, bana söyler misin?" dedi. O da: "Sütü, nesli ve yünüyle yararlanması için koyunları toprak sahibine vermeni, tarlayı da evvelki haline dönerek biçilecek hale gelinceye kadar koyun sahiblerine vermeni uygun görüyorum," dedi.

Hz. Davud verdiği hükümden geri döndü ve: "Karar, senin verdiğin karardır," diyerek hükmü yerine getirdi.

Bu da gösteriyor ki, her ikisinin vermiş olduğu karar, ictihadladır. İctihad ise, müçtehidin şer'î bir hüküm hakkında kendisinde bir kanaat meydana gelmesi için olanca ilmî ve fikrî gayretini göstermesidir. Bu da peygamberler için caizdir. Ancak onlar hatada karar kılmazlar, hatada devam etmezler. Hadis-i Şerifte: *"Hâkim, hükmettiği zaman ictihad eder ve ictihadında isabet ederse, ona iki ecir vardır. Hükmettiği zaman ictihad eder ve fakat ictihadında hata ederse ona da bir ecir vardır."* [18] Buyrulmuştur.

Bil ki, bu âyette müctehidin hata yapabileceğine ya da isabet edebileceğine, aynı zamanda ictihadî meselelerde hakkın bir olduğuna delil vardır. Çünkü, her ictihad, doğru ve hak olsaydı, bu iki peygamberden her biri hakka isabet etmiş, onu anlamış olacak ve özel olarak anmak suretiyle Süleyman'ı belirtmeye gerek kalmayacaktı.

«Dağları ve kuşları Davud'un emrine verdik. Onunla beraber tesbih ediyorlardı.» Ses yankısı değil, orada bulunanların, tesbihlerini duyacakları şekilde, tesbih etmeleri idi. Çünkü yankı herkesin sesi için geçerlidir.

18- Buharî, *İ'tisâm*; Müslim, *Akdiye*; Ebû Davûd, *Akdıye*, hadis no: 3574 de rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/171.

"Dağları ve kuşları, emrine verdik." Burada dağların kuşlara takdim edilmesinin sebebi, dağların emrine verilmesinin ve tesbihlerinin daha hayret verici, kudreti ilâhiyyeyi daha açık olarak gösterici, i'câzâ da daha çok elverişli olduğundan dolayıdır. Çünkü, o bir cansız varlık, kuşlar ise canlıdır.

«Bunları yapan Bizdik.» Size göre her ne kadar hayret verici olsa da bunu yapmaya gücü yeten Bizdik.

Rivayet edilir ki, Hz. Davud (a.s.), tesbih ederek dağların yanından geçerken, tesbihte daha canlı olması ve şevkle yapması için Allah'u Teâlâ dağların ve kuşların tesbihlerini ona işittirdi.

İbni Abbas der ki, İsrailoğulları, Hz. Davud (a.s.) Peygamber olarak gönderilmeden önce dağılmışlar ve şeytanın çalgı âletlerine yönelmişlerdi. Bu âletler: Udlar, tamburlar, kavallar, el zilleri ve bunlara benzer şeylerdi. Yüce Allah, bu arada Hz. Davud'u gönderdi. O'na öyle güzel bir ses, nağme ve makamlar ihsan etti ki, Tevrat'ı nağme ve makamla okuyordu. Dolayısıyla İsrailoğullarının akıllarını, dikkatlerini çekiyor, oyun ve eğlence âletlerinden alıkoyuyordu. Onlar da Hz. Davud'un yanında toplanırlar, nağme ve makamlarını dinlerlerdi. Hz. Davud (a.s.), tesbihe başladığı zaman dağlar, kuşlar ve vahşi hayvanlar da onunla beraber tesbih ederlerdi.

Güzel sesler ve ölçülü makamlar, ruhlara nasıl tesir eder ve onları kötülükten iyiliğe nasıl çekerse; çirkin sesler ve ölçülü olmayan nağmeler de ruhlara öyle tesir eder.

80. Biz, **«Davud'a»** sizin yararınıza olarak düşmanla yapılan **«savaşın sıkıntılarından sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik.»** Davud (a.s.)'dan önce zırhlar saç halinde yani, enli demir parçaları halindeydi. *"Lebûs"* aslında zırh olsun, başka şey olsun elbise, giyilen şey demektir. Burada zırh manasınadır. Buradaki mûcize, zırhın ateş, örs ve çekiç gibi aletlerden faydalanmaksızın meydana gelmesidir.

«Artık siz,» bunlara **«şükrediyor musunuz?»** Şükrü gerektiren nimetler sabit olmuşur. Bu soru şeklinde varid olan bir emirdir. Yani şükredin, demektir.

Allah Teâlâ, haber veriyor ki, ilk zırhı yapan Hz. Davud'dur. Sonra insanlar öğrenmiş ve bu zırh ile elde edilen nimet, kıyamete kadar yaygınlaşmış, dolayısıyla bu nimetten dolayı Allah'a şükretmek, insanlara vacip olmuştur.

Bazıları der ki: "Buradaki hitap, Hz. Davud'a ve ev halkınadır. Yani, bu nimetlerle kendilerine ihsanda bulunduktan sonra *"artık siz şükrediyor musu-*

nuz? " dedik. Davud (a.s.), rızkını, Allah'tan elinin emeğiyle kılmasını istemişti. Allah da ona demiri yumuşattı. Hz. Davud da, demirden zırh yapar, satar ve geçimini bundan temin ederdi. Peygamberler de meslek ve sanatla uğraşırlar, kazançlarını sağlarlardı. Hz. İdris terzi, Hz. Nuh marangoz, Hz. İbrahim bezzâz (yani kumaş satan, manifaturacı), Hz. Davud düğmeci ve Hz. Âdem'de çiftçiydi. Hz. Musa, Hz. Şuayb ve Hz. Muhammed (a.s.) çoban idiler. Peygamberimiz, peygamberlik gelmeden önce ücret karşılığı koyun gütmüş ve: *"Koyun gütmeyen hiçbir peygamber yoktur,"* [19] buyurmuştur.

Koyun gütmedeki Allah'ın hikmetlerinden biri de, kişi, koyun güttüğü zaman, kalbine rahmet ve lütuf yerleşir. Bu durumda, halkın başına geçtiği zaman, en güzel bir davranış içinde olur. Koyun güttüğünden dolayı küçük görülerek bu mesleğiyle ayıplanan bir kimsenin, peygamber de koyun güderdi, demesi doğru değildir. Böyle derse, te'dip edilir. Çünkü o, nebiler hakkında kemal ve olgunluk sıfatıdır, diğerleri hakkında öyle değil. Bundan dolayı, Hz. Peygamber (a.s.) de koyun güderdi, diye delil getirilmez. Yalnız Peygamberimiz hakkında "ümmîlik" gibi kemal olan her şeyde durum böyledir. Buna dayanarak bir kimseye, sen ümmîsin, denir de, o da Hz. Peygamber (a.s.) de ümmî idi, derse te'dib edilir. Çünkü o, Peygamberimizin ümmîlik sıfatını hafife almış, bu büyük sıfatına hakaret etmiş sayılır.

Kazanç yollarının en üstünü, cihaddır. Cihad, peygamberlik ve hicretten sonra Rasûlüllah Efendimizin mesleğidir. Cihaddan sonra, ticaret gelir. Ancak, şu şartlarla ki, asla emanete hıyanet etmiyecek, fahişelik ve kâhinlik ücreti gibi haram ve pis kazançlardan ve çalgı âletleri imalâtı gibi sanatlardan da kaçınacaktır.

81. «Süleyman'ın emrine de onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru şiddetle esen» ve kendisiyle pek kısa bir müddet içinde uzun mesafeler katedilen **«bir rüzgâr verdik.»** Gerek rüzgâr ve gerek daha başka şey olsun Hz. Süleyman'ın emrine verilen şeyler, ona tam anlamıyla boyun eğmek, emir ve yasaklarını yerine getirmek yoluyladır. Dağların ve kuşların Hz. Davud'un emrine verilmesi ise, bu yolla değil, aksine ona uymak yoluyladır. Hz. Süleyman'a verilen bu rüzgâr, aslında yumuşak, hoş esen bir

19- Hadisi, Buharî *İcare*'de şu lafızla rivayet etmiştir: *"Allah koyun gütmeyen hiçbir peygamber göndermemiştir."* Sen de mi öyleydin yâ Rasûlallah, dediler." *Evet ben de öyleydim. Mekke'liler için her bir koyunu bir kîrat ücret karşılığı (veya karârît denilen yerde) güdüyordum."* Müslim ve İbni Mâce de buna benzer rivayet etmişlerdir.

rüzgâr idi. Sözkonusu rüzgârın bir taraftan yumuşak ve hoş oluşu, diğer taraftan yaptığı iş itibariyle şiddetli oluşu, aynı zamanda Hz. Süleymanın emriyle hareket ederek onun istediği yere esip gitmesi mûcize üstüne mûcizedir.

Âyette sözü edilen bereketli yer, Şam'dır. Hz. Süleyman'ı sabahleyin Şam'dan yeryüzünün bir tarafına alır götürürdü. Her iki yerin arası, bir aylık yol olan bu mesafeyi, öğle vaktine kadar alırdı. Sonra da öğle vakti, zevalden sonra onu alır, güneşin battığı zaman Şam'a getirmiş olurdu. Nitekim Allah şöyle buyurur: *"Sabah gidişi bir aylık, akşam dönüşü de, bir aylık yol idi."* (Sebe': 12)

«Biz her şeyi biliriz.» Dolayısıyla her şeyi ilim ve hikmetimizin gerektirdiği şekilde yaparız.

82. «Kendisi için denize dalan», denizin dibine inip onun için nefis şeyler çıkaran **«ve bundan başka işler gören»** anılan şeylerden başka, şehirler ve saraylar yapmak, acayip sanatlar icat etmek gibi işler yapan **«şeytanlardan da onun emrine verdik.»** Bu âyet, emrine verilenlerin cinlerin mü'minleri değil kâfirleri olduğunu gösteriyor.

«Onları da gözeten Bizdik.» Emrinin dışına çıkmak, ona karşı gelmek, ya da yaratılışları gereği, yaptıklarını bozmak konusunda onları görüp gözeten Bizdik. Şeytanlar, her ne kadar lâtif ve saydam cisim iseler de, ancak onlar, çeşitli şekillerle şekillenebilirler. Zor işleri, yapabilirler. Görmez misin ki, rüzgârın letâfeti, şiddetle esmesine engel olmaz.

Eğer, kendilerini zor işlerde çalıştırdığı halde şeytanlar, Hz. Süleyman'ın emrine uymaktan niye çıkmadılar? dersen; cevap olarak derim ki: "Şüphesiz ki, Yüce Allah, Hz. Süleyman'dan korkmaları için onların kalplerine bir korku saldı. Bundan dolayı, ona karşı gelmekten korktular. Bu da Hz. Süleyman'ın mûcizelerindendir."

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِن ضُرٍّ ۖ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ

وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾

83. Eyyûb'u da an. O: "Bana bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" diye Rabbine duâ etmişti.

84. Biz de duâsını kabul etmiş, kendisindeki o hastalığı hemen gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet, ibadet edenlere de bir öğüt olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir katını daha verdik.

83. «Eyyûb'u da an. O:» Eyyûb'un kıssasını da hatırla. Hz. Eyyûb'un nesebi Ravm b. Ays yoluyla Hz. İbrahim (a.s.)'e varır. Ravm, Ays'ın oğlu, Ays da Hz. İbrahim (a.s.)'in oğludur.

Rivayet edilir ki: Allah Teâlâ onu Harrân ehline göndermişti. Harrân, Şam havalisinde bir şehrin adıdır. Hz. Eyyûb (a.s.)'un ehli ve malı çoğalmış, daha sonra da hastalanmış ve sekiz sene hasta olarak kalmıştı. Bir gün kendisine karısı: "Allah'a duâ etseydin de şifa verseydi," dedi. O da: "Bolluk ve rahatlık kaç sene sürdü?" dedi. Karısı: "Seksen sene" diye cevap verdi. O da dedi ki: "Bu hastalığın süresi sıhhat ve rahatlık süresine ulaşmadığı için Allah'tan şifa istemeye utanırım."

«'Bana bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin,' diye Rabbine duâ etmişti.» Hastalık ve zayıflık gibi insanın bedeniyle ilgili zararlara *"ed-durru"* denir, "ed-darru" ise diğer her türlü zarara şamildir. Hz. Eyyûb (a.s.) burada, Cenâb-ı Hakka çaresizliğini ve ihtiyacını bildirdi. İstemede saygıyı ve hitapta da edebi koruma bakımından doğrudan: "Bana acı, merhamet et," demedi. Çünkü kendilerinden sıkıntının kaldırılması hakkında, peygamberlerin Allah'tan isteklerinin en çoğu, kinaye ve tevriye yoluyla olmuştur. Nitekim şair şöyle der:

Gönülde bir çok dilekler, sende de fetanet var.
O dilekler yanında benim sükutum, bir bildiri ve bir hitaptır.

Eğer denirse ki: Zekeriyya (a.s.), duâsında: *"...Bana tarafından bir velî (oğul) ihsan eyle."* (Meryem: 5) diye açıkça istemedi mi? Deriz ki: "Bu, ba-

ğış isteğidir. Bunda istenenin kapalı bir şekilde olması uygun olmaz. Öteki ise, sıkıntıyı gidermektir. Dolayısıyla şikâyetle karıştırılmaması için isteklerde, kinaye ve tevriye uygun düşer.

Rivayet edilir ki, yaşlı bir kadın Abdülmelik b. Süleyman'a gelerek: "Ey mü'minlerin emiri! Evimin fareleri değnek ve bastonların üzerinde yürümeye başladı," dedi. Kadın kibarca, fakirliğinden şikayet ediyordu. Süleyman'ın hoşuna gitti ve: "İstediğini kibarca arzettin. Muhakkak onları kaplanların sıçrayışı gibi sıçrar hale getireceğim" diyerek evini taneyle doldurdu.

Hz. Eyyûb'un bu sözü, bir duâdır, yalvarıştır ve çaresizliğini arz ediştir. Yoksa ızdırap halinde olduğu gibi herhangi bir sabırsızlık ve şikâyet değildir. Bunun içindir ki, cevabı, bir sonraki âyette *"Biz de onun duâsını kabul ettik"* şeklinde gelmiş ve Cenabı Hak, kendisi hakkında: *"Doğrusu Biz, onu sabırlı bulduk. O, ne güzel kuldu."* (Sâd: 44) buyurmuştur. Bu isteğinin şikâyet anlamına geldiği düşünelecek olursa, o takdirde sıkıntıdan yalnız, Allah'a şikâyette bulunmuş olur, başkasına değil. Bu da, onun mükemmel sabrına aykırı düşmez. Nitekim Hz. Yakub (a.s.) da: *"Ben gam ve kederimi ancak Allah'a şikâyet ederim..."* (Yusuf: 86) demiştir.

Sadık olan ârif, marifetinde gerçeğe ulaşmışsa onun şikâyeti, neşe ve sevincin gerçeğidir. Duâsı, münacatını gerçekleştirmektir; gam ve kederi de iftihar ve öğünmektir.

84. «Biz de duâsını kabul etmiş, kendisindeki o hastalığı hemen gidermiştik.» Duâsını kabul buyurarak kendisine gelen sıkıntı ve hastalığı kaldırdık.

Rivayet edilir ki, kendisine: "Başını kaldır, çünkü duan kabul edildi ve ayağınla yere vur," denildi. O da ayağını yere vurunca, ayağının altından bir pınar kaynadı. Ondan yıkandı. Yıkanmasıyla vücudunda ne kadar yara varsa, hepsi iyileşti. Sonra ayağını yeniden vurdu. Bu vurmasıyla bir pınar daha kaynamaya başladı. Ondan da içti. İçmesiyle, içinde ne kadar dert varsa, hepsi çıktı, sıhhatine kavuşarak eski gençliğine ve güzelliğine kavuştu. Daha sonra kendisine bir elbise giydirildi.

Bu hastalıkla imtihan edilmesindeki sır, yüce makamları tamamlamak için zor riyazetler ve çeşit çeşit bedenî mücahedelerle vücdunu tasfiye etmek, pâk etmektir.

Derler ki, azîz ve şerîf kimselere komşu olan kimse, azîz ve şerîf olur. Hor ve hakîr kimselere komşu olan kimse de, hor ve hakîr olur. Görmez misin ki, rüzgâr çiçeklere ve güllere uğradığı zaman, güzel kokular taşır; pisliklere uğradığı zaman da kötü kokular taşır. Nefsin özellikleriyle arkadaş olanla, ruhun ahlâkıyla komşu olanı, sen buna göre kıyasla.

Bununla beraber **«tarafımızdan bir rahmet, ibadet edenlere de bir öğüt»** yani, kendisinden başka kullara da, kudretimizin sonsuzluğunu bilmeleri ve Hz. Eyyûb'un sabrettiği gibi sabrederek, O'nun sevaba kavuştuğu gibi sevaba ulaşmaları için bir öğüt ve ibret **«olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir katını daha verdik.»** Bir o kadar daha çocukları oldu. Kendisine olan rahmetimizden dolayı anılanları, özel rahmetle verdik.

Rivayet edilir ki, Allah Teâlâ Eyyûb (a.s.)'un karısına da gençliğini geri verdi. Böylece İbni Abbas'tan rivayet edildiği gibi, Hz. Eyyûb'tan yirmi altı çocuk doğurdu. Hz. Eyyûb'a mallarını da geri verdi. Hz. Eyyûb (a.s.), miskinlere çok merhametliydi. Öksüz ve dulları himayesine alır, misafiri de ağırladı. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bir ara Eyyûb çıplak olarak yıkanırken üzerine altından bir çekirge sürüsü düştü. Eyyûb da elbisesine doldurmaya başladı. Bunun üzerine Rabbi, kendisine seslenerek: 'Ben seni bu gördüğünden zengin kılmadım mı?' buyurdu. O da: 'İzzetin hakkı için, beni zengin kıldın, ancak senin bereketinden benim için zenginlik (ihtiyaçsızlık) yoktur,' dedi."* [20] Bu hadisi şerif, helâl malı çoğaltmanın mübah olduğunu gösterir.

وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا ٱلْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٨٥﴾
وَأَدْخَلْنَٰهُمْ فِى رَحْمَتِنَآ ۖ إِنَّهُم مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٦﴾

85. İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de an. Bunların herbiri sabredenlerdendi.

86. Onları da rahmetimize aldık. Çünkü onlar salihlerdendi.

20- Hadisi Buharî, *Gusül* ve *Tevhîd*'de rivâyet etmiş, Nesâî de *Gusül* bölümünden, yıkanırken örtünme, babında rivayet etmiştir. 1/200. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/521.

85. «İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de an.» Yani, bu mukarreb peygamberleri de an ve onların kıssalarını ümmetine anlat. **«Bunların her biri sabredenledendi.»** Yani ibadetlerin zorluğu ve sıkıntıları taşımak konusunda, sabretmekte kemâle ermişlerdir. Çünkü Hz. İsmail, kurban edilmek istenince sabretmiş, babasına: *"Babacığım emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın."* (Sâffât: 102) demiştir. Ayrıca ekini ve sağılır hayvanı olmayan bir şehirde (Mekke'de) ikamete de sabretmiştir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak, kendisine ikrâmda bulunmuş ve sulbünden hâtem-i enbiyâ olan, Hz. Muhammed (a.s.)'i çıkarmıştır (getirmiştir).

Hz. İdris de belâlara sabretmiş; Zülkifl'i de gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılmak suretiyle ve insanların eza ve cefalarına katlanarak sabır göstermiştir.

Âyeti kerimede Allah'ın ibadet ve taatına, ya da mal, can ve çoluk çocuk bakımından kendisine gelen sıkıntıya sabreden kimsenin, sabrı derecesinde Allah'ın nimetine ulaşacağına, kulluk rütbesine kavuşacağına ve Allah'ın özel rahmetine kendisini katacağına işaret vardır. Nitekim Cenabı Hak şöyle buyurmuştur.

86. «Onları da rahmetimize aldık.» Yani, peygamberlik ve diğer yönlerden, özel rahmetimize aldık. **«Çünkü onlar salihlerdendi.»** İstikamet, iyilik ve doğrulukta kemale ermişlerdir ki, bunlar peygamberlerdir. Çünkü bunların iyilikleri (salâhları), fesada uğramaktan masumdur.

Bil ki, salâhın bir başlangıcı bir de sonu vardır. Başlangıcı, şer'î ve dînî hükümleri yerine getirmektir. Sonu da kulların, Rabbine yönelmek, dünyaya ve fesat âlemine iltifat etmemektir. Bu da hakikatde sıddıkıyyet makamıdır. Allah Teâlâ'nın insanı sâlih kılması, bazan onu sâlih olarak yaratmasıyla, bazen de onda var olan fesat gibi şeyleri gidermek sûretiyle olur. Şüphesiz ki sabır, salâhın mertebelerindendir. O ise, amellerin en üstünüdür. Sabır, ancak belâ ve zorluklara karşı olur. Yükseliş, ancak sabırladır. Yoksa bizzat belânın kendisiyle insanın derecesi, Allah katında yükselmez. Belânın kendisiyle ebedî saadete de ulaşılmaz. Bununla saadete ulaşmak mümkün olsaydı müşrik ve kâfirlerden belâ ehli de ona ulaşırlardı. Halbuki o, onlar için bu dünyada kendilerine verilen bir azaptır. Sabreden mü'minler hakkında ise, onların derecelerini tamamlar ve hatalarını giderir.

وَذَا النُّونِ

إِذ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ
أَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾
فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ۚ وَكَذَٰلِكَ نُنجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

87. Zünnûn'u da an. Hani kızarak çekip gitmişti de Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde: "Şüphesiz, senden başka hiç bir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Ben gerçekten zalimlerden oldum" diye yalvardı.

88. Biz de duâsını kabul ederek kendisini sıkıntıdan kurtardık. İşte Biz inananları böyle kurtarırız.

87. «Zünnûn'u da» yani nûn'un (=balığın) sahibini de **«an.»** Balığın sahibinden maksat Mettâ oğlu Yunus'tur. **«Hani»** tabiatlarının sertliğinden ve küfürlerindeki ısrarlarından dolayı kavmi Ninovâ ehline **«kızarak»** kendine ilâhi bir emir gelmeksizin onlardan ayrılmış **«çekip gitmişti de Bizim kendisini»** bu hareketinden dolayı hiç **«sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.»**

Âyette her ne kadar günahkâr ve azabı haketmiş olsalar da, Allah Teâlâ'nın kullarına olan lütuf ve kereminin sonsuzluğundan dolayı, onlar için, peygamberlerini kınayabileceğine ve onların, ümmetlerine Allah'ın azabının inmesini arzu etmelerine razı olmayacağına, aksine peygamberlerinin onlardan azabın uzaklaştırılması konusunda, onlar için, af dilemelerinden razı olacağına işaret vardır. Nitekim yüce Rabbimiz Peygamberimize şöyle buyurmuştur: *"...Onları affet ve onlar için Allah'tan mağfiret dile..."* (Âl-i imran: 159) Yine kâfirler hakkında da: *"Senin elinde bu işten bir şey yoktur. Allah ya onların tevbesini kabul buyuracak, yahut onlara azab edecektir. Çünkü*

onlar zalimlerdir." (Âl-i İmran: 128) buyurmuştur.

Rivâyet edilir ki, Yunus (a.s.) kavmine kızmış olarak çıktıktan sonra, Rum denizine geldi. Orada bir topluluğun gemilerini hazırlamakta olduğunu gördü. Onlarla beraber o da bindi. Gemi, deniz ortasına varınca durdu, hiçbir şekilde yürümedi. Bunun üzerine gemiciler dediler ki: "İçimizde ya âsi bir adam, ya da efendisinden kaçmış bir köle var. Çünkü gemi, kendisinde bir âsi ya da kaçak olmasaydı böyle yapmazdı. Âdetlerimize göre böyle bir sıkıntıyla karşılaştığımız zaman kur'aya başvururuz. Kur'â, kime çıkarsa onu denize atarız." Üç defa kur'â çektiler, her üçünde de kur'a Hz. Yunus'a çıktı. Bunun üzerine Hz. Yunus: "Âsi adam ve kaçak köle benim" dedi. Onlar da onu denize atıverdiler ve hemen bir balık gelerek onu yuttu. Allah Teâlâ, balığa onu incitmemesini, bir kılına bile dokunmamasını vahyetti ve "çünkü Ben, senin karnını ona sadece zindan kıldım, onu sana yiyecek yapmadım" buyurdu.

«Sonunda» kur'a ve balığın kendisini yutması gibi olaylar olduktan sonra **«karanlıklar içinde:»** Yoğun karanlık içinde ya da balığın karnının, denizin ve gecenin karanlıkları içinde: **«'Şüphesiz senden başka hiçbir ilâh yoktur.»** Bu karanlıklardan beni koruyacak, felâketler ve fitnelerinden beni selâmete çıkaracak ve böyle bir yerde kendisini anmayı bana ilham edecek senden başka hiçbir ilâh yoktur. **«Seni tenzih ederim.»** Herhangi bir şeyin seni âciz bırakmasından ve başıma gelen bu imtihanın benim yönümden sebepsiz olmasından seni, tenzih ederim. Yunus (a.s.) böylece kendisinin hatalı ve başına gelen bu belâyı haketmiş olduğunu itiraf ederek, edep ve terbiyeyi gözeterek kendisine zulmetmekten Rabbini tenzih etmiş ve terkedip gitmek için acele ettiğimden dolayı: **«Ben, gerçekten»** nefislerini tehlikeye bırakmakla kendilerine zulmeden **«zâlimlerden oldum' diye yalvardı.»** Duâ etmişti.

Yüce Allah, onu balığın karnının yalnızlık ve sıkıntısından şu sözüyle kurtardı:

88. «Biz de» hatasını itiraf eden **«duâsını kabul ederek»** Hadis-i şerifte: *"Kederli ve üzüntülü bir kimse, bu duâ ile duâ ederse, duâsı kabul buyrulur."* (21)

21- Hadis, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Nesâî'nin rivayet ettikleri hadisten bir parçadır. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbni Kesir*, 2/519.

Hasan Basrî de der ki: "Yemin ederim ki, onu ancak haksızlığını açıklayan itirafı kurtarmıştır."

Müstedrek'de rivâyet edilen bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: *"Kendisiyle duâ edildiği zaman, Allah'ın kabul ettiği; yine kendisiyye istendiği zaman, Allah'ın verdiği Allah'ın ism-i âzamı (en büyük ismi): 'Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben, zalimlerden oldum,' duâsıdır."*

«Kendisini sıkıntıdan» yani, dört saat, ya da üç gün sonra, balığın kendisini sahile atmasıyla, ona lokma olmaktan ve denizin sıkıntısından **«kurtardık.»**

Bazıları da: "Balığın başının su üzerinde, ağzının da açık olduğunu söylerler.

Ebû Hureyre (r.a.) der ki: "Yüce Allah, balığa, onu yutmasını ancak etine dokunmamasını, kemiğini kırmamasını vahyetti. Balık da onu yuttu. Sonra da denizdeki yuvasına indi. Denizin dibine varınca Yunus (a.s.), deniz canlılarının tesbihini duydu. O da, balığın karnında tesbihe başladı. Melekler onun tesbihini işittiler ve: 'Ey Rabbimiz garip bir yerde zayıf bir ses duyuyoruz,' dediler. Cenab-ı Allah da: 'O kulum Yunus'tur. Bana isyan etti. Ben de onu balığın karnında hapsettim' buyurdu. Bunun üzerine melekler, şefaatte bulundular. Allah da balığa emretti, balık da onu sahile attı."

«İşte Biz», onu kurtardığımız gibi **«inananları»** sıkıntılarından, ihlâsla duâ ettikleri zaman **«böyle kurtarırız.»**

Ca'fer bin Muhammed şöyle der: "Dört şeyle imtihan edilenin dört şeyden gaflet ettiğine hayret ederim:

Gam ve kederle karşılaşan kimsenin *'La ilâhe illâ ente sübhaneke innî küntü minezzâlimîn'* (Enbiya: 87) demeyişine hayret ederim. Çünkü Allah Teâlâ: *'Biz de onun duâsını kabul ederek kendisini sıkıntıdan kurtardık.'* buyuruyor.

Kötülükten korkan kimsenin de: *'...Hasbiyellahü ve ni'mel vekîl'* (Âl-i İmran: 173) dememesine hayret ederim. Çünkü Yüce Allah: *'Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmaksızın Allah'tan bir nimet ile döndüler'* (Âl-i İmran: 174) buyurur.

Yine insanların tuzaklarından korkan kimsenin: *'Ben işimi Allah'a ıs-*

marlıyorum muhakkak ki, Allah kullarının bütün yaptıklarını görendir.' (Mü'min: 44) demememesinden hayret ediyorum. Çünkü Allah Teâlâ: *'Allah onların kurdukları hilelerin kötülüklerinden onu korudu.'* (Mü'min: 45) buyurur.

Cenneti arzu eden kişinin: *'Mâşâallâhü la kuvvete illâ billâh'* (Kehf: 39) demememesine hayret ediyorum. Çünkü Allah Teâlâ: *'Olur ki, Rabbim bana, senin bağından daha hayırlısını verir'* (Kehf: 40) buyuruyor."

Katâde der ki: "Bir kişinin şöyle duâ ettiği bize nakledildi: 'Allah'ım âhirette beni kendisiyle cezalandıracağın şeyle dünyada cezalandır' derken adam şiddetli bir hastalığa yakalandı. Öyle ki, bir deri bir kemik kaldı. Kendisine: 'Allah'a sıhhat ve âfiyetin için duâ etseydin: *"Allahümme rabbena âtinâ fiddünyâ haseneten ve fil âhireti haseneten ve kınâ azâben nâr: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver ve bizi cehennemin azabından koru."* (Bakara: 201) diye duâ etseydin, olmaz mıydı?' dediler. O da, hemen bu duâ ile duâ etti. Sağlığına kavuştu."

Halid bin Velid hazretleri de Peygamber Efendimize dedi ki: "Ya Rasûlellah! Beni rüyâmda korkutuyorlar." Peygamber Efendimiz de ona: *"Eûzü bi kelimâtillâhi't-tâmmâti min gadabihî ve ikâbihî ve şerri ibâdihî ve min hemezâtişşeyâtîni ve en yahdurûnî: Allah'ın gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesvesesinden ve bana gelmelerinden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım de,"* buyurdu.

وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ
ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَوَهَبْنَا لَهُۥ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُۥ
زَوْجَهُۥٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا
وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا۟ لَنَا خَٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾

89. Zekeriya'yı da an. Hani Rabbine: "Ey Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, vârislerin en hayırlısısın" diye duâ etmişti.

90. Biz de duâsını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı verdik. Eşini de kendisi için (doğurmaya) elverişli hale getirdik. Gerçekten onlar, hayırlarda yarışıyorlar, umarak ve korkarak Bize yalvarıyorlardı. Bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı.

89. «Zekeriyya'yı da an.» Yani, İsrailoğulları peygamberlerinden Hz. Zekeriyya'nın kıssasını da hatırla. **«Hani Rabbine: 'Rabbim! Beni yalnız»** tek başıma **«bırakma!»** Bana bir çocuk ihsan eyle! Beni, çocuksuz tek başıma bırakma! **«Sen, vârislerin en hayırlısısın'»** Ölenlerden sonra, kalanların en hayırlısısın. Bana bir vâris vermemiş olsan da Sen bana yetersin **«diye duâ etmişti.»** Zekeriyya (a.s.)'nın bu nidası, bir yalvarış, bir duâdır. Canlılar yok olduktan sonra, baki kalanın Allah olduğuna bir senâdır, övgüdür. Göklerin ve yerin mirası O'nundur.

Zekeriyya (a.s.), 100 yaşına, karısı da 99 yaşına geldiği halde çocukları olmamıştı. Kendisini şenlendirmesi, din ve dünya işlerinde takviye etmesi ve ölümünden sonra da yerine geçmesi için Allah'tan bir oğul vermesini isteyerek duâ etti. Sonra da ilâhî iradeye teslim olarak, boyun eğerek, işi, Allah'a bıraktı.

90. «Biz de» oğul için yaptığı **«duâsını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı»** yani, Yahya isminde bir oğul **«verdik.»** Hz. Yahya (a.s.), babasının ölümünden önce öldürülmüştür. Böyle olması, Zekeriyya (a.s.)'nın şanını eksiltmez. Çünkü peygamberler duâları kabul edilmiş olsa da ancak bazı duâların eseri, ilâhî hikmet gereği bu dünyada açığa çıkmaz, görülmez.

«Eşini de» İmran kızı İşâ'ı da kısır iken **«kendisi için»** doğurganlığa **«elverişli hale getirdik.»** Çünkü o, doksan dokuz yaşına kadar hiç doğum yapmamıştı.

«Gerçekten onlar,» yani, Hz. Zekeriyya, karısı ve Yahya, ya da önceki âyetlerde adı geçen peygamberler aslında sebat etmekle beraber bütün **«hayırlarda yarışıyorlar,»** Allah'ın lütuf ve cemâlini **«umarak ve»** kahır ve celâlinden de **«korkarak»** bir manada da, Bizi umarak, Bizim dışımızdakin-

den de korkarak **«Bize yalvarıyorlardı.»** Tevazu ve yalvarış içinde **«Bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı.»** Çoğunlukla *"Huşû'"* organlarla ilgili olarak kullanılır. Fakat peygamberin durumu daha yücedir. Onlardaki huşû', kâmil manadadır. Hem kalplerinde hem de diğer organlarında bulunur.

Onlar, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bu nimetlere, bu güzel ahlâka sahip olmalarından dolayı ulaşmışlardır. İsteğinin karşılanmasını dileyen kimse de onların yaptığı gibi yapsın. Onların ahlâkı ile ahlâklansın.

وَٱلَّتِيٓ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا
فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَٱبْنَهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٩١﴾

91. Irzını korumuş olan kadını da an. Ona ruhumuzdan üflemiş, onu ve oğlunu âlemler için bir ibret kılmıştık.

91. «Irzını korumuş olan kadını da an.» Yani, ırzını, gerek helâl ve gerek haram olsun, tamamen korumuş olan Meryem'in kıssasını da hatırla. Burada ırzını koruyan kadından maksat İmran kızı Meryem'dir. **«Ona ruhumuzdan»**, yani emrimizden olan ruhtan **«üflemiş,»** İsa'ya, onun karnında, hayat vermiştik.

Süheylî der ki: "Üflemek, Kuddûs olan Allah'ın emriyle Ruhu'l-kudüs'tendir. Dolayısıyla Kuds, Allah'ın Kuddûs sıfatına izafe edilmiştir. Böylece Kuddûs'ü de ve mukaddeseyi yâni Hz. Meryem'i de yalancı zandan tenzih etmiştir."

«Onu ve oğlunu» yani, her ikisinin halini **«âlemler için»** hem kendi zamanlarının, hem de kendilerinden sonraki zamanın halkına, büyük **«bir ibret»** sonsuz kudretine bir işaret **«kılmıştık.»** Çünkü bir kimse, hiçbir erkekle temasta bulunmamış bakire bir kızdan bir çocuk dünyaya geldiğini düşünürse Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini anlamış olur.

İsa (a.s.)'nın hayret veren kıssalarından biri de şöyledir: Annesi kendisi-

ni bir boyacıya götürdü ve: "Bu çocuğu al, ve ona sanatından bir şeyler öğret," dedi. O da aldı ve kendisine: "Adın nedir? Ey çocuk!" dedi. O da: "Meryem oğlu İsa'dır," dedi. Boyacı: "Ey İsa! Şu testiyi al ve şu fıçılarla beraber nehirden doldur," dedi. İsa, dediğini yaptı. Boyacı, ona elbiseler verdi ve bu elbiseleri renklerine göre ayırarak bunlardan her bir rengi bir fıçıya koymasını söyledi. Sonra boyacı ayrıldı ve evine gitti. İsa da elbiselerin hepsini alarak bir fıçıya koydu, üzerine de boyaların hepsini birden döktü ve annesine gitti. Sabahleyin işine döndü. Boyacı da geldi, bir de gördü ki, elbiselerin ve boyaların hepsi bir fıçıda. Durumu böyle görünce öfkelenerek: "Beni de, insanların elbiselerini de mahvettin," dedi. İsa ona: "Dinin nedir" dedi. O da Yahudilik olduğunu söyledi. İsâ ona: "'Allah'tan başka bir ilâh yoktur ve İsâ Allah'ın ruhudur' de, sonra da elini bu fıçıya sok ve her elbiseyi sahibinin istediği renkte çıkar" dedi. Allah Teâlâ da boyacıya hidayet nasip etti. Boyacı, onun dediği gibi yaptı. Böylece iş, İsa'nın dediği gibi oldu.

إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾
وَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ ۖ كُلٌّ إِلَيْنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَن يَعْمَلْ
مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِۦ ۖ وَإِنَّا لَهُۥ
كَٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ
﴿٩٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ
يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَٱقْتَرَبَ ٱلْوَعْدُ ٱلْحَقُّ فَإِذَا هِىَ شَٰخِصَةٌ أَبْصَٰرُ

الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا بَلْ
كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾

92. İşte bu, tek bir din olarak sizin dininizdir. Ben de Rabbinizim, onun için Bana kulluk edin.

93. Onlar ise din konusunda, kendi aralarında bölünüp parçalandılar. Hepsi Bize döneceklerdir.

94. Artık kim mü'min olarak yararlı işlerden yaparsa onun çalışmasına nankörlük edilmeyecektir. Çünkü Biz onu yazmaktayız.

95. Yok ettiğimiz bir kasaba halkının (âhirette ceza görmek üzere Bize) dönmemesi imkânsızdır.

96. Ye'cûc ve Me'cûc (seddi) açılınca her bir tepeden süratle inerler.

97. Hak olan vaad de yaklaşmıştır. Bir de bakarsın ki, inkâr edenlerin gözleri belerip kalır. " Yazıklar olsun bize! Biz bundan gaflet içindeydik. Hayır, biz zalimlerdik," derler.

92. «**İşte bu,**» yani, tevhid ve İslâm dini «**tek bir din olarak, sizin dininizdir.**» Sınırlarını korumanız ve haklarını gözetmeniz vacip olan dininizdir. Tevhid ve İslâm dini'nin tek olmasında peygamberler arasında herhangi bir ihtilâf yoktur. Çünkü onlar, ümmetlere ve asırlara göre furu'da (dinin ayrıntılarında) ayrılmış, olsalar da, usulde (dinin aslı olan iman konularında) birleşmişlerdir. *"Ümmet,"* kendilerine peygamber gönderilen cemaat, topluluk demektir. Bunun aslı bir din üzerinde birleşen topluluk demektir.

«**Ben de Rabbinizim**» sizin için Benden başka ilâh yoktur. «**Onun için**» başkasına değil, sadece «**Bana kulluk edin.**»

93. «**Onlar ise din konusunda kendi aralarında bölünüp parçalandılar.**» İnsanlar, din işini bölüp parçaladılar. Onda ayrılığa ve uyuşmazlığa dü-

şerek fırka fırka oldular. Sanki bu âyette, şöyle denilmiştir: "Bütün peygamberlerin üzerinde birleşmiş oldukları Allah'ın dininde, onların yaptıkları şeyin ne büyük hata olduğunu görmüyor musunuz? Onlar din işlerini kendi aralarında bölüp parçalamış ve her bir topluluk dinden bir parçaya sahip çıkmış, böylece dinlerini, bölüp parçalamak sûretiyle adeta birbirlerine lânet etmiş, birbirlerinden uzaklaşmış ve ayrı ayrı parçalar haline gelmişlerdir."

«**Hepsi**», o parçalanmış fırkalardan her biri, başkasına değil, yalnız «**Bize**» diriltilerek «**döneceklerdir.**» Biz de, kendilerine amellerine göre karşılık vereceğiz.

94. «Artık kim mü'min olarak» Allah ve Rasûlüne inanmış olarak «**yararlı işlerden**» birini «**yaparsa, onun çalışmasına nankörlük edilmeyecektir.**» Aslında *"sa'y"* sür'atlice yürümek demektir. Hayır olsun, şer olsun bir işte çalışmak, gayret göstermek anlamında da kullanılır. Çoğunlukla güzel işlerde kullanılır. Yaptığı iyi işin sevabından mahrum olmayacaktır.

«**Çünkü Biz onu**» yani, emeğini «**yazmaktayız.**» İşlerinin yazıldığı sayfalarda yaptıkları işleri tesbit edeceğiz. Yaptıklarından hiçbir şeyi eksik bırakmayacağız.

95. «Yok ettiğimiz bir kasaba halkının (âhirette ceza görmek üzere Bize) dönmemesi imkânsızdır.» Yani, yok edilmiş bir belde, bir şehir halkının, amellerinin karşılığı için Bize dönmemeleri, elbette mümkün değildir. Âyette, âhirette hesaba çekilmek için dönmemelerinin mümkün olmadığı zikredilmiştir. Çünkü, yeniden yaratılışı ve dönüşü inkâr edenler, başkaları değil, yalnız onlardır.

96. «Ye'cûc ve Me'cûc (seddi) açılınca» yani, Yec'cûc ve Me'cûc'ün seddi açılınca, demektir. Âyetin anlamı ise, bundan önceki âyette adı geçenler, üzerinde bulundukları yok oluşa, helâke devam ederler. Nihayet kıyametin kopmasıyla Bize dönerler.

Ye'cûc ve Me'cûc insanlardan iki kabiledir. Onlar, «**her bir tepeden süratle inerler.**»

Rivayet edilir ki: "Ye'cûc ve Me'cûc yer yüzünde yürürler ve her yüksek yerden insanlara yönelirler."

97. «Hak olan vaad de yaklaşmıştır.» Bundan maksat, yeniden dirilmek, hesap ve ceza gibi sûrun ikinci üflenişinden sonraki şeylerdir. O zaman:

«Bir de bakarsın ki, inkâr edenlerin gözleri belerip kalır.» Âyette, kıyametin kopuşunun Ye'cûc ve Me'cûc'ün yer yüzüne çıkışlarından sonra gecikmeyeceğine işaret vardır.

«'Yazıklar olsun bize!» Ey ölüm! Nerdesin? Yeter artık gel! İşte bu vakit, senin gelme vaktindir. **«Biz bundan»** yani, dirilmekten ve amellerin karşılığı için ona dönüşten dünyada tam bir **«gaflet içindeydik.»** Onun gerçekleşeceğini bilemedik. *"Gaflet"*: İhtiyatsızlık ve tedbirsizlikten meydana gelen bir yanılmadır. **«Hayır, biz zalimlerdik' derler.»** Âyetler ve peygamberlerle uyarıldığımızdan dolayı biz bunlardan gafil değildik. Aksine bunları yalanlamakla kendimizi, sürekli azaba uğratacağımız için zalimlerden olduk.

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ
جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَٰرِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَٰٓؤُلَآءِ ءَالِهَةً
مَّا وَرَدُوهَا ۖ وَكُلٌّ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ
فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا ٱلْحُسْنَىٰٓ
أُو۟لَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ
فِى مَا ٱشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَٰلِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ ٱلْفَزَعُ
ٱلْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۖ هَٰذَا يَوْمُكُمُ ٱلَّذِى كُنتُمْ
تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾

98. Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennem yakıtısınız. Siz, oraya gireceksiniz.

99. Eğer bunlar ilâh olsalardı oraya girmezlerdi. Halbuki hepsi orada ebedî kalacaklardır.

100. Onlar için orada bir inleme ve şiddetli soluma vardır. Ve onlar orada bir şey işitmezler.

101. Katımızdan kendileri için iyi şeyler yazılmış olanlar, işte onlar cehennemden uzak tutulacaklardır.

102. Cehennemin uğultusunu duymayacaklar ve onlar canlarının arzu ettiği şeyler içinde ebedî kalacaklardır.

103. En büyük korku bile onları üzmez. Kendilerini melekler: "İşte bu, size vaadedilen gününüzdür" diye karşılarlar.

98. Ey Mekke halkı **«Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız»**, Allah'a ibadeti terkederek kendilerine taptığınız putlar **«cehennem yakıtısınız.»** *"Hasab"* ateşe atılan ve kendisiyle ateş iyice parlatılan yakıt demektir. Buna göre manâ, siz cehenneme atılacak, onun yakıtı olacaksınız. **«Siz»** ve onlar **«oraya»** ebedî olarak **«gireceksiniz.»**

99. «Eğer bunlar» yani putlar, onların dedikleri gibi gerçekten **«ilâh olsalardı oraya girmezlerdi.»**

«Halbuki» putlardan ve onlara ibadet edenlerden **«hepsi orada ebedî kalacaklardır.»** Onlar için, oradan kurtuluş yoktur.

100. «Onlar için orada bir inleme ve şiddetli soluma vardır. Ve onlar, orada bir şey işitmezler.» Korkunun şiddetli ve azabın çok kötü olmasından dolayı birbirlerinin inlemelerini ve solumalarını duymazlar.

İbni Mes'ûd (r.a.)'den şöyle nakledilir: "Onlar ateşten tabutlara konulur ve üstleri ateşten çivilerle çakılır. Böylece bir şey duymazlar ve onlardan hiçbiri cehennemde kendisinden başka azab edilen bir kimse olduğunu görmez."

Bunların kıssasından sonra Cenab-ı Hak, cennet ehlinin durumlarını beyan ederek şöyle buyurur:

101. «Katımızdan kendileri için» özelliklerin en güzeli olan, **«iyi şeyler yazılmış olanlar»** ki, o da mutlu olmaktır **«işte onlar»** yani bu güzelliklerle anlatılanlar **«cehennemden uzak tutulacaklardır.»** Çünü kendileri

cennette'dir. Onunla cehennem arası ise pek çok uzaktır. Çünkü cennet yukarıların en yukarısında, cehennem ise aşağıların en aşağısındadır. Burada kendilerine iyi şeyler ve mutluluk yazılmış olanlar, iman ve amel-i sâlihle (iyi işlerle) yaşayan bütün mü'minlerdir.

102. Onlar **«cehennemin uğultusunu»** bile **«duymayacaklar.»** *"Hasîs"* hissedilen ses demektir. Yani cehennemin sesini zayıf olarak bile işitmezler. Aynen uzakta olan bir kimsenin sesi gibi. Onun sesi, son derece şiddetli de olsa işitilmez.

Cefer-i Sâdık der ki: "Onun uğultusunu nasıl işitirler? Halbuki ateş, onların gelişleriyle söner. Onları görmekle kaybolur, yok olur."

Eserde şöyle gelmiştir: "Kıyamet günü ateş mü'minlere şöyle seslenir: 'Çabuk geç ey mü'min! Çünkü senin nurun benim alevimi söndürdü.' "

«Ve onlar canlarının arzu ettiği şeyler içinde ebedî kalacaklardır.» Nimet, bolluk, refah ve canlarının istediği şeylerden yararlanarak orada sürekli kalacaklardır. Şehvet, nefsin lezzet duyulan şeyleri istemesidir.

Âyet, onların bir çok tehlikelerden kurtulacaklarını beyandan sonra, arzularına kavuşacaklarını bildirmektedir.

İbni Ata der ki: "Kalplerin arzusu vardır, ruhların arzusu vardır, nefislerin de arzusu vardır. Allah, cennette onların bütün arzularını, isteklerini verecektir. Ruhların arzusu, Allah'a yakın olmaktır. Kalplerin arzusu, müşahede ve görmektir. Nefislerin arzusu da rahatlamak, yemek, içmek ve ziynetle lezzet bulmaktır."

103. «En büyük korku bile onları üzmez.» Râğıb der ki: *"En büyük korku"*dan maksat, ateşe girme korkusudur. Bazıları da der ki: "Cennet ve cehennem halkının gözleri önünde ölümün kesilmesi ve cehennemi, halkının üzerine kapatmaktır." **«Kendilerini melekler »** yani, rahmet melekleri, tebrik ederek: **«'İşte bu,»** dünyada **«size vaadedilen»**, imanınız ve ibadetinizden dolayı çeşitli mükâfatlarla müjdelendiğiniz **«gününüzdür' diye karşılarlar.»**

Bil ki, âhiret yurdu ve sevabına, ancak dünyayı ve onun süsü ve güzelliğini terketmekle ulaşılır. Kimin arzusu, cennet ve cennet nimetleri ise, dünyada lezzeti bırakmalıdır. Kimin arzusu, Allah'ı müşâhede ise, Allah'tan başkasına bakışını kesmelidir.

Hikmet sahiplerinden biri demiştir ki: "Cennet bir rahatlıktır. Onu, ancak dünyada faydasız şeyleri terkedenler ve ondan basit bir şeyle yetinenler bulur. Orada, nefislerin istediği şeyler vardır, onu da ancak zâhid olanlar bulur."

Zahidlerin birinden şöyle nakledilir: "Kendisi, tuz ile ekmeksiz sebze yiyordu. Bir kimse ona, bununla mı yetindin? dedi. O da: "Evet, çünkü ben, dünyayı cennet için kıldım, sen ise dünyayı çöplük için kıldın dedi. Yani, güzel şeyleri yersin, onlar da çöplüğe gider, demek istedi."

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ
كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ (١٠٤)
وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا
عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ (١٠٥) إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ
(١٠٦) وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (١٠٧) قُلْ إِنَّمَا
يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (١٠٨)
فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ وَإِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ
أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ (١٠٩) إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ
وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ (١١٠) وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ

وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ ۗ
وَرَبُّنَا الرَّحْمَٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

104. O gün göğü, yazı tomarlarını dürer gibi düreriz. İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrarlayacağız. Üzerimize sözdür. Biz bunu mutlaka yapacağız.

105. Andolsun Biz Zikir'den sonra Zebur'da da: "Yer yüzüne iyi kullarım vâris olacaktır" diye yazmıştık.

106. İşte bunda ibadet eden bir toplum için yeterli bir bildiri vardır.

107. (Ey Muhammed!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.

108. De ki: "Bana ilâhınızın ancak bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık Müslüman olacak mısınız?"

109. Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben sizin hepinize eşit biçimde açıkladım. Artık, size vaadedilen şeyin yakın mı , yoksa uzak mı olduğunu bilmem.

110. Şüphesiz O, sözün açığını da bilir, gizlediklerinizi de bilir.

111. Bilmiyorum, belki bu gecikme sizi denemek ve bir süreye kadar da geçindirmek içindir.

112. Ey Rabbim! Hak ile hükmet. Bizim Rabbimiz, çok merhamet edendir. Sizin nitelediğiniz şeylere karşı kendisinden yardım istenilendir, " dedi.

104. Düşün! **«O gün göğü, yazı tomarlarını dürer gibi düreriz.»** *"Tay"*, dürmek, katlamak, *"sicil"* ise sahife demektir. (Sicil'in bir sahâbînin ismi olduğu da söylenmiştir ki doğru değildir.)

Denilmiştir ki, Kur'ân-ı Kerim'de Rasûlüllah (s.a.v.)'ın evlâtlığı **Zeyd b.** Hârise'den başka hiçbir sahâbînin ismi zikredilmemiştir. Bunun gibi **Hz. Mer**yem'den başka hiçbir kadının da ismi Kur'an 'da zikredilmemiştir.

«İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrarlayacağız.» Başlangıçta yoktan yarattığımız gibi onu tekrar yaratacağız.

«Üzerimize sözdür» ki onu yerine getirmek bize gerekli olmuştur. **«Biz bunu mutlaka yapacağız.»**

105. «Andolsun Biz zikirden sonra Zebur'da da:» Buradaki zikirden maksat, Tevrat'tır. Çünkü, her semavî kitap, bir zikirdir.

Bazıları der ki: "Zebur, yalnız aklî hikmete hasredilmiş kitabın ismidir. İçerisinde şer'î hükümler bulunmaz. İçerisinde hüküm ve hikmetler bulunursa buna kitap denir. Buna, Davud (a.s.)'un Zebur'unda gelen, onun içerisinde bulunan şeyler işaret eder."

Zebur, Davud (a.s.)'un kitabıdır. Nitekim Allah: *"...Davud'a Zebur'u verdik."* (Nisâ: 163) buyurmuştur.

«'Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır' diye yazmıştık.» Kâfirleri çıkardıktan sonra bütün mü'minler vâris olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Sizden iman edip yararlı işler yapanlara Allah şöyle va'd buyurdu: 'Andolsun ki kendilerinden öncekileri halife kıldığı gibi onları yer yüzünde halife kılacak..."* (Nur: 55)

İslâm dinini galip kılmak ve Müslümanları yüceltmek konusunda, Allah'tan bu bir vaaddir. İbni Abbas'a göre buradaki yeryüzünden maksat, cennetin arzıdır.

106. «İşte bunda» yani, haberler, açık öğütler, tevhidi ve peygamberliğin sıhhatini ispat eden kesin deliller gibi, bu surede anılan şeylerde **«ibadet eden bir toplum için»**, gayeleri yalnız ibadet olan bir kavim için **«yeterli bir bildiri vardır.»**

107. «(Ey Muhammed!) Biz seni âlemlere» daha önce zikredilen şeriatler hükümler ve iki cihanın saadetine sebep olan hususlara **«ancak rahmet olarak gönderdik.»** Çünkü senin getirdiğin şey, iki cihan saadetinin sebebidir. Muhammed (a.s.), kâfirler için de büyük bir rahmettir. Çünkü onun sebebiyle cezaları ertelenmiş ve onunla yer yüzünden tamamen yok edilme azabından, yere batmak ve şekillerinin çirkin şekilde değiştirilmesi cezasından kurtulmuşlar, emin olmuşlardır.

Bil ki, Muhammed (a.s.)'in hem hayatı, hem vefatı rahmettir. Nitekim şöyle buyurur: *"Hayatım sizin için hayırlıdır, vefatım da sizin için hayırlıdır.*

Amelleriniz bana gösterilir. Hayırlı olan için Allah'a hamd ederim, şer olan için de sizin için Allah'tan mağfiret ve af dilerim." (22)

108. «De ki: 'Bana ilâhınızın ancak bir tek ilâh olduğu vahyediliyor» Bana, ancak kendisine ibadet edilmesini hak eden bir tek ilâh olduğu, mülkünde ortağı olmadığı vahyediliyor. **«Artık Müslüman olacak mısınız?'»** İbadeti, ihlâslı bir şekilde sadece Allah için yapacak mısınız?

109. «Eğer» İslâm'dan **«yüz çevirirlerse»** ve vahyin gerekli kıldığı şeye bakmazlarsa onlara **«de ki: 'Ben sizin hepinize eşit biçimde»**, sizlerden herhangi bir kimseden gizlemeksizin, tevhid inancına sahip olmanın ve O'nu tenzih etmenin gerekliliği gibi kendisiyle emredildiğim şeyi **«açıkladım.»** Kimseden bir şey gizlemedim. Öğütte ve risâletin tebliğinde aranızda bir ayırım yapmadım. **«Artık,»** Müslümanların galip gelmesi ve dinin yayılması gibi **«size vaadedilen şeyin yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmem.»** Şurası bir gerçektir ki, azap ve zillet size yetişecektir.

110. «Şüphesiz O,» Allah Teâlâ **«sözün açığını da»**, açıktan İslâm'a dil uzatmanızı, âyetleri yalanlamanızı da **«bilir.»** Haset, Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara düşmanlık gibi **«gizlediklerinizi de bilir.»** Dolayısıyla sizleri cezalandıracaktır.

111. «Bilmiyorum, belki bu gecikme sizi denemek ve bir süreye kadar da» sizi **«geçindirmek»** ve faydalandırmak **«içindir.»** Bu geçinip faydalandığınız şeyler ileride aleyhinize delil olacaktır.

112. Hz. Peygamber **«Ey Rabbim! Hak ile hükmet.»** Bizimle Mekke halkı arasında adaletle hükmet. **«Bizim Rabbimiz, çok merhamet edendir. Sizin nitelediğiniz şeylere karşı kendisinden yardım istenilendir,' dedi.»** Çünkü onlar, eğer bu tehdit edilen şey gerçek olsaydı başlarımıza azap inerdi, diyorlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, peygamberinin duâsını kabul ederek müşriklerin emellerini boşa çıkardı, durumlarını değiştirdi. Böylece Bedir savaşında başlarına gelen geldi.

Bu sebeple akıllı kimse, uzun ömüre, mal ve mülkün, çoluk çocuğun çokluğuna aldanmaması gerekir. Çünkü bunlara aldanmak inkârcıların özelliklerindendir. Allah'ın bizi korumasını ve başarıya ulaştırmasını dileriz.

Enbiya Sûresi tamamlandı. Velhamdülillahi Rabbil Âlemîn.

22- Hadisi, Bezzâr şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Allah'ın seyyah melekleri vardır. Ümmetimden bana selâm getirir."* Ve buyurdu ki: *"Hayatım sizin için hayırlıdır. Siz konuşursunuz ve tarafımdan size cevap verilir. Vefatım da sizin için hayırlıdır. Amelleriniz bana arzedilir. Bir hayır gördüğümde Allah'a hamd ederim..."*

HAC SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 78 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمْ ۚ إِنَّ زَلْزَلَةَ ٱلسَّاعَةِ شَىْءٌ عَظِيمٌ
① يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ
كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى ٱلنَّاسَ سُكَٰرَىٰ وَمَا هُم
بِسُكَٰرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ ٱللَّهِ شَدِيدٌ ② وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن
يُجَٰدِلُ فِى ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَٰنٍ مَّرِيدٍ ③ كُتِبَ
عَلَيْهِ أَنَّهُۥ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُۥ يُضِلُّهُۥ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ④

1. Ey insanlar! Rabbinizden korkun. Çünkü kıyamet vaktinin sarsıntısı müthiş bir şeydir.

2. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden vazgeçer. Her hamile kadın da çocuğunu düşürür. Ve insan-

ları sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı pek çetindir.

3. İnsanlardan, bilgisizce Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan bir takım kimseler vardır.

4. Onun için şu hüküm yazılmıştır: "Kim onu dost edinirse gerçekten bu (şeytan) onu saptırır ve alevli ateşin azabına sürükler."

1. «Ey insanlar! Rabbinizden korkun.» Yani işlerinizi organize eden ve sizi yetiştiren Allah'a boyun eğerek azabından sakının. **«Çünkü kıyamet vaktinin sarsıntısı müthiş bir şeydir.»** Burada "sarsıntı" olarak tercüme ettiğimiz *"zelzele"*, defalarca tekrar eden aşırı bir sarsıntıdır. Çünkü bu kelime, "zelle" kelimesinin tekrarıdır. *"Sâat"* ise, kıyamet olup hesabın çabuk görülmesinden dolayı bu isimle anılmıştır. Kıyamet sarsıntısından, kıyametin kopması anlaşılır. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: Kıyametin kopmasından kaynaklanan sarsıntı, tanımlanması güç, müthiş bir şeydir. Bu nedenle, nefsi azaptan kurtarmak için, korkmak gerekir.

2. «Onu», yani o sarsıntıyı **«gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden vazgeçer.»** Burada "vazgeçmek" şeklinde verdiğimiz *"zuhûl"*; dehşet içinde kalarak işi bırakmaktır. Emzikli kadından maksat da bizzat emzirmekle meşgul olan emzikli kadındır. O, korku ve hayret içinde kendi derdine düşerek memesini verdiği çocuğunu emzirmekten vazgeçer. **«Her hamile kadın da»** başına gelen büyük sıkıntıdan dolayı günü gelmeden **«çocuğunu düşürür.»** *"Haml,"* rahimde bulunan ceninin adıdır. Yani kadın, kendisini saran felâketten dolayı, günü gelmeden bebeğini düşürür. **«Ve»** mahşer ehli olan **«insanları sarhoş»** gibi **«bir halde görürsün.»** *"Sekr,"* yani sarhoşluk; kişi ile aklı arasına giren bir hâldir. Kişinin ölüm esnasındaki haline, bu kelimeden türetilme "sekerâtü'l-mevt" denilir.

Cafer (r.a.) : "Onları, Allah'ın üstünlük ve izzetinden gördükleri şeylerin sarhoş ettiğini" söylemiştir.

«Oysa onlar» gerçekte **«sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı pek çetindir.»** Bunun korkusu onları sarmış, akıllarını başlarından almış ve dengelerini bozmuştur.

Hadis-i şerif şöyledir: Rasûlüllah: *"Allahü Teâlâ kıyamet günü Âdem*

*(a.s.)'e, 'Ey Âdem! Neslinden cehennemin temsilcilerini çıkar!' der. Âdem (a.s.): 'Cehennemin temsilcileri kaç kişidir?' diye sorar. Bunun üzerine Allahü Teâlâ: 'Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişi.' buyurur. Bu, küçüğün ihtiyarladığı, her hamile kadının bebeğini düşürdüğü ve insanları- alkolden sarhoş olmadıkları halde- korkudan sarhoş gördüğün zamandır. "Ancak Allah'ın azabı pek çetindir."*dedi. Bu tablo, Müslümanlara ağır gelmiş ve ağlayarak: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim halimiz ne olur?" diye sormuşlardır. Rasûlüllah (s.a.v.) da onlara: *"Müjde size! Ye'cûc ve mecûc'den bin kişi, sizden ise bir kişi olur. Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki ben, cennetliklerin üçte birini sizin meydana getireceğinizi umuyorum."*Bunun üzerine Müslümanlar tekbir getirip Allah'a hamdettiler. Rasûlüllah devamla: *"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, cennet ehlinin yarısının siz olacağınızı umarım"* buyurdu. Ashap yine tekbir getirip hamdetti. Bu sefer Hz. Peygamber: *"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben cennetliklerin üçte ikisinin sizler olacağınızı umuyorum. Çünkü cennetlikler yüz yirmi saftır ve bunların sekseni ümmetimdendir. Müslümanlar, devenin bir tarafında bulunan ben, yahut merkebin bacağındaki iz, ya da siyah renkli boğadaki beyaz bir tüy gibidirler."*[1]buyurdu.

3. «İnsanlardan, bilgisizce», Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında, bilgisi bulunmadan ve bir delile tâbi olmadan **«Allah hakkında tartışmaya giren ve»** gerek tartışmasında, gerekse her davranışında **«her inatçı»**, fesada soyunan ve iyiliklerden uzak **«şeytana uyan bir takım kimseler vardır.»** Onlar, kendilerinden olmayanları inkâra davet eden kâfirlerin liderleridir veya İblis'le, onun ordularıdır. Nitekim Nadr b. Haris, cedelleşerek şöyle diyordu: "Melekler Allah'ın kızlarıdır; Kur'ân, daha önceki milletlere ait efsanelerden ibarettir. Ölümden sonra tekrar dirilme de yoktur." Ve yine o, Allah hakkında faydasız ve anlamsız şeyler söyleyerek saçmalıyordu.

Âyetteki *"cidal"* kelimesi, tartışma ve vuruşma anlamındadır. Bu kelimenin kökü, "ipi iyice büktüm" demek olan "cedeltü'l-hable" sözünden gelmektedir.

4. «Onun» yani gerek cin ve gerekse insanlardan olan her şeytan **«için şu hüküm yazılmıştır: 'Kim onu dost edinirse»** ve ona tâbi olursa, **«gerçekten bu (şeytan) onu saptırır ve»** doğrudan doğruya kötlüklere sevketmek

1- Tirmizî, hadisi *"Tefsir"* bölümünde tahric etmiş; hadis için "hasen, sahih" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/185.

sûretiyle «**alevli ateşin azabına sürükler.**'» Şeytanın işi, kendini dost edineni hak yoldan saptırmaktır. Cinlerden olan şeytan vesvese ve kuruntularla, şüpheye düşürmek sûretiyle; insanlardan olan şeytan ise, arzularının esiri olanların, bidatçıların ve öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr eden zındıkların görüşlerine bulaştırarak kişiyi saptırır. Bu kişi, söz konusu kişilerin şüphelerini delil göstererek onların inançlarına bağlanır ve sonunda o da onlardan olur.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّنَ ٱلْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَٰكُم
مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ
مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقِرُّ فِى ٱلْأَرْحَامِ مَا نَشَآءُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى
ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓا۟ أَشُدَّكُمْ ۚ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ
وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۚ
وَتَرَى ٱلْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ
وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ
وَأَنَّهُۥ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ
ءَاتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِى ٱلْقُبُورِ ﴿٧﴾

5. Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphe ediyorsanız, kuşkusuz Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belli-belirsiz bir çiğnem etten yarattık. Bütün bunlar, size (nihai durumu) açıklamaya yöneliktir. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutar, sonra sizi bebek olarak çıkarırız, böylece yetişip erginlik çağına varırsınız. İçinizden kimi vefat eder, kimi de ömrünün en verimsiz çağına kadar götürülür. Ta ki, çok şey bilirken bir şey bilmez olsun. Yeryüzünü de kupkuru bir halde görürsün. Fakat Biz, üzerine su indirdiğimiz zaman, hareketlenir, kıpırdanır ve her türden güzel bitkiler verir.

6. Bunlar, Allah'ın, hakkın ta kendisi olmasından kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz O, ölüleri diriltir. Yine O, her şeye karşı son derece güçlüdür.

7. Hakkında şüphe olmayan kıyamet vakti de mutlaka gelecek; Allah, kabirlerde olanları diriltecektir.

5. «Ey insanlar!» Öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr eden Mekke'liler! **«Eğer yeniden dirilmekten şüphe ediyorsanız,»** Yeniden diriltmek: İnsanları kabirden çıkartıp, mahşer yerine yürütmektir. Tekrar varolmanın mümkün oluşu ve meydana gelişi konusunda tereddüt içindeyseniz, şüphenizin yok olması için ilkin yaratılışınıza bakınız. **«Kuşkusuz Biz sizi»** özel anlamda bir yaratma ile Hz. Âdem'in şahsında **«topraktan, sonra»** genel anlamda **«nutfeden,»** yani insan menisi olan az veya çok arı sudan (spermden) **«sonra»** spermden oluşan **«pıhtılaşmış kan»** embrio **«dan, sonra hilkati»** ve şekli **«belli-belirsiz bir çiğnem etten yarattık. Bütün bunlar, size (nihai durumu)»**, öldükten sonra yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın nasıl olacağını **«açıklamaya yöneliktir.»** Gerçekten hiç hayat kokusu almamış insanı ilkin topraktan yaratan, onu tekrar yaratmaya da güç yetirir.

Hadis-i Şerifte şöyle ifade edilmiştir: *"Her birinizin ana rahmindeki oluşumu kırk gün içinde tamamlanmaktadır. Sonra yine bir bu kadar süre içinde pıhtılaşmış kan (embrio) olur. Sonra bir bu kadar süre içinde bir çiğnem et parçası olur. Daha sonra ona ruh üflemek üzere melek gönderilir. Bu arada dört kelimeden ibaret rızkı, eceli, ameli, bedbaht veya mutlu olacağının yazılması emredilir."*[2]

2- Bu hadisi Buharî, Müslim, Ebû Davud ve Tirmizî Abdullah b. Mes'ud dan, bu hadise yakın ifadelerle tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/113.

«**Dilediğimizi belli bir süreye**» doğum zamanına «**kadar rahimlerde tutar,**» bu sürenin bitiminden «**sonra sizi**» kendi ihtiyaçlarını göremiyecek derecede zayıf bir halde «**bebek olarak**» ana rahminden «**çıkarırız, böylece yetişip erginlik çağına varırsınız.**» *"Sizi çıkarırız"* sözünün sebebidir. Buna uygun olan, ama anılmayan başka bir sebebe bağlanmıştır. Sanki şöyle denmek istenmiştir: "Sonra yavaş yavaş büyümeniz, güçlenmeniz, anlamanız ve iyiyi kötüden ayırma düzeyine ermeniz ve olgunluğa ulaşmanız için, –ki bu dönem, otuz ile kırk yaşları arasıdır- sizi çıkarırız."

«**İçinizden kimi vefat eder.**» Ruhu kabzedilir, erginlik çağına, erdikten sonra veya daha önce ölür, «**kimi de ömrünün**» yaşlılık ve bunaklıktan ibaret olan «**en verimsiz çağına kadar götürlür. Ta ki, çok şey bilirken bir şey bilmez olsun.**» Bu, ilminin yok olması ve halinin ters dönmesinden, kuvvetli iken zayıflamasından mübâlağadır. Yani bünyesi zayıf, aklı az ve anlayışı kıt olan çocukluk günlerine döner. Bu durumda bildiğini unutur, tanıdığını tanımaz ve yaptığını yapamaz olur.

«**Yeryüzünü de kupkuru bir halde görürsün.**» Bu mesaj, öldükten sonra yeniden dirilmekle ilgili başka bir delildir. «**Fakat Biz, üzerine su**» yani yağmur «**indirdiğimiz zaman,**» bitki ile «**hareketlenir, kıpırdanır**» kabarır, artar «**ve her türden güzel**» iç açıcı «**bitkiler verir.**»

6. «**Bunlar,**» insanın çeşitli evrelerden geçerek yaratılması, farklı aşamalar içinde şekillenmesi, yerin ölümünden sonra tekrar hayat bulmasından ibaret bu eşsiz sanat, «**Allah'ın, hakkın tâ kendisi olmasından kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz O, ölüleri diriltir.**» Yâni O'nun işi ve âdeti onları diriltmektir. Hasılı, Yüce Allah onları ilk kez ve tekrar yaratabilir. Aksi halde meniyi ve kuru yeri defalarca yaratamazdı. «**Yine O, her şeye karşı son derece güçlüdür.**» Aksi durumda bu varlıkları meydana getiremezdi.

7. «**Hakkında şüphe olmayan kıyamet vakti de mutlaka gelecek;**» çünkü alâmetleri belirmiş ve durumu ortaya çıkmıştır. «**Allah,**» caymanın söz konusu olmadığı vaadinin gereği olarak, «**kabirlerde olanları diriltecektir.**» Buradaki "diriltmek" anlamını verdiğimiz *"ba's"* kelimesi, Yüce Allah'ın kabirlerdeki ölüleri, asıl organlarını birleştirerek ve ruhlarını tekrar vererek yeniden yaratmasını ifade eden bir terimdir.

وَمِنَ
ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِى ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَٰبٍ
مُّنِيرٍ ﴿٨﴾ ثَانِىَ عِطْفِهِۦ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ لَهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ
وَنُذِيقُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ
وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعْبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ
حَرْفٍ ۖ فَإِنْ أَصَابَهُۥ خَيْرٌ ٱطْمَأَنَّ بِهِۦ ۖ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ ٱنقَلَبَ
عَلَىٰ وَجْهِهِۦ خَسِرَ ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةَ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْخُسْرَانُ ٱلْمُبِينُ ﴿١١﴾
يَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُۥ وَمَا لَا يَنفَعُهُۥ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ
ٱلضَّلَٰلُ ٱلْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا۟ لَمَن ضَرُّهُۥٓ أَقْرَبُ مِن نَّفْعِهِۦ ۚ لَبِئْسَ
ٱلْمَوْلَىٰ وَلَبِئْسَ ٱلْعَشِيرُ ﴿١٣﴾

8-9. İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, yahut bir rehberi veya aydınlatıcı bir kitabı bulunmadan, sırf Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek Allah hakkında tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rüsvaylık vardır, kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.

10. "İşte bu, senin yaptıklarından ötürüdür" denir. Yoksa

Allah, kullarına karşı hiç de zâlim değildir.

11. İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden ibadet eder. Kendisine bir iyilik dokunursa, buna pek memnun kalır, bir de mûsibete maruz kalırsa yüz üstü döner. O, dünyada da, âhirette de ziyana uğramıştır. İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.

12. O, Allah'ı bırakıp, kendisine faydası da, zararı da dokunmayan şeylere yalvarır. Bu, (haktan) büsbütün uzak olan sapıklığın ta kendisidir.

13. Zararı faydasından daha yakın olana yalvarır. Yalvardığı şey, ne kötü yardımcı ve ne kötü dosttur!

8-9. «**İnsanlardan bazısı,**» tıpkı Ebû Cehil gibi, elde edilen veya doğuştan herhangi «**bir bilgisi, yahut**» gerçeğe götüren «**bir rehberi**», doğru görüşü «**veya aydınlatıcı bir kitabı**», hakkı ortaya koyan bir vahiy «**bulunmadan, sırf Allah yolundan saptırmak**», mü'minleri hidayetten sapıklığa sevketmek «**için yanını eğip bükerek**» büyüklük taslayarak «**Allah hakkında tartışmaya kalkar.**» Yani teorik bir dayanağı, vahye müstenid bir delili olmadan ve elle tutulur bir delili bulunmadan, sırf taklit ve tartışma yoluyla Allah hakkında mücadele eder. «**Onun için dünyada bir rüsvaylık vardır,**» ki *"hizy"*, alçaklık ve düşüklük demek olup Bedir savaşında Ebû Cehil'e gelen ölüm ve zillettir. «**Kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.**»

10. «**'İşte bu,**» dünyadaki bu rüsvaylık ve âhiretteki azap, «**senin yaptıklarından**» inkârından ve işlediğin günahlardan «**ötürüdür' denir. Yoksa Allah, kullarına karşı hiç de zâlim değildir.**» Dolayısıyla daha kendi taraflarından bir günah olmadan onlara azap etmez.

Bil ki, münafık, arzularının esiri ve bid'at ehli kimselerle tartışmak kınanmıştır. Fakat, Allahı tanımak, şüpheleri gidermek, Allah'ı ve Rasûlü'nün hidâyetini bilmek sûretiyle Allah'a giden yolu açıklamak ve nûru ile hakkı bâtıldan ayırmak konusunda mücâdele edenin tartışması övgüye lâyıktır.

11. «**İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden**», dinin bir kısmına göre «**ibadet eder.**» O, tıpkı cephe gerisinde durup zafer hissettiği zaman sebat eden ve yenilgi hissettiği zaman da kaçan kişi gibi sebatsız kimsedir.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, Medine'ye gelen "E'ârib" kabilesi hak-

kında inmiştir. Onlardan biri sağlıklı olduğu , atı yavruladığı, eşi çocuk dünyaya getirdiği, malı ve davarları çoğaldığı zaman: "Bu dine girdiğimden beri hayra ve huzura kavuştum" dermiş. Fakat ters durumla karşılaştığı zaman: "Başıma kötülükten başka bir şey gelmedi" diyerek dinden dönermiş.

«**Kendisine**» sağlık ve zenginlik konusunda dünyaya ilişkin «**bir iyilik dokunursa, buna pek memnun kalır,**» içtenlikle değil, görünüşte dinde sebat eder; «**bir de mûsibete maruz kalırsa**» kendisi, ailesi veya malına gelen bir mûsibetle imtihan edilirse, «**yüz üstü döner**», inkâra yönelerek dinden çıkar, küfre döner. «**O,**» dinden çıktığından dolayı ameli boşa çıkarak ve suçsuzluğu ortadan kalkarak «**dünyada da âhirette de ziyana uğramıştır.**» Onun ikisini de kaybetmiştir. «**İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.**» Bazıları şöyle demişlerdir: "Dünyadaki kayıp, ibadetleri terketmek ve haramlarla meşgul olmaktır. Âhiretteki kayıp ise, hasımların ve takipçilerin çoğalmasıdır.

12. «**O, Allah'ı bırakıp,**» O'na ibadette sınırı aşarak «**kendisine faydası da, zararı da dokunmayan**» cansız «**şeylere yalvarır**», tapar. «**Bu,**» yalvarış, hak ve hidayetten «**büsbütün uzak olan sapıklığın ta kendisidir.**» Âyette geçen "sapıklık" anlamındaki *"dalâl"* kelimesi, çölde yolunu kaybederek uzaklaşan ve kaybolan kişinin kaybolması anlamında kullanılan *"dalâl"* kelimesinden alınmadır.

13. «**Zararı faydasından daha yakın olana yalvarır. Yalvardığı şey, ne kötü yardımcı ve ne kötü dosttur!**» Yani bu inkârcı kıyamet günü, tapındığı şeyden dolayı zarara uğradığını ve bu yüzden cehenneme girdiğini görünce şöyle der: "Allah'a andolsun ki bu, ne kötü bir yardımcı, ne fena arkadaş ve dosttur!"

إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟
ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ
مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ ٱللَّهُ فِى ٱلدُّنْيَا

وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ
يُذْهِبَنَّ كَيْدُهٗ مَا يَغِيْظُ ﴿١٥﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۙ
وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يُّرِيْدُ ﴿١٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا
وَالصّٰبِـُٔوْنَ وَالنَّصٰرٰى وَالْمَجُوْسَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا ۙ اِنَّ اللّٰهَ
يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿١٧﴾

14. Muhakkak ki Allah, iman edip iyi amel işleyen kimseleri, zeminlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kuşkusuz Allah, dilediğini yapar.

15. Her kim, Allah'ın ona dünyada ve âhirette asla yardım etmeyeceğini zannetmekte ise tavana bir ip atsın; sonra da kessin. Ardından düşünsün bakalım, bu hilesi kendisini öfkelendiren şeyi yok edebilir mi?

16. İşte böylece Biz, Kur'ân'ı açık seçik âyetler halinde indirdik. Gerçek şu ki Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir.

17. İnananlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hristiyanlar, mecûsiler ve müşrik olanlar var ya! İşte Allah bunlar arasında kıyamet günü hükmünü verir. Çünkü Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

14. «Muhakkak ki Allah, iman edip iyi amel işleyen kimseleri, zeminlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar.» Burada, Allah'a kulluk eden mü'minlerin iyi durumlarının mükemmelliği ifade edilmektedir. *Cennet*, zeminini örten sık ağaçların bulunduğu yer demektir. Cennetlerin bu şekilde nitelendirilmesinin nedeni; cennetlerin, insanların tanıdıkları en güzel yerler gi-

bi olduğunu göstermek, dolayısıyla onlara içtenlikle yönelmelerini sağlamaktır. **«Kuşkusuz Allah, dilediğini yapar.»** Sâlih mü'mini mükâfatlandırdığı gibi, müşrik kimseyi de cezalandırır. O'nu hiç kimse durduramaz ve kimse engelleyemez.

15. «Her kim, Allah'ın ona» Muhammed'e **«dünyada»** dinini yüceltme ve düşmanlarını perişan etme **«ve âhirette»** derecesini yüceltme ve kendisini yalanlayanlardan intikam alma konusunda **«asla yardım etmeyeceğini zannetmekte»**, vehmetmekte **«ise,»** yani Allahü Teâlâ, Peygamber'inin dünyada ve âhirette yardımcısı olduğuna göre, düşmanlarından ve haset edenlerinden öfke ile bunun aksini sanan ve meydana gelmesini bekleyen kimse, **«tavana»** evinin tavanına **«bir ip atsın»** bağlasın; insandan yukarıda olan her şey semâdır. Onun için tavan, *"semâ"* kelimesi ile ifade edilmiştir. **«Sonra da»** onu boğulmak için **«kessin.»** Burada, "boğulma" yerine *"kesme"* ifadesi kullanılmıştır. Çünkü boğulan kişi, nefes almasını engelleyerek adeta kendini kesmiş olur. **«Ardından»** kendi kendine **«düşünsün bakalım, bu hilesi»** kendine yaptığı bu şey **«kendisini öfkelendiren şeyi»** yardımı **«yok edebilir mi?»** Asla! Öfkesinden ölse bile, yardımı engelleyemez.

16. «İşte böylece Biz, Kur'ân'ı» derin anlamlarını vurgulayan **«açık seçik âyetler halinde indirdik. Gerçek şu ki Allah,»** Kur'an'la hidâyetini **«dilediği kimseyi doğru yola iletir.»** Hadis-i şerife göre: *"Allah, Kur'ân'la bazı toplumları yükseltir ve bazılarını da onunla alçaltır."* [3] Yani Allah, Kur'an'a inanarak gereğini yerine getiren toplumların derecelerini Kur'an sayesinde yükseltirken, ondan yüz çeviren ve hükümlerini tatbik etmeyen toplumları da alçaltır. Gerçekten Ashab-ı Kiram'ın düşüncesi, felsefesi ve işi, Kur'an'a inandıktan sonra onunla amel etmekten ibaretti. Bu sebeple onlar, on âyet öğrenince gereğini yapmadan başka âyetlere geçmezlerdi.

Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Ben, fakir muhacirlerden oluşan bir cemaatin yanına oturdum. Onlar, birbirini siper edinerek açık yerlerini örtmeye çalışırken, biri de bize Kur'ân okuyordu. Aniden Rasûlüllah (s.a.v.) teşrif etti ve yanımızda ayakta durdu. Bunun üzerine okuyucu sustu. Rasûlüllah (s.a.v.) selâm verdi ve: *"Ne yapıyorsunuz"* diye sordu. Biz: "Allah'ın kitabını dinliyorduk" dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Ümmetimden, kendileriyle birlikte olmayı nefsime emredeceğim kimseleri*

3- Hadisi Müslim, *"Salatü'l-Müsafirîn"* bölümünde, Amir b. Vail' rivayetinden tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/7.

vareden Allah'a hamd olsun. Ey fakir muhacir topluluğu! Kıyamet günü tam olacak olan nura sevinin! Siz, zengin insanlardan yarım gün önce -ki, bu beş yüzyıl demektir- cennete girersiniz."[4] Çünkü zenginler, Arasat denen yerde durdurulurlar ve kendilerine: "Malı nereden kazandınız ve nereye sarfettiniz?" diye sorulur. Oysa fakirler, malları bulunmadığı için, durdurulup mal konusunda hesaba çekilmezler.

17. İman edilmesi gereken her şeye **«inananlar, Yahudi olanlar, Sabiîler»** hak dinden uzaklaşıp meleklere ve yıldızlara tapanlar, **«Hristiyanlar, mecusiler»** ateşe tapanlar- ki bunlar, ehl-i kitaptan olmadıkları için kadınları ile evlenilmez ve kestikleri yenilmez- **«ve müşrik olanlar»**, yani putlara tapanlar **«var ya! İşte Allah, bunlar»**, yani mü'minler ve küfür üzerinde birleşen bu beş fırka **«arasında kıyamet günü hükmünü verir.»** Yani Allahü Teâlâ kıyamet günü, onlardan her sınıfa hakkettiğine göre muamele eder; ya cennetle mükâfatlandırır, ya da cehennemle cezalandırır.

Âyet-i Kerime'den anlaşıldığına göre, dinler altıdır. Biri Allah'ın dini -ki, bu İslâm'dır- diğer beşi de şeytanın dinidir. **«Çünkü Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.»**

İmam-ı Gazali, âyette geçen *"şehid"* kelimesi hakkında şöyle demiştir: "Şehid, bilmek anlamındadır. Allah, gerçekten görüneni ve görünmeyeni bilendir. *Gayb*: Görünmeyen; *şehadet* ise görünendir. Şu halde kesin bilgi dikkate alındığında, Allah kesin olarak her şeyi çok iyi bilen; gizli şeylere izafe edilince de, her şeyden haberdar olan demektir."

Sonra âyette, uyarı ve tehdit vardır. Bu sebeple akıllı insanın, hükmün verileceği günü hatırlaması ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanabileceği amelleri yapmaya çaba harcaması lâzımdır.

4. Ebu Davud bu hadisi *"ilim"* bölümünde, Ahmet b. Hanbel *"Müsned"*inde tahric etmişlerdir. Tirmizî ise hadisi, *"Ümmetim'in fakirleri, zenginlerinden beşyüz yıl önce cennete girerler"* ifadesiyle tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/674.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ
النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ
مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا
فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ
مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ
﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾

18. Görmedin mi ki, göklerde olanlar ve yerde bulunanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde ediyor; birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi hor ve hakir kılarsa, artık ona ikramda bulunacak kimse bulunmaz. Kuşkusuz Allah, dilediğini yapar.

19. Şu iki grup Rableri hakkında çekişen iki hasım taraf: İnkârcılara ateşten elbiseler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.

20. Bununla, karınlarındakiler eritilir; derileri de.

21. Bir de onlar için demir kamçılar vardır.

22. Izdıraptan dolayı oradan çıkma gayretlerinin her defasında, oraya geri döndürülürler ve "Tadın bu yakıcı azabı" denir.

18. Ey bilgi sahibi olması gereken kişi! **«Görmedin»**, bilmedin **«mi ki, göklerde olanlar ve yerde bulunanlar,»** yani Allah'ın programlaması ve dilemesiyle melekler, isteyerek ve istemeyerek cinler ve insanlar, kulların yararı için doğup batmak sûretiyle **«güneş, ay, yıldızlar,»** kaynak suları akıtarak ve madenler vererek **«dağlar,»** gölge vererek ve meyve taşıyarak **«ağaçlar,»** hayret verici düzen ve hareketleriyle **«hayvanlar ve»** tâat ve ibadet secdesiyle **«insanların birçoğu Allah'a secde ediyor;»** her şey Allah Teâlâ'ya, yaratması ve rızık vermesinden dolayı boyun eğiyor. Bu alanda insanlar arasında iyi-kötü, mü'min-kâfir gibi bir ayırım yoktur.

"Secde"; ya insanların yaptığı gibi isteyerek yapılan secde, ya da insanların, hayavanların ve bitkilerin zorunlu boyun eğmeleri anlamındaki secdedir. Boyun eğme, bütünüyle emre amade olmayı ve kontrol altında bulunmayı ifade ettiği için, secdeye benzetilmiştir. Çünkü kâfir insanların anlayışında, azgın cin ve şeytanlarda, itaat ve ibadet secdesi yoktur. Bu secde, sırf Allah için alnı yere koymaktan ibarettir. İrfan sahibi kimseler, isteyerek ibadet secdesiyle secde ederlerken, cansız varlıklarla hayvanlar, ihtiyaçtan dolayı boyun eğerek secde ederler.

Âyette, *"İnsanların birçoğu"* şeklinde sözü edilen mü'minler, kâfirlere oranla azdırlar. Bu sebeple âyetin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: İnsanladan **«birçoğunun üzerine de»** inkârları yüzünden ve itaatten uzaklaşmaları dolayısıyla **«azap hak olmuştur. Allah, kimi»** ezelde bedbahtlığına hükmetmiş olduğu kimseyi **«hor ve hakir kılarsa, artık ona ikramda bulunacak»**, sonsuza kadar mutluluk ikram edecek **«kimse bulunmaz. Kuşkusuz Allah,»** ikram etmede ve hor görmede **«dilediğini yapar.»**

İmam Nîsâburî şöyle demiştir: "Allah, kulluklarına muhtaç olmadığını kâfirlere göstermek için, kâfirleri mü'minlerden fazla kılmıştır. Çünkü az olan şey, değerli olur. Altının değerinden dolayı üstünlüğünün tescil edildiğini görmüyor musunuz?"

19. «Şu iki grup» mü'min ve kâfir grupları **«Rableri»**nin dini veyâ zatı ve sıfatları **«hakkında çekişen iki hasım taraf: İnkârcılara»**-ki bu ifade, Allahü Teâlâ'nın öz olarak beyan uyurduğu, *"...Kıyamet günü aralarında*

hükmeder..." (Hac: 17) sözünü açıklamaktadır.- vücut ölçülerine göre, kendilerini elbise gibi saran korkunç **«ateşten elbiseler biçilmiştir. Başlarının üstünden de,»** sıcaklığı had safhaya ulaşan **«kaynar su dökülür.»** Söz konusu suyun bir damlası, dünyada bulunan dağların üzerine isabet etseydi, onları eritirdi.

Râğıp İsfahanî şöyle demiştir: "*Hamîm*, sıcaklığı çok fazla olan su demektir."

20. «Bununla,» yani aşırı sıcak olan bu kaynar suyla **«karınlarındakiler»**, bağırsaklar ve diğer iç organlar **«eritilir; derileri de...»** Dağlanarak dökülmeye başlar. Kaynar su, başları üstünden dökülünce, aşırı sıcaklıktan dolayı, vücutlarının dışına etki ettiği gibi, iç organlarına da etki eder. Hem derileri, hem de iç organları erir. Sonra bu işlem, böyle tekrarlanır durur.

21. «Bir de onlar» yani kâfirler **«için»**, azap edilmeleri ve dövülmeleri için **«demir kamçılar vardır.»** *"Mekâmi"*, makma'a'nın çoğulu olup inkârcıların dövüldükleri kamçılar demektir. Hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *"O kamçılardan biri, yeryüzüne konsa ve insanlarla cinler başına toplansa, onu yerden kaldıramazlar."*[5]

22. Duydukları şiddetli **«ızdıraptan dolayı oradan»** yani cehennemden **«çıkma gayretlerinin her defasında, oraya»** cehennemden çıkamadan üstten dibe doğru **«geri döndürülürler ve»** kendilerine, **«'Tadın bu yakıcı azabı' denir.»** Cehennem ateşi onları, alevleriyle dövünce, üst tarafa doğru yükselirler. En üst kısma çıkınca, bu kez kamçılarla dövülürler ve ateşin içine yetmiş yıllık bir mesafedeki boşluğa yuvarlanırlar.

إِنَّ ٱللَّهَ

يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن

تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا

5- Bu hadis, Ebû Davud'un sünen'inde *"Cenâiz"* bölümünde yakın lâfızlarla tahric ettiği uzun bir hadisten bir bölümdür. Sözkonusu hadiste, *"Onunla bir dağa vurulsa, dağ toprak halini alırdı"* ifadesi vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/178.

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ
وَهُدُوا إِلَىٰ صِرَاطِ الْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ
عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً
الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ ۚ وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

23. Muhakkak ki Allah, iman edip iyi amel yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Onlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giysileri ise ipektir.

24. Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler, övülen yola iletilmişlerdir.

25. İnkâr edenler, Allah'ın yolundan ve -ister yerli, ister taşralı olsun- bütün insanlar için yaptığımız Mescid-i Haram'dan alıkoymaya kalkanlar (bilmelidirler ki), orada zulüm ile haktan sapmak isteyene, can yakıcı bir azaptan tattırırız.

23. «Muhakkak ki Allah, iman edip iyi amel yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Onlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler.» Yani, onları orada melekler, Allah'ın emriyle altın bilezikler ve incilerle tıpkı dünyadaki hanımların, çeşitli süs eşyalarını bir araya getirdikleri gibi süsler ve bezerler. Biri kırmızı altından, diğeri de beyaz inciden olan iki bileziğin bulunduğu bilek, ne güzel bilektir!

Hadis-i Kudsî'de Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ben sâlih kullarıma, hiçbir gözün görmediği, kulağın duymadığı ve hiçbir insanın zihninden*

geçmeyen şeyleri hazırladım."[6]

Said b. Cübeyr de: "Söz konusu kişilerden her biri üç bilezik takınır. Biri altından, biri gümüşten ve biri de inci ve yakuttandır" demiştir.

«Orada giysileri ise ipektir.» Yani onlar, cennette ipek elbise giyerler. Allah, dünyada erkekleri denemek için ipek elbise giymelerini haram kılmıştır. Bir hadis-i şerifte Allah'ın Rasûlü (s.a.v.): *"Dünyada ipek elbise giyen, âhirette giyemez"*[7] buyurmuştur. Bundan dolayı imam Ebû Hanife (Allah O'na rahmet etsin), "Hz. Peygamber, yenleri ve eteği ipekten olan bir cübbe giymiştir" rivayetine dayanarak, dört parmak kadar alanını bundan istisna ederek, "Erkeğin ipek elbise giymesi helâl değildir" demiştir.

24. «Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler,» ki bu, onların "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun" sözünden ibarettir. Ayrıca bunun, "Lâ ilâhe illlahlâh" (Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur) ifadesindeki samimiyet ve bu sözün doğrultusunda hareket etmek olduğu da dile getirilmiştir. Yine onlar, bizzat kendisi, ya da cennetten ibaret olan sonucu **«övülen yola iletilmişlerdir.»**

Bil ki, doğru yola iletilmenin işareti, iyi işler yapmaya ve sâlih amel işlemeye koyulmaktır. Sâlih amel de, sırf Allah için yapılan iştir. Sadece îman, mü'minin ebediyyen cehennemde kalmasına engel ve cennete girmesine yardımcı ise de, amel, iman nurunu artırır ve mü'minin kalbi amelle nurlanır.

Musa (a.s.)'nın Cenab-ı Allah'a hitaben: "Allah'ım! Kullarının en âcizi hangisidir?" diye sorması üzerine yüce Allah: "Amelsiz cenneti isteyendir" buyurmuştur. Musa (a.s.)'nın: "Kullarının en cimrisi hangisidir?" sorusu üzerine de Allahü Teâlâ: "Bir ihtiyaç sahibinin kendisinden istekte bulunması durumunda, onun karnını doyurabilme imkânına sahip olduğu halde, doyurmayan kimsedir" buyurmuştur.

Daha sonra Yüce Allah, emin beldenin kutsallığına dikkat çekerek şöyle buyurmuştur:

25. «İnkâr edenler, Allah'ın yolundan» Allah'a itaat etmekten, O'nun dinine girmekten «ve» kim olursa olsun, **«-ister yerli, ister taşralı olsun- bütün insanlar için»** ibadet yeri **«yaptığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyma-**

6- Hadis, Buhari ve Müslim'de geçen kudsi hadislerden biridir.
7- Hadisi Buharî ve Müslim, Enes b. Malik'ten tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/179.

ya kalkanlar,» ki Mescid-i Haram'dan maksat, Mekke'dir veya mü'minlerin, her yönden saygıdeğer, avı avlanmayan, dikeni bile kesilmeyen ve içinde kan dökülmeyen Mescid-i Haram'ı tavaf etmelerine engel olanlar **«(bilmelidirler ki), orada zulüm ile haktan sapmak isteyene, can yakıcı bir azaptan tattırırız.»** Yani orada bulunan herkes, her yönden doğru ve âdil olmak zorundadır.

Kırsal bölgede ikamet edene *bâdî*; sahrada bulunan her yere de *bâdiye* denir. *Âkif* ise, şehirde ikamet eden demektir. Mescid-i Haram'ın bizzat bu adla zikredilmesinin sebebi, oraya girmeye engel olanları daha fazla kınamaktır. Sonra âyetteki *ilhad* ve *zulm* kelimeleri, eş anlamlı iki durumu göstermektedir. Yani, "kim haksızlık ederek hedeften dönerse" demektir. *İlhad* yönelme, demek olup iki kısımdır:

1- Allah'a ortak koşmaya yönelmek.
2- Sebeplerle şirke yönelmektir.

Birincisi, imana zıt düşmekte ve onu yoketmekte; diğeri de imanı zayıflatmakta ve fakat onu yok etmemektedir. Sonra, "Yönelme ve haksızlık etme" ifadelerinden, harem bölgesinin güvercinini vb. avlamak, ağacını kesmek ve diğer bütün itaatsizlikler kastedilmiştir. Çünkü Mekke'de, sevaplar kat kat verildiği gibi günahlar da kat kat verilir.

Fıkıh âlimleri, Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ'nın kutsallığından dolayı şöyle demişlerdir: "Bir kimse bu üç yerden birinde namaz kılma adağını bizzat o mescidde yerine getirmesi gerekir. Oysa diğer camiler için böyle bir şey söz konusu değildir. Herhangi bir camide namaz kılmayı adayan kişi, başka bir camide namaz kılarak adağını gerçekleştirebilir."

Bil ki Allah, Mekke'nin dışında insanın hatırına gelen şeyleri affeder. Ancak -ifade edildiğine göre- Mekke'de sapmaya ve haksızlığa meyletmek isteyen kişiyi, hesaba çeker. Abdullah b. Abbas'ın, tedbir olarak Taif'te ikamet etmesinin sebebi de buydu. Çünkü insanın, hayalinden geçenlere engel olması çok güçtür.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَٰهِيمَ مَكَانَ ٱلْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِى
شَيْـًٔا وَطَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْقَآئِمِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ﴿٢٦﴾

وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ
مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا
اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ
فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لْيَقْضُوا
تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ
وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِندَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ
الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ
وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ۚ وَمَن يُشْرِكْ
بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ
الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾ ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا
مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ
مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

26. Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini hazırlamış, (ona şöyle demiştik): "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû ve secde edenler için evimi temiz tut.

27. İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler.

28. Ta ki kendilerine ait yararları yakînen görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanların üzerine belli günlerde Allah'ın adını ansınlar. Onlardan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula, fakire yedirin.

29. Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk'i tavaf etsinler."

30. İşte böyle. Her kim, Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. Size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde, putların pisliğinden sakının; yalan sözden de sakının.

31. Kendisine eş koşmaksızın Allah'ın hanifleri (olun). Kim Allah'a eş koşarsa sanki o, gökten düşerek onu kuşlar kapmış yahut rüzgâr uzak bir yere sürüklemiş gibidir.

32. İşte böyle. Her kim Allah'ın nişânelerine saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalblerin takvasındandır.

33. Onlarda belli bir vakte kadar sizin için bir takım yararlar vardır. Sonra bunlar Beyt-i Atîk'de son bulur.

26. «Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini hazırlamış,» yani Kâbe'nin yerini, bina yapmak ve ibadet etmek üzere dönüp geleceği yer olarak tayin ettiğimiz zamanı hatırla. O zaman: «**(ona şöyle demiştik): 'Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû ve secde edenler için evimi temiz**», putlardan ve etrafına pislik atılmasından uzak **«tut.»** *"Bana hiçbir şeyi ortak koşma"* ifadesi, âyette geçen *"hazırlamıştık"* sözünü açıklamaktadır. Buna göre sanki şöyle denmek istenmiştir: "Biz, İbrahim'i kulluğa seçtiğimizde kendisine, *"Bana hiçbir şeyi ortak koşma, dedik."*

Âyette geçen *"rükû ve secde edenler"*den maksat, Kâbe'de namaz kılanladır. Namazın, ayakta durmak, rükû ve secdeye varmaktan ibaret olan

rükûnleriyle ifade edilmiş olması, bunların herbirinin bağımsız olarak namaza işaret ettiğini belirtmek için olsa gerektir. Hepsi bir araya gelince, tabiî ki namaz anlaşılır.

İbn Abbas (a.s.)'dan rivayet edildiğine göre, âyetteki *"ayakta duranlar"*dan, Kâbe'de ikamet edenler kastedilmiştir. *"Tavaf edenler"*den de, orada ikamet edenlerin dışında, uzak yerlerden gelip tavaf edenler anlaşılmaktadır.

Kâbe-i Muazzama'nın beş kere inşa edildiği nakledilmiştir:

1. Meleklerin Âdem (a.s.)'den önce inşa edişi: Bu Kâbe, kırmızı yakuttandı. Nuh Tufa'nında göğe yükseltilmiştir.

2. İbrahim (a.s.)'in inşa edişi.

3. Cahiliye döneminde Kureyşlilerin bina edişi. Hz. Peygamber bu inşâ esnasında Haceru'l-Esved'in yerine konmasında hakemlik yapmış ve bu alanda kabîleler arasında çatışmaya varacak bir gerginliği gidermiştir. Müşriklerin kararı doğrultusunda yoldan geçen ilk kişinin Hz. Peygamber olması hasebiyle hakem tayin edilmesi üzerine, Haceru'l-Esved'in bir bezin içine konmasını ve her kabileden seçilen temsilcilerin bu bezin uçlarından tutup kaldırmalarını emretmiştir. Bu şekilde kaldırılıp yerine kadar getirilen Haceru'l-Esved, bizzat Hz. Peygamber tarafından alınarak yerine konmuş ve böylece çatışma önlenmiştir. [8]

4. Abdullah b. Zübeyr'in inşa edişi.

5. Haccac'ın bina edişi. Halen mevcut olan yapı budur.

27. Ey İbrahim! Hacca davet ederek ve onu emrederek, **«insanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler.»**

Rivayet edildiğine göre İbrahim (a.s.), Kâbe'nin inşaatını bitirdikten sonra Yüce Allah'ın kendisine: *"İnsanlara haccı ilân et!"* buyurması üzerine İbrahim (a.s.): "Ey Rabbim! Sesimi ne ulaştırabilir?" diye sordu. Yüce Allah: "Sana düşen ilân etmektir; ulaştırmak ise bize düşer" buyurdu. Bunun üzerine İbrahim (a.s.), Safa Tefesine, -bir rivayette de Ebu Kubeys dağına- çıkmış ve şöyle seslenmiştir:

8- Olayın yeterince anlaşılabilmesi için mütercim tarafından bazı ilaveler yapılmıştır.

- "Ey insanlar, bakınız! Rabbiniz bir ev inşa etmiş ve size, Beyt-i Atik' (adındaki bu ev)i ziyaret etmenizi farz kılmıştır. Rabbinizin davetine icabet ediniz ve kutsal evini ziyaret ediniz."

Hz. İbrahim'in bu sözünü, gökte ve yerde bulunanlar duymuş ve: "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk" (davetine icabet ediyorum Allah'ım! Davetine icabete diyorum) demeye başlamıştır.

28. «Ta ki kendilerine ait» dinî ve dünyevî **«yararları yakînen»** gelip **«görsünler,»** yararlar anlamındaki *"menâfi"* kelimesinin belirsiz olarak zikredilmesi, diğer ibadetlerde bulunmayıp sadece hac ibadetine mahsus birtakım faydaların ön palâna çıkarılmasından kaynaklanmaktadır. **«Ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanların üzerine belli günlerde»** Kurban Bayramı günlerinde kurbanlıklar hazırlanıp kesilirken **«Allah'ın adını ansınlar.»** Besmele çeksinler. *"Behime,"* dört ayaklı olan deve, inek, koyun ve keçi demektir. Çünkü gerek hacda kesilen şükür kurbanı ve gerekse diğer kurbanlıklar, bunlar dışındaki hayvanlardan olmaz.

Ragıp İsfahanî, "*Behime*, konuşma kabiliyeti olmayan hayvandır; çünkü sözünde belirsizlik vardır" demiştir. *"En'âm* ise çoğul olup deve, inek ve koyun cinsi için kullanılan bir isimdir."

«Onlardan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula, fakire yedirin.» Âyet-i kerimede üçüncü şahıstan (görsünler ve ansınlar gibi), ikinci şahsa (yeyin ve yedirin) geçiş vardır. "Kurbanlar üzerine Allah'ın adını anın ve etlerinden yeyin" demektir. Buradaki emir, mübah olma durumunu göstermek içindir; yani "yiyebilirsiniz" demektir. Oysa, cahiliye dönemi mensupları kurban etlerinden yemiyorlardı. Allah bunun caiz olduğunu bildirdi. Artık isteyen kendisi yer, isteyen başkasına ikrâm eder. Âyette, bu etlerin yenmesinin caiz olduğunu bilmeğe ve zenginlerin, fakirleri yedikleri ve içtikleri şeylere ortak etmelerinin gerektiğine işaret vardır. Onlar, fakirlere yediklerinden yedirsinler ve hoşlanmadıkları şeyleri Allah için vermeye kalkışmasınlar.

29. «Sonra» başı tıraş ederek, bıyıkları kısaltarak ve tırnakları keserek **«kirlerini gidersinler; adaklarını»**, hac günlerinde adadıkları iyi amelleri **«yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk'i»**, Kâbe'yi **«tavaf etsinler.'»**

"Kir" diye tercüme edilen *tefes*, kelimesi: Saç dağınıklığı, tırnak uzaması ve buna benzer tiksindirici şeyler, demektir. Söz konusu olan *"tavaf"* da, ihramlıya yasak olan şeylerin bütünüyle ortadan kalkması için gerekli

olan (ziyaret) tavafıdır. Nitekim, kirlerin giderilmesi sözünden hareketle, bunun ziyaret tavafı olduğu ortaya çıkmaktadır. *Atîk* ise, eski demektir. Kâbe, insanlar için inşa edilen ilk ev olduğu, veya azgınların tasallutundan muhafaza edildiği için *"Beyt-i Atîk"* adını almıştır. Gerçekten nice azgınlar Kâbe'yi yıkmak için harekete geçmiş ise de Allahü Teâlâ onu korumuştur.

Hacla ilgili tavaf üç çeşittir:

1. *Kudûm tavafı:* Sünnet olan bu tavaf, yapılmadığı takdirde bir ceza gerekmez.

2. Bayram günü şeytan taşlandıktan ve tıraş olduktan sonra yapılan *ifâza tavafı:* Bu tavaf, aynı zamanda ziyaret tavafı olarak da bilinir. Ziyaret tavafı, haccın rükünlerinden olup yapılmadığı müddetçe ihramla ilgili bütün yasaklar kalkmaz.

3. *Veda tavafı*: Hacca sefer mesafesi kadar uzaktan gelenlerin Mekke'den ayrılmadan önce yapmış oldukları tavaftır. Bu tavafı yapmadan Mekke'den ayrılanlara ceza kurbanı gerekir. Ancak, özürlü kadın bu cezadan istisna edilmiştir. Onun, veda tavafını terketmesi caizdir.

30. «**İşte**» bahsi geçen durum «**böyle.**» "İşte" veya "o" anlamındaki *"zâlike"* gibi kelimeler iki sözün arasını ayırmak için kullanılır. «**Her kim, Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse, bu**» saygı, kıyamet günü «**Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır.**» Âyette, Allah'ın haram kıldığı şeylere saygı göstermenin, haramları terketmek sûretiyle bizzat Allah'a saygı göstermek olduğuna işaret edilmektedir. Allahü Teâlâ'nın Mâide Sûresindeki Tahrim âyeti'nde *"Size leş, kan, domuz eti... haram kılındı"* (Mâide: 3) buyurduğu gibi, «**size okunanların dışında kalan hayvanlar**», ki bunlar, koyun, keçi, deve ve sığırdan ibaret sekiz çift hayvandır, «**size helâl kılındı. O halde, putların pisliğinden**» yani pislikten sakınıldığı gibi, onlara tapmaktan da «**sakının; yalan sözden de sakının.**»

"Pislik" olarak tercüme ettiğimiz *"rics"* kelimesi, gerek insan tabiatı itibariyle, gerek aklî yönden ve gerekse dini açıdan tiksinti duyulan şey demektir.

"Yalan sözden de sakının" ifadesiyle özel bir pislik dile getirildikten sonra genel anlama geçilmiş ve tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Yalanın esası olan putlara tapmaktan sakının; bütünüyle yalan sözden de kaçının ve ona yaklaş-

mayın."

31. «Kendisine» herhangi bir şeyi **«eş koşmaksızın»** ki, buna öncelikle putlar girmektedir, **«Allah'ın hanifleri»**, yani samimi olarak sapık dinlerden uzaklaşıp hak dine yönelenler -*Hanif*: Sapıklıktan doğru yola yönelmektir.- **«(olun). Kim Allah'a eş koşarsa sanki o, gökten düşerek onu kuşlar kapmış, yahut rüzgâr uzak bir yere sürüklemiş»** ve yüksek bir yerden uçuruma atmış **«gibidir.»** İmanda kurtuluş olduğu gibi, şirkte de yok olma vardır.

Buharî ve Müslim'de, Muaz b. Cebel'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber Muaz'a hitaben şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın, kullar üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?"* Muaz der ki: "Allah ve Rasûlü iyi bilir" dedim. Rasûlüllah: *"Allah'ın kullar üzerindeki hakkı, O'na ibadet etmeleri ve kendisine hiçbir şeyi eş koşmamalarıdır. Ey Muaz! Kullar bunu yaptığı zaman Allah'ta olan haklarının ne olduğunu biliyor musun?"* buyurdu. Bunun üzerine ben: "Allah Rasûlü daha iyi bilir" dedim. Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *"Onlara azap etmemesidir."* [9] O halde, kulun hanif dininden (gerçek dindar) sayılabilmesi için her şeyden önce ibadeti sadece Allah için yapması ve şirke bulaşmaktan uzak durması gerekir.

32. «İşte» Allah'ın yasaklarına saygı göstermek konusunda ifade edilenler **«böyle. Her kim Allah'ın nişânelerine»** Harem bölgesine getirilip kesilen kurbanlara -ki bunlar, haccın nişânelerinden ve alâmetlerinden sayılmıştır- **«saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalblerin takvasından»** kaynaklanmakta**«dır.»** Takvanın kalblere atfedilerek tahsis edilmesi, kalblerin takva merkezleri olduğundan dolayıdır. Söz konusu kurbanlara saygı göstermek ise, onların güzel, semiz ve pahalı olanlarını seçmektir.

Rivayete göre Hz. Peygamber, Kurban edilmek üzere Mekke'ye yüz deve; Hz. Ömer de üç yüz dinara satın aldığı kıymetli bir deve göndermiştir.

33. «Onlarda» kurbanlık olduğunun anlaşılması için işaretlenmiş kurbanlıklarda, kesilme ve etlerinde yeme ile tasadduk etme vakti olan **«belli bir vakte kadar sizin için bir takım yararlar vardır.»** Bu yararlar, o hayvanların sütleri, yavruları, yünleri ve sırtlarıdır. Harem'e kurbanlık sevkeden kişi, ihtiyaç duyması halinde bayrama kadar kurbanlığından yararlanabilir. **«Sonra bunlar»**dan faydalanma, **«Beyt-i Atîk'de»**, yani Kâbe'de **«son bulur.»** Âyetteki *mahil* kelimesi zaman ismidir. Buna göre mana şöyledir: "Söz ko-

9- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/401.

nusu yararlardan sonra Beyt-i Atîk'de, yani Harem'de son bulan, kurban kesme vaktinin girişinden ibaret büyük bir fayda vardır.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا
لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ
فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ إِذَا
ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي
الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا
لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا
صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا
الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَٰكِنْ يَنَالُهُ
التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ
مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا
إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

34. Biz, her ümmete Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli kıldık. İlâhınız tek bir ilâhtır. Öyleyse O'na teslim olun. İhlâslı ve mütevazi insanları müjdele!

35. Onlar, Allah anıldığı zaman kalbleri ürperen, başlarına gelene sabreden, namazı kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden sarfeden kimselerdir.

36. Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın işaretlerinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerinde dururken üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık onlardan hem kendiniz yeyin, hem de ihtiyaç sahibine ve yoksula yedirin. İşte böylece, bu hayvanları Biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.

37. Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır. O'na ancak sizin takvanız ulaşır. Sizi doğru yola iletmesinden dolayı Allah'ı büyük tanımanız için, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. Güzel davrananları müjdele!

38. Kuşkusuz Allah, iman edenleri korur. Muhakkak ki Allah, hain ve nankör hiç kimseyi sevmez.

34. «Biz, her ümmete Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine», onları boğazlama anında **«Allah'ın adını ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli kıldık.»** Burada "kurban kesme" olarak ifade edilen *"mensek"* kelimesi hem insanların Allah'a yaklaşacakları ibadet mahalli, hem de kurban demektir. Bunun da anlamı, Allah rızası için kan akıtmaktır. Buna göre mânâ şöyledir: "Biz, inanan her ümmete Allah için kurban kesmelerini gerekli kıldık. O halde onlar, sadece Allah'ın adını ansınlar ve kurbanlarını O'nun hoşnutluğu için kessinler." Çünkü ibadetlerde asıl hedef, Allah'ı anmaktır.

«İlâhınız tek bir ilâhtır.» Gerek zatı ve gerekse sıfatları itibariyle Allah'a hiçbir şey ortak olamaz. Aksi halde kâinatta mevcut düzen bozulur. **«Öyleyse O'na teslim olun.»** İlâhınız tek bir ilâh olduğuna göre, kulluğu veya zikri sadece O'nun rızasını kazanmak için yapın ve Allah'a eş koşmak sûretiyle kulluğunuzu bulandırmayın. **«İhlâslı ve mütevazi insanları müjdele!»**

35. «Onlar, Allah anıldığı zaman kalbleri ürperen,» yani Allah'ın "Celâl" sıfatının ışınlarının aksetmesi ve azamet nurlarının doğmasıyla kalbleri titreyen, Allah'ın dinine yardım ve O'na kulluk etmek için vatanlarından uzaklaşarak üzüntü ve kederlerini yutkunarak **«başlarına gelene»**, belâ ve sıkıntılara karşı **«sabreden,»** vaktinde **«namazı kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden»**, çeşitli hayırlar için **«sarfeden kimselerdir.»** Buradaki sarfetmekten maksat, namazla birlikte zikredildiğinden dolayı, ya zekâttır, ya da Allah yolunda tasadduk edilen herhangi bir şeydir. Onların âbid ve zâhid şâirleri şöyle diyor:

İnsanlar, rahat istediklerinde,
Ben halimi sana arzetmeyi ve senin işitmeni arzu ettim.

36. «Biz, büyük baş hayvanları...» Buradaki büyük baş hayvanlar anlamındaki *"büdün"*; kurban edilmesi caiz olan deve ve inek gibi büyük baş hayvanlar anlamındaki bedene kelimesinin çoğuludur. Bu hayvanlar, vücutlarının büyüklüğünden dolayı bu adı almışlardır **«da sizin için Allah'ın»** geçerli kıldığı dininin **«işaretlerinden kıldık. Onlarda»**, yani büyük baş hayvanlarda **«sizin için»** dünyada büyük bir **«hayır,»** âhirette de büyük bir mükâfat **«vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerinde dururken...»** Bu âyet, develerin ayakları üzerinde dururken kesildiğini göstermektedir.

Boğazlama anında: "Bismillahi Allahu Ekber, Lâ ilâhe illallâhu ve'llâhu Ekber, Allahûmme minke ve ileyke", yani Allah'ın adıyla, Allah büyüktür. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah büyüktür. Allah'ım! Bu sendendir ve yine sanadır. Yani senden olan bir ikramdır ve onunla yine sana yaklaşmaya çalışıyoruz, diyerek, **«üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü yere düştüklerinde ise...»** Bu ifade, ölümden kinayedir. **«Artık onlardan»** etlerinden **«hem kendiniz yeyin.»** Tabiî eğer hac ve umredeki ihram yasaklarından dolayı, ceza ve kefaret ve adak kurbanı değilse... **«hem de ihtiyaç sahibine»**, yanında bulunan ve kendisine verilenle yetinen kimseye **«ve yoksula»**, dilenmeyen fakire **«yedirin. İşte böylece bu hayvanları Biz,»** size nimet vermemizden dolayı ihlâsla **«şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.»** Emrinize amade kıldık. Bu sebeple, büyüklüklerine ve oldukça güçlü olmalarına rağmen, size karşı gelmezler. Kuşkusuz Allah, onları buyruk altına almasaydı, bazı vahşi hayvanlardan daha âciz olmazlardı.

37. «Onların ne» yenen ve bağışlanan **«etleri, ne de»** boğazlanmak sûretiyle akıtılan **«kanları Allah'a ulaşır. O'na ancak,»** emrine uymak ve rı-

zasını istemek niyetinden ibaret olan **«sizin takvanız ulaşır.»** Burada, niyet ve ihlâssız amelin faydadan uzak olduğu vurgulanmaktadır.

«Sizi doğru yola iletmesinden dolayı Allah'ı büyük tanımanız», O'ndan başka hiç kimsenin sahip olmadığı büyük gücünü tanımanız ve ululuğu sadece O'na tahsis etmeniz **«için bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. Güzel davrananları,»** dinle ilgili işlerinde samimi olanları cennetle **«müjdele!»**

Burada hedeflenen şey, hacla ilgili bütün işlerde Hakka hizmet doğrultusunda, güzel davranmaya teşvik etmektir. O halde ey kul! Durumunu düzeltmede acele et; cömert ol ve malınla iyilik yap. Malın yoksa güç ve kuvvetinle iyilik et. Eğer her ikisini sarfedebiliyorsan, sarfet! İbrahim (a.s.)'in malını misafirlere, vücudunu ateşe, kalbini Allah'a nasıl verdiğini ve çocuğunu nasıl kurban etmeye arzettiğini düşünmüyor musun? Öyle ki melekler, onun cömertliğine hayran kalmış ve Allah da ona dostluğunu ikram etmiştir.

Kurban bayramının birinci günü hacıların bazı görevleri olduğu belirtilmektedir:

1. Mina'dan Mescid-i Haram'a gitmek. Hacca niyet etmeyenler, hacı adaylarıyla uygunluk olsun diye, bayram namazının kılındığı yere giderler.

2. Tavaf etmek. Hacca niyet edenlerin dışındakiler bayram namazı kılarlar. Hz. Peygamber; *"Kâbe'yi tavaf etmek, aynı zamanda bayram namazı kılmaktır"* buyurmuştur.

Allah'a yakınlığın en faziletlisi, çaba harcamak ve ibadete lâyık olan Rabbin tecellileri için, kalbi temizlemektir.

Malik b. Dinar şöyle demiştir: "Mekke'ye gitmek üzere yola çıktım. Yolda, gece olunca yüzünü göğe doğru çevirip; 'Ey, itaatların sevindirdiği ve günahların zarar vermediği Allah'ım! Sana sevimli gelen şeyi bana bahşet ve sana zarar vermeyeni de benim için affet!' diyen bir genci gördüm. İnsanlar, ihrama girip telbiye getirdikleri vakit o gence: "Telbiye getirmiyor musun?" dedim Bana: "Efendim! Telbiyenin, işlenen günahlara ve yazılan suçlara faydası olmaz. 'Lebbeyk' (davetine icabet ediyorum) dedikten sonra bana: 'Senin, telbiye getirmenin anlamı olmadığı gibi, sana mutluluk da yok' denmesinden korkuyorum,' diyerek ayrılıp gitti. Daha sonra onu ancak Mina'da: 'Allah'ım! Beni bağışla. İnsanlar, kurban keserek yakınlığını kazanmaya çalıştılar. Benim ise, kendimden başka, senin yakınlığını kazanacak bir şeyim

yok' derken görebildim. O arada bir çığlık attı ve yere düşüp öldü."

38. «Kuşkusuz Allah, iman edenleri korur.» Râgıp İsfahanî şöyle demiştir: *"Def"* kelimesi, "ilâ" harf-i cerri ile kullanıldığı zaman vermek, anlamına gelir. Nitekim şu âyet-i kerime buna örnektir: *"...Mallarını kendilerine verin..."* (Nisâ: 6) "An" harf-i ceri ile kullanıldığında ise, bu âyette olduğu gibi, korumak anlamına gelir." Yani Allah, müşriklerin mü'minlere zarar vermesini bütünüyle önler ve eziyetlerinden korur.

«Muhakkakki Allah, hain», Allah'ın emanetine hıyanet eden **«ve nankör»** yine O'nun nimetine nankörlükte bulunan **«hiç kimseyi sevmez.»** İşlerinden hoşnut olmaz ve onlara yardım etmez.

Âyet, kişinin, hiyânet ve nankörlük yapmak sûretiyle, bunlara devamından dolayı tevbe etmez bir durumda olacağına dikkat çekmektedir. Bu kişi, tevbe etmedikçe Allah'ın sevgisini kazanamaz.

Bilmek gerekir ki, hainlikle münafıklık aynı şeydir. Küfür de hainlikten sayılır. Hainlik, Allah'ın emaneti olarak bulunan nefsi helâk etmektir. Bu kötü sıfat, namaz, oruç ve diğer ibadetlerde de söz konusudur. Buradaki hainlik ise, ya ibadetleri bütünüyle, ya da şartlarından birini terketmekle olur. Sahur yemeğini yedikten sonra sabah namazını kılmadan yatıp güneş doğuncaya kadar uyuyan kimse, Allah'ın nimeti olan sahura nankörlük ettiği gibi, namazı terk etmekle de namaza hainlik yapmıştır. Sünneti yerine getirmek için farzı terketmek, zararlı bir ticarettir.

Nakledildiğine göre birinin dokuz dirhem parası kaybolmuş ve bu parayı bulup kendisine getirene on dirhem vermeyi vadetmiş. Bu hususta kendisini kınayanlara şöyle demiştir: "İnsanın kaybettiğini bulmasında öyle bir haz var ki, siz onu anlayamazsınız."

Gafil kimseler, kendilerince uykuda, bin vakit namazdan daha üstün bir haz duyarlar. Bundan Allah'a sığınırız. Öte yandan noksan ölçmek ve tartmak da hainliktir.

Nakledildiğine göre, ölmek üzere bulunan bir adam, birden bire şöyle demeye başlamış: "Ateşten iki dağ, ateşten iki dağ!" Bunun üzerine oradakiler, aile fertlerine onun ne iş yaptığını sormuşlar. Onlar da:"Onun biriyle tartıp verdiği; diğeriyle de tartıp aldığı iki ayrı terazisi vardı" demişler.

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ

بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن
دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ
النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ
وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ
مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ
فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ
وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

39. Kendileriyle savaşılanlara zulme uğramış olmaları sebebiyle (savaşmak için) izin verildi. Kuşkusuz Allah'ın, onlara yardım etmeye elbette gücü yeter.

40. Onlar, sadece "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılan kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanlara diğer bir kısmıyla engel olmasaydı, kesinlikle manastırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının bolca anıldığı camiler yıkılır giderdi. Allah, kendisine yardım edenlere, mutlak sûrette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür ve gâliptir.

41. Onlar ki, yeryüzünde kendilerine iktidar verirsek gereği gibi namaz kılarlar, zekât verirler, iyiliği emredip kötülükten nehyederler. İşlerin sonu sadece Allah'a varır.

39. «Kendileriyle savaşılanlara», yani müşriklerin savaştığı mü'minlere, **«zulme uğramış olmaları sebebiyle»** savaşmak için **«izin verildi.»** Sözü edilenler, Hz. Peygamber'in yakın dostlarıdır. Müşrikler onlara eziyet ediyorlardı. Onlar, zaman zaman dövülmüş ve yaralanmış bir halde Hz. Peygamber'e gelerek uğradıkları haksızlıktan yakınıyorlardı. Rasûlüllah (s.a.v.) ise onlara; *"Sabredin; çünkü bana henüz savaş izni verilmedi"* diyordu. Bu durum, hicret edinceye kadar böyle devam etmiş, nihayet bu âyet-i kerime nazil olmuştur. Savaşla ilgili olarak ilk inen âyet budur.

«Kuşkusuz Allah'ın, onlara yardım etmeye elbette gücü yeter.» Bu âyetle Allah, müşriklerin eziyetlerini def edip, mü'minleri ellerinden kurtardıktan sonra inananlara inkârcılara karşı yardım edip üstün kılacağını vaadetmiştir.

40. «Onlar, sadece 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından» Mekke-i Mükerreme'den sebepsiz yere **«çıkarılan kimselerdir.»** Ortada tevhid inancından başka bir neden yoktur. Oysa bu, yurtlarından çıkarılma yerine yerleşmeyi ve yurt edinmeyi gerektiren bir durumdur. Nitekim Nabiğa bir beytinde şöyle der:

Onların, orduların karşılaşmasından dolayı
Kılınçlarının kütleşmesinden başka hiçbir kusurları yok.

«Eğer Allah,» her dönem ve çağda mü'minlerin kâfirlere karşı hakimiyet sağlaması yoluyla **«bir kısım insanlara diğer bir kısmıyla engel olmasaydı,»** müşriklerin istilâsı ile **«kesinlikle manastırlar, kiliseler,»** manastır. Hristiyan rahiplerinin ibâdet için uzlete çekildikleri, yerleşim birimlerinin uzağındaki ibâdethaneler; kilise ise, yine Hristiyanların meskün mahallerdeki ibâdetleri için olan ibadethaneleridir, **«havralar ve Allah'ın adının bolca anıldığı camiler yıkılır giderdi.»**

Bu âyetle camiler daha sonra zikredilmiştir. Çünkü manastırların, kiliseler ve havraların tarihi daha eskidir. Camilerin, her vakit Allah'ın çok fazla anıldığı yerler olarak nitelendirilmesinin amacı ise, gerek camilerin ve gerekse camilere bağlı olan kişilerin üstünlüğünü göstermektir. Bu nitelik, aynı zamanda söz konusu dört mabedin de niteliği de olabilir. Çünkü manastırlarda, kiliseler ve havralarda Allah'ın anılması, onlara bağlı cemaatlerin dinî prensiplerinin hükmü kalkmadan önce geçerli sayılıyordu.

«Allah, kendisine», yani dostlarına, ya da dinine **«yardım edenlere**

mutlak sûrette yardım eder.» Nitekim Allah, vaadini yerine getirerek muhacir ve ensarı, gerek Arap liderlerine ve gerekse İran Kisralarına ve Rum Kayserlerine karşı üstün getirmiş, yerlerini ve yurtlarını onlara miras bırakmıştır. **«Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür,»** dilediği her şeye gücü yeter **«ve gâliptir»**, O'na kimse engel olamaz ve kendisine karşı koyamaz.

Eğer: "Allah güçlü ve galip olmasına ve yardım etmeyi vaadetmesine rağmen, Müslümanların bazı savaşlarda yenilmelerinin sebebi nedir?" diye sorulacak olursa, cevap olarak şöyle derim: "Gerçekten ilâhi yadım ve galibiyet, şerefli bir mertebedir. Bu mertebe, kâfirlere yakışmaz. Fakat Yüce Allah, bazan kâfirlerin sıkıntısını artırır, bazan da mü'minlerin. Eğer, sürekli kâfirlerin sıkıntısını artırsaydı, o takdirde bütün açıklığıyla imanın hak; onun dışındaki şeylerin bâtıl olduğu ortaya çıkardı. Bu sebeple Allah, sıkıntıyı bazan Müslümanlara, bazan da kâfirlere musallat eder. Böyle bir ortamda, şüpheler eksik olmaz. Ayrıca, mü'minin bazı günahları işlemesi de muhtemeldir. Bu durumda, çekilen sıkıntılar, günahlarına kefâret olur. Kâfirin çektiği sıkıntılar ise, tıpkı veba gibi, Allah'ın öfkesinin sonucudur. Şu halde sıkıntı, mü'minler için rahmet, kâfirler için azaptır.

Âmir, Haccâc'ın idam ettiği bir adamı görünce: "Rabbim! Zâlimleri hemen hesaba çekmemen, mazlûmlara daha çok zarar vermektedir," demiş, rüyasında, kıyametin koptuğunu ve kendisinin cennete girdiğini, daha önce asılan kişiyi orada en üst makamlarda görmüş. Bu arada, birden bire biri şöyle seslenmiş: "Zalimlerin cezasını geciktirmem, mazlumları cennette en üst makamlara soktu."

41. «Onlar ki, yeryüzünde kendilerine iktidar verirsek...» Burada Allahü Teâlâ, yurtlarından çıkarılanlara yeryüzünde iktidar verdiği ve icra makamına getirdiği vakit güzel davranacaklarını belirtmiştir. Bana saygı duymak üzere **«gereği gibi namaz kılarlar.»**

Râğıb İsfahanî şöyle demiştir: "Allah, namaz kılmakla övdüğü her yerde 'ikame' (gereği gibi kılma) lâfzını zikretmiş; sadece münafıklar için 'Namaz kılanlar' buyurmuş, *"Namaz kılanların vay haline"* (Maûn: 4) ifadesiyle buna işaret etmiştir."

Kuşkusuz "ikâme" kelimesi, namazın hak ve şartlarını yerine getirerek usûlune uygun olarak kılınması gerektiği için seçilmiştir. Yoksa namaz kılmak sadece belli hareketleri yapmak değildir. Onun için, "Namaz kılanlar

çoktur; fakat gereği gibi kılanlar azdır" denmiştir.

Kullarıma yadım olsun diye **«zekât verirler, iyiliği»**, dinen ve örfen güzel sayılan şeyleri **«emredip kötülükten»**, ilim ve akl-ı selim sahibi olanların çirkin kabul ettiği şeyleri **«nehyederler.»**

Ragıp İsfahanî şöyle demiştir: "*Ma'rûf*, Akıl ve din sayesinde iyi olduğu bilinen; *münker* de, yine akıl ve dine göre çirkin görünen şeydir."

«İşlerin sonu sadece Allah'a varır.» Çünkü bu sonuç, O'nun hükmüne ve takdirine bağlıdır.

İbn Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: "Namazın katledilmesi, isteklere boyun eğilmesi ve arzulara meyledilmesi, kıyametin alâmetlerindendir. O zaman, hain idareciler ve günahkâr vezirler olur. Yine o zaman mü'minin kalbi, tıpkı tuzun suda eridiği gibi erir; konuşursa onu öldürürler, susarsa bu seferde öfkesinden ölür."

وَإِن يُكَذِّبُوكَ

فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَٰهِيمَ
وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَٰبُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ
لِلْكَٰفِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّن
مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ
مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ
قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَآ أَوْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۖ فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى ٱلْأَبْصَٰرُ

وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ ۚ وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ
سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ
ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا ۖ وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

42-44. Eğer onlar seni yalanlıyorlarsa, kuşkusuz onlardan önce Nuh kavmi, Âd, Semûd, İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi ve Medyen halkı da yalanladılar. Musa da yalanlanmıştı. İşte Ben o kâfirlere süre tanıdım, sonra onları yakaladım. Nasıl oldu Benim reddim (nimeti sıkıntıya çevirişim!)

45. Nice ülke vardır ki, o ülke zulmetmekte iken Biz onları helâk ettik. Şimdi o ülkelerde duvarlar, tavanların üzerine yıkılmıştır. Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular ve ulu saraylar vardır.

46. Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Eğer dolaşsalardı elbette düşünecek kalbleri ve duyacak kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin sinelerdeki kalbler körelir.

47. Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah, vaadinden asla dönmez. Kuşkusuz Rabbinin nezdinde bir gün, saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.

48. Nice ülke halkı vardır ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet verdim. Sonunda onları yakaladım. Dönüş, yalnız Banadır.

42-44. Ey Muhammed! **«Eğer onlar seni yalanlıyorlarsa...»** Burada hedeflenen, yalanlamadan dolayı meydana gelmesi beklenen üzüntü nedeniy-

le Hz. Peygamber'i teselli etmektir. Yani kavminin seni yalancı saymasına üzülüyorsan, bil ki sen, bu konuda insanların ilki değilsin. **«Kuşkusuz onlardan önce Nuh kavmi»** Nuh'u, **«Âd»** kavmi Hud'u, **«Semûd»** kavmi Sâlih'i, **«İbrahim'in kavmi»** İbrahim'i, **«Lût'un kavmi»** Lût'u **«ve Medyen halkı da»** Şuayb'ı **«yalanladılar. Musa da yalanlanmıştı.»** Onu, Mısır'ın yerli halkı olan Kıptîler yalanlamış ve helâk edilme vaktine kadar bundan geri durmamışlardı.

İsrailoğullarına gelince, onlar her ne kadar: *"Biz, Allah'ı açıkça görmedikçe, asla sana iman etmeyiz"* (Bakara: 55) gibi sözler söylemişlerse de direnmeyi sürdürmemişlerdir. Kendilerine yeni mûcizeler geldikçe imanlarını tazelemişlerdir. Bu böyledir ve bunu böyle anlamak gerekir. Allah, Musa'yı –delillerinin tamamıyla açık ve seçik olmasına rağmen– yalanlamalarının son derece çirkin olduğu ortaya koymak için âyeti değişik şekilde dile getirmiş *"Mûsa yalanlandı"* buyurmuştur.

«İşte Ben o kâfirlere» belli bir **«süre tanıdım, sonra onları yakaladım.»** Yani Ben, peygamberini yalanlayan her kavmi, verilen sürenin bitiminden sonra, gerek tufan azabıyla, gerek soğuk rüzgâr, korkunç ses ve yere geçirmekle ve gerekse taş ve gölgeli günün azabıyla yakaladım. **«Nasıl oldu Benim reddim?»** Nimeti sıkıntıya çevirerek onları reddetmem nasıl oldu? Bu ürkeklik ve korkunun son haddinde olmadı mı?! O halde sen, sana düşmanlık edenin helâk olmasına kadar sabret. Burada, Hz. Peygamber için bir teselli söz konusudur.

45. «Nice ülke vardır ki, o ülke» halkı inkâr ve günahlarla **«zulmetmekte iken Biz onları helâk ettik.»** Bu ifade, Allahü Teâlâ'nın adaletini ve haksızlık etmekten uzak olduğunu bildirmektedir. Nitekim Allah, onları sadece zulümleri yüzünden helâk edilmeyi hak ettikleri için helâk ettiğini açıklamaktadır.

«Şimdi o ülkelerde duvarlar,» çökmüş **«tavanların üzerine yıkılmıştır.»** "Çökmüş" anlamındaki *"hâviye"* kelimesi, yıldız kaydığı zaman kullanılan *"hevâ"* fiilinden türemiştir. *"Urûş"* ise, tavanlar demektir. Çünkü ister tavan, ister çardak ve isterse gölgelik veya buna benzer bir şey olsun, gölgelendirmek amacıyla yükseltilen her şey *"arş"* anlamındadır. **«Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular»** yani kırsal bölgelerde suyu ve su çekme edevatı bulunduğu halde, halkının yok olmasından dolayı kullanılmaz durumda olan pek çok kuyu **«ve»** ıssız bıraktığımız **«ulu saraylar vardır.»**

46. Mekke'li inkârcılar, helâk edilenlerin yurtlarını görmek için **«hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı?»** Dolaşmayıp gaflet içinde mi bulundular? **«Eğer dolaşsalardı»** ders alınacak kalıntıları görecekleri için **«elbette düşünecek»** ve tevhid inancından anlaşılması gerekeni anlayacak **«kalpleri ve»** helâk edilerek ateş çemberi içine alınan ümmetlerin duyulması gereken haberlerini **«duyacak kulakları olurdu.»** İnkârcılar, söz konusu yerlere gitmiş olsalar bile, ders almak için gitmediklerinden dolayı, gerçek anlamda gitmiş sayılmazlar. Hatta bu anlamdaki bir seyahate teşvik bile edilmişlerdir. Buradaki *"dolaşmadılar mı?"* sorusu, "dolaşmadılar" anlamında olup olumsuzluğu ifade etmektedir.

«Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin sineledeki kalbler körelir.» Yani bozukluk, duyu organlarında değil; isteklere boyun eğmek ve sürekli gaflet içinde bulunmaktan dolayı idraklerindedir.

Sehl şöyle demiştir: "Kalp gözünün az nûru, arzu ve şehvete galip gelir. Kalb köreldiği zaman şehvet galebe çalar ve gafletin ardı kesilmez. O takdirde vücut, hiçbir şekilde Hakk'a boyun eğmeksizin günahlara dalar. Bu sebepledir ki akıllı insan, Allahü Teâlâ'yı çok zikretmek sûretiyle içini temizlemek ve perdeyi kaldırmak için çaba sarfetmelidir."

Malik b. Enes (r.a.), "Meryem oğlu İsa'nın şöyle dediği bana ulaştı" demiştir: "Allah'ı zikretmenin dışında fazla söz söylemeyin. Aksi halde kalbleriniz katılaşır. Katı kalb de Allah'tan uzaktır fakat siz bunu bilemezsiniz."

Malik b. Dinar da: "Kim insanların sözünden dolayı Allah'ın sözüne alışamazsa, anlayışı azalır, kalbi körelir ve ömrü zâyi olur" demiştir.

Öte yandan, Ebû Abdullah el-Antakî şunu dile getirmiştir: "Kalbin beş ilâcı vardır:

1. İyi kişilerle oturup kalkmak,
2. Kur'an okumak,
3. Mideyi boş tutmak,
4. Geceyi ibadetle geçirmek,
5. Seher vakti yalvarıp yakarmaktır."

47. Ey Rasûlüm! **«Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar.»** Nitekim müşrikler Hz. Peygamber'e, "Eğer doğru söyleyenlerden isen bizi korkuttuğun azabı getir bakalım" diyorlardı. **«Allah, vaadinden asla dönmez.»** Bu nedenle söz konusu azap mutlaka gelecektir. Gerçekten Yüce Al-

lah, bu azabı Bedir Savaşı'nda uygulamaya koymuştur.

Mü'minlere verilen mutlu vaadden dönmek caiz değilse de, onlara yapılan ceza vaadinden dönmek caizdir. Çünkü Allah'ın merhameti, gazabını geçmiştir. Yahya b. Muaz, bu konuda şunları dile getirmiş ve ne güzel söylemiştir: "Mükâfat ve iyiliğin karşılığı güzelliği vaad haktır. Mükâfatı vaad, kulların Allah'ta olan haklarıdır. Çünkü Allah, iyi işler yaptıkları zaman kendilerine şunu ve bunu vermeyi garanti etmiştir. O halde, sözünde durma konusunda Allah'tan daha üstün kim olabilir? Cezayı vaad ise, Allah'ın kullarında olan hakkıdır. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Şunu ve bunu yapmayın; aksi halde sizi cezalandırırım." Buna rağmen onlar, yapacaklarını yapmışlardır. Bu durum karşısında Allah, dilerse hakkını bağışlar; dilerse onlara azap eder. Çünkü azap etmek, O'nun hakkıdır. Fakat, en iyisi bağışlamak ve cömert davranmaktır." Sirî el-Mavsilî de şöyle demiştir:

Allah, bolluk vaadettiği zaman, sözünü yerine getirir;
Darlıkla tehdit ettiği zaman ise bağışlayıcılığı O'na engel olur.

Daha sonra da, onlar için dünya azâbının yanı sıra, âhirette de uzun süre devam edecek bir azâbın olduğuna işâretle şöyle buyurulmuştur: **«Kuşkusuz Rabbinin nezdinde»** azap gördükleri günlerden **«bir gün, saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.»** Burada ki hitap, hem Allah Rasûlüne, hem de onunla birlikte olan mü'minleredir. Buna göre anlam, tıpkı şöyledir: "Azabı nasıl olur da acele istersiniz? Oysa azap günlerinden bir gün, sizin ölçülerinize oranla bin yıl kadardır." Bu, ya gerçek anlamda azap günlerinin uzunluğu açısındandır, ya da sıkıntılı günler uzun görüldüğünden dolayıdır. Tıpkı, "Ayrılık gecesi uzun; buluşma günü ise kısadır" dendiği gibi. Bir şâir de şöyle der:

Seni görmediğim bir gün bana, bin ay gibi,
Bir ay ise bin yıl gibi geliyor.

48. «Nice ülke halkı vardır ki, zulmedip dururlarken» yani peşinen azabı hak edecek haksız davranışlar içindeyken, azabı geciktirmek sûretiyle bunlara mühlet verdiğim gibi, **«onlara»** da **«mühlet verdim.»** Bu uzun sürenin **«Sonunda onları»** azapla **«yakaladım. Dönüş, yalnız Banadır.»** Yani her şey Benim hükmüme tabidir, Benden başkasına değil. Burada mühlet verme işinin bizat Allah'tan olduğuna işaret vardır. Nitekim Allah, mühlet verir, fakat ihmal etmez. Bu nedenle haksızlık edeni haksızlığıyla başbaşa bırakır.

O, kaderin pençesinden kurtulacağını zanneder. Fakat Allah, onu hiç hesap etmediği şekilde yakalar. Bu durum karşısında pişmanlık duyarsa da, artık pişman olma zamanı çoktan geçmiş olur.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ
نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ
فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَ
إِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾
الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ
قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾
لَيُدْخِلَنَّهُم مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

49. De ki: "Ey insanlar! Ben ancak sizi apaçık uyaran bir kimseyim."

50. İman edip iyi amel yapan kimseler için bir mağfiret ve cömertçe verilen rızık vardır.

51. Âyetlerimiz hakkında Bizi âciz bırakacaklarını sanarak gayret sarfedenler var ya, işte onlar, cehennemliklerdir.

52. Biz senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki, şeytan onun okumasına ille de (küfür sözleri) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah âyetlerini sağlam olarak yerleştirir. Allah, çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

53. Ki Allah, kalblerinde hastalık bulunanlar ve kalbleri katılaşanlar için, şeytanın katmak istediği şeyi bir deneme (vesilesi) yapsın. Zalimler, gerçekten (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler.

54. Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalbleri ona saygı dolsun. Kuşkusuz Allah, mü'minleri kesinlikle doğru bir yola yöneltir.

55. Kâfirler, kendilerine o saat ansızın gelinceye, yahut da kısır bir günün azabı gelinceye kadar onun hakkında hep şüphe içindedirler.

56. O gün, mülk Allah'ındır. Onlar arasında hükmeder. İman edip iyi amel işleyenlere gelince, onlar Naîm Cennetlerinde olurlar.

57. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar var ya, işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

58. Allah yolunda hicret eden, sonra öldürülen yahut ölenleri, hiç şüphesiz Allah, güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Kuşkusuz Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

59. Allah onları, mutlaka memnun kalacakları bir yere yerleştirecektir. Kuşkusuz Allah, çok iyi bilendir, halîmdir.

49. «De ki: 'Ey insanlar! Ben ancak sizi apaçık uyaran bir kimseyim'» Sizi, daha önce yaşamış ve helâk olmuş ümmetlere ait bana vahyedilen haberlerle açık bir biçimde uyarıyorum. Bunun dışında, size vadedilen azabı getirmekte herhangi bir rolüm yok ki, onu benden acele istiyorsunuz.

50. «İman edip iyi amel yapan kimseler için bir mağfiret ve cömertçe verilen rızık» yani cennet nimetleri **«vardır.»**

51. «Âyetlerimiz hakkında,» onları kınamak sûretiyle geçersiz kılmak ve reddetmek için, kendilerine gücümüzün yetmeyeceğini zannederek veya inat ederek , **«Bizi âciz bırakacaklarını sanarak gayret sarfedenler var ya, işte onlar, cehennemliklerdir.»**

52. Ey Muhammed! **«Biz senden önce hiçbir rasûl ve Nebî göndermedik ki...»** Bu ifade, rasûl ile nebî'nin farklı şeyler olduğunu göstermektedir. *"Rasûl"*; insanlara ilâhî mesajları tebliğ etmek üzere Allahü Teâlâ tarafından görevlendirilen ve kendisine kitap inen peygamberdir. *"Nebî"* ise, daha geneldir. Kendisine tebliğ görevi verilene de verilmeyene de şâmildir. Rasûle destek olan ve onun dinini yaymaya çalışan ve bu amaç için görevlendirilen kimsedir. Rasûlüllah'ın şu hadisi bunu teyid eder: Hz. Peygamber'e Nebîlerin sayısı sorulunca, *"yüz yirmi dört bindir"* buyurmuş; "Onlardan kaçı rasûldür?" diye sorulunca da, *"üç yüz on üç, pek çok"*[10] diye cevap vermiştir.

Kuhistanî de şöyle demiştir: "Nebîden farklı olarak rasûl, ilâhî hükümleri tebliğ etmek üzere görevlendirilen melek ya da insandır. Nebî ise sadece insandır."

10- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Zer el-Gifârî hadisinden şu lâfızlarla tahric etmiştir: Ey *Allah'ın Rasûlü! Nebilerin ilki kimdir? Hz. Peygamber, "Âdem'dir" Ebû Zer: "O nebî miydi?" Hz. Peygamber: "Evet." Ebû Zer: "Ey Allah'ın Rasûlü! Rasûller kaç kişidir?"* Bunu da dile getirdi.

O okuduğu zaman, **«şeytan onun okumasına ille de (küfür sözleri) katmaya kalkışmasın.»** *"Kamûs"* isimli lügat kitabında "okumak" diye tercüme ettiğimiz *temennâ* kelimesiyle ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Temenne'l kitabe: kitabı okudu, demektir."

Ragıb İsfahanî ise, "*Temenni*; kalbte bir şeyi oluşturmak ve şekillendirmek, *ümmiyye* de, temenni edilen şeyin kalbte oluşan şeklidir" demiştir.

«Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi», küfür sözlerini **«iptal eder,»** yok eder. **«Sonra Allah,»** peygamberlerine vahyettiği **«âyetlerini sağlam olarak yerleştirir. Allah,»** vahyettiğini ve şeytanın katmaya çalıştığını **«çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.»** O, imanla sebat edeni iman etmeyenden ayırmak için dilediğini yapar.

53. «Ki Allah, kalblerinde hastalık» şüphe ve iki yüzlülük -ki bu hastalık, ruhî helâke iticidir- **«bulunanlar ve kalbleri katılaşanlar»** müşrikler **«için, şeytanın katmak istediği şeyi bir deneme (vesilesi) yapsın. Zalimler,»** iki yüzlüler ve müşrikler **«gerçekten»** haktan **«uzak bir ayrılık»**, aşırı bir düşmanlık ve tam bir muhalefet **«içindedirler.»**

54. «Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun» yani Kur'ân'ın **«hakikaten Rabbin tarafından gelmiş»** şeytanın tasarrufuna kapalı **«bir gerçek olduğunu bilsinler de ona»**, Kur'ân'a **«inansınlar,»** yani ona imanda sebat etsinler, ya da şeytanın katmak istediği şeyi reddederek imanlarını artırsınlar. **«Bu sayede kalbleri ona saygı dolsun. Kuşkusuz Allah,»** dinî işlerde, özellikle kararsızlarda ve belirtilen sıkıntılarda **«mü'minleri kesinlikle»** açık hakka ulaştıran sahih bir bakışa **«doğru bir yola yöneltir.»**

55. «Kâfirler, kendilerine o saat», yani kıyamet vakti **«ansızın»** beklenmedik bir anda **«gelinceye, yahut da kısır bir günün azabı gelinceye kadar onun»**, yani Kur'an'ın **«hakkında hep şüphe»** ve tartışma **«içindedirler.»** Burada "kısır" olarak tercüme ettiğmiiz *"akîm"*, aslında doğum yapmayan kısır kadın için kullanılır. Yani kendisinden sonra başka bir gün olmayan bir günün azabı, demektir. Sanki her gün, bir sonraki günü doğurmakta, dolayısıyla ardı kesilen gün, kısır gün olmaktadır. Buradaki kısır gün, hiçbir hayır meydana getirmeyen gündür. O günde, asla bir genişlik ve rahatlık yoktur.

Ölüm, dünya hayatının sonu ve âhiret hayatının başlangıcı olunca, Allahü Teâlâ tasarrufu ve mü'minlerle inkârcılar arasında hükmetmeyi bizzat kendisi üstlenerek şöyle buyurmuştur:

56. «O gün», onlara kıyamet vakti, ya da azap geldiği gün, **«mülk»**, yani tam hakimiyet ve mutlak tasarruf, hiçbir ortak olmadan tek **«Allah'ındır. Onlar»**, yani mü'minler ve onlarla tartışan söz konusu kimseler **«arasında hükmeder.»** Allahü Teâlâ bu hükmünü açıklayarak şöyle buyurmuştur: Kur'ân'a **«iman edip»** onun hakkında tartışmaya girmeksizin o Kur'an'da emredilenlere uyarak **«iyi amel işleyenlere gelince, onlar Naîm Cennetlerinde olurlar.»** Oraya yerleşmişlerdir.

57. «İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar» yâni bu tutumlarını ısrarla sürdürenler **«var ya, işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır.»** Bu azap, onları alçalttığı gibi, gurur ve kibirlerini de yok ederek tanımlanması mümkün olmayan bir zillet ve aşağılığa iter.

Nakledildiğine göre Lokman (a.s.), oğluna öğüt vererek şöyle demiştir: "Oğulcağızım! Ölümden şüphe ediyorsan, uykuyu kendinden uzaklaştır. Fakat bunu asla yapamazsın. Öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphe ediyorsan uyuduğun zaman tekrar uyanmana engel ol bakalım. Asla bunu da yapamazsın. O halde düşünürsen, nefsinin başkasının elinde olduğunu anlamış olursun."

Kuşkusuz uyku, ölüm; uykudan uyanmak ise ölümden sonra tekrar dirilmek gibidir. Kul Mevlâ'sını, tanırsa emrini kabul eder ve kesintiye uğramayan bir üstünlük elde eder. Bu üstünlük, yanında dünya üstünlüğünün değersiz görüldüğü, âhiret üstünlüğüdür.

Rivayete göre zâhid bir kul, Süleyman (a.s.)'ın mülk üstünlüğüne sahip olduğunu görerek ona şöyle demiştir: "Ey Davud'un oğlu! Allah sana çok mülk vermiştir." Süleyman (a.s.) da ona: "Bir kere 'Sübhânallâh' demek, Süleyman'ın içinde bulunduğu varlıktan daha hayırlıdır. Çünkü bu ebedî, fakat Süleyman'ın mülkü fanidir" demiştir.

Şu halde, bir sefer "Sübhanallah" demek, Süleyman (a.s.)'ın mülkünden daha hayırlı olursa, İlâhî kitapların en üstünü olan Kur'ân'ı okumak nasıl olur, bir düşün.

58. «Allah yolunda», O'nun cennetine ve rızasına ulaştıran cihad uğruna **«hicret eden,»** yurtlarını terkeden **«sonra öldürülen yahut»** hicretle birlikte **«ölenleri, hiç şüphesiz Allah, güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır.»** Bu rızık hiç tükenmeyen cennet nimetleridir. **«Kuşkusuz Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.»** Çünkü o, hesapsız rızık verir. Bunun ardından Yüce

Allah, söz konusu kimselerin meskenlerini şu ifadesiyle dile getirmiştir:

59. «Allah onları, mutlaka memnun kalacakları bir yere yerleştirecektir.» Çünkü onlar orada, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı hiçbir beşer aklının tahayyül edemediği nimetler görürler. **«Kuşkusuz Allah,»** bütün varlıkların durumunu **«çok iyi bilendir, halîmdir.»** Yani sınırsız gücüne rağmen düşmanları cezalandırmak için acele etmeyendir.

Rivayet ediliğine göre Hz. İbrahim, isyankâr birini günah işlerken görmüş ve ona şöyle bedduâ etmiştir: "Allah'ım! Onu helâk et." Sonra ikinci, üçüncü ve dördüncüsünü görmüş ve her birine aynı şekilde bedduâ etmiştir. Bunun üzerine Yüce Allah ona: "Ey İbrahim! Günah işleyen her kulu helâk etseydik, kullar içinde çok az kimse kalırdı. Ama Biz, günah işlediği zaman ona süre tanırız. Bu arada tevbe ederse, tevbesini kabul eder; bağışlanmasını dilerse, azabını geciktiririz. Biliyoruz ki o, hükmümüz altından çıkamaz."

Âyet-i kerime de Yüce Allah, mutluluğu vaadde öldürülenle, kendi başına öleni eşit tutmuştur. Çünkü her ikisi, Allah'a yakın olmak ve İslâm'a yardım etmekten ibaret olan ahde vefa konusunda eşittirler. Nitekim konuyla ilgili olarak hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Kim, hac için yola çıkar ve hac etmeden ölürse, ona kıyamet gününe kadar hac sevabı; kim de umre için yola çıkar ve yolda ölürse, ona da kıyamet gününe kadar umre sevabı yazılır. Kim, cihada çıkar ve ölürse, ona kıyamet gününe kadar, cihad edenin ecri kadar ecir yazılır."*[11]

Rivayete göre Ebû Talha (r.a.), denizde savaşırken ölmüş, defnedilmesi için bir ada aramışlarsa da ancak yedi gün sonra bulabilmişlerdir. Ancak bu süre içinde cesedi bozulmamıştır. Bu, şehitlerde bulunan özelliklerden biridir.

ذَٰلِكَ وَمَنْ
عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنصُرَنَّهُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ

11- Hadisi Taberânî, *"Evsât"* isimli eserinde, Ebû Hureyre'den merfû olarak tahric etmiştir. Bkz. *Câmîu'l-Usûl*, 1/246.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيْلِ وَأَنَّ (٦٠)
ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ (٦١) ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ
هُوَ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِيُّ ٱلْكَبِيرُ (٦٢) أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ
مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَتُصْبِحُ ٱلْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ (٦٣) لَّهُۥ
مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ ٱلْغَنِيُّ ٱلْحَمِيدُ (٦٤) أَلَمْ تَرَ أَنَّ
ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي ٱلْأَرْضِ وَٱلْفُلْكَ تَجْرِي فِي ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۚ وَيُمْسِكُ
ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ (٦٥)
وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَحْيَٰكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ
لَكَفُورٌ (٦٦)

60. İşte böyle. Her kim, kendisine verilen cezânın dengiyle karşılık verir de, bundan sonra kendisine yine tecavüz olursa, (emin olmalıdır ki), Allah ona mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah, çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir.

61. Bu böyle. Çünkü Allah, geceyi gündüze ve gündüzü de geceye katar. Gerçek şu ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

62. İşte böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nun dı-

şında taptıkları ise bâtıldan başka bir şey değildir. Kuşkusuz Allah, uludur, büyüktür.

63. Allah'ın gökten yağmur indirdiğini ve o sayede yeryüzünün yeşerdiğini görmedin mi? Gerçekten Allah, çok lütufkârdır, haberdardır.

64. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hakikaten Allah, müstağnîdir, övgüye lâyıktır.

65. Görmedin mi, Allah yeryüzünde bulunan şeyleri ve emriyle denizde giden gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de, kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Şüphe yok ki Allah, insanlara çok şefkatli ve merhametlidir.

66. Size hayat veren, sonra sizi öldürecek ve sonra yine diriltecek olan O'dur. Gerçekten insan, çok nankördür.

60. «**İşte**» size anlattığımız ve açıkladığımız durum «**böyle. Her kim, kendisine verilen cezânın dengiyle karşılık verir de**», yani kendisine yapılandan daha fazlasını yapmadan kendisine zulmedeni, zulmettiği oranda cezlandırır da «**bundan sonra kendisine yine bir tecavüz olursa,**» düşmanlık ve yeniden eziyete maruz kalarak zulme uğrarsa «**(emin olmalıdır ki), Allah ona**» kendisine zulmedene karşı «**mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah, çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir.**» O, intikam alanı bağışlar ve intikam almayı, bağışlamaya ve sabretmeye tercih etmesiyle ortaya çıkan kusurları da bağışlar. Şu âyet-i kerimede kişi bağışlamaya ve sabır göstermeye teşvik edilmiştir: *"Kim, sabreder ve bağışlarsa şüphesiz bu davranış, yapılmaya değer işlerdendir."* (Şûra: 43)

Fakir şöyle der: "Şeyhim hazretlerinin şöyle dediğini işittim: 'Kamil insan, tıpkı derya gibidir. Kim ona eziyet eder, aleyhinde konuşur ve kötülük yapmak isterse, o, bu hareketlerden dolayı etkilenmez ve üzülmez. İdrar, denize döküldüğü zaman denizin onu nasıl temizlediğini görmüyor musun? Aynı şekilde, cünüp olan kişi denize girdiği zaman yıkanır ve temizlenir. Deniz ne idrarla ne de cünüple değişmez. Onun için hakkımızda kötü söz söyleyen veya bize yönelik kötü bir iş yapan kimseye hakkımızı helâl ediyoruz. Biz asla ona değil, Allah'ın bizim için takdir ettiği şeylere bakarız. Çünkü O'nun icraatı güzeldir ve Cemal sıfatı, Celâl sıfatının içinde saklıdır.'"

Hulâsa adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bir adam, başkasına

Habîs derse, onun da ona, 'sensin habîs' demesi câiz midir? En güzeli ona aldırmayıp cevap vermemesidir. Ancak haddini bildirmek için durumu hakime intikal ettirirse caizdir. Bununla birlikte o kişiye cevap da verebilir."

"Mecmeu'l-Fetâvâ" isimli eserde şöyle bir fetva vardır: "Biri, başkasına 'Ey habîs' demiş olsa, onun da misli ile mukabele etmesi caizdir." Çünkü bu, haksızlığa uğradıktan sonra hakkını almaktır ki, buna izin verilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Haksızlık gördükten sonra hakkını alan kimseler var ya, işte onların aleyhinde bir yol yoktur."* (Şurâ: 41) Fakat bağışlamak daha faziletlidir. Çünkü Allah, şöyle buyurmaktadır: *"...Kim, bağışlar ve barışırsa, onun ecri Allah'a aitir."* (Şurâ: 40)

61. «Bu» yardım etme işi **«böyle. Çünkü Allah, geceyi gündüze ve gündüzü de geceye katar.»** Yani O'nun, her şeye gücü yeter. Bu sebeple gece karanlığını gündüz ışığının bulunduğu yere yerleştirir; geceyi gündüze ve gündüzü geceye ekler. Gece ve gündüzün uzaması ve kısalması ise, güneşin doğuş ve batış yerlerine göredir. **«Gerçek şu ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir.»** Kulların işlerini ve amellerini görür.

62. «İşte,» Allah'ın kâmil ilim ve kudret sıfatlarıyla vasıflanmış olması **«böyle»**dir. **«Çünkü Allah,»** ilâhlıkta **«hakkın ta kendisidir. O'nun dışında taptıkları ise bâtıldan başka bir şey değildir. Kuşkusuz Allah uludur,»** her şeyin üstündedir, **«büyüktür.»** Bu nedenle hiç bir ortağa ihtiyacı yoktur. O'ndan daha yüce bir şey ve daha büyük bir otorite yoktur.

İmam Gazâlî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Kulun, mutlak ulu olması tasavvur edilemez. Çünkü insan, bir üstünlük elde etse bile, ondan daha üst derecede olanlar vardır şüphesiz. Bu üst dereceler peygamberlerin ve meleklerin derecesidir. Sonra o kul, bazı kişilere oranla üstün olabilir, ama mutlak ulu olana oranla, karşılaştırma yapılamayacak kadar noksandır. Mutlak ulu olanın ise daima önceliği vardır ki, söz konusu yüce varlık, Allahü Teâlâ'dır."

63. «Allah'ın gökten yağmur indirdiğini ve o sayede yeryüzünün yeşerdiğini görmedin mi?» Buradaki *"görmedin mi?"* sorusu, "gördün" anlamınadır. *"...Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, onlardan öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler..."* (Yusuf: 109) âyetinde de böyledir. **«Gerçekten Allah, çok lütufkârdır,»** ki lütfu, bilinmedik ve hesap edilmedik şekilde, her şeye ulaşır. O ister açık olsun ister gizli, güzel idareye lâyık şekilde **«haber-**

dardır.»

64. Yaratma, mülk ve tasarruf açısından **«göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hakikaten Allah,»** zatında her şeyden **«müstağnîdir»** sıfatları ve fiilleri itibarîyle de **«övgüye lâyıktır.»**

65. «Görmedin mi, Allah yeryüzünde bulunan şeyleri ve emriyle denizde giden gemileri sizin hizmetinize verdi.» Yani Allah, yeryüzünde bulunan şeyleri hizmetinize sunmuş, yararlarınız için kaynak kılmıştır. Bunlardan dilediğiniz şekilde tasarrufta bulunuyorsunuz. Taştan daha sert, demirden daha güçlü ve ateşten daha heybetli bir şey yoktur. Bütün bunlar size boyun eğmiştir.

«Göğü de, kendi izni», yani dilemesi **«olmadıkça...»** Bu kıyamet günüdür. Çekme ve itme gücünü varederek **«yer üzerine düşmekten korur.»** Burada, göğün kendi başına ilâhî bir güç olmadan durduğu anlayışı reddedilmektedir. Çünkü cisim itibariyle gök, diğer cisimler gibi düşebilir ve yıkılabilir.

«Şüphe yok ki Allah, insanlara çok şefkatli ve merhametlidir.» Çünkü Allah, insanlara geçinme vasıtalarını hazırlamış, menfaat kapılarını açmış, onlara dokunan çeşitli zararları ortadan kaldırmış, gerek yaratılışla ilgili mûcizelerle, gerekse indirilen âyetlerle delil gösterme metodlarını göstermiştir.

66. Birer cansız unsur ve nutfe iken **«size hayat veren, sonra»** eceliniz geldiği anda **«sizi öldürecek ve sonra»** yeniden dirilme anında **«yine diriltecek olan O'dur. Gerçekten insan, çok nankördür.»** Ortada olan nimetleri bütünüyle inkâr etmekte ve gerçek nimet verene kulluk yapmamaktadır. Burada, bazı insanların özellikleri söylenerek insan cinsinin nitelikleri dile getirilmiştir.

Bil ki, Allahü Teâlâ insanı değerli kılmış, durumunu yüceltmiş, cansız âlemden ana rahmine, daha sonra oradan canlılar alemine nakletmiş, sonra da ona konuşma özelliğini vermiş ve kendisine verdiği maddî-manevî nimetlerin yanısıra, varlıkları da hizmetine sunmuştur. Allah'ın bu lütuflarına şükretmek gerekir. *"Şükür"*, nimeti izhar etmek ve açığa çıkarmaktır. Bunun zıddı ise nankörlüktür. *"Nankörlük"*, nimeti gizlemek ve onu saklamaktır. Her nimet, nimeti vereni tanımaya vesiledir. Çünkü nimet, O'nun eseridir. Eserden müessire ulaşmak gerekir ki, bu da yakîn imanın ürünüdür. O halde akıllı insan, üs-

tünlük ve zenginlikle gururlanmadan, her halükârda başarıyı hedeflemelidir.

Bir haberde şöyle denmiştir: "Güçlü olana; 'Gücünü beğenip durma! Eğer gücünü beğenip durursan, ölümü kendinden uzak tut' de. Âlime: 'İlmini beğenip durma! İlmini beğenip durursan, söyle bakalım. Ne zaman ölecek sin?' de. Zengine de: 'Malını ve zenginliğini beğenip durma! Beğenip dururken canlıları bir öğün olsun doyur bakalım' de. İnsan güçsüzdür; Allah'ın ise her şeye gücü yeter."

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ
فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُسْتَقِيمٍ
(٦٧) وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (٦٨) اللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٦٩) أَلَمْ تَعْلَمْ
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ
ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (٧٠) وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ
بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ (٧١)
وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا

قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكُمُ ۚ النَّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

67. Biz, her ümmete bir ibadet tarzı kıldık, onlar ona göre kulluk ederler. O halde bu işte seninle asla çekişmesinler. Sen, Rabbine davet et. Kuşkusuz sen, dosdoğru bir yoldasın.

68. Eğer onlar, seninle münâkaşa ve mücadeleye girişirlerse, "Allah, yaptıklarınızı çok iyi bilmektedir" de.

69. Allah, kıyamet gününde ihtilâfa düştüğünüz konularda aranızda hükmedecektir.

70. Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde ne varsa bilir? Bunlar, bir kitapta mevcuttur. Bu (bilme işi,) Allah'a kolaydır.

71. Onlar, Allah'ı bırakıp Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği, kendilerinin dahi hakkında bir bilgiye sahip olmadıkları şeylere tapıyorlar. Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.

72. Âyetlerimiz açıkça kendilerine okunduğunda, kâfirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Onlar, kendilerine âyetlerimizi okuyanların nerdeyse üzerlerine saldırırlar. De ki: "Size bundan daha kötüsünü bildireyim mi? Ateş! Allah, onu kâfirlere vadetti. O, ne kötü bir varış yeridir."

67. «**Biz,**» geçmişteki ve şimdiki ümmetlerden «her» muayyen «**ümmete**» dışına çıkmamaları gereken özel «**bir ibadet tarzı**», yani şeriat «**kıldık, onlar**» o muayyen ümmetin fertleri «**ona göre kulluk ederler. O halde bu işte**» dini konuda «**seninle asla çekişmesinler.**» Yani kitap ehlinden senin döneminde yaşayanlar, şeriatlerinin Tevrat ve İncil olduğunu iddia ederek seninle tartışmaya girmesinler. Çünkü bu iki kitap daha önceki ümmetlerin şeriatleri idi. Oysa bu ümmet, bağımsız bir ümmet olup nizamları sadece Kur'ân nizamıdır. «**Sen,**» bütün insanları «**Rabbine**», O'nu birlemeye ve O'na kulluk etmeye «**davet et. Kuşkusuz sen**», hakka ulaştıran «**dosdoğru bir yoldasın.**»

68. «**Eğer onlar,**» hakkın ortaya çıkmasından ve delillerin bulunması-

nın ardından **«seninle münâkaşa ve mücadeleye girişirlerse,»** tehdit yoluyla: **«'Allah, yaptıklarınızı,»** saçmalıklarınızı **«çok iyi bilmektedir'»** ve ondan dolayı sizi cezalandıracaktır **«de.»**

69. «Allah, kıyamet gününde,» mükâfat ve ceza ile, **«ihtilâfa düştüğünüz konularda»**, yani anlaşmazlığa düştüğünüz dini meselelerde **«aranızda»** sizden mü'min olanlarla kâfirler arasında **«hükmedecektir.»**

70. «Bilmez misin ki», yani bilmemen mümkün değildir ki, **«Allah, gökte ve yerde ne varsa bilir?»** O'na hiçbir şey gizli kalmaz. **«Bunlar,»** gökte ve yerde olanlar **«bir kitapta mevcuttur.»** Bu kitap, Levh-i Mahfuz'dur. Söz konusu edilen şeyler, meydana gelmeden önce ona yazılmıştır. Bunu bildiğimiz ve koruma altına aldığımız için o inkârcıların durumuna aldırma. **«Bu,»** zikredilen bilme ve ihata etme işi **«Allah'a kolaydır.»** Çünkü O'nun bilgisi ve gücü, zatının bir gereğidir. Bu nedenle O'na hiçbir şey gizli kalmadığı gibi yoktan varetmek de zor gelmez.

71. «Onlar,» yani müşrikler, **«Allah'ı bırakıp»**, Allah'a kulluk etmeyi bir yana bırakarak **«Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği,»** yani kendilerine kulluk etme yetkisi vermediği ve **«kendilerinin dahi hakkında»** aklın gereği veya aklın ileriye sürdüğü bir gerekçe ile hasıl olan **«bir bilgiye sahip olmadıkları şeylere tapıyorlar.»** Onlar ancak cehaletlerinden ve sırf taklitten dolayı putlara tapıyorlar. **«Zalimlerin»**, yani buna benzer büyük bir zulmü yapan müşriklerin, zulümleri sebebiyle başlarına gelecek felâkete engel olacak **«hiçbir yardımcısı yoktur.»**

72. Kur'ân'dan, inanç ve ilâhî hükümlere işareti olan **«âyetlerimiz açıkça kendilerine»**, yani müşriklere **«okunduğunda, kâfirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Onlar,»** aşırı kin ve nefretten dolayı **«kendilerine âyetlerimizi okuyanların nerdeyse üzerlerine saldırırlar.»** Onlara karşı çıkarak **«de ki: 'Size bundan»**, okuyanlara karşı olan bu öfkenizden **«daha kötüsünü bildireyim mi? Ateş! Allah, onu kâfirlere vadetti. O, ne kötü bir varış»** ve dönüş **«yeridir.'»**

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ

ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخْلُقُوا۟ ذُبَابًا وَلَوِ ٱجْتَمَعُوا۟ لَهُۥ ۖ وَإِن

يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْـًٔا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ الطَّالِبُ
وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾
ٱللَّهُ يَصْطَفِى مِنَ الْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌۢ
بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ
الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾

73. Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa onu geri alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!

74. Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler. Hiç şüphesiz Allah, çok güçlüdür, galiptir.

75. Allah, meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer. Şüphesiz Allah, işitendir, görendir.

76. O, geçmişlerini ve geleceklerini bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.

73. «Ey insanlar! (Size) bir misal verildi», yani size garip bir hal, ya da örnek diye tanımlanan eşsiz ve gerçek bir olay dile getirildi. **«Şimdi onu»** o örneği iyiden iyiye düşünerek **«dinleyin. Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız»**, Allahü Teâlâ'ya kulluk etmeyi terkederek taptığınız putlar, -ki bu ifade, âyetteki misali açıklamakta ve tefsir etmektedir- **«bir araya gelseler bile»** küçüklüğüne ve basitliğine rağmen **«bir sineği dahi yaratamazlar.»** Onlar, bir araya gelip birbirine destek olsalar bile, buna güçleri yetmediğine göre, tek tek oldukları zaman buna nasıl güçleri yeter? **«Sinek onlardan bir şey kapsa»** âcizliklerinden dolayı son derece güçsüz olan o sinekten **«onu geri**

alamazlar. İsteyen de», yani puta tapan da **«âciz, kendinden istenen de»**, yani put da âciz!

Rivayete göre müşrikler, putlara güzel koku ve bal sürüp üzerlerine kapıları kapıtıyorladı. Bunu sezen sinekler de aralıklardan girerek balı yiyorlardı.

74. «Onlar,» sineğe engel olamayan ve ondan hakkını alamayan şeyleri Allah'a ortak koşmak sûretiyle **«Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler.»** Yâni onu gereğince tanıyamadılar. Ya da O'na gereği gibi saygı duymadılar.

«Hiç şüphesiz Allah,» dilediği her şeyi yaratacak ve bütün varlıkları yok edecek derecede **«çok güçlüdür.»** Her şeyi altedecek kadar da **«galiptir.»** Bu nedenle O'na hiçbir şey üstünlük sağlayamaz. Onların ilâhları ise âcizdir, güçsüzdür ve zillet içinde alçalmıştır.

75. «Allah, meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer.» Meleklerden olan elçiler, vahiy getirmek sûretiyle Allah ve Peygamberler arasında elçilik vazifesini yürütürler, insanlardan olan elçiler ise, temiz gönüllere sahip ilâhî güçle desteklenen kimselerdir. Onları, halkla olan ilişkileri ve işleri kendilerini Hakka vermekten alıkoyamaz. Kuşkusuz peygamberler, kendilerine indirilen âyetlerle insanları hakka davet ederler; onlara ilâhî emir ve hükümleri öğretirler.

«Şüphesiz Allah,» her şeyi **«işitendir,»** her şeyi **«görendir.»** Dolayısıyla O'na hiçbir söz ve iş gizli kalmaz.

76. «O, geçmişlerini ve geleceklerini bilir.» Yani Allah, eşyanın meydana gelişini bilen ve denetleyendir. Bu nedenle O'na, kullarının hiçbir işi gizli kalmaz. **«Bütün işler Allah'a döndürülür»**, başkasına değil. Çünkü Allah, işlerin gerçek malikidir. O, yaptığı işlerden sorumlu değildir. Fakat insanlar, yaptıklarından sorumludur.

Rivayete göre bir adam, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in aleyhinde bulunmuş ve ona iftira etmişti. Bu durum karşısında Zeynel Abidin o kişiye: "Ben, söylediğin gibi isem, Allah'tan mağfiret dilerim. Fakat dediğin gibi değilsem, Allah sana mağfiret etsin," demiştir. Bu ifadeden etkilenen adam, kalkarak Zeynel Abidin'i alnından öpmüş ve kendisine: "Sana canım feda olsun. söylediğim gibi değilsin. Beni bağışla!" demişti. Zeynel Abidin: "Allah seni bağışlasın!" diye cevap vermiş. Adam: "Allah,

peygamberliğini vereceği yeri iyi bilir," demiş.

Zeynel Abidin, bir gün de camiden çıktıktan sonra yolda birine rastlamış, adam ona hakarette bulunmuştur. Bunun üzerine oradakiler adama hücum etmişlerdi. Zeynel Abidin onlara: "Durun bakalım, adamı bana bırakın!" demiş ve adama hitaben: "Sana, durumumuzdan çok şey gizli değil. Yardım etmemizi gerektiren bir ihtiyacanız mı var?" demiştir. Adam, bu sözlerden oldukça etkilenmiş ve utanmıştır. Zeynel Abidin, üzerindeki, nakışlı elbiseyi kendisine vermiş ve bin dirhem kadar da para verilmesini emretmiştir. Adam, bu ilgi karşısında: "Senin gerçekten Rasûlüllah'ın neslinden olduğuna tanıklık ederim," demiştir.

Bu gibi kişilerin, mal tüketip duran dünya ehli oldukları zan edilmemeli. Aksine onlar, cömert ve saygın kişilerdi. Nitekim, dünya malı kendilerine gelince onu hemen dağıtmak sûretiyle elden çıkarıyorlardı. Şâirin şu sözleri bu duruma ne kadarda uygun düşmektedir:

Avcunu açmaya alıştı. O kadar ki,
Yummak için onu bükmek istese, parmak uçları kendisine itaat etmez.
Elinde nefsinden başka bir şey olmasa, onu da verir.
Onun için, kendisinden isteyen Allah'tan korksun.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا
رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ
حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ
مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَٰذَا
لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ

فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَىٰكُمْ
فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

77. Ey iman edenler! Rükû edin; secde edin; Rabbinize ibadet edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.

78. Allah uğrunda gereği gibi cihad edin. Sizi O seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi; babanız İbrahim'in dininde olduğu gibi. Peygamber'in size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için O, gerek daha önce, gerekse bu (Kur'ân'da) size "Müslümanlar" adını verdi. Öyleyse namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin mevlânızdır. Ne güzel mevlâdır O ve ne güzel yardımcıdır!

77. «Ey iman edenler!» Namazınızda **«rükû edin; secde edin;»** Allah, onlara rükû ve secde etmelerini emretmiştir. Çünkü onlar, önceden secde etmeden rükû ediyor; rükû etmeden de secde ediyorlardı. Ya da manâ, "Namaz kılın" şeklindedir. Buna göre rükû ve secde, namazın en önemli rükünleri olması sebebiyle namaz, bu iki rükünle ifade edilmiştir.

«Rabbinize» emrettiği diğer ibadetlerle **«ibadet edin ve hayır işleyin»** yani nafile ibadetler, hısım-akrabayı görüp gözetmek ve üstün ahlâkî davranışlar gibi, hayırlı ve yararlı işler yapın **«ki kurtuluşa eresiniz.»** Yani kurtuluşa ermeyi umarak söz konusu bütün bu şeyleri yapın.

Râgıb İsfahanî *"el-Müfredât"*ında şöyle demiştir: *"Hayır*, akıl, doğruluk, fazilet ve faydalı şey gibi her yönüyle arzu edilen şey; *şer* de bunun zıddıdır." Elde etmek ve arzu edilene kavuşmak demek olan *felâh* (kurtuluş) ise, dünya ve âhirete yönelik olmak üzere iki kısımdır: Dünyaya yönelik olanı; zenginlik, üstünlük ve ilimden ibaret olan mutluluğa ermek; âhirete yönelik olan felâh ise, dört şeyden ibarettir: Faniliği olmayan ebedîlik, fakirliği olmayan zenginlik, zilleti olmayan üstünlük ve cehaleti olmayan bilgidir. Bu ne-

denle, "Gerçek hayat, âhiret hayatıdır" denmiştir."

78. «Allah uğrunda», O'nun yolunda **«gereği gibi»**, sadece O'nun rızası için **«cihad edin.»** *Cihad*; düşmanla mücadelede bütün imkânları seferber etmektir.

Ragıb İsfahanî şöyle demiştir: "Cihad; düşmana karşı yapılan cihad, şeytana karşı yapılan cihad ve nefse karşı yapılan cihad olmak üzere üç çeşittir."

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Eliniz ve dilinizle düşmana karşı cihad edin."* Yine Hz. Peygamber'den nakledildiğine göre, Tebük savaşından dönerken: *"Küçük cihaddan, büyük cihada döndük."* buyurmuştur. Gerçekten nefse karşı cihad, düşman ve şeytanla mücadele etmekten daha zordur. Nefse karşı cihad: Nefsi, ilâhî emirlere uymaya ve yasaklardan kaçınmaya sevketmektir.

«Sizi O» dini ve dinine yadım için **«seçti.»** Burada, cihad gerektiren ve ona davet eden şeyler vurgulanmaktadır. **«Din hususunda üzerinize»**, yerine getirilmesi size zor gelen işlerden sorumlu tutarak **«hiçbir zorluk yüklemedi.»** Bu nedenle Allah, kör ve topal kimselerden cihad etme mecburiyetini kaldırmıştır. **«Babanız İbrahim'in dininde olduğu gibi.»** Yani babanız İbrahim'in dinini kolaylaştırdığı gibi, size de dininizi kolaylaştırdı. Ya da babanız İbrahim'in dinine uyun.

Ragıb İsfahanî şöyle demiştir: "Millet, tıpkı din gibi, Allahü Teâlâ'nın peygamberler vasıtasıyla kullarına ilettiği nizamın adıdır. Milletle din arasındaki fark şudur: Millet, tıpkı "İbrahim'in milletine uyun" dendiği gibi, sadece peygamber'e nisbet edilir. Bu nedenle, "Allah'ın milleti," "milletim" veya "Zeyd'in milleti" denmez."

Hz. İbrahim, Rasûlullah'ın babası sayıldığından, Allah onu bu ümetin babası addetmiştir. Hz. İbrahim, onların ebedî saadetlerine vesile olduğundan tıpkı babaları gibidir. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.v.): *"Ben sizin babanızın yerindeyim"*[12] buyurmuştur.

12- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Davûd, Nesaî ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Hadisin metni şöyledir: *"Ben, sizin babanızın yerindeyim ve size öğretip duruyorum. Sizden biri tuvalet ihtiyacı için çıkınca önünü ve arkasını kıbleye çevirmesin ve sağ eliyle temizlenmesin."* **Bkz.** el-*Fethu'l-Kebîr*, 1/437.

«Peygamber'in», Muhammed (s.a.v.)'in, tebliğ'de bulunduğuna dair kıyamet günü **«size şahit olması, sizin de insanlara»** peygamberlerin, kendilerine tebliğde bulunduklarına **«şahit olmanız için O, gerek daha önce»** ki kitaplarda, **«gerekse bu (Kur'ân'da) size 'Müslümanlar' adını verdi. Öyleyse namazı kılın; zekâtı verin»** yani çeşitli itaatlerle Allah'a yaklaşmaya çalışın. Çünkü bu fazilet ve şerefi size ait kılmıştır. **«Ve Allah'a sarılın.»** Bütün işlerinizde O'na güvenin, yardım ve desteği sadece O'ndan isteyin.

«O, sizin mevlânızdır.» Yardımcınız ve işlerinizi üstlenendir. **«Ne güzel mevlâdır O ve ne güzel yardımcıdır!»** Çünkü yardım ve destekte eşi olmadığı gibi, gerçek anlamda O'ndan başka hiçbir dost ve yardımcı da yoktur.

Bir adam, ihtiyaç ve darlığından dolayı kardeşine yakınmış. Bunun üzerine kardeşi ona: "Kardeşim! Rabbinin plânından başka bir şey mi arzu ediyorsun? İnsanlardan değil, kimin isen ondan iste," demiştir.

Süleyman b. Abdülmelik Kâbe'ye girmiş ve Salim b. Abdullah'a: "İhtiyaçlarını arzet bakalım" demiştir. Salim ise: "Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın evinde, Allah'tan başka birinden dilekte bulunmam" cevabını vermiştir.

Kısacası kulun, her işinde Allah'a sarılması, gizli-açık her yerde O'nun hoşnutluğu için çaba sarfetmesi gerekir. Bu iş zordur dememelidir. Şüphesiz her şey Allah'a kolaydır.

Allah'ın yardımıyla Hac Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

MÜ'MİNÛN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 118 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝١ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝٢
وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝٣ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝٤
وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝٥ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ
أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝٦ فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۝٧ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
رَاعُونَ ۝٨ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝٩ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْوَارِثُونَ ۝١٠ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝١١

1. Mü'minler gerçekten saadete erdiler.

2. Onlar namazlarında huşû içindedirler.

3. Onlar, boş ve anlamsız şeylerden yüz çevirirler.

4. Onlar, zekât için çalışırlar.

5. Ve onlar, ırzlarını korurlar.

6. Ancak eşleri, yahut sahip oldukları (cariyeleri) hariç. Bunlarla ilişkiden dolayı kınanmazlar.

7. Bunun dışına çıkmak isteyenler olursa, işte onlar sınırı aşanlardır.

8. Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler.

9. Yine onlar namazlarına devam ederler.

10. İşte bunlar, mirasçıların ta kendileridir.

11. Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalacaklardır.

1. «Mü'minler gerçekten saadete erdiler.» Tasdik edip inananlar, mutlu oldular ve cennette ebedîliği elde ettiler. Nitekim şu olay bu durumu göstermektedir: Yüce Allah Adn Cenneti'ni yarattığı zaman ona: "Konuş bakalım" buyurmuş, Cennet de: "Mü'minler gerçek saadete ermişlerdir" demiştir. Bunun üzerine Yüce Allah: "Ey meliklerin yeri! Sana müjdeler olsun!" buyurmuştur. Burada söz konusu olan melikler, cennet melikleridir ki onlarda sabreden fakirlerdir.

Felâh: Arzu edileni elde etmek ve hoşlanılmayan şeylerden kurtulmaktır.

2. «Onlar, namazlarında huşû içindedirler.» *Huşû;* korkmak, boyun eğmek demektir. Yani onlar, Allah'tan korkuyor ve O'na boyun eğiyorlar.

Rivayet edildiğine göre Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), namaz kılan birini sakalıyla oynarken görmüş ve şöyle demiştir: *"Bunun kalbi huşû duysaydı, organları da huşû duyardı."* [1] Başka bir Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Kul, namaza durunca, kuşkusuz o Allah'ın huzurundadır. Bu sebeple sağa sola baktığı zaman, Allah ona şöyle buyurur: Kime bakıyorsun? Benden daha iyi birine mi? Ey Âdemoğlu! Bana dön! Çünkü Ben, baktığın kişilerden daha hayırlıyım."* [2]

1- Bu hadisi Hâkim, Ebû Hureyre'den merfu olarak rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/44.

2- Tirmizî bu hadisi, *"Edeb"* bölümünde şu lâfızlarla tahric etmiştir: *"Namaz kılarken sağa sola bakmayın! Şüphesiz Allah, namazında sağa sola bakmayan kula iltifat eder."* Hadisi, aynı zamanda Ahmed b. Hanbel de tahric etmiştir. Bkz. *Müsned,* 4/130.

"Te'vilatü'n-Necmiyye" isimli eserde konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir: "Onlar, içleri ve dışlarıyla huşû içindedirler. Dış görünüşdeki huşû: Başın huşû içinde oluşu, eğilmesi; gözün huşû içinde oluşu, sağa sola bakmaması; kulağın huşû içinde oluşu, dinlemeye amâde olması; dilin huşû içinde oluşu, okuması ve teennî ile hareket etmesi; ellerin huşû içinde olması, tıpkı köle gibi saygıyle sağ elin sol el üzerine konması; sırtın huşû içinde olması, rükûda eğilip düz hale gelmesi ve ayakların huşû içinde olması da yerde sabit olmaları ve hareket etmemeleridir. İçlerindeki huşû ise nefsin huşû için olması, zihni meşgul eden şeylerden ve vesveselerden arınması; kalbin huşû içinde olması, sürekli Allah'ı anması ve kendini ona vermesi ve ruhun huşû içinde olması ise, muhabbet denizinde boğulmayı arzulamasıdır."

3. «Onlar,» kendilerini ilgilendirmeyen **«boş ve anlamsız şeylerden»**, boş söz ve davranışlardan **«yüz çevirirler.»**

Müfredât'ta: "Sözde lağv alışılmayan, düşünmeden ifade edilen sözdür" denmiştir. Şu halde, seni Allah'tan alıkoyan her şey "lağv", yani anlamsız ve boş şeydir.

Burada *"yüz çevirdiler"* anlamındaki kelime, "yan çizenler" anlamına gelen bir kökten türemiştir. Yani onlar, bütün vakitlerinde kötü şeylerden uzak durur ve kaçarlar. Onların, anlamsız şeylerden uzak durmaları, sadece dinî işlerle meşgul olmalarından değil, onlardan sakınmayı gerektiren sebeplerin bulunmasından uzak kalmalarıdır.

4. «Onlar, zekât için çalışırlar.»[3] Zekât; nefsi dünya sevgisi gibi yerilen ve hoş olmayan sıfatlardan arındırmak için farz kılınmıştır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: *"Onların mallarından zekât al ki, bununla onları (günahlardan) temizleyesin. Bununla onları bereketlendiresin."* (Tevbe: 103) Çünkü kurtuluş, nefsin arındırılmasıyle mümkündür. Başka bir âyette ise: *"Nefsini arındıran kurtuluşa ermiş, onu kirletip örten de ziyana uğramıştır."* (Şems: 9-10) buyurulmuştur. Buna göre asıl hedef, kalbten dünya sevgisini söküp atmaktır. Yerilen sıfatların bütünü dünya sevgisi gibidir.

5. «Ve onlar, ırzlarını,» haramdan **«korurlar»** ve kontrol altında tutarlar.

3- Fakir, zengin bütün mü'minler, Allah'ın zekât emrini yerine getirmek, zekât vermek için çalışırlar. Bu çalışması sonucu zekât verecek zenginliğe ulaşan kimseye de zekât vermek farz olur. (Naşir).

6. «Ancak eşleri, yahut sahip oldukları» câriyeleri **«hariç.»** Burada *"eşler"* olarak geçen kelimenin aslı olan *"ezvâc"* kelimesi, "zevc" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, hem erkek ve hem de kadın için kullanılır. Âyetteki "sahip oldukları" anlamındaki *"meleket eymanühüm"* ifadesi ise kadınları kapsadığı gibi erkekleri de kapsar isede, maksat câriyelerdir. Burada, ittifakla sadece kadınlar için kullanılmıştır. **«Bunlarla ilişkiden dolayı,»** yani eşleri ve elleri altındaki câriyeleriyle ilişkilerinden dolayı **«kınanmazlar.»**

7. «Bunun» yani sözü edilen sınırların **«dışına çıkmak»**, yani meşru olan dört kadına kadar evlenme ve câriyelere sahip olma sınırını aşmak **«isteyenler olursa, işte onlar»**, düşmanlıkta tamamıyla **«sınırı aşanlardır.»** Helâl sınırını aşarak harama girenlerdir.

Malikî mezhebine mensup bazı kimseler bu âyeti, kendi kendine tatminin (istimna) haram oluşuna delil göstermişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber, evlenememe durumunda şehveti kıran oruç tutmaya yönlendirmiştir. Buharî'nin bazı şerhlerinde, kendi kendine tatminin, Kur'ân ve hadislerle haram kılındığı belirtilmiştir. Nitekim Allah, *"Onlar ırzlarını korurlar"* ifadesinden itibaren, *"işte onlar, sınırı aşanlardır."*Yani, haksızlık edenler ve helâlden uzaklaşıp haram sınırını aşanlardır, sözüne kadar bu hususa işaret etmiştir.

Beğavî: "Âyet, kendi kendine tatminin haram olduğunu göstermektedir" demiştir.

Atâ ise bu konuda şunları söyler: "İşittim ki, bir topluluk elleri hamile gibi şişkin olarak hoşrolunacaktır. Sanırım onlar, bu gibi kimselerdi."

Kendi kendine tatminin cezası tazirdir. Evet, Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre, nefsinin bir fitneyle karşı karşıya gelmesinden korkan kimsenin kendi kendine tatmin olması mübahtır. Nitekim Ebû Hanife şöyle demiştir: "Bir başı bir baş ile kurtarmak ona yeter."

8. «Onlar,» üstlendikleri **«emanetlerine ve»** hak yönünden, yahut halka verdikleri **«ahitlerine riayet ederler.»** Onları yerine getirirler. Emanet, insanın güvenle üstlendiği şeyin adı; ahid ise, hangi durumda olursa olsun, bir şeyi korumak ve kollamaktır.

9. «Yine onlar,» kendilerine farz kılınan **«namazlarına»**, şartlarına ve adabına uygun olarak **«devam ederler»** ve onları vakitlerinde eda ederler.

10. «İşte bunlar,» yani zikredilen üstün niteliklerle nitelenen bu

mü'minler **«mirasçıların ta kendileridir»** *"Vârîsler"* olarak adlandırılmayı hak etmiş kimseler, başkaları değil, bu mü'minlerdir.

11. «Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada» yani Firdevs Cennetinde **«ebedî kalacakladır.»** Bu âyet, yerini ve durumunu yüceltmek maksadıyle bir önceki âyette belirtilmeyen "Firdevs"i açıklamaktadır. *Firdevs:* Her türlü meyvesi olan bahçe demektir.

Rivayet edildiğine göre Allahü Teâlâ Firdevs Cennetini, bir altın tuğla ve bir gümüş tuğladan bina eylemiş ve aralarına çok iyi kokan misk koymuştur. İçinde ise, seçkin meyve fidanları dikmiş ve güzel kokulu bitkiler ekmiştir.

Fenarî Efendi (Allah ona rahmet etsin) Fatiha tefsirinde şöyle demiştir: "Üç tür cennet vardır:

1. Erginlik çağına ulaşmadan ölen çocukların gireceği ve "İhtisas-ı İlâhî" diye tanımlanan cennettir. Aynı zamanda fetret döneminde, peygamber davetinin ulaşmadığı kimseler de bu cennette yer alacaklardır.

2. Andıklarımızdan ve diğer mü'minlerden cennete girmeyi hak edenlerin ulaşacağı "Mirâs Cenneti"dir. Cehennemlikler cennete girmiş olsalardı, onlar da burada yer alacaklardı.

3. İnsanların, amellerine göre konaklayacakları "Ameller Cenneti"dir. Çeşitli yönlerden başkalarına oranla üstünlük sağlayanlar, üstünlük ölçülerine göre bu cennette daha fazla yer işgal ederler. Sahih hadis-i şerifte belirtildiğine göre Hz. Peygamber Bilâl (r.a.)'e şöyle demiştir: *"Ey Bilâl! Cennette önüme hangi amelinle geçtin? Orada her adım atışımda önümde ayak sesini işitiyordum."* Bilâl (r.a.): *"Ey Allah'ın Rasûlü! Abdestimi bozar bozmaz abdest tazeler ve hemen iki rekât namaz kılarım."* Bunun üzerine Allah Rasûlü Bilâl'e: *"İşte onlar sebebiyle"* buyurdu. [4] Böylece söz konusu cennetin, bu amele ait bir cennet olduğunu öğrenmiş olduk.

4- Tirmizî bu hadisi, *"Kitâbu menâkıb"* bölümünde Bureyde hadisinden tahric etmiş ve hadis için, "Hasen, sahih" demiştir. Bkz. *Câmi'ul-Usûl*, 8/576.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ
نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا
الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا
الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ
الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

12. Allah'a yemin olsun ki, Biz insanı çamurdan bir özden yarattık.

13. Sonra onu bir sperm halinde sağlam bir yere yerleştirdik.

14. Sonra spermi bir aleka yaptık; alekayı müdğaya çevirdik; müdğayı da kemiklere döndürdük; kemikleri etle kapladık; sonunda onu başka bir yaratık olarak meydana getirdik. Yaratanların en güzeli olan Allah pek uludur.

15. Sonra siz, bunun ardından mutlaka öleceksiniz.

16. Daha sonra siz, kıyamet günü yeniden diriltileceksiniz.

12. «Allah'a yemin olsun ki, Biz insanı, çamurdan» meydana gelen **«bir özden yarattık.»** Burada *"öz"* diye tercüme ettiğimiz *"selle"* kelimesi, bir şeyi, bir şeyden sıyırıp çıkarmak anlamındadır. "Kılıcı kınından çıkardı" derken de bu kelime kullanılır. *Sülale* ise, bir şeyden çekilip çıkarılan şeydir.

Burada çamurdan sıyrılıp çıkarılan öze verilen addır.

13. «Sonra onu bir sperm halinde», o spermi yine insandan var ederek **«sağlam bir yere»**, yani rahime **«yerleştirdik.»** Burada *"sperm"* olarak tercüme edilen *"nutfe"*, aslında saf su demektir. Ancak onunla erkek menisi kastedilmektedir.

14. «Sonra», beyaz renkteki **«spermi»**, kırmızı renkte **«bir aleka»**, yani kan pıhtısı, rahme asılan (döllenmiş yumurta) **«yaptık...»**

Râgıb el-Isfahanî şöyle demiştir: "Alak, pıhtılaşmış kandır. Çocuk, işte bu pıhtılaşmış kandan meydana gelir. **«Alekayı müdğaya çevirdik...»** *Mudğa*, bir çiğnemlik et parçasıdır. Yani, Biz o alakayı bir çiğnemlik et parçası biçimine döndürdük. **«Müdğayı da,»** çoğunu ve büyük bir kısmını, hikmet gereği olarak özel şekil ve konumlarda sertleştirmek ve bedene iskelet yapmak üzere, **«kemiklere döndürdük,»** sonrada müdğadan geri kalanla, **«kemikleri etle kapladık;»** yani kemikleri, uygun miktar ve şekillerde damarlar, sinirler, kıkırdaklar ve kaslarla doldurmak üzere, gereği kadar etle kapladık. **«Sonunda onu»**, ruh üfleyerek, **«başka bir yaratık olarak meydana getirdik.»** Buradaki *"meydana getirmek"* anlamındaki *"inşâ"*, bir şeyi yoktan var etmek ve onu eğitmektir. Genel olarak bu kelime canlı varlık için kullanılır. Gerçekten Allahü Teâlâ insanı, molekülleri aynı olan meniden et, kemik, kan, deri ve saç gibi farklı özellik ve nitelikte pek çok şeyleri kademeli olarak yaratmış; sonra bunlardan oluşan organlardan herbirine olağanüstü bir yapı kazandırarak işitme, görme, dokunma, yürüme, tad ve koku alma gibi fevkalâde ve ayrı görevler vermiştir. Bu durum, Yüce Allah'ın ilâhlığını ve kudretinin kemal derecesinde olduğunu ortaya koymada en belirgin bir durumdur.

«Yaratanların», takdir edenlerin ve suret verenlerin **«en güzeli olan Allah pek uludur.»** Çünkü tasvir eden kişi, bir şeyi tasvir ederken ona bir canlı varlığın şekil ve sûretini vermeye çalışır. Fakat o, tasvirde ve şekil vermede Yaratan'ın seviyesine asla ulaşamaz. Çünkü şekillendirmeye çalıştığı şeye ruh üflemeye asla gücü yetmez.

15. «Sonra siz, bunun ardından», sözü edilen bütün bu durumlardan sonra **«mutlaka öleceksiniz.»**

16. «Daha sonra siz, kıyamet günü», sûra ikinci üflemede, hesaba çekilmek, mükâfat ve ceza ile muamele görmek üzere **«yeniden diriltileceksiniz.»** Kabirlerinizden çıkartılacaksınız.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ
وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾ وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ
فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾
فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ
كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَآءَ
تَنۢبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْءَاكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَٰمِ
لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا
تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

17. Andolsun ki Biz, üstünüzde yedi yol yarattık. Ve Biz yaratmaktan gafil değiliz.

18. Gökten uygun bir ölçüde su indirip onu yerde durdurduk. Bizim onu yok etmeye de elbet gücümüz yeter.

19. Böylece onunla size hurma ve üzüm bahçeleri var ettik. Onlarda sizin için pek çok meyveler vardır ve siz onlardan yersiniz.

20. Tûr-i Sina'da yetişip hem yağ ve hem de yiyenlere katık veren bir ağacı var ettik.

21. Hayvanlarda da elbette sizin için bir ibret vardır. Karınlarında bulunanlardan size içiriyoruz. Onlarda sizin için daha

birçok faydalar vardır. Ayrıca etlerinden yersiniz.

22. Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.

17. «Andolsun ki Biz, üstünüzde yedi yol yarattık.» Burada sözü edilen *"yedi yol"* deyimi yedi gök tabakasıdır. Bu tabakalar, birbiri üstünde bulunduğu için "yollar" olarak adlandırılmıştır. **«Ve Biz yaratmaktan gafil değiliz.»** Biz o gök tabakalarından habersiz değiliz. Aksine onları yok olmaktan ve bozulmaktan korur ve onları idare ederiz.

18. «Gökten uygun bir ölçüde», zarardan emin olacağınız ve faydalanabileceğiniz ölçüde **«su»**, yani yağmur **«indirip onu yerde durdurduk.»** Bu suyu yeryüzünde sabit tuttuk. **«Bizim onu»**, indirmeye gücümüz yettiği gibi, bozmak veya yere batırmak suretiyle **«yok etmeye de elbet gücümüz yeter.»** Böylece siz ve davarlarınız susuzluktan helâk olursunuz.

19. «Böylece onunla», o su sayesinde **«size hurma ve üzüm bahçeleri var ettik. Onlarda»**, bu bahçelerde **«sizin için»** faydalanacağınız **«pek çok meyveler vardır ve siz onlardan»**, bahçelerin ürün ve ekinlerinden beslenmek için **«yersiniz.»** Ceviz, fıstık, fındık, nar, kayısı, ayva, erik ve üzüm gibi şeylerle geçiminizi temin edersiniz. Sayılan bütün bu nimetler, aynı zamanda cennet nimetleridir. Hurma ağacı demek olan *nahl*, hem müfred ve hem de çoğul için kullanılır. Bunun çoğulu ise *"nahîl"* dir.

20. «Tûr-i Sina'da...» Bu, Mısırla Kudüs arasında bulunan bir dağdır. Musa (a.s.)'a orada seslenilmiştir. Aynı zamanda buna *"Tûr-ı Sînîn"*de denir. "Güzel" anlamına gelir. **«Yetişip hem yağ ve hem de yiyenlere katık veren bir ağacı»**, yani zeytini **«var ettik.»** Bu ağacın, hem yağ ve hem de hurma balı ve üzüm suyu gibi ekmeye katık olan bir meyvesi vardır.

21. «Hayvanlarda da elbette sizin için bir ibret vardır.» Ders alacağınız ve yüce yaratıcının sonsuz kudretine, üstün hikmetine delil gösterebileceğiniz bir delil ve işaret bulunmaktadır.

«Karınlarında bulunanlardan», yani sütten **«size içiriyoruz. Onlarda,»** anılanın yanısıra yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından, **«sizin için daha birçok faydalar vardır. Ayrıca etlerinden yersiniz.»** Onlardan elde edilen şeylerden yararlandığınız gibi, bizzat kendilerinden de yararlanırsınız.

22. «Onların», yani o hayvanların **«üzerinde...»** Buradaki hayvanlardan amacın, özellikle develer olduğu söylenmiştir. Çünkü develer, karadaki gemiler sayılmıştır. **«Ve gemilerde taşınırsınız.»** Çünkü gemiler, yüklere depo vazifesi gördüğü gibi, insanları da taşımaktadır.

Âlimlerin çoğunluğunun ifadesine göre bu âyet, erkek ve kadınların deniz yolculuğu yapmalarının caiz olduğunu göstermektedir. Ancak kadınların deniz seyahatleri, çoğu kez gemide yeterince örtünmeleri mümkün olmadığı için mekruh sayılmıştır.

وَلَقَدْ

أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ
غَيْرُهُۥٓ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ ٱلْمَلَؤُا۟ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ
مَا هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ
لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً ۖ مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِىٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ إِنْ هُوَ
إِلَّا رَجُلٌۢ بِهِۦ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا۟ بِهِۦ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى
بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ أَنِ ٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ فَٱسْلُكْ فِيهَا مِن كُلٍّ
زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ مِنْهُمْ ۖ
وَلَا تُخَٰطِبْنِى فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۖ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِذَا ٱسْتَوَيْتَ
أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى ٱلْفُلْكِ فَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى نَجَّىٰنَا مِنَ ٱلْقَوْمِ

الظَّٰلِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ
الْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾

23. Andolsun ki, Nuh'u kavmine gönderdik. Onlara: "Ey kavmim" dedi. "Allah'a kulluk edin. O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?"

24. Kavminin içinden ileri gelen inkârcı bir grup şöyle dediler: "Bu, sadece sizler gibi bir insandır. Size üstün gelmek istiyor. Allah peygamber göndermek isteseydi, melekleri gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.

25. O, kendisinde sadece delilik bulunan bir adamdır. Öyleyse belli bir süreye kadar onu gözetleyin bakalım."

26. Nuh: "Ey Rabbim! Beni yalanlamalarından dolayı bana yardım et" dedi.

27. Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: "Denetimimiz altında ve vahyettiğimiz şekilde gemiyi yap. Emrimiz gelip tandır kaynayınca, her türden iki çifti ve bir de daha önce aleyhlerine hüküm verilenler dışındaki aileni ona al. Haksızlık edenler için Bana başvurma. Çünkü onlar mutlaka boğulacaklardır."

28. Sen ve beraberindekiler gemiye yerleşince: "Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun" de.

29. Ve de ki: "Ey Rabbim! Beni, bereketi çok olan hayırlı bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın."

23. «Andolsun ki, Nuh'u kavmine gönderdik. Onlara:» tevhide çağırarak: **«'Ey kavmim!' dedi.»** Yalnızca **«'Allah'a kulluk edin. O'ndan başka»**, kâinatta veya varlıklar içinde Allah dışında **«hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?'»** Yani, bu durumu bilip, kendi başına varolmayan şeyleri Allah'a eş koşmanız dolayısıyla O'nun azabından sakınmaz mısınız?

24. Bunun üzerine **«kavminin içinden ileri gelen,»** yani hatırı sayılır ve lider konumunda olan **«inkârcı bir grup»**, peygamberin yüksek rütbesini ve

peygamberlik makamını hiçesayarak avam tabakasına **«şöyle dediler: 'Bu,»** cins ve nitelik açısından **«sadece sizler gibi bir insandır.»** Onunla aranızda hiçbir fark yoktur. O, sizin gibi olmasına rağmen, peygamberlik iddiasında bulunarak **«size üstün gelmek»** ve başınıza geçmek **«istiyor.»**

Bu konuyla ilgili olarak *"Celâleyn Tefsiri"*nde şu yorum yapılmıştır: "O, sizin kendisine uyanlar ve kendisinin de uyulan kimse olmasını istemekle şeref kazanmak ve sizden daha üstün olmak istiyor."

Bu inkârcı ileri gelenler, sözlerine şöyle devam ediyorlar: **«Allah, peygamber göndermek isteseydi,»** bunu **«melekleri»** yani meleklerin içinden seçerek **«gönderirdi. Biz önceki»** yani daha önce geçmiş olan **«atalarımızdan»** sadece Allah'a ibadeti emretmekten ibaret olan **«böyle bir şey»** yani bunun gibi bir söz **«duymadık.»**

25. «O, kendisinde sadece delilik bulunan bir adamdır.» Yani o aklını yitirmiş bir kimse olduğu için bunları söylüyor. **«Öyleyse, belli bir süreye»**, delilikten kurtuluncaya **«kadar onu gözetleyin bakalım.'»** Ona karşı sabırlı davranın ve bekleyin.

26. İman etmelerinden ümidini kestikten sonra: **«Nuh: 'Ey Rabbim! Beni yalanlamalarından dolayı»** hepsini yok ederek **«bana yardım et!' dedi.»**

27. «Bunun üzerine ona şöyle vahyettik:» Gizlice ona şunları bildirdik: *"İhâ"* ve *"vahy"* kelimeleri gizlice bildirmek anlamına gelir. **«'Denetimimiz,»** yani gözetimimiz ve korumamız **«altında ve vahyettiğimiz şekilde»** nasıl yapılacağını öğrettiğimiz şekilde **«gemiyi yap.»** Onu yaparken Biz seni hata etmekten koruruz.

Rivayet edildiğine göre Yüce Allah, Hz. Nuh'a gemiyi bir kuş göğsü şeklinde yapmasını vahyetmiştir.

Azap **«emrimiz gelip tandır kaynayınca»** Buradaki tandır, bildiğimiz ekmek pişirilen tandır, şiddetli bir şekilde kaynayıp galeyana gelince, **«her türden»**, erkek ve dişi olmak üzere **«iki çifti ve bir de daha önce aleyhlerine»** kâfirlerin helâk edilmeleri ile ilgili **«hüküm verilenler dışındaki aileni,»** hanımını ve çocuklarını **«ona»** yani gemiye **«al.»** Nuh'un oğlu Ken'an da , aleyhlerine hükmedilenlerden biriydi.

«Haksızlık edenler için» duâ ederek ve kurtulmalarını isteyerek **«Bana**

başvurma. Çünkü onlar,» Allah'a eş koşmak sûretiyle haksızlık ettiklerinden dolayı **«mutlaka boğulacaklardır.'»** Bu büyük suçlarından dolayı boğulmalarına hükmedilmiştir. Böyle olanlar için şefaat edilmez ve şefaat kabul edilmez.

28. «Sen ve» ailen ve sana uyanlardan oluşan **«beraberindekiler gemiye»** binip **«yerleşince: 'Bizi, zâlimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun' de.»** Burada sadece Nuh'un zikredilmesi, onun değerini ortaya koymak, duâsı ve övgü ifadesinde başkalarından daha geniş olduğunu bildirmek içindir.

29. «Ve de ki: 'Ey Rabbim! Beni, bereketi çok olan hayırlı bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın.'» Âyete şu şekilde anlam verilmiştir: "Ey Rabbim! Beni gemide veya gemiden hayırlı bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın." Bunun üzerine Yüce Allah, onun duâsını kabul ederek şöyle buyurmuştur: *"Bizden sana bir selâm ve bereketlerle in."* (Hûd: 48)

Yüce Allah söz konusu kimseleri gemiden indirdikten sonra, onlara hayır ve bereket lütfetmiş ve bunun sonucu olarak da bütün insanlar, Nuh ve onunla birlikte gemide olanların neslinden dünyaya gelmişlerdir.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا
مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ
اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ
مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ

مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ
إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ
تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾
إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾
إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾
قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ
نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً
فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

30. Kuşkusuz bunda, birtakım ibretler vardır. Çünkü Biz, böyle deneriz.

31. Sonra onların ardından başka bir nesil varettik.

32. Ardından, onlar arasından kendilerine: "Sadece Allah'a kulluk edin. Ondan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ korkmaz mısınız?" (diyecek) bir peygamber gönderdik.

33. Onun kavminden kâfir olup âhirete ulaşmayı yalan sayan ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz topluluk dedi ki: "Bu, sadece sizin gibi bir insandır; yediğinizden yer, içtiğinizden içer.

34. Andolsun ki siz, tıpkı sizin gibi bir insana uyarsanız, mutlaka ziyana uğrarsınız.

35. Siz öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğiniz zaman, size (kabirlerinizden) çıkarılacağınızı mı vaadediyor?

36. Heyhat! Size vaadedilen, ne kadar uzak.

37. Hayat, sadece dünya hayatından ibarettir. Bir kısmımız ölürken, bir kısmımız da doğar ve biz yeniden diriltilecek değiliz.

38. Bu, sadece Allah'a yalan uyduran bir adamdır; ona inanmıyoruz."

39. Hûd: "Ey Rabbim! Beni yalancı saymalarından dolayı bana yardım et" dedi.

40. Allah şöyle buyurdu: "Pek yakında elbet pişman olacaklardır."

41. Derken, bir hak olmak üzere onları bir çığlık yakaladı ve kendilerini çer çöp yaptık. Zalim toplumun canı cehenneme!

30. «Kuşkusuz bunda,» yani yukarıda anlatılan Hz. Nuh'a ve onun kavmine yapılan şeylerde akıllı insanların çıkaracakları **«birtakım ibretler vardır. Çünkü Biz,»** ders alanı ve öğüt dinleyeni görmek için kullarımızı bu âyetlerle **«böyle deneriz.»** Kuşkusuz denemek, tıpkı tuz gibidir. Hakikaten büyük peygamberler Allah'ın imtihan için verdiği sıkıntılara karşı kararlılıkla direnmişlerdir. Onlar, Allah'tan gelen sıkıntılara karşı sabretmişlerdir. Nuh (a.s.)'un halini görmüyor musun? Dokuz yüz elli yıl nasıl denenmiş ve o da nasıl sabretmiştir? Nitekim kendisine şöyle denmiştir: *"Zalimler topluluğundan bizi kurtaran Allah'a hamdolsun" de."* (Mü'minûn: 28)

31. «Sonra onların ardından», yani Nuh'un kavmini helâk ettikten sonra, **«başka bir nesil varettik.»** Burada sözü edilen nesil Âd kavmidir. Nitekim Yüce Allah Hûd (a.s.)'dan söz ederek şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın sizi Nuh kavminin yerine getirdiğini düşünün."* (A'raf: 69)

32. «Ardından, onlar arasından», neseb bakımından onlardan olan Hûd'u, **«kendilerine»** peygamber gönderdik. **«'Sadece Allah'a kulluk edin»** dedik. Çünkü **«O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ»**, Allah'a ortak koştuğunuz halde, bu davranışlarınızdan dolayı azabından, **«korkmaz mısınız?' (diyecek) bir peygamber gönderdik.»** Yani o peygamber vasıtasıyla onlara sadece Allah'a kulluk edin, dedik.

33. «Onun kavminden kâfir olup âhirete ulaşmayı» oraya dönmeyi veya orada hesaba çekilmeyi, mükâfat ve ceza ile karşı karşıya gelmeyi **«yalan sayan ve dünya hayatında»** çok mal ve çocukla **«kendilerine refah»** ve bol rızık **«verdiğimiz»** liderleri durumundaki kişilerden oluşan **«topluluk,»** avamı saptırmak için onlara **«dedi ki: 'Bu,»** yani Hûd, özellikleri ve insan sözleri itibariyle **«sadece sizin gibi bir insandır; yediğinizden yer, içtiğinizden içer.'»** Onlar, kınanmak üzere küfürle nitelendirilmişlerdir.

34. «Andolsun ki siz,» ifade edilen hal ve özelliklerde **«tıpkı sizin gibi bir insana»**, yani onun emirlerine **«uyarsanız, mutlaka ziyana uğrarsınız.»** Aklınızı kaybeder ve görüşlerinizde aldanırsınız. Çünkü siz kendi değerinizi ve kıymetinizi kaybedersiniz. Bu zümrenin, puta tapanları değil de, hak peygamber'e tâbi olanları nasıl hüsran içinde saydıklarına bir bak!

35. «Siz öldüğünüz, toprak ve» et ve sinirleri kalmamış kuru **«kemik yığını haline geldiğiniz zaman,»** size kabirlerinizden, tıpkı eskiden olduğunuz gibi, diri olarak **«size (kabirlerinizden) çıkarılacağınızı mı vaadediyor?»**

36. «Heyhat! Size vaadedilen» şey gerçekleşmekten **«ne kadar uzak!»**

37. «Hayat, sadece», geçici ve kısa süreli olan **«dünya hayatından ibarettir.»** Sürenin bitimine kadar **«bir kısmımız ölürken, bir kısmımız da doğar.»** Bunun ötesinde başka bir hayat yoktur. **«Ve biz,»**- Ey Hûd- iddia ettiğin gibi, öldükten sonra, **«yeniden diriltilecek değiliz.»** Bu insanların kalblerinin nasıl körleştiğine dikkat edin. O kadar ki, tekrar varetmenin ilk varetmeden daha kolay olduğunu; bir şeyi yoktan meydana getirmeye gücü olanın, ikinci defa tekrar meydana getirmeye gücü yeteceğini düşünmemektedirler.

38. «Bu,» yani Hûd (a.s.), peygamberliği ve öldükten sonra dirilmeyi iddia etmesi konusunda **«sadece Allah'a yalan uyduran bir adamdır; ona inanmıyoruz.'»** Onu tasdik etmiyoruz.

39. «Hûd:» Onların iman etmesinden ümidini kestikten sonra: **«'Ey Rabbim! Beni yalancı saymalarından»** ve onda ısrarlarından **«dolayı»** onlara karşı **«bana yardım et'»** ve onlardan intikamımı al **«dedi.»**

40. Yüce **«Allah»** da onun duâsını kabul ederek, **«şöyle buyurdu: 'Pek yakında»**, inkârdan ve yalanlamalarından dolayı **«elbet pişman olacaklardır.'»** Bu pişmanlık, azabı gördüklerinde açıkça ortaya çıkacaktır.

41. «Derken, bir hak olmak üzere onları bir çığlık», yani Cebrâil'in çığlığı **«yakaladı ve kendilerini»**, tıpkı faydasız sel süprüntüsü gibi **«çer çöp yaptık. Zalim toplumun canı cehenneme!»** Cebrâil'in bu korkunç çığlığından dolayı ödleri kopmuş ve ölüp gitmişlerdir. Çığlık anlamındaki *"sayha"*, sesi yükseltmek, bağırmaktır.

Celâleyn Tefsiri'nde şöyle denmiştir: "Onları, azap çığlığı yakalamıştır."

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قُرُونًا ءَاخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ
أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَآءَ أُمَّةً رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا
بَعْضَهُم بَعْضًا وَجَعَلْنَـٰهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

42. Sonra onların ardından başka nesiller varettik.

43. Hiçbir ümmet, ecelini ne öne alabilir ve ne de erteleyebilir.

44. Sonra peygamberlerimizi peşpeşe gönderdik. Her ümmet, peygamberi geldikçe, ona yalan isnad etmiştir. Biz de onları, birbiri ardından yok ettik. Onları efsane yaptık. İman etmeyen toplumun canı cehenneme!

42. «Sonra onların ardından» yani sözü edilen nesillerin helâk edilmesinden sonra, **«başka nesiller varettik.»** Âd kavminin yok olup gitmesinden sonra Sâlih, Lût, Şuayb ve diğer peygamberlerin kavimleri varedilmiştir. Bu sebeple her ümmet, Allah'ın kendilerine muhtaç olmadığını ve peygamberlerin davetini kabul etmeleri halinde bunun faydasının kendilerine ait olduğunu bilmelidirler.

43. Helâk edilen **«hiçbir ümmet, ecelini»** tayin edilen helâk vaktini **«ne öne alabilir ve ne de»** bu süreyi bir saat veya bir an olsun **«erteleyebilir.»**

44. «Sonra peygamberlerimizi peşpeşe gönderdik. Her ümmet, peygamberi», tebliği için açık delillerle kendilerine **«geldikçe, ona yalan isnad etmiştir. Biz de onları, birbiri ardından yok ettik.»** Yok edildikten sonra da **«onları»** daha sonrakiler için **«efsane yaptık.»** Yani onlardan, geriye geceleri anlatılıp hayretle dinlenen hikâyelerden başka bir şey kalmamıştır.

Burada geçen *"efsane"* kelimesinin Arapçası olan *"ehâdis"*, eğlence ve hayret için anlatılan efsane demek olan *"uhdûse"* kelimesinin çoğuludur. Burada bu kelimeyle, hayret ve şaşkınlık anlamı kastedilmiştir. *"U'cûbe"* kelimesinin çoğulu olan *"e'âcib"* kelimesine benzer

«İman etmeyen toplumun canı cehenneme!» Bu âyette geçen *"kavm"* kelimesi nekre, yani belirsiz olarak gelmiştir. Ancak daha önce geçen kırk birinci âyetteki *"el-kavm"*, marife yani belirli bir kelime olarak geçmiştir. Çünkü orada belirli bir topluluktan söz edilmektedir.

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَٰرُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ
مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا
عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾
فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ
آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾

45-46. Sonra Musa ve kardeşi Harun'u, Firavun ve kavmine mucizelerimiz ve açık bir delille gönderdik. Fakat onlar, büyüklüğe kapıldılar, ululuk taslayan bir toplum oldular.

47. Bu yüzden şöyle dediler: "Kavimleri bize kul gibi boyun eğerken, bizler gibi olan iki insana mı inanacağız?"

48. Böylece onları yalanladılar. Bu yüzden yok edilenlerden oldular.

49. Andolsun ki Biz Musa'ya belki, doğru yola gelirler diye kitabı verdik.

50. Meryem oğlunu ve annesini de bir mucize kıldık ve onları oturmaya müsait, pınarı bulunan yüksek bir yere yerleştirdik.

45-46. «Sonra Musa ve kardeşi Harun'u, Firavun ve kavmine», Mısır'ın yerlilerinden olan kıpt kavminin ileri gelenlerine **«mucizelerimiz ve açık bir delille gönderdik.»** Sözü edilen mucizeler: el, âsâ, tufan, çekirge, haşerat, kurbağa, kan, ürün darlığı ve vebadan ibaret dokuz mucizedir. Hasmı alt eden açık delil ise, "âsâ"dır. Bu, diğer mucizelerden daha üstün olduğu için, Yüce Allah onu özellikle zikretmiştir.

«Fakat onlar,» iman etmeye ve tâbi olmaya yanaşmaksızın **«büyüklüğe kapıldılar.»** Kibir ve azgınlıkta haddi aşarak **«ululuk taslayan bir toplum oldular.»** Yani onlar, âdetleri kibirlenmek ve azmaktan ibaret olan bir toplum haline gelmişlerdi.

47. «Bu yüzden», öğüt üslûbuyla aralarında **«şöyle dediler: 'Kavimleri»** yani, İsrailoğulları **«bize kul gibi boyun eğerken, bizler gibi olan iki insana mı inanacağız?'»** Biz onlara inanmayız ve zaten inanmamıza da gerek yoktur. Âyet-i Kerimede sözü edilenler, bu ifadeleriyle Hz. Musa ve Harun'un peygamberlik makamından olan üstün değerlerini küçük düşürmeye yönelmişlerdir.

48. «Böylece onları» yani Hz. Musa ve Harun'u **«yalanladılar.»** Yani onları yalanlamakta ısrar ettiler. **«Bu yüzden»**, Kızıldeniz'de boğulmak sûretiyle **«yok edilenlerden oldular.»**

49. «Andolsun ki Biz Musa'ya»- Onların yok olmasından ve İsrailoğullarının kurtulmasından sonra- **«belki doğru yola gelirler»** ve kapsadığı

emir ve hükümlere göre amel ederler **«diye kitabı»** yani Tevrat'ı **«verdik.»**

50. «Meryem oğlunu» yani İsa'yı **«ve annesini de»** hiçbir insan yaklaşmadan ondan doğmasıyla, büyük kudretimizi gösteren **«bir mucize kıldık.»**

Uyûn isimli tefsirde müellif şöyle demşitir: "Âyette sözü edilen bu mucize, Hz. Musa'dan sonra İsrailoğulları için ders olacak bir mucizedir. Çünkü İsa (a.s.), beşikteyken konuşmuş ve ölüleri diriltmiştir. Hz. Meryem ise İsa'yı, bir erkekle ilişki kurmadan doğurmuştur. Dolayısıyla her ikisi de kesin mucizedir. Ancak bu mucizelerden birinin dile getirilmesiyle yetinilmiştir.

Rivayete göre Hz. Peygamber Mekke'de bir sabah namazı kılarken, "Mü'minûn Sûresi"ni okumaya başlamış; İsa (a.s.) ve annesinin geçtiği âyete gelince gözleri yaşla dolarak boğazı düğümlenmiş artık okuyamaz olmuştur.

«Ve onları, oturmaya müsait,» meyvesi, ekini olan, **«pınarı bulunan yüksek bir yere yerleştirdik.»** O yeri, onların barınağı ve ikametgâhı yaptık. Orası, Beyt-i Makdis'in bulunduğu "İliyâ"dır. Gerçekten İliyâ yüksek bir yerdir.

İmam Süheylî şöyle demiştir: "Meryem, oğlu İsa çocukken onunla birlikte Suriye'de Şam'ın "Nâsıra" adındaki bir köyüne sığınmıştır. Hristiyanlar da Nesârâ adını buradan almışlardır."

يَٰٓأَيُّهَا
ٱلرُّسُلُ كُلُوا۟ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا ۖ إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ
فَٱتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرْهُمْ فِى غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾

51. Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yeyin ve iyi amellerde bulunun. Çünkü Ben, yapmakta olduğunuz amellerinizi çok iyi bilirim.

52. İşte sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde Benden korkun.

53. Fakat onlar aralarında işlerini parçaladılar. Her grup seçtikleri dini beğenmektedir.

54. Sen onları, bir süreye kadar sapıklıklarıyla başbaşa bırak.

51. «Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yeyin ve iyi amellerde bulunun. Çünkü Ben, yapmakta olduğunuz» gizli ve açık bütün **«amellerinizi çok iyi bilirim»** ve size ona göre muamele ederim. Âyette, bütün peygamberlere hitap vardır. Bu hitap, onlara sadece burada yapılan tek bir hitaptan ibaret değildir. Çünkü onlar, farklı zamanlarda gönderilmişlerdir. O halde âyetteki ifadenin anlamı, onlardan her peygamber kendi döneminde bu sözün muhatabı olmuştur, demektir. Yani Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Her peygambere şöyle dedik: 'Temiz şeylerden ye ve iyi amel yap.'" Zaten sizden istenen ve Rabbinizin katında değer ifade eden şey de iyi ameldir.

Öte yandan âyet, şu iddiada bulunan bazı sapık kişilerin sözlerini reddetmektedir: "Kul, sevgide zirveye ulaşıp kalbini arındırınca, iyi amellerden sayılan zahiri ibadetler ondan düşer ve artık ibadeti, tefekkür etmekten ibaret olur." Bu anlayış, küfür ve sapıklıktır. Çünkü sevgi ve iman konusunda insanların en mükemmeli peygamberler ve özellikle Rasûlullah (s.a.v.)'dır.

Aynı zamanda âyet, rahiplerin temiz şeyleri terketme anlayışlarının yanlışlığını da göstermektedir.

Ragıb İsfahanî, "temiz anlamına gelen: *'tayyib'* kelimesiyle ilgili olarak: *Tayyib*, aslında duyu organlarının ve nefsin hoşlandığı şeydir" demiştir.

Dinde temiz sayılan yiyecekler, meşru şekilde alınması caiz olan yerden alınan yiyeceklerdir. Bu usûlle alındıkça temiz olurlar. Hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur: *"Allah temizdir ve ancak temiz olan şeyi kabul eder."* İsâ (a.s.), annesinin ip bükme işinden geçiniyordu. Hz. Peygamber'in rızkı ise ganimetlerdendir. Bu rızık, iyilerin iyisinden sayılır.

İmam Gazalî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Dış görünüşü itibariyle iyi ve düzgün olan bir insanın hediyesini ve bağışını almada bir sakınca yoktur. Zaman bozuldu, diyerek hakkında araştırma yapmak gerekmez. Çünkü bu hareket, söz konusu Müslümana kötü niyet beslemek anlamına gelir. Oysa insan, Müslümana iyi niyet beslemek zorundadır."

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî de şu hususu dile getirmiştir: "Dünyayı mübah olan şeyler arasında saymak, kişiye zulmet ihdas ederse, haramı tasarlaması ne olur? Güzel koku suyun özelliğini değiştirince, o suyla abdest almak caiz olmaz. Bu duruma göre köpek salyasıyla abdest almak nasıl mümkün olsun? Bu sebeple büyüklerden birisi şöyle demiştir: 'Mubah olan şeylere alışıp, tutkun olan, Allah'a yakarış hazzından mahrum olur.'"

52. Ey Peygamberler! **«İşte sizin bu ümmetiniz,»** İslâm ve tevhid ümmeti **«tek bir ümmettir.»** Temel dini esasları bir olup zamanın değişmesine karşılık değişikliğe uğramayan bir ümmet ve bir şeriattır. Her ne kadar detaylarda birtakım farklılıklar varsa da bu, dinde gerçek anlamda ihtilâf sayılmaz. Nitekim özürlü ve özürsüz kadının, sorumlulukları farklıysa da, dinleri birdir.

«Ben de» ilâhlıkta herhangi bir ortağım olmaksızın **«sizin Rabbinizim. O halde»**, sözüme muhalefet etmekte **«Benden korkun.»** Âyetin muhatapları hem peygamberler ve hem de ümmetlerdir. Emir, peygamberlerle ilgili olunca, harekete geçirmek ve teşvik etmek; ümmetle ilgili olunca da, sakındırmak ve gerekli kılmak şeklinde anlaşılır.

*"Tefsir-i Kebir"*de şu hususa yer verilmektedir: "Âyetin muhtevasında, Yüce Allah'ı tanıma ve O'na karşı gelmekten sakınmayla ilgili hususlarda herkesin dininin bir olduğu konusunda bir uyarı vardır."

53. «Fakat onlar aralarında» din **«işlerini parçaladılar.»** Farklı dinler haline getirdiler. Bu gruplardan **«her grup seçtikleri dini beğenmektedir.»** Her biri kendi yanında bulunan din veya kitabın hak olduğuna inanmakta ve bununla sevinmektedir.

54. «Sen onları, bir süreye», ölümlerine veya azapla karşı karşıya kalıncaya **«kadar sapıklıklarıyla başbaşa bırak.»** Onların bilgisizlikleri, boyu aşan ve örten suya benzetilmiştir. Yani, bölük pörçük olan kâfirleri kendi hallerine terket. Kalbini onlarla meşgul etme ve dağınık olmalarına aldırma.

Bu mesajın amacı, inanmayanları dünya ve âhiret azabıyle korkutmak, Hz. Peygamber'i teselli etmek ve onu, azabı hak edenlerin acele azaba uğramalarını istemekten ve azabın geciktirilmesine karşı sabırsızlık göstermekten alıkoymaktır.

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِى
ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ بَل لَّا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم
مُّشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَٱلَّذِينَ
هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَٱلَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ ءَاتَوا۟
وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَٰجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ
يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَهُمْ لَهَا سَٰبِقُونَ ﴿٦١﴾

55-56. Onlar sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz servet ve oğullarla onlara faydalar sağlamak için koşuşturuyoruz? Hayır! Onlar farkına varamıyorlar.

57. Onlar ki Rablerinin korkusundan titrerler.

58. Rablerinin âyetlerine inanırlar.

59. Rablerine ortak koşmazlar.

60. Ve Rablerine dönecekleri için, verdiklerini, yürekleri çarparak verirler.

61. İşte onlar iyiliklere koşuşurlar ve onun için önde giderler.

55-56. «**Onlar**», yani kâfirler «**sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz servet ve oğullarla onlara faydalar sağlamak**», hayır ve ikram olacak şeyler «**için koşuşturuyoruz? Hayır, onlar**» işin «**farkına varamıyorlar.**» Bu koşuşturmayı asla yapmayız. Zaten onlar, hiçbir şeyin farkında değiller-

dir; tıpkı akıl ve şuurdan yoksun hayvanlar gibidirler. Çünkü onlar, bu yardım ve desteğin, kademeli bir şekilde günahlarının artmasına sebep olduğunu düşünüp anlamaları gerekirken, bunun kendi yararları için bir koşuşturma olduğunu sanıyorlar.

Yüce Allah hadis-i kudsîde şöyle buyurmuştur: *"Kulum, ona Benden daha uzak olmasına rağmen kendisine dünyada bolluk vermeme seviniyor mu? Mü'min kulum da kendisine Benden daha yakın olmasına rağmen ondan dünyayı kısmama sabırsızlanıyor mu?"*

Âyet-i kerime de özellikle oğullarının belirtilmesi, onlarla çok fazla öğündüklerinden kaynaklanmaktadır.

57. «Onlar ki, Rablerinin» azabının **«korkusundan titrerler.»** Burada *"korku"* şeklinde çevirdiğimiz *"haşyet"* saygıyla karışık korkudur.

Hasan Basrî'den naklen şöyle denmiştir: "Mü'min iyilik ettiği halde Allah'tan korkar; kâfir ise kötülük etmesine rağmen kendisini emniyette hisseder."

58. Gerek âlemde varolan ve gerekse indirilen **«Rablerinin âyetlerine inanırlar.»** Söz ve fiille onları yalanlamazlar, takdik ederler.

59. «Rablerine» açık ve gizli **«ortak koşmazlar.»** Bunun için "Rablerine iman edenler" yerine *"âyetlerine inanma"* diye ifade edilmiştir.

Cüneyd Bağdadî, şirkle ilgili olarak şöyle demiştir: "Bir kimse gönlünü kontrol edip onda Rabbinden daha ulu ve daha üstün bir şey görürse, O'na şirk koşmuş veya benzer tutmuş olur."

60. «Ve Rablerine dönecekleri için, verdiklerini,» hayır ve iyilikleri, verdikleri zekât ve bağışları **«yürekleri çarparak verirler.»** Onlar, kendilerinden kabul edilmez korkusunu ve yerini bulmaz endişesini taşıyarak infakta bulunurlar. Yoksa korkuları, sırf Allah'a dönmekten dolayı değildir.

61. «İşte onlar,» üstün niteliklerle nitelenen kişiler **«iyiliklere koşuşurlar ve onun için önde giderler.»** Bu kimselere iyi amellerden dolayı vadedilen peşin hayırlar, âhiretten önce, dünyada verilmiştir. Nitekim iyilikler için yarışanlar, yarışı kazananların derecesini elde ederler.

وَلَا نُكَلِّفُ

نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

(٦٢) بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ

هُمْ لَهَا عَامِلُونَ (٦٣) حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ

يَجْـَٔرُونَ (٦٤) لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ (٦٥)

قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ

(٦٦) مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ (٦٧)

62. Biz, hiç kimseye gücünün üstünde teklifte bulunmayız. Katımızda gerçeği söyleyen bir kitap vardır. Ve onlara asla haksızlık edilmez.

63. Hayır, onların kalbleri bundan habersizdir. Ayrıca onların bundan başka birtakım amelleri vardır ki, onlar bu işleri yapar dururlar.

64. Nihayet, bolluk içinde olanlarını azap ile yakaladığımız zaman, hemen feryadı basarlar.

65. "Bugün artık boşuna feryat etmeyin! Çünkü size bir yardımımız dokunmaz."

66-67. Size âyetlerim okunduğu zaman, buna karşı kibirlenerek arkanızı dönüp gidiyor, geceleyin saçmalayıp duruyordunuz.

62. «Biz, hiç kimseye gücünün üstünde teklifte bulunmayız.»

Mukatil b. Süleyman şöyle demiştir: "Ayakta duramayan oturarak namaz kılsın; oturamayan ise işaretle kılsın."

Harirî de: "Allah, kullarını kendisini hakkıyle tanımalarından sorumlu tutmamış, ancak güçleri ölçüsünde tanımaktan sorumlu tutmuştur. Eğer Allah, hak ettiği kadar tanımalarından sorumlu tutsaydı, O'nu gereği gibi tanıyamazlardı. Çünkü Yüce Allah'ı, kendisinden başka hiç kimse gereği gibi tanıyamaz" demiştir.

«Katımızda gerçeği», doğruyu **«söyleyen bir kitap»**, amel defterleri **«vardır.»** Burada, herkesin ameli tesbit edilmiştir. O kitapta, gerçeğe uymayan bir şey bulunmaz. O, sadece hakikatı ortaya koyar ve tıpkı konuşan birinin açıklamada bulunduğu gibi bakana doğruyu açıklar.

«Ve onlara», mükâfatın azaltılması veya azabın artırılması sûretiyle **«asla haksızlık edilmez.»**

63. «Hayır, onların» yani kâfirlerin **«kalbleri bundan»**, Kur'ân'da açıklanan bu şeyden **«habersizdir.»** Ondan gafildirler. **«Ayrıca onların bundan»**, yani bu sayılanladan **«başka birtakım»** daha nice **«amelleri vardır ki...»** Onlar, Kur'ân'da kendilerini kınama tarzında gelecek olan çeşit çeşit küfürleri ve isyânlarıdır. **«Onlar bu işleri yapar dururlar.»** Onlar bu tür davranışları alışkanlık haline getirmişlerdir.

64. «Nihayet, bolluk içinde olanlarını», uhrevî **«azap ile yakaladığımız zaman,»** yani onlar, varlıklı olanlarıyla elebaşlarının yakasına yapışıncaya kadar o işlerine devam eder dururlar. Varlıklılarını yakaladığımız zaman da **«hemen feryadı basarlar.»** Yani, o anda aniden yardım için feryat etmeye başlarlar ve kurtuluş için yalvarıp yakarırlar.

65. Onlara: **«'Bugün artık boşuna feryat etmeyin!»** deriz. Âyette, korkutmak ve feryat etme vaktinin kaçırıldığını bildirmek için, kıyamet gününden ibaret olan gün, özellikle dile getirilmiştir. **«Çünkü size»** sizi abluka altına alan azaptan kurtaracak **«bir yardımımız dokunmaz.'»**

66-67. Dünyada iken faydalanasınız diye **«Size âyetlerim okunduğu zaman, buna karşı kibirlenerek»** kitabımı inkâr ederek **«arkanızı dönüp gidiyor,»** gerisin geriye topukların üzerine dönüp kaçıyor ve âyetlerimi dinlemek istemiyor, **«geceleyin»**, Kur'ân hakkında, **«saçmalayıp duruyordunuz.»**

Nitekim müşrikler, Kâbe'nin etrafında toplanarak Kur'ân aleyhinde bulunuyor ve düzenledikleri gece toplantılarında yerine göre onu sihir ve şiir olarak adlandıran ve böylece onları küçümseyen sohbetler yapıyorlardı.

Âyet-i Kerimede, geceyi, Allah'a itaat dışında şeylerle geçirmenin kınandığına işaret edilmiştir. Nitekim Kurtubî şöyle der: "Yatsı namazından sonra sohbete dalmak ittifakla hoş görülmemiştir. Çünkü namazlar, insanların hatalarını örtmüştür. Artık emin olarak uyuyabilirler. Amelleri kaydeden melekler, insanın amel defterlerini ibadetlerini kaydederek kapatmışlardır. Eğer bundan sonra gece sohbetine devam ederlerse anlamsız sözlere dalarlar ve dolayısıyla son kayıt bu sözler ve anlamsız ifadeler olur."

Öte yandan fıkıh âlimi Ebu'l-Leys bu konuda şöyle demiştir: "Gece sohbeti üç çeşittir:

1. İlmî müzakerelerden ibaret olan sohbet. Bu sohbet uykudan daha hayırlıdır. Çünkü bunda, hayır vardır ve insanlara iyilik hedeflenir.

2. Geçmişe ait efsaneler, alay ve gülmekten ibaret olan sohbet. Bu ise mekruh sayılmıştır.

3. Yalan ve anlamsız sözlerden kaçınarak sırf kaynaşmak için yapılan sohbet. Bu sohbette herhangi bir sakınca söz konusu değildir. Ancak, genelde gece sohbeti nehyedildiği için bu sohbeti terketmek daha iyidir. Fakat herhalükârda illâ bu sohbeti yapacak olurlarsa, sonunda Allah'ı zikretmeye, tesbih etmeye ve O'ndan af dilemeye yönelmeleri gerekir. Böylece hayra dönmüş olurlar. Nitekim Hz. Peygamber, sohbet mahallinden kalkacağı sırada şöyle duâ ederdi: *"Bütün noksanlıklardan uzak olan Allah'ım! Sana hamdeder, senden başka hiçbir ilâhın olmadığına tanıklık eder, sana sığınır ve sana tevbe ederim."* Sonra da; *"Bunları bana Cebrâil öğretti"* derdi.

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ

أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ

فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ ۚ بَلْ جَاءَهُمْ

بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ
لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ
فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ
رَبِّكَ خَيْرٌ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ
لَنَاكِبُونَ ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ
لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ
فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا
عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

68. Onlar bu sözü hiç düşünmediler mi? Yoksa onlara, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?

69. Yoksa peygamberlerini henüz tanıyamadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?

70. Yoksa onda bir delilik olduğunu mu söylüyorlar? Aksine o, kendilerine hakkı getirmiştir. Fakat onların çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.

71. Eğer hak onların arzularına uysaydı, mutlaka gökler,

yer ve bunlarda bulunanlar bozulur giderdi. Hayır, Biz onlara şan ve şereflerini getirdik. Fakat onlar, kendi şereflerine sırt çeviriyorlar.

72. Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun? Rabbinin vergisi daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en iyisidir.

73. Gerçekten sen onları doğru bir yola davet ediyorsun.

74. Âhirete inanmayanlar ise, yoldan ısrarla sapmaktadırlar.

75. Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları kötü hali giderseydik, şaşkın bir halde azgınlıklarında direnir dururlardı.

76. Andolsun ki Biz onları sıkıntıya düşürdük. Ama yine de Rablerine boyun eğmediler ve niyazda da bulunmuyorlar.

77. Nihayet üzerlerine, azabı çok çetin olan bir kapı açtığımız zaman, birde bakarsın ki onun içinde şaşkın kalırlar.

68. «**Onlar**», yani kâfirler «**bu sözü**», yani Kur'ân'ı «**hiç düşünmediler mi?**» Yani onlar, Kur'ân'a karşı yaptıkları kötülüklere ek olarak büyüklük taslamaları ve gerçeği terk ile ilgili yaptıklarını, ifadesinin eşsizliğini, gayb âleminden haber vermesini ve Rablerinden bir gerçek olduğunu bilip iman etmeleri gereken Kur'ân'ı düşünmeden mi yapmışlardır? «**Yoksa onlara, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey**» -bir kitap- «**mi geldi?**» Ki, bu yüzden Kur'an'ı yadırgayıp küfre ve sapıklığa düşmüşlerdir.

69. «**Yoksa peygamberlerini**», O'nun güvenilirliğini, doğruluğunu ve ahlâk güzelliğini «**henüz tanıyamadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?**» O'nun peygamberliğini bu sebeple mi tanımıyorlar? Oysa peygamber'in durumunu bilmemeleri söz konusu değildir. Bu yüzden inkârlarının geçersizliği ortaya çıkmıştır.

70. «**Yoksa onda bir delilik olduğunu mu söylüyorlar?**» Başka bir kınamaya geçilmiştir. Yani, yoksa onlar, insanların en akıllısı, en zeki ve en şahsiyetlisi olmasına rağmen, onda bir deliliğin olduğunu mu söylüyorlar? Hayır! «**Aksine o, kendilerine hakkı getirmiştir.**» Yani durum, onların gerek Kur'ân ve gerekse peygamber hakkında iddia ettikleri gibi değildir. Aksine o kendilerine, hiçbir şekilde yan çizmeye ve bâtıla yönelmeye imkân olmayan gerçeği getirmiştir. «**Fakat onların çoğu haktan**» sadece bu haktan de-

ğil, sırf hak olduğu için bütün gerçeklerden **«hoşlanmamaktadırlar.»** Çünkü onların cibiliyetlerinde bozukluk ve sapıklık vardır.

Âyet-i kerimede bu niteliğin insanların büyük kısmında bulunan bir nitelik olarak yer alması, onların, apaçık haktan hoşlanmamalarına ters değildir. Çünkü bütün peygamberlerin kavmi, çoğunlukla inatçıydı. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Andolsun ki, onlardan önce gelip geçenlerin çoğu sapıtmıştı."* (Sâffât: 71) Şu halde azınlık, tıpkı değerli mücevherat ve çiçekler gibi, imana müsâittirler. Çoğu da, değersiz taşlar ve kurumuş bitkiler gibi, işe yaramayanlardır. Halkın çoğunun durumu böyledir. Fakat şahsiyetli ve temiz insanlar, onlar gibi değillerdir. Dinî emirlerle mükellef olmaları onların sadece şereflerini artırmaktadır. Hadis-i Kudsî de şöyle buyrulmuştur: *"Rabbin, zincirlerle cennete sevkedilen zümreye şaşmıştır."* [5]

71. «Eğer hak,» hoşlanmadıkları Kur'ân **«onların arzularına»**, kâfirlerin isteklerine uygun olarak inmek sûretiyle **«uysaydı, mutlaka gökler, yer ve bunlarda bulunanlar»**, melekler, insanlar ve cinler **«bozulur giderdi.»** Düzeni bozulur nizam ve intizam kalmazdı. **«Hayır, Biz onlara şan ve şereflerini getirdik.»** Âyet-i kerimede, inanmayanlar hakkı kötü görmeleri sebebiyle kötülemekten dünya ve âhiret şan ve şereflerinin kendisinde bulunduğu Kur'ân'dan yüz çevirmelerinin çirkinliğinin ifade edilmesine geçilmiştir. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz Kur'ân, sana ve kavmine bir öğüttür, bir şereftir..."* (Zuhruf: 44) Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Hayır. Biz onlara, bütünüyle kabul etmeleri gereken şan ve şereflerini getirdik."

«Fakat onlar, kendi şereflerine» yönelmenin ve özen göstermenin gerekli olmadığı şeye değil de, şu andaki hallerinin ıslahına ve gelecekteki şereflerine **«sırt çeviriyorlar.»**

Aşağıdaki âyetle de, başka bir yönden azarlamaya geçilerek şöyle buyurulmuştur:

72. «Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun?» Yani onlar, senin peygamberliği tebliğ etmene karşılık onlardan bir ücret istediğini mi sanıyorlarda bundan dolayı mı sana inanmıyorlar?

5- Buharî, hadisi *"Kitabu'l-Cihâd"* bölümünde, *"Allah zincirlerle giren zümreye hayret etmiştir"* lâfızlarıyla tahric etmiştir. Aynı zamanda hadisi, Ebû Davûd da tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/623.

«Rabbinin vergisi daha hayırlıdır.» Dolayısıyla onlardan bir ücret isteme. Çünkü Rabbinin dünyadaki rızkı ve âhiretteki mükâfatı, daha fazla ve daha sürekli olduğu için senin için ondan daha hayırlıdır. **«O, rızık verenlerin en iyisidir.»** Yani bir bedel olarak verenden daha iyidir. Çünkü Allah'ın verdiği şey kesilmez değişikliğe uğramaz.

73. «Gerçekten sen onları» selim aklın doğruluğuna şahit olduğu, içinde hiçbir eğriliğin bulunmadığı **«doğru bir yola davet ediyorsun.»**

74. «Âhirete inanmayanlar ise,» -Dünya hayatından başka bir hayatın olmadığını iddia ettikleri için, kendilerini kötüleme babından böyle nitelenmişlerdir.- Kendilerini davet etmekte olduğun hak **«yoldan ısrarla sapmaktadırlar.»** Çünkü âhirete inanmak, hakkı istemeye götüren en güçlü sebeplerden biridir.

Rivayete göre Harun Reşit, hacdan dönerken Kûfe'de birkaç gün kalmış ve oradan ayrılacağı bir sırada yoluna Deli Behlül çıkmış ve en tiz sesiyle üç defa: "Harun!" diye bağırmış. Bunun üzerine Harun, hayretle: "Bana kim sesleniyor? diye sormuş. Yanındakiler: "Deli Behlül" diye cevap vermişler. Bunun üzerine Harun, durmuş perdenin kaldırılmasını emrederek, (çünkü insanlarla perde arkasından konuşuyormuş) Deli Behlül'e: "Beni tanıyor musun?" diye sormuş. Behlül: "Evet, seni tanıyorum" demiş. Harun: "Kimim ben?" demiş. Behlül: "Sen, batıda bulunduğun sırada doğuda birinin haksızlığa uğraması halinde, Allah'ın kıyamet günü bundan dolayı hesaba çekeceği kişisin" demiş. Behlül'ün bu sözünden etkilenen Harun Reşit ağlayarak ona şöyle demiş: "Durumumu nasıl görüyorsun?" Behlül: "Durumunu Allah'ın kitabına arzet. Nitekim Allah şöyle buyurur: *"İyiler mutlaka cennette ve kötüler ise mutlaka cehennemdedir."* (İnfitâr: 13-14) Bunun üzerine Harun Behlül'e: "Amellerimiz nerede?" diye sormuş. Behlül: *"Allah, ancak takva sahiplerinden kabul eder."* (Mâide: 27) âyetini okumuş. Harun Reşit: "Allah'ın Rasûlüne olan yakınlığımız nerede?" diye sormuş. Deli Behlül: *"Sûra üflendiği zaman, o gün, aralarında soy yakınlığı kalmaz. Birbirlerine de bir şey soramazlar."* (Mü'minûn: 101) âyetini okumuş. Harun Reşit: "Allah'ın Rasûlünün bize olan şefaati nerede?" diye sorunca Behlül: *"O gün şefaati, sadece Allah'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseye fayda verir"* (Tâhâ: 109) âyetini okumuş. Harun Reşit Behlül'e: "Bir ihtiyacın var mı" diye sormuş. Behlül: "Evet, günahlarımı bağışlamanı ve beni cennete koymanı istiyorum" demiş. Harun: "Bu iş benim elimde değildir. Duyduk ki senin bor-

cun varmış. Senin adına ödeyelim" demiş. Behlül: "Borç, borçla ödenmez. Onun için insanların mallarını kendilerine ver" cevabını vermiş. Harun Reşit: "Öyleyse sana, ölünceye kadar bir maaş bağlanmasını emredeyim mi?" demiş. Behlül: "Biz, Allahü Teâlâ'nın iki kuluyuz. O hiç seni hatırlarda beni unutur mu?! Ne dersin?" demiş. Harun Reşit, Deli Behlül'ün nasihatlerini kabul ederek yoluna devam etmiştir.

75. «Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları kötü hali», başlarına gelen kıtlık ve kuraklığı **«giderseydik,»** küfürde, büyüklük taslamada, peygamber'e ve mü'minlere düşmanlıkta ki aşırılıklarında **«şaşkın bir halde azgınlıklarında direnir dururladı.»** Yani onlar, hidayetten dolayı şaşkınlık ve sapıklıkta da tereddüt içindedirler. Bu sebeple, yolla ilgili hiçbir bilgisi ve tecrübesi olmayan birinin çölde yolunu kaybederek nereye gideceğini bilmediği gibi, onlar da nereye yöneleceklerini bilmemektedirler.

Nakledildiğine göre Sumâme b. Esâl el-Hanefi Müslüman olunca yemame'ye gitmiş ve Mekke halkının erzakına engel olmuştu. Bu arada Allahü Teâlâ, Mekke'lileri büyük bir kıtlıkla karşı karşıya bırakmış; hatta bu kıtlıktan dolayı onlar, deve tüyü ve kanla beslenmek zorunda bile kalmışlardı. Bu vahim durum karşısında Ebû Süfyan, Medine'ye Hz. Peygamber'e gelerek: "Allah için, hısım ve akrabalığın hakkı için dileğimi yerine getirmeni istiyorum. Sen, âlemlere rahmet olarak gönderildiğini iddia etmiyor musun?" demiş. Hz. Peygamber: "Evet, ediyorum" buyurmuş. Ebû Süfyan: "Babaları kılıçla, çocukları da açlıktan öldürdün. Hiç değilse bu kıtlığın giderilmesi için Allah'a duâ et!" demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, söz konusu kıtlığın giderilmesi için Allah'a duâ etmiş ve Allah da onları bu sıkıntıdan kurtarmıştır. İşte bu âyet, bu olay üzerine inmiştir.

Vasitî şöyle demiştir: "İlimin azgınlığı vardır, o, ilimle övünmek; maldaki azgınlık, cimrilik; amel ve ibadetteki azgınlık, gösteriş ve şöhret; nefisteki azgınlık ise nefsin arzularına boyun eğmektir."

76. «Andolsun ki Biz onları», yani Mekke halkını dünyevî azapla **«sıkıntıya düşürdük.»** Bu azap Bedir savaşında kendilerine gelen ölüm ve esarettir. **«Ama yine de Rablerine boyun eğmediler ve niyazda da bulunmuyorlar.»** Yani, azgınlığa ve büyüklük taslamaya devam edip durdular.

77. «Nihayet üzerlerine, azabı çok çetin olan bir kapı açtığımız zaman,» ki bu âhiret azabıdır, **«birde bakarsın ki onun içinde şaşkın»**, bütün hayırlardan ümitlerini kesmiş bir halde **«kalırlar.»** Yani Biz, kendilerini

ölüm, esaret ve açlık gibi her çeşit sıkıntı ile denedik. Fakat onların, hakka boyun eğdikleri ve İslâm'a yöneldikleri görülmemiştir.

Ebu Yezid Bestamî şöyle demiştir: "Otuz yıl sabırla ibadete devam ettim. Bu arada bana biri şöyle söyledi: "Ey Ebû Yezid! Allah'ın hazineleri, gök ve yerde bulunanların ibadetleriyle doludur. O'na ulaşmak istersen, boyun eğmen ve muhtaç halde olman gerekir." Bu ifadeden, azabın ancak kulluğun Allah'a tahsis edilmesiyle kesileceği anlaşılmaktadır. Yüce Allah'tan, bizden nefsin zulmünü gidermesini ve bizi insanlık ve ilâhî nurla nurlandırmasını dileriz.

وَهُوَ

الَّذِيٓ أَنشَأَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا
تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى ذَرَأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ وَلَهُ ٱخْتِلَٰفُ ٱلَّيْلِ
وَٱلنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا۟ مِثْلَ مَا قَالَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾
قَالُوٓا۟ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ
وُعِدْنَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا هَٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾

78. Sizin için kulakları, gözleri ve kalbleri yaratan O'dur. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

79. Ve sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur. Sadece O'nun huzurunda toplanacaksınız.

80. Hayat veren ve öldüren O'dur. Gece ile gündüzün birbirini izlemesi de O'nun (eseri)dir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?

81. Buna rağmen onlar, öncekilerin söyledikleri gibi söylediler:

82. "Ölüpde, toprak ve kemik yığını haline geldiğimiz zaman mı? Cidden biz mi, yeniden diriltileceğiz?" dediler.

83. "Andolsun ki, gerek bize ve gerekse daha önceki atalarımıza böyle vâdedildi. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir."

78. «**Sizin**» menfaatiniz «**için kulakları, gözleri ve kalbleri yaratan O'dur.**» Yüce Allah burada, menfaatlerin çoğu onlarda olduğu için özellikle bu üç duyu organından söz etmiştir. Bu üstün nimetlere «**ne kadar az şükrediyorsunuz!**» Çünkü şükretmede asıl olan şey, nimetleri varediliş hikmetlerine uygun olarak kullanmaktır.

Bu âyet-i kerimede şu üç hususa işaret edilmiştir:

1. Allah'ın kulak, göz ve kalblerden ibaret bu üstün nimetleri lûtfettiğini ortaya koymak.

2. Kullardan, söz konusu nimetlere şükretmelerini istemek.

3. İçlerinden çok azı şükrettiği için kullardan yakınmaktır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"...Kullarımdan şükredenler azdır."* (Sebe: 13)

Sözü edilen nimetlerden dolayı şükretmek, o organları, nimet veren Allah'a itaat ve O'na kulluk yolunda kullanmaktır. Kulağın şükrü, onu kötü şeyleri dinlemekten alıkoymak, sadece Allah için ve O'ndan gelen mesajları dinlemektir. Gözün şükrü, haram şeylere bakmaktan gözü alıkoymak, sadece Allah için ve O'na bağlı olarak ibret gözüyle bakmaktır. Kalbin şükrü ise, kötü ahlâktan kalbi arındırmak, lüzumsuz şeylerden ilgisini kesmektir. Bu durumda kalb Allah'tan başkasını görmez ve yalnızca O'nu sever.

79. «**Ve sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur.**» Dağılmış bir halde iken kıyamet günü «**Sadece O'nun huzurunda toplanacaksınız.**» O halde, niçin O'na inanıp şükretmiyorsunuz?

80. Hiçbir ortağı bulunmadan **«hayat veren ve öldüren O'dur. Gece ile gündüzün birbirini izlemesi de»** ve uzayıp kısalmasında **«O'nun (eseri)dir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?»** Bu âyetlerden habersiz misiniz? Hepsinin bizden olduğunu görerek ve düşünerek aklınızı kullanmaz mısınız?

Âyet-i kerime de Allah, tıpkı "sizi yarattı ve yaydı" gibi, "Hayat verdi ve öldürdü" fiillerini geçmiş zaman ile değil; hayat verme ve öldürmenin, âdeti olduğunu göstermek için şimdiki zaman ile "hayat veriyor ve öldürüyor" şeklinde ifade etmiştir.

81. «Buna rağmen onlar,» Mekkeli kâfirler **«öncekilerin»**, kendilerinden önceki kâfirlerin **«söyledikleri gibi söylediler:»**

82. «'Ölüpde, toprak ve kemik yığını haline geldiğimiz zaman mı? Cidden biz mi, yeniden diriltileceğiz?' dediler.» Böylece onlar, daha önce asıllarının yine toprak olup yaratılmış olduklarını düşünmeden yeniden dirilmeyi gerçek dışı saymışlardır.

83. «'Andolsun ki, gerek bize ve gerekse» Muhammed'den **«daha önceki atalarımıza, böyle»** yeniden diriltilmekle **«vaadedildi.»** Fakat onlar, bunda bir hakikat payı görmemişlerdir. **«Bu,»** gerçekle ilgisi bulunmayan **«öncekilerin»** yazdıkları yalan **«masallarından başka bir şey değildir.'»** Âyet-i Kerimede Allah'ın, iman nûruyla inceleyerek ayrıntılara inme imkânını verdiği kişilerin dışındaki bütün insanların taklitçi olduklarına temas edilmiştir. Çünkü âyette görüldüğü gibi inkârcılar, peygamber'i yalancı sayma, bilerek inkâra kalkışma ve öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmama konusunda atalarını taklit etmişlerdir.

قُلْ لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ
لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ
وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

(٨٧) قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ
عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٨) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ
(٨٩) بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (٩٠) مَا اتَّخَذَ
اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَٰهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍ بِمَا خَلَقَ
وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ (٩١)
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٩٢)

84. De ki: "Eğer biliyorsanız, yeryüzü ve orada bulunanlar kime aittir?"

85. "Allah'a aittir" diyecekler. De ki: "O halde düşünmez misiniz?"

86. "Yedi göğün Rabbi ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" de.

87. "Allah'tır" diyecekler. "O halde korkmuyor musunuz?" de.

88. "Eğer biliyorsanız, her şeyin hükümranlığı elinde olan, başkasını kayıran ve O'na karşı kayırılmayan kimdir?" de.

89. "Allah'tır" diyeceklerdir. "Öyleyse nasıl büyüleniyorsunuz?" de.

90. Doğrusu Biz onlara hakkı getirdik. Fakat onlar, kuşkusuz yalan söylüyorlar.

91. Allah çocuk edinmemiştir. Onunla birlikte hiçbir ilâh yoktur. Aksi halde her ilâh kendi yarattığıyla başbaşa kalır, onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah onların yakıştırdıkları şeylerden uzaktır.

92. O, görünmeyeni de, görüneni de bilir. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.

84. «**De ki: 'Eğer»** bir şey «**biliyorsanız,»** bilgi verin bana bakalım «**yeryüzü ve orada bulunanlar»** içindeki yaratıklar «**kime aittir?'»**

85. «**'Allah'a aittir' diyecekler.»** Çünkü akl-ı selim onları, yaratıcılarının Allah olduğunu itirafa mecbur eder. Bunu itiraf etmeleri halinde onları azarlamak üzere şöyle buyurulmuştur: «**De ki:**» -Bunu söylüyorsunuz da- «**'O halde»** yeryüzünü ve orada bulunanları ilk kez yaratanın ikinci kez yaratmaya gücü yettiğini «**düşünmez misiniz?'»**

86. «**'Yedi göğün Rabbi ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?' de.»** Bu âyetlerde Allah, sorma emrini küçükten daha büyüğüne, alttan üste doğru, bir geçiş yapmıştır. Nitekim gökler ve Arş, yeryüzünden daha büyüktür.

87. «**'Allah'tır' diyeceklerdir.»** Âyetteki sorunun gelişine bakarak, ayetteki "Allah'ındır" kelimesi yerine "Allah'tır" denebilir. Çünkü, "Rabbi kimdir? Kimindir?" soruları, sonuç itibariyle aynı anlama gelir. (Biz de tercümede bu ikinci anlamı seçtik.) Onları azarlamak için; «**'O halde»**, biliyorsunuz da Allah'ın azabından «**korkmuyor musunuz?' de.»** Bunu biliyorsunuz da korkmuyor musunuz?

88. «**'Eğer biliyorsanız»** cevap verin bakalım: «**Her şeyin hükümranlığı»**, mülk ve hakimiyeti «**elinde olan,»** dilediğinde «**başkasını kayıran»** istediği zaman yardım eden «**ve O'na karşı»** başkası «**kayırılmayan kimdir?' de.»** *Melekût*: Geniş mülk ve hükümranlık demektir.

Ragıb İsfahânî şöyle demiştir: "*Melekût:* Allahü Teâlâ'nın mülküne has bir ifadedir."

89. «**'Allah'tır' diyeceklerdir.»** Yani her şeyin hükümranlığı, bütünüyle mülkiyeti Allah'a aittir. O, başkasını kayıran ve O'na karşı başkası kayırılamayandır. «**'Öyleyse nasıl büyüleniyorsunuz'»**, aldatılıyor ve doğruluktan sapıklığa döndürülüyorsunuz? «**de.»** Çünkü büyülenen ve aklı bozuk olandan başkası böyle olmaz.

90. «**Doğrusu Biz onlara hakkı,»**- tevhid anlayışını, öldükten sonra yeniden diriltilme vaadini- «**getirdik. Fakat onlar,»** Allah'a ortak koşma ve yeniden dirilme konusunda söyledikleri sözlerde «**kuşkusuz yalan söylüyor-**

lar.» Allahü Teâlâ, bahaneler ortadan kalktıktan sonra ve özür beyan etmenin mümkün olmadığı devrede inanmayanların inkâra ve haddi aşmaya devam ettiklerini açıklamıştır. Nitekim Allah onlardan intikam almıştır. Çünkü Allah, mühlet verir, ama ihmal etmez.

91. Hristiyanların söylemiş olduğu gibi, **«Allah çocuk edinmemiştir.»** Çünkü Allah, kendi cinsinden birini var etmemiş ve kendisine eş değerde kılmamıştır ki, kendi cinsinden bir eşi bulunsun da, ondan çocuk sahibi olsun. **«Onunla birlikte»**, puta tapanların ve diğerlerinin söylediği gibi, ilâhlıkta kendisine ortak olacak **«hiçbir ilâh yoktur. Aksi halde»**, O'nun yanında başka bir ilâh bulunsaydı **«her ilâh kendi yarattığıyla başbaşa kalır,»** mülkü, diğerinin mülkünden ayrılır ve tıpkı dünyada krallar arasında olduğu gibi; **«onlardan biri diğerine galebe çalardı.»**

Âyet-i kerime, iki tanrının bulunması halinde bilgi ve güçleriyle, aralarındaki mücadelenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü tanrılardan biri, sözgelimi, Zeyd'i yaşatmak, diğeri de öldürmek isterse, güçleri dengede olduğu sürece mücadeleleri sürer gider, ancak birinin istek ve gücü ağır basarsa diğerini altederdi. Bu iş, biri bir ucundan ve diğeri de öbür uçtan olmak üzere iki kişinin ip çekme işine benzer. Bunların güçleri eşit olması durumunda ipi çeker dururlar. Fakat biri, gücüyle diğerine karşı üstün gelirse, yenilen kişinin işinden bir iz kalmaz.

«Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden» ve kendisine nisbet edilen çocuk ve ortaklardan **«uzaktır.»**

92. «O, görünmeyeni de, görüneni de bilir. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.» Oysa, ortak koştukları şeyler, gaybı bilemezler. Bu sebeple Yüce Allah'ın bu niteliklere sahip olmada tek oluşu, ortağının bulunmamasını gerektirmektedir.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Tevhidin (Tek Allah inancının) nuru, şirkin ise ateşi vardır. Buna göre tevhid'in nuru, inananların kötülüklerini yakarken, şirkin ateşi de müşriklerin iyiliklerini yakmaktadır."

قُلْ رَبِّ

إِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

وَإِنَّا عَلَىٰٓ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَٰدِرُونَ ﴿٩٥﴾ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى
هِىَ أَحْسَنُ ٱلسَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ
مِنْ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ
﴿٩٨﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾
لَعَلِّىٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ۚ كَلَّآ ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ۖ
وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِى ٱلصُّورِ
فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾

93. De ki: "Ey Rabbim! Eğer onlara yönelik tehdidi bana mutlaka göstereceksen,

94. Beni, zalim toplumun arasında bırakma Rabbim!"

95. Bizim onlara yönelttiğimiz tehdidi sana göstermeye elbette gücümüz yeter.

96. Sen kötülüğü en güzel bir usûlde sav. Çünkü Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi biliyoruz.

97. Ve de ki: "Ey Rabbim! Şeytanların dürtüklemelerinden sana sığınırım.

98. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım Rabbim!"

99. Nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında: "Ey Rabbim! Beni geri döndür" der.

100. "Ta ki terkettiklerime karşılık iyi bir amel yapayım." Hayır. Bu, onun söylediği bir lâftan ibarettir. Onların gerisinde ise, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.

101. Sur'a üflendiği zaman, o gün artık aralarında soylar kalmaz. Birbirlerine bir şey de soramazlar.

93. «De ki: 'Ey Rabbim! Eğer onlara», yani müşriklere **«yönelik tehdidi,»** onların köklerini kazıyacak dünyevî azabı **«bana mutlaka göstereceksen...»**

94. «Beni» azap esnasında **«zalim toplumun arasında bırakma Rabbim!'»** Beni aralarından emin olarak çıkar Rabbim!

95. «Bizim, onlara yönelttiğimiz tehdidi», azabı **«sana göstermeye elbette gücümüz yeter.»** Fakat Biz, bir kısmının veya bir kısmından ilerde meydana gelecek neslin iman edeceğini bildiğimizden dolayı, azabı geciktiriyoruz.

96. «Sen kötülüğü,» sana yaptıkları eziyeti ve kötü muamelelerini, **«en güzel bir usûlde sav»** ve onlara üstün ahlâk, şefkat ve merhametle muamele et. **«Çünkü Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi,»** seni niteledikleri sihir, şâirlik ve deliliği **«çok iyi biliyoruz.»** Bu ifade, müşriklerin cezalandırılmalarıyla ilgili bir tehdidi ve Allah Rasûlü için bir teselliyi içermekte ve işini Allah'a havale etmesi konusunda da Hz. Peygamber'e yol göstermektedir.

97. «Ve de ki: 'Ey Rabbim! Şeytanların dürtüklemelerinden», sapık vesveselerinden **«sana sığınırım.»** Burada Yüce Allah, şeytanların insanları kötlüklere teşvik etmesini, hızlı gitmeleri veya sıçramaları için eğiticinin hayvanları dürtüklemesine benzetmiştir.

98. «Onların yanımda bulunmalarından...» Hangi halde olursa olsun, ister namaz, ister okuma ve isterse ölüm vs. anında etrafımda dolaşmalarından **«da sana sığınırım Rabbim!'»**

Nakledildiğine göre, uyuyamamaktan yakınan birine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Uyumak istediğin zaman: 'Allah'ım! Gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanın dürtüklemesinden ve bana gelmelerinden senin kâmil sözlerine sığınırım' de."* Burada sığınmaktan amaç, şeytanın şerrinden sakındırmaktır.

Şeytan, insanların gönüllerine şüphe ve tereddüt sokmakta, erkek olsun kadın olsun herkesi saptırmakta ve şu hadiste geçtiği gibi bid'atlarla boş arzuları kamçılamaktadır: *"Cehennemlik iki sınıf insan varki onları hiç görmedim.* (Yani bunlar Hz. peygamber çağında yoklardı.) *Bir sınıf, tıpkı inek kuyruğu gibi ellerinde, insanları dövdükleri kamçılar bulunan bir grup; diğer sınıf da, giyinmiş çıplak* (yani giydikleri şeffaf elbiselerden dolayı giyinmiş gibi görünen ama aslında çıplak olan), *erkekleri kendilerine meylettiren, kendileri de erkeklere meyleden ve başlarındaki saçları deve hörgücü gibi yapan birtakım kadınlardır. İşte bu iki sınıf insan cennete giremediği gibi, kokusunu da alamazlar. Oysa cennetin kokusu beş yüz yıllık mesafeden alınır."* [6]

99. «Nihayet onlardan», yani kâfirlerden **«birine»** kurtuluşu olmayan **«ölüm gelip çattığında»**, âhiretin halleri kendisine görününce, iman ve amel fırsatını kaçırdığından dolayı pişmanlık duyarak: **«'Ey Rabbim! Beni»** dünyaya **«geri döndür' der.»**

100. «'Ta ki, terkettiklerime», ihmal edip yapmadığım şeylere **«karşılık iyi bir amel yapayım'»** ve tevhid inancına bağlı kalayım. Âyet-i kerimedeki *"Ta ki, terkettiklerim"* sözünden, "yanlış ve kusurlu yaptıklarım" sözünün kastedildiği de söylenmiştir. Sanki onlar, bozdukları şeyleri düzeltmek üzere geri dönmeyi arzu etmişlerdir.

Ben fakir şöyle derim: "İyi amel, imana dayalı olarak yapılan ameldir. Yapılan şey şeklen iyi bir amel olarak görülse bile, imandan yoksun ise, gerçek anlamda bozuk bir amel sayılır. Çünkü sahibinin inkârı, o ameli boşa çıkarmıştır. Bu yüzden insan, amelinin boşa çıktığını görünce dünyaya geri dönmeyi ve iman edip hem şeklen ve hem de özüne uygun iyi bir amel yapmayı arzu eder."

Kurtubî bu konuda şu hususu dile getirmiştir: "Geri dönmeyi istemek sadece kâfirin arzusu değil, aynı zamanda görevlerini ihmal eden mü'minin de arzusudur."

«Hayır.» O, dünyaya asla geri döndürülmez. **«Bu, onun»**, *"Ey Rabbim! Beni geri döndür!"* sözü, -ölüm anında aşırı üzüntüsünden dolayı- **«söylediği bir lâftan ibarettir.»** Fakat ona cevap verilmez. **«Onların gerisinde ise,»**

6- Müslim, hadisi *"Sahih"*inde *"Sıfatu'l-Cennet"* bölümünde, Ebû Hureyre'nin kendisinden tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/788.

onlarla geri dönüşleri arasında **«yeniden diriltilecekleri güne,»** yani kıyamet gününe **«kadar bir berzah»** kabirden ibaret bir engel **«vardır.»** Âyetteki *"Onların gerisinde"* sözü, anlam yönünden her ne kadar çoğul ise de, aslında "o kişinin önünde" demektir. Gerçekten kıyamet günü, dünyaya geri dönmekten bütünüyle ümit kesilir.

101. Kıyametin kopması için, yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın olacağı zaman ikinci defa **«sûra üflendiği zaman,»** - bugün dünyada olduğu gibi **«o gün artık aralarında»** akrabalık bağları ve dayanışmaları yok olduğundan, kendilerine fayda verecek- **«soylar kalmaz.»** Çünkü; *"Kişi o gün, kardeşinden, anne ve babasından, eşi ve çocuklarından kaçar."* (Abese: 34-36)

«Birbirlerine bir şey de soramazlar.» Orada, aşırı korkudan dolayı herkes kendi derdine düşeceğinden birbirlerine; "sen kimsin? Hangi kabileden ve soydansın?" gibi sorular soramazlar. Yüce Allah'ın şu ifadesi söz konusu olan bu duruma ters değildir: *"Birbirlerine dönüp sorarlar."* (Saffat: 50) Çünkü soru soramama, hesaba çekilmeden önce ve ikinci defa sûra üfleme anındadır. Daha sonra birbirlerine soru sorabilirler. Bununla birlikte kıyamet günü uzun bir gündür ve orada elli ayrı yer vardır ve bunlardan her biri bin yıllık bir mesafeye sahiptir. Bir yerde bulunanlarda, soru sorma ve tanışma fırsatı vermeyecek derecede aşırı korku ve dehşet hakimken, diğer bir yerde bulunanlar ise tam olarak ayılırlar ve birbirlerine soru sorarak tanışırlar.

Esmaî şöyle demiştir: "Mehtaplı bir gece Kâbe'yi tavaf ediyordum. O esnada hüzünlü bir ses işittim ve o sese doğru gittim. Bir de ne göreyim... zarif ve yakışıklı bir delikanlı Kâbe'nin örtüsüne tutunmuş şöyle diyordu: 'Gözler uyumuş, yıldızlar kaybolmuş; sen, ey Allah'ım! Her şeye sahip, diri ve her an yaratıklarını gözetip duruyorsun!' Daha sonra delikanlı şu beyitleri terennüm etmeye başladı:

Karanlıklarda darda kalanın duâsını kabul eden,
Sıkıntı, dert ve hastalığı gideren!

Konukların, kâbe'nin etrafında uyuyor uyanıyor,
Sen, ey diri olan ve mahlûkatı gözeten! Uyumadın.

Ey Rabbim! Sana üzüntülü, şaşkın ve huzursuz olarak duâ ediyorum.
Kâbe ve Harem-i şerif hakkı için ağlamama merhamet et!

Her ne kadar affını ahmaklar umut etmeseler de,
Günahkârlara cömertçe davranan kim olabilir!

O genç, kendinden geçip yere düşünceye kadar bu beyitleri tekrar edip duruyordu. Ona yaklaştım ve baktım ki, Hz. Ali'nin torunu, Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin Ali! Hemen başını kucağıma aldım ve ben de onunla birlikte ağlamaya başladım. Ayılıp gözlerini açınca kendisine:

- Ey Efendim! Hz. Peygamber'in soyuna ve risâlet mâdenine mensup olmana rağmen bu ağlayış ve feverân neden? Allahü Teâlâ şöyle buyurmuyor mu? *"...Ey peygamber'in ev halkı! Gerçekten Allah sizden kusuru giderip sizi tamamıyla arındırmak ister."* (Ahzâb: 33) Bunun üzerine o, kalkıp oturdu ve bana:

- Ey Esmaî! O iş, bildiğin gibi değil. Çünkü Allah cenneti, Habeşli bir köle bile olsa, kendine itaat eden için yaratmış; cehennemi de Kureyşli bir kral bile olsa, kendine karşı gelen için yaratmıştır. Allah'ın şu ifadesini işitmedin mi? *"Sûra üflendiği zaman, o gün artık aralarında soylar kalmaz. Birbirlerine de bir şey soramazlar."*

فَمَن ثَقُلَتْ
مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿١٠٣﴾
تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَٰلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ أَلَمْ تَكُنْ ءَايَٰتِى
تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا۟ رَبَّنَا غَلَبَتْ

عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا
فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾

102. Kimlerin tartıları ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

103. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, artık onlar da kendilerine yazık etmişlerdir; cehennemde ebedî kalacaklardır.

104. Ateş onların yüzlerini yalar ve orada dişleri sırıtır kalır.

105. "Âyetlerim size okunuyordu da siz onları yalan sayıyordunuz, değil mi?"

106. "Rabbimiz! Azgınlığımız bizi altteti. Biz bir sapıklar topluluğu idik" derler.

107. "Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha (kötü işlere) dönersek, artık belli ki biz zalim kimseleriz."

108. Buyurdu ki: "Alçaldıkça alçalın orada! Benimle konuşmayın artık."

102. «**Kimlerin**» inanç ve ibadetten olan hesenelerinin «**tartıları ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.**» Arzu edilen her şeyi elde edenler ve kaçılan her şeyden kurtulan kimselerdir.

103. «**Kimlerin de tartıları hafif gelirse...**» Allah katında değer ve kıymet ifade eden inanç ve ibadetten herhangi bir sermayesi yoksa... Şüphesiz, bunlar kâfirlerdir. Nitekim Allahü Teâlâ onlar için şöyle buyurmuştur: *"...Biz kıyamet günü onlar için hiçbir ölçü tutmayız."* (Kehf: 105) «**Artık onlar da kendilerine yazık etmişlerdir; cehennemde ebedî kalacaklardır.**» Çünkü onlar, nefislerini terbiye etmeden vakitlerini öldürmüşler ve olgunluğa erme kabiliyetlerini köreltmişlerdir.

104. «**Ateş onların yüzlerini yalar,**» yakar «**ve orada**» aşırı yanmadan

ötürü, **«dişleri sırıtır kalır.»** Onu yaktı anlamında, "Ateş onu sıcaklığıyle yaladı" denir. Burada en şerefli uzuvlar olması dolayısıyla, bizzat yüzler dile getirilmiştir. Burada *"sırıtmak"* olarak anlam verdiğimiz *"Külûh"*; tıpkı kızartılmış kelle gibi, dudakların dişlerden çekilmesi demektir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ateş kişiyi öyle dağlar ki, üst dudağı kafasının ortasına kadar çekilir ve alt dudağı da göbeğine kadar sarkar."* (7)

Âyet-i kerimede sözü edilenleri uyarmak, azarlamak ve hak ettikleri azabı hatırlatmak için kendilerine şöyle denir:

105. «'Âyetlerim size», dünyada **«okunuyordu da siz»** o zaman **«onları yalan sayıyordunuz, değil mi?'»**

106. «'Rabbimiz! Azgınlığımız bizi altetti.» Üzerimize azgınlık egemen oldu da, böylesine kötü bir duruma düştük.

Kurtubî, bu âyetin anlamıyle ilgili olarak söylenen şeylerin en güzelinin şu söz olduğunu belirtmiştir: "Heves ve arzularımız bizi altetti."

Heves ve arzular burada *"azgınlık"* diye adlandırılmıştır. Çünkü bunlar, azgınlığa sebep olmaktadır. **«Biz»**, bundan dolayı **«bir sapıklar topluluğu idik.'»** Bu yüzden yalanlama ve diğer kötülükler konusunda yaptığımızı yaptık durduk **«derler.»**

107. «'Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha,» kötü işlere **«dönersek, artık belli ki biz zâlim kimseleriz.'»** Kendimize haksızlık etme konusunda haddi aşmışızdır.

108. Allah kahır yoluyla **«buyurdu ki: 'Alçaldıkça alçalın orada!...»** Susun ve sinin cehennnemde! Çünkü orası istek ve dilekte bulunma yeri değildir. Burada *"alçakdıkça alçalın"* diye tercüme ettiğimiz *"hasee"* kelimesi "Köpeğe karşı hiddetlenince köpek sindi" demek olan "hasa'tu'l-Kelbe" deyiminden alınmıştır. Yani, köpeklerin sindiği gibi sinin, demektir. Öyleyse bir köşeye sinin ve cehennemden çıkarılmayı ve dünyaya geri dönmeyi isteyerek **«Benimle konuşmayın artık!'»** Çünkü bu isteğiniz artık gerçekleşmez.

7- Hadisi, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Said el-Hudrî'nin hadisinden merfu olarak tahric etmişlerdir. Tirmizî bu hadis için, "Hasen, garib" tabirlerini kullanmıştır.

إِنَّهُۥ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِى يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱغْفِرْ لَنَا
وَٱرْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَٱتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰٓ
أَنسَوْكُمْ ذِكْرِى وَكُنتُم مِّنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّى
جَزَيْتُهُمُ ٱلْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا۟ أَنَّهُمْ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿١١١﴾ قَٰلَ كَمْ
لَبِثْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا۟ لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ فَسْـَٔلِ ٱلْعَآدِّينَ ﴿١١٣﴾ قَٰلَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنَّكُمْ
كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَٰكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ
إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

109. Kullarımdan bir zümre şöyle diyordu: "Rabbimiz! Biz iman ettik. Öyleyse bizi bağışla ve bize merhamet et. Sen, merhametlilerin en hayırlısısın."

110. Siz ise onları alaya aldınız. Sonunda onlar (la alay etmeniz) size Beni yadetmeyi unutturdu ve siz onlara gülüyordunuz.

111. Bugün Ben onlara, sabretmelerinin karşılığını verdim; onlar hakikaten muradlarına erenlerdir.

112. Allah: "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye sorar.

113. "Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte saymasınız bilenlere sor"derler.

114. Şöyle buyurur: "Sadece az bir süre kaldınız. Keşke siz bilseydiniz.

115. Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"

109. «**Kullarımdan bir zümre**», ki onlar mü'minlerdir. Dünyada «**şöyle diyordu: 'Rabbimiz! Biz iman ettik.**» Seni ve Senden gelen her şeyi doğruladık. «**Öyleyse bizi bağışla**» günahlarımızı ört «**ve bize merhamet et.**» Cennete kavuşmayı ve cehenemden kurtulmayı bize lütfet. «**Sen, merhametlilerin en hayırlısısın.'**» Çünkü Senin merhametin, her rahmetin kaynağıdır.

110. «**Siz ise onları alaya aldınız.**» Yani, yakarmayı bırakıp susun. Çünkü siz, duâ edenlerle alay edip duruyordunuz. «**Sonunda, onlar**»la alay etmeniz «**size Beni yadetmeyi,**» hatırlamayı ve Benden korkmayı «**unuttur-du ve siz onlara gülüyordunuz.**» Bu hâl, alay etmenin had safhasıdır. Nitekim Mukâtil b. Süleyman şöyle demiştir: "Bu âyet, Bilâl, Ammar, Selman, Süheyb ve onlar gibi fakir olan Ashab hakkında inmiştir. Ebû Cehil, Utbe ve Ubey b. Halef gibi inkârcı Kureyşliler, onlarla ve Müslümanlıklarıyla alay ediyor ve kendilerine eziyette bulunuyorlardı.

111. «**Bugün Ben onlara, sabretmelerinin,**» eziyetlerinize katlanmalarının «**karşılığını verdim; onlar hakikaten muradlarına erenlerdir.**» Yani kendilerine, tüm arzuları doğrultusunda hakettikeri kurtuluşu lütfettim.

112. Sonra «**Allah**» Teâlâ, inkârcılara kaldıkları süreyi hatırlatmak için: «**'Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?' diye sorar.**»

113. Bu soruya karşılık onlar da, dünyada kaldıkları süreyi, cehenneme girdikleri andan itibaren geçen süreye oranla az görerek: «**'Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte saymasını**» günleri hesap etmesini «**bilenlere sor.'**» Gerçekten biz, azap içinde olmamızdan dolayı o süreyi hatırlayamıyoruz ve hesap edemiyoruz, «**derler.**»

114. Bunun üzerine Allahü Teâlâ onların, dünyada kaldıkları süreyi az görmelerini doğrulayarak: «**Şöyle buyurur: 'Sadece az bir süre kaldınız, keşke siz bilseydiniz.**» O takdirde bugün bildiğiniz gibi, orada az kaldığınızı da bilecektiniz.

Bil ki dünya, bir bulut gölgesi gibidir.
Bir gün seni gölgeler; sonra kaybolur gider.

Geldiği zaman sevinip durma,
Kaybolduğunda da sabırsızlanma.

Büyük zatlardan biri şöyle demiştir: "Dünyaya kapılmayın. Çünkü dünya, kimseyi ebedî bırakmaz. Dünyayı terketmeyin de. Çünkü ahiret, ancak onunla kazanılabilir."

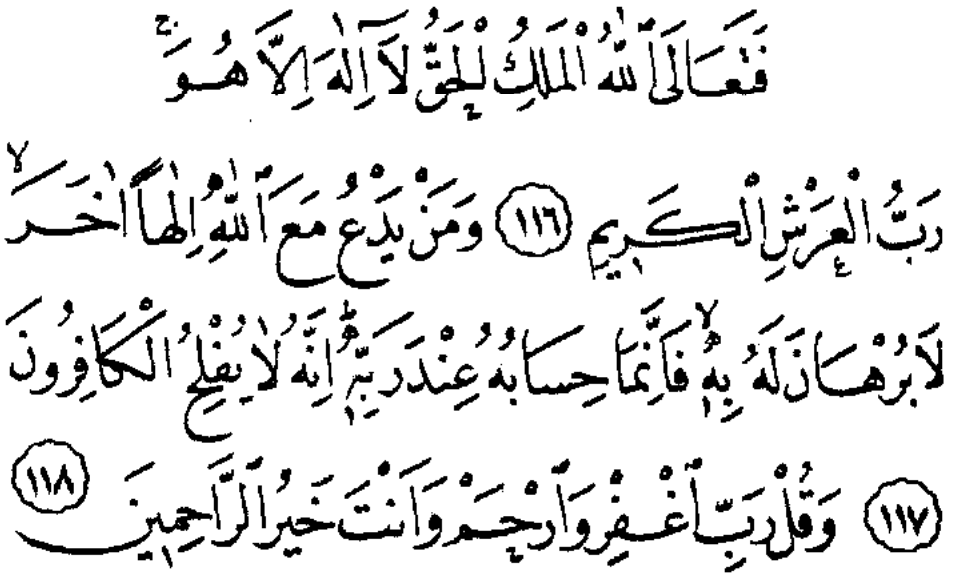
115. «Sizi sadece boş yere yarattığımızı», aşırı gafletimizden dolayı sizi anlamsız varettiğimizi «**ve hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?'»**

Hakim Tirmizî şöyle demiştir: "Yüce Allah insanları, O'na kulluk etmeleri için yaratmıştır. Bu sebeple ibadet ettikleri zaman onları mükâfatlandırır ve ibadeti terkettiklerinde de cezalandırır. Onlar, Allah'a kulluk ettikleri takdirde, dünyanın köleliğinden kurtularak değerli zatlar oldukları gibi, ahirette de krallar gibi olurlar. Fakat kulluğu terkederlerse bugün zelil, alçak ve kınanan köleler oldukları gibi, yarın da cehennem tabakaları arasında, cezalarını çektikleri yerde düşman sayılırlar."

Rivayete göre Behlûl Dânâ şöyle demiştir: "Birgün Basra caddelerinin birinde geziyordum. Baktım ki, iki çocuk ceviz ve bademle oynuyorlar; başka bir çocuk da onlara bakıp ağlıyor. Bunun üzerine kendi kendime, şu çocuk bu çocukların elinde bulunan şeylere ve oynayacak bir şeye sahip olmadığından dolayı üzülüyor, onun için ağlıyor, dedim. Hemen çocuğa seslenerek: 'Yavrum! Ne diye ağlıyorsun? Sana, çocuklarla oynayabileceğin cevizle badem satın alayım' dedim. Çocuk gözlerini bana dikti ve : 'Ey aklı kıt insan! Biz, oyun için yaratılmadık,' dedi. Ben de ona şunu sordum: 'Yavrum! Öyleyse ne diye yaratıldık' Çocuk: 'İlim ve ibadet için' dedi. Ben: 'Allah hayrını versin! Bunu nereden öğrendin?' dedim. Çocuk: 'Allahü Teâlâ'nın, *"sizi boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız"* (Mü'minûn: 115) sözünden,' dedi. Ben: 'Seni, hikmet sahibi biri olarak görüyorum. Bana biraz öğüt ver,' dedim. Bunun üzerine şu beyitleri okudu:

Dünyanın hızla gitmeye hazırlandığını görüyorum.
Ne dünya insan için, ne de insan dünya için ebedî olabilir.

Sanki dünyada ölüm ve musîbetler gencin nefsine koşan bir attır.
O halde ey dünyaya aldanan kişi! Dikkat et. Oradan güvenli olanı al!

116. Mutlak Hâkim ve Hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bereketli Arş'ın sahibidir.

117. Kim Allah'la birlikte başka bir ilâha taparsa -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin yanındadır. Şurası muhakkak ki, kâfirler iflâh olmaz.

118."Rabbim! Bağışla ve merhamet et! Sen, merhametlilerin en hayırlısısın" de.

116. «Mutlak Hâkim ve Hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bereketli Arş'ın sahibidir.» Yani Allah, zatı, sıfatları ve fiillerinde yücedir. Fiillerinin hikmet ve faydalardan uzak olmasından münezzehtir; var etme ve yok etmede mutlak hüküm O'na aittir. Bununla birlikte kendisinden başka her şey, yüce hükmüne boyun eğmiş kul- köledir.

Âyet-i Kerimede Arş'ın, bereketli olarak nitelendirilmesi; orada, Hakk'ın bereket ve rahmetinin bolca dağıtılma yeri olduğundan kaynaklanmaktadır. Allah'ın rahmet ve bereketinin izleri oradan yayılıp durmaktadır.

117. «Kim Allah'la birlikte başka bir ilâha taparsa, -ki bu hususla ilgili», ona tapmakla alâkalı, **«hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabinin yanındadır.»** Hak ettiği cezayı Allah ona verir. **«Şurası muhakkak ki, kâfirler iflâh olmaz,»** kötü hesap ve azaptan kurtulamazlar.

118. «'Rabbim! Bağışla ve merhamet et!» Hz. Peygamber, Allah'ın en sevgili kulu olmasına ve peygamberlik rütbesine rağmen, ilâhî af ve merhamet dilemesinin emredilişi, O'nun dışındaki kimselerin buna ne kadar muhtaç olduklarına irşâd içindir. **«Sen, merhametlilerin en hayırlısısın' de.»** Âyet-i kerime, Yüce Allah'ın kuluna merhamet ettiği zaman artık ona ebediyyen öfkelenmeyeceğine işaret etmektedir. Çünkü O'nun rahmeti ezelîdir, değişikliğe uğramaz.

Nakledildiğine göre Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Vahiy geldiği zaman Rasûlüllah'ın yanında arı uğultusuna benzer bir ses duyulurdu. Allah'ın Rasûlüyle birlikte bir süre kaldık. Sonra o, kıbleye yöneldi ve ellerini kaldırarak şöyle duâ etti: *'Allah'ım! Bize artır, eksiltme. Bize ikram et ve bizi zayıf düşürme. Bize lütfet ve bizi lütfundan mahrum bırakma. Bizi tercih et ve başkalarını bize tercih etme. Bizden hoşnut ol ve bizi hoşnut et!"* Daha sonra Hz. Peygamber: *"Bana on âyet inmiştir ki, bu âyetlere göre hareket edenler cennete girerler"* diyerek,*"Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir."* (Mü'minûn: 1) âyetinden itibaren on âyet okudu." [8]

Allah'ın yardımı ve O'nun başarılı kılmasıyla Mü'minûn Sûresi'nin tefsiri bitmiştir.

8- Hadisi Tirmizî, Nesaî ve Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*inde tahric etmişlerdir. Hafız İbn Kesir de onu zikretmiştir. 2/558.

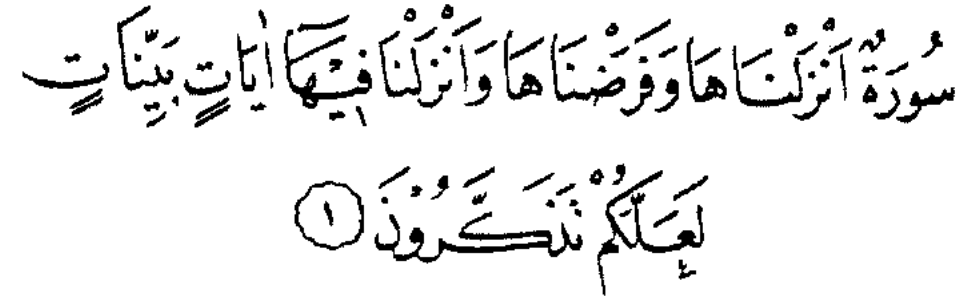
NÛR SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 64 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

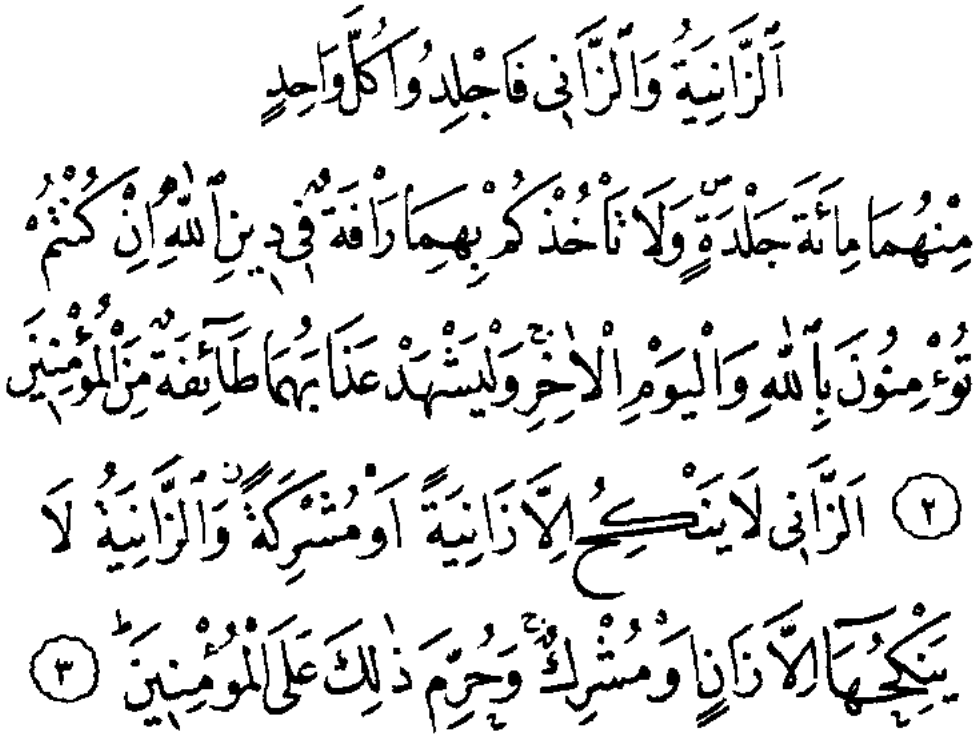
Kurtubî: "Bu sûrenin amacı, iffet ve örtünme hükümlerini ortaya koymaktır" demiştir. Yine bu sûreyle ilgili olarak Hz. Ömer, Kûfe'ye: "Kadınlarınıza Nûr sûresi'ni öğretin" diye bir mesaj göndermiştir.

1. Bu, indirdiğimiz ve içindeki hükümleri farz kıldığımız bir sûredir. Belki düşünüp öğüt alırsınız diye onda apaçık âyetler indirdik.

1. «Bu,» Cebrail vasıtasiyle ilâhi âlemden **«indirdiğimiz ve içindeki hükümleri»** kesin olarak **«farz kıldığımız bir sûredir. Belki düşünüp öğüt alırsınız»**, gereğini yerine getirirsiniz **«diye onda apaçık âyetler indirdik.»** Âyet-i kerimedeki *"indirdik"* sözüyle *"sûre"* kelimesinin niteliği belirtilmiş

olduğu gibi, yine "sûre" kelimesinin nekre (belirsiz) olarak gelmesiyle de bizzat yüceliği vurgulanmıştır.

2. Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde o ikisine acıma duygusu sakın sizi kaplamasın! Mü'minlerden bir grup da, onlara uygulanan cezaya şahit olsun.

3. Zina eden erkek, ancak zina eden, ya da müşrik olan bir kadınla evlenebilir; zina eden kadın da ancak zina eden, ya da müşrik olan bir erkekle evlenebilir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.

2. «Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine...» Buradaki ifadeyle, zikredilen açık âyetlerin ayrıntılarına ve hükümlerinin açıklanmasına geçilmiştir. *Zinâ*, şer'î bir akid, yani nikâh olmadan, cinsi ilişki kurmaktır. Zinaya boyun eğen kadına *"zâniye"*, zina yapan erkeğe de *"zâni"* denir. Âyette "zâniye", "zâni"den önce geçmiştir. Çünkü zina fiilinde asıl itici güç rolünü oynayan kadındır. Nitekim kadın, erkeğe zina etme fırsatı tanımazsa zina fiili tahakkuk etmez.

«Yüz değnek vurun.» Burada *"değnek vurmak"* anlamına gelen *"celd"*, aslında cilde vurmak demektir. Nitekim, "karnına vurdu" sözünde ise karın anlamındaki "batn" kelimesinden türetilmiş olan "betane" kelimesi, sırtına vurdu anlamında da "zahara" kullanılır. Âyet-i kerimedeki, yüz değnek vurma cezası, önceleri evli ve bekârlar için genel iken, daha sonra bu hüküm, evli olanlar için kaldırılmış ve yerine "recm" cezası getirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in Maiz ve başka birini recmetmiş olması, evliler için bu hükmün kaldırılmış olması konusunda bizim için yeterli delildir. Aynı zamanda, Maiz'in recm edilmesi olayı, hadis-i şerifle Kur'ân âyetinin neshine bir örnektir. Öyleyse, eğer zina suçu işleyen evli biriyse recmedilir; bekârsa yüz değnek vurulur.

Ebû Hanife'ye göre, evli olanın recmedilebilmesi için şu altı şart gerekmektedir: Müslüman olmak, hür olmak, akıllı olmak, erginlik çağına gelmek, evli olmak, bizzat cinsî ilişkide bulunmak... Bu şartlardan biri eksik olursa recm cezası uygulanmaz.

«Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde,» O'na itaatte ve cezayı uygulamada **«o ikisine acıma duygusu sakın sizi kaplamasın!»** Burada acımak, ya da merhamet göstermek anlamındaki *"re'fe"* kelimesinin belirsiz olarak gelmesi azlık ifade etmesi içindir. Yani, az da olsa, o kişiye acıma duygusu içine girmeyin. Aksi halde cezalarını hafifletme yoluna gidersiniz. Çünkü dövülen şahıs yalvarır, yardım diler ve kendine acındırmaya çalışır; hatta bayılabilir de. Bu manzara karşısında icra makamı veya cezayı uygulayan kişi, ona acıyarak Allah'ın hükmünü yerine getirmede ve tam yüz sopa atmada gevşeklik gösterebilir. Yani, sayıda eksiltme yapması yanında vurmayı da hafifletebilir. Oysa Yüce Allah, insan karakterinde mevcut olan acıma ve merhamet duygusuna büyük önem vermekle birlikte, bu fiili işleyenler için bunu nehyetmiştir. İnsan normal durumlarda şüphesiz merhametli olmalıdır. Ancak burada Yüce Allah'ın nehyettiği acıma, O'nun hükmünü yerine getirmeye engel olan ve dinî hükümleri ortadan kaldırmaya sevkeden acıma duygusudur. *"Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız"* ifadesi, itici güç olmakta, Allah ve O'nun dini konusundaki hükümlere bağlılığı kamçılamaktadır. Çünkü Allah'a ve İslâm'a inanmak, Allah'a kulluk etmekte ciddiyeti gerektirir.

«Mü'minlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.» Mü'minlerin, söz konusu cezanın uygulanması anında hazır bulunmaları; suç-

lunun, toplumun iyi insanlarından daha çok utanması, dolayısıyle cezayı daha fazla hissetmesi amaçlanmıştır.

Âyette geçen *"şuhûd"* orada bulunmak, *"azap"* da şiddetli acıtmak demektir. Azap olarak zikredilmesi bunun bir ceza olduğunun delilidir. Aynı zamanda "nekâl" (ibret veren ceza) olarak zikredilmesi, tekrar aynı fiili işlemeye dönmekten men edici bir ceza olduğu içindir.

Erkeğe değnek vurulurken, ayağa kaldırılır, belden aşağısını örten kısmı hariç olmak üzere, elbisesi çıkartılır; başı, yüzü ve avret mahalleri dışında vücudunun her tarafına ceza uygulanır. Kadına ise, oturarak, sadece dış örtüsü, mantosu vs. çıkartılır ve öylece uygulanır. Öte yandan, birine hem sopa ve hem de recm cezası verilmediği gibi, siyasî bir amaç dışında, sopa ve sürgün cezası da birlikte verilemez.

Diğer taraftan zina eden hasta evli kimse de recmedilir, ancak cezası iyileşinceye kadar ertelenir. Zina eden hamile kadın da doğum yaptıktan ve nifas müddeti bittikten sonra recmedilir. Köleye ise, hür insana uygulanan cezanın yarısı uygulanır. Bu cezayı efendisi, otorite sahibinin izni olmadan uygulayamaz. Şafiîlere göre ise izin olmadan da uygulayabilir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bir yerde had cezasının yerine getirilmesi, o yerin halkı için kırk günlük yağmurdan daha hayırlıdır."* [1]

Şüphesiz zina, haram ve dolayısiyle büyük bir günahtır. Huzeyfe'nin naklettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Zinadan sakının. Çünkü zinada altı kötülük vardır. Bunlardan üçü dünyada, üçü de âhirettedir. Dünyadaki kötülükleri: Zina, insanın değerini yok eder, fakirleştirir ve ömrü kısaltır. Âhirete yönelik olanları ise, Allah'ın gazabı, kötü hesap ve cehenem azabıdır."*

3. «Zina eden erkek, ancak zina eden, ya da müşrik olan bir kadınla evlenebilir; zina eden kadın da ancak zina eden, ya da müşrik olan bir erkekle evlenebilir.» Kur'an'da nikâh, cinsî ilişki kurmak değil, evlenmek anlamında alınmıştır. Nitekim Râgıb İsfahânî şöyle demiştir: "Nikâh, aslında akit, evlilik demektir; sonra dolaylı olarak ondan cinsî ilişki kastedilmiştir. Bunun tersi ise, yani nikâhın öncelikle cinsî ilişki anlamına gelip sonra da dolaylı olarak ondan evliliğin anlaşılması mümkün değildir." Çünkü cinsî ilişki-

1- Hadisi Nesaî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel tahric etmişlerdir. Hadisin bir benzerini de Suyutî zikretmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/215.

nin anlatılması çirkin görüldüğü için, bu anlamdaki kelimeler hep kinayedir. Âyetteki hüküm, bu genel alışkanlığa göre konulan bir hükümdür. Bu hükmün amacı, mü'minleri zina yapanlarla evlenmekten alıkoymaktır.

Genelde zinaya meyleden kişi, dindar hanımlarla evlenme yerine, kendisi gibi günahkâr veya müşrik bir kadınla evlenmeyi tercih eder. Bunun yanında dindar erkekler de fahişe kadınla evlenmek istemezler ve ondan nefret ederler. Onunla ancak, kendisi gibi günahkâr veya müşrik bir erkek evlenmeyi arzu eder. Çünkü benzeşme, uyuşmanın ve bir arada bulunmanın sebebi sayılır.

Âyet-i kerime, Medine'de bulunan fahişe kadınlarla -kazançlarından kendilerine verirler ümidiyle- evlenmek isteyen fakir muhacirler hakkında inmiştir. Söz konusu muhacirler, bu konuda Rasûlüllah'tan izin istediklerinde kendilerine bu hareketin, zina edenlerin işleri ve müşriklerin özellikleri olduğu anlatılarak bu istekten vazgeçirilmişlerdir.

«Bu,» zina edenlerle evlenme işi **«mü'minlere haram kılınmıştır.»** Çünkü bu tür bir evlilikte fâsık kimselere benzeme ve töhmet altında kalma yanında, aleyhte konuşulmasına ve soyun kınanmasına sebep olmakta; mü'minlere şöyle dursun neredeyse en düşük ve en rezil birine bile yakışmayan birtakım kötülüklere kaynak olmaktadır.

Âyetteki bu hüküm, ya nüzûl sebebine bağlı olarak belli kişilere mahsustur, ya da, *"İçinizdeki bekârları evlendirin"* (Nûr: 32) âyetiyle hükmü kaldırılmıştır. Çünkü bu hüküm, metres hayatı yaşayan kadınları da kapsamaktadır. Nitekim İbn Abbas'a bu durum sorulunca: *"Metres hayatıyla başlayan ilişki, sonunda evliliğe dönüşmüştür; haram ise helâli haram kılmaz"* demiştir. (2)

وَٱلَّذِينَ

يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا۟ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَٱجْلِدُوهُمْ

2- Hadisi Taberânî ve Dârekutnî tahric etmişlerdir. İbn Ebî Hâtem de hadisi, anlam yönünden benzer şekilde rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/583.

ثَمَٰنِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَٰدَةً أَبَدًا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْفَٰسِقُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَٰجَهُمْ وَلَمْ يَكُن
لَّهُمْ شُهَدَآءُ إِلَّآ أَنفُسُهُمْ فَشَهَٰدَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَٰدَٰتٍۭ
بِٱللَّهِ ۙ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٦﴾ وَٱلْخَٰمِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ
إِن كَانَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَؤُا۟ عَنْهَا ٱلْعَذَابَ أَن
تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَٰدَٰتٍۭ بِٱللَّهِ ۙ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٨﴾ وَٱلْخَٰمِسَةَ
أَنَّ غَضَبَ ٱللَّهِ عَلَيْهَآ إِن كَانَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٩﴾ وَلَوْلَا
فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ وَأَنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

4. Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.

5. Ancak bundan sonra tevbe edip durumlarını düzeltenler müstesnadır. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

6. Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onlardan her birinin şahitliği,

kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir.

7. Beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

8-9. Kadının da, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yeminle şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kendisinden cezayı kaldırır.

10. Ya, Allah'ın size bol lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden, hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı?

4. «Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra» bu isnadın doğruluğuna tanıklık yapmak üzere **«dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun...»** Yani, iftira edenlerin herbirine, hür olanlarına seksener ve köle olanlarına ise kırkar değnek vurun. Çünkü, yalanları ortaya çıkmış ve şahit getiremedikleri için suç isnadında bulundukları anlaşılmıştır. Diğer had cezalarında olduğu gibi, bu konuda da kadınların şahitliği geçerli değildir.

Âyette geçen *"remy"* aslında taş ve benzeri şeyi atmaktır. Burada kinâye yoluyla iffetli kimselere zina isnadında bulunmak anlamında kullanılmıştır.

Müctehitler, namuslu hanımlara zina isnadının suç sayılabilmesi için şu beş şartın bulunması gerektiği konusunda birleşmişlerdir: 1- Hür olmak, 2- Erginlik çağına gelmek, 3- Akıllı olmak, 4- Müslüman olmak, 5- Zinadan masum bulunmaktır.

Şu halde, ergenlik döneminin başlangıcında bir sefer zina edip sonra tevbe ederek durmunu düzelten birine zina isnat eden kişiye ceza verilmez. Zina isnat etmek ise, birinin bir hanıma, "fahişe!" veya bir erkeğe, "zina edenin oğlu!, piç!" gibi ifadeler kullanmasıdır.

«Ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.» Çünkü, böyle bir suçlamada bulunan kişi, sözüyle suçsuz bir insana eziyet etmiştir. Öyle ise suçuna uygun olarak o da cezalandırılmıştır. O halde, zina isnadında bulunanların tevbe edip durumlarını düzeltmiş olsalar bile, hiçbir şahitliklerini hayatları boyunca asla kabul etmeyin.

5. «Ancak bundan sonra,» yani işledikleri bu büyük günahın ardından **«tevbe edip durumlarını»**, işlerini, telafi yoluyla **«düzeltenler müstesnadır. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.»** Bu sebeple söz konusu kişileri bu hatadan dolayı sorguya çekmez ve onları günahkârlar sınıfına dahil etmez. Çünkü Allah'ın bağışlaması çok ve merhameti boldur.

Allah Rasûlü, Müslümanların kusurlarını araştıran ve sırlarını yayan kişilere karşı sert davranmış ve şöyle buyurmuştur: *"Ey diliyle inandığını söyleyip kalben inanmayanlar topluluğu! Müslümanların kusurlarını araştırıp durmayın! Kuşkusuz Allah, Müslümanların kusurlarını araştıranları kıyamet günü şahitler huzurunda rezil eder."*[3] Yine Hz. Peygamber; *"Kim, bir Müslümanın kusurunu örterse, Allah da onun, hem dünyada ve hem de âhirette kusurunu örter"*[4] buyurmuştur.

6. «Eşlerine zina isnadında bulunup...» Yani eşlerine, "seni fahişe!", "fahişelik ettin" veya "seni fahişelik ederken gördüm" demek sûretiyle zina isnat edenler var ya...

İbn Abbas şöyle demiştir: *"'Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra dört şahit getiremeyenlere...'* (Nûr: 4) âyeti inince, Âsım b. Adi el-Ensârî şöyle dedi: İçimizden biri, evine gidip hanımının üzerinde birini görse ne olacak? Bu duruma şahitlik edecek dört kişi buluncaya kadar adam işini bitirip gidecek; onu öldürse öldürülür. Eğer birine; 'Falancayı şu hanımla yakaladım' derse dövülür; susarsa, öfkelenmesi gereken şeye susmuş olacak. 'Ey Allah'ım! Sen bir çıkış yolu göster!'"

Adı geçen Âsım'ın, Uveymir adında amcasının bir oğlu vardı. Uveymir Asım'a gelerek: "Ben, Şerik b. Sehma'yı eşimin üzerinde gördüm" dedi. Bunun üzerine Âsım Hz. Peygamber'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Daha önce dile getirdiğim mesele ailem içerisinde ne çabuk başıma geldi" dedi. Hz. Peygamber ona ne olduğunu sorunca da: "Amcamın oğlu Uveymir bana, hanımının üzerinde birini gördüğünü söyledi" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hepsini huzuruna çağırarak Uveymir'e hitaben: *"Eşinden, aynı zamanda amcanın kızından dolayı Allah'tan kork, ona zina suçu isnad etme!"* buyurdu. Uveymir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin olsun ki, Şerik'i onun üzerinde

3- Ebû Davûd, hadisi *"Edeb"* bölümünün *"Gıybet"* bahsinde tahric etmiş; Ahmed b. Hanbel de *"Müsned"*inde rivayet etmiştir. İsnadı sahih olan bir hadistir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/653.

4- Hadisi, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce yakın lâfızlarla tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/197.

gördüm ve ben, dört aydan beri ona yaklaşmadım. O ise başkasından hamiledir" dedi. Bu sefer Rasûlüllah, Uveymir'in hanımına dönerek ona: *"Allah'tan kork ve bana, yaptığını doğru olarak anlat!"* buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü! Gerçekten Uveymir, çok kıskanç bir adamdır. O, Şerik'in bana göz diktiğini ve benimle konuştuğunu gördü ve kıskançlığı onu, böyle konuşmaya itti" dedi. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.

İşte bu şekilde, eşlerini zina suçuyla suçlayıp sonra **«da kendilerinden başka»** olaya tanık olan **«şahitleri olmayanlara gelince, onlardan her birinin»** geçerli **«şahitliği,»** zina isnad etmesinde **«kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir.»**

7. «Beşinci defa da,» beşinci şahitliği de **«eğer»** zina isnad etmesinde **«yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.»** Erkek lânet okuduğu zaman eşi göz altında tutulur; suçunu itiraf ederse recmedilir, aksi halde o da kocasına lânet okur.

8-9. «Kadının da, kocasının» kendisine zina suçu yükleme konusunda **«yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yeminle şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer kocası»** zina isnadında **«doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerinde olmasını dilemesi, kendisinden»** dünyevî **«cezayı kaldırır.»** Burada yemin sırasında, *"gazabın kendi üzerinde olması"*nın kadın tarafında zikredilmesinin amacı, ona gözdağı vermektir. Çünkü kadınlar, genelde lâneti kullanırlar. Bu sebeple belki böyle bir pozisyonda kalblerinden lânet okuma geçer ve ona cüret ederler.

10. «Ya Allah'ın size bol lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı» anlatılması güç olan bazı şeyler olurdu.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ ۚ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ ۖ
بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي
تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

11. Bu ağır iftirayı uyduranlar, kuşkusuz içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın. Aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her birine günah olarak ne işlemişse (onun cezası) vardır. Onlardan bu günahın büyüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.

11. «Bu ağır iftirayı» ve yalanı **«uyduranlar...»** Bundan amaç Hz. Âişe (r.a.) hakkında yayılan yalan haber, yani *"ifk"* olayıdır. Dolayısıyla bu âyet, onun sahip olduğu güvenilirlik, iffet ve şeref dolayısıyla övgüye lâyık biri olduğunu göstermektedir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, sefere çıkmak istediği zaman hanımları arasında kur'a çeker, kur'a kime çıkarsa onu yanına alırdı. Nitekim, hicretin beşinci yılında Benî Mustalik Gazası'nda kur'a Hz. Âişe'ye çıkmış ve Rasûlüllah onu yanına almıştı. Bu olay, örtünme âyeti indikten sonra olmuştur. Hz. Âişe, bu sefer esnasında kendisine yapılan büyük iftirayı şöyle dile getirmiştir:

"Hevdec'e (devenin üzerine konan ve özel olarak hazırlanan kapalı çadıra) yerleştirildim ve yola devam edip gittik. Dönerken Medine'ye yaklaştığımız sırada bir yerde konakladık, ben de bineğimden indim. Hareket saati yaklaştığı sırada kalktım ve ihtiyacımı gidermek üzere yürüyüp ordugâhı geçtim. İhtiyacımı giderdikten sonra da bineğime yöneldim ve bu arada gerdanlığımın düşmüş olduğunu gördüm. Bunun üzerine onu aramaya koyuldum ve bu arama bir hayli vaktimi aldı. O arada, hevdecimi yüklemekle görevli olanlar hevdeci alarak devenin üzerine koymuşlar ve hafifliğimden dolayı, beni de içinde sanmışlardı. Gerçekten o dönemde az yemekten dolayı kadınlar zayıftı. Bu sebeple hevdeci kaldırdıklarında hafifliğine şaşmamışlardı. Sonra deveyi sürüp götürmüşler. Gerdanlığımı bulup konaklama yerine dönünce kimse yoktu. Beni kaybettiklerini, dolayısıyla dönüp arayacaklarını düşünerek, daha önce bulunduğum yere oturdum; derken uykum geldi ve orada uyuyakaldım. Ashabın ileri gelenlerinden Safvan b. Muattal es-Sülemî, ordunun arkasında bulunuyordu. O da gelip bulunduğum yere yakın bir yerde sabahlamış ve uyuyan bir insanı karartı halinde görmüş ve hemen yanıma gelerek beni tanımış. Onun, 'İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn' (Biz Allah için varız ve biz O'na döneceğiz) demesiyle uyandım ve hemen elbisemle yüzümü örttüm. Allah'a ye-

min olsun ki, ona hiçbir şey söylemedim ve kendisinden de, bu ifadenin dışında bir söz duymadım. Sonra o, devesini çöktürdü ve ben de kalkarak deveye bindim. Daha sonra deveyi çekti, yürüdü ve nihayet orduya yetiştik. İndiğimiz zaman benim hakkımda yalan ve iftira uydurarak helâk olan olmuş ve bu iftirayı ordugâhta ilk çıkarıp yayan münafıkların reisi Abdullah b. Ubey b. Selûl olmuştur. Abdullah b. Übey b. Selûl, münafıklar grubuyla birlikte bulunuyordu. Yanlarından geçince bu gruba: 'Bu kadınla yanındaki kim?' diye sormuş. Gruptakiler de: 'Âişe ile Safvan' demişler. Bunun üzerine İbn Selûl: 'Kâbe'nin Rabbine andolsun ki o, onunla ilişkide bulunmuştur' demiş; onlar da bu iftirayı alıp yürümüşler ve herkese söylemeye ve dedikoduya başlamışlardır."

Hz. Âişe devamla şöyle demiştir: "Medine'ye geldik ve bir süre sonra hastalandım. Haber, Allah Rasûlüyle babama ve anama ulaşmış, fakat ben hiçbir şey hissedemedim. Ancak, rahatsız olduğum zamanlarda Allah Rasûlü'nden görmüş olduğum yakın ilgiyi bu sefer göremediğimden şüphelendim ve bu durum karşısında Rasûlullah'a hitaben: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Hastalığımla ilgilenmeleri için babam ve anamın yanına gitmeme müsaade eder misiniz?' dedim. O da: *'Bence gitmende bir sakınca yoktur'* dedi. Bunun üzerine ben, ailemin evine gittim ve iyileşinceye kadar, yirmi küsur gün orada kaldım. Bir gece Mıstah'ın annesiyle birlikte ihtiyacımızı görebileceğimiz yere çıktık ve işimiz bitince eve döndük. Bu arada Mıstah'ın annesinin ayağı kaydı. Bunun üzerine bir şeyler mırıldandı ve oğlunu kastederek: 'Kahrolsun Mıstah' dedi. Ben: 'Bedir savaşı'na iştirak eden birine beddua mı ediyorsun?' diye sordum. Mıstah'ın annesi: 'Söylediğini duymadın mı' diye karşılık verdi. Ben de ona ne söylediğini sordum. Bunun üzerine Mıstah'ın annesi, bana iftira edenlerin söylediklerini anlattı. Bu yüzden hastalığım arttı ve o gece hiç uyumadan sabaha kadar ağladım durdum. Öte yandan Rasûlüllah, benimle ilgili olarak istişarede bulunmuş; bir kısmı benden ayrılmasını ve bir kısmı da sabretmesini önermişler. O halde bir ay beklemiş ve benimle ilgili olarak ona herhangi bir şey vahyedilmemişti. Bu arada beni ziyarete geldi; yanımda annemle babam vardı. Oturdu ve Allah'a hamd ü sena ettikten sonra şöyle buyurdu:

'Âişe! Senin hakkında bana şöyle şöyle sözler ulaştı. Eğer sen suçsuzsan Allah suçsuzluğunu ortaya koyar; fakat bir kusur işlemişsen Allah'tan bağışlanmanı iste ve tevbe et! Çünkü kul, suçunu itiraf edip Allah'a tevbe ederse Allah da tevbesini kabul eder.' Rasûlüllah sözünü bitirince gözlerim-

den yaş boşandı ve babama: 'Benim adıma Rasûlüllah'a cevap verir misiniz?' dedim. Babam: 'Allah'a yemin olsun ki, Rasûlüllah'a ne söyleyeceğimi bilemiyorum' dedi. Bunun üzerine anneme dedim ki: 'Benim adıma Rasûlüllah'a cevap verir misin?' Annem de: 'Allah'a yemin olsun ki, Rasûlüllah'a ne söyleyeceğimi bilmiyorum' dedi. Ben de onlara: 'Bu sözü duydunuz; gönlünüzde yer etmiş ve onu doğruluyorsunuz. Ben size, kesinlikle suçsuzum desem bana inanmazsınız; bu işi kabullensem Allah benim suçsuz olduğumu biliyor. Allah'a yemin ederim ki, bana ve size örnek teşkil edecek, Yusuf'un babası Yakub'un sözünden başka bir söz bulamıyorum. Nitekim o şöyle demişti: *'Güzelce sabretmekten başka elimden bir şey gelmez. Söylediğiniz şeye göre, yardımına sığınılacak ancak Allah'tır.'"* (Yûsuf: 18)

Hz. Âişe yine devamla şöyle demiştir: "Sonra dönüp yatağıma yattım. Allah'a yemin olsun ki, o zaman suçsuz olduğumu ve Yüce Allah'ın suçsuzluğumu mutlaka ortaya koyacağını biliyordum. Fakat bu konuda bir âyet ineceğini hiç düşünmemiştim. Çünkü halimi, ilâhî mesajla suçsuzluğumun dile getirilmesi derecesinden daha düşük görüyordum. Ancak ben, Rasûlüllah'ın Allah'ın yardımıyla beni temize çıkaracağı bir rüya görmesini umuyordum. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın Rasûlü yerinden kalkıp evden çıkmadan vahyin indiği andaki sıkıntılı hal kendisine gelmiş, hemen üzeri örtülmüş ve başının altına bir yastık konmuştu. Kendisine inen sözün ağırlığından dolayı terleri, dolu taneleri gibi dökülüyordu. Bu halinden açılınca gülerek mübarek yüzündeki teri silmeye başladı; ilk söylediği söz şu oldu: *'Müjde ey Âişe! Allah seni temize çıkardı.'* Bunun üzerine annem bana; Rasûlüllah'ı kastederek: 'Kalk ve onu sena (teşekkür) et' dedi. Ben de: 'Sadece Allah'ı sena ederim' dedim. İşte Yüce Allah bu olaydan dolayı, *'Bu ağır iftirayı uyduranlar...'* diye başlayan âyetten itibaren bazı âyetler indirmiştir. Allah'ın Rasûlü, bu âyetlerin nazil olmasından sonra minbere çıkarak ashabına hitap etmiş ve bu âyetleri okumuş; bu iftirayı uyduranlara da seksener sopa atılmasını emretmiştir."[5]

İşte böyle asılsız bir iftirayı uyduranlar, **«kuşkusuz içinizden bir gruptur.»** Buradaki gruptan maksat, Abdullah b. Ubey, Zeyd b. Rufaa, Mıstah b. Esâse, Cahş'ın kızı Hamne ve bunlara destek olanlardır.

«Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın. Aksine o,» size büyük se-

5- Olay, sahih hadis kitaplarında zikredilmiştir. Hadis bütünüyle, Buharî ve Müslim'de, Hz. Âişe'den rivayetle Zührî'den nakledilmiştir.

vap kazandırdığından dolayı, **«sizin için bir iyiliktir.»** Çünkü olay, açık bir imtihan ve belli bir sıkıntıdır. Bu mesajın muhatapları başta Rasûlüllah olmak üzere Hz. Ebû Bekir, Âişe, Safvan ve bu büyük iftiranın üzüntüye boğduğu diğer mü'minlerdir. Âyet, onlar için bir teselli kaynağı olmuştur.

«Onlardan,» o gruptan **«her birine,»** olaya karıştığı ölçüde **«günah olarak ne işlemişse (onun cezası) vardır. Onlardan,»** yani o iftiracı gruptan **«bu günahın büyüğünü»**, iftiranın büyük bir bölümünü **«yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.»** Burada adı belirtilmeyen kişi Abdullah b. Selûl'dür. Çünkü Rasûlüllah'a düşmanlık olsun diye Hz. Âişe'ye iftira atan ve onu insanlar arasında yayan odur. Bu sebeple ona büyük bir azap vardır. Nitekim kötülüğün büyük bir bölümü ondan kaynaklanmış, dolayısıyla bu yalan kampanyaya katılanların her birinin hak ettiği ceza kadar o da ceza hak etmiştir.

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kim, kötü bir çığır açarsa, onun günahına, kıyamet gününe kadar ona göre amel edenlerin günahı da eklenir..."*[6]

لَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ
ظَنَّ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا۟ هَٰذَآ إِفْكٌ
مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَّوْلَا جَآءُو عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا۟
بِٱلشُّهَدَآءِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ عِندَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْكَٰذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ
ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِى مَآ

6- Bu ifade hadisten bir bölüm olup başı şöyledir: *"Kim, İslâm'da iyi bir çığır açarsa ecri ona aittir..."* Hadisi, Tirmizî, Nesaî ve Ahmed b. Hanbel tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/200.

أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ
وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا
وَهُوَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

12. Onu işittiğiniz zaman, erkek ve kadın mü'minlerin, kendileri hakkında hüsnü zanda bulunup da: "Bu, apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?

13. Bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki şahitleri getiremediler, öyleyse onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendileridir.

14. Eğer size, dünyada ve âhirette Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.

15. Çünkü siz bu iftirayı, gelişigüzel birbirinizin ağzından alıyor ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyüktür.

12. Ey asılsız söze uyanlar! **«Onu işittiğiniz zaman, erkek ve kadın mü'minlerin, kendileri hakkında hüsnü zanda bulunup da,»** o anda: **«'Bu, apaçık bir iftiradır' demeleri gerekmez miydi?»** Çünkü mü'mine karşı hüsnü zan beslemek ve onu kötüleyenlere engel olmak, imanın bir gereğidir. Âyetteki *"Kendileri"* ifadesinden maksat, kendi cinslerinden demektir. Nitekim mü'minler, tek bir kişi gibidirler. Bu böyle olunca, artık Hz. Ebû Bekir'in kızı, mü'minlerin annesi ve Rasûlüllah'ın muhterem eşine nasıl bir hüsnü zan beslemek gerekeceğini düşünmek lâzımdır.

13. İftirada bulunanların da **«bu konuda»** iddialarına tanıklık etmek üzere **«dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki şahitleri getiremediler, öyleyse onlar Allah nezdinde»**, O'nun hükmü ve şeriatında, **«ya-**

lancıların ta kendileridir.» Bu sıfatı başkaları değil, kendileri hak etmişlerdir.

14. «Eğer size,» çeşitli nimetler ve tevbe için süre vermek sûretiyle **«dünyada ve»** bağışlamakla da **«âhirette Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka»**, hemen **«büyük bir azap dokunurdu.»** Bu azabın yanında, azarlamak ve sopa cezası hiç mesabesinde kalır.

15. «Çünkü siz bu iftirayı, gelişigüzel birbirinizin ağzından alıyor...» Söz konusu asılsız haberin yayılışı şöyle olmuştur: Bir kişi başka birine rastladığında ona: "Bir haber var mı?" diye sorması üzerine, o da "ifk" olayını anlatıyor ve olay giderek her tarafa yayılıyordu. Hatta böylece bu haberin ulaşmadığı hiçbir ev kalmamıştı. **«Ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz.»** Yani, aslı olmayan, kalblerde yeri bulunmayan ve sadece dedikodudan ibaret olan bir sözü söyleyip duruyorsunuz. **«Bunun önemsiz olduğunu,»** cezasının fazla olmadığını **«sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyüktür.»** Allah'ın yanında büyük bir suç ve dolayısıyla azap sebebidir.

Bazı kimselerin ifadelerinde şu husus yer almaktadır: "Herhangi bir günahın için, 'bu, hurma lifi kadar değersizdir' deme. Çünkü sana göre değersiz olan, Allah nezdinde hurma ağacı gibi büyük olabilir."

وَلَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَآ
أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبْحَٰنَكَ هَٰذَا بُهْتَٰنٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ
ٱللَّهُ أَن تَعُودُوا۟ لِمِثْلِهِۦٓ أَبَدًا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ
ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحِبُّونَ

أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

16. Onu işittiğiniz zaman: "Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Haşâ! Bu, büyük bir iftiradır" demeniz gerekmez miydi?

17. Eğer inanmış kimselerseniz, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır.

18. Ve Allah, âyetleri size açıklıyor. Allah çok iyi bilir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.

19. İnananlar arasında kötü söz ve davranışın yayılmasını arzulayan kimseler için dünya ve âhirette acıklı bir azap vardır. Allah bilir; siz bilmezsiniz.

20. Ya size Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı!

16. «**Onu**», gerek uydurukçulardan ve gerekse onlara uyanlardan «**işittiğiniz zaman,**» kendilerini yalanlamak ve yaptıkları işten dolayı azarlamak üzere: «'**Bunu**», bu yalan sözü «**konuşup yaymamız bize yakışmaz. Haşa!**» Hiç kimsenin, konuşması doğru olmayan «**bu**» söz, Allah nezdinde «**büyük bir iftiradır**'» yani yalandır «**demeniz gerekmez miydi?**»

17. Hz. Âişe'nin durumu hakkında dedikodu edenler! «**Eğer**» Allah'a, peygamber'ine ve âhiret gününe «**inanmış kimselerseniz, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan,**» hayatımız boyunca böyle bir söze ve tavır takınmaya dönmekten «**sizi sakındırıp uyarır.**» Bu konuda size öğüt verir.

18. «**Ve Allah,**» öğüt almanız ve iyi bir kimlik kazanmanız için dinî hükümleri ve ahlâk kurallarını gösteren «**âyetleri size açıklıyor. Allah,**» bütün

yaratıkların durumlarını **«çok iyi bilir,»** bütün plân ve programında **«tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.»**

19. «İnananlar arasında kötü söz ve davranışın...» burada *"kötü söz ve davranış"* şeklinde çevirdiğimiz *"fahişe"* kelimesi her türlü çirkin söz ve davranışı içine alan bir kelimedir. **«Yayılmasını arzulayan kimseler için...»** Burada söz konusu edilen kimseler İbn Ubey ile ifk olayında ona uyan kişilerdir. **«Dünya ve âhirette acıklı bir azap vardır.»** Dünyadaki azap, hadd ve benzeri cezalar; âhiretteki azap ise, cehennem ve ona bağlı cezalardır.

Ebussuud Tefsîri'nde şöyle denmiştir: "Edepsizliğin yayılmasını severler ve bunun için çalışırlar. Allah, sadece isteklerine temas etmekle yetinmiş ve gerisini açıkça belirtmemiştir. Çünkü şüphesiz istekleri, bu edepsizliğe destek olmayı gerektirir."

«Allah,» bütün işleri, bu arada kötülüklerin yayılmasının sevilmesini **«bilir; siz bilmezsiniz.»** O halde siz, görünüre göre hareket ediniz, Allah da gizli kalan tarafları üstlenir.

20. «Ya size Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı,» yaptıklarınızdan dolayı sizi hemen cezalandırırdı.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ وَمَن يَتَّبِعْ خُطُوَٰتِ
ٱلشَّيْطَٰنِ فَإِنَّهُۥ يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۚ وَلَوْلَا فَضْلُ
ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ مَا زَكَىٰ مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ
يُزَكِّى مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ أُو۟لُوا۟ ٱلْفَضْلِ

مِنكُمْ وَالسَّعَةِ أَن يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ ۗ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢﴾

21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse, şunu bilsin ki o, edepsizliği ve kötülüğü emreder. Eğer size Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır. Allah işitir, bilir.

22. İçinizden faziletli ve varlıklı kimseler akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda göç edenlere vermemeye yemin etmesinler, bağışlasınlar, ferâgat etsinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah, çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

21. «Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin...» Buradaki *"adım"* kelimesinin aslı "hutve" olup iki ayak arasındaki mesafe, demektir. Daha sonra bu kelime, birine uymada kullanılmıştır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Şeytanın sizi davet ettiği ve size süslü gösterdiği yollara girmeyin."

«Kim şeytanın adımlarını izlerse, şunu bilsin ki o, edepsizliği», yani her türlü kötü iş ve davranışı **«ve kötülüğü»**, yani dinin hoş görmediği ve kötülediği şeyi **«emreder.»** Ona uyan da bu edepsizliği ve kötülüğü yapar.

«Eğer size,» bu açıklamalarıyla tevbe etme imkânı verme ve tevbeye bağlı olarak cezalarınızı bağışlama konusunda **«Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse,»** günahların pasından **«temize çıkamazdı. Fakat Allah,»** kullarından **«dilediğini,»** lütuf ve merhametini ihsan ederek ve tıpkı size yaptığı gibi kişiyi tevbe etmeye sevkederek, sonra da kendisinden tevbeyi kabul ederek **«temize çıkarır. Allah,»** bütün sözleri ve bu ara-

da ifk olayını **«işitir»** ve niyetlerine varıncaya kadar her şeyi **«bilir.»**

22. «İçinizden» dinî yönden **«faziletli ve varlıklı kimseler akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda göç edenlere»** bir şey **«vermemeye»** ve iyilik etmemeye **«yemin etmesinler;»** kusurlarını **«bağışlasınlar,»** onları kınamaktan **«ferâgat etsinler.»** Bağışlamanıza, feragat etmenize ve size kötülük edene iyilik etmenize karşılık **«Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız?»** Sorguya çekmek için sınırsız güç sahibi ve kullarının hesaba çekilmelerini gerektiren pek çok günahları olmasına rağmen **«Allah, çok bağışlayandır, çok merhametlidir.»**

Âyet-i kerime Hz. Ebû Bekir hakkında, teyzesinin oğlu Mıstah'a yapmakta olduğu yardımı, Hz. Âişe için dedikodu yaptığı gerekçesiyle kesmeye yemin ettiği zaman inmiştir. Nitekim Mıstah, Bedir savaşı'na katılan muhacirlerden biriydi ve ona Hz. Ebû Bekir maddî yardımda bulunuyordu.

Öte yandan âyette, bağışlamaya büyük bir teşvik ve kötülüğe karşı iyilik edenlere çok değerli bir vaad vardır.

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti Hz. Ebû Bekir'e okuyunca: "Evet, Allah'ın beni bağışlamasını candan arzu ederim" demiştir. Bunun üzerine Ebû Bekir, Mıstah'a nafakasını vermeye devam etmiş; yeminini bozmuş olduğundan dolayı da yemin keffareti ödemiş ve: "Allah'a yemin olsun ki, verdiğim nafakayı bir daha asla kesmem" demiştir. Hatta nakledildiğine göre, daha önce verdiği nafakayı kat kat artırmıştır.

Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Bir gün Rasûlüllah (s.a.v.) otururken, aniden azı dişleri görünecek şekilde güldü. Bunun üzerine Ömer (r.a.): 'Annem babam sana feda olsun! Neye gülüyorsun?' diye sordu. Rasûlüllah: *"Ümmetimden iki kişi Yüce Allah'ın huzurunda diz çökmüş. Onlardan biri Allahü Teâlâ'ya: 'Bunun, bana yaptığı haksızlığın karşılığını al' diyor. Allah ona hitaben: 'Kardeşine hakkını geri ver' buyurdu."* Burada Enes (r.a.) dedi ki: Rasûlüllah ağlayarak gözünden yaşlar aktı ve şöyle buyurdu: *"O gün mühiş bir gündür ve o gün, insanların günahlarının silinmesine muhtaç oldukları bir gündür."* Yine Rasûlüllah devamla: *"Allahü Teâlâ konuşana hitapla şöyle buyurur: 'Gözünü dik ve cennetlere bak.' O da: 'Rabbim! İncilerle süslenmiş gümüşten saraylar ve altından köşkler görüyorum. Bunlar, hangi peygamberin, hangi sıddık kulun veya hangi şehidindir?' diye sordu. Allah Teâlâ: 'Değerini verene aittir' buyurdu. O da: 'Rabbim! Peki, buna kim sa-*

hip olabilir?' diye sordu. Yüce Allah: 'Sen ona sahip olabilirsin' buyurunca: 'Ne ile Rabbim?' dedi. Yüce Allah da: 'Kardeşini bağışlamak sûretiyle' buyurdu. O da: 'Rabbim! Onu bağışladım' dedi. Sonra Yüce Allah: "Öyleyse kardeşinin elinden tut ve onu cennete koy,' buyurdu." (7)

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ
الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾
يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ
أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

23. Namuslu, kötülükten habersiz mü'min kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve âhirette lânetlenmişlerdir. Ve onlar için çok büyük bir azap vardır.

24. Ki o gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına karşılık aleyhlerine şahitlik edecektir.

25. O gün, Allah onlara gerçek cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık bir hak olduğunu anlayacaklar.

23. «**Namuslu, kötülüklerden habersiz**» hakikî imanla sıfatlanmış olan «**mü'min kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve âhirette**», o mü'min kadınlar hakkında uydurdukları şeylerden ve şahsiyetlerini lekelemelerinden dolayı «**lânetlenmişlerdir.**» Mü'minler ve melekler onlara ebedî olarak lânet ederler. Lânetin aslı, rahmetten kovulmaktır. «**Ve onlar için**» zikre-

7- Hadisi Hâkim tahric etmiş ve onun için, "isnadı sahihtir" demiştir. Bkz. ed-Dimyâtî, *el-Mecceru'r-Râbih*, s. 570.

dilen ebedî lânetle birlikte, büyük günahlardan ötürü **«çok büyük bir azap vardır.»**

Âyet-i kerimede, sözü geçen mü'min kadınlardan maksat Hz. Âişe'dir. Ona iftira etmek aynı zamanda mü'minlerin diğer annelerine iftira etme sayıldığından, *"mü'min kadınlar"* şeklinde çoğul getirilmiştir. Çünkü Hz. Peygamberin bütün eşleri saygıdeğer, nezih ve Allah Rasûlü'ne bağlı hanımlardır.

24. «Ki o gün» kendi tercihleri dikkate alınmaksızın **«dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına karşılık aleyhlerine şahitlik edecektir.»** Dolayısıyla her organ, sahibinin yaptığını haber verecektir.

Dillerin şahitlik etmesi olayı, ağızların mühürlenmesinden önce olacaktır. Bu sebeple bu âyetteki ifade ile *"O gün onların ağızlarını mühürleriz..."* (Yâsin: 65) âyetindeki ifade arasından bir zıtlık söz konusu değildir.

25. «O gün,» yani organları kötü amellerine şahitlik ettiği gün **«Allah onlara gerçek»** kesinleşen ve gerekli olan **«cezalarını tastamam verecek ve onlar,»** korkunç hal ve durumları gördüklerinde **«Allah'ın apaçık bir hak olduğunu anlayacaklar»** ve O'nun mesajlarının gerçek olduğunu öğreneceklerdir.

Âyet-i kerîmede şu hususlara temas edilmektedir:

a. Lâneti hak edenlere lânet okumak caizdir.

b. Allahü Teâlâ'nın konuşturmasıyla, organlar şahitlik edecektir. Organlar, günahkârların günahlarından dolayı aleyhlerine şahitlik edeceği gibi, iyi kullarının da, itaatlerinden dolayı lehlerine şahitlik edecektir.

c. Ceza, hak edildiği kadar verilir.

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ
لِلْخَبِيثَاتِ ۖ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ
مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

26. Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere ve temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bunlar, onların söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağış ve pek çok rızık vardır.

26. «Kötü kadınlar,» zina eden kadınlar **«kötü erkeklere»**, yani zina eden erkeklere, **«kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz»** iffetli **«kadınlar temiz»**, iffetli **«erkeklere»** ve aynı şekilde **«temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.»** Bunların birbirleriyle evlenmeleri uygun düşer. Çünkü ortak noktalarının bulunuşu, bu evliliğe iten önemli sebeplerdir. Öte yandan Allah'ın Rasûlü, iyilerin en iyisi, evvelkilerin ve sonrakilerin en hayırlısı olunca, bundan, Hz. Âişe'nin iyi hanımların en iyisi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. **«Bunlar»** yani üstün niteliklerle nitelenenler, yani Ehl-i Beyt, **«onların»**, kıyamet gününe kadar her çağ ve her dönemde haklarında iftira uyduranların **«söylediklerinden»**, onların bütün yalanlarından **«çok uzaktırlar. Kendileri için»** günahtan dolayı insanın uzak kalamıyacağı büyük bir **«bağış ve pek çok rızık vardır.»** Yani cennette onlar için sayılamayacak kadar rızıklar vardır. Bunun "güzel rızık" olarak yorumlanması gerektiğini söyleyenler de vardır.

Bilindiğine göre Hasan b. Ziyad, Taberistan halkından olup büyük zatlardan biriydi. Yün elbise giyer ve iyiliği emrederdi. Ashabın çocuklarına dağıtılmak üzere her yıl Bağdat'a yirmi bin dinar gönderirdi. Bir gün Alevî gruplarından birine mensup bir adam yanına gelerek Hz. Âişe hakkında çirkin bir ifadede bulunmuş, bunun üzerine Hasan b. Ziyad oğluna hitaben: "Oğlum! Şu adamın boynunu vur" demiştir. Bu durumu haber alan Alevîler akın ederek Hasan b. Ziya'da: "Bu adam bizim grubumuzdandır" dediler. Hasan: "Allah'a sığınırım! Bu adam Allah'ın Rasûlü'ne hakarette bulundu. Eğer Hz. Âişe kötü idiyse kocası da kötü demektir. Oysa Allah Rasûlü bu sıfattan uzaktır. Aksine o, iyi ve tertemizdi. Hz. Âişe'nin, iyilik ve temizliği ise vahiyle belirtilmiştir. Oğlum! Vur şu kâfirin boynunu!" Bunun üzerine oğlu o adamın boynunu vurmuştur.

Mesruk, Hz. Âişe'den rivayette bulunduğu zaman, "Rasûlüllah'ın sevgilisi ve Sıddîk'in gökten suçsuzluğu bildirilen kızı Sıddika bana şu hadisi nakletti" diye söze başlarmış.

İbn Abbas, Hz. Âişe'yi ölüm döşeğindeyken ziyarete gitmiş ve onu Hak-

kın rahmetine kavuşmaktan endişelenerek ürperir bir halde bulmuş ve bunun üzerine Hz. Âişe'ye hitaben: "Korkma, kuşkusuz sen bağışlanarak güzel bir rızka kavuşacaksın" demesine karşılık Hz. Âişe sevincinden dolayı kendinden geçmişti. Nitekim o, şöyle diyordu: "Hiçbir kadına verilmeyen bazı hasletler bana verilmiştir: Cebrail, benim kılığıma bürünerek Rasûlüllah'a benimle evlenmesini emretmiştir. Rasûlüllah beni bâkire olarak aldı. Benden başka bâkire bir hanımla evlenmedi. Sonra o, başı kucağımda iken vefat etti ve evimin bulunduğu yerde defnedildi. Vahiy geldiği zaman yanındakiler dağılıyor, ama ben onunla birlikte aynı yatakta iken kendisine vahiy geliyordu. Suçsuzluğum da vahiyle bildirildi. İyinin yanında iyi olarak yaratıldım ve bana, bağışlanma ve güzel rızık vadedildi."

يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا۟ وَتُسَلِّمُوا۟
عَلَىٰٓ أَهْلِهَا ۖ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾
فَإِن لَّمْ تَجِدُوا۟ فِيهَآ أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ ۖ
وَإِن قِيلَ لَكُمُ ٱرْجِعُوا۟ فَٱرْجِعُوا۟ هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ
فِيهَا مَتَٰعٌ لَّكُمْ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

27. Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, izin alıp ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu, sizin için daha ha-

yırlıdır. Herhalde düşünüp anlarsınız.

28. Orada kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size: "Geri dönün" denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha temiz bir davranıştır. Allah yaptığınızı bilir.

29. İçinde kendinize ait bir şeylerin bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.

27. Adiy b. Sabit'ten rivayet edildiğine göre Ensar'dan biri şöyle demiştir: "Bir kadın Rasûlüllah'a gelerek: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Ben evde, başkasının beni görmesini istemediğim bir halde bulunuyorum. Böyle bir durumdayken gelen doğrudan içeriye giriyor. Bu durumda ben ne yapacağım?' İşte bundan dolayı aşağıdaki âyet inmiştir." [8]

«Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere,» ev halkından izin verme yetkisine sahip olan kişiden **«izin alıp ev halkına selâm vermedikçe girmeyin.»** Eve girmek isteyen izin isteme anında, "Esselâmü aleyküm" dedikten sonra üç kere, "girebilir miyim?" diye sorar. Kendisine izin verildiği takdirde girer ve ikinci kez selâm verir; izin verilmemesi halinde ise geri döner.

«Bu,» selâm vermekle birlikte izin istemek, **«sizin için»** aniden girmenizden **«daha hayırlıdır. Herhalde»** bunun böyle olduğunu **«düşünüp anlarsınız.»** Öğüt alır ve gereğini yaparsınız. İnsanın, annesinin bulunduğu bir yer bile olsa, oraya izinsiz olarak ansızın girmesi doğru değildir. Çünkü o anda annesi açık olabilir. Öte yandan âyet, cahiliye dönemi halkının bir yere girme anındaki selâmlaşmalarının terkedilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Nitekim söz konusu kişilerden biri, yabancı birinin evine sabahleyin girince, "iyi sabahlar" ve akşamleyin girince de, "iyi akşamlar" diyordu.

Bil ki selâm, Müslümanların sünneti, cennetliklerin selâmı, sevgiyi celbeden, kini ve öfkeyi gideren bir ifadedir.

Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah, Âdem'i yaratıp ona ruh üflediğinde Âdem aksırdı ve: 'Elhamdülillâh (Allah'a hamdolsun)' dedi. Bunun üzerine Yüce Allah: 'Ey Âdem! Rabbin sana merhamet*

8- Hadisi İbn Ebî Hâtim tahric etmiştir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/597.

eder. Bir kısmı oturmuş bulunan şu meleklere git ve kendilerine: 'Esselâmu aleyküm' de. Çünkü bu, senin selâmın ve aynı zamanda neslinin de selâmıdır." (9)

Yine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Müslümanın Müslüman üzerindeki hakları altıdır: Karşılaştığı zaman selâm verir, kendisini davet ettiği zaman davetine icabet eder; gıyabında onun iyiliğini ister, aksırdığı zaman ona 'yerhamükellâh' (Allah sana merhamet etsin) der. Hastalandığı zaman ziyaretinde bulunur ve öldüğü zaman da cenazesine katılır."*(10)

Bir evde yangının olduğu veya hırsızın geldiği ortaya çıkar, veya haksız yere öldürme olayı olur, ya da kötülük ortaya çıkarsa hemen giderilmesi gerekir. Bu durumda izin istemek ve selâm vermek vacip olmaz. Bütün bunlar delil ile istisna edilmiştir. O da fakihlerin dediği: "Zarûretler haramları mübah kılar," sözüdür.

28. «Orada» o evlerde, girmeye izin verebilecek birini veya evde **«kimseyi bulamazsanız,»** izin vermeye yetkili biri tarafından **«size izin verilinceye kadar oraya girmeyin.»** Sabredin. Çünkü başkasının mülkünde izinsiz tasarrufta bulunmak haramdır.

«Eğer size: 'Geri dönün!' denilirse, hemen dönün.» İnsanların kapılarında durmayın. Yani, ev halkı tarafından geri dönmeniz istenirse dönün; izin istemeyi sürdürerek direnmeyin. Nitekim bu davranış, insanların kalblerinde hoşnutsuzluk doğurur ve kişiliği rencide eder. **«Çünkü bu,»** yani geri dönmeniz **«sizin için,»** densizlik ve şahsiyetsizlik damgasını yemekten **«daha temiz bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir.»** Allah, sizi sorumlu tuttuğu işlerden hangisini yapıp hangisini terkettiğinizi bilir ve ona göre size muamele eder.

29. «İçinde kendinize ait bir şeylerin bulunduğu oturulmayan evlere» izin istemeden **«girmenizde herhangi bir sakınca»** yani günah **«yoktur.»** Belli kişilerin ikametine tahsis edilmeyen yerler genele ait yerlerdir. Bu sebeple insanların yararlanmak zorunda kaldıkları ribatlar, hanlar, mağazalar, hamamlar ve benzeri yerler, izin alınmadan girilebilecek yerlerdir. Çünkü bu

9-Hadisi, Tirmizî ve Hâkim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/33.

10-Hadisi, Buharî *"Edeb"* bölümünde ve Müslim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/74.

yerler, bütün insanların yararlanabilmeleri için hazırlanmıştır. Nitekim sıcak ve soğuktan korunmak, malzeme ve eşya koymak, alış veriş yapmak ve yıkanmak gibi ev haline uygun diğer şeylerden istifade etmek hakkı vardır. Bu sebeple, söz konusu yerlere izin alınmadan girmek günah değildir.

«Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.» Bu ifade, bahis konusu edilen yerlerden birine, bozgunculuk etmek veya bazı mahrem sırlar elde etmek, için girene bir tehdit unsuru niteliği taşımaktadır.

Rivayete göre Hz. Ömer İbn Mesud'la gece teftişinde bulunuyordu. Bu teftişlerin birinde bir kapı aralığından bakmış ve içeride, önünde şarap bulunan ve şarkıcı bir kadının da kendisine şarkı söylemekte olduğu bir ihtiyar görmüş. Bunun üzerine Hz. Ömer, kapı üstünden içeriye girmiş, ihtiyara hitaben: "Senin gibi yaşlı birinin bu durumda olması doğru mudur?" diye sormuş. İhtiyar kalkıp: "Ey mü'minler emiri! Müsade buyur, söyleyeceklerim var," demiş. Hz. Ömer de: "Söyle," demiş. Bunun üzerine ihtiyar: "Ben bir konuda Allah'a itaasizlik etmişsem sen üç konuda itaatsizlik ettin" dedi. Hz. Ömer: "Onlar nedir?" deyince, ihtiyar: "Allahü Teâlâ: *'...Birbirinizin kusurlarını araştırmayın...'* (Hucûrât: 12) buyruğuyla kusur aramayı yasakladığı halde, kusur aradın. Yine Allah; *'...Evlere kapılarından girin...'* (Bakara: 189) buyurduğu halde, sen üstten girdin. Öte yandan Allah: *'Kendi evinizden başka evlere, izin almadan ve halkına selâm vermeden girmeyin...'* (Nûr: 27) buyurmasına rağmen eve izinsiz girdin" demiş. Hz. Ömer: "Doğru söyledin. Beni bağışlar mısın?" demiş. Yaşlı adam: "Seni Allah bağışlasın" cevabını verdikten sonra Hz. Ömer'in, Yüce Allah'ın emirleri karşısında kendisinden af dilemesi üzerine etkilenmiş ve tevbe etmiş. Bunun üzerine Hz. Ömer de ağlayarak: "Allah bağışlamazsa, vay Ömer'in haline" demiştir.

قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ
يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ
إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ

أَبْصَٰرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا
ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ
إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ ءَابَآئِهِنَّ أَوْ ءَابَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَآئِهِنَّ أَوْ أَبْنَآءِ
بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ أَخَوَٰتِهِنَّ أَوْ نِسَآئِهِنَّ
أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ أَوِ ٱلتَّٰبِعِينَ غَيْرِ أُو۟لِى ٱلْإِرْبَةِ مِنَ ٱلرِّجَالِ
أَوِ ٱلطِّفْلِ ٱلَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا۟ عَلَىٰ عَوْرَٰتِ ٱلنِّسَآءِ وَلَا يَضْرِبْنَ
بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا
أَيُّهَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

30. Mü'min erkeklere gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.

31. Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini sakınsınlar, namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları hariç olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kadar örtsünler. Zinetlerini göstermesinler. Ancak kocalarına, babalarına, kocalarının babalarına, kendi oğullarına, kocalarının oğullarına, erkek kardeşlerine, erkek kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, kendi kadınlarına, ellerinin altında bulunanlara, erkeklerden kadınlara

karşı cinsî güçten düşmüş hizmetçilere, yahut henüz kadınların gizli kadınlık özelliklerinin farkında olmayan çocuklara gösterebilirler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler! Hep birlikte Allah'a tevbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz.

30. Ey Muhammed! «**Mü'min erkeklere, gözlerini**» harama «**dikmemelerini, ırzlarını da**» helâl olmayan şeylerden «**korumalarını söyle. Çünkü bu,**» göz dikmeme ve koruma «**kendileri için**» şüphe kirinden «**daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.**» O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Bu sebeple onlar, her halükârda O'ndan korksunlar.

"Ğaddu": Görmeye mani olacak şekilde göz kapaklarını kapamaktır.

Rivayete göre Hz. İsa: "Bakıştan sakının. Çünkü bakış, kalbte şehveti yeşertir" demiştir.

Hadis-i Şerif'te de şöyle buyurulmuştur: *"Bana, kendinizle ilgili altı şeyi garantileyin ki, ben de size cenneti garanti edeyim: Konuştuğunuz zaman doğru konuşun. Söz verdiğiniz zaman sözünüzü yerine getirin. Size bir şey emanet edilince onu yerine getirin. Namusunuzu koruyun. Gözlerinizi harama dikmeyin ve ellerinizi kötülüklerden uzak tutun."*[11]

31. «Mü'min kadınlara da şöyle: Gözlerini sakınsınlar.» Bakmaları helâl olmayan erkeğe bakmasınlar. Bakmanın haram olduğu yerler de Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre avret yeri sayılan yerlerdir. Şafiî mezhebinin tercih edilen görüşüne göre erkek kadına bakamadığı gibi, kadın da erkeğe bakamaz.

Zinadan korunarak veya örtünerek «**namus ve iffetlerini esirgesinler...**»

Mezhep imamları arasında avret (örtünmesi gereken) yerlerinin örtülmesinin farz olduğu konusunda herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu değildir. Ancak avret yerinin vücudun hangi bölgeleri olduğu konusunda farklı görüşler ileriye sürülmüştür. Nitekim Ebû Hanife'ye göre erkeğin avret mahalli, göbeğinden diz kapağının altına kadar olan kısımdır. Hür olan her kadının ise,

11- Hadisi, Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*de ve Hâkim ile İbn Hibban tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/191.

yüzü ve elleri dışında her yeri avret mahalli sayılmıştır. Yine Ebû Hanîfe'nin sahih olan görüşüne göre, kadının ayakları, namazın dışında avret mahallidir, namazda değildir.

Diğer taraftan İmam Malik: "Erkeğin avret mahalli, ön ve arkası ile baldırları; kadının ise, yüzü ve elleri dışında her yeridir" demiştir.

İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel ise: "Erkeğin avret mahalli, göbekle diz kapağı arasıdır. Diz kapağı avret mahalli değildir ve hür kadının her yeri avret mahallidir" demişlerdir.

Âyet-i kerimede, öncelikle gözün sakınılması emredilmiştir. Çünkü bakış, zinanın aracı ve fesatın öncüsüdür. Yani Allah, bakış tehlikesinin büyüklüğüne dikkat çekmek için, harama bakmanın yasaklanışıyla namusu korumayı bir arada zikretmiştir. Nitekim bakış, fiiliyata geçmeye davet eder. Bu sebeple hadis-i şerifte: *"Bakış, İblis'in oklarından bir oktur"*[12] buyrulmuştur. Ayrıca bu konuda şöyle denmiştir: "Harama göz diken felâkete sürüklenir."

«Görünen kısımları hariç olmak üzere, zinetlerini,» zinetlerinin takılacağı mahal şöyle dursun zinetlerini bile **«teşhir etmesinler.»** *"Zinet"*: Kadının süs olarak kullandığı eşya, sürme, elbise ve allıktır. Bunların bir kısmı, yüzük, sürme ve allık gibi zinetlerdir ki, şehvetten emin olmak şartıyla bunları yabancı erkeklere göstermenin bir sakıncası yoktur. Diğerleri ise bilezik, gerdanlık ve küpe gibi gözükmeyen zinetlerdir. Bunları, âyet-i kerimede belirtilen kişilerin dışında başka kimselere göstermek helâl değildir.

«Başörtülerini, yakalarının üzerine kadar örtsünler.» *"Humur"*: Kadının başını örttüğü şey (baş örtüsü) demek olan *"himâr"* kelimesinin çoğuludur. Bu nitelikte olmayan baş örtüsü sayılmaz. *"Cüyûb"* ise: Başın girmesi için kesilen yer (yaka) demek olan *"ceyb"* kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin anlamı şöyledir:

Saçlarını, küpelerini ve boyunlarını yabancılara karşı örtmek üzere başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Bu ifade, kadının göğsü ile boynunun avret mahalli olduğunun bir kanıtıdır. Bu sebeple, yabancı birinin bu yerlere bakması caiz değildir.

12- Taberânî bu hadisi: *"Bakış, İblis'in oklarından zehirli bir oktur. Kim o bakışı, benden korkarak terkederse, yerine kalbinde haz duyacak bir iman veririm"* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*, 2/598.

«Zinetlerini göstermesinler.» Buradaki zinetlerden maksat, bilezik, ayak bileziği, gerdanlık, küpe ve benzeri gözükmeyen zinetlerdir. Nitekim Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Göğüs, bacak ve baş gibi zinet mahallerini göstermesinler. Çünkü göğüs, gerdanlığın yeri; bacak, ayak bileziklerinin takıldığı yer; kol, bilezik takma yeri ve baş da taç takma mahallidir. Dolayısıyle Allah, zineti zikretmiş ve fakat bundan zinet mahallerini kastetmiştir.

«Ancak kocalarına...» Yani, zinetlerini kocalarına gösterebilirler. Çünkü zinetle hedeflenen asıl kimseler onlardır. Nitekim kocalar, hanımlarının her tarafına bakabilecekleri gibi, zinet yerlerine de elbette bakabilirler. Âyette geçen *"buûle"* "ba'l" kelimesinin çoğuludur. Eşlerden erkek olanına denir. **«Babalarına...»** Dede de baba hükmündedir. **«Kocalarının babalarına, kendi oğullarına, kocalarının oğullarına, erkek kardeşlerine, erkek kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına...»** Âyet-i kerimede belirtilen gruplarla, söz konusu kadınlar arasındaki yakınlık dolayısıyla, çoğu kez zarurî olarak bir arada bulunurlar. Aralarında bir fitnenin ortaya çıkma ihtimali son derece azdır. Çünkü akrabalık, insan tabiatında cinsi ilişki nefretini uyandırır. Bu sebeple o erkekler, kendilerine bu derece yakın olan kadınların hizmetleri esnasında görünen zinetlerine bakabilirler.

Şafiîlere göre ise söz konusu erkeklerin, göbekle diz kapağı arası hariç olmak üzere, gözükmeyen (batınî) zinete bakmaları caizdir. Kadının kocası ise, hanımının göbekle diz kapağı arasındaki kısma da bakabilir.

«Kendi kadınlarına...» Bunlar, hür Müslüman kadınlardan bizzat kendileriyle sohbet eden veya hizmet eden kadınlardır. Çünkü kâfir kadınlar, mü'min hanımların özelliklerini erkeklere tanıtmada sakınca görmezler. Bu sebeple âyet-i kerimedeki kadınlardan maksat, kendi dinlerinden olan kadınlardır. Nitekim selef müfesirlerin görüşü bu doğrultudadır.

Konuyla ilgili olarak Fahruddin Razî şöyle demiştir: "Selefin sözü müstehab olmak şeklinde yorumlanmış, fakat tercih edilen görüşe göre *'Kadınlarından'* maksat, bütün kadınlardır."

Fakir (müellif) ise şöyle der: "Geçerli sayılan tefsirlerin çoğu selefin bu sözüyle doludur. Nitekim selef, Yahudi, Hristiyan, mecusî ve putperest kadını yabancı erkek hükmüne koyarak, Müslüman kadının bunlar yanında vücudunu açmasını menetmişlerdir. Bu yasaklamanın önemli iki sebebi vardır. Birincisi, her şeyden önce aralarında din farkı bulunmaktadır. Çünkü imanla küfür, onları birbirinden ayırmıştır. İkincisi de, Müslüman olmayan kadının, iman-

dan mahrum olduğu için, güven telkin etmemesidir. Bu sebeple namuslu kadın, fâsık kadından, onunla dostluk kurmaktan ve yanında soyunmaktan kaçınmalıdır."

Öte yandan Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'ye bir mektup yazarak, Yahudi ve Hristiyan kadınların Müslüman kadınlarla birlikte hamama girmelerine engel olmasını istemiştir.

«Ellerinin altında bulunanlara,» cariyelere...Kadının sahip olduğu köleyse, kendisine yabancı erkek hükmündedir. Bu köle, ister iğdiş edilmiş olsun, ister cinsî temas gücü bulunsun, aynıdır. Nitekim Ebû Hanife'nin görüşü olduğu gibi çoğu âlimlerin görüşü de bu doğrultudadır. Bu sebeple, kadının o köle ile hacca gitmesi veya yolculuğa çıkması câiz değildir. Fakat kölesi, kendisini şehvetten emin hissettiği zaman ona bakması caizdir.

«Erkeklerden kadınlara karşı cinsî güçten düşmüş hizmetçilere...» Ev halkından sayılan yani evlere girip çıkan erkeklerden, kadınlara ihtiyaç duymayacak kadar yaşlı olan veya cinsel güçleri ve şehvet duyguları yok edilen erkeklerdir. Cinsel gücü olmayanlardan biri, "muhannes" diye tanımlanıp kadın gibi davranan ve kadınlara karşı şehvet duymayan kimsedir. Ancak mecbûb ve hasî hakkında ihtilâf söz konusudur. Mecbûb, erkeklik organı ile yumurtaları kesilen; hasî de, sadece yumurtaları alınan, yani iğdiş edilen kişi demektir. Tercih edilen görüşe göre kadına bakmanın haramlığı konusunda iğdiş edilen, erkeklik uzvu kesilen ve cinsel temasa gücü olmayan erkekler, diğer erkekler gibidirler. Çünkü onlar, organları cinsel ilişkiye uygun olmasa da bu ilişkiyi arzu ederler.

«Yahut henüz kadınların gizli kadınlık özelliklerinin farkında olmayan», henüz şehvet duyacak seviyeye ermeyen **«çocuklara gösterebilirler...»** Çocuk, cins ismi olması dolayısıyla çoğul hükmündedir.Vasfı zikredilerek bununla yetinilmiştir. Aynı şekilde "düşman" da cins ismidir ve çoğul yerinde kullanılmıştır. Allahü Teâlâ'nın: *"Kuşkusuz onlar benim düşmanımdır..."* (Şuarâ: 77) sözü buna örnektir.

Ragıb İsfahanî *Müfredât*'ında şöyle demektedir: "*Tıfl*; körpe sayılan çocuğa verilen addır. Tufeylî de, davetten davete koşuşan, asalak demektir."

Avret, insanın ön ve arka mahalleridir. Bu yerlerin gözükmesi veya onlara bakılması kötü görülmüş, dolayısiyle bu isimle adlandırılmıştır. *"Avret"* kelimesi; noksanlık, kusur ve çirkin demek olan *avr* kelimesinden türemiştir.

Tek gözün kör olması ifadesinde yine bu kelime kullanılmaktadır.

Görülmemesi için **«gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar...»** Yani, ayağa takılan bileziklere sahip olduklarının anlaşılması için, ses çıkaracak şekilde ayaklarını yere vurmasınlar. Çünkü bu hareket, erkeklerin onlara meyletmesine sebep olduğu gibi, onların da erkeklere meyletme arzularının olduğunu akla getirir. Öte yandan, bu bileziklerin sesini yabancı erkeklere duyurmak haram olunca, kadınların, aynı erkeklerin duyabilecekleri şekilde seslerini yükseltmeleri, öncelikle haram olur. Çünkü, onların sesi, fitneye bileziklerinin sesinden daha yakındır. Bu sebeple, ezanda sesin yükseltilmesi gerektiği için, kadınların ezan okuması mekruh sayılmıştır.

«Ey mü'minler! Hep birlikte Allah'a tevbe ediniz.» Çünkü herbiriniz, nerdeyse Allah'ın emri ve nehyi karşısında hatadan ve özellikle cinsel arzulardan uzak kalamayacaktır.

Bu âyet, günahın kulun imanını yok etmediğine delil teşkil etmektedir. Nitekim Allahü Teâlâ, günahlardan dolayı tevbe edilmesini emrederek *"Ey mü'minler!"* diye seslenmiştir.

«Ki kurtuluşa eresiniz,» ve böylece dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşursunuz.

Yüce Allah, bütün mü'minlere tevbe edip af dilemelerini emretmiştir. Çünkü zayıf kul, Allah'ın emirlerini gözetmeye çaba harcasa bile hata edebilir.

وَأَنكِحُوا۟ ٱلْأَيَـٰمَىٰ
مِنكُمْ وَٱلصَّـٰلِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَآئِكُمْ ۚ إِن يَكُونُوا۟ فُقَرَآءَ
يُغْنِهِمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ
ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱلَّذِينَ

يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ
فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا
فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

32. Aranızdaki bekârları, köle ve cariyelerinizden iyi davranışlı olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfuyla onları zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olan ve (her şeyi) bilendir.

33. Evlenme imkânı bulamayanlar ise, Allah lütfuyla kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunanlardan mükâtebe yapmak isteyenlerle -eğer kendilerinde bir iyilik görüyorsanız- hemen mükâtebe yapın. Allah'ın size vermiş olduğu maldan, siz de onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zorlarsa, bilinmelidir ki, zorlanmalarından sonra Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

32. «Aranızdaki bekârları, köle ve cariyelerinizden iyi davranışlı olanları» veya mü'min olanları **«evlendirin.»** Burada *"bekârlar"* anlamına gelen *"eyamâ"* kelimesi, *"Eyyim"* kelimesinin çoğuludur. *Eyyim* de, **bekâr** olsun dul olsun, evli olmayan erkek ve kadındır. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Ey velîler ve ileri gelenler! İçinizdeki evli olmayan hür erkek ve kadınları evlendirin." Çünkü evlilik, neslin devamını sağlar ve nikâh dışı ilişkilerden korur.

Köle ve câriyelerinizden iyi davranışta bulunanları da evlendirin. Çünkü, kölelerden iyi davranışlarda bulunmayanlar, efendilerinin önem ve değer

vermelerini hak etmekten uzak kalırlar.

Fakir (müellif) şöyle demektedir: "Bu âyet-i kerimede köle (gulâm) ve cariye için *"abd"* ve *"eme"* ifadeleri kullanılmıştır yani oğul ve kız adları kullanılmıştır." Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz, 'kölem, cariyem' demesin. Hepiniz Allah'ın kulları ve bütün hanımlarınız da Allah'ın hanım kullarıdır. Bu sebeple, 'oğlum, kızım; evlâdım ve hanım kızım' desin."*[13]

Şu halde, köle ve cariye isimleri, kendilerini taciz etmek ve durumlarını tahkir etmek amacıyla zikredilirse mekruh olur. Allah'a hamdolsun ki, meselede yani rivayetlerde herhangi bir zıtlık, çelişki söz konusu değildir.

«Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfuyla onları zenginleştirir.» Yani, erkek ve kadının fakir olması, evlenmelerine engel olmasın. Çünkü Allah'ın lütfunda, mala ihtiyaç duyulmayan bir zenginlik vardır. Mal yok olur gider; oysa Allah dilediğine, hesap edilmeyecek kadar rızık verir. **«Allah, lütfu geniş olan ve (her şeyi) bilendir.»** Allah zengindir, nimetleri tükenmez ve hikmetinin gereği olarak dilediğinin rızkını genişletir, dilediğininkini de daraltır.

Müctehidler, evlenmenin sünnet olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber: *"Benim karakterimi seven sünnetimi icra etsin. Evlilik de benim sünnetimdir."*[14] buyurmuştur. Başka bir ifadesinde ise şöyle buyurmuştur: *"Ey gençler topluluğu! İçinizden evlenebilen evlensin. Çünkü evlilik, gözü haramdan alıkor ve iffeti korur. Evlenmek için durumu müsait olmayanlar ise oruç tutsun. Çünkü oruç, şehvetini kırar ve frenler."*[15]

Eğer insan cinsel arzulara karşı şiddetli bir tutku ve arzu duyuyor ve bunun sonucu olarak da zinadan endişe ediyorsa, Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre, o kişinin evlenmesi farz olur.

33. «Evlenme imkânı bulamayanlar ise...» Evlenmek için mehir ve geçim imkânı olmayanlar ve bir şeyi bulunmayanlar, Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi oruç tutmalıdır: *"Evlenebilecek durumda olmayanlar oruç tut-*

13- Hadisi Buhari, Müslim ve Ebû Davûd, birbirine yakın olan lâfızlarla tahric etmişlerdir. Buradaki rivayet, Müslim'in rivayetidir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/60.

14- Hadisi, Beyhakî *Sünen*'inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/149.

15- Hadisi Buharî ve Müslim, Abdullah b. Mesud'dan merfu olarak tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/426.

sun. Çünkü oruç, şehveti kırar ve zina etmesine engel olur." Yani oruç sayesinde iffet ve namusunu korumuş olur. **«Allah, lütfuyla kendilerini varlıklı kılıncaya»** evlenme imkânı buluncaya **«kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunanlardan,»** yani köle ve cariyelerden **«mükâtebe yapmak isteyenlerle...»** *"Mükâtebe"*: Efendinin kölesine, "Bana, şu kadar para ödersen hürriyetine kavuşacaksın" teklifine karşılık, kölenin "kabul ediyorum" demesinden ibaret bir sözleşmedir. Köle bu bedeli ödediği takdirde hürriyetine kavuşur.

Rivayete göre Huveytıb b. Abdü'l-Uzzâ, efendisi Sabîh ile, belli bir para karşılığında hürriyetine kavuşmak için sözleşme yapmak istemiş, fakat efendisi bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.

«-Eğer kendilerinde bir iyilik» güven, olgunluk ve bedelini ödeyecek gücünün bulunduğunu **«görüyorsanız-, hemen mükâtebe yapın.»** Onlarla, istedikleri sözleşmeyi yapın. Bu emir, bunun mendup olduğunu ifade etmektedir. **«Allah'ın size vermiş olduğu maldan, siz de onlara verin.»** Bu âyet–i kerimede onlara, sözleştikleri kölelerden aldıkları paranın bir kısmını geri vermeleri veya sözleşmede yer alan meblağın bir bölümünü bağışlamaları emredilmiştir. Efendilere yönelik olan bu emir de yine mendubiyeti ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak hadis–i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Allahü Teâlâ üç sınıf insana yardım etmeyi üstlenmiştir: Bunlar, bedel ödeyerek hür olmak isteyen köle, iffetli kalmak için evlenmek isteyen ve Allah yolunda cihat eden kişidir."* (16)

«Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak», iffet konusunda kendilerini kale gibi güçlü kılmak **«isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.»** Çabucak yok olan bir fayda elde etmek için cariyelerinizi fuhuşa zorlamaktan vazgeçin.

Rivayete göre Abdullah b. Ubey'in altı cariyesi vardı. Bu cariyelerini fuhşa zorluyor ve bunun için onları dövüyordu. Muaze ve Mesîke adlarında iki cariyesi bu durumu Hz. Peygamber'e şikâyet ettiler. İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir. Bu ilâhî mesaj, efendilerin kötü davranışlarını dile getirmekte ve yapmakta oldukları kötülükten dolayı kendilerini kınamaktadır. Çünkü azıcık bir şahsiyete sahip olan kişi, cariyelerine fuhşu emretmesi veya onları,

16- Tirmizî, hadisi *"Fezâilü'l-cihâd"* bölümünde; Nesaî de *"Nikâh"* bölümünde tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/562.

özellikle namuslu kalmak istediklerinde, bu işe zorlaması şöyle dursun, kendi başlarına bu kötülüğe meyletmelerine bile razı olmaz.

Âyette geçen, genç kızlar anlamındaki *"feteyât"* câriyeler demektir. Çünkü delikanlı ve genç kız anlamındaki "fetâ" ve "fetât" kelimelerinin kinâye yoluyle köle ve câriye anlamında kullanıldığı meşhurdur.

«Kim onları zorlarsa,» fuhşa zorlarsa **«bilinmelidir ki, zorlanmalarından sonra Allah,»** onları **«çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.»**

وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ وَمَثَلًا مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا
مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشْكَوٰةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ٱلْمِصْبَاحُ فِى
زُجَاجَةٍ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ
زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ
نَارٌ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ يَهْدِى ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَٰلَ
لِلنَّاسِ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ فِى بُيُوتٍ أَذِنَ ٱللَّهُ أَن
تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ يُسَبِّحُ لَهُۥ فِيهَا بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْءَاصَالِ ﴿٣٦﴾
رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَٰرَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ وَإِقَامِ ٱلصَّلَوٰةِ

وَإِيتَاءِ الزَّكَوٰةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

34. Andolsun ki, Biz size açıkça bildiren âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan örnekler ve takvaya ulaşmış kimseler için bir öğüt indirdik.

35. Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde lâmba bulunan bir kandil yuvası gibidir. O lâmba bir billur içindedir. O billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulur. Yağı, neredeyse kendisine ateş değmese bile ışık verir. Nûr üstüne nûrdur. Allah, dilediğini nûruna kavuşturur. Allah insanlara (işte böyle) örnekler verir. Allah, her şeyi bilir.

36. (Bu kandil) Allah'ın yükseltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Orada sabah akşam O'nu tesbih eder.

37. Bir takım insanlar ki, ne ticaret, ne de alışveriş, onları Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar kalblerin ve gözlerin allak bullak olacağı bir günden korkarlar.

38. Allah kendilerine, yaptıklarının en güzel karşılığını versin ve lütfundan onlara fazlasıyla ihsan etsin. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.

34. «**Andolsun ki, Biz size**», hadler, diğer hükümler ve adab-ı **muaşe**retle ilgili olarak açıklamaya ihtiyaç duyduğunuz her şeyi «**açıkça bildiren âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan**» daha önceki kitaplarda **yer** almış, hayretler içinde bırakan hayat hikâyeleri ile kendilerine verilen **örnek-**

lerden bazı **«örnekler ve takvaya ulaşmış kimseler için bir öğüt indirdik.»** Böylece onlar ders alsınlar, haram ve mekruh olan şeylerden ve ahlâkî değerleri dejenere eden davranışlardan sakınsınlar. Âyet-i kerimede bizzat takva ehli zikredilmiştir. Çünkü öğütlerden, öncelikle onlar istifade ederler.

Anlatıldığına göre arslan, kurt ve tilki avlanmaya çıkmış; bir yaban eşeği, bir geyik ve bir tavşan yakalamışlar. Arslan kurda hitaben: "Bunları aramızda paylaştır bakalım" demiş. Kurt: "Yaban eşeği kralın, geyik benim ve tavşan da tilkinin olsun" cevabını vermiş. Bunun üzerine arslan pençesini kaldırıp kurdun başına vurmuş ve kurt arslanın önüne yığılıp kalmış. Daha sonra Arslan, tilkiye hitap ederek, avları aralarında paylaştırmasını istemiş. Tilki: "Eşek, kralın öğle yemeği, geyik akşam yemeği ve tavşan da bu iki öğün arasında ona bir ziyafet olsun" demiş. Arslan: "Hayret doğrusu! Ne kadar âdilsin! Bu hükmü sana kim öğretti?" diye sormuş. Tilki cevap olarak: "Kurdun başına gelen" demiş.

İfade edildiğine göre öğüt, katı kalbleri yumuşatan ve kuru gözleri yaşla dolduran bir güçtür.

35. «Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» İmam Gazalî şöyle demiştir: "Nûr, bütün açıklığıyla ortaya çıkan şey demektir. Çünkü, kendi başına açığa çıkan şey kendi dışındaki şeyleri de açığa çıkarırki buna "nûr" adı verilir. Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Güneşin her ışık zerresi, ışık veren güneşin varlığını ortaya koyduğu gibi, göklerin ve yerin yapısında bulunan her zerre de onları meydana getiren bir varlığın bulunması zarûretini ortaya koymaktır."

Gazalî'nin bu sözleri, *"Te'vilât"* isimli tefsirde bulunan konuyla ilgili sözlere uymaktadır. Nitekim Matürîdî bu tefsirinde şöyle demiştir: "Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Yani onları, yoktan varlık âlemine çıkaran O'dur. Çünkü nûrun lügat manası "ışık" demektir. Buna göre nûr, eşyayı ortaya çıkarır ve gözler önüne serer."

Âyet-i kerimede teşbih-i beliğ san'atı vardır. Yani, gökleri ve yeri var eden Allah, onları ortaya koymasında tıpkı nûr gibidir. Var olmak, aslında yokluktan varlık âlemine intikal etmek, ortaya çıkmaktır.

Fakir (müellif) de bu konuda şu hususu dile getirmiştir: "Bu ifadenin teşbih-i beliğ olarak tanımlanmasına gerek yoktur. Çünkü nûr, Esmâ-i Hüsna'dandır. Bu sebeple nûru Allah'a atfetmek, mecazî anlamda değil, gerçek

anlamdadır. Buna göre âyetteki nûr, 'nûrlandıran' anlamındadır. Allah, varlığının nûrları ile henüz hayat bulmamış olan unsurları lütfu sayesinde ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *'Allah, mahlukâtı karanlıkta yaratmış, sonra üzerlerine nûrundan serpmiştir.'*"[17]

Nûr, dört kısma ayrılır:

a) Güneş vs. ışığı gibi eşyayı gözler önüne seren nûrdur. Bu nûr, karanlıktaki gizli şeyleri ortaya çıkarır.

b) Göz nûru. Bu nûr eşyayı gözlere gösterir, fakat o eşyayı göremez. Bu nur, birincisinden daha üstündür.

c) Aklın nûru. Bu nûr da, idrak edilen gizli şeyleri karanlık ortamda gözler önüne serer. Onları hem idrak eder, hem de görür.

d) Allah'ın nûru. Bu nûr ise, yokluk âlemindeki soyut ve gizli şeyleri gözlere ve kalb gözüne gösterir. Aynı zamanda bu nûr, eşyayı varlık âleminde gördüğü gibi yokluk âleminde de görür.

Şu halde, *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur"* demek, onları sonsuz kudretiyle yokluktan var eden ve ortaya çıkaran demektir. Şiirde de ifade edilmiş olduğu gibi:

Her şeyde, O'nun tek olduğunu gösteren bir işaret vardır.

Müfessirlerin Sultanı İbn Abbas (r.a.) bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: "Göklerin ve yerin nûru demek, göklerde ve yerde bulunanları doğru yola ileten demektir."

İnsanlar, Allah'ın nûruyla doğru yola giriyorlar ve O'nun yol göstermesiyle sapıklık taşkınlığından kurtuluyorlar. Çünkü onlar, Allah'ın başarılı kılmasıyla hidayet nûruna ermişlerdir. Bu sebeple nûrun hidayetle ve hidayetin de nûrla ifade edilmesi caizdir. Nitekim nûr, hidayetten ve hidayet de nûrdan kaynaklanmaktadır. Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar yıldızlarla da yollarını doğrulturlar."* (Nahl: 16) Onun için gerek Kur'ân ve gerekse Tevrat, hidayet kaynağı anlamında "nûr" diye adlandırılmıştır.

«O'nun nûru,» Yüce Allah'ın aydınlanan eşyaya akan nûru, **«içinde**

17- Hadisi Tirmizî, *"İmân"* bölümünde tahric etmiş ve "hasen hadis" olduğunu söylemiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/119.

lâmba bulunan» duvardaki penceresiz **«bir kandil yuvası gibidir.»** Buradaki temsilden maksat, hayret veren nitelik yani, nûrunun nitelik ve özelliği demektir. **«O lâmba bir billur içindedir.»** Lâmbanın bir billur içine ve billurun da penceresiz bir oyuğa konması daha fazla ışık elde etmek içindir. Çünkü mekân daraldıkça ışık da o oranda artar, geniş mekânda ise ışık dağılır. **«O billur da sanki inciye benzer»** parlak ve ışık saçan **«bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek,»** faydası çok **«bir zeytin ağacından»** çıkan yağdan **«tutuşturulur.»** Diğer ağaçlar arasından, özellikle zeytin ağacı seçilmiştir. Çünkü zeytinden elde edilen yağ, hem kaliteli ve hem de daha fazla ışık verir. Bu yağ, aynı zamanda katık olarak da kullanılır. Zeytin ağacı, sadece güneşin doğduğu anda güneş alan bu sebeple de doğuya özgü bir ağaç olmadığı gibi, sadece güneşin batmasına yakın güneş alan ve bu sebeple de batıya atfedilen bir ağaç değildir. Aksine o ağaç, gün boyunca güneş alan bir ağaçtır. Bu yüzden, meyvesi daha olgun ve yağı daha kalitelidir. **«Yağı, neredeyse kendisine ateş değmese bile ışık verir.»** Yani, ona hiç ateş dokunmadan, kendi kendine mekânı nerdeyse aydınlatacak durumdadır.

«Nûr üstüne nûrdur.» Yani, hayret verici durumu örnekle ifade edilen bu nûr, kat kat nûrdur. Çünkü lâmbanın ışığı, aydınlatma esnasında yağın saflığını ve billurun parlaklığını artırmış ve yuvanın oluşu da ışınları dağıtmamıştır.

«Allah, dilediğini nûruna kavuşturur.» Yani Allah, bu yüce nûru sayesinde kullarından dilediğini, bu örnekte bulunan icâz delillerini ve imanı gerektiren diğer hususları anlamaya muvaffak kılmak sûretiyle doğru yola iletir. **«Allah insanlara (işte böyle) örnekler verir.»** O misâlleri zihinlere yaklaştırmak ve anlamayı kolaylaştırmak için açıklamaktadır. **«Allah her şeyi»** misâl vermeyi, gizli ve açık hakikatleri **«bilir.»**

36. **«(Bu kandil) Allah'ın,»** bina olarak **«yükseltilmesine,»** ya da saygı gösterilmesine ve değerinin yüceltilmesine **«ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir.»** Âyet-i kerimede geçen *"evler"*den maksat, bütün camilerdir. Nitekim İbn Abbas: "Camiler, Yüce Allah'ın yeryüzündeki evleridir. Bu evler, tıpkı yıldızların yeryüzünde bulunanları aydınlattığı gibi, gökte olanları aydınlatmaktadır" demiştir.

Öte yandan, bir şeye izin verilmiş olması, o şeye ruhsat verilmesi demektir. Allah'ın adının anılması, genel bir anlam ifade eder. Bu, doğrudan Allah'ı anmak olabileceği gibi, Kur'ân okumak, din ilimlerini müzakere etmek,

ezan okunmak, kâmet getirmek gibi şeyler de olabilir.

«Orada sabah akşam O'nu tesbih eder.» *Tesbih:* Allah'ı tenzih etmektir. Aslında ibadetlerle ilgili genel bir anlam ifade ederse de, burada onunla farz namazlar kastedilmiştir. Nitekim, sabah ve akşam vakitlerinin tayiniyle bu anlama işaret edilmiştir. Sabah anlamındaki *"ğuduv"*den, sabah namazının vakti; *"âsâl"* (akşam) derken de sabah namazının dışında öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının vakti kastedilmiştir. Çünkü âsâl kelimesinin tekili olan asîl kelimesi, bu vakitleri kapsamaktadır.

37. «Bir takım insanlar ki, ne ticaret, ne de alışveriş» son derece kazançlı da olsa, **«onları Allah'ı»** tesbih ve övgüyle **«anmaktan, namazı»** geciktirmeden vaktinde **«dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz.»** Burada geçen *"ticaret"*i yapan, alış verişle uğraşan kişiye *"tâcir"* denir. Yani bu kimseleri, hiçbir ticaret Allah'ı anmaktan alıkoymaz. Zekât da, çıkarılıp hak edenlere verilmesi farz olan maldır.

İbnu'ş-Şeyh şöyle demiştir: "Namazı dosdoğru kılmak, onu dinin ön gördüğü şekilde farzlarına, sünnetlerine ve adabına uygun olarak eda etmektir. Kim, bu esaslardan birine karşı gevşek davranarak bunları yerine getirmezse, namazı dosdoğru kılmamış olur."

«Onlar, kalblerin ve gözlerin allak bullak olacağı bir günden,» yani kıyamet gününden **«korkarlar.»** Burada *"korkmak"* anlamını verdiğimiz *"havf"*, beklenen veya bilinen işaretlerle, hoş olmayan bir şeyin tahakkuk etmesidir. Bunun karşıtı ise güvendir. Âyette geçen *"tekallüb"* bir halden diğer hale değişmektir. Yani o gün, kalb ve gözler korku ve dehşetten dolayı allak bullak olur ve yer değiştirirler.

38. O kimseler, Allah'ı tenzih etmeye, O'nu anmaya, namaz kılmaya ve zekât vermeye devam ederler ki, **«Allah kendilerine, yaptıklarının en güzel karşılığını»** onlara vaad ettiği kadar **«versin ve lütfundan,»** amelleri karşılığında kendilerine vaad etmediği ve hatırlarına gelmediği şeyleri **«onlara fazlasıyle ihsan etsin. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.»** Yani Allah dilediğine, kulların hesap edemiyeceği kadar sevap verir ve ona ikramda bulunur.

Bu âyet, çarşı ve pazarlarda ticaretle meşgul olup namaza çağrıyı, ezanı duydukları vakit işlerini terkederek namaza giden kişiler hakkında inmiştir.

Ragıb İsfahanî de bu konuda şöyle demiştir: "Bu âyet, ticareti yasaklamamakta ve kötü olduğunu ifade etmemekte; ancak, namaz ve ibadetlerden alıkoymasını ve oyalamasını yasaklamaktadır."

وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَعْمَٰلُهُمْ
كَسَرَابٍۭ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ ٱلظَّمْـَٔانُ مَآءً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَهُۥ لَمْ يَجِدْهُ
شَيْـًٔا وَوَجَدَ ٱللَّهَ عِندَهُۥ فَوَفَّىٰهُ حِسَابَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٣٩﴾
أَوْ كَظُلُمَٰتٍ فِى بَحْرٍ لُّجِّىٍّ يَغْشَىٰهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِۦ مَوْجٌ مِّن
فَوْقِهِۦ سَحَابٌ ۚ ظُلُمَٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ۚ إِذَآ أَخْرَجَ يَدَهُۥ لَمْ يَكَدْ
يَرَىٰهَا ۗ وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ ٱللَّهُ لَهُۥ نُورًا فَمَا لَهُۥ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾

39. İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki, susayan onu su zanneder. Nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanıbaşında da Allah'ı bulmuştur. Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah, hesabı çok çabuk görendir.

40. Yahut (amelleri), engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir. (Öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bir bulut. Birbiri üstüne karanlıklar. Elini çıkarıp uzatsa, nerdeyse onu bile göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin nûrdan nasibi yoktur.

39. «İnkâr edenlere gelince, onların amelleri,» yani, akraba ziyareti, köle azat etme, Kâbe'yi onarma, hacılara su verme ve darda kalanların imdadına koşma gibi iyilik sayılan bütün davranışları **«ıssız çöllerdeki»** düz ovalardaki **«serap gibidir ki, susayan onu»** gerçek **«su zanneder. Nihayet»** iç-

mek üzere **«ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış,»** dolayısıyla susuzluğu artmış, **«üstelik yanıbaşında da Allah'ı»** O'nun hükmünü **«bulmuştur.»** Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Rabbin her an gözetlemededir."* (Fecr: 14) *"Serap":* Çölde gün ortasında ışığın yansımasından dolayı su varmış gibi görünen güneş ışığının parıltısıdır. **«Allah ise, onun»** amellerinin **«hesabını tastamam görmüştür. Allah, hesabı çok çabuk görendir.»** O, hesapları karıştırmaz.

40. «Yahut» onların amelleri güzel ise serap gibi, kötü ise **«engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir. (Öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bir bulut...»** İkinci üst dalganın üzerinde yıldızları kaplayan ve ışınlarına engel olan bir bulut... **«Birbiri üstüne»** birikmiş yoğun **«karanlıklar.»** Bu karanlıklara maruz kalan insan, en kolay bir biçimde görebileceği **«elini çıkarıp uzatsa,»** zifiri karanlıktan dolayı **«nerdeyse onu bile göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin nûrdan nasibi yoktur.»** Yani, Allah'ın Kur'ân nûruna erdirmek sûretiyle iman etmeye muvaffak kılmadığı kişiyi hiç kimse doğru yola iletemez.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ

يُسَبِّحُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلطَّيْرُ صَٰٓفَّٰتٍ ۖ كُلٌّ

قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُۥ وَتَسْبِيحَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلَّهِ

مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ

يُزْجِى سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُۥ ثُمَّ يَجْعَلُهُۥ رُكَامًا فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ

مِنْ خِلَٰلِهِۦ ۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن جِبَالٍ فِيهَا مِنۢ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِۦ

مَنْ يَشَآءُ وَيَصْرِفُهُۥ عَن مَّن يَشَآءُ ۖ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِۦ يَذْهَبُ
بِٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ ٱللَّهُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً
لِّأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٤﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّن مَّآءٍ ۖ فَمِنْهُم
مَّن يَمْشِى عَلَىٰ بَطْنِهِۦ ۖ وَمِنْهُم مَّن يَمْشِى عَلَىٰ رِجْلَيْنِ ۖ وَمِنْهُم مَّن يَمْشِى
عَلَىٰٓ أَرْبَعٍ ۚ يَخْلُقُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾
لَّقَدْ أَنزَلْنَآ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ ۚ وَٱللَّهُ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾

41. Göklerde ve yerde bulunanlarla, dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duâsını ve tesbihini bilmiştir. Allah onların yapmakta olduklarını çok iyi bilir.

42. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dönüş de sadece O'nadır.

43. Görmez misin ki, Allah bulutları sürüklüyor. Sonra onları bir araya getirip üstüste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor. O, gökten, oradaki dağlardan, dolu yağdırır. Artık onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzak tutar. Bu bulutlardan çıkan şimşeğin parıltısı, neredeyse gözleri kapacak!

44. Allah, gece ile gündüzü evirip çeviriyor. Şüphesiz bunda, gözleri olanlar için mutlak bir ibret vardır.

45. Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi

karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür ve kimi de dört ayağı üstünde yürür. Allah, dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir.

46. Andolsun ki Biz, açıklayan âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola iletir.

41. «Göklerde ve yerde bulunanlarla, dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin?» Buradaki *"görmek"*ten maksat, kalb gözüyle görmedir. Yani: "Ey Muhammed! Müşahedeye benzer bir usûlde, kuşkusuz biliyorsun ki, göklerde ve yerde bulunan insanlar ve diğer varlıklar sürekli olarak Yüce Allah'ı tenzih etmektedir."

Gökte ve yerde bulunanların **«her biri»**, Allah'ın ilham etmesiyle **«kendi duâsını ve tesbihini»**, takdisini **«bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını»**, itaat ve tesbihlerini **«çok iyi bilir.»** Ona göre onlara muamele eder.

Bu âyet-i kerime, insan ve cin kâfirlerine karşı bir tehdit niteliği taşımaktadır. Çünkü onların, istek ve arzularıyla Allah'ı takdis etmeleri söz konusu değildir.

42. «Göklerin ve yerin mülkü» başkasına ait değil, sadece **«Allah'ındır.»** Çünkü Allah, bu yerlerin ve orada bulunan varlıkların yaratıcısı, var etme ve yok etme açısından hepsinde tasarruf sahibidir.

«Dönüş de sadece O'nadır.» Yani, ölmek ve sonra dirilmek sûretiyle herkesin dönüşü O'nadır. Bazı kimseler, söz konusu tesbihin sadece dille ifade edilen tesbih olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü, insan dışındaki diğer varlıkların da kendilerine göre gerçek bir tesbihleri vardır ki, onu Allah'tan başkası bilmez. Nitekim Yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmuştur: *"...Onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız..."* (İsrâ: 44)

Rivayete göre Ebû Sabit şöyle demiştir: "Ebû Ca'fer el-Bâkır'ın yanında oturuyordum. Bana: 'Bu serçelerin, güneş doğarken ve doğduktan sonra ne söylediğini biliyor musun?' diye sordu. Ona: 'Hayır, bilmiyorum' dedim. Bana: 'Onlar, Rablerini tesbih ediyor ve bugünkü azıklarını istiyorlar' dedi."

Bazı âlimler de, canlı ve cansız varlıkların tesbihini, lisan-ı hal ile yapı-

lan tesbih olarak yorumlamışlardır. Çünkü her şey varlığı ile, varoluşu zorunlu olan, kemal sıfatlarla nitelenen ve durumuna yakışmayan noksanlıklardan münezzeh olan bir yaratıcının varlığına delil teşkil etmektedir."

Öte yandan, *"Te'vîlât"* isimli tefsirde şöyle denir: "Bil ki, tesbih üç çeşittir: İnsanların tesbihi diğer canlıların tesbihi ve cansız varlıkların tesbihi. İnsanların tesbihi, söz ve muamelelerle, diğer canlıların tesbihi ise, ihtiyaçlarını dile getirmeleri ve onları meydana getiren varlığa işaret eden şekilleriyle ve cansız varlıkların tesbihi de, bizzat var edilmiş olmalarıdır."

Şu halde tesbih, bütün varlıklar için söz konusudur. Çünkü onlar, Allah'ın varlığının bir delilidir.

43. «Görmez misin ki, Allah bulutları sürüklüyor.» Burada *"sürüklüyor"* anlamını verdiğimiz *"yüzcî"* kelimesi, bir şeyi, belli bir düzen içinde gitmesi için, rahat bir şekilde sürüp götürmek anlamına gelir. Yani, sen bizzat gözünle Allah'ın, bulutları istediği tarafa nasıl sevkettiğini kuşkusuz görüyorsun. **«Sonra onları»**, parça parça iken **«bir araya getirip üstüste yığıyor. İşte»** yoğunlaşma ve birikme sonunda **«görüyosun ki bunlar»**, yani bulutların **«arasından yağmur çıkıyor. O, gökten»** yani bulutlardan **«oradaki dağlardan»**, dağlar gibi büyük bulut parçalarından **«dolu yağdırır.»** Yukarıda bulunan her şey semâ diye tanımlanır. Bir şeyin sema'sı, o şeyin yukarısı demektir. *"Bered"* ise; yağmur damlalarının havada donup katılaşmasıyla ortaya çıkan dolu anlamına gelir.

Bazıları şöyle demiştir: "Yüce Allah gökte pek çok dolu kütleleri ve buz dağları yaratmış ve onlara bir melek tayin etmiştir."

Ancak, yaygın ve doğru olan görüş şudur: "Buharlar yükselip soğuk hava tabakasına ulaşınca soğuktan dolayı bulut haline gelir; soğukta bir artış olmazsa yağmur halinde, aksi halde dolu olarak yağar. Bazan da hava aşırı derecede soğur ve sıkışır. Bu durumda ya yağmur, ya da kar yağar. Bunların hepsi, Allah'ın iradesine, hükmüne ve insanların faydalarına dayalı dileğine bağlıdır."

«Artık onu» yani inen doluyu **«dilediğine isabet ettirir.»** Bu durumda o kişi, ya doğrudan zarar görür, ya da ekin, hayvan ve meyveden ibaret mal açısından zarara uğrar. **«Dilediğinden de onu uzak tutar»** ve o kişi, zararından emin olur.

«Bu bulutlardan çıkan şimşeğin» aşırı **«parıltısı»** ve hızlı gelişiyle

«neredeyse gözleri kapacak!» Birbirine zıt iki şeyden, birini diğerinden meydana getiren Allah, her şeyden yücedir. Şimşek anlamına gelen Arapça *"berk"* kelimesi, buluttan çıkan parıltı demektir. Şimşekle ilgili olarak *"İhvanu's-Safâ"* isimli eserde: "Berk, bulut kütleleri içinde, bulut parçalarının çarpışması sonucunda ortaya çıkan kıvılcımdır" denilmiştir.

44. «Allah,» birinin süresini kısaltıp diğerininkini uzatarak veya sıcak, soğuk, karanlık ve aydınlık gibi durumlarını değiştirerek **«gece ile gündüzü evirip çeviriyor.»** Hadis-i Kudsî'de Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İnsanın zamana sövmesi beni tasalandırıyor. Çünkü zaman, Bana bağlıdır ve emir Benim elimdedir; gece ile gündüzü Ben evirip çeviriyorum."*[18]

«Şüphesiz bunda,» bulutları sürmekten itibaren gece ile gündüzün evirip çevrilmesine kadar açıklanan bölümde **«gözleri olanlar için,»** yaratan'ın varlığına, birliğine, sonsuz kudretine ve her şeyi kuşatan bilgisine delil oluşturan **«mutlak bir ibret vardır.»** Kalbin idrak gücüne *basîret* ve *basar* denir. Yani, kimin basireti varsa, zikredilen şeylerden hareketle, yaratanın birliğine kesin olarak işaret eden sonsuz kudretini, eksiksiz ilmini idrak eder.

Sa'id b. Müseyyeb'e, "İbadetlerin hangisi daha üstündür?" diye sorulmuş; o da: "Allah'ın var ettiklerini düşünmek ve O'nun dini hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmaktır" diye cevap vermiştir.

45. «Allah,» yeryüzünde hareket eden **«her canlıyı sudan yarattı...»** Burada *"her canlı"* diye tercüme ettiğimiz *"dâbbe"* kelimesi, yeryüzünde hareket etme kabiliyeti olan ve meskeni yeryüzünde olan her canlıya verilen addır. Melekler ve cinler ise bunun kapsamı dışındadır. Çünkü melekler nûrdan, cinler de ateşten yaratılmıştır. Âyet-i kerimede geçen *"su,"* bilinen dört unsurdan biri olan su olabileceği gibi, özel su, yani meni de olabilir. Suyun belirsiz olarak ifade edilmesinin amacı, her canlının bu özel sudan, meniden yaratılmış olduğunu bildirmektir. Şu halde, melekler ve cinler dışındaki bütün canlılar meniden yaratılmıştır. Öte yandan, Yüce Allah'ın *"...Biz her canlı şeyi sudan yarattık..."* (Enbiyâ: 30) ifadesinde, suyun belirli olarak belirtilmesinden gayesi de, bütün canlıların yaratılmış olduğu su cinsini vurgulamaktır. Çünkü bütün canlıların aslı sudur.

18- Hadisi Buharî, Müslim, Ebû Davûd ve ayrıca İmam Mâlik *"Muvatta"* isimli eserinde tahric etmişlerdir. Buharînin rivayetinde, *"Âdemoğlu zamana sövüyor. Oysa zaman, Bana bağlıdır ve gece ile gündüz Benim elimdedir."* diye ifade edilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/762.

«İşte bunlardan kimi,» yılan ve balık gibi, **«karnı üstünde sürünür, kimi,»** insan ve kuşlar gibi **«iki ayağı üstünde yürür ve kimi de,»** ehli ve vahşi hayvanlar gibi, **«dört ayağı üstünde yürür.»** Bu arada, daha fazla ayağa sahip olan örümcek ve benzeri haşereler dikkate alınmadığından, söz konusu edilmemiştir. Ama bunlar da şekil olarak, tıpkı dört ayak üzerinde yürüyenler gibidir.

İşte **«Allah»** bütün bu gibi şeylerden **«dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir.»** Dilediğini dilediği gibi yapandır.

46. «Andolsun ki Biz,» dini hükümlerden ve yaratılışla ilgili sırlardan, açıklanması uygun görülen her şeyi **«açıklayan âyetler indirdik. Allah, dilediğini,»** bu âyetler hakkında doğru görüşe erdirerek ve onların anlamlarını düşünmeye sevkederek **«doğru yola,»** yani Allah'ın dini olan İslâm'a, O'nun rızasına ve cennetinin yoluna **«iletir.»**

وَيَقُولُونَ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلرَّسُولِ وَأَطَعْنَا
ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَآ أُو۟لَٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾
وَإِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم
مُّعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلْحَقُّ يَأْتُوٓا۟ إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾
أَفِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرْتَابُوٓا۟ أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ
وَرَسُولُهُۥ ۚ بَلْ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا۟
سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾

47. "Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik" diyorlar. Ondan sonra da içlerinden bir grup yüz çeviriyor. Bunlar mü'min değillerdir.

48. Onlar aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamber'ine çağırıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler.

49. Ama, eğer hak kendi lehlerine ise, ona gönülden bağlı olarak saygı ile gelirler.

50. Kalblerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe mi ediyorlar? Yoksa Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl zalimler onlardır.

51. Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlüne davet edildiklerinde "işittik ve itaat ettik" demek, sadece mü'minlerin söyleyeceği sözdür. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir.

47. Bazı insanlar «**'Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik'**», emir ve yasaklar konusunda onlara boyun eğdik «**diyorlar.**» Bu âyet-i kerime, Yahudilerden biriyle bir arâzi hakkında tartışmaya giren münafık Bişr hakkında inmiştir. Aralarındaki ihtilâfa çözüm bulmak üzere, Bişr Yahudiyi, Yahudi âlimlerden olan Ka'b b. Eşref'e davet ederken, Yahudi de onu Hz. peygamber'e davet ediyordu. Âyet-i kerimede ifadenin çoğul olarak getirilmesinin amacı, sözü söyleyene destek olan bir grubun ve ona uyanların bulunduğunu bildirmek içindir.

«**Ondan**», yani söylenen sözden «**sonra da içlerinden**» bunu söyleyenlerden «**bir grup**», hükmünü kabul etmekten «**yüz çeviriyor. Bunlar mü'min**», yani iman ve itaat ettiğini iddia edenler, imanda samimi olup onda sebat eden kimseler «**değillerdir.**»

48. «Onlar, aralarında» Peygamberin «**hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamber'ine çağırıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler.**» Nitekim, münafıkların bir kısmı, borçlu çıkacaklarını ve Hz. Peygamber'in adaletli olarak karar verdiğini bildiklerinden, Allah Rasûlü'nün hakem tayin edilmesine yanaşmamışlardır. Her ne kadar hüküm Allah'ın ise de, uygulamada hükmü Hz. Peygamber vermektedir. Onun için

âyette: "Hüküm vermeleri için" şeklinde tesniye (ikil) olarak değil de *"hüküm vermesi için"* şeklinde tekil olarak gelmiştir.

49. «Ama, eğer hak,» yani hüküm **«kendi»** aleyhlerine değil de **«lehlerine ise, ona gönülden bağlı olarak»** lehlerine hükmedeceğini kestirdiklerinden **«saygı ile gelirler.»**

50. «Kalblerinde bir hastalık mı var?» Bu yüz çevirme, kâfirlikleri ve münafıklıklarından dolayı kalblerinin hasta oluşundan mı kaynaklanıyor? **«Yoksa»** doğruluğu ortaya çıkmasına rağmen Rasûlüllah'ın peygamberliği hakkında **«şüphe mi ediyorlar? Yoksa Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine»** hüküm vermede **«haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır; asıl zalimler onlardır!»** Yani onların bu tavrı, belirtilen hiçbir şeyden dolayı değildir. Çünkü onlar, Allah Rasûlünün emanet anlayışını ve hakka olan bağlılığını biliyorlar. O halde onlar, kendilerinden alacaklı olan kişilere haksızlık etmek isteyen ve bu amaçla Hz. Peygamber'in hakemliğini reddeden zalim kişilerdir.

51. «Aralarında,» hasımlarıyla kendi aralarında, bu hasımları ister kendilerinden ve ister başkalarından olsun, peygamber **«hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlü'ne davet edildiklerinde,»** daveti **«'işittik ve»** kabul edip icabet ederek **«itaat ettik' demek, sadece mü'minlerin söyleyeceği sözdür. İşte asıl bunlar,»** yani zikredilen güzel niteliklere sahip olanlar **«kurtuluşa erenlerdir.»** Arzu ettikleri her şeyi elde eden ve korkulu hallerden emin olan kimseler onlardır.

وَمَنْ يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
وَيَخْشَ ٱللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ
جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۖ قُل لَّا تُقْسِمُوا۟ ۖ طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ ۚ
إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ ۖ

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ ۖ وَإِنْ
تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ۚ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

52. Her kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar kurtulanlardır.

53. Onlar, sen kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka (cihada) çıkacaklarına dair, en ağır yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin. İtaatiniz bellidir. Bilin ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."

54. De ki: "Allah'a itaat edin; Peygamber'e itaat edin." Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamberin sorumluluğu kendisine yükletilen, sizin sorumluluğunuz da size yükletilendir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygambere düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır.

52. «Her kim Allah'a ve Rasûlü'ne,» yani Yüce Allah'ın ve elçisinin dini hükümlerine **«itaat eder,»** işlediği günahlardan dolayı **«Allah'tan korkar ve»** ömrünün geri kalan kısmında **«O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar,»** bu itaat edip korkanlar, **«kurtulanlardır.»** Daimi nimetlere kavuşanlar başkaları değil, ancak bunlardır.

53. «Onlar,» yani münafıklar, **«sen kendilerine»** savaşa çıkmayı **«emrettiğin takdirde, mutlaka (cihada) çıkacaklarına dair, en ağır yeminleriyle Allah'a yemin ettiler.»** Nitekim onlar Rasûlüllah'a, "Eğer sen savaşa çıkarsan biz de seninle çıkarız; bize cihadı emredersen savaşırız" diyorlardı. Oysa onların bu sözü yalan ve yeminleri sahtedir. Bu sebeple âyetin devamında Hz. Peygamber'e, yeminlerini reddetmesi emredilmiştir.

Âyetin aslında geçen *"cehd"*, güç, gayret; *"yemin"* ise, lügatta **kuvvet** demektir. Dini bir terim olarak *"yemin,"* Allah'ı anarak haberin doğru veya yanlış olduğunu pekiştirmektir.

«De ki:» İddia etmekte olduğunuz itaatten dolayı Allah'a **«'yemin et-**

meyin. İtaatiniz bellidir.» Yani itaatiniz, kalbte yeri olmayan ve sadece dille ifade edilen münafık itaatidir. Bu itaat, herkes tarafından bilindiğini ilân etmek için âyette *"bellidir"* şeklinde dile getirilmiştir. Diğer bir izaha göre âyetin anlamı: "Samimiyet ve iyi niyetle yapıldığı bilinen bir itaat, sizin için daha hayırlı ve sadece dille yaptığınız yeminden daha anlamlıdır" şeklindedir.

«Bilin ki Allah, yaptıklarınızdan,» sözünüzle itaatiniz arasında çelişki oluşturan sözdeki itaatinizden **«haberdardır'»**, size buna göre muamele eder.

54. «De ki:» Rahmet ve kabul edilmesini umarak farz ve sünnetlerde **«'Allah'a itaat edin; Peygamber'e itaat edin.' Eğer»** bu itaatten **«yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu kendisine yükletilen,»** sorumlu olduğu peygamberliği tebliğ etmesi, **«sizin sorumluluğunuz da size yükletilendir,»** yani daveti kabullenip itaat etmenizdir. **«Eğer ona,»** emrettiği gibi **«itaat ederseniz,»** o her iyiliğe ulaştıran ve kötülükten kurtaran **«doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e»**, Hz. Muhammed'e **«düşen, sadece,»** açıklamaya ihtiyaç duyulan şeyleri **«açık bir şekilde duyurmaktır.»** Kuşkusuz Hz. Peygamber bu duyuruyu yapmış, yerine getirirseniz lehinize, yüz çevirirseniz aleyhinizedir.

İfade edildiğine göre üç âyet, bu âyetlerde iki husus bir arada bulunacak şekilde inmiş, dolayısıyla bunlardan biri terkedilirse diğeri kabul edilmez:

a) Allahü Teâlâ, *"Namaz kılın ve zekât verin..."* (Bakara: 43) buyurmuştur. Buna göre bir kimse namaz kılar, fakat zekât vermezse, namazı kabul edilmez.

b) Allahü Teâlâ şöyle buyurur: *"Allah'a itaat edin; Peygamber'e itaat edin."* (Nûr: 54) Bu sebeple Allah'a itaat edenin, Peygamber'e itaat etmediği sürece, Allah'a itaati geçersizdir.

c) Yine Allahü Teâlâ: *"...Bana, anne ve babana şükret..."* (Lokman: 14) buyurmuştur. Âyete göre, nimetlerden dolayı Allah'a şükredip anne ve babasına şükretmeyen kimsenin bu şükrü kabul edilmez.

Şu halde, Hz. Peygamber'e itaat etmek, kabul kapısının anahtarıdır. Nitekim Ashab-ı Kehf'in köpeği, Allah'a itaat hususunda kendilerine tâbi olunca, mutlu olarak onlarla birlikte kurtulmuştur. Bu olay, itaatin şerefine ait bir örnek oluşturur. İtaat edenlere tâbi olanın durumu böyle olursa, bizzat itaat edenlerin durumu nasıl olur?

وَعَدَ

ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِى
ٱلْأَرْضِ كَمَا ٱسْتَخْلَفَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
دِينَهُمُ ٱلَّذِى ٱرْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّنۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ۚ
يَعْبُدُونَنِى لَا يُشْرِكُونَ بِى شَيْـًٔا ۚ وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مُعْجِزِينَ فِى
ٱلْأَرْضِ ۚ وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ وَلَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾

55. Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi, yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini kendileri için iyice yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vadetti. Çünkü onlar Bana kulluk ederler, hiçbir şeyi Bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl günahkârlardır.

56. Namazı kılın, zekâtı verin ve Peygamber'e itaat edin ki, merhamete nâil olasınız.

57. İnkâr edenlerin, yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacaklarını sanma. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeri!

55. «Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi,» hükümdarların, kendi ülkelerinde tasarrufta bulundukları gibi tasarrufta bulunmak üzere **«yeryüzüne sahip ve hakim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini»** tartışmasız, hükümlerine göre amel etmeye devam etmek üzere **«kendileri için iyice yerleştirip koruyacağını...»** Âyet-i kerimede sözü edilenler, Hz. Peygamber ve onunla birlikte olan mü'minlerdir. Kuşkusuz onlar, insanlara öğüt veren ve Allah için rehberlik isteyenlere rehber olan kimselerdir. **«Ve»** düşmanlardan **«geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vadetti.»** Nitekim Ashab-ı Kiram, hicretten önce korku içindeydiler ve gece gündüz her zaman silâhlı bulunuyorlardı. Nihayet Allah, vaadini yerine getirerek onları Araplar'a karşı galip getirdi; doğu ve batıdaki ülkeleri onlara açtı.

Âyette geçen *"Tebdîl,"* bir şeyi başka bir şeyin yerine koymaktır. Karşılığı getirilmeden yapılan değişikliğe ise "tağyîr" denir.

«Çünkü onlar Bana kulluk ederler»; ibadette **«hiçbir şeyi Bana eş tutmazlar. Artık bundan,»** bu vaadden **«sonra kim inkâr ederse,»** dinden döner veya kâfir olmaya devam eder, ya da bu büyük nimete karşı nankörlükte bulunursa, **«işte bunlar asıl günahkârlardır.»** Fâsık ve azgın kimselerdir.

Âyetteki vaad, tevhid anlayışının sürdürülmesine bağlıdır.

56. «Namazı kılın, zekâtı verin.» İman edip iyi amel işleyin **«ve peygamber'e,»** size emrettiği diğer işlerde **«itaat edin ki, merhamete nâil olasınız.»** Yani, size merhamet edilmesini umarak anılan şeyleri yapın.

57. Ey Muhammed! Veya hitaba uygun olan kişi! **«İnkâr edenlerin, yeryüzünde»** var güçleriyle kaçsalar bile hiçbir yerde Allah'ı, kendilerini helâk etmesi hususunda **«âciz bırakacaklarını sanma! Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeri»**dir cehennem!

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟

لِيَسْتَـْٔذِنكُمُ ٱلَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا۟ ٱلْحُلُمَ

مِنكُمْ ثَلٰثَ مَرّٰتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ
مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَآءِ ثَلٰثُ عَوْرٰتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوّٰفُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾
وَإِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوا كَمَا اسْتَاْذَنَ
الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾

58. Ey iman edenler! Elleriniz altında bulunan ve içinizden henüz erginlik çağına girmemiş olanlar, şu üç vakitte; sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra sizden izin istesinler. Bunlar, mahrem halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için, ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah, âyetleri size böyle açıklar. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

59. Çoçuklarınız erginlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi, izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

58. Rivayet edildiğine göre Ebu Mersed'in kızı Esma'nın bir oğlu, hoşlanmadığı bir anda Esma'nın bulunduğu yere girmiştir. İşte bunun üzerine aşağıdaki âyet inmiştir. Bu âyet, hem mü'min erkekleri ve hem de mü'min hanımları kapsamına almıştır; yani hitap herkesedir. **«Ey iman edenler! Elleriniz altında bulunan»** köle ve cariyeler **«ve içinizden henüz erginlik çağına girmemiş olanlar,»** –cinsel arzu duymayan çocuklar– **«şu üç vakitte; sabah namazından önce,»** yataktan kalkıp yatak kıyafetlerinin çıkarılması anında, **«öğleyin soyunduğunuz vakit,»** kaylûle denilen öğlen uykusu için elbiselerinizi çıkardığınızda **«ve yatsı namazından sonra»** soyunma ve yorgana bürünme anında yanınıza gireceklerinde **«sizden»** hür olanlarınızdan gündüz ve gece üç vakitte **«izin istesinler.»** Çünkü bu vakitler, gaflet saatleridir.

«Bunlar, mahrem halde bulunabileceğiniz» genelde açık olabileceğiniz **«üç vakittir. Bu vakitlerin dışında»** yani bu üç mahrem halin herbirinin dışında **«ne sizin için, ne de onlar»** yani köle ve çocuklar **«için bir mahzur»** izinsiz girmelerinde bir günah **«yoktur.»** Çünkü emre muhalefet edecek bir durum bulunmamakta ve mahrem yerlerini görme söz konusu olmamaktadır. Çünkü onlar hizmet için sizin yanınıza çokça girip çıkmak zorundadırlar. **«Birbirinizin yanına»** onların size hizmet etmek ve sizin de onlardan hizmet talep etmek üzere **«girip çıkabilirsiniz.»** Eğer Allah onları, her seferinde izin istemekle sorumlu tutsaydı, bu durum kendilerine ağır gelirdi. Bu sebeple, söz konusu vakitler dışında izin istemeyi terketmelerine ruhsat tanınmıştır.

«İşte Allah,» bu açıklamayı yaptığı gibi, hükümleri açıklayıcı **«âyetleri size böyle açıklar. Allah,»** her şeyi **«bilendir;»** dolayısıyla durumlarınızı da bilir ve bütün işlerinde **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Bu sebeple, sizin için her bakımdan uygun olan esasları emreder.

İkrime'den nakledildiğine göre Iraklı iki kişi, bu âyetle ilgili olarak İbn Abbas'a soru sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Allah settar (günahları çok örten, bağışlayan) dır. Bu sebeple O, örtüyü ve kapalılığı sever."

Önceleri kapılar üzerinde perde yoktu. Onun için insan aniden çocuğu veya hizmetçisiyle karşılaşıyor, dolayısıyla hoş olmayan bir manzara ortaya çıkıyor ve görülmesini sevmediği bir tarafı görülüyordu. Bu durum karşısında Yüce Allah mü'minlerin, birbirlerinin yanına girmek istediklerinde, ifade buyurduğu üç vakitte izin alarak girmelerini emretmiştir. Daha sonra, bu üç vaktin dışında izinsiz girmelerine ruhsat tanıyarak kolaylık getirmiş, bol rızık lütfetmiş; onlar da artık perde kullanmaya başlamışlardır. Daha sonra insanlar,

kendilerine emredilen üç vakitte izin istemeyi yeterli bulmuşlardır.

59. «Çocuklarınız», yabancı hür çocuklar **«erginlik çağına girdiklerinde...»** Erginlik çağına gelmiş köle, bu âyetin kapsamı içinde değildir. Çünkü köle, hanımefendisinin yanına girmek istediği zaman, üç vaktin dışında izin istemez. **«Kendilerinden öncekilerin,»** yani erginlik çağına gelenler veya daha önce zikredilenler **«izin istedikleri gibi»**, yanınıza girmek istediklerinde **«izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah bilendir, hikmet sahibidir.»** Allahü Teâlâ bu âyeti, söz konusu izin istemekle ilgili emrini pekiştirmek ve vurgulamak için tekrarlamıştır.

Erkek çocuğun erginlik çağına gelmesi, ihtilâm olması ve meninin gelmesi ile olur. Kız çocuğunun erginliği ise, hamile kalabilecek seviyeye ulaşması ve âdet görmesi ile olur. Eğer erkek ve kız çocukta bu haller görülmezse, o taktirde yaygın olan görüşe göre onbeş yaşını doldurunca erginlik çağına gelmiş sayılırlar. Buna, zahiri erginlik çağı, organlarla ilgili gelişmelerden kaynaklanan erginlik denir. Bir de, hakikat sırrına vakıf olmaktan ibaret olan batınî (gözükmeyen) erginlik vardır. Bazan bu erginlik belirtileri küçüklükte de ortaya çıkabilir.

Eyüp (a.s.) şöyle demiştir: "Allah, hikmeti küçüğün ve büyüğün kalbine yerleştirir. Allah, kulunu hikmet sahibi yapınca, yaşının küçüklüğü, onun hikmet sahibi kişilerin yanındaki değerini düşürmez. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın keramet nûrunu üzerinde görürler."

Hüseyin b. Fazl, halifelerden birinin huzuruna girmişti. Halifenin yanında birçok ilim adamı vardı. Hüseyin, konuşmak istemiş ve fakat halife konuşma isteğini reddederek kendisine şöyle demiştir: "Bu makamda çocuğun konuşması uygun düşer mi?" Hüseyin: "Çocuksam, Süleyman (a.s.)'ın Hüdhüd kuşundan daha küçük değilim; sen de Süleyman (a.s.)'dan daha büyük değilsin." Nitekim Hüdhüd Hz. Süleyman'a şöyle demişti: *"...Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim..."* (Neml: 22)

وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا

فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ

وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾ لَيْسَ عَلَى
الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ
وَلَا عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا ۚ فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا
عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً ۚ كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

60. Bir nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. Yine de iffetli olmaları, kendileri için daha hayırlıdır. Allah işiten ve bilendir.

61. A'mâ'ya güçlük yoktur; topala güçlük yoktur; hastaya da güçlük yoktur. Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerek babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarını üzeri-

nizde bulundurduğunuz yerlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir güçlük ve günah yoktur. Evlere girdiğiniz zaman, Allah tarafından bereket ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize selâm verin. İşte Allah, düşünüp anlayasınız diye âyetlerini böyle açıklar.

60. «Bir nikâh ümidi beslemeyen,» yani yaşlılıktan dolayı evlenmeyi arzu etmeyen, **«çocuktan»** ve âdet görmekten **«kesilmiş yaşlı kadınların,»** gizli **«zinetlerini»** yabancı erkeklere **«göstermeksizin»** çarşaf ve manto gibi **«dış elbiselerini»** yabancı, erkeklerin yanında **«çıkarmalarında kendilerine bir vebal»** ve günah **«yoktur.»**

«Yine de iffetli olmaları,» töhmet altında bulunmaktan **«kendileri için daha hayırlıdır. Allah,»** her şeyi bütünüyle **«işiten,»** dolayısıyla kendileriyle erkekler arasında cereyan eden şeyleri de duyan **«ve bilendir.»** Bu sebeple, söz konusu kadınların maksatlarını bilir.

Âyet–i kerimede açık bir uyarı vardır. Kuşkusuz evlenme ümidi beslemeyen yaşlı kadına, şehvetten emin olunması halinde bakmak caizdir. Aynı zamanda yaşlı kadın, derece bakımından değil, örtüyü bırakma açısından erkek hükmünde kabul edilmiştir.

Hikmet sahibi biri şöyle demiştir: "Erkeğin ömrünün son yarısı daha hayırlıdır. Çünkü o dönemde cehaleti yok olur, acıma hissi artar ve görüşü isabetli olur. Kadının ömrünün son yarısı ise, daha kötüdür. Nitekim o devrede kadının ahlâkı fenalaşır, cazgırlaşır ve çocuktan kesilir."

Anlatıldığına göre, yaşlı bir kadın hastalanmış, bunun üzerine oğlu onu doktora götürmüştü. Doktor, kadının renkli elbiselerle süslendiğini gördü ve durumunu sezerek oğluna: "Bu kadının evlenmesi gerekir" dedi. Kadının oğlu: "Yaşlı kadınların evlilikle ne ilgisi vardır?" deyince yaşlı kadın oğluna: "Yazıklar olsun sana! Sen doktordan daha mı iyi biliyorsun?" diye çıkıştı.

61. «A'maya güçlük», günah ve vebal **«yoktur; topala»** ayağına bir şey olup topallayarak yürüyene **«güçlük yoktur; hastaya da güçlük yoktur.»**

Bu âyetle ilgili olarak müfessirler şöyle demişlerdir: "Söz konusu bu özürlü grup, sağlıklı ve özürsüz kişilerle yemek yemekten sıkılıyorlardı. Çün-

kü özürlü kişiler, kendilerinden tiksinti duyulacağından endişe ederek, hareketleriyle özürsüz kişilere eziyet etmekten korkuyorlardı. İşte bu âyet, bunun üzerine inmiştir."

«Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerek babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarını üzerinizde bulundurduğunuz yerlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde», siz ve beraberinizde bulunanların yemesinde **«bir sakınca yoktur.»**

Âyet–i kerimedeki *"Evlerinizden yemenizde"* ifadesinden, "ikamet ettiğiniz ve içinde yiyeceğinizin bulunduğu evlerden yemenizden" şeklinde anlaşılmamalıdır. Bunun anlamı, "Eşlerinizin, çocuklarınızın ve kölelerinizin evlerinden yemenizde" demektir. Çünkü hanımın evi, kendi evi gibidir. Çocukların evi de böyledir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kişinin yediği en güzel ve en iyi şey kazancından yediği şeydir. Çocuğunun kazancı da kendi kazancı gibidir."*[19]

Öte yandan, *"Anahtarlarını üzerinizde bulundurduğunuz yerlerden..."* demek "Ev sahiplerinin izniyle tasarruf imkânına sahip olduğunuz evlerden..." demektir. Tıpkı sağlıklı kişinin savaşa çıkarkan evinin anahtarlarını zayıf bir kişiye teslim edip evinde bırakması gibi.

"Dostlar" diye tercüme ettiğimiz *"sadîk"* kelimesi sevgi ve muhabbetiyle insana yönelen kişi, dost demektir. Ne güzel ifade edilmiştir! "Dost, senin her söylediğini doğrulayan değil, sana doğruyu söyleyendir." *"Dostlarınızın evlerinden..."* demek, "aranızda neseb yakınlığı bulunmasa bile, dostlarınızın evlerinden..." demektir.

Rivayete göre Hasan Basrî, bir gün evine girmiş ve içeride dostlarından bir gurubun, sedirinin altında bulunan yiyeceğinden alıp yerken görmüştür. Buna oldukça sevinen Hasan Basrî, Bedir Savaşı'na katılanları kastederek, "Onları da bu şekilde buldum" demiştir.

Yine bu konuda müfessirler şu hususu dile getirmişlerdir: "Yemek yeme, açıkça verilen izinle veya yakınlık, dostluk gibi bir bağ ile ev sahibinin

19- Hadisi Ebû Davûd, *Büyû'*, Tirmizî, *Ahkâm;* Nesaî, *Büyû'* ve ibn Mâce, *Ticârât* bölümlerinde tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/570.

hoşnutluğu bilindiği zaman olur."

Âyet-i kerimede belirtilen grup, aralarında alışılagelmiş sıkı ilişkiden dolayı dile getirilmiştir. Yani, onlar evlerinde bulunmasalar bile, azık ve yiyecek alıp götürmeyeceğinizi bilirlerse evlerine girip yemeklerinden yemenizde size bir sakınca yoktur. **«Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir güçlük ve günah yoktur.»** Âyette geçen *"eştât"* kelimesi, *"ayrı"* anlamına gelen "şet" kelimesinin çoğuludur. Âyetin bu bölümü, Kinâne'den bir kabile hakkında inmiştir. Nitekim o kabile halkı, ayrı ayrı yemekten sıkılıyordu. Hatta onlardan biri, birlikte yemek yiyeceği birini buluncaya kadar gün boyunca yemek yemeden bekler, bulamadığı takdirde akşamleyin yalnız başına yerdi. İşte bu âyet, yalnız başına yemek yemeye ruhsat vermektedir.

«Evlere», belirtilen evlere yemek veya başka bir maksat için **«girdiğiniz zaman...»** Bu bölümde, evlere girmeye izin verildikten sonra girmenin adabının açıklanmasına geçilmiştir. **«Allah tarafından»**, O'nun emriyle katından hüküm verilmiş, fazlasıyla hayır ve sevaba vesile olan **«bereket,»** işitenin gönlünün hoşlanacağı **«ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize»**, kendiniz gibi saydığınız ev halkına **«selâm verin. İşte Allah,»** bu açıklamayı yaptığı gibi **«düşünüp anlayasınız»**, ilâhî prensipleri, hükümleri ve ahlâk kurallarını anlayıp dünya ve âhiret saadetine kavuşmanız için gerekeni yerine getiresiniz **«diye»**, kurallarını belirten **«âyetlerini böyle açıklar.»**

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا
حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن
شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ۚ
قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ
عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٦٣)
أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ ۖ وَيَوْمَ
يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (٦٤)

62. Mü'minler, Allah'a ve Rasûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o peygamberle birlikte toplumsal bir işle meşgulken, ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlüne iman etmiş kimselerdir. Öyleyse bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağış dile. Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

63. Peygamberin çağırmasını, kendi aranızda birinizin diğerini çağırması gibi tutmayın. İçinizden, birini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, O'nun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.

64. Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa, Allah'ındır. O, sizin ne yolda, (ne durumda) olduğunuzu iyi bilir. Huzuruna döndürülecekleri günde ise, yaptıklarını hemen onlara bildirir. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.

62. «**Mü'minler,**» imanda olgunluk derecesine erenler «**Allah'a ve Rasûlü'ne gönülden inanmış**» gizli açık her durum ve konumda itaat eden

«kimselerdir.»

Bu âyet–i kerime, Hendek Savaş'nda Hz. Peygamber'in hendek kazılmasını emrettiği zaman bazı münafıkların izinsiz ayrılmaları üzerine inmiştir.

«Onlar, o peygamberle birlikte toplumsal» -Cuma, bayram, savaş ve bazı işlerle ilgili danışma gibi, bir araya gelinmesini gerektiren önemli- **«bir işle meşgulken,»** gitmek için **«ondan izin istemedikçe»**, izin almadan **«bırakıp gitmezler.»** Yanından dağılmazlar. Rasûlüm! **«Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlü'ne iman etmiş kimselerdir.»** İzin isteyenlerin dışındakiler böyle değildir. **«Öyleyse,»** imanda olgunluk derecesine erişenlerin izin isteyenler olduğu ortaya çıktıktan sonra **«bazı»** önemli **«işleri için»** ayrılmak üzere **«senden izin istediklerinde»** bir takım hikmet ve faydalardan dolayı **«sen de onlardan dilediğine izin ver.»** Bu konuda sana hiçbir itiraz söz konusu değildir.

«Ve onlar için» izinden sonra **«Allah'tan bağış dile.»** Bu kısımda, kişinin ayrılıp gitmeyi içinden geçirmemesinin daha doğru olduğuna işaret edilmiştir. **«Çünkü Allah,»** kullarının yanlışlıklarını **«çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir,»** Bu sebeple, kullar üzerinde pek çok merhamet izleri bulunmaktadır.

63. Ey mü'minler! **«Peygamber'in çağırmasını kendi aranızda birinizin diğerini çağırması gibi tutmayın.»** Yani, Peygamber'in sizi herhangi bir işe çağırmasını, birbirinizi çağırmakla aynı değerde görmeyin. Nitekim, aranızda söz konusu olan çağırmada aldırış etmemek, cevap vermemek ve izinsiz ayrılmak mümkün olabilir. Oysa Hz. Peygamber'in davetine icabet etmek farz, izni olmadan ayrılmak ise haramdır.

Bazı müfessirler bu âyeti şöyle yorumlamışlardır: "Aranızda herkes, birbirini ismiyle çağırdığı gibi, onu da tıpkı: 'Ey Muhammed!, Ey Abdullah'ın oğlu!' gibi isimlerle çağırmasın ve ona karşı sesini yükseltmesin; ancak saygı ifade eden: 'Ey Allah'ın Nebisi', 'Ey Allah'ın Rasûlü' gibi ünvanlarla seslensin."

Âyet–i kerimede, iyiliği öğreten kişiye saygı gösterilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Kuşkusuz Rasûlüllah, iyiliği ve hayrı öğretenlerin başında yer alıyordu. Bu sebeple Allah, ona saygı ve hürmet gösterilmesini emretmiştir. Aynı zamanda burada, hem hocanın hakkını tanımaya ve hem de faziletli kişileri öğrenmeye yer verilmiştir.

Öte yandan, *"Hakâiku'l-Beklî"* isimli eserde müellif şöyle demiştir: "Allah Rasûlü'ne saygı göstermek, Allah'a saygı göstermektir; onu tanımak, Allah'ı tanımaktır. Ona karşı edeble hareket etmek, Allah'a karşı edeble hareket etmek anlamına gelir."

«İçinizden, birini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir.» *Tesellül*, yavaş yavaş, gizlice bir yerden çıkmaktır. Birinin, habersiz olarak insanlar arasından sıvışıp uzaklaşmasına, "Teselleler-racul" denir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Allah, cemaatten yavaş yavaş gizlice uzaklaşanları bilmektedir." *Livâz* ise, başkasının görmesi endişesiyle bir şeye bürünerek gizlenmektir.

Bazı müfessirler şöyle demiştir: "Cuma günü Hz. Peygamber'in hutbesini dinlemek münafıklara ağır geliyordu. Bu sebeple onlar izin istemeksizin birbirinin arkasına saklanarak camiden gizlice çıkıyorlardı. Bunun üzerine Allah, bu âyetle kendilerini uyarmıştır."

«Bu sebeple, O'nun emrine», emrinin gereğini yerine getirmeyerek **«aykırı davrananlar, başlarına bir belâ,»** yani dünyada hastalık, cinayet ve devlet başkanının baskısı gibi beden veya mala gelen bir dert **«gelmesinden veya kendilerine»** âhirette **«çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.»**

64. «Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa,» yaratma, mülk ve tasarruf açısından bütün varlıklar **«Allah'ındır.»** Ey mükellefler! **«O, sizin»** hal, vaziyet, samimiyet ve münafıklık açısından **«ne yolda, (ne durumda) olduğunuzu iyi bilir.»** Emrine aykırı hareket eden münafıkların , cezalandırılmak üzere **«huzuruna döndürülecekleri günde ise, yaptıklarını»**, kötü amellerini **«hemen onlara bildirir.»** Yani Allah, onları şahitler huzuruna çıkararak dünyada yaptıkları kötülükleri kendilerine bildirir ve kötü amellerine karşılık onları uygun olan cezaya çarptırır.

«Allah, her şeyi hakkıyla bilir.» O'na, yerde ve gökte hiçbir şey gizli kalmaz. Bu sebeple, münafıkların amellerini gizlemelerinin ve saklamalarının anlamı yoktur.

Şüphesiz, tamamiyle dünya ve âhiret nimetlerine bağlı kalmak, Allah'a gönül veren zahid kimselere haram sayılır. Evet, Hak ehli olanlar âhireti, Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek için severler. Hakikat ehli biri şöyle demiştir: "Seni Mevlâ'dan alıkoyan ne varsa, senin dünyan sayılır."

O halde akıllı kişi, dünyaya karşı olan sevgi bağlarını koparmalı, durumunu düşünmeli, ceza ve mükâfat günü gelmeden önce kendisini hesaba çekmelidir. Bu hayatın sonunda ölüm vardır. Buradaki nimetler sürekli ve sabit değildir. Şâir ne güzel söylemiştir:

Geceler hiç kimseye iyilikte bulunmadı ki,
Daha sonra ona kötülük yapmış olmasın.

Bir başka şâir de şöyle demiştir:

Günler güzel olduğu zaman sen de onlara hüsnü zanda bulundun.
Kaderin getireceği kötülükten korkmadın.

Allah'ım! Bizleri gafil kimselerden eyleme! Ey âlemlerin Rabbi! Bizi, itaatini ve hoşnutluğunu elde etmeye muvaffak eyle!

Allah'ın yardımı ve O'nun başarılı kılmasıyla Nûr Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

BEŞİNCİ CİLDİN
HADİS İNDEKSİ